

Ünnepi tanulmányok
Padányi József
60.
születésnapjára

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

A Nemzeti Közszerológálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Karának elektronikus (online) megjelenésű tudományos folyóirata

HU ISSN 2060-0437

XII. évfolyam, Különszám, 2019

A szerkesztőbizottság elnöke:

DR. POHL ÁRPÁD DANDÁRTÁBORNOK,

Nemzeti Közszerológálati Egyetem, Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar

A szerkesztőbizottság tagjai:

DR. JOBBÁGY ZOLTÁN EZREDES

Nemzeti Közszerológálati Egyetem, Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar

DR. SZELEI ILDIKÓ ALEZREDES

Nemzeti Közszerológálati Egyetem, Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar

DR. HAUSNER GÁBOR ALEZREDES

Nemzeti Közszerológálati Egyetem, Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar

Szerkesztő:

DR. HAUSNER GÁBOR ALEZREDES

Nemzeti Közszerológálati Egyetem, Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar

Internetes elérhetőség:

[Hadtudományi Szemle](#)

Szerkesztőség: Nemzeti Közszerológálati Egyetem, Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar, Hadtudományi Szemle
1101 Budapest, Hungária krt. 9-11.

Levelezési cím: Nemzeti Közszerológálati Egyetem, Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar, Hadtudományi Szemle
1581 Budapest, Pf.: 15.

E-mail: hadtudomanyiszemle@uni-nke.hu

Kiadó:

Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar
1101 Budapest, Hungária krt. 9-11.

Tartalomjegyzék

KÖSZÖNTŐK

POHL ÁRPÁD:

[Homage](#) 7

OROSZ ZOLTÁN:

[Gondolatok egy születésnap apropóján](#) 9

TANULMÁNYOK

BALLA TIBOR:

[A magyar királyi Honvéd Ludovika Akadémia parancsnokai a Nagy Háború idején](#) 17

BARTHA TIBOR:

[Szemelvények a Zrínyi-Újvárnál talált leletek anyagvizsgálatainak eredményeiből](#) 27

BODA JÓZSEF:

[Magyar rendőrök a Balkánon. A magyar rendvédelmi békefenntartás nyugat-balkáni tapasztalatai](#) 51

BOLDIZSÁR GÁBOR:

[„Aki életében nem virrasztott, az nem tudhatja, hogy milyen hosszú az éjszaka.” A védelmi képességek fejlesztése napjainkban](#) 65

DÉNES KÁLMÁN – KOVÁCS ZOLTÁN:

[Létesítmények közműrendszereinek robbantásos cselekmények általi veszélyeztetettsége és védelme](#) 77

FORGÁCS BALÁZS:

[Auguste Blanqui és a városi felkelések](#) 87

HALMAI PÉTER:

[Krisis és differenciált integráció](#) 99

HAUSNER GÁBOR:

[A Zrínyi-életmű modern katonai-szakmai interpretációja: Perjés Géza Zrínyi-képe](#) 111

HERMANN RÓBERT:	
A népfelkelés 1848-ban	127
JOBÁGY ZOLTÁN:	
A Remark on the Scientific Explanation of War	137
KÁLLAI ATTILA – ZENTAI KÁROLY:	
Hordozható GPS vevők nem csak mesterlövészeknek. Nyúzópróbán a Garmin Foretex 701 Ballistic Edition GPS vevőkészülék	147
KOLLER BOGLÁRKA:	
Az állampolgárság koncepció ellentmondásai – eszmetörténeti megfontolások	165
KÖLTŐ LÁSZLÓ – VARGA MÁTÉ:	
Kaposvár és környéke az avar korban és a kora Árpád-korban	147
NÉGYESI LAJOS:	
Esztergom 1595-ös ostroma idején épített sáncok a Vaskapu-hegyen	201
ONDRÉK JÓZSEF:	
Francia műszaki csapatok a Dien Bien Phu-i ütközetben	209
POHL ÁRPÁD:	
A magyar tisztképzés előtt álló kihívások	223
PÖCHER, HARALD:	
The Armament Industry of Hungary between 1867 and 1945: Always to the Limits of What is Possible	235
RAVASZ ISTVÁN:	
Adalékok a magyarországi harcok befejezéséhez – 1945. április	249
SZABÓ ANDRÁS – NÉMETH ANDRÁS:	
A katonai műszaki képzés rendszerének kihívásai és lehetséges fejlesztési irányai	261
M. SZABÓ MIKLÓS:	
Reményi József vezérőrnagy „Munkafüzete” Csehszlovákia megszállásának katonai előkészítéséről	289

SZEM GÉZA:

[A hadtörténetírás néhány alapkérdéséről](#) 303

SZENES ZOLTÁN:

[NATO békeműveletek a Balkánon](#) 319

UJHÁZI LÓRÁND:

[A nukleáris elrettentés a katolikus egyház megnyilatkozásainak a fényében](#) 339

ZÁGOREC-CSUKA JUDIT:

[A Zrínyi-kultusz napjainkban a magyar, horvát és szlovén határsávban](#) 361

Homage

A *Hadtudományi Szemle* című folyóirat különszáma Prof. Dr. Padányi József vezérőrnagy urat, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem tudományos rektorhelyettesét, a Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar egyetemi tanárát, a Hadtudományi Doktori Iskola vezetőjét köszönti 60. születésnapja alkalmából. Amikor róla beszélünk, egyszerre jut eszünkbe egy izzig-vérig katonaember és egy kimagasló hadtudós képe. Nem sokan mondhatják el magukról, hogy megjárták a csapatéleletet, a felelős missziós beosztásokat, a katonai felsőoktatás hierarchiáját, és feljutottak a csúcsra, amit az MTA doktora cím elérése jelent.

Padányi vezérőrnagy úr közismert szigoráról és elképesztő munkabírásról. Mellette dolgozni nem könnyű, de aki felveszi a fordulatszámot, annak bizonyosan sikerekben lesz része. Akadémiai évfolyamtársként és Pro Scientia aranyérmes társként különösen felemelő érzés és nagy megtiszteltetés számomra, hogy a katonai felsőoktatás elmúlt nyolc évében igazi bajtársakként, vállalva harcolhattunk a tisztképzés jövőjéért, fennmaradásáért és fejlődéséért. Egy katona legfontosabb tulajdonságai közé tartozik a bátorság, a hűség és a bajtársiasság. Nos, ezekből a tábormok úrtól példát vehetünk. Ha szükséges volt, bizony egzisztenciális kockázatokat is vállalva állt ki közös ügyeinkért. Soha nem veszítette szem elől a Magyar Honvédség érdekeit, és a felsőoktatás általa vezetett részét úgy kormányozta, hogy az oktatás és a tudományos kutatás a haza üdvét szolgálja. Minden haderő fő összetartó ereje az önzetlen bajtársiasság. A tehetséges, szorgalmas és önzetlenül szolgáló munkatársak, diákok és vezetőtársak soha nem szembesültek azzal, hogy magukra maradtak volna, vagy ne kapták volna meg azt támogatást, ami a sikeres munkához szükséges volt. A vezérőrnagy úr mára a katonai felsőoktatáson túl, az államtudományi képzéseknek és kutatásoknak is ikonikus személyiségévé, vezetőjévé vált.

Ezt a sokoldalú, elkötelezett feladatvállalást és a Tőle kapott támogatást elismerendő, köszönetük csekély kifejezéséül ajánlották fel a különböző hivatásrendek képviselői, az NKE karain oktató kollégák, az egykori és mai katonatársak, barátok, vezető- és tudóstársak, tanítványok az alább olvasható tanulmányaikat, amelyeket a *Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar* hadtudományi folyóirata, a *Hadtudományi Szemle* különszámaként mély tisztelettel nyújtunk át az ünnepeltnek.

Tisztelt Vezérőrnagy Úr!

Egykori évfolyamtársadként és honvéd tábormoktársadként bajtársi szeretettel köszöntelek 60. születésnapod alkalmából. Szívből kívánom, hogy jó egészségben még sokáig szolgálj a Magyar Honvédséget és a Nemzeti Közszolgálati Egyetemet!

Budapest, 2019. március 20.

*Dr. Pohl Árpád dandártábornok, dékán
Nemzeti Közszolgálati Egyetem
Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar*

Gondolatok egy születésnap apropóján

Kedves felkérést kaptam e kiadvány szerkesztőjétől, miután a katona, a régész, a tudós, a munkatárs, de mindenekelőtt a barát, jeles-kerek évfordulót ünnepel. A katonatudóshoz illő és méltó meglepetést terveztek munkatársai, ami mi más is lehetne: tanulmánykötet Padányi József tiszteletére. Hatvan év – visszagondolva egy pillanat volt csupán, milliő történéssel. Hatvan év – mi történt a világban születésünkkor, mi történik napjainkban, és vajon mire nőnek fel a napjainkban születettek? Meg lehet ezt válaszolni?

ELSŐ GONDOLATKÖR

Az elmúlt pár év történései alapvetően megváltoztatták értékelésünket, felfogásunkat közvetlen környezetünk biztonsági helyzetéről. A biztonságról alkotott saját érzékelésünk és értékelésünk alapjaiban megingott.

Kezdődött az Orosz Medve ébredésével: a Krím félszigetet megszállta Oroszország, majd furcsa háború tört ki Ukrajna keleti megyéiben, mely napjainkban is tart, egyfajta befagyott konfliktusként konzerválva az instabilitást a régióban. Ezzel párhuzamosan jelentősen megnövekedett az orosz katonai jelenlét a Baltikum térségében, fenyegetettség érzetet keltve az egyszerű polgárban és valódi fenyegetést jelentve a szakember értékelése alapján is.

A 2015-ös év derekán a középkorra, az újkor kezdetére emlékeztető jelenségek történtek Európa déli, délkeleti részén. Tömegek jelentek meg a határokon és gázoltak keresztül mindenben, hogy elérjék úti céljukat: Európa gazdagabb részét. Párhuzamot vonva a 13–17. századi Európával, a különbség csupán annyi, hogy ezek a tömegek fegyvertelenül érkeztek – és érkeznek napjainkban is –, és nem hányták kardélre azt, aki az útjukba került. Ezzel együtt az európai ember szembesül azzal a dilemmával, hogy az érkezők humanitárius segítségre szoruló menekültek vagy csak a jobb élet után vágyakozó gazdasági bevándorlók, netán „hit vezérelte területfoglalók”?

Segíteni őket emberi kötelesség – már ami a humanitárius menekülteket illeti. Vagy védve magunkat, kultúránkat, múltunkat és ez által is biztosítani jövőnket: vajon ez a logikus és szükségszerű önvédelmi reakció? Mi lehet a helyes válasz?

Ha megvizsgáljuk az e kérdésben leginkább érdekelt európai országok által adott válaszokat, állásfoglalásokat: találunk pro és kontra véleménynyilvánításokat. Ez érthető is, hiszen minden ország érdekeinek megfelelően fogalmazza meg az ún. politikai nyilatkozatait, vagy éppen kezeli a kérdést. És az egyén? Az európai – jelesül a magyar állampolgár? Nos, az egyén – meggyőződése – nem lehet semleges ebben a kérdésben.

Az elmúlt évek bizonyára egyik leginkább félreértelmezett, meg nem értett és politikai célokra használt jelenségsora a tömeges és szabályozatlan migráció. Az emberek tömeges vándorlása az elmúlt tízezer évben mindig is megfigyelhető volt, és az – a szovjet és kínai állam kivételével – igen ritkán állt állami vezérlés és ellenőrzés alatt. A világ különféle részeit egyre erőteljesebb gazdasági, társadalmi, információs, kulturális és egyének közötti

kapcsolatok rendszere köti össze, és így a globalizáció az elmúlt két évszázad meghatározó irányzatává vált, amint ezt többfajta elemzés is bemutatta.¹

Az idézett munkák – amelyeket tetszés szerint lehet izgalmas magyar és idegen nyelvű kötetekkel kiegészíteni – arra utalnak, hogy nem a 2008–2009. évi pénzügyi válság és nem is a 2015-ben – máig tisztázatlan körülmények között – kiéleződött migrációs válság váltotta ki a feszültségeket. Utóbbiak inkább csak a jéghegy csúcsaként jelzik a legkevésbé érdeklődők számára is, hogy valami súlyos és fontos esemény tanúi vagyunk.²

Napjaink történései, a kérdésekre adott válaszok és tetteink fogják eldönteni, hogy történelmi távlatokból visszanezve helyesen cselekedtünk-e. Méltóak vagyunk-e elődeinkre, akik példát mutattak hazaszeretetből, hűségből, megőrizték a hazát, a nyelvet, a kultúrát, mint tették azt katona elődeink, például a Zrínyiek a 16–17. században. Úgy gondolom érdemes ebből az aspektusból is vizsgálni mindennapjainkat, összevetve a történelmi tapasztalatainkkal, melyeket nem szabad felejtenünk.

MÁSODIK GONDOLATKÖR

„Zrínyi az, akire a Gondviselés Európa sorsát bízta” – olvasható Zrínyi Miklós horvát bán angol nyelvű életrajzában. Londonban jelent meg 1664 kora tavaszán, nyomtatási engedéllyel február 24-én látta el Gilbert Sheldon, Canterbury érseke, és hamarosan széltében árulták a Szent Pál-katedrális mellett a könyvpiacon. „A keresztény világ nagy bajnokának valamennyi csodálójához” címzett előszó elmondja, hogy a „Nagy Úr”, a török császár 300 000 főnyi haderőt küld Európa megsemmisítésére vagy behódoltatására, s Zrínyi „sikerén vagy kudarcán áll vagy bukik a nyugati világ”³

Bizony, a korabeli krónikás világot látta a fenyegető veszély mértékét. Egyszerű volt a helyzet, Európa keresztény volt, az érkezők pedig – akik nyilvánvalóan hódítási szándékkal érkeztek –, más vallást, más kultúrát képviseltek. Fő céljuk volt a zsákmányszerzés, ezzel együtt a megszerzett terület tartós elfoglalása, gazdasági erőforrásainak kiaknázása. Abban az időben nem hallgattak arról szemérmesen, hogy az iszlám egy térítő vallás (mint ahogy a kereszténység is), vagyis vagy áttérsz és muszlimmá válsz, vagy meghalsz, esetleg – megtartva hitedet – fizetheted az adót.

Magyarország népessége az oszmán támadások kezdetén megegyezett a korabeli Anglia népességével, majd a 150 évnyi permanens harc után felére csökkent. Az ország középső területei – elsősorban a hadseregek felvonulási útvonalain – kiürültek, elnéptelenedtek, hiszen a Magyar Királyság két hatalom ütközőzónájává, állandó hadszínterévé vált. És ne feledjük: gazdasági erőforrásként tartották számon az „élőerőt” is, hiszen számolatlanul hajtották rabszolgának az Oszmán Birodalomba az elfogott férfiakat és nőket, valamint vitték a gyermekeket „kiképzésre”. Mindezt persze nem (csak) az „iszlám nevében”, hiszen a rablás, a fosztogatás, a váltságdíj behajtására alkalmas egyének fogságba ejtése, az olcsó munkaerő biztosítása „egyszerű üzleti kérdés” volt.

---

¹ Csaba László: Bevezető. *Magyar Tudomány*, 2019/1. 4.
https://mersz.hu/mod/object.php?objazonosito=matud_f16505_i1 (Letöltve: 2019. 01. 27.)

² Uo.

³ Angol életrajz Zrínyi Miklósról. London, 1664. (Zrínyi-Könyvtár II.) Bevezette és szerkesztette, jegyzetekkel ellátta Kovács Sándor Iván. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1987, 69–70.

Manapság viszont mindinkább meghatározó a vallások, így az iszlám, mint a legtöbbet vizsgált, emlegetett hit szerepe. Huntington nézete szerint a politikai ideológiák civilizációkon belüli összecsapását felváltja a vallás és a kultúra civilizációk közötti összecsapása.⁴ De ha csak az iszlámot vizsgáljuk, amely a kereszténységgel szemben nagy reprodukciós képességgel is bír, azaz az iszlám országok demográfiai robbanása egyértelműen ennek kedvez. 2025-re a világ népességének 30%-át fogja már kitenni, s ezzel eléri a világ keresztényeinek számát (miközben 1970-ben még csak 15 százalék volt muzulmán).⁵

De mi ez a vallás, kultúra, társadalom, amit iszlámként ismerünk? Nézzük, hogy vélekedik erről Rostoványi professzor, a téma elismert magyarországi szakértője. Gyakran teszik fel a kérdést – írja Rostoványi –, hogy „mit is mond erről az iszlám?”, vagy „mit is mond erről a Korán?”. Az ilyen kérdésfeltevésre adekvát válasz aligha adható. Iszlám, mint olyan, sohasem létezett „önmagában”, a valóságtól elvonatkoztatott teoretikai rendszerként. Az iszlámot mindig is különböző személyek, vallástudósok, vallásjogi tudósok, szervezetek, mozgalmak stb. képviselik, illetve jelenítik meg, mégpedig saját interpretációjukban. Napjaink iszlám világát az egymással vetélkedő értelmezések, Samuel Huntingtont parafrázálva az „*interpretációk összecsapása*” jellemzik. Mindegyik értelmezés igyekszik saját magát az „igazi”, az „autentikus” iszlám képviselőjeként feltüntetni. Némileg sarkítva, iszlám helyett sokkal inkább „iszlámokról” beszélhetünk. Az iszlám egyik legfontosabb sajátossága mindig is diverzitása, értelmezéseinek és kifejezés módjainak sokszínűsége, pluralizmusa volt. „*Egyetlen iszlám, különböző interpretációk, sokszínű kultúrák*”, vagyis egy fundamentális vallási referencia, különböző történelmi korszakok, intellektuális perspektívák és kultúrák általi sokféle kifejeződése.⁶

Mi is akkor az „igazi” iszlám? Az, amit az adott kor vallástudósainak, illetve muszlim közvéleményének többsége annak tart. A dzsihádisták szervezeteket, mozgalmakat az iszlám világ politikai vezetői nem hogy nem támogatják, hanem kifejezetten ellenségnek tekintik, amellyel maguk is kemény harcot folytatnak. A dzsihádisták iszlámértelmezését pedig az iszlám világ vallástudósainak elsöprő többsége az iszlám szándékos eltorzításának, az iszlám értékeivel ellentétesnek tartja. „*A kulcskérdés nem az, mit mond a Korán, hanem az, mit mondanak a muszlimok, hogy mit mond a Korán.*”⁷

A muszlimok 781 éven keresztül voltak jelen Ibériában, ahol a kereszténység, a judaizmus és az iszlám békésen élt egymás mellett (*convivencia*). Az iszlám kettős hatást gyakorolt Európára. Egyfelől kihívást, fenyegetést jelentett, amire megszülettek a megfelelő európai válaszok. Másfelől szellemi megtermékenyítés formájában komoly hatást gyakorolt az európai civilizációra a hellén örökség áthagyományozása és továbbfejlesztése, a tudományokhoz (filozófia, orvostudományok, csillagászat, matematika, kémia, botanika stb.) való jelentős hozzájárulás révén. A 15. században az oszmánok meghódították a Balkánt és Közép-Európát, aminek eredményeként türk és szláv népek tömegesen tértek át az iszlámra. Napjainkban mintegy tízmillió, „őshonosnak” tekinthető muszlim él a Balkánon – ami Európa részének tekinthető. (És akkor nem is említettük Törökországot a

⁴ Huntington, Samuel P.: A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2005.

⁵ <http://www.banki.hu/~tk/segedanyagok/valaszthato/huntington.pdf> (Letöltve: 2019. 01. 25.)

⁶ Rostoványi Zsolt: Európa és az iszlám: a migrációs válság kihívásai. *Magyar Tudomány*, 2019/1. 43.

⁷ Uo.

maga immáron nyolcvanmilliót meghaladó lakosságával.) Több mint huszonöt millió muszlim él (nagy részük évtizedek óta) az Európai Unió tagállamaiban. Lehet azt mondani, hogy az iszlám nem része Európának, azonban tény, hogy Európa népességének 5%-a – és egyre növekvő aránya – muszlim. Természetesen számottevőek a különbségek kultúrában, hagyományokban, szokásokban, azonban ezek nem kibékíthetetlenek, nem áthidalhatatlanok. Jelentősen különböznek egymástól maguk az „iszlám kultúrák” is. A három nagy monoteista világvallás, a kereszténység, a judaizmus és az iszlám alapvető értékei között viszont nincs lényegi különbség.⁸

Éppen ezért érthetetlen az, hogy az utóbbi három évben a migránsként megjelent, majd betelepült, Európában élő más vallású emberek merényleteket, erőszakos bűncselekményeket követek el európaiak (a befogadók) ellen. A kép összetett és bonyolult, nem lehet leegyszerűsíteni, de számos példa bizonyítja, hogy nyugat- és észak-Európa szerte, a betelepültek által létrehozott közösségeknek teret engedtek – vagyis létrejöttek a zárt, „saját törvényeik által kormányzott” életközösségek –, ezáltal kialakult az a milió, élethelyzet, mely átforgalmazhatja Európát.

Személyes tapasztalatom, hogy Brüsszel Anderlecht és Molenbeek kerületeiben – ahol többségbe kerültek a főleg muzulmán bevándorlók –, egyfajta szubkultúra alakult ki. Hivatalosan nem beszélnek róla, de nem hivatalosan felhívják a Brüsszelben élők, dolgozók figyelmét, hogy sötétedés után ne tartózkodjanak ezekben a városrészekben, illetve nappal is körültekintően járjon az ember, ha már oda kellett mennie, vagy oda tévedt. Számomra a legszembeütőbb a sajátos jogértelmezés. Belgiumban az üzletek vasárnapon és ünnepnapokon zárva tartanak, kivéve az említett arabba vált negyedeket, ahol folyamatos az üzletek nyitva tartása. Az egyénben óhatatlanul kialakul az „*ezeknek mindent szabad*” érzése, mely biztonsági kockázatként jelenik meg a mindennapi életben.

Jól szemléltetik ezt az Eurobarometer felmérései, amelyek szerint 2015 után olyan uniós tagállamok lakossága is az első számú biztonsági kihívásnak tekintette a migrációt saját országára nézve (például Észtország, Lettország, Csehország), amelyek a 2015-ös válság hatásaitól gyakorlatilag érintetlenek maradtak.⁹ Az ilyen társadalmi vélemények kialakulását valószínűleg megkönnyítette, hogy a nemzetközi migráció a politikai kommunikáció szintjén több, a biztonságot érintő egyéb jelenséggel is szoros oksági összefüggésbe helyezhető (például terrorizmus, munkanélküliség, vallási-kulturális különbségekből fakadó ellentétek), függetlenül attól, hogy a statisztikai adatok alapján valóban szoros kapcsolat mutatható-e ki a jelenségek között.¹⁰ Végül külön problémát jelent, hogy a nemzetközi migrációt – méreteinél és kiváltó okainak jellegénél fogva – az államok csak tartós és közös összefogással képesek kezelni, mert többségük önmagában nem rendelkezik a kezeléshez szükséges hatékony eszközökkel és elégséges forrásokkal. Részben ennek eredménye, hogy a legtöbb állam a migráció kapcsán csak az őt érintő következmények kezelésére koncentrál (például határvédelemmel, menekülttáborok fenntartásával), a legtöbb esetben még akkor is, ha egyébként tisztában van azzal, hogy a jelenség kiváltó okainak visszaszorítása nélkül a kezelés nem lesz tartós és hatékony. A

⁸ Uo. 44. és lásd: Glasenapp, Helmuth Von: Az öt világvallás – Bráhmánizmus, buddhizmus, kínai univerzizmus, kereszténység, iszlám. Akkord Kiadó, Budapest, 2012.

⁹ Tálas Péter: A migráció, mint biztonságpolitikai probléma. *Magyar Tudomány*, 2019/1. 75
https://mersz.hu/hivatkozas/matud_f16528_p33 (Letöltve: 2019. 01. 27.)

¹⁰ Uo.

közös összefogás ugyanakkor csak az esetben lehet eredményes, ha a fellépésre azonos politikai célokért kerül sor, amit ismét csak erőteljesen befolyásolnak a migrációval kapcsolatos társadalmi percepciók, legfőképpen az, hogy egy társadalom hol húzza meg azt a küszöbértéket, ahonnan biztonsági kihívásként tekint a jelenségre.

Az Európai Unión belüli e tekintetben megmutatózó különbségek ugyancsak jól érzékelhetők a 2015-ös válság óta, s nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy a tagállamok olyan, a migráció kezelésében alapvető kérdések kapcsán sem voltak képesek megállapodni, mint a közös határvédelem, a migránsok befogadásának közös kritériumai vagy az unió területére érkező menekültek elosztása.¹¹

Napjaink Európájában is erre a békére vágyunk, bár hivatalosan nincsen háború. A dolgok valóságában azonban van, gondoljunk csak a Krím-félsziget megszállására és az Ukrajna keleti megyéiben naponta folyó harci cselekményekre. A különböző terrorcselekmények, főleg Európa nyugati részén már háborús állapotokat idéznek.

A 2015 óta tartó gerjesztett illegális migráció és a folyamattal Európába érkező, nyelvismerettel, szakmai tudással nem rendelkező emberek táptalaját jelentik a szociális feszültségek kialakulásának. Innen egyenes az út a radikalizálódás felé, mely gyengíti kontinensünk stabilitását, nyugalalmát, erodálja békéjét.

Higgadt, tisztán látó politikai vezetőkre van szüksége a kontinensnek, akik megtalálják az egyensúlyt az emberi jogok – az itt élő emberek jogai, biztonsághoz való joguk – és az „érkező” emberek jogai között. Mindennél jobban kellene Európának egy „tisztán látó Zrínyi”.

HARMADIK GONDOLATKÖR

A biztonság hiánya, a fenyegetettség kézzelfogható volt a 17. században is. Az európai összefogás nehezen formálódott, más érdekek mozgatták az eseményeket. „*A birodalom erőinek Zrínyi mellé kell állniuk*” – jelentette ki Johann Philipp von Schönborn mainzi érsek, választófejedelem, a Rajnai Liga elnöke, amikor hosszú előkészületek után, 1663 őszén döntöttek a nemzetközi török elleni háborút megindító hadműveletről.¹² A horvát bánnal soha nem találkozott, személyesen nem ismerték egymást. Nevüket mégis közös lapon őrizte meg Európa történetének sokáig elfelejtett fejezete. Zrínyi Miklós és Johann Philipp von Schönborn az 1657–1664 közötti években, eltérő módokon, de azonos elkötelezettséggel szolgálták a közös ügyet, hogy a keresztény világ megszabaduljon a hódító oszmán hatalomtól, és megvalósuljon a vesztfáliai béke álma, a békét biztosító európai hatalmi egyensúly.¹³ Zrínyi 1661 folyamán eredeti módon kezdett háborút. Várat épített a Mura partján, Kanizsa, a dél-Dunántúl török fővára átellenében, hódoltsági területen. Amire számított, bekövetkezett. Zrínyi-Újvárat casus bellinek minősítette a Fényes Porta. Zrínyi, hogy a béke ellenére épített várat, az csak felszínes kifogás volt, valójában akadályozta a törökök régi tervét, hogy Horvátország Friuli felé vivő szorosain és Karintián át hátba támadják Velencét.

---

¹¹ Uo. 76.

¹² R. Várkonyi Ágnes: Európa Zrínyije. Válogatott tanulmányok. Argumentum Kiadó, Budapest, 2010, 202–203.

¹³ R. Várkonyi Ágnes: Zrínyi, az államférfi. In: Zrínyi-Album / Zrínyi Album. Szerk. Hausner Gábor. Zrínyi Kiadó, Budapest. 2017, 82.

Ismét az oszmánok kezdeményeztek. Köprülü Ahmed nagyvezír hadjáratát alaposan előkészítette. 1662-ben egyedül Morvaországba negyven kémet küldött, és Apafi Mihály erdélyi fejedelmet táborába rendelte. Védelmi állást Raimondo Montecuccoli tábornagy mintegy 15 ezer főnyi császári haderővel Pozsony előtt épített ki, de azt nem tudta megakadályozni, hogy 1663 augusztusában Érsekújvárat, a Magyar Királyság északnyugati régiójának központi erődjét Köprülü Ahmed körülzárja, ostrom alá vegye, tatár csapatok pusztítsák végig Morvaországot, s a török táborba rendelt Apafi Mihály erdélyi fejedelem nevében kiadott, antedatált kiáltványokban a Magyar Királyság minden lakóját a teljes behódolásra szólítsák fel. A korabeli nyomtatványokban részletesen lejegyezték a Morvaországot végigpusztító török és tatár portyák rémtetteit, az utakat szegélyező meztelen holttestek leírásával és horrorisztikus történetekkel sokkolták Európát.

A Zrínyi-Újvár elleni török támadásokat Zrínyi sikerrel verte vissza, s miközben eredményesen harcolt a Mura mellett, fegyverbe szólító írása és programirata, *Az török áfium ellen való orvosság* már címében is visszautasította a nagyvezír hódolatási szándékát.¹⁴

Kanizsa ostromáról, majd a nagyvezíri ellentámadásról és a vár felmentéséről, valamint Zrínyi-Újvár török kézre kerüléséről 1664 őszén több változatban is hiteles hadinaplók jelentek meg nyomtatásban. Zrínyi-Újvár folyamatosan erősített sáncrendszerét 1664. július 2. és 30. között ostromolta a Köprülü Ahmed vezette nagyvezíri sereg, majd elfoglalását követően felrobbantották.

Zrínyi-Újvár pusztulása után pár hónappal vadászbalesetben váratlanul elhunyt Zrínyi Miklós is. Halálával egy tehetséges, a nemzetnek reményt adó katonai-politikai vezető távozott, hátrahagyva életművét, terveit.

NEGYEDIK GONDOLATKÖR

Zrínyi-Újvár, egy magyarországi erősség, melyről a köztudatban sokáig semmi információ nem volt, csak néhány elkötelezett ember hitt abban, hogy megtalálható. Ezek közé az emberek közé tartozott Padányi tábornok is, aki elkötelezett kutatója és népszerűsítője a két Zrínyi munkásságának, és aki sokat tett azért, hogy a tamáskodók ellenére ma már tudjuk, hogy hol épült és milyen volt Zrínyi-Újvár.

Somogy és Zala megye határán, a Mura–Dráva találkozásától északra, ahol a Visszafolyó-patak beleömlik a Princípális-csatornába, a Mura bal partján húzódó Szent Mihály-hegy északi lankáján, erdő rejtje Zrínyi-Újvár maradványait. A horvát–magyar határon egykoron állt vár az egyetlen emlék a mai Magyarországon, amely a költő és hadvezér Zrínyi Miklós keze nyomát őrzi. A hely a Duna–Dráva Nemzeti Park területén van, s bár a Somogy megyei Őrtiloshoz tartozik, csak a Zala megyében fekvő Belezna felől közelíthető meg, a valaha szebb napokat látott kakonyai révhez vezető úton.

Az 1661 nyarán Zrínyi által itt emelt erősség mindössze három évig állt fenn, 1664 júniusában a Köprülü Ahmed nagyvezér vezette oszmán főszereg hosszas ostrom után elfoglalta, majd földig rombolta. Az augusztus 10-én, Vasváron elfogadott béke hatodik cikkelye pedig kimondta, hogy egyik fél sem építheti ujja és nem láthatja el őrséggel. Az

---

¹⁴ R. Várkonyi: Zrínyi, az államférfi. i. m. 92–94.

1663–64. évi nagy török háború során egész Európa figyelmének középpontjában álló vár ezt követően végleg eltűnt a föld színéről, s lassan kiesett a történelmi emlékezetből.¹⁵

Hogyan lehetséges ezek után, hogy ma mégis pontosan tudjuk, hogy hol állt a vár? Ahogy már említettem, ehhez kellett mások mellett egy katona; műszaki katona, aki másképp néz a terepre, látja azt, és érti, amit lát. Szerencsésen találkozott egymással a műszaki katona szakmai felkészültsége, tudása, gyakorlati tapasztalata és elkötelezett hobbyja, melynek eredménye, mások munkájával együtt Zrínyi-Újvár megtalálása. A sikerhez szükség volt egy viszonylag új módszer alkalmazására is, nevezetesen a hadszíntérkutatásra, mely hatékonynak bizonyult a műszaki katona kezében.

A vár helyét az ostrom során kilőtt – és a hadszíntérkutatás módszereivel és annak eszközeivel megtalált – lövedékek szinte körberajzolták, azonban a várak nyugati oldalát a későbbi bolygatások miatt a felszíni nyomok alapján nem tudták azonosítani. Ehhez jelentett segítséget a terület talajlokátoros vizsgálata, ami jelezte az árok külső peremét. A várudvar átvizsgálása során egy nagyméretű épület alapfalait rajzolta ki a lokátor, valamint a keleti oldalon, egy kb. 1,5 méter átmérőjű foltot, ami a vár kútjának helyét jelezte.¹⁶

A nem romboló vizsgálati módszerek eredményei megfelelő alapot biztosítottak a várudvar régészeti feltárásához, ami 2010 júliusában kezdődött meg. Az első ásatási évben elszenesedett gerendamaradványok, kályhaszemek és csempék, használati tárgyak kerültek felszínre erről a területről.¹⁷ A folytatás során 2017-ben sikerül kibontani a vár kútját és azonosítani az egykori épületek nyomait is. Továbbá sikerült épségben felhozni az eredetileg a kúthoz tartozott itatóvályút, amiről biztosan tudható, hogy Zrínyi Miklós is itatta belőle a lovat – ugyanis ez volt az egyetlen ilyen a várban.¹⁸

SALUTEM

A gondolatköreimre fűzött megjegyzések között látszólag nincs összefüggés. Zrínyi Miklós küzdelmét a beözönlő török (iszlám) hódítókkal nem lehet összehasonlítani napjaink népvándorlásával, még ha abban az iszlám hívők túlsúlyban vannak is. Míg Zrínyi idejében nyilvánvalóan területi-hatalmi érdekekért folyt a harc, napjainkról ez egyértelműen nem jelenthető ki. De akkor mi a közös bennük? Mi lehet a kapcsolódási pont a 17. és a 21. századi események között? Véleményem szerint az, hogy a korabeli Európában volt két személy – Zrínyi Miklós és Schönborn mainzi érsek –, akik világosan felismerték az együttműködés fontosságát, a közös cselekvés lényegét és szükségességét. Nincs ez másképp napjainkban sem. Csak kellene egy 21. századi európai „Zrínyi” és egy „Schönborn”. És addig?

A nemzeti haderő minden korban a nemzeti függetlenség, a nemzeti szuverenitás záloga, megtestesítője, garanciája volt, és így van ez napjainkban is. Nem egyszerű a kor, melyben élünk. Nem volt egyszerű az élet a Zrínyiek korában sem. Ők helytálltak, életük árán is védelmezték a hazát, a függetlenséget. Példát mutattak a mai kor katonájának, a Magyar Honvédség tagjainak.

---

¹⁵ Zrínyi-Újvár emlékezete. Szerk. Hausner Gábor – Padányi József. Argumentum Kiadó, Budapest, 2012, 7.

¹⁶ Uo. 82.

¹⁷ Uo. 83.

¹⁸ Költő László – Vándor László – Varga Máté: Örtilos – Zrínyi-Újvár régészeti feltárása (2016–2017). Kaposvári Rippl-Rónai Múzeum Közleményei, 2018/5. 195–202.

A Zrínyi szellemiség évtizedeken át jelen volt, és napjainkban is jelen van a magyar tisztképzésben. A magyar hadtudósok a „Zrínyi szablya” jelenlétében tesznek esküt a magyar hadtudomány fejlesztésére. Ennek a szellemiségnek őrzője, letéteményese, mentora dr. Padányi József mérnök vezérőrnagy is, aki életútjával, munkásságával, cselekedeteivel példát mutat a Nemzeti Közszerológáti Egyetem hallgatóinak, professzori, oktatói karának.

Elmélet és gyakorlat, iskola és társadalom – benne a honvédség – eleven egységet alkotnak eddigi életművében, és ez a megbonthatatlan egység mind szakmai, mind személyes életének sajátja.

Mindennapi munkájával, katona tudósi tevékenységével és a szinte hobbiként végzett „amatőr” régész tevékenységével motorja annak a kis közösségnek, mely évről évre visszatérően végzi Zrínyi-Újvár ásatási munkálatait. Először csak tudós társakkal, majd egyre több tisztjelölt hallgató bevonásával. Kutatási eredményeit, Zrínyi-Újvár feltárásának folyamatát, a feltárás eredményeit a széles nagyközönséggel is megismerteti. Munkássága, eddigi életútja alapján bizton állítható, hogy hiteles személyiség.

Meggyőződés, hogy dr. Padányi József a legjobb és legszebb *academia*-i hagyományok folytatója.

Professzor úr; Isten éltesen!

Dr. Orosz Zoltán altábornagy

a brüsszeli MH Katonai Képvisező Hivatala vezetője

BALLA TIBOR¹**A magyar királyi Honvéd Ludovika Akadémia parancsnokai
a Nagy Háború idején****Commanders of the Royal Hungarian Honvéd Ludovika Military
Academy at the Time of the Great War****Absztract**

A tanulmány összefoglalja a magyar királyi Honvéd Ludovika Akadémia két, Nagy Háború alatti parancsnokának (1914. augusztus 1-től Papp-Váry Elemér alezredes, 1915. április 2. és 1918. november 25. között sepsisizék-nagyborosnyói Bartha Lajos ezredes-altábornagy) részletes katonai pályafutását, továbbá a Ludovikán folyó honvédtiszt képzés folyamatossága érdekében kifejtett tevékenységét. Bemutatja továbbá a háború során felmerült nehézségek (a gyorsított képzés, a tanárihiány, a tanítás minőségének romlása, az akadémiai és a hadapródiskolai képzés párhuzamossága) megoldása érdekében tett erőfeszítéseiket.

Kulcsszavak: Honvéd Ludovika Akadémia, Papp-Váry Elemér, Bartha Lajos, gyorsított képzés

Abstract

The study treats the military careers of the commanders of the Royal Hungarian Honvéd Ludovika Military Academy during the years of the Great War (Lieutenant Colonel Elemér Papp-Váry 1 August 1914 – 1 April 1915 and Colonel/Lieutenant General Lajos Bartha of Sepsisizék-Nagyborosnyó 2 April 1915 – 25 November 1918) together with their efforts to ensure the continuity and smoothness of officer training in the Ludovika Military Academy, regarding their exertions to surmount the difficulties of the war years (accelerated training, absence of teachers, decrease in value of education, parallelism of training at the academy and at the cadet schools).

Keywords: Royal Hungarian Honvéd Ludovika Military Academy, Elemér Papp-Váry, Lajos Bartha, accelerated training

---

¹ Nemzeti Közszerológati Egyetem, Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar, Dékányi Hivatal, titkárság-vezető, E-mail: balla.tibor@uni-nke.hu, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2476-8981>

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.1

2019. XII. évf. Különszám

A magyar királyi Honvéd Ludovika Akadémia, az Osztrák–Magyar Monarchia szárazföldi haderejének második vonalába tartozó, 1868-ban felállított magyar királyi Honvédség tisztképző intézménye volt, amely 1872. december 19-én kezdte meg működését, és egészen 1944 őszéig a magyar honvédtisztképzés fellegvára maradt.

A Ludovika Akadémia parancsnoka kezdettől fogva felelősségteljes beosztást töltött be a Honvédségen belül. Meglehetősen nagy önállóságot élvezett, közvetlenül a mindenkori honvédelmi miniszter alárendeltségébe tartozott. Mivel a jövődő honvédtisztek szakmai tudása, erkölcsi tartása nagymértékben tőle függött, ezért mindig is magas képzettségű, tapasztalt tisztet állítottak az intézmény élére.²

Az 1914 augusztusában kitört és a 20. század őskatasztrófájaként elhíresült Nagy Háború idején a Ludovika Akadémia élén összesen két parancsnok állott. Közülük elsőként Papp-Váry Elemér alezredes vette át a Ludovika irányítását 1914. augusztus 1-jén.

Nemes Papp-Váry Elemér 1870. augusztus 21-én született Hajdúböszörményben, református családban. Apja Papp-Váry Gyula törvényszéki bíró volt. Négy gimnáziumi osztályt végzett Pécsen, majd a Ludovika Akadémia tényleges állományú tisztképző tanfolyamának négy évfolyamát abszolválta igen jó eredménnyel. Akadémiai tanulmányait 1889. augusztus 18-án zárta, amikor is hadapród-tiszthelyettesként kezdte meg pályafutását a magyar királyi 19. honvéd gyalog félandárnál Pécsen és Kaposváron. 1890. november 1-jén hadnaggyá lépett elő az időközben gyalogezreddé átszervezett 19. hadrendi számú honvéd alakulatánál, ahol zászlóalj segédtisztként működött. Fiatal tisztként a továbbképzésére is figyelmet fordított: 1892. október 10. és 1893. július 30. között a Ludovika felsőbb tiszti tanfolyamát³ jó eredménnyel végezte, 1895. február 1. és 1895. május 31. között a bécsi helyi katonai vívó- és tornatanári tanfolyamot végezte el, melynek eredményeként vívótanárnak alkalmas minősítést kapott.⁴

1893. december 16-tól a 21. honvéd gyalogezred ezredsegédtisztjeként szolgált Kolozsváron. 1894. május 1-jén ezredénél főhadnaggyá lépett elő. 1896. október 1-jén beosztották a magyar királyi 75. honvéd gyalogdandár törzsébe, ahol dandársegédtisztjeként szolgált Kolozsváron. 1897. január 1. és március 31. között emellett vívótanárnaként is ténykedett a szintén Kolozsváron működött egyéves önkéntesi iskolában. 1898. december 1-jén csapatszolgálatra osztották be a 21. honvéd gyalogezredbe, ahol a 3. század parancsnokaként teljesített szolgálatot, emellett 1899. január 1. és március 31. között vívótanárnaként is működött a kolozsvári egyéves önkéntesi iskolában. 1900. február 1-jén kezdte meg szolgálatát a 9. honvéd gyalogezred 6. századának parancsnokaként Kassán, majd 1902. május 1-től a 9. század parancsnoka lett Eperjesen. 1900. november 1-jén II. osztályú

² Bachó László, dezséri (szerk.): A Magyar Királyi Honvéd Ludovika Akadémia története. Ludovika Akadémia, Budapest, 1930, 596.

³ A *felsőbb tiszti tanfolyamra* a jó minősítésű, két éve már csapattisztjeként szolgálókat vették fel az önként jelentkezők közül, a gyalogságtól 20, a lovasságtól 5 főt. Az ott jól vagy jelesen végzett tiszteket segédtiszti vagy vezérkari szolgálatra osztották be. 1876-tól a tanfolyam kilenc hónapos lett, s a bécsi cs. és kir. Hadiiskolára vezényelt tisztek (azaz a leendő vezérkari tisztek) felkészítésére szolgált, egészen az első világháború kitöréséig működött.

⁴ Hadtörténelmi Levéltár Budapest (HL) Anyakönyvi lapok (AKVI) 29633.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.kesz.1

2019. XII. évf. Különszám

századossá, 1902. november 1-jén pedig I. osztályú századossá lépett elő alakulatánál. 1903. szeptember 1-től gyökeres változás állt be életében, hiszen a magyar királyi nagyváradi honvéd hadapródiskola torna-, vívó- és szolgálati szabályzat tanárává, valamint a 2. növendék század parancsnokává nevezték ki. 1905 szeptemberétől a katonai ügyirány, majd 1906 szeptemberétől emellett még a földrajz és az illetan tanára is volt. Négy év tanári munka után ismét csapatszolgálatra osztották be, 1907. szeptember 1-től a 19. honvéd gyalogezred 4. századának a parancsnoki teendőit látta el Pécsen.⁵

Papp-Váry Elemér

⁵ HL AKVI 29633.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.1

2019. XII. évf. Különszám

1909. november 1-től 1910. szeptember 1-ig a honvéd tájékoztató tanfolyamot,⁶ 1912. május 13. és június 10. között pedig a pedagógiai zárótanfolyamot végezte. 1910. szeptember 1-től ismét az oktatásban vett részt, hiszen a soproni honvéd főreáliskola szolgálati szabályzat tanára, a gyakorlati kiképzés vezetője, valamint tanulmányvezető volt. 1911. november elsején őrnaggyá lépett elő. 1912. szeptember 1-jén kezdte meg tevékenységét a budapesti magyar királyi Honvéd Ludovika Akadémián, ahol a szolgálati szabályzat és a gyakorlati kiképzés tanáráként, az akadémikus zászlóalj parancsnokaként, valamint tanulmányvezetőként vált ismertté.⁷

A Nagy Háború kitörésekor, 1914. augusztus 1-jén Papp-Váry Elemért alezredessé léptették elő, és kinevezték a magyar királyi Honvéd Ludovika Akadémia parancsnokává, amely beosztást 1915. április 5-ig látta el. 1915. április 11-én frontszolgálatra osztották be, a magyar királyi 102. népfelkelő gyalogezred parancsnokaként vett részt az orosz hadszíntéren a Kárpátokban és Galíciában zajlott harcokban. 1915. június 3. és 10. között a magyar királyi 128. népfelkelő gyalogdandárt irányította ideiglenesen a Dnyeszter folyó mentén vívott harcokban. 1915. június 17-től betegszabadságon tartózkodott a háterszágban, Karlsbadban gyógykezelték. 1915. november 1-től az 1. honvéd pótzászlóaljhoz osztották be, valamint megbízták a budapesti I. honvédkerület területén található tartalékos tisztiiskolák vezetésével és felügyeletével, mindamelllett megbízatása kiterjedt a népfelkelő tisztek, a trén és az egészségügyi csapatoknál szolgáló tisztek gyalogos tiszti kiképzésére is.⁸

1916. november 1-jén ezredessé lépett elő. 1917. március 1-től 1918. november elejéig a magyar királyi 30. honvéd pótzászlóalj parancsnoka volt, egyidejűleg pedig megbízták a budapesti I. honvédkerületi tartalékos tiszti iskolák vezetésével is. Szolgálatát és felelősségteljes munkáját 1917-ben Budapesten, majd 1918. február 15-től Kecskeméten látta el.

Papp-Váry Elemér kiváló csapattiszt volt, amit többek között az is bizonyít, hogy 1901. október 27-én a Honvéd Főparancsnokság dicsérettel elismerésben részesítette, amiért századát a legjobb eredménnyel képezte ki a céllövészetben.

1901-ben megnősült,⁹ házasságából egy fiú és három leánygyermek született. Korabeli tiszti minősítéséből ismerjük, hogy a sportban is jeleskedett, hiszen jó vívó, jeles úszó és tornász volt, szeretett kerékpározni és amatőr szinten fényképeket is készített.

A Honvédség szolgálati nyelvén, magyarul tökéletesen, németül a szolgálati igényeknek megfelelően,¹⁰ szlovákul és románul pedig szükséges mértékben beszélt.

A szolgálati érdemei után kapott osztrák–magyar kitüntetései a következők voltak: 1910. 04. 10. Bronz Katonai Érdemérem piros szalagon, 1915. 06. 22. Katonai Érdemkereszt III. osztálya hadidíszítménnyel, 1915. 07. 31. Osztrák Császári Vaskorona Rend III.

⁶ A *honvéd tájékoztató tanfolyam* célja az volt, hogy az előléptetésre alkalmas századosok a törzstisztek (őrnagy-ezredes) számára szükséges elméleti ismereteket megszerezzék.

⁷ Bachó: i. m. 975.

⁸ HL AKVI 29633.

⁹ Felesége Papp-Váry Elemérné, Sziklay Szeréna (1881–1923) költőnő volt, akinek nevéhez fűződik a trianoni békeszerződés után keletkezett, ún. *Magyar Hiszekegy*.

¹⁰ Ez a legfontosabb 100-150 kifejezés ismeretét jelentette, melynek segítségével a tiszt érintkezni tudott katonáival.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.1

2019. XII. évf. Különszám

osztálya hadidíszítménnyel (majd később kardokkal), 1917. 02. 17. Osztrák Császári Ferenc József Rend tiszti keresztje hadidíszítménnyel.¹¹

A Nagy Háború befejezése után, 1919 januárjában a Honvédségnél szolgált számos tisztársával együtt nyugállományba helyezték. Az újonnan megszervezett magyar királyi Honvédségben, 1922-ben léptették elő tábornokká, azaz vezérőrnaggyá. 1923-ban került sor végleges nyugállományba helyezésére.¹²

1925. november 3-án hunyt el Budapesten, november 5-én temették el a Kerepesi-úti temetőben nyugvó felesége mellé.¹³

Utódja a magyar királyi Honvéd Ludovika Akadémián a Nagy Háború második évének tavaszától, 1915 áprilisától 1918. november végéig sepsiszek-nagyborosnyói Bartha Lajos ezredes-altábornagy lett. Bartha 1869. január 17-én született Kolozsváron római katolikus családban. Apja jó nevű kolozsvári ügyvéd volt. Szülővárosában négy főgimnáziumi osztályt végzett, majd 1884 és 1888 között a Ludovika Akadémia tisztképző tanfolyamát végezte el kiváló eredménnyel, évfolyamelsőként.¹⁴

Katonatiszti pályafutását 1888. augusztus 18-án hadnagyként kezdte a magyar királyi 21. honvéd gyalog féldandárban Kolozsváron, ahol ezredsegédtiszti beosztásban tevékenykedett, majd 1889. december 1-től a 23. honvéd gyalog féldandár 1. zászlóaljában szolgált Nagyszebenben. 1892. május 1-től, immáron főhadnagyként az időközben megszervezett magyar királyi 23. honvéd gyalogezred ezredsegédtisztje volt Nagyszebenben.

Fiataltisztként tovább képezte magát és 1891–1892-ben a Ludovika Akadémia honvéd felsőbb tiszti tanfolyamát, majd 1892–1894 között a Monarchia vezérkari tiszteket képző intézményét, a bécsi császári és királyi Hadiiskolát végezte el. 1894. november 1-től a császári és királyi VII. hadtestparancsnokság vezérkari osztályán szolgált Temesváron.¹⁵

1895. november 1-től a császári és királyi Vezérkar Vasúti Irodájában, majd 1896. május 1-től a Vezérkar Hadműveleti Irodájában szolgált Bécsben. 1896. november 1-én II. osztályú századossá lépett elő, egyidejűleg áthelyezték a budapesti magyar királyi Honvédelmi Minisztérium 4. osztályára, ahol fogalmazó tisztként működött, majd 1898. május 1-jén I. osztályú századossá léptették elő beosztásában. 1898. november 1-jén csapatszolgálatra vezényelték, a 9. század parancsnoka lett a 21. honvéd gyalogezred 3. zászlóaljában Kolozsváron.

¹¹ Steiner, Jörg C.: Schematismus der Generale und Obersten der k.u.k. Armee. Stand 31. Dezember 1918. Edition S&H, Wien, 1992, 212.

¹² Tiszti pályájának ezen időszakáról sajnos nem áll rendelkezésre levéltári forrás, ezért nem ismerjük tábornoki előléptetésének és végleges nyugdíjazásának pontos időpontját, továbbá szolgálati beosztásának részleteit.

¹³ *Pesti Hírlap*, 1925. november 4. (249. szám) 9.

¹⁴ HL AKVI 8645.

¹⁵ A Hadiiskola elvégzése után a frissen végzett vezérkari tiszteket rögtön vezérkari beosztásokba helyezték, akiket később rövidebb időre kötelező csapatszolgálatra vezényeltek.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.kesz.1

2019. XII. évf. Különszám

Bartha Lajos

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.1

2019. XII. évf. Különszám

1899. október 1-től közel nyolc éven át a budapesti Honvédelmi Minisztériumban szolgált, először annak 1. osztályán a honvéd vezérkari szervezet kidolgozásában vett részt, majd 1904. augusztus 1-től a Honvédelmi Minisztérium 4. osztályán tevékenykedett, ahol 1905. május elsejei hatállyal őrnaggyá nevezte ki az uralkodó. 1905. október 31-én a Honvédelmi Minisztérium 1. osztálya vezetőjének a helyettesévé nevezték ki. 1907. április 19-én a budapesti császári és királyi 32. gyaloghadosztály vezérkari főnöki beosztásába helyezték. 1907. október 10-én az uralkodó bécsi Katonai Irodájába osztották be, ahol több mint öt éven át teljesített szolgálatot, közben 1908. november 1-én alezredessé, majd 1911. november 1-jén ezredessé lépett elő. 1912. november 1-jén ismét csapatszolgálatra osztották be, a 3. zászlóalj parancsnoka lett a császári és királyi debreceni 39. gyalogezredben. 1913. március 1-jén a magyar királyi 1. honvéd gyalogezred parancsnokságát vette át a magyar fővárosban.¹⁶ A Nagy Háború kitörése után 1914. augusztus 1-jén az 1. honvéd gyalogezred élén vonult az orosz hadszíntérre, ahol a harcok közben kétszer is megsebesült. Először 1914. augusztus 30-án tüzérségi srappal repesz sebesítette meg könnyebben, majd 1914. október 19-én jobb lábszárán, térd alatt ellenséges géppuskagolyótól szenvedett súlyos sebesülést. Utóbbi sérülése után, állapota miatt betegszabadságot kapott és Budapesten lábadozott.¹⁷ 1915. április 2-án a Honvéd Ludovika Akadémia parancsnokává nevezték ki, amely beosztást egészen az első világhégés végéig, 1918. november 25-ig látta el.¹⁸ 1916. március 22-től a Honvéd Ludovika Akadémia parancsnoksága mellett a hadtudományi kérdések szakértőjeként is tevékenykedett Bécsben. Időközben 1915. május 1-jén az Osztrák–Magyar Monarchia hadseregében rendszeresített legacsonyabb tábormoki rang birtokosa lett, azaz vezérőrnaggyá, 1918. május 1-jén pedig altábornaggyá nevezték ki. 1919. január 1-jén nyugállományba helyezték, azután Budapesten élt.¹⁹

A Tanácsköztársaság idején, 1919. június 24-én lezajlott Ludovikás ellenforradalmi kísérlet után 23 tisztársával és családjával együtt őt is letartóztatták, s fel akarták akasztani. Életét csak Guido Romanelli olasz alezredes, a budapesti antant misszió vezetőjének határozott közbelépése mentette meg.²⁰ A Nemzeti Hadseregben is szerepet vállalt, nevezetesen 1919. augusztus 22-én a magyar királyi 5. tiszti igazolóbizottság elnöke, 1919. november 16-án a tábormoki becsületügyi választmány tagja, majd 1920. január 25-én a tábormoki igazoló bizottság elnöke lett Budapesten. 1920. április 1-jén ténylegesítették, és a magyar királyi Legfelsőbb Katonai Törvényszék elnökévé nevezték ki. 1921. március 19-én a Honvédelmi Minisztérium ellenőrző bizottságának elnöki beosztását vette át. 1923. április 1-jén

¹⁶ Kriegsarchiv (KA) Wien Grundbuchsblatt Abgang I/II. 3/186.

¹⁷ HL Felülvizsgálati iratok (FÜV) 1925. 485.

¹⁸ Utóda a Ludovika Akadémia élén 1919. január 15-ig Stromfeld Aurél vezérkari ezredes volt.

¹⁹ HL FÜV 1925. 485.

²⁰ Vitéz Doromby József – Reé László (szerk.): A magyar gyalogság. A magyar gyalogos katona története. Reé László Könyvkiadó- és Terjesztővállalat, Budapest, 1936, 11. (A magyar gyalogság fényképcsarnoka). Romanelli szerepéről az eseményekben lásd Szabó Mária: A Romanelli-misszió. Egy olasz katonatiszt Magyarországon (1919. május–november). HM Hadtörténelmi Intézet és Múzeum – Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, Budapest, 2009, 56–60.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.1

2019. XII. évf. Különszám

visszahelyezték a korábbi nyugállományba,²¹ azután Budapesten élt. 1946. december 20-án hunyt el a fővárosban.

1906-ban megnősült, házasságából egy fiú és egy leány született. Felesége 1925. április 23-án elhunyt, ő pedig megözvegyült. Előjárói különleges képességei között megemlégtették, hogy jó tornász, vívó, lovas, kerékpáros, nagyon jó úszó és gyorsíró, tehetséges rajzoló volt, továbbá a katonai térképezés terén is jól hasznosította megszerzett ismereteit.²²

Több nyelvet is használt tiszti pályafutása során: magyarul és németül tökéletesen, románul a szolgálati követelményeknek megfelelően, franciául és oroszul pedig szükséges mértékben beszélt.

Bartha altábornagy számos osztrák–magyar kitüntetést kapott szolgálati érdemei elismeréseként, 1907. május 6-án a Katonai Érdemkereszt III. osztályát, 1908. augusztus 12-én a Bronz Katonai Érdeméremet piros szalagon, 1912. október 4-én az Osztrák Császári Vaskorona Rend III. osztályát, ugyanahhoz hadidíszítményt 1914. december 24-én, 1916. április 24-én az Osztrák Császári Lipót Rend lovagkeresztjét hadidíszítménnyel, 1917-ben a Vöröskereszt I. osztályú Díszjelvényét, 1918-ban a Károly Csapatkeresztet és a Sebesültek Érmét két sávval.²³

Bartha szakírói tevékenysége is említésre méltó, hiszen nevéhez fűződik az 1913–1914-ben általa vezetett 1. honvéd gyalogezred történetének és háborús emlékalbumának összeállítása.²⁴

A Ludovika Akadémián folyó tisztképzést Bartha tábornok szívügyének tekintette, és kellő szakmai alázattal, minden erejével annak eredményességén munkálkodott. Erről így írt 1916 májusában: „Mint szeretett Alma Materünk egyik leghűbb fia, méltó büszkeséggel foglaltam el a részemre, annak élén legkegyelmesebben kijelölt díszes helyet, s hű munkatársaimmal együtt minden erőnket és tudásunkat, a honvédség anyaintézete felvirágzásának és a tiszti nevelés ügyének szentelve, immár egy éve szakadatlan azon fáradozunk, hogy a honvédséget királyhűségben és hazaszeretetben nagyra nevelt, kötelességtudó, tette kész és harczratermett fiatal tisztekkel gazdagítsuk.”²⁵

Bartha tábornok minden tanév végén bejárta az akadémikusokkal és a tanfolyamok hallgatóival a háborús hadszíntereket, s nemcsak a kiképző alakulatokat, hanem a harcoló csapatokat is gyakran felkeresték. Gondja volt többek között arra is, hogy a Ludovika épülete a kor követelményeinek megfelelő korszerűbb felszerelésekhez jusson. Higiénikusabbá, modernebbé alakította az épületet, új nyitott lovardát és hajtóiskolát, korcsolyapavilont,

²¹ Bartha altábornagy éves nyugdíja 22 400 korona, plusz 2000 korona lakbérpótlék volt. HL FÜV 1925. 485.

²² HL AKVI 8645.

²³ Bartha Lajos (összeállította): A m. kir. „IV. Károly király” volt 1. honvéd gyalogezred története és háborús emlékalbuma. Budapest, 1939, 28–31.; Steiner: i. m. 32.

²⁴ Bartha: i. m.

²⁵ HL FÜV 1925. 485.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.1

2019. XII. évf. Különszám

lövészíneket, műszaki raktárat, sport-öltözőket építtetett, a tanári kar és az akadémikusok számára külön kaszinó helyiséget létesített.

Legmaradandóbb alkotásai közé tartozott az elesett ludovikás bajtársak emlékére emelt *Hősök Csarnoka*, amelyet 1918. augusztus 20-án szentelt fel Csernoch János hercegprímás, az uralkodó képviselőjében megjelent József Ferenc királyi herceg jelenlétében. Több terve a Monarchia felbomlása és a magyarországi politikai hatalomváltás miatt már nem valósulhatott meg. Ezek közé tartozott a hősi halált halt honvédtisztek emlékművének az Akadémia parkjában történő felállítása, melynek leleplezését a m. kir. Honvédség létrehozásának 50. évfordulójára, 1918. december 2-ra tervezték.²⁶ Szintén terv maradt a Ludovika parkjában létesítendő strandfürdő, az épület előterének bejáratánál egy diadalkapu, továbbá a hadimúzeumok felépítése.²⁷

A Ludovika Akadémia két parancsnoka a viláégés idején számos nehézséggel szembesült. Azok közül a legszembetűnőbb a gyorsított képzés volt, mivel a hadszíntereken harcoló alakulatok a háború első hónapjaiban hatalmas tényleges tiszti veszteségeket szenvedtek. Az égető tiszthiányt mielőbb pótolni kellett, ezért felértékelődött a háterszágban folyó tisztképzés jelentősége. A Ludovikán a háború kitörésétől számított egy év alatt négy idő előtti tisztavatás történt (1914. augusztus 1-jén, 1914. október 15-én, 1915. március 16-án, valamint 1915. augusztus 18-án), s csaknem az összes akadémikus kikerült a frontra.²⁸

1916-tól kezdve már a középiskola nyolcadik osztályos tanulóit is felvették az Akadémiára, 1916. augusztus 1-jén egyéves tiszti képzést indítottak a három hónapos harctéri szolgálattal rendelkező fiatalok számára. A többi akadémikusnak a kiképzési idő két évig tartott. Az 1916–1917-es tanévben tehát kétéves és egyéves képzés folyt párhuzamosan.²⁹

A háborús mozgósítás elrendelése után a tanári kar túlnyomó többsége azonnal bevo-nult a csapattestekhez, így hivatásos tiszt tanár kevés maradt az akadémián. Helyüket népfelkelő és helyi alkalmazású (harctéri fegyveres szolgálatra egészségileg kevésbé alkalmas) tisztek vették át, de később ismét tényleges tiszteket vezényeltek oda.³⁰

A nagyváradai és pécsi hadapródiskolákat a háború kitörése után Pécssett egyesítették, mivel Nagyváradon az iskolának otthont adó épületet hadikórháznak használták. A pécsi hadapródiskola legfelsőbb évfolyamait helyszúke miatt 1915 őszétől a Ludovikán helyezték el. 1915 szeptemberétől az 1917-es tanév végéig tehát kétféle gyorsított, háborús képzés folyt, akadémiai és hadapródiskolai. A rövidített, futólagos háborús kiképzés (amelyet a fiatal, sokszor még a középiskolát sem befejezett hallgatók nagyobb részt tartalékos tisz-

²⁶ Az emlékmű leleplezésére 1928. május 17-én került sor a Ludovika parkjában a kerti tó melletti dombon. Összesen 360 fő hunyt el a Ludovika tisztjei, tanárai és hallgatói közül a Nagy Háború hadszínterein vagy az ott szerzett sebesülés, betegség következtében, illetve hadifogságban. Vö.: Bachó: i. m. 850–852., 985–988.

²⁷ Bartha: i. m. 30.

²⁸ Bachó: i. m. 563.

²⁹ Uo. 567.

³⁰ Uo.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.1

2019. XII. évf. Különszám

tekből álló tanári kartól kaptak) színvonala már nem érte el a békeévek ludovikás képzését.³¹ Az Akadémia 1914–1918 között több mint 800 honvédtisztet bocsátott ki.³²

A Ludovika mindkét parancsnokának Nagy Háború alatti tevékenysége jelentős mértékben hozzájárult az 1918-ban már fél évszázados múltta visszatekintő Honvédség hivatásos tiszti utánpótlásának zavartalan biztosításához, a tiszti hagyományok megőrzéséhez. Munkájuk és példamutatásuk eredményeként a Ludovikát végzett tisztek túlnyomó része kiválóan megállta helyét a háború vérzivatarában, sőt közülük számosan tovább szolgáltak az 1922-ben újjászervezett magyar királyi Honvédség kötelékében.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Bachó László, dezséri (szerkesztette): A Magyar Királyi Honvéd Ludovika Akadémia története. Ludovika Akadémia, Budapest, 1930.
2. Bartha Lajos (összeállította): A m. kir. „IV. Károly király” volt 1. honvéd gyalogezred története és háborús emlékalbuma. Budapest, 1939.
3. Vitéz Dorombay József – Reé László (szerk.): A magyar gyalogság. A magyar gyalogos katona története. Reé László Könyvkiadó- és Terjesztővállalat, Budapest, 1936.
4. Steiner, Jörg C.: Schematismus der Generale und Obersten der k.u.k. Armees. Stand 31. Dezember 1918. Edition S&H, Wien, 1992.
5. Szabó Mária: A Romanelli-misszió. Egy olasz katonatiszt Magyarországon (1919. május–november). HM Hadtörténelmi Intézet és Múzeum – Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, Budapest, 2009.

---

³¹ Bachó, 1930. 568. o.

³² Bachó, 1930. 942-951. o.

BARTHA TIBOR¹

Szemelvények a Zrínyi-Újvárnál talált leletek anyagvizsgálatainak eredményeiből

Excerpts from Results of Materials Testing of Finds from Site of Zrínyi-Újvár

Absztrakt

A Zrínyi-Újvár területén folyó régészeti kutatómunka eredményeként az elmúlt több mint egy évtized során számos olyan lelet került felszínre, amelyek történeti vonatkozásuk mellett archeometallurgiai szempontból is érdekességet jelentettek. Ezen leletek döntő többségét a vár 1664-es török ostromához köthető tűzérségi és gyalogsági lövedékek alkotják.

A leletanyagokon végzett vizsgálatok során elsődleges cél volt, hogy a kémiai összetétel, valamint makro- és mikroszerkezet-vizsgálatok által választ kapni arra vonatkozóan, hogy az egyes leletminták milyen anyagból és technológiával készültek, valamint, hogy az egyes leletmintáknál milyen azonosítható gyártási sajátosságokat lehet megállapítani vagy azokra következtetni.

2018-ban a vizsgálatok tovább bővültek a 2017-ben feltárt várkútból előkerült muskétagyolyók, valamint a kút szerkezetéhez használt különféle ácszegek archeometriai vizsgálataival.

Jelen tanulmány az eddigi kutatások során előkerült egy-egy jellegzetes leletminta vizsgálati eredményeit mutatja be.

Kulcsszavak: Zrínyi-Újvár, anyagvizsgálat, archeometallurgia, archeometria, muskétagyolyó, ágyúgolyó

Abstract

During the last decade, as a result of archeology researches many finds had been found at the site of Zrínyi-Újvár. These finds represent curiosity not only from the point of view of military history, but from the point of view of archaeometallurgy as well.

The majority of these finds – include cannon balls, mortar bombs, musket balls – belong to the siege of fortress happened in 1664 by Ottoman Empire.

---

¹ E-mail: bartha.tibor59@gmail.com

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.2

2019. XII. évf. Különszám

The primary aim of the testings was to gain information about the materials and technological methods, techniques of the certain finds by chemical analysis, as well as macro-, and microstructural testings.

In 2018 the tests had been widened by the examinations of new finds, these new finds – musket balls, nails – turned up from the well of the fortress, excavated in 2017.

This study is about to present the results of the testings have been done till now.

Keywords: *Zrínyi-Újvár, material testing, archaeometallurgy, archaeometric, musket ball, cannon ball*

BEVEZETÉS

A Zrínyi-Újvár területén folyó régészeti kutatómunka eredményeként az elmúlt több mint egy évtized során számos olyan lelet került felszínre, amelyek történeti vonatkozásuk mellett archeometallurgiai szempontból is érdekességet jelentettek. Ezen leletek döntő többségét a vár 1664-es török ostromához köthető tűzérési és gyalogsági lövedékek, illetve azok repeszei alkotják. A leletek kormeghatározását nagymértékben megkönnyítette, hogy a területen csupán egyetlen ostrom, nevezetesen az 1664. évi zajlott le. Az ostromot követően az erődítményt a török felrobbantotta, s azt a későbbiek során sem építették újra. Így tehát a különböző ostromok leletkeveredése teljes bizonyossággal kizárható.

A kutatási területről az elmúlt évtizedben előkerült ólom lövedékek,² ágyugolyók, mészárbombák, azok repeszei, illetve löportöltete vonatkozásában már 2018-at megelőzően is történtek anyagvizsgálatok, melyek eredményeit korábban már publikáltuk.³

A leletanyagokon végzett vizsgálatok során elsődleges cél volt, hogy a kémiai összetétel, valamint makro- és mikroszerkezet-vizsgálatok által választ – esetenként csak megerősítést – kapjunk arra vonatkozóan, hogy az egyes leletminták milyen anyagból és technológiával készültek, valamint, hogy az egyes leletmintáknál milyen azonosítható gyártási sajátosságokat lehet megállapítani vagy azokra következtetni.

2018. május 1-jével megkezdte munkáját a Nemzeti Közzolgálati Egyetem Ludovika Kutatócsoportja,⁴ amely „A hadirégészet, csata- és hadszíntérkutatás új eredményei, kor-

² Épségben megmaradt golyó vagy hasáb formájú, esetenként a becsapódás következtében deformálódott lövedékek.

³ Bartha Tibor: Jelentés a Zrínyi-Újvár 1664. évi ostromából származó vas- és ólomlövedékek anyag szerkezeti vizsgálatáról. In: Kutatások a hadtudományok és a katonai műszaki tudományok területén. Szerk. Hausner Gábor, Padányi József. Nemzeti Közzolgálati Egyetem, Budapest, 2013, 189–230.; Bartha Tibor: A Zrínyi-Újvárnál talált leletek fémvizsgálatának eredményei és értelmezése. In: Határok fölött. Tanulmányok a költő, katona, államférfi Zrínyi Miklósról. Szerk. Bene Sándor, Fodor Pál, Hausner Gábor, Padányi József. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest, 2017, 389–399. (Megjegyzendő, hogy a tanulmány, bár 2017-ben jelent meg, alapvetően a 2015-ig végzett munkát mutatja be.)

⁴ A Kutatócsoport megbízatása egy éves időtartamra szól.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.2

2019. XII. évf. Különszám

„szerű módszerei” című kutatási tervben rögzítette feladatait. Ebben anyagvizsgálat területén kiemelt feladatként jelent meg a 2016-ban fúrással és talajradar segítségével beazonosított, majd 2017. április 24. és május 26. között feltárt nyolcszögletű, mintegy 15 méter mély várkútból előkerült muskétagolyók, valamint a kút szerkezetéhez használt különféle ácsszegek archeometriai vizsgálata.

Jelen tanulmány, tekintettel a jelen kiadvány céljára és terjedelmi korlátaira, a 2013-as, a 2015-ös és a 2018-as kutatások egy-egy jellegzetes vizsgálatát mutatja be.

ÁGYÚGOLYÓ (2013)

1. kép: Egy feltárt és kiemelt tömör ágyúgolyó. Időpont: 2011. 10. 16. A kötött talajt jól jellemzi, hogy a kiemelés a detektálást követően valamivel több, mint 40 percet vett igénybe. pedig az ágyúgolyó „csak egy gyalogsági ásó” mélységben volt.

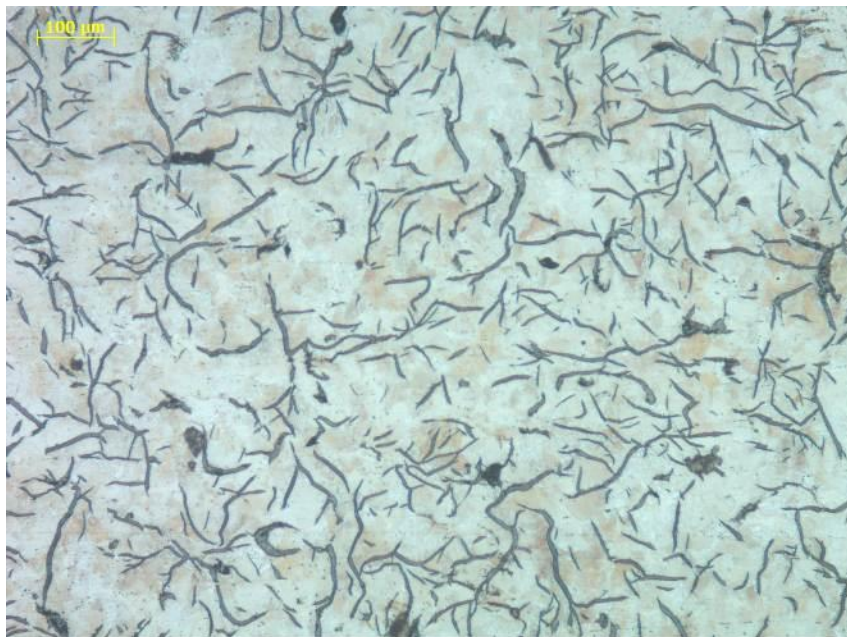
HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.2

2019. XII. évf. Különszám

A vizsgálatra egy 14 cm átmérőjű, tömör ágyúgolyót választottunk ki, amelynek egy kisméretű, kiálló darabja került mintaként eltávolításra. Az eltávolított mintából csiszolat készült. A minta vizsgálatára Zeiss AxioVert40 mikroszkóppal került sor normál és polarizált fényben egyaránt.

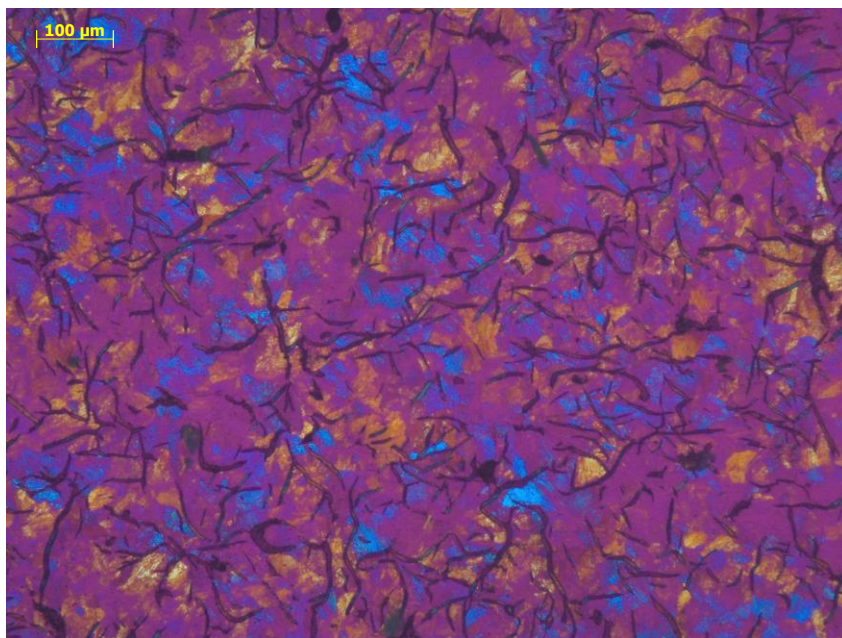
A minta mikroszerkezetét (2. kép) vizsgálva megállapítható, hogy a szövetskép teljes egészében megfelel a vas-karbon rendszer vas-grafit eutektikumának, ami 4.27 w% karbon-tartalomnál képződik a kristályosodás során. A mintában más fázist a grafiton és befoglaló mátrixon kívül nem láttunk. A mikroszerkezeti kép egyértelműen mutatja, hogy a mátrix anyaga nem homogén, a polarizált megvilágítás fényben pedig az is jól kivehető, hogy a mátrix apró szemcsékből áll. Még nagyobb nagyításban látható, hogy a grafit mellett nem ferrit⁵ található, aminek egyensúlyban lennie kellene, hanem perlit.⁶ A perlit kolóniák polarizált fényben is jól megfigyelhetőek (3. kép).

2. kép: Az ágyúgolyóból kiemelt minta mikroszerkezete

⁵ Vas-karbon szilárd oldata.

⁶ Ferrit és vas-karbid szabályos lemezes eutektoidja, 0.8% karbon-tartalomnál keletkezik 723°C hőmérsékleten a kristályosodást követő lehűlés során.

3. kép: A 2. képen látható terület polarizált megvilágításban

A szövetszerkezet vizsgálat alapján megállapítható, hogy az ágyúgolyó alapanyaga nagy valószínűséggel eutektikus összetételű (4.27 w% karbon). A mikroszerkezet alapján következtetni lehet arra, hogy az ágyúgolyó gyártói ismerték ezt az összetételt, miután ez a legalacsonyabb olvadáspontú vas-karbon ötvözet. Ebből következik, ami a tárgy jellegéből is, hogy öntéssel készült. Az öntési technológiát támasztja alá a 4. képen látható öntési gerinc is. Az ágyúgolyó lassan hűlt, így a kristályosodás egyensúlyban ment végbe. Ellenben a hűlés nem elég lassan történt ahhoz, hogy a továbbiakban is egyensúlyi folyamat menjen végbe. Ekkor ugyanis ferritet kellene találnunk a grafit mellett. Ehhez a folyamathoz jelentős karbon diffúzió szükséges, amit ha gyorsított hűtéssel akadályozunk, akkor az nem megy végbe. Ehelyett perlit kialakulása következik be. A hűlés, a kristályosodás során elegendően nagy lehetett, mert sehol nem látható ferrit a mikroszerkezetben, ami gyakran megjelenik a perlit mellett, ha a hűlés lehetővé teszi. Az így kialakult szövetszerkezetnek és így az ágyúgolyónak magának is jóval nagyobb a szilárdsága, mint ha ferrit lenne a grafit mellett. Vélelmezhetően ezzel az ismerettel is rendelkeztek az ágyúgolyó készítői. Ennek megfelelően az ágyúgolyót vagy olyan formába öntötték, ami biztosította számukra ezt a lehűlési sebességet, vagy kibontották a golyót a formából, amikor megszilárdult, és hagyták, hogy vörösszáz tartományából levegőn hűljön le. Ezáltal egy nagy szilárdságú, szívós, dinamikus hatásoknak jól ellenálló, masszív, rombolásra kiválóan alkalmas ágyúgolyót kaptak.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.kesz.2

2019. XII. évf. Különszám

4. kép: Az ágyúgolyón jól kivehető az öntési gerinc, azaz öntőforma osztósíkjának helye

Ha a kristályosodás nem egyensúlyban ment volna végbe, akkor az egy rideg, alakíthatatlan, a dinamikus hatásoknak nem ellenálló szövetszerkezetet eredményezett volna.

HASÁB FORMÁJÚ ÉS DEFORMÁLT ÓLOMLÖVEDÉKEK (2015)

5. kép: A vizsgálati minták. Bal oldalt a két hasáblövedék (pirossal a mintavétel helye jelölve), jobb oldalon a deformált ólomgolyó

A fellelt ólom muskétagyókból 3 darab (2 db hasábformájú, 1 db deformált) került mintaként kettévágásra (5. kép), amelyekből csiszolat készült. Ebben az esetben a csiszolat-készítés kiegészült egy 1 μ m-es gyémántpasztás polírozással, az említett 3 μ m-es pasztával végzett polírozás után. A maratás ebben az esetben is nithallal történt. Korábbi tapasztalatok alapján a legjobb előkészítési módnak ez bizonyult. Az optikai felvételek Zeiss AxioVert40 mikroszkóppal, az elektronmikroszkópos vizsgálatok pedig a már fentebb megne-

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

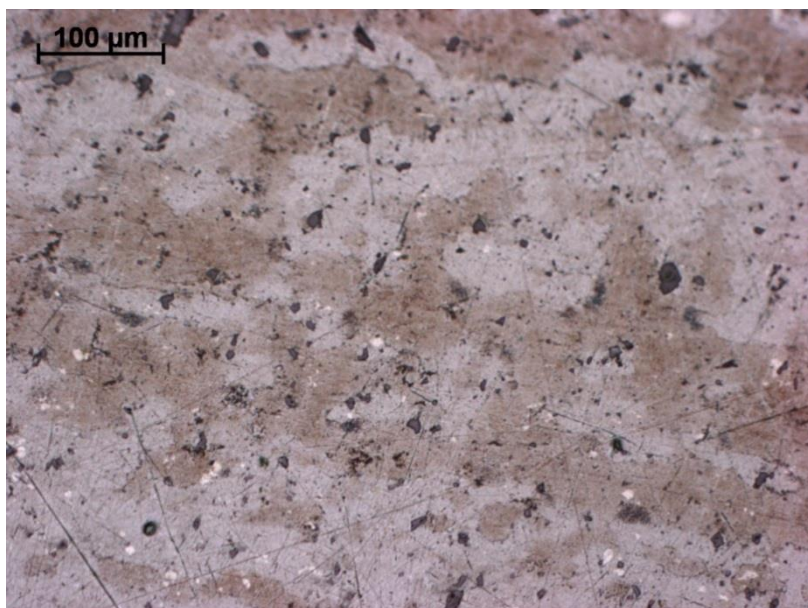
DOI: 10.32563/hsz.2019.1.kesz.2

2019. XII. évf. Különszám

vezett scanning elektronmikroszkóppal és EDAX energiadisziperzív mikroszondával készültek.

A hasáblövedékek anyaga nagyon lágy volt, ezért lágyforrasztott kötések vizsgálatánál alkalmazott maratva polírozást kellett alkalmazni. A nagyon lágy felületbe sajnos mind a csiszolásból mind a polírozásból szemcsék ragadtak, amik az értékelést zavarják, de alapvető megállapításokat így is lehetett tenni.

A nagyobb méretű hasáblövedék mikroszerkezete a 6. képen, a kisebb méretűé pedig a 7. képen látható. A szövetképeken mutatkozó apró sötét, esetenként világos fázisok a csiszoló és a polírozó anyag szemcséi. Az ezek alatt kibontakozó szemcseszerkezet dendrites jellegűt mutat, ami soros jellegű, enyhén deformált. Ebből következik, hogy mind a két lövedék öntéssel készült vélhetően golyó alakban, majd nagy valószínűséggel – a megfelelő „kaliberre hozás” érdekében – kalapálással nyerte el végleges alakját. A tárgyak alakjának tanulmányozása is ezt támasztotta alá, ugyanis több, egymással szögben álló sík felület határolja a befoglaló szelvényt, amit öntéssel nem állíthattak elő. Öntésnél egyszerűbb formát alakítottak volna ki a mintában. Mivel a kutatási területről több golyó is előkerült, ezért vélelmezhető, hogy ezek átalakításával készültek a hasábok. Miután az alapanyag lágy, ez az átalakítás nagyon könnyen és gyorsan kivitelezhető volt. Ezt látszik alátámasztani a két tárgy méretbeli különbsége is.

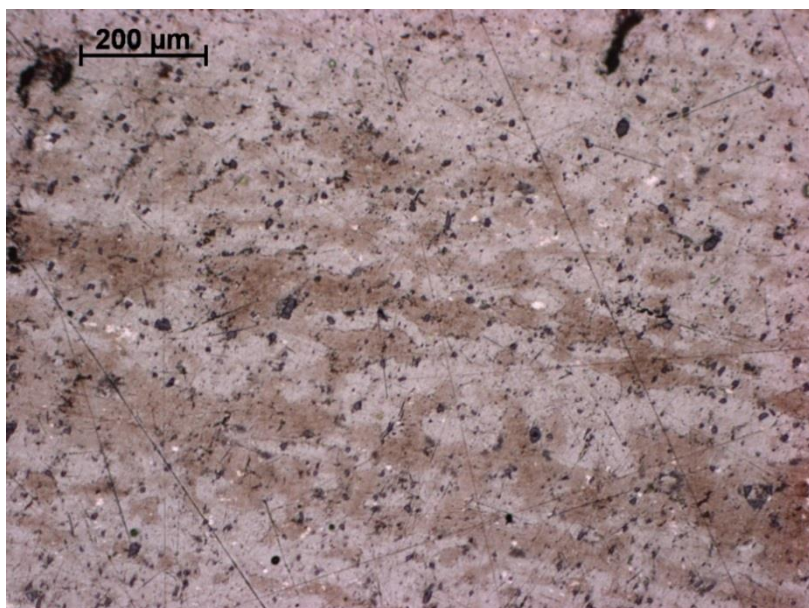

6. kép: A nagyobb méretű hasáblövedék mikroszerkezete

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.kesz.2

2019. XII. évf. Különszám

7. kép: A kisebb méretű hasáblövedék mikroszerkezete

A hasáb alakú lövedék – másnéven vágott ólom lövedék – készítésére ugyanakkor ismert másik megoldás is, amit Luigi Ferdinando Marsigli: *Il Stato Militare dell'Imperio Otomano* című munkájában ír le. A megoldás lényege, hogy öntött golyó hiányában baltával egy négyszög keresztmetszetű ólom rudat vágtak szét kisebb hasábokra és ezeket a hasáb formájú lövedékeket – szükség megoldásként – töltötték be a fegyver csővébe (8. kép)⁷.

8. kép: Hasáb alakú lövedék készítése (Luigi Ferdinando Marsigli: *Il Stato Militare dell'Imperio Otomano* című munkája illusztrációja).

Mind a két vizsgált hasáblövedék esetén tiszta ólom alapanyag volt kimutatható, közöttük különbséget nem találtunk. Vélelmezhetően egyazon alapanyagból készültek.

⁷ A vágott ólom lövedék sebessége alacsonyabb volt, mint a gömblövedéké. Ennek oka, hogy a hasáb forma sokkal kisebb felületet fed a csőben, mint a jobban illeszkedő golyó, így jóval nagyobb „résen” fújhatnak ki a lövedék mellett a hasztalan gázok.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.2

2019. XII. évf. Különszám

A deformálódott (eredetileg golyó formájú) ólomlövedék vizsgálathoz való előkészítéséről is ugyanaz elmondható, mint a hasáblövedékek esetén. A csiszolati mintáknál egy deformált dendrites szerkezet sejlik fel az alapanyagból, ami nem annyira soros, mint a hasáblövedékek esetében. Ez annak köszönhető, hogy a becsapódáskor nem olyan jellegű alakváltozást szenvednek a golyók, mint amikor elkalapálják. Mindenesetre kijelenthető, hogy a golyók öntéssel készültek, és a deformációt nagy valószínűséggel becsapódáskor nyerték.

Az elektronmikroszkópi vizsgálatok ebben az esetben is tiszta ólmot mutattak. A vizsgáló berendezés korlátain belül az ólomgolyók és a hasáblövedékek alapanyaga azonosnak mondható.

VASSZEGEK (2018)

Az archeometriai vizsgálatok többek között három, a kút faszerkezetéhez használt vasszeg analízisét tartalmazták.

9. kép: A vizsgált vasszegek, a minták leválasztása után.⁸

⁸ A 9. képen látható két rövidebb, négyzet keresztmetszetű szeg hossza 82 mm és 86 mm, a mintavétel helyén a keresztmetszetük négyzet, 4x3 mm. A nagyobb szeg hossza 145 mm, a fej alatt kb. 25 mm-el helyen keresztmetszete négyzet, 8x6 mm.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.2

2019. XII. évf. Különszám

10. kép: A nagyobb szeg, az eredeti fa szerkezeti elemekkel – a facsap és a szeg csapfuratból való kiemelését követően. A szeg az egyik – nagy valószínűséggel a kútházhoz tartozó – faelem 25 mm átmérőjű hengeres csapjának biztosító szege volt.

A két kisméretű szeg esetében szabadon lehetett mintát venni, míg a nagy szeg esetében ügyelni kellett arra, hogy a tárgy a későbbiek során restaurálásra kerülhessen. Emiatt a mintavételi stratégia az volt, hogy a kis szegek esetén keresztmetszetben vizsgáljuk meg a szegek fejét és szárát, így elegendő információt kaphatunk a készítéstechnikáról, amely által a nagyméretű szeg végéről vett kicsiny minta is elegendő, hogy meg lehessen fogalmazni annak készítési módját.

Az 1-es számú (86 mm hosszú) kis szeg⁹ fejrészéről és száráról készült mozaikfelvételt az 11–12. képek mutatják.

⁹ A 9. képen, a felső szeg.

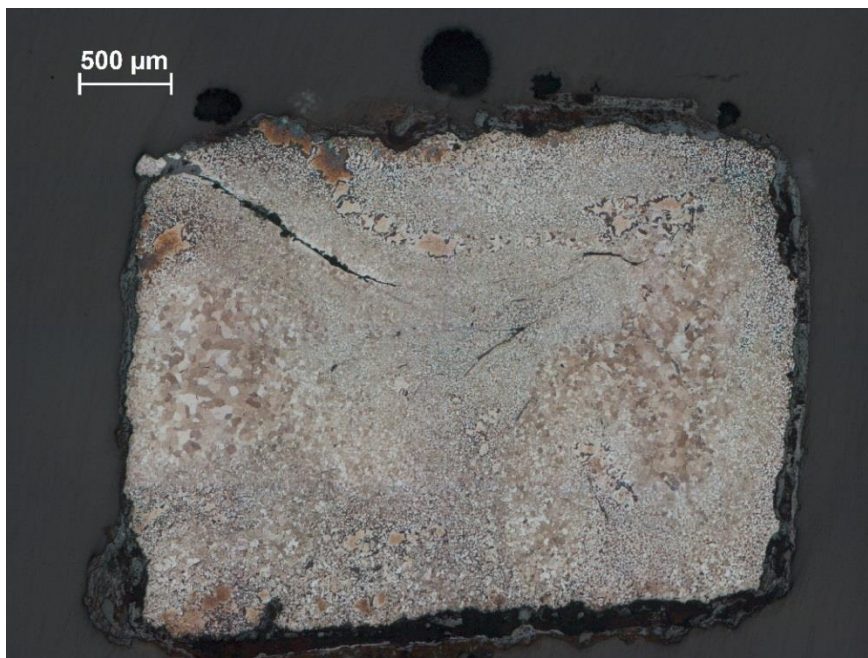
HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.kesz.2

2019. XII. évf. Különszám

11. kép: Az 1-es vasszeg fejrészéről készült mozaikfelvétel.

12. kép: Az 1-es vasszeg szárának keresztmetszetéről készült mozaikfelvétel.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.2

2019. XII. évf. Különszám

A mozaikfelvételek szemléletesen mutatják a szeg réteges szerkezetét. Látható, hogy különböző karbon tartalmú rétegek kerültek összekovácsolásra, és így alakult ki a réteges szerkezet. A teljesen perlitmentes, nagy szemcsés, ferrites területtől a ferrit-perlites sávokig többféle szövetszerkezetet találunk. A ferrit gyakorlatilag az α -vas minimális karbon tartalmú szöveteleme (gyakorlatilag lágyvas), a perlit pedig a ferrit és a cementit (vaskarbid, FeC_3) eutektoidja, az előzőnél keményebb szövetelem, nyilván magasabb karbon tartalommal. A minta nagyon heterogénnek bizonyult, így átlagos karbon tartalomról nemigen van értelme beszélni. Ami azonban szembetűnő, hogy jelentős mennyiségű karbon tartalmazó területeket nem lehet látni, a teljes keresztmetszetekben a ferrit hányada mindenhol magas. A réteges szerkezetre az ad magyarázatot, hogy a primer alapanyagot, a karbon tartalom eloszlásban rendszerint heterogén, salakzárványokkal igencsak tarkított vasbucát¹⁰ előzetesen próbálták minél jobban homogenizálni. Ez azt jelenti, hogy a tömörített, salaktalanított bucát többször – akár 10-15-ször is –, átkovácsolták, hajtogatták, közben kovácshegesztették, a későbbi kívánt termék könnyebb kialakítását elősegítendő, vékonyabb rudat vagy lemezformájú előgyártmányt csináltak belőle. Az is előfordult, hogy több vasbucá darabot kovácshegesztettek össze egy darabbá, és azt homogenizálták többszörös hajtogatással. A késztermék – jelen esetben maga a vasszeg – elkészítésénél az újbóli felhevítéskor azonban gyakran előfordul, hogy a réteges szerkezet ugyan megmarad, de a kovácshegesztés nyomai diffúzió útján elmosódnak, eltűnnek. Vastagabb keresztmetszetű tárgyknál jellemző, hogy a belső részen még megmaradnak a kovácshegesztés nyomai a viszonylagosan vastagabb rétegeknél, a rétegek pedig a felszín felé egyre vékonyodnak. Így tehát, már maga az előgyártmány alapanyaga heterogén, réteges és ebből alakították ki a szeget a kívánt szárhosszal és keresztmetszettel.

Főleg a szárról készült felvételen figyelhető meg az az érdekes szerkezet, ahol durva és finomszemcsés területek láthatók együtt. Azokon a területeken, ahol sok a perlit (13. kép), részleges ausztenitesítésből visszaalakuló szövetet látunk.¹¹ Ez meleg kovácsolásra enged következtetni, ami jellemzőnek mondható hasonló tárgyak készítését tekintve. A részleges ausztenitesítés és visszaalakulás természetesen máshogy jelentkezik az eltérő karbon tartalmú területeken. A ferrites területeken szinte alig lehet észrevenni a hatását, egyedül a határok lekerekedett volta árulkodik erről. A ferrit-perlites területeken azonban együtt láthatjuk a nem ausztenitesedett és az ausztenit bomlásából keletkezett, valójában

¹⁰ A buca vasgyártás volt az egyik nagy mérföldköve a vas érceiből való előállításának. Kvázi egy ősi technológia a vaskorból. A *vasbucá* általában a gyepvasérc kohósításával, ám annak megolvasztása nélkül keletkező, nagy vastartalmú, szivacsos szerkezetű tömb, amely sok salakot tartalmazott. Kovácsolással a salak nagy részét ki lehetett „préselni” e szivacsból. A szennyezett vasbucát tehát átkovácsolták, tömörítették. Mivel a salak olvadáspontja alacsonyabb, mint a vasé, az a kovácsolás során mintegy „kilövellt” a vasból, a vasanyag pedig teljesen egybeforrott, homogenizálódott. E folyamatra azért volt szükség, mert a salakzárványok a vasat rideggé és törékenyvé tették volna. A vasbucát általában nem forgalmazták, annak félkésztermékké való feldolgozását a kohó mellé telepített vashámor végezte.

¹¹ Az ausztenit a vasnak egy olyan módosulata, γ -vas karbonnal alkotott szilárd oldata, amely karbon tartalomtól függően a 730 °C és 1490 °C közötti hőmérsékleti tartományban stabil.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.2

2019. XII. évf. Különszám

minőségében azonos szövetelemeket. Amire tekintettel kell lennünk, hogy az átalakulási hőmérséklet, főleg a perlit melletti ferritszemcsék esetében függ a közvetlen térfogat karbontartalmától. Emiatt a lehülés a karbontartalomtól függően más-más erélyességet jelent. Így találtunk a kis karbontartalmú területeken szabályos szemcséket, mellette tűs alakú, ún. Widmanstätten-ferritet a nagy karbontartalmú, inkább perlitese területek határán. A szövet-szerkezetet tekintve az alakítási hőmérséklet valahol 750°C és 800°C között lehetett, ami az izzított vas színkáláján a meggypiros fokozat, ahonnan az utolsó alakítási fázis után a tárgy szabad levegőn hűlt.

13. kép: Az 1-es vasszeg fejrészében, a fejrész „vállában” készült felvétel.

Érdekes kérdés a szeg fejrészének kialakítása. A fejrészben a szárhoz hasonlóan réteges szerkezetet lehet megfigyelni. A szár jobb oldalán sokkal több a perlit, azon az oldalon a fejrészben is több perlit látható. A fejrész bal oldala szinte teljesen ferrites, akár csak a szárban. Ha a rétegek futását, mint szálfutást tekintjük, akkor látható, hogy a szár szálfutása egy visszazömülésből eredő kihajlást mutat a fejrészben, és jobb oldal felé hajlik vissza, ahol a fejrész csatlakozása hosszabb és több anyagot tartalmaz. Ez alapján a fejrész kialakításának technológiájaként a zömítést nevezhetjük meg, amely évszázadokon át bevett módszer volt a szegkészítésnél.

A SEM-EDS elemzés vason és karbonon kívül nem mutatott ki más elemet a szeg anyagában (1. táblázat). Az anyagszerkezetben viszonylagosan kevés, az alakítás irányában hosszan megnyúló zárvány volt látható (14. kép). A 2. és 3. táblázatokban látható EDS-elemzésekből kiderül, hogy a zárványoknak igen nagy a vas-oxid tartalma. A kohási-

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

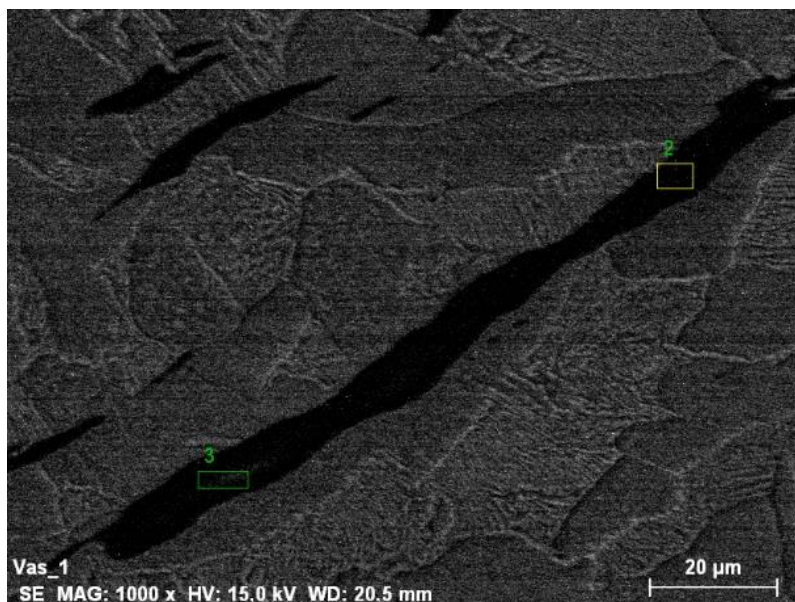
DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.2

2019. XII. évf. Különszám

tás salakjaira általában jellemző fayalit ($2\text{FeO}\cdot\text{SiO}_2$) itt vélhetően nem domináns, ezek a zárványok a jellemzően Ca-Fe-szilikátos kovácssalakok jellemző összetételét mutatják, ahol jelentős a wüstit fázis (FeO). A viszonylagosan kis mennyiségű alumínium, magnézium és kálium minden bizonnyal komplex oxidok összetevői.

Elem	C tömeg [wt.%]	C atom [at.%]
C 6	0,59	2,61
O 8	1,15	3,82
Fe 26	98,26	93,56
Total	100,00	100,00

1. táblázat: Az 1-es vasszeg alapanyagának elemösszetétele.

14. kép: Az 1-es vasszegben található hosszú, megnyúlt (2-es és 3-as számmal jelölt) zárványok SEM-EDS elemzése.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.2

2019. XII. évf. Különszám

Elem	C tömeg [wt.%]	C atom [at.%]
C 6	0,06	0,19
O 8	10,40	24,31
Mg 12	3,68	5,66
Al 13	3,32	4,60
Si 14	10,24	13,63
K 19	1,09	1,04
Ca 20	10,99	10,25
Fe 26	60,22	40,31
Total	100,00	100,00

2. táblázat: Az 1-es vasszegben kiválasztott zárvány 2-es területének elemzése.

Elem	C tömeg [wt.%]	C atom [at.%]
C 6	0,23	0,74
O 8	9,80	23,55
Mg 12	2,83	4,48
Al 13	2,47	3,52
Si 14	9,30	12,74
K 19	0,62	0,61
Ca 20	10,55	10,12
Fe 26	64,21	44,23
Total	100,00	100,00

3. táblázat: Az 1-es vasszegben kiválasztott zárvány 3-as területének elemzése.

A továbbiakban a 2-es és 3-as vasszegek vizsgálatánál alapvetően az 1-es szegnél kiemelt jellegzetességekhez való hasonlóság, vagy attól való eltérés kerül elemzésre. A 2-es (82 mm hosszú) szeg (9. kép középső szeg) fejrészének tanulmányozásakor (15–16. képek) még jellegzetesebben jelentkezik a réteges szerkezet, illetve az előgyártmány homogenizálása folytán kialakult speciális szövetszerkezet. Néhol kiterjedt diffúziós zóna látható a kis és nagy perlit-tartalmú sávok között, máshol pedig nagyon keskeny. A nagy diffúziós zóna a bucában kialakult karbon-diffúzióra, a keskeny diffúziós zóna pedig a homogenizáló hajtogatásnál kialakuló határokon a kovácsolás melegében meginduló diffúzióra vezethető vissza. Ebben a szegben is megtalálható annak nyoma, hogy csak félig ausztenitesedett állapotban történt a kovácsolás (17. kép). Ez esetben is a szabad lehűlésre találunk bizonyítékokat a ferrit-perlites területeken.

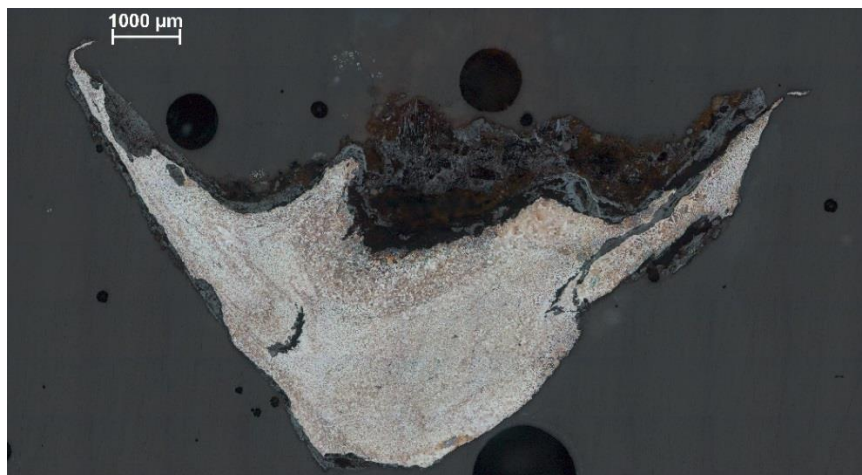
A 2-es szeg szövetszerkezetében tisztán látható, hogy szeg fejrészének kialakítása a saját anyagának zömítésével történt. Ebben a szegben már találunk teljesen perlites területet is, amit az előző esetben nem fedeztünk fel. A mikroszerkezet ez esetben is heterogén, így nem célravezető átlagos karbon tartalmat meghatározni. A SEM-EDS elemzés ebben a szegben sem mutatott ki számottevő szennyezőt, tulajdonképpen szinte tiszta vas-karbon

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

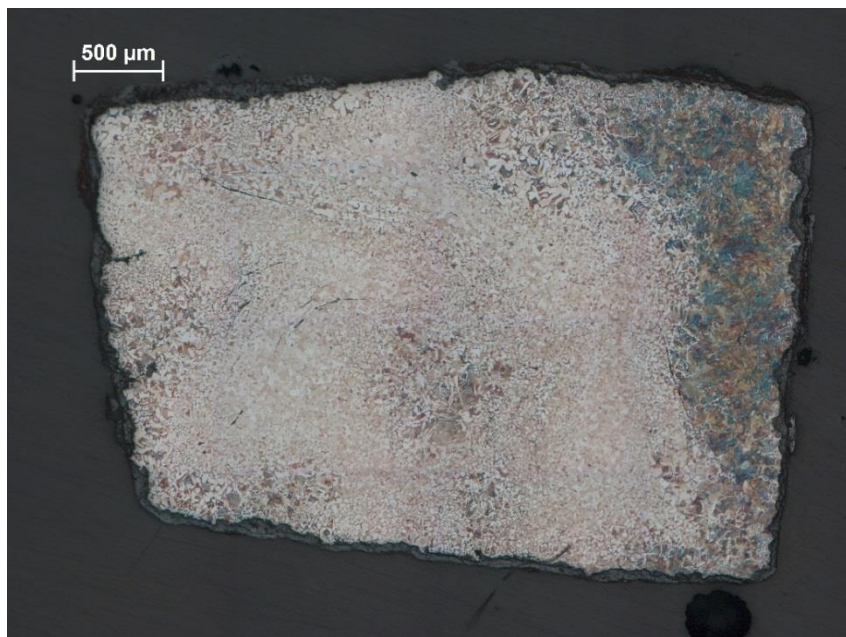
DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.2

2019. XII. évf. Különszám

ötvözetel állunk szemben. Mind a készítéstechnológiát, mind az anyag alapvető mikro-szerkezeti sajátosságait tekintve a két szeg jelentős mértékben hasonlít egymásra.

15. kép: Az 2-es vasszeg fejrészéről készült mozaikfelvétel.

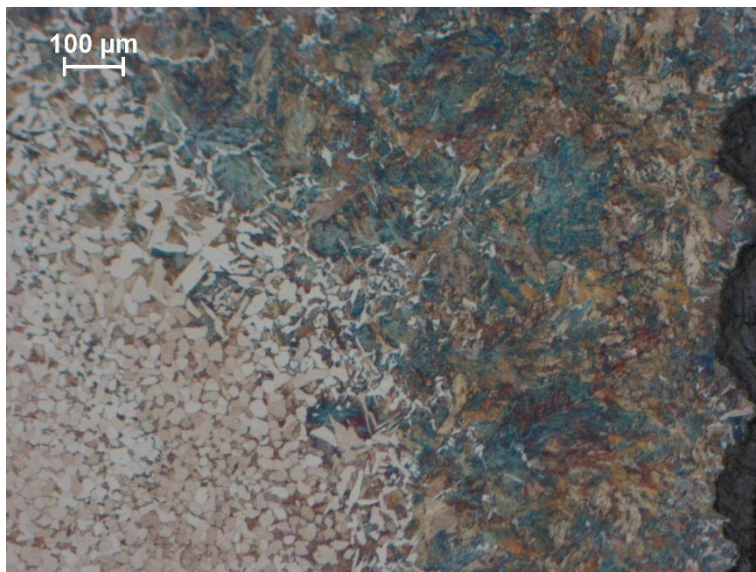

16. kép: Az 2-es vasszeg szárának keresztmetszetéről készült mozaikfelvétel.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.2

2019. XII. évf. Különszám

17. kép: Az 2-es vasszeg szár keresztmetszetéről készült felvétel.

A 2-es szeg szerkezetében is megjelentek az alakítás irányában megnyúlt zárványok, azonban kisebb, gömbös – azaz nem torzult – formában lévő zárványok is megfigyelhetők. Ez a zárvány is kovácssalak maradványaként kezelhető, ugyanis a nagy vas-oxid tartalma erre utal. A salakzárványok bázikuságának (CaO/SiO_2) változásához, azaz a zárványok egymáshoz képest tapasztalható bizonyos mértékű heterogenitásához hozzájárulhat az egykori kovács salakképző adalékanyagának egyedi mértékű használata is.

A vizsgálati stratégia szerint a leggondosabban és a legkisebb minta a nagy szegből (9. kép alsó szeg) került kivételre. Ez esetben összehasonlításként alapvetően alkalmaztuk az előző két, rövidebb szeg vizsgálatánál szerzett tapasztalatokat. Csak a szár végéről került keresztmetszeti minta kivételre, a szeg hegyéhez közel, hogy könnyen restaurálható legyen. Ez persze azt is jelenti, hogy a minta nem minden szempontból reprezentatív, azonban így is megfelelő mértékben tükrözi a vizsgálat szempontjából fontos jellemzőket. A nagy szeg mozaikképén (18. kép) a keresztmetszet jelentős részében nagy szemcsés ferrit figyelhető meg, ami alacsony karbontartalomra utal. A keresztmetszet alsó részében látható egy nagy karbontartalmú réteg, ami jól párhuzamba állítható az előzőleg vizsgált szegeknél leírtakkal. A keresztmetszet jobb oldalán nyújtott szemcsék figyelhető meg, amelyeknek hossz tengelyük az adott oldallal párhuzamos. Ez mérsékelt meleg, esetleg hideg alakításra utal. A nyújtott szemcseforma vélhetően a szeg készítésekor alakult ki, de az sem kizárható, hogy a tárgy használatánál keletkezett, már hideg állapotban. A keresztmetszet jobb oldalán zárványsorokkal tarkított üreg látható, amely a készítés alatt

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.2

2019. XII. évf. Különszám

keletkezhetett és az egyszerű, valószínűleg egyszerre nagyobb számban elkészítendő termék viszonylagosan gyors, egyszerű és nem különösebben alapos kovácsolásáról árulkodik. Ami bizonyos, hogy a készítéstechnológia azonos a másik két szeg esetében látottakkal. A SEM-EDS elemzés ebben az esetben is tiszta, egyéb ötvözők nélküli vas-karbon ötvözetet mutat, amiben a szennyezők jelenléte nem jelentős.

18. kép: Az 3-as vasszeg keresztmetszetéről készült mozaikfelvétel.

A nagy szeg vizsgált keresztmetszetében főleg az üreghez közel lehetett zárványt találni. A zárványvizsgálat EDS-eredményei az előző két, kisebb szegnél tapasztalt összetételekhez képest jóval kisebb vastartalmat mutattak, kis mértékben nagyobb Si-tartalommal, de ugyancsak magas Ca-tartalommal. Az EDS-eredmények által reprezentált relatíve magas CaO/SiO_2 bázikusság nem vall kohósításból eredő salak zárványára, valószínűleg ezek is kovácssalakok maradványai, amelyek nagyobb arányban tartalmazzák a salakképző-folyósító anyagot.

Összességében a szegekről elmondható, hogy meleg-félmeleg kovácsolással készültek. A vasbuca szerkezetének heterogenitása miatt, annak homogenizálása után is megfigyelhető heterogenitás a tárgyak anyagszerkezetében. A zárványvizsgálatok legmarkánsabb jellemzői a nagy vas-oxid és Ca-tartalom. A zárványok alapvetően az előkovácsolás, alakítás folyamán kialakult melléktermékek maradványai.

A három szeg készítéstechnikája azonosnak mondható, és az alapanyag készítés gondossága is nagyon közel áll egymáshoz. A készítéstechnika az anyagvizsgálatok alapján a 16. és 17. képeken ábrázolt korabeli munkamódszerekhez köthetők.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.2

2019. XII. évf. Különszám

Egy 1482-es¹² német ábrázoláson (19. bal oldali kép) a szegkovács egy hokedlin ül és kalapácsával vörösen izzó szegen dolgozik. A szegkovács egy speciális, szegformálásra használt, kilyukasztott szerszámra illesztve, éppen a szeg fejét zömíti. A 19. jobb oldali kép (1525-ös német ábrázolás) ugyanazt a műveletet ábrázolja, de itt a háttérben nem csak az épített kovácstűzhely az előgyártmányokkal látható, hanem jól megfigyelhetők a kovácstűzhelyhez alkalmazott fűjtatók is. A bal oldali képen látható szeg nagyban hasonlít az általunk vizsgált nagy vasszeg fejének kialakításával. Az ábrázolás rámutat arra is, hogy a szegfejek ilyenfajta kialakítása a 17. században már koránt sem volt ismeretlen.

19. kép: Szegkovácsok munka közben

(Bal oldali kép forrás: <http://www.nuernberger-hausbuecher.de/75-Amb-2-317-101-r>

jobb oldali kép forrás: <http://www.nuernberger-hausbuecher.de/75-Amb-2-317-140-v/data>)

Egy harmadik, 1572-es német ábrázoláson (20. kép) a szegkészítő a műhelyében, az erre kialakított munkablokkjánál ül és az üllőn egy hosszú vasrúd hegyéből szeget kovácsol. A termék mérete miatt a kis üllő mellett közvetlenül használatra készen áll egy ék alakú vágó, amivel a készre kovácsolt hegyet le tudta csapni. A mögötte lévő, szabadon álló tűzhelyben a tűz felszításáról a segédje gondoskodik. A készre kovácsolt szegeket két „eladótálban” tárolják, mellette pedig a termékpalletta látható.

¹² A megjelölt forrás (<http://www.nuernberger-hausbuecher.de/75-Amb-2-317-101-r>) az ábrázolást egy 1522-es műhöz is datálja.

20. kép: Szegkészítő a műhelyében (1572-es német ábrázolás)
(Forrás: <http://www.nuernberger-hausbuecher.de/75-Amb-2-317b-28-v/data>)

VÉGÜL, MINTEGY FELVETÉS GYANÁNT...

Már régóta kokettálok a gondolattal, hogy leírom, egy, a munka során kialakult feltevésemet.

Nos, az elmúlt években nem csak golyó (szférikus) és hasáb formájú, illetve a becsapódás eredményeként deformálódott lövedéket találtunk, hanem – bár nem nagy számban, de – olyan ólomlövedékeket is, amelyeken az öntési csúcs még fellelhető volt (21. kép alsó két lövedéke).

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.2

2019. XII. évf. Különszám

21. kép: Felül a golyó, hasáb és alul az öntési csúcsos lövedékek

Az a kérdés merült fel bennem, hogy mi lehet a magyarázata, hogy az öntőcsúcsot (enguszt) nem vágják vagy törték le, hanem a lövedéken hagyták. Talán az öntőformából kivett golyót elejtették, és „lusták voltak lehajolni érte”? Esetleg időhiányában nem volt rá lehetőségük, vagy talán rajta felejtették, azaz feledékenységgel magyarázható? Nekem egyik sem tűnik nagyon valószínűnek, mondhatni logikusnak.

Felvetésem szerint tudatosan hagyták rajta. A szakirodalmak szerint már az előltöltős fegyvereknél is létezett egy olyan tölténytípus, amelynél a pontosabb küllballisztikai paraméterek (lövedékszórás) biztosítása, a töltény elemeinek egy egységként való kezelése érdekében a lövedéket és az adott lövedékhez és fegyverhez előre meghatározott és pontosan kimért lőport egy papírba csomagolva még a harcot megelőzően elkészítették. A papír ez esetben tulajdonképpen a hüvely korai változatát jelentette.

Ezt a tölténytípust a magyar szakirodalom *papírtöltény*ként, az angolszász irodalom pedig *paper cartridge*-nek nevezi. A szakirodalmi források szerint ezen tölténytípus szélesebb körben való elterjedése döntően a 18–19. századhoz köthető, ugyanakkor ezen típusú töltények már a 14. században is ismertek voltak. Ezt követően több 16. századi forrás

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

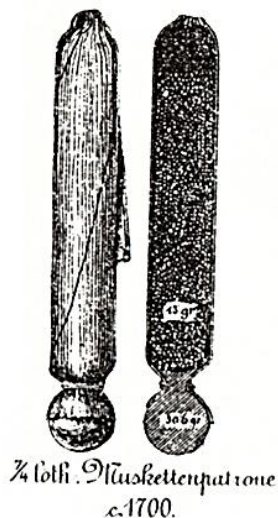
DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.2

2019. XII. évf. Különszám

– 1586, 1591, 1597 – is tesz róluk említést. Egyes források szerint Báthory István (1533–1586) regnálása alatt a lengyel gyalogsági csapatok már alkalmazták ezt a fajta töltényt.¹³

Nem tartom tehát kizártnak, hogy egy évszázaddal később, Zrínyi-Újvár ostrománál is jelen lehettek ezek a töltények.

A 22. kép egy, kb. 1700-ra¹⁴ keltezett papírtöltény rajzát és annak jelenkori megvalósítását mutatja. A képen jól látható, hogy az öntési csúcsot tudatosan nem vágták le, hiszen annak határozott funkciója volt. Zsineggel ugyanis ehhez rögzítették a papírba töltött lőport.

22. kép: A papírtöltény egy ~1700-ra keltezett rajzát és annak jelenkori megvalósítását mutatja¹⁵

Bár úgy tűnhet, hogy e rövid összeállításban foglaltak az elmúlt évtized egy-egy, „csak úgy taláalomra kiválasztott” vizsgálati eredményeit mutatták be, de ez koránt sem így igaz – e mögött sokkal több van.

¹³ William Wellington Greener (1907): The Gun and Its Development. Cassell.

https://en.wikipedia.org/wiki/Paper_cartridge

¹⁴ Megjegyezném, ha csupán ez az egyetlen forrás maradt volna fenn, akkor sem járnánk túl messze 1664-től.

¹⁵ Anton Dollezek: Geschichte der österreichischen Artillerie von den frühesten Zeiten bis zur Gegenwart (Wien, 1887) c. könyve alapján <http://kapszli.hu/vagottolom-vs-gomblovedek-a-17-szazad-masodik-fele-lovedekeinek-sebballisztikaja/>

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.2

2019. XII. évf. Különszám

A fentebb bemutatott vizsgálati leletek minden egyes darabját Padányi Józseffel közösen detektáltuk, „pointereztuk” és emeltük ki, hoztuk felszínre. Ha úgy tetszik együtt ástuk, esetenként kapartuk ki, vagy éppen legutóbb, a nagy szeget tartalmazó facsapot együtt ütöttük ki a kút faszkerzetének egyik eleméből. Azaz mindegyik darabhoz egy-egy közös emlék is köt.

Személy szerint ezzel a rövid tanulmánnyal szeretnék köszönteni 60. születésnapod alkalmából.

Köszönöm Padesz, hogy ennek a lelkes kis csapatnak 2008-tól tagja, az együtt töltött időnek és a megélt élményeknek pedig részese lehettem!

És végül a Zrínyi-Újvár munkálatainál együtt eltöltött évek emlékéül csatolok egy képet, ami nagyon közel áll a szívemhez.¹⁶

23. kép: Az „1. Beleznai Vargányavadász és Csatazajkutató Zászlóalj” (1. BVCsZ) megalakulása 2012. 09. 29-én és első terítéke.

(A képen balról-jobbra: Il. András, Thiboo, Padesz, Gabi és Jani, mint a „zászlóalj” beleznai illetőségű polgári alkalmazottja.)

¹⁶ Úgy gondolom, hogy a Tiedhez is.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: [10.32563/hsz.2019.1.ksz.2](https://doi.org/10.32563/hsz.2019.1.ksz.2)

2019. XII. évf. Különszám

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.3

2019. XII. évf. Különszám

BODA JÓZSEF¹

**Magyar rendőrök a Balkánon:
a magyar rendvédelmi békefenntartás Nyugat-Balkáni
tapasztalatai**

**Hungarian Police Officers in the Balkan:
hungarian Law Enforcement Peacekeeping experince in the
Wester-Balkan**

Absztrakt

A szerző röviden összefoglalja a magyar rendvédelmi szervek több mint húsz éves békefenntartói tevékenységét a Nyugat-Balkánon. Vázlatosan ismerteti azokat a békefenntartói missziókat, amelyekben szakértőink részt vettek 1996 és 2018 között.

Kulcsszavak: békefenntartás, Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet, Egyesült Nemzetek Szervezete, Európai Unió, Észak-atlanti Szerződés Szervezete, misszió, rendőrség

¹ Nyá. nb. vörgey., a Nemzeti Közszerzői Egyetem, Rendészettudományi Kar volt dékánja, E-mail: boda.jozsef@uni-nke.hu ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4010-896X>

Padányi tábornok úr hatvanadik születésnapjára miről is írhatnék másról, mint a békefenntartásról, amely több mint 20 éve (1997) összeköt bennünket. Először Okucaniban (Horvátország) a Magyar Műszaki Kontingens táborában találkoztunk, ahol Ő a Kontingens törzsfőnökének bonyolult és összetett feladatát látta el, én pedig Bosznia-Hercegovinában a magyar rendőri kontingens parancsnokaként, és az ENSZ Nemzetközi Rendőri Különítmény (United Nations International Police Task Force – UNIPTF) megyei majd Banja Luka régió nemzetközi rendőri vezetőjeként szolgáltam.

Ez a találkozás azután meghatározta későbbi pályafutásomat, hiszen a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Doktori Iskolájában témavezetőként Ő volt az, aki segítette, hogy tudományos fokozatot szerezzek (2007).

A Nemzeti Közszerzői Egyetem megalakulása után már nekem volt lehetőségem támogatni az Ő alárendeltségében megalakult Nemzetbiztonsági Intézet Polgári Nemzetbiztonsági Tanszékét (PNBTSZ), személyi állománnyal és technikai eszközökkel. Majd a PNBTSZ tanszékének vezetőjeként és az NKE Rendészettudományi Karának dékánjaként (2015–2018) dolgozhattam az Ő irányításával. Segítő támogatását az NKE-n eltöltött évek alatt végig érezhettem, hiszen támogatta habilitációs törekvéseimet és az RTK-n megalakult kutató műhelyek, kutató csoportok tevékenységét, valamint a Rendészettudományi Szaklexikon létrehozását.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.3

2019. XII. évf. Különszám

Abstract

The author after the greetings summarizing the Hungarian Law Enforcement Agencies more than twenty years peacekeeping experinces in the Western-Balkan. Briefly review those peacekeeping missions where our experts participated between 1996 and 2018.

Keywords: European Union, mission, North Atlantic Treaty Organisation, Organization for Security and Co-operation in Europe, peacekeeping, police, United Nations

BEVEZETÉS

A Balkán kifejezés egyaránt jelent földrajzi és történelmi meghatározást. Földrajzilag kb. 550 000 négyzetkilométert, foglal magában, és a Trieszti-öböl, a Száva és a Duna folyók vonala, a Déli-Kárpátok, a Fekete-tenger, a Boszporusz és a Dardanellák szorosai határolják. Történészek az európai civilizáció bölcsőjeként emlegetik, amely a görög szigetvilág területén bontakozott ki.

Magyar rendészeti szakemberek a Balkán területén már a korai rendfenntartásban, béketeremtésben is részt vettek. Az első „modern” rendvédelmi békemisszióra a Balkánon 1903–1909 között került sor. 1903 közepére általános etnikai villongások és polgárháború alakult ki a megszálló török hadsereg és az albán, bolgár, görög, macedón, montenegrói és a szerb népesség között. A Török Porta 1903. november 6-án elfogadta I. Ferenc József osztrák császár és II. Miklós orosz cár javaslatát a békés rendezésre. December 12-én a terület (Koszovó, Macedónia, Montenegró) polgári adminisztrációja vezetőjévé Heinrich Ritter Müller von Roghoj császári és királyi udvari tanácsost, nevezték ki. A török csendőrség is osztrák parancsnokot kapott gróf Johann Salis-Seewis vezérkari alezredes szeméjében. A három vilajetet (tartományt) csendőrkerületekre osztották fel. Az osztrák–magyar csoport, amely hat főből állt, Koszovóba került. A csendőrkerülethez 23 szárnyparancsnokság és 82 őr tartozott. A kerületben 277 török csendőr szolgált. A nemzetközi ellenőrzéssel működő csendőrség feladata a vidék közrendjének biztosítása, a fegyveres csoportok felszámolása volt. 1904 szeptemberére, az osztrák–magyar kontingens létszáma 12 főre emelkedett. A csoport részleges váltására 1905. február 9-én került sor. Ekkor már 30 török csendőrtiszt és 650 csendőr szolgált felügyeletük alatt.

A második váltást 1906 novemberében hajtották végre. Parancsnokká Ludwig Goigiger ezredest nevezték ki, aki 25 török csendőrtisztet és 902 gyalogos és 91 lovas csendőrt irányított.

A harmadik váltásra 1908 tavaszán került sor. Ebben az évben erősen érzékelhető volt az etnikai konfliktusok mellett az ifjútörök mozgalom is, augusztustól a helyi szabadcsapatok újra akciókba kezdtek. Az osztrák–magyar koszovói csendőrkerület-parancsnokság augusztus 26-án a helyi lakosság szimpátiatüntetésétől kisérvé hagyta el Üsküb (ma: Szkopje) városát. A katonai misszió és a polgári közigazgatás 1909 márciusában távozott

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.3

2019. XII. évf. Különszám

véglegesen a missziós területről. A kiküldetés idején az osztrák–magyar vezetésű török csendőrség 25 nagyobb helyi fegyveres ütközetet és számos kisebb akciót hajtott végre és vizsgált ki.²

Jelen voltak a magyar békefenntartók Albániában is, ahol Szkutari (ma: Shkodra) védelmében léptek színre 1913–1914 között. 1913-ban a nagyhatalmak a londoni békekonferencián döntöttek az önálló Albánia létrehozásáról. A hat nagyhatalom (Franciaország, Nagy-Britannia, Németország, Olaszország, Oroszország, Osztrák–Magyar Monarchia) határozott arról is, hogy Szkutari Albániához tartozzon. A montenegrói és a szerb kormány azonban nem tartotta tiszteletben ezt a döntést, ezért a nagyhatalmak tengeri blokádot és nemzetközi flottademonstrációt hajtottak végre. A Monarchiát a FERENC FERDINÁND FŐHERCEG, a RADEZKY és a ZRÍNYI csatahajó, a SZENT GYÖRGY páncélos cirkáló, az ASPERN cirkáló, a DIANARA, a SCHARFSCHÜTZE és az ULAN torpedórombolók képviselték. Szkutari megszállására egy ezerfős nemzetközi tengerészgyalogos köteléket állítottak fel. Szkutarit és tíz kilométeres körzetét szállták meg a tengerészek. A Monarchia RADEZKY és ZRÍNYI csatahajóiról lett a legénység kijelölve erre a feladatra. A rendfenntartásra kijelölt 300 főt gróf Ottó Welsersheim korvettkapitány vezette. 1913 nyarán szárazföldi csapatok váltották fel a tengerészeket. A 87. gyalogezred IV. zászlóalja, árkászokkal, géppuskásosztaggal, rádióállomással, egészségügyi osztaggal és csapatvonattal megerősítve érkezett a misszió helyszínére (29 tiszt, 480 katona). Feladatuk a városon belüli rend fenntartása volt. Döntés született az albán csendőrség felállításáról és kiképzéséről, amely szintén a nemzetközi kontingens feladatát képezte. Szervezését egy holland csendőrtiszt irányította.

Az Osztrák–Magyar Monarchiát 150 csendőr képviselte a Szegedi Csendőrkerületből. A magyar csendőrök a nyelvi nehézségek és a szokatlan terepviszonyok ellenére is kiválóan megállták a helyüket.³ Az albániai misszió az első világháború kitöréséig tartott. Az osztrák–magyar alakulat és vele a német század 1914. augusztus 4-én hagyta el a várost.⁴

Ezeket a rendfenntartó, békefenntartó feladatokat egészen 1989-ig elsősorban katonai alakulatok, katonai rendőrök és csendőrök látták el.

1. A MAGYAR RENDVÉDELMI BÉKEFENNTARTÁS NYUGAT-BALKÁNI TAPASZTALATAI

A tanulmányban elsősorban azokkal a rendőri missziókkal foglalkozom, amelyben magyar rendvédelmi szakemberek is részt vettek.

² Erwin A. Schmid: *Police in Peace Operations*. Militärwissenschaftliches Büro des Bundesministeriums für Landesverteidigung, Wien, 1998, 5.

³ Rektor Béla: *A Magyar Királyi Csendőrség oknyomozó története*. Árpád Könyvkiadó Vállalat, Cleveland, Ohio, USA, 1980, 131–132. Vö. Balla Tibor: *Az Osztrák–Magyar Monarchia részvétele a Scutari-válság rendezésében*. *Hadtörténelmi Közlemények*, 1996/3. 435–459.

⁴ Bitera Lajos – Papp Rezső – Ravasz István – Vastagh László: *Misszió*. HM Zrínyi Kommunikációs Szolgáltató Kht., Budapest, 2001, 14.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.3

2019. XII. évf. Különszám

1.1. AZ EGYESÜLT NEMZETEK SZERVEZETE ÁLTAL IRÁNYÍTOTT MISSZIÓK A BALKÁNON

Bár az ENSZ már Jugoszlávia szétesése óta jelen volt a térségben (ENSZ Védelmi Erő, UNPROFOR: *United Nations Protection Force*, 1992–1995), hazánk szomszédos ország révén nem kapott meghívást rendőri szakértők küldésére. Erre csak 1995-ben került sor.

1.1.1. A bosznia-hercegovinai ENSZ misszió (1996–2002)

A jugoszláviai polgárháború fontos szakasza zárult le a Daytoni Békeegyezmény aláírásával 1995 decemberében. Alig három hónappal az aláírás után a magyar rendőrök már Szarajevóban voltak az új misszió előkészítése érdekében. Az ENSZ Missziójába, Bosznia-Hercegovinába és annak Nemzetközi Rendőri Különítményébe (UN MIBH-IPTF: *United Nations Mission in Bosnia-Herzegovina-International Police Task Force*) 1996. március elején érkezett meg az első, 35 fős magyar rendőri kontingens. A helyzet nagyon bonyolult volt, hiszen három közigazgatás, három rendőrség működött, és három hadsereg nézett egymással farkasszemet. Valamennyi lakott település bejáratát erősen felfegyverzett civilek, rendőrök és katonák védték, géppuskákkal, páncélozott harcjárművekkel és harckocsikkal megerősítve.⁵

A Nemzetközi Rendőri Különítmény (NRK) feladatai az alábbiak a voltak:

- a rendvédelmi szervek, az igazságszolgáltatási intézmények (bíróság, ügyészség) és objektumaik megfigyelése, mindennapi tevékenységük figyelemmel kísérése;
- tanácsadás a rendvédelmi szervek számára;
- oktatás és képzés biztosítása a rendvédelmi szervek részére, annak érdekében, hogy azok nagyobb gondot fordítsanak a közbiztonság olyan lényeges elemeire, mint a menekültek visszatérése, a szervezett bűnözés, a kábítószeres, a korrupció, a terrorizmus és a közbiztonsági válságok kezelése;
- a közrendet fenyegető veszélyek értékelése és tanácsadás a helyi rendvédelmi szerveknek, hogy azokkal megfelelő módon foglalkozzanak;
- tanácsadás Bosznia-Hercegovina kormányzó hatóságainak a hatékony polgári rendvédelmi szervezetek kialakítására;
- a helyi rendvédelmi szervekkel közös szolgálatok ellátása;
- nyomozás emberi jogi ügyekben;
- a határrendőrség kiképzése és felállítása.

1996–2002 között mintegy 150 magyar rendőr és határőr szolgált az ENSZ Nemzetközi Rendőri Különítményében. A szolgálat nagyon sokat változott, a kezdeti közvetlen megfigyelői és nyomozói feladatok helyett⁶ a misszió utolsó évében már tanácsadással és kiképzéssel foglalkoztak. 2003 elejétől az Európai Unió (EU) vette át ezt a feladatot az ENSZ-től.

⁵ Boda József: Jelentés a boszniai ENSZ Magyar Rendőri Kontingens munkájáról. Kézirat, Budapest, 1997. október, BM Levéltár.

⁶ Tóth István: A Balkánon szolgáltunk és védtünk. BM Kiadó, Budapest, 2001, 55–89.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.3

2019. XII. évf. Különszám

1.1.2. Az ENSZ válságkezelő tevékenysége Koszovóban (1999–)

Az ENSZ Átmeneti Közigazgatási Missziója Koszovóban (UNMIK: *United Nations Mission in Kosovo*) 1999 nyarán kezdődött és kis létszámmal ugyan, de a mai napig működik.

Az ENSZ itt kettős rendfenntartói stratégiát követett: átmenetileg biztosította a közrendet és közbiztonságot, végezte a rendfenntartói és bűnüldözői munkát, másrészt folyamatosan fejlesztette és képezte a helyi rendőrséget. Itt az ENSZ rendőrségé volt a főszerep, amit az is jelezett, hogy az ENSZ főtitkár különmegbízottjának az egyik helyettese felügyelte Koszovó rendvédelmét és igazságszolgáltatását. Az ENSZ rendőrség főkapitánya 52 ország több mint 4000 rendvédelmi szakemberét irányította. A misszió sajátossága volt, hogy itt fegyveres rendőri, rendvédelmi végrehajtói feladatokat kellett ellátni,⁷ ezért a rendőrfőkapitány tömegdemonstrációk kezelésére, terrorellenes feladatokra kiképzett különleges rendvédelmi alakulatokkal is rendelkezett.

Magyar rendőrök és határőrök 1999–2002 között 10 fővel, 2002–2004 júliusa között 5 fővel, 2005-től ismét 10 fővel vettek részt az itteni békefenntartói feladatokban.⁸

A missziós feladatok túlnyomó többsége át lett adva az Európai Uniónak, de az UNMIK még jelen van, és így a magyar rendőrség is két fővel képviselteti magát. A misszióban dolgozó ENSZ rendőrök feladata a nemzetközi rendőri együttműködés (INTERPOL) biztosítása a koszovói rendőrség számára.⁹

1.2. EURÓPAI BIZTONSÁGI ÉS EGYÜTTMŰKÖDÉSI SZERVEZET TEVÉKENYSÉGE A BALKÁNON

Az EBESZ is felismerte a rendvédelmi szervek demokratizálásának és reformjának szükségességét, és 2001-ben döntés született egy bécsi központú Stratégiai Rendőri Ügyek Osztály (SPMU: *Strategic Police Matters Unit*) létrehozásáról. 2006-ban a tagállamok szakértőinek bevonásával az osztályon kidolgoztak egy kézikönyvet a demokratikus rendőri munkával kapcsolatban, 2008-ban pedig a rendőri alapképzést segítő, egy gyakorlati képzési kézikönyvet adtak ki. Mindkét kiadvány elkészítésében részt vettek magyar rendőri szakértők is.

A rendőri tanácsadói és oktatói munka mellett jelenleg is nagy figyelmet fordítanak a jogállamiságot segítő tanácsadói és szakértői tevékenységre. Az EBESZ ma is jelen van Albániában, Bosznia-Hercegovinában, Koszovóban, Macedóniában, Montenegróban és Szerbiában.¹⁰

⁷ Tóth István: Üres sírok. Magyar rendőrök ENSZ misszióban. BM Duna Palota és Kiadó, Budapest, 2006, 75–92.

⁸ Szipola Gyula: UNMIK, ENSZ Átmeneti Közigazgatási Missziója Koszovóban. In: Szabó Miklós (szerk.): A magyar rendvédelmi erők szerepe, részvétele a nemzetközi békefenntartásban. BM Nemzetközi Oktatási Központ, Budapest, 2001. július, 34–37.

⁹ <https://unmik.unmissions.org/mandate> (Letöltve: 2019. 01. 07.)

¹⁰ <https://www.osce.org/policing> (Letöltve: 2019. 01. 07.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.3

2019. XII. évf. Különszám

Korábban pedig Bosznia-Hercegovinában, Horvátországban is szerepet vállalt a szervezet a rendvédelmi szervek demokratizálásban, viszont ebben a két országban magyar rendőrök nem kerültek alkalmazásra.

1.2.1. EBESZ misszió Koszovóban (1999–)

Koszovóban, az EBESZ és az ENSZ által üzemeltetett Koszovói Rendőr Akadémián 2000-től oktattak magyar rendvédelmi szakemberek. Az iskolán, annak nemzetközi irányítása idején 20 fő magyar rendvédelmi szakember tanított.

Az ENSZ Biztonsági Tanácsa 1244. határozatával hozta létre az új koszovói rendőrség kiképzésére Vushtri/Vucitr a Koszovói Rendőri Szolgálat Iskoláját. Az iskola az EBESZ szervezésében és felügyeletével, az általa toborzott nemzetközi oktatógárdával működött 1999-től és 2006 végéig az iskola több mint 7000 fő kiképzését hajtotta végre.¹¹

Az EBESZ feladata Koszovóban a törvényesség, az emberi jogok és a jogállamiság erősítésének segítése volt.

Jelenleg a misszió fő feladata a belügyminisztérium, a rendőrség és a többi rendvédelmi szerv, a bíróság és az ügyészség számára jogi és stratégiai tanácsadás, képzés, valamint annak megfigyelése, hogy a rendvédelmi szervek betartják ezekben a nemzetközi emberi jogi követelményeket.¹²

1.2.2. EBESZ missziók Szerbiában (2001-) és Montenegróban (2006–)

Szlobodan Milosevics jugoszláv elnök bukása (2000) után ebben az országban is elkezdődött a rendvédelmi szervek modernizációja, átképzése. Ezt a feladatot a nemzetközi szervezetek közül az EBESZ vállalta magára, és 2001-től egyhetes turnusokban megkezdődött a szerb, majd 2003 elejétől a montenegrói rendőrség és határrendőrség átképzése. Mindkét országban magyar szakértői csoportok működtek közre több éven át, közülük az egyik rendőrtiszt irányította a montenegrói rendőrség átképzésével foglalkozó nemzetközi kiképző csoport munkáját.

Jelenleg az EBESZ rendőri tanácsadókkal segíti mindkét ország rendvédelmi szervei demokratizálásának és reformjának végrehajtását.¹³ Ezen belül elsőbbséget élvez a közösségi rendőri munka, a rendőrség elszámoltathatóságának kialakítása, a szervezett bűnözés elleni hatékony fellépés (gazdasági bűnözés, kábítószer-kereskedelem, korrupció), a határőrizet, bűnügyi helyszínelés és szakértői tevékenység, valamint az oktatás.

¹¹ Steve Bennett: Graduates 30th KPS Class, Pristina., *The Protector (Newsletter of the Police in Kosovo)* [Az Oltalmazó, A Koszovói Rendőrség folyóirata], 2005. július, 24.

¹² <https://www.osce.org/mission-in-kosovo/policing> (Letöltve: 2019. 01. 07.)

¹³ <https://www.osce.org/mission-to-serbia/policing> (Letöltve: 2019. 01. 07.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.3

2019. XII. évf. Különszám

Az EBESZ tevékenysége itt sem korlátozódik csak a rendőri reformra, hanem magában foglalja az egész rendvédelem területét és az igazságszolgáltatást. Kiterjed a korrupció elleni fellépésre, a háborús bűnösök felkutatására, a büntetés-végrehajtás reformjára, az emberi jogok védelmére.¹⁴

1.2.3. Az EBESZ rendvédelmi tevékenysége Macedóniában (1992–)

Az EBESZ 1992-től van jelen az országban, ami az EBESZ Konfliktusmegelőző Missziója Macedóniával (OSCE SMMS: *Spillover Monitor Mission to Skopje*) kezdődött. A misszió 1992-ben meghatározott mandátuma ennek megfelelően a határmegfigyelésre, a különböző nemzetközi és helyi szervezetek közötti közvetítésre és a helyi állami intézményeknek nyújtott tanácsadásra korlátozódott. 2001 őszétől már 200 fő nemzetközi szakértő szolgált a misszióban.

2002 végétől az EBESZ rendőri átképző tanfolyamokat szervezett ezer helyi rendőr részére a kisebbségi kérdések kezelésére. 2003–2017 között magyar kollégák is részt vettek oktatóként a macedón és albán származású rendőrök felkészítésében, valamint tanácsadóként a helyi belügyminisztériumot segítették. Nagy hangsúlyt fektettek az etnikumok közötti bizalom helyreállítására, a jogállamiság erősítésére és a sajtókapcsolatok kiépítésére.¹⁵

A misszió jelenleg a közösségi rendőri munkára, a demokratikus alapelvek és a nemzetközi emberi jogi követelmények betartatására koncentrálnak, valamint segítséget nyújt a rendvédelmi szervek felkészítéséhez.¹⁶

1.2.4. EBESZ misszió Horvátországban (1996-2007) és EBESZ Iroda Zágráb (2008–2012)

Az EBESZ 1996 óta kísérté figyelemmel Horvátországban a háborús bűnösök felkutatását és az országon belüli bírósági eljárások lefolytatását. A misszió belül működött egy Rendőri Ügyek Osztálya, mely a kezdeti megfigyelői feladatok után elsősorban tanácsadással segítette a helyi rendőrség munkáját, szorosan együttműködve az ENSZ Kelet-Szláviai missziójával, és az EU Bizottság delegációjával. Fő feladatuk a menekültek visszatelepítésének, a rendőrség átszervezésének, demokratizálásának, az EU normák bevezetésének felügyelete volt. A rendőri reformok mellett az EBESZ segítséget nyújtott az állam, jogi intézményi reformjához és az állampolgári jogi biztosi intézmény kiépítéséhez.¹⁷

¹⁴ <https://www.osce.org/mission-to-montenegro/policing> (Letöltve: 2019. 01. 07.)

¹⁵ Porzolt Ádám: EBESZ Konfliktusmegelőző Missziója Macedóniában (OSCE SMMS). In: Szabó Miklós (szerk.): A magyar rendvédelmi erők szerepe a nemzetközi béke és stabilitás megteremtésében. Jubileumi kiadás a magyar rendőri békefenntartás 20. évfordulójára, Budapest, BM NOK, 2009, 12–14.

¹⁶ <https://www.osce.org/mission-to-skopje/policing> (Letöltve: 2019. 01. 07.)

¹⁷ <https://www.osce.org/croatia-closed> (Letöltve: 2019. 01. 07.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.3

2019. XII. évf. Különszám

1.3. A NYUGAT-EURÓPAI UNIÓ (1954–2011)

A Nyugat-európai Unió (NYEU) 1954–2011 között létezett, és 10 európai országot, tömörített (Belgium, Franciaország, Görögország, Hollandia, Luxemburg, Nagy-Britannia, Németország, Olaszország, Portugália, Spanyolország). Székhelye Brüsszelben, Parlamenti Közgyűlése pedig Párizsban volt. A NYEU-t a gazdasági, szociális és kulturális együttműködésről, valamint a kollektív védelemről szóló 1948-ban aláírt Brüsszeli Szerződéssel hozták létre.

Amikor aláírták a NATO-ról szóló egyezményt, a NYEU katonai felelősségét is a NATO vette át. A kilencvenes évek elejére a NYEU komoly biztonsági tényezővé vált, elsősorban Európában. A NYEU 1992. júniusi külügy- és védelmi miniszteri találkozásán tovább erősítették a NYEU szerepét, és kiadták a „Petersberg Nyilatkozatot”. A nyilatkozat a Szervezet jövőbeni fejlődésével foglalkozik. A NYEU ekkortól felvállalta a humanitárius, mentési, békefenntartói és a harci feladatokat a válságkezelésben, beleértve a béketeremtést is. A Petersberg Nyilatkozatban a tagállamok ígéretet tettek arra, hogy támogatják a konfliktus-megelőző és békefenntartó törekvéseket az EBESZ-szel és az ENSZ Biztonsági Tanácsával együttműködve. A szervezet, átadva feladatait az EU-nak, 2011. június 30-án megszűnt.

1.3.1. A NYUGAT-EURÓPAI UNIÓ BÉKEMŰVELETI MISSZIÓJA ALBÁNIÁBAN (1997–2001)

Az ENSZ mellett más nemzetközi szervezetek is foglalkoznak a nemzetközi válságok kezelésével és békefenntartással.

A NYEU egyik legsikeresebb missziójának tekintik a Többnemzetiségű Rendőri Tanácsadói Csoport (MAPE: *Multinational Advisory Police Element*) Albániában végzett munkáját. A misszió 1997 májusában indult, az ott lezajlott gazdasági, szociális válsághelyzet kezelésére. Fő feladata elsősorban a rendvédelmi szervek, az Albán Rendőrség reformjának, felkészültségének elősegítése volt. 1999 márciusától az Európa Tanács közös akciótervet fogadott el, amelyet a NYEU és az EU tagállamok részvételével rendelt el végrehajtani.

1998–2000 között a NYEU felkérésére két magyar rendőrtiszt teljesített szolgálatot „ismét” Albániában a MAPE missziójában. Feladatuk az albán (bűnügyi) rendőrség átszervezésében és átképzésében való részvétel volt. A misszióban – szakképzettségükre való tekintettel – bűnügyi oktatóként kezdtek el dolgozni, de általános rendőri ismereteket is oktattak. Fontos szerepet játszott a tantervben az emberi jogok oktatása, a rendőri kommunikáció stb.¹⁸

¹⁸ Hajdú Sándor: WEU MAPE, Nyugat-Európai Unió Többnemzetiségű Rendőri Tanácsadó misszió. In: Szabó Miklós (szerk.): A magyar rendvédelmi erők szerepe, részvétele a nemzetközi békefenntartásban. i. m. 34–37.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.3

2019. XII. évf. Különszám

2001 májusától a MAPE misszió irányítását az Európai Unió vette át a Nyugat Európai Uniótól.¹⁹

1.4. EURÓPAI UNIÓS MISSZIÓK

1.4.1. Európai Unió Rendőri Misszió Bosznia-Hercegovinában (2003–2012)

2002 végén megszűnt az ENSZ missziója Bosznia-Hercegovinában (BiH), és az Európai Unió Válságkezelő Rendőri Ereje (EUPM: *European Union Police Mission*) vette át az itteni feladatokat mintegy 450 fővel. A misszióba meghívást kaptak az EU tagjelölt országai, köztük Magyarország is. 2003 januárjától öt rendőrtiszt – köztük egy hölgy – képviselte hazánkat az első Európai Unió Rendőri Misszióban. Az EUPM misszió nem kapott végrehajtói mandátumot. Az EUPM feladata az volt, hogy segítséget nyújtson a rendészeti szervek korszerű kialakításához, biztosítva a feltételeket, hogy az ország képes legyen demokratikus elvek alapján működő rendvédelmi modell kialakítására, fenntartására. Kiemelt feladatként kapta az új típusú biztonsági kihívások hatékony kezelésére, és a feladatok ellátásra alkalmas bűnügyi szolgálat kiépítését. A misszió felismerve a BiH rendőrség szervezeti struktúrájában meglévő jelentős hiányosságot, nívumkén elősegítette az Állami Nyomozó és Védelmi Ügynökség (SIPA: *State Investigation and Protection Agency*) felállítását. Ebben a munkában vezető Dr. Kocsis Kálmán. Az Ügynökség a súlyos és szervezett bűnözés elleni küzdelem legfontosabb szervezeti eleme lett.²⁰

1.4.2. Az Európai Unió Rendőri fellépése Macedóniában (2003–2006)

2003–2006 között az Európai Unió egy kb. 150 fős nemzetközi rendőri tanácsadói missziót (FYROM - EUPOL PROXIMA: *EU Police Mission in the former Yugoslav Republic of Macedonia*) működtetett az országban. Hazánkat 2004 januárjától öt fő, köztük egy hölgy képviselte. Feladataikat a fővárosban, Szkopjében és a régióközpontokban: Tetovóban, Kumanovóban, Gostivarban (Debar), Ohridban (Struga, Kicevo) látták el. Az állandó állomáshelyek mellett a misszió kezdetén mobil tanácsadó csoportokat is működtettek.²¹

2005. december 15-től a misszió átalakult, és az EU Rendőri Tanácsadó Csoportjaként (EUPAT: *European Union Police Advisory Team*) működött tovább egyéves mandátummal. Fő feladatuk a macedón rendőrség reformjának segítése volt. A kis létszámú misszióban (30 fő) 1 magyar rendőrtiszt látott el szolgálatot.²²

¹⁹ Giovanni Santoro ezds. megbízott MAPE parancsnok előadása a BM NOK-on 2001 májusában tartott Nemzetközi Békefenntartó Konferencián. Budapest, BM NOK Könyvtár, 4.

²⁰ Kozma Tibor: Európai Unió Rendőri Misszió, Bosznia és Hercegovina. In: Szabó Miklós (szerk.): A magyar rendvédelmi erők szerepe a nemzetközi béke és stabilitás megteremtésében. Jubileumi kiadás a magyar rendőri békefenntartás 20. évfordulójára. i. m. 79–84.

²¹ Kulcsár Attila: Európai Unió Rendőri Misszió (EUPOL PROXIMA) Macedónia. Uo. 77–78.

²² Márkus Tamás: Európai Unió EU Rendőri Tanácsadói Csoport (EUPAT) Macedónia. Uo. 101–103.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.3

2019. XII. évf. Különszám

1.4.3. Az Európai Unió Katonai művelete Bosznia-Hercegovinában (2004–)

Az Európai Erő (EUFOR-ALTHEA: *European Union Force*) művelet 2004. december 2-án indult, 6200 fővel. Ez ugyan egy katonai művelet, azonban elsősorban rendfenntartási feladatokat látnak el a műveletbe bevont egységek. 22 EU tagállam és 11 más ország vesz részt benne.

A misszió indulásakor a fő feladatok a következők voltak:

- a béke és biztonság fenntartása az országban;
- a helyi hatóságok és az EU főmegbízott számára segítségnyújtás a szervezett bűnözés elleni küzdelemhez;
- segítségnyújtás a Hágai Nemzetközi Törvényszék részére a háborús bűnösök felkutatásában és letartóztatásában;
- a honvédelmi reform segítése.

A misszió katonai erejének részét képezte egy Egyesített Rendőri Egység (IPU: *Integrated Police Unit*) amely végrehajtói feladatokkal rendelkezik. Az IPU keretén belül különleges nyomozócsoport, valamint tömegdemonstrációk kezelésére kiképzett csapaterő működött.²³ A magyar rendőrség 2006 végéig egy rendőrszakasszal és egy 5 fős különleges nyomozócsoporttal képviseltette magát az IPU-ban. A magyar nyomozócsoport kizárólag operatív feladatokat látott el. Feladatuk a szervezett bűnözés és a terrorizmus elleni küzdelem, valamint a háborús bűnösök felkutatása volt.²⁴ Az egység szorosan együttműködött az EU Rendőri Missziójával (EUPM).

A katonai misszió jelenleg is aktív, bár már sokkal kisebb létszámmal rendelkezik (kb. 600 fő). Egy többnemzetiségű zászlóalj (Ausztria, Magyarország és Törökország) és 17 vidéki kapcsolattartó irodát irányít a Szarajevóba települt parancsnokság, amelynek kötelékében magyar katonai vezetők (parancsnokhelyettes, törzsfőnök) is szolgálnak.²⁵

1.5. AZ ÉSZAK-ATLANTI SZERZŐDÉS SZERVEZETÉNEK RENDFENNTARTÓ ÉS RENDVÉDELMI MISSZIÓI

A szocialista világrendszer összeomlásával megszűnt egy euró-atlanti fegyveres összecsapás veszélye, ezért az Észak-atlanti Szerződés Szervezetének (NATO) stratégiájában is változások következtek be és a szervezet új feladatokat keres magának. A nemzetközi válságok és a békeműveletek kezelése, a humanitárius segítségnyújtás az a terület, ahol ezek a kiképzett katonai alakulatok jól alkalmazhatók. Megkezdődött a NATO tagállamokban a katonai rendfenntartó kontingensek és szakértők felkészítése (lásd a NATO washingtoni csúcsertekezletét 1999. április. 23–25.). A teljesség igénye nélkül az alábbiakban néhány ilyen missziót mutatok be.

²³ Árvai Attila – Bári András: Európai Unió Integrált Rendőri Egység (EUFOR IPU szakaszkötelék) Bosznia és Hercegovina. Uo. 95–97.

²⁴ Smodics György: Európai Unió Integrált Rendőri Egység (EUFOR IPU/ALTHEA) Bosznia és Hercegovina. Uo. 87–89.

²⁵ <http://www.euforbih.org/> (Letöltve: 2019. 01. 08.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.3

2019. XII. évf. Különszám

1.5.1. A NATO koszovói rendfenntartó missziója, Koszovói Erő (1999–)

Az ENSZ Biztonsági Tanácsa 1244-es határozatában foglaltak alapján kezdődött meg 1999 júniusában a békés rendezés. Kezdetét vette az Operation Joint Guardian művelet, felállításra került a Koszovói Erő (KFOR: *Kosovo Force*) kiegészítve a NATO országokat más, nem NATO közreműködőkkel. Összességében a június 20-i teljes szerb kivonulás után 39 ország részvételével, 50 000 fővel megalakult a KFOR. A koszovói válság rendezéséhez, amelyet nem békeszerződés, hanem csak Katonai Technikai Megállapodás (*Military Technical Agreement*) alapozott meg, a NATO biztosítja a rendfenntartó (katonai) erőt, amely a térség biztonságát hivatott garantálni. A csapatok között különlegesen kiképzett készenléti csendőralakulatok állnak készen a tömegdemonstrációk kezelésére és a különleges helyzetek megoldására. Jelenleg 4000 fő katona és csendőr teljesít itt szolgálatot.²⁶

1.5.2. A NATO rendvédelmi missziója Albániában (2001)

2001 tavaszán az akkori albán miniszterelnök azzal a kéréssel fordult a NATO főtitkárához, hogy az ország határbiztonságának és határrendőrségének átfogó értékelésére küldjön egy kis létszámú, határőrizeti szakemberekből álló munkacsoportot Albániába. A NATO a felkérésnek eleget tett, és 2001. április hónapban egy négyfős csoportot telepített Tiranába. A NATO, hogy Albánia semlegességét biztosítsa, Határmegfigyelői Szolgálatot szervezett a tagállamok határőrei bevonásával. 2001-ben 2 fő magyar határőr tiszt látott el szolgálatot a térségben, 3-3 hónap időtartamban.

A szomszédos Macedóniában, ebben az időszakban lázadt fel az albán kisebbség, és váltak rendszeressé a fegyveres összecsapásaik a macedón rendőrséggel. A koszovói albánok a NATO csapatok bevonulása után áthelyezték gerillatámadásaikat a Macedóniával határos térségbe.²⁷

BEFEJEZÉS

A Balkánon zajló események a múltban és a jelenben is fontos stratégiai és biztonságpolitikai kérdésként jelentkeznek Magyarország számára. A földrajzi közelség mellett a Horvátországban és Szerbiában élő magyar kisebbség helyzete is befolyással bír a magyar bel- és külpolitikára egyaránt.

A jelenleg zajló „népvándorlás”, legális és illegális migráció a Balkán térségében komoly biztonsági kockázatokat rejt. Ezért is voltak és vannak jelen ma is a térségben magyar katonák és rendvédelmi szakemberek. A magyar rendőrség, a migrációs válság kezdetétől (2015) nyújt segítséget a térség országainak (Macedónia, Szerbia, Szlovénia) képessé, technikai eszközökkel és élőerővel határaik védelmében. Jelenleg magyar rendőrök

²⁶ <https://fcnaples.nato.int/kfor> (Letöltve: 2019. 01. 08.)

²⁷ Hegedűs János: NATO Határbiztonsági Tanácsadó Misszió Albánia. In: Szabó Miklós (szerk.): A magyar rendvédelmi erők szerepe a nemzetközi béke és stabilitás megteremtésében. Jubileumi kiadás a magyar rendőri békefenntartás 20. évfordulójára. i. m. 121–122.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.kesz.3

2019. XII. évf. Különszám

dolgoznak a macedón–görög és a szerb–bolgár határokon, együttműködve a helyi határvédelmi szervezetekkel.

Összegzésként megállapítható, hogy több mint 20 éve vannak jelen magyar rendvédelmi szakemberek a balkáni térségben, és próbálnak a helyi rendvédelmi szervezetek hathatós segítségét nyújtani. Bár Jugoszlávia szétesése és az azt követő balkáni háborúk nehezen begyógyítható sebeket okoztak az itt élő nemzeteknek, nemzeti kisebbségeknek, jelenleg béke van a térségben, és ehhez a magyar rendvédelmi segítségnyújtás, támogatás komoly mértékben járult hozzá.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Árvai Attila – Bári András: Európai Unió Integrált Rendőri Egység (EUFOR IPU szakaszkötelék) Bosznia és Hercegovina. In: Szabó Miklós (szerk.): A magyar rendvédelmi erők szerepe a nemzetközi béke és stabilitás megteremtésében. Jubileumi kiadás a magyar rendőri békefenntartás 20. évfordulójára. BM NOK, Budapest, 2009, 95–97.
2. Balla Tibor: Az Osztrák–Magyar Monarchia részvétele a Scutari-válság rendezésében. *Hadtörténelmi Közlemények*, 1996/3. 435–459.
3. Bitera Lajos – Papp Rezső – Ravasz István – Vastagh László: Misszió. HM Zrínyi Kommunikációs Szolgáltató Kht., Budapest, 2001.
4. Boda József: Jelentés a boszniai ENSZ Magyar Rendőri Kontingens munkájáról. Kézirat, Budapest, 1997. október, BM. Levéltár.
5. Boda József: A rendvédelmi békefenntartás kialakulása, fejlődése, helye és szerepe a XXI. században. Ph.D. disszertáció (ZMNE), Budapest, 2006.
6. Boda József: A felderítés, hírszerzés, titkos információ-gyűjtés elvei és gyakorlata. NKE, Budapest, 2014.
7. Giovanni Santoro ezds. megbízott MAPE parancsnok előadása a BM NOK-on 2001. májusában tartott Nemzetközi Békefenntartó Konferencián. Budapest, BM NOK Könyvtár. 4 o.
8. Görög István – Padányi József: Az IFOR–SFOR magyar műszaki kontingens 1996–2002. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2005.
9. Hajdú Sándor: WEU MAPE, Nyugat-Európai Unió Többnemzetiségű Rendőri Tanácsadó misszió. In: Szabó Miklós (szerk.): A magyar rendvédelmi erők szerepe, részvétele a nemzetközi békefenntartásban. BM NOK, Budapest, 2001, 34–37.
10. Hegedűs János: NATO Határbiztonsági Tanácsadó Misszió Albánia. In: Szabó Miklós (szerk.): A magyar rendvédelmi erők szerepe a nemzetközi béke és stabilitás megteremtésében. Jubileumi kiadás a magyar rendőri békefenntartás 20. évfordulójára. BM NOK, Budapest, 2009,
11. Kozma Tibor: Európai Unió Rendőri Misszió, Bosznia és Hercegovina. In: Szabó Miklós (szerk.): A magyar rendvédelmi erők szerepe a nemzetközi béke és stabilitás megteremtésében. Jubileumi kiadás a magyar rendőri békefenntartás 20. évfordulójára, BM NOK, Budapest, 2009, 79–84.
12. Kulcsár Attila: Európai Unió Rendőri Misszió (EUPOL PROXIMA) Macedónia. In: Szabó Miklós (szerk.): A magyar rendvédelmi erők szerepe a nemzetközi béke és stabilitás megteremtésében. Jubileumi kiadás a magyar rendőri békefenntartás 20. évfordulójára. BM NOK, Budapest, 2009, 77–78.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.kesz.3

2019. XII. évf. Különszám

13. Márkus Tamás: Európai Unió EU Rendőri Tanácsadói Csoport (EUPAT) Macedónia. In: Szabó Miklós (szerk.): A magyar rendvédelmi erők szerepe a nemzetközi béke és stabilitás megteremtésében. Jubileumi kiadás a magyar rendőri békefenntartás 20. évfordulójára. BM NOK, Budapest, 2009, 101–103.
14. Porzsolt Ádám: EBESZ Konfliktusmegelőző Missziója Macedóniában (OSCE SMMS). In: Szabó Miklós (szerk.): A magyar rendvédelmi erők szerepe a nemzetközi béke és stabilitás megteremtésében. Jubileumi kiadás a magyar rendőri békefenntartás 20. évfordulójára. BM NOK, Budapest, 2009, 12–14.
15. Rektor Béla: A Magyar Királyi Csendőrség oknyomozó története. Árpád Könyvkiadó Vállalat, Cleveland, Ohio, USA, 1980.
16. Schmidl, Erwin A.: Police in Peace Operations. Wien, 1998.
17. Smodics György: Európai Unió Integrált Rendőri Egység (EUFOR IPU/ALTHEA) Bosznia és Hercegovina. In: Szabó Miklós (szerk.): A magyar rendvédelmi erők szerepe a nemzetközi béke és stabilitás megteremtésében. Jubileumi kiadás a magyar rendőri békefenntartás 20. évfordulójára. BM NOK, Budapest, 2009, 87–89.
18. Steve Bennett: Graduates 30th KPS Class, Pristina. *The Protector (Newsletter of the Police in Kosovo)*, 2005, július, 20–25.
19. Szipola Gyula: UNMIK, ENSZ Átmeneti Közigazgatási Missziója, Koszovóban. In: Szabó Miklós (szerk.): A magyar rendvédelmi erők szerepe, részvétele a nemzetközi békefenntartásban. BM NOK, Budapest, 2001, 34–37.
20. Tóth István: A Balkánon szolgáltunk és védünk. BM Kiadó, Budapest, 2001.
21. Tóth István: Üres sírok, Magyar rendőrök ENSZ misszióban. BM Duna Palota és Kiadó, Budapest, 2006.
22. <https://unmik.unmissions.org/mandate>
23. <https://www.osce.org/policing>
24. <https://www.osce.org/mission-in-kosovo/policing>
25. <https://www.osce.org/mission-to-serbia/policing>
26. <https://www.osce.org/mission-to-montenegro/policing>
27. <https://www.osce.org/mission-to-skopje/policing>
28. <https://www.osce.org/croatia-closed>
29. <http://www.euforbih.org/>
30. <https://jfcnaples.nato.int/kfor>

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: [10.32563/hsz.2019.1.ksz.3](https://doi.org/10.32563/hsz.2019.1.ksz.3)

2019. XII. évf. Különszám

BOLDIZSÁR GÁBOR¹

**„Aki életében nem virrasztott, az nem tudhatja,
 hogy milyen hosszú az éjszaka”²**

A védelmi képességek fejlesztése napjainkban

**"He Who Have Never Vigilant in His Life Cannot Know
 How Long is The Night"**

Developing Defense Capabilities Today

Absztrakt

A magyar haderő az elmúlt fél évszázadban különböző koncepciók, stratégiai elgondolások alapján, sokféle művelet során védte az ország érdekeit és értékeit. A honvédelem és kollektív védelem, a válságreakálás és békeműveletek hol azonos, hol eltérő prioritással jelentek meg a katonai erő alkalmazása során. Az ország gazdasági teherbíróképessége viszont minden esetben gátat szabott a párhuzamos fejlesztéseknek. Napjainkban, a néhány éve megjelent új típusú veszélyek hatására ismét a honvédelmi és a kollektív védelmi képességek fejlesztése került prioritásba. Az elmúlt fél évszázad felhalmozódott tapasztalatainak egy része megfelelő adaptációval tájékozási pontokat adhatnak napjaink védelmi képességének fejlesztéséhez.

Kulcsszavak: ország- és kollektív védelem, békeműveletek, haderő, haderőfejlesztés, műveleti tapasztalatok

Abstract

Over the last half-century, the Hungarian Defense Forces has defended the interests and values of the country on the basis of various theories and strategic concepts. Home defense and collective defense, crisis response, and peace operations have come up with the same or different priorities when the military force was deployed. However, the country's economic capacity has always hampered parallel developments. Nowadays, as a result of the new types of threats released a few years ago, the development of home defense and collective defense capa-

¹ Nemzeti Közszerológati Egyetem, Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar, egyetemi docens, E-mail: boldizsar.gabor@uni-nke.hu ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7641-833X>

² Vietnámi közmondás.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.4

2019. XII. évf. Különszám

bilities has become a priority. Some of the accumulated experience of the past half century can provide orientation points for the development of today's defense capability with appropriate adaptation.

Keywords: home- and collective defense, peace operations, armed forces, force development, operational lessons learnt

Az 1989-ben és az azt követő néhány évben Európában és a világon lezajlott pozitív változások hatására valóban azt hittük, hogy elérkezett a „Kanti Örök Béke”, a Fukuyamai történelem vége. De a politikai rendszerváltás, a globális és nukleáris szembenállás megszűnte nem hozta el a várva várt világbéke korszakát. Az eltelt negyedszázad, politikai értelemben vett egy generációnyi lét, nagy változásokat és borzalmakat hozott az emberiségre. Napjainkban a hidegháborúhoz hasonlatos kor kezdeti kialakulásának lehetünk szemtanúi. Nem a harminc évvel ezelőtti megisméltődésének, de egy ahhoz több szempontból is hasonló világrend és félelem kialakulásának vagyunk szemtanúi.

A több mint negyed évszázada kezdődő folyamatok során megszűnt a Varsói Szerződés (VSZ), darabokra szakadt a Szovjetunió, Csehszlovákia és véres testvérháború eredményeként Jugoszlávia. A biztonsági kihívások, a szabad választások, a piacgazdaság térnyerése térségünkben egyszerre eredményeztek európai, euro-atlanti integrációs és valamilyen azonoságjegyek alapján megjelenő dezintegrációs törekvéseket.

Az államok és szövetségek haderejei az átalakulás korszakában is alapvető szereplői voltak a fizikai biztonság szavatolásának. A politikai primátusa folyamatosan megmaradt, a haderő alkalmazása, a háború nem más, mint a politika folytatása más, erőszakos eszközökkel.³

A nemzeti érdekek és értékek mentén kialakított alkotmány (Alaptörvény⁴), az azok megóvását hivatott Nemzeti Biztonsági Stratégia és a Nemzeti Katonai Stratégia – mint a haderő alkalmazásának elgondolása, szakstratégia-meghatározása, alapelvei, eszközrendszerei garanciát biztosítanak az ország fenn- és megmaradására.

Az országok, ahogyan a múltban is, nem egyedül, hanem szövetségi rendszerekben óvják érdeküket és értékeiket. A kialakuló szövetségek attól függően, hogy milyen mélységű az integráció, a fenyegetettség, illetve az érdek- és értékazonosság, különböző életartalmúak és szorosak lehetnek. Az államok célja, hogy az ország és lakosai számára biztosítsák a békét és biztonságot, megteremtsék az élet és működési szabályzó rendszerét, szükség esetén szankcionáljanak, az elvárások útján teremtsék meg az elosztáshoz szükséges forrásokat.

Az elmúlt 30 év változásait áttekintve, számos azonosságot és hasonlóságot fedezhetünk fel a hidegháború és napjaink kollektív biztonsági törekvéseiben és megvalósulásá-

³ Clausewitz von Carl: A háborúról. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1961, 15.

⁴ Magyarország Alaptörvénye. Forrás: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1100425.ATV> (Leoltve: 2018. 03. 15.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.4

2019. XII. évf. Különszám

ban. A rendszerváltás után a globális béke és biztonság érdekében tett erőfeszítések sem múltak, múlnak el nyomtalanul. A haderő alkalmazása, az ország és kollektív védelem fejlesztése során mindkét kor tapasztalatai felhasználhatók, hogy napjaink kihívásaira hatékony választ adjunk.

1. A HIDEGHÁBORÚ KORSZAKA

Az elmúlt fél évszázad egyik felét hazánk a globális szembenállás korszakában, a Varsói Szerződés, a szocialista tábor kötelékében élte meg. A második világháború után két részre szakadt Európában Magyarország a nagyhatalmak megegyezése szerint a Szovjetunió érdekszférájába került, amely meghatározta politikai, gazdasági, katonai és társadalmi jellemzőit, mozgásterét.

A kétpólusú világban az euro-atlanti térségben hamar kialakult a globális szembenállás magas kockázatú veszélyeinek kezelésére szolgáló két nagy szövetségi rendszer, a NATO és a Varsói Szerződés (VSZ). Az ország- és kollektív védelem elve alapján tömörülő szövetségek politikai és gazdasági, valamint társadalmi viszonyai is sok hasonlóságot mutatnak.

A közös védelem kialakítását hazánkban is komplex módon értelmezték. A honvédelmi felkészítés rendszere a következőkből állt:⁵

- fegyveres erőkből (katonai);
- a népgazdaságból (gazdasági);
- a lakosságból (társadalmi);
- államvezetésből és államigazgatásból (politikai).

E négy biztonsági dimenzió folyamatos egymásra hatása, fejlődése mozgatta a hon- és kollektív védelmi rendszert, amely:

„a, A honvédelem az állami, gazdasági és társadalmi élet valamennyi szférájának fejlettségétől, azok potenciális lehetőségeitől függ.

b, A honvédelem nem egymástól szigorúan elhatárolható önálló részelemekből áll, hanem azok együttes komplexumot, integrált rendszert képeznek, amelyben minden résznek megvan a maga – természetesen nem azonos – helye és jelentősége, s ezek a részek harmonikus egészet képeznek.

c, Ha az egyes elemek, részterületek fejlettek és jól funkcionálnak, ez kedvezően hat a többiekre és a rendszer egészére is. Ezért az egyes részeket úgy kell fejleszteni, hogy azok egyben az egész rendszert is maximálisan szolgálják.”⁶

A magas intenzitású és tömegpusztító fegyverek alkalmazásával is fenyegető globális szembenállás még egyfajta stabilitást eredményezett. Annak tudata, hogy a másik fél is képes a civilizáció kipusztítására alkalmas csapást mérni, józanságra intette a szemben állókat. Az ellenség e korban jól ki- és megismerhető volt, országok, szuperhatalmak és szövetségek által egymással szemben államilag ellenőrzött haderőkkel, hadiiparral, védel-

⁵ Bognár Károly: Országvédelem – korszerű honvédelem. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1974, 269.

⁶ Bognár Károly: Országvédelem – korszerű honvédelem. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1974, 279.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.4

2019. XII. évf. Különszám

mi célú felkészítés intézményével. A magas intenzitású veszély tehát magas fokú stabilitást is eredményezett.⁷

A hidegháború statikus szembenállását azért a VSZ-en belül is, kívül is megtörte néhány esemény: 1956 Magyarország, 1968 Csehszlovákia, 1980 Lengyelország útkereső forradalmi. De a koreai és vietnámi háború is a két világhatalom összeütközésének színtere volt. A kubai rakétaválság során azután a világ a nukleáris megsemmisülés szélére sodródott.

A hidegháború korszakának az ország- és kollektív védelmi tapasztalatai az alábbiakban foglalhatóak össze:

- globális szembenállás;
- a lakosság politikai megegyezése, motiválása;
- magas intenzitási, tömegpusztító fegyvereket is alkalmazó elgondolások a háborúra;
- ki- és megismerhető ellenség;
- ország- és kollektív védelem komplex rendszere (katonai, politikai, gazdasági és társadalmi dimenziók);
- tömeghadseregek, sorozott haderő;
- tartalékképzés mind személyi, mind anyagi javak tekintetében; a haderő, a lakosság, a gazdaság számára;
- honvédelmi nevelés, elő és utóképzés a társadalmi szervezetek rendszerében;
- hadiipar;
- hadszíntér előkészítés, az ország védelmi célú felkészítése, a polgári infrastruktúra hadi célú használatának megteremtése és megfeleltetése;
- az állami és közigazgatási, az állami vállalatok vezetésének-irányításának begyakorlása háborús helyzetre.

A hidegháború korszakában nem következett be a totális megsemmisülés. Az ENSZ, mint a második világháború után létrejött világszervezet, unikális szabályzórendszerével, a párbeszéd folyamatos fenntartásának lehetőségével, a világ semleges és el nem kötelezett népeinek segítségével és a két szuperhatalom józanságával és önmérsékletével lehető tette a világegés elkerülését.

2. A HIDEGHÁBORÚ UTÁNI VÁLTOZÁSOK

Az ENSZ globális szerepe nem szűnt meg a hidegháborúval. A Biztonsági Tanács határozatai, melyek kötelezőek a tagországok részére (ettől egyedi ezen intézmény a nemzetközi kapcsolatok területén) továbbra is fontos szerepet játszottak a megváltozott világ egyre törékenyebb békének és biztonságának megőrzésében. Bár az ENSZ-t a világegés elkerülésére hozták létre, intézményrendszere és mechanizmusai a hidegháborúban alakultak ki, mégis szükségessé vált, hogy az Új Világrendben is megőrizze vezető szerepét. A béke-

⁷ Magyar István: 25 év a hírszerzési adatok és információk világában. In: Magyar István (szerk.): Az én felderítő történetem. Felderítők Társasága Egyesület, Budapest, 2018, 162–163.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.4

2019. XII. évf. Különszám

fenntartás és békekikényszerítés, a szankciók intézménye, a szakosított segítő szervezetek rendszere, a Biztonsági Tanács határozatainak kötelezősége segítettek, hogy a világ ne változzon pokollá.

A korszakban sem változott meg a politika és a haderő kapcsolata. A komplex biztonság egyik eszköze az állami, nemzeti-össztársadalmi érdekek és értékek védelme érdekében szerveződik a társadalmi munkamegosztás elve szerint. A haderő, mint az erőszak alkalmazásának államilag, monopol jelleggel ellenőrzött eszköze, továbbra is a szuverenitás, fejlődés és a védelem fontos garanciája maradt.

A korszakban a globális szembeállásból fakadó magas intenzitású és nagy stabilitású világrendet felváltotta egy alacsony(abb) intenzitású konfliktusokkal teli világ, új és újabb veszélyek jelentek meg, számtalan ok eredményeként konfliktusok százai alakultak ki, embermilliók életét követelve és tízmilliók életét megtörve. A vallási türelmetlenség, az intolerancia, a szűkös erőforrásokért folytatott küzdelem, az identitáskeresés, a másság elutasítása, mind a dezintegrációt erősítették. Voltak országok és régiók, ahol e jelenségeket tudták kezelni, és voltak, ahol nem, utóbbiak esetében véres polgárháborúk, kisebb számban pedig államok közötti háborúk alakultak ki.

A bipoláris világ megszűntével Magyarország is kereste helyét az új, kialakuló világrendben. A szovjet csapatok kivonulása, a Varsói Szerződés megszűnte eredményeként hazánk ismét független és szabad lett. De már a rendszerváltás hajnalán, 1989 decemberében, a Romániai Forradalom idején intő jelek mutattak arra, hogy milyen is lesz az új világrend, milyen eredetű konfliktusokkal kell szembenézni. 1991-ben pedig Jugoszlávia véres felbomlása vette kezdetét, amely a fiatal szuverén állam számára komoly biztonsági kihívást jelentett. Az ország szinte végig nyitott déli határszakasza mentén zajló testvérháború szükségessé tette bizonyos válságreagáló műveletek végrehajtását. A haderő egy része a határ biztosításában, a polgárháború áttérjedésének, a provokációk megakadályozásában vett részt éveken keresztül.

Ezzel egyidőben további két folyamat is elkezdődött még, s mindkettő a nyugati orientáció, majd az euro-atlanti integráció irányába mutatott. Egyrészt az oktatás és képzés-kiképzés területén, másrészt pedig a különböző békeműveletekben való részvétellel halmozta fel a tudást és tapasztalatot, az együttműködési képességet a Magyar Honvédség.⁸

Kezdetben konferenciák és rövid tanfolyamok keretében nyílt lehetőség az új ismeretek elsajátítására. Ezzel egyidőben magyar katonák távoli földrészeken, alapvetően Afrikában, egyre nagyobb számban vettek részt ENSZ katonai megfigyelői feladatokban.

A '90-es évek közepétől a külföldi tanfolyam jellegű képzések egyre gyakoribbak, hosszabbak és mélyebb tartalmúak lettek. 1995-től a Magyar Honvédség fegyveres békefenntartókat telepített az ENSZ zászló alatt Ciprusra és MFO kötelékben a Sinai-félszigetre. Az év során hazánk csatlakozott a NATO Békepartnerségi (PfP) programjához is. Az év végén

⁸ Boldizsár Gábor: A 21. század komplex műveleti környezete és hatása a katonai képességekre. In: Bakos Csaba et al: A katonai vezetői – parancsnoki (harcászati vezető) kompetenciák fejlesztésének lehetséges stratégiája. Nemzeti Közszolgálati Egyetem HHK, Budapest, 2014, 18–21.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.k.sz.4

2019. XII. évf. Különszám

pedig döntés született arról, hogy egy műszaki zászlóalj kezdje meg szolgálatát a NATO első, területen kívüli szárazföldi műveletében az IFOR-ban a Balkánon.

Az 1999-es NATO csatlakozás évében hazánk már ör- és biztosító zászlóaljat jelölt ki a NATO Koszovói Műveletébe (KFOR), és ebben az időszakban is tovább folytak a külföldi képzések, oktatások és gyakorlatok. 2003-ban Magyarország is csatlakozott az Irak elleni folyó koalíciós háborúhoz egy szállító zászlóalj biztosításával. (Az 1990–1991-es Öbölháborúban is jelen voltak a koalíciós műveletekben magyar katonák, de alapvetően orvosi feladatokat láttak el.)

2004-ben hazánk csatlakozott az Európai Unióhoz, vállalva annak biztonsági (katonai) kötelezettségeit is, és felfüggesztésre került a sorkatonaság intézménye, amely jelentős változásokat eredményezett az elkövetkező 15 évben.

2003-tól a Magyar Honvédség folyamatosan részt vesz a NATO afganisztáni műveleteiben (ISAF, majd 2015-től RSM elnevezésű műveletekben). Eleinte egyéni törzsbeosztásokban, majd orvoscsoporttal és 2004–2006 között könnyű gyalogszázzal támogattuk a műveletet. 2006 és 2013 között pedig a legkomplexebb műveletet hajtotta végre a haderő a 21 000 km² területű Baglan tartományban. A Tartományi Újjáépítési Csoport (PRT) a közigazgatási (politika), gazdasági és fizikai biztonsági (katonai) dimenziókban fejtette ki tevékenységét, elsődleges felelősséggel a tartományban. Az afganisztáni szerepvállalás nem ért véget, a különleges műveleti erők, az afgán lövész zászlóaljat kiképző és mentoráló csoport, a helikopter-pilótákat kiképző és mentoráló csoportok mellett logisztikai és műszaki oktatók is szolgáltak Afganisztánban.

A rendszerváltást követő 25 év alatt a magyar katonák egyre bonyolultabb műveleti környezetben, egyre veszélyesebb és komplexebb feladatokat hajtottak végre, egyre távolibb és extrémebb földrajzi és humán térben, egyre nagyobb katonai kötelékekkel.

A hidegháború tradicionális békefenntartó korszaka után, a multidimenziós békefenntartás és a terrorizmus elleni globális küzdelem során, e különböző jellemző békeműveleti korszakokban hatalmas tudás és tapasztalat halmozódott fel:

- tapasztalat- és bizalomnövekedés;
- részvétel és tapasztalat alacsony intenzitású konfliktusokban;
- a humán tér felértékelődése, a befolyásolás, a kognitív hatások fontossága, a hatás alapú műveletek jelentősége;
- a kis létszámú, professzionális haderő kialakítása és alkalmazása mellett fogyatkozó kiképzett tartalékos állomány, eltűnő tartalékos rendszer;
- nagy földrajzi térben kis alegységekkel kell komplex feladatot megoldani,
- alacsony katonai kötelék szinten is képesnek kell lenni az együttműködésre (*interoperabilitás*) és az összhaderőnemi (*join*) többnemzeti (*multinational*) közös műveletre;
- az interoperabilitási képessége túlmutat a nyelv és a terminológia ismeretén, az erő-eszköz-eljárás hármas viszonyrendszerében is kialakult;
- a komplex műveletek során nem csak katonai szereplőkkel kell a tevékenységet összehangolni, hanem az Átfogó Megközelítés (*Comprehensive Approach*) és az

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.4

2019. XII. évf. Különszám

Ügynökségek Együttműködése (*interagency*) jegyében polgári-kormányzati szervezetekkel is;

- a gyorsan változó komplex és sokszor extrém környezetben a komplex feladatok ellátása holisztikus megközelítést, küldetésorientált katonai vezetői felfogást igényel;
- az államépítési feladatok során a katonai mellett a politikai (közigazgatási), gazdasági és sokszor a társadalmi biztonsági dimenziókban is kell tevékenységet folytatni, összehangoltan a stabil és kiszámítható béke és biztonság érdekében;
- az államokon belüli konfliktusok kezelése során az asszimetrikus hadviselés a nem állami szereplők megismerése és kezelése;
- a korszak fontos jellemzője gyakorlatilag 2014-es NATO csúcstalálkozóig, hogy a területen kívüli folyó műveletek elsődleges prioritást élveznek a Szövetségi feladat rendszerében;
- a műveletek során az állami, alapvetően önkéntesen vett részt, de a tárgyi feltételek is adottak a kötelező elrendelésre.

A veszélyeknek és a feladatoknak megfelelő harcoló, harctámogató és harckiszolgáló erők kialakítása, eszközök használata és eljárások alkalmazása volt szükséges. A fejlesztések és beszerzések is ezeket a célokat szolgálták.

A nemzetközi béke és biztonság érdekében, távoli helyeken, extrém környezetben végrehajtott komplex feladatok más fajta erő-eszköz-eljárás rendszert követeltek, követelnek meg. A magas intenzitású ország- és kollektív védelmi feladatok és a válságreagáló (CRO) és béketámogató műveletek (PSO) eltérő valószínűséggel következtek, következnek be. A CRO, de főként a PSO műveletek alapvető feladattá, a NATO legfontosabb prioritású feladataivá váltak a rendszerváltást követő negyed században.

A haderő finanszírozása, az innováció, kutatás és fejlesztés költségigényes állami feladat. A gazdasági lehetőségek, a teherbíró képesség keretei között kellett és kell ma is meghatározni a haderőfejlesztés irányait. Még az Amerikai Egyesült Államok sem volt képes egyszerre fejleszteni mindkét katonai (védelmi, válságreagáló) képességét. Mivel az 1990–2015 közötti időszakban a távoli veszélyforrások és az ehhez kapcsolódó, azokat és ott kezelni tudó expedíciós, válságreagáló/béketámogató műveletek voltak gyakoriak, ezért alapvetően e képességek fejlesztése történt meg, összhangban a nemzetgazdaság teherbíró képességével és a NATO prioritásrendszerével.

3. ÚJ VESZÉLYEK

A korábban keletkezett veszélyek nem múltak el napjainkra. Velünk maradtak, kezelni, megoldani kell azokat, miközben újabbak és komplexebbek keletkeznek. Az államok közötti megoldatlan konfliktusok (pl. Kasmír, Ciprus) mellett az államon belüliek (pl. Bosznia-Hercegovina, Koszovó) is megmaradtak, miközben a terrorizmus elleni küzdelemben megjelent konfliktusok (pl. Irak, Afganisztán) sem lezártak még.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.4

2019. XII. évf. Különszám

25 évvel a világrengető rendszerváltás után ismét olyan veszélyek jelentkeztek 2014–2015-ben, melyek hatására a biztonság, a védelem újragondolásra szorult. A tömeges és ellenőrizhetetlen népmozgás, a hibrid fenyegetés és hadviselés, valamint a terrorizmus egy új fajtájának (random) megjelenése Európában, gyökeresen változtatták meg a kontinens lakóinak biztonságról vallott nézeteit. E három új veszély Európa, így hazánk földrajzi határain belül, illetve azok közvetlen közelében hatnak, befolyásolva az állampolgárok élet- és vagyonbiztonságát, mindennapjait. Olyan veszélyek ezek, amelyekhez hasonló távoli műveletekben, más régiók konfliktusaiban már megtapasztaltak a magyar katonák. De ezek most itt, határaink mentén és országainkban jelentek meg. Az ellenük való küzdelem komplex feladat, mely össznemzeti szinten megjelenő honvédelmi ügynek tekinthető, hiszen az ország szuverenitását, területi integritását, a lakosság és a nemzet élet- és vagyonbiztonságát, a félelemmentes életet kell fenntartani, megóvni. Az elmúlt néhány évben állami szereplők is megjelentek a nyugati értékrend ellen hadat indítók között; az USA 2018-ban kiadott védelmi stratégiája, nevesíti és ezen országok, veszélyforrások körét: Kína, Oroszország, Észak-Korea, Irán és a nemzetközi terrorizmus.⁹ (Oroszország például az elmúlt két évben olyan méretű összhaderőnemi gyakorlatokat hajtott végre, melyek megingatták a nyugat nyugalmát.)

A NATO, mint politikai és katonai szervezet¹⁰ is reagált és reagál az új típusú veszélyekre, fenyegetésekre. A Waller-i¹¹ (2014) és varsói¹² (2016) NATO csúcstalálkozón a tagországok egy sor olyan döntést hoztak, melyekkel kollektív területvédelmi képességeit növeli a szövetség az egyes tagországok összehangolt haderőfejlesztései révén. A védelmi költségvetések növelése, a nagyon magas készenléti erők (VJTF) felállítása, a NATO Integrációs Egységeinek (NFIU) a NATO keleti határországaiban történő felállítása, a keleti határon történő szövetséges erők állomásoztatása (EFP) mind a területvédelem, határvédelem képességének növelése irányába mutat. A centrum országai hajlandóak tenni a periféria megerősítése érdekében, hogy ezzel védjék közös érdekeiket, szövetségük egységét az ENSZ Alapokmánya által biztosított kollektív önvédelem joga alapján.¹³ A Magyarországon meghirdetett és megkezdett Zrínyi 2026 Honvédelmi- és Haderőfejlesztési Program is az ország és a szövetség védelmi, kollektív védelmi képességének megerősítését szolgálja.

⁹ USA: *Summary of the 2018 National Defense Strategy of the USA*. 1. Forrás:

<https://dod.defense.gov/Portals/1/Documents/pubs/2018-National-Defense-Strategy-Summary.pdf> (Letöltve: 2018. 08. 30.)

¹⁰ Észak-atlanti Szerződés.

Forrás: http://habe.hu/uploads/media_items/eszak-atlanti-szerzodes.original.pdf (Leöltve: 2018. 03. 15.)

¹¹ NATO NAC (2014): *NATO Wales Summit Declaration*. Forrás:

http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2014_2019/documents/sede/dv/sede240914walessummit/_sede240914walessummit_en.pdf (Leöltve: 2018. 03. 15.)

¹² NATO NAC (2016): *NATO Warsaw Summit 2016 Declaration*. 51. cikkely Forrás:

http://www.msz.gov.pl/en/foreign_policy/nato_2016/documents/nato_warsaw_summit_2016_declaration (Leöltve: 2018. 03. 15.)

¹³ UN Charter: Forrás: <http://www.un.org/en/charter-united-nations/> (Leöltve: 2018.03.15.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.4

2019. XII. évf. Különszám

ÖSSZEZÉS

„Azért vagyunk Afganisztánban, hogy segítsünk az afgán embereken, de azért is hogy magunkon segítsünk. Azért vagyunk ott, hogy a nemzetközi terrorizmus ellen harcoljunk, hogy megakadályozzuk, hogy Afganisztán újra a nemzetközi terroristák biztonságos búvóhelye legyen. Ez a mi saját érdekünk.”¹⁴ „...biztosítani, hogy soha senki, semmilyen terror-szervezet ne használhassa fel Afganisztánt egy másik ország megtámadására...”¹⁵

A haza és a szövetség védelme nem a határokon kezdődik. Küzdeni kell a veszélyek, a támadások ellen, ott, ahol azok keletkeznek és kihatnak szülőföldünkre. Ha az ország, a szövetség területéből egyen négyzetkilométert is elveszítünk az már nem a teljes ország védelme, nem mondható ki, hogy a teljes szuverenitást, a területi integritást védelmezzük. A védelem a határoktól távol kezdődik, ott ahol azokat az elmúlt 25–30 évben is védtük a békeműveletek, az államépítések, a koalíciós háborúk során. E műveletek fenntartása mellett mára már sajnos a saját határainkat és területünket is védelmezni kell katonai erővel is. A megmaradt megoldatlan régi és újabb konfliktusok mellett a legújabbak kezelésére is készen kell állni. A kollektív- és területvédelmi megerősítések, a haderőfejlesztések megteremtik a hatékony reagálás feltételeit. A távoli műveleti képességek fenntartása mellett a kollektív- és területvédelmi képességeket is fejleszteni kell. Most e két képességet együtt kell kezelni, amely megterhelést jelent a nemzetgazdaság számára, de a béke és biztonság, az élet- és vagyonvédelem, az érdek és érték megőrzése szempontjából elengedhetetlen. Az elmúlt 50 év során a kollektív védelemről áttértünk a válságkezelő és békétámogató műveletekre távoli helyszíneken, majd ismét a kollektív védelem rendszerét erősítjük a távoli műveletekben való részvétellel egy időben. Ez a kettős védelem hatja át napjaink hadtudományi gondolkodását, biztonságpolitikai útkereséseit, haderőfejlesztéseinket. Az első két korszak (a hidegháború kollektív védelmi rendszere és a válságkezelés, a békeműveletek) tapasztalatait, tudását ötvözve meghatározható az a képesség, felhasználható az a felhalmozódott tudás, amely napjaink honvédelmi, kollektív védelmi képességének kialakításához és alkalmazásához szükséges.

*Kollektív védelem 1.0. (hidegháború) x Válságreakálás, békeműveletek =
Kollektív védelem 2.0. (jelen és jövő)*

A két korszakban felhalmozódott tudás és tapasztalatok közül az alábbiak hasznosíthatók, szükségesek a korszerű és komplex ország- és kollektív védelem érdekében:

- a társadalom mozgósítása, a közvélemény megnyerése;

¹⁴ Opening remarks by NATO Secretary General Jens Stoltenberg at the meeting of the North Atlantic Council with Resolute Support Operational Partner and Potential Operational Partner Nations in Foreign Ministers' session. On 05 Feb 2018. In: Meeting of NATO Ministers of Foreign Affairs, 4-5 Dec 2018, Brussels Belgium. Forrás: https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_161139.htm?selectedLocale=en (Letöltve: 2019. 01. 10.)

¹⁵ Press Release (2018) 163, Issued on 05 Dec. 2018: Resolute Support Foreign Ministers Statement on Afghanistan. 9. pont. In: Meeting of NATO Ministers of Foreign Affairs, 4-5 Dec 2018, Brussels Belgium. Forrás: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_161123.htm (Letöltve: 2019. 01. 10.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.4

2019. XII. évf. Különszám

- változó intenzitású, konvencionális és nem hagyományos hadviselés, tömegpusztító fegyverek alkalmazása és nem állami szereplők megjelenése, aktív részvétele (terror, hibrid);
- a területvédelem komplex rendszere prioritást élvez, melynek része a fegyveres erők és testületek, a lakosság, a nemzetgazdaság, az állam- és közigazgatás;
- a konfliktusok elhúzódó jellege miatt szükséges az anyagi javak és a személyi feltételek terén is a tartalékképzés, illetve a termelés (hadigazdálkodás), kiképzés (elő- és utóképzés) folyamatosságának és fenntarthatóságának kialakítása;
- a sikeres védelmi tevékenység érdekében szükséges a hadszíntér előkészítése, a kritikus infrastruktúrák védelme, a termelés és a lakosság védelmének megteremtése;
- az állami lét fenntartása, a hatékony védelem érdekében szükséges az állami, társadalmi és gazdasági rendszerek vezetés-irányításának és együttműködésének begyakorlása;
- az önkéntes hivatásos és tartalékos haderő korlátozott létszámmal áll rendelkezésre, ezért elengedhetetlen, hogy a nagy földrajzi térben tevékenykedő kis kötelékek is legyenek képesek az erősokszorozás érdekében összhaderőnemi (*joint*) és többnemzeti (*multinational*) együttműködésre az interoperabilitási képességek (erő, eszköz, eljárás) fejlesztésével;
- a komplex konfliktusok jellegéből adódóan az egyének és közösségek viselkedése és magatartása meghatározó szereppel bír, megismerésük és kezelésük fontos eszköze a hatás alapú megközelítés, a kognitív képességek megfelelő alkalmazása;
- a komplex konfliktusok komplex kezelése során a holisztikus gondolkodás, az átfogó megközelítés, a folyamatos együttműködés és szinkronizáció, a parancsnokok küldetésorientált vezetési stílusa a siker elengedhetetlen feltétele;
- napjaink és a jövő változó intenzitású konfliktusai feltételezik az aszimmetrikus hadviselés alkalmazását és a nem állami szereplők aktív részvételét, melyek eredményes kezeléséhez segítséget nyújt az elmúlt fél évszázad tapasztalatainak feldolgozása és innovatív adaptálása.

A magyar hadtudomány jeles alakjainak munkájából és személyes példamutatásából, önfeláldozó cselekedeteiből erőt merítve napjaink hadtudósainak is az a feladata, hogy az ország, a nemzet érdekeit és értékeit védjék bármi áron, karddal, tollal, ésszel, erővel. „*Ha az őrálló a közeledő kardot (fegyvert, veszedelmet) nem jelzi, a fegyvertől elveszettek vérért az ő kezéből kéri számon az Úr.*”¹⁶

¹⁶ Idézet Zrínyi Miklós: Az török áfium-ellen való orvosság, avagy az töröknek magyarral való békessége ellen való antidotum című művéből.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.kesz.4

2019. XII. évf. Különszám

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Bognár Károly: Országvédelem – korszerű honvédelem. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1974.
2. Boldizsár Gábor: A 21. század komplex műveleti környezete és hatása a katonai képességekre. In: Bakos Csaba et al: A katonai vezetői – parancsnoki (harcászati vezető) kompetenciák fejlesztésének lehetséges stratégiája. Nemzeti Közszerzői Egyetem HHK, Budapest, 2014, 15–46.
3. Clausewitz von Carl: A háborúról. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1961.
4. Észak-atlanti Szerződés.
Forrás: http://habe.hu/uploads/media_items/eszak-atlanti-szerzodes.original.pdf
5. Magyarország Alaptörvénye. Forrás: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1100425.ATV>
6. Magyar István: 25 év a hírszerzési adatok és információk világában. In: Magyar István (szerk.): Az én felderítő történetem. Felderítők Társasága Egyesület, Budapest, 2018, 161–171.
7. NATO NAC (2014): NATO Wales Summit Declaration. Forrás: http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2014_2019/documents/sede/dv/sede240914walessummit/_sede240914walessummit_en.pdf
8. NATO NAC (2016): NATO Warsaw Summit 2016 Declaration. Forrás: http://www.msz.gov.pl/en/foreign_policy/nato_2016/documents/nato_warsaw_summit_2016_declaration
9. Opening remarks by NATO Secretary General Jens Stoltenberg at the meeting of the North Atlantic Council with Resolute Support Operational Partner and Potential Operational Partner Nations in Foreign Ministers' session. On 05 Feb 2018. In: Meeting of NATO Ministers of Foreign Affairs, 4-5 Dec 2018, Brussels Belgium. Forrás: https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_161139.htm?selectedLocale=en
10. Press Release (2018) 163, Issued on 05 Dec. 2018: Resolute Support Foreign Ministers Statement on Afghanistan, , 9. pont. In: Meeting of NATO Ministers of Foreign Affairs, 4-5 Dec 2018, Brussels Belgium. Forrás: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_161123.htm
11. UN Charter. Forrás: <http://www.un.org/en charter-united-nations/>
12. USA (2018): Summary of the 2018 National Defense Strategy of the USA. Forrás: <https://dod.defense.gov/Portals/1/Documents/pubs/2018-National-Defense-Strategy-Summary.pdf>

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: [10.32563/hsz.2019.1.ksz.4](https://doi.org/10.32563/hsz.2019.1.ksz.4)

2019. XII. évf. Különszám

DÉNES KÁLMÁN¹ – KOVÁCS ZOLTÁN²**Létesítmények közműrendszereinek robbantásos cselekmények általi veszélyeztetettsége és védelme****Threats and Protection of Public Utilities Against Terrorist Blasting Activities****Absztrakt**

A különböző létesítmények, épületek közműrendszerei rendkívül sérülékenyek. A robbantásos cselekmények elkövetőinek egyik elsődleges célja lehet a közműrendszerek rongálása, kiiktatása, amely miatt a létesítmény a működőképességét is elveszítheti. A közműrendszerek védelmének kialakítása éppen ezért kiemelt fontosságú feladat a létesítmények tervezése, építése és üzemeltetése során egyaránt.

Kulcsszavak: létesítmény, robbantás, közművek, improvizált robbanóeszköz

Abstract

The public utilities of different institutions and buildings are extremely volatile. They might be a primary target of terrorists who committing a blasting event to damage or eliminate these utilities, causing the loss of institution's functionality. Therefore, development the defence of public utilities is very important task during the planning, construction and facility management process.

Keywords: institution, blasting, public utilities, improvised explosive device

A terrorista robbantások és az ellenük történő védekezés témakörének aktualitása napjainkban megkérdőjelezhetetlen, hiszen a robbantásos (terror) cselekmények számos országban szinte mindennapossá váltak. A kritikus infrastruktúra elemei – közte a polgári és a katonai létesítmények – különösen veszélyeztetettnek számítanak. A létesítmények köz-műszolgáltatási rendszerei pedig elsődleges célpontok lehetnek, hiszen sok esetben a

---

¹ Nemzeti Közszerológáti Egyetem, Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar, egyetemi docens, E-mail: denes.kalman@uni-nke.hu

² Nemzeti Közszerológáti Egyetem, Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar, egyetemi docens, E-mail: kovacs.zoltan@uni-nke.hu

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.5

2019. XII. évf. Különszám

támadásnak nem az a célja, hogy az adott létesítmények teljesen megsemmisüljenek, hanem az, hogy a működést biztosító rendszerei egy meghatározott időre megbénuljanak, vagy működésképtelenné váljanak

LÉTESÍTMÉNYEK KÖZMŰRENDSZEREI

A különböző létesítmények infrastruktúrája kiépítésének alapvető célja a személyi állomány élet- és munkavégzési körülményeinek megteremtéséhez szükséges feltételek biztosítása, valamint a működéshez szükséges technikai eszközök elhelyezése és üzemben tartása. Ez egy komplex feladat, amely többek között magába foglalja a szükséges és elégséges kapacitású közműhálózat kiépítését is. Ki kell hangsúlyoznunk a szükséges és elégséges mértékű kapacitás kiépítését, amire törekednünk kell annak érdekében, hogy az indokolatlan energiafelhasználás csökkenthető legyen.³ Ennek lehetséges módjai például tisztított szennyvizek és csapadékvizek felhasználása⁴ vagy víztakarékos megoldások alkalmazása⁵ a létesítmények ivóvízellátásában.

A közműrendszerek szerteágazó felépítéséből és összetett működéséből kitűnik, hogy sokrétű, bonyolult, de egymástól mégis függő rendszerekről van szó. A közműellátás biztonsága és a szolgáltatás folyamatosságának biztosítása ugyanakkor nélkülözhetetlen nem csak a feladat végrehajtása, hanem a személyi állomány biztonsága érdekében is.

Az infrastruktúrák, ezen belül a közművek védelmének célja éppen ezért azok biztonságos működőképességének folyamatos fenntartása. Ennek megvalósítása komoly kihívás az üzemeltetést végzők számára.

KÖZMŰRENDSZEREK ROBBANTÁSOS VESZÉLYEZTETETTSÉGE

Az infrastruktúra különböző elemeinek szerepe, mérete, sűrűsége és ezeknek a mindennapi élethez és munkavégzéshez való szoros kötődése napjainkban olyan mértékű, hogy tartós létezésünk elképzelhetetlen nélkülük. Ezzel egyidejűleg ezek az elemek (pl. vízellátás, hírközlés, energia-ellátó közművek) ugyanakkor potenciális veszélyforrást is jelentenek a környezetük számára, amelyek hatásaival számolni kell. Ugyancsak veszélyforrásként kell tekinteni a létesítmény vagy annak közműrendszerei ellen megvalósított terrorcselekményre, mivel például egy robbantásos merénylet következményei hatással vannak az emberekre, valamint a létesítmény működésére egyaránt.

A létesítmények területén bekövetkező, a közműrendszereket érintő veszélyhelyzeteknek számos oka lehet, azonban jelentős részük a közműrendszer valamelyik eleméhez kötődik csupán, és bár térbeli kiterjedésük általában korlátozott, rövidebb vagy hosszabb

³ Bukovics István, Padányi József: Az éghajlatváltozás biztonsági kérdései. *Hadtudomány*, 19 (2009). E szám, 24.

⁴ Dénes Kálmán: Tisztított szennyvizek és csapadékvizek a katonai táborok vízellátásában. „VIth International Symposium on Defense Technology”, Budapest, 2010. 05. 06–07. ISSN 1416–1443

⁵ Dénes Kálmán: Korszerű víztakarékos megoldások katonai táborok vízi közműveinek létesítésénél. „Vth International Symposium on Defense Technology”, Budapest, 2008. 04. 21–22. ISSN 1416–1443

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.5

2019. XII. évf. Különszám

időre a személyi állomány teljes egészét érinthetik. Ez a kiszolgáltatottság egyúttal a feladat végrehajtásának sikerére, a létesítmény működésére is jelentős kockázatot jelenthet.

A közműrendszerek működését számos tényező károsan befolyásolja, amelyek előfordulási valószínűségét, esetleges hatásait és káros következményeit a személyi állomány védelme és a feladat sikere érdekében minimalizálni kell. Ugyancsak csökkenteni szükséges a közművek meghibásodását okozó egyéb hatásokat. A létesítményeken belüli közművezetékek védelmére a zavartalan és folyamatos működés érdekében, a terrorcselekmények megelőzése, valamint a káros mechanikai-, környezeti és korróziós hatások miatt van szükség. A létesítmények közműrendszereivel kapcsolatban három különböző típusú kockázattal kell számolnunk:

- *meghibásodás* (pl. korrózió miatt, karbantartás hiánya miatt) a közműrendszer egészében vagy egyes elemében;
- *baleset vagy természeti katasztrófa* (pl. földrengés, árvíz) miatt bekövetkező üzemzavar;
- *támadás* (pl. terrorcselekmény, robbantásos merénylet) a létesítmény vagy a közműszolgáltatás ellen.

A felsorolt veszélyek a tábori közműrendszerekben kétféleképpen okozhatnak zavart:

- *közvetlen* módon;
- *közvetett* módon.

A robbantásos cselekményeket általában improvizált robbanóeszközök (IED⁶) alkalmazásával hajtják végre, amelyek olyan „háziagosan készített”, tehát nem üzemi körülmények között gyártott, előállított eszközök, amelyek a pusztító hatásukat a robbanás hatásával, az egészségre ártalmas vegyi, biológiai anyagokkal, pirotechnikai eszközökkel vagy gyújtóhatású anyagok segítségével érik el. A robbanóeszközök szerkezeti felépítése gyakran kezdetleges kialakítású, de csak készítőjének kreativitása és a rendelkezésére álló vagy beszerezhető alkotórészek, anyagok mennyisége és technológiai színvonala határoolja be az eszköz bonyolultságát és korszerűségét.

A robbanóeszköz alapvető részét képezi a robbanóanyag töltet, a töltet iniciálását biztosító detonátor és a detonátor működését kiváltó indító mechanizmus. Az előbbieken túl a robbanóeszköz kiegészítő részei lehetnek még az áramforrás, az időzítő berendezés vagy a hatásfokozó repeszek, illetve a rejtést biztosító valamilyen álcázó burkolat. Mérete a gyufásdoboznyitól akár a teherautó nagyságúig is terjedhet, függően a rombolni vagy megsemmisíteni kívánt célponttól és az elérendő hatástól. Egyetlen személy likvidálásához elegendő akár egy „levélbomba” is, azonban egy épület vagy nagyobb létesítmény elleni pusztítóbb merénylethez akár többtonnás robbanótöltetre lehet szükséges.

Az IED lehet mobil, illetve helyhez kötött telepítésű. Előbbi esetben a robbanóeszközt juttatják el valamilyen módon a statikus célponthoz (pl. egy épület) vagy a célpont közelébe, míg az utóbbi esetben azt többnyire megfigyelt szerkezetként a merénylet által indítva

⁶ Az angol Improvised Explosive Device kifejezés rövidítése.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.5

2019. XII. évf. Különszám

akkor következik be a detonáció, amikor a mozgó célpont (pl. egy katonai konvoj járműve) ideális távolságra közelítette meg a szerkezetet.

A szerkezet indítása, működtetése többféle módon történhet. Általánosságban elmondható, hogy a leggyakoribbak a különböző mechanikus „szerkezetek”, amelyek húzásra, teherelvételre, nyomásra, elmozdításra, tehát a célpont valamilyen közvetlen behatására, fizikai kontaktus esetén működtetik a robbanóeszközt. Ezzel ellentétben az időzítő szerkezetek (óráművek, elektronikus, biológiai, kémiai időzítők) a korábban meghatározott és beállított időtartam elteltével, a célpont behatásától, közelségétől stb. függetlenül, önállóan működtetik a robbanóeszközt. Az irányított működtetésű robbanószerkezetek általában elektromos vezetéken keresztül vagy vezeték nélküli rádióvezérléssel, a merénylő által a legalkalmasabb időpontban kiadott indítójelre reagálnak. Az irányított működtetés speciális változata, amikor a merénylő önmagát is feláldozva „öngyilkos merénylőként” indítja el a robbanóeszközt.

Statikus célpontok ellen (pl. épület, létesítmény stb.), amikor nagyobb tömegű robbanóanyag szükséges a romboláshoz, valamilyen járműre szerelt, abban elrejtett robbanószerkezetet alkalmaznak (VBIED),⁷ és igyekeznek vele a lehető legideálisabb közelségbe kerülni vagy bejuttatni azt a célként kiválasztott objektum területére.

Attól függően, hogy milyen jellegű a létesítmény szerkezete, mennyire közelíthető meg, és mekkora károkat terveznek okozni, különböző típusú és nagyságú gépjárműveket használhatnak, melyben akár többszáz kilogramm tömegű robbanóanyag rejthető el.

KRITIKUS ELEMELK A LÉTESÍTMÉNYEK KÖZMŰRENDSZEREIBEN

A létesítményben rendelkezésre álló, egyrészt a mindennapi élet- és munkavégzés körülményeinek megteremtéséhez *elengedhetetlenül szükséges* közművek (pl. vízi közművek, energia-ellátó közművek), másrészt a *kényelmi* közműszolgáltatások (pl. tv, adott esetben az internet) meghibásodása érzékenyen érinthet mindenkit. Annak eldöntését, hogy melyik közműszolgáltatás hiánya érinti legfájóbban a felhasználót (ami tulajdonképpen a közműszolgáltatások fontossági sorrendjének kialakítását jelenti) számos tényező befolyásolja. Néhány tényező ezek közül:

- hatással van-e a kieső szolgáltatás a létesítmény működésére;
- hatással van-e a kieső szolgáltatás másik közműszolgáltatásra;
- mennyi ideig tart az üzemzavar;
- pótolható-e a kieső szolgáltatás alternatív megoldással.

A különböző létesítmények működése során az ellátást biztosító közművek rangsorolása kiemelten fontos feladat. A közműszolgáltatások fontossági sorrendjének kialakítását az alapján célszerű meghatározni, hogy a kieső szolgáltatást mennyire könnyű pótolni. Tekintettel arra, hogy a létesítmények jelentősen különbözhetnek egymástól, a működés során várható biztonsági kockázatok nagyon változatosak, így nem lehet olyan egyértelmű sor-

⁷ Az angol Vehicle Born Improvised Explosive Device kifejezés rövidítése.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.5

2019. XII. évf. Különszám

rendet felállítani, amely minden helyzetre általánosságban megfelelő és alkalmazható lenne. Véleményünk szerint a közművek fontossági sorrendjének megállapítása, valamint a kieső szolgáltatások pótlása biztosításának meghatározása egyedi, minden esetben egy adott létesítményre jellemző. Ezt a tulajdonképpen kockázatelemzési feladatot a létesítmény tervezésének időszakában fontos elvégezni, majd – amennyiben szükséges – az üzemeltetés során folyamatosan felül kell vizsgálni.

A vízellátó rendszereknél alkalmazott kockázatelemzés során például a víztermelő objektum adott létesítményeivel, azok üzemeltetésével és a területeiken folyó tevékenységekkel kapcsolatban előforduló lehetséges kockázatok azonosítását és értékelését kell elvégezni.⁸ A vízszolgáltatás kockázatainak felderítésére, csökkentésére és ezáltal a közegészségügy és a biztonság javítására szolgáló ivóvíz-biztonsági terv⁹ (WSP)¹⁰ egy olyan alkalmazott eszköz, amely tartalmazza a feltárt kockázatokra adott válaszlépéseket.

A létesítményekben élő és dolgozó emberek munkavégzési és életkörülményei nagymértékben függenek a technikai és virtuális infrastruktúra rendszerektől (vízellátás, energiaellátás, informatikai és távközlő hálózatok stb.), amelyek komplex önálló rendszerét is egymástól való függőségek jellemzik. A közműrendszerek működési problémái, időleges zavarai, illetve a közművek egyes elemeinek ideiglenes kiesése vagy megsemmisülése jelentős kihatással vannak a létesítmények hatékony működésére és az emberek biztonságára. Éppen ezért jogos elvárás, hogy ezen létfontosságú infrastruktúrák a lehető legnagyobb biztonsággal működjenek.

A közműrendszerek kritikus elemei terrorcselekményekkel (pl. robbantásos merénylettekkel), természeti és civilizációs eredetű katasztrófákkal és balesetekkel szembeni védelme érdekében fontos, hogy az infrastruktúrák működésének megzavarása megelőzhető, illetve lehetséges mértékben rövid idejű, kivételes és kezelhető legyen. Ennélfogva nélkülözhetetlen a létesítmények közműellátását befolyásoló veszélyek és azok hatásainak prognosztizálása a környezeti hatástényezők alapján, majd a kritikus elemek meghatározása, amelyek közül néhány fontosabbat sorolunk fel, a teljesség igénye nélkül:

Vízellátó rendszer kritikus elemei:

- ivóvíz tárolás létesítménye. (pl. vízminőség romlás);
- ivóvíz minőség az elosztó hálózat egészén;
- csővezetékek;

Csatornázási rendszer kritikus elemei:

- csővezetékek;
- létesítményen belüli zsír- és olajfogó berendezések;
- szennyvíz tárolás létesítménye (pl. mechanikai sérülés miatt).

⁸ Berek Tamás: Víztermelő létesítmények integrált fizikai védelme I. Mechanikai és élőerős védelem. *Bolyai Szemle*, 25 (2016/4). 35–46.

⁹ Berek Tamás: Vészhelyzeti víztermelő létesítmények integrált fizikai védelme. *Műszaki Katonai Közlöny*, 27 (2017/4). 227–236.

¹⁰ Az angol Water Safety Plan kifejezés rövidítése.

Villamosenergia-rendszer kritikus elemei:

- elektromos elosztószekrények és berendezések védelme;
- aggregátorok;
- elosztó vezetékhalózati (pl. mechanikai sérülés miatt).

Gázellátó-rendszer kritikus elemei:

- létesítményen belüli gáztartály (mechanikai sérülés, robbanás);
- elosztó vezetékhalózati (pl. mechanikai sérülés miatt);

Híradó és informatikai rendszer kritikus elemei:

- információ biztonság;
- tartószerkezetek mechanikai sérülései (vezetékszakadás);
- vezeték vagy vezeték nélküli jelközlő hálózat (információvédelem).

A LÉTESÍTMÉNYEK KÖZMŰRENDSZEREINEK VÉDELME

A létesítményekben kialakított közműszolgáltatások alapvető feladata a felhasználói igények szükséges és elégséges szintű kielégítése, amelyek eléréséhez számos műszaki, gazdaságossági, környezetvédelmi stb. követelményt kell teljesíteni. Tapasztalataink alapján azonban a legjobb szándék és szakmai hozzáértés mellett sem biztosítható maradéktalanul ezeknek az elvárásoknak a teljesítése.

A mindennapok során gyakorta hallani földmunka során megsérült víz- és gázvezeték-ről vagy elvágott elektromos vezetékről. Ebből adódóan az üzemeltetés során fel kell készülni azokra a rendkívüli meghibásodásokra, amelyek veszélyeztetik a közművek zavartalan működését.

A vizsgált közműszolgáltatások közül a vízellátást kiemelkedően fontos területnek tartjuk. Részben azért, mert napjainkban a klímaváltozás hatására már hazánkban is megfigyelhető, mérhető súlyos gondok vannak az aszály miatt. Részben pedig azért, mert „amiről eddig csak a kutatóintézetek konferenciáin beszéltek, mára valósággá vált. A világ egyre több pontján tör ki konfliktus az iható vízért, egyre több ember hal erőszakos halált a vízforrásokért folyó harcban.”¹¹

Mindezek következményeként fontosnak tartjuk a közművek védelmét, ami azoknak a feladatoknak, tevékenységeknek és rendszabályoknak az összessége, amelyek a különböző közműveket (elosztó vagy gyűjtő hálózatát, létesítményeit, elemeit és az ellátást végző szervezetet) védik a környezet káros, szándékos vagy veszélyes hatásaitól, valamint a környezetet védik a közművek üzemserű vagy nem üzemserű működésének káros hatásaitól.

A *közművek védelmének célja* a létesítmények közműrendszereinek zavaraira vagy megsemmisülésére való felkészülés, az ezekkel szembeni védelem, a károsító hatások csökkentése, illetve minimalizálása, valamint az újjáépítés és a szolgáltatás helyreállítása.

¹¹ Padányi József: Vízkonfliktusok. *Hadtudomány*, 25 (2015). E-szám, 272–284.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.5

2019. XII. évf. Különszám

Közművédelem feladatai:

1. Közművek védelme a környezettől:
  - Közművek – környezet kapcsolatából származó meghibásodás elleni védelem;
  - Szándékos rongálások, lopások, terrorcselekmények elleni védelem;
  - Véletlen károkozás, meghibásodás elleni védelem.
2. A környezet védelme a közművek üzemszerű működésekor jelentkező, vagy azok meghibásodásából származó eseményektől, károktól. *A közművédelem feladatai a tábori közműrendszerek működésével kapcsolatban:*
  - prevenció (üzemzavarok, károk megelőzése);
  - veszélyhelyzet kezelés, kárenyhítés, kárfelszámolás;
  - közműszolgáltatás helyreállítása, újjáépítés.

A robbantásos cselekmények elleni védelem terén a különböző típusú improvizált robbanóeszköz létesítményekbe történő bejuttatásának akadályozását már az objektum területének megközelítésekor meg kell kezdeni. Minél távolabb célszerű például kialakítani a gépjárművek számára fenntartott parkolóhelyet, ezzel csökkentve annak a lehetőségét, hogy mozgó járműben elrejtett öngyilkos SVBIED-t¹² használjanak, illetve a parkolóban álló járműben elrejtett VBIED robbanóeszközt indítsák a megfelelő pillanatban.

A létesítmény közelében és a megközelítésre szolgáló területen már a külső védelmi zónában – ez lehet például a járműforgalom részére és a parkolás céljából fenntartott terület – is aktív felderítést és kockázatelemzést kell végezni, melyet a belső zónában – ez kizárólag gyalogos mozgást biztosító terület – folytatni kell. Ezt a feladatot különböző optikai és elektrotechnikai eszközökkel (videokamera, infravörös érzékelő, szenzor) a legegyszerűbb végrehajtani, melyektől az információk a megfigyelőközpontba jutnak, ahol elemzik és értékelik azokat, próbálják kiszűrni a gyanús személyeket, járműveket és tevékenységet.

Az elektronikus felderítési rendszert ki kell egészíteni járőrözéssel, közvetlen megfigyeléssel, illetve a létesítmény jelentőségétől függően a járművek tényleges fizikai átvizsgálásával, már a külső védelmi zónába történő behajtáskor. Az átvizsgáláshoz megfelelően kialakított ellenőrző pontot kell működtetni, ahol a meghatározott eljárási rend szerint át lehet vizsgálni a járművet és a benne tartózkodókat egyaránt. Az ellenőrző pont megközelítésének szabályozására alkalmazni kell a megfelelő forgalomlassító berendezéseket, amelyekkel kontrollálható a járművek sebessége, mozgása. Ilyen berendezések lehetnek a közlekedési folyosóban elhelyezett „fekvőrendőrök”, a különböző típusú drótzárok, tüskés útzárok, a pályaszerkezetből kiemelkedő oszlopok és a sorompók.

Figyelmet kell fordítani a közművek lefolyó, illetve szerelőaknáinak kialakítására is, hiszen rácszatuk nem lehet túl sűrű, mivel a – mostanában különösen gyakran előforduló – hirtelen, nagy intenzitású esőzészénél eltömődhetnek, eláraszthatják a helyiségeket. Viszont,

¹² Az angol Suicide Vehicle Born Explosives Device kifejezés rövidítése.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.kesz.5

2019. XII. évf. Különszám

amennyiben túlságosan nyitott a rácszatuk balesetveszélyesek, így kiváló támadási lehetőséget biztosítanak. Mindezek miatt megfontolandó a célobjektum előtti, melletti csatorna-nyelő nyílás áthelyezése távolabbi helyre.¹³ Új létesítmény tervezésekor, építése során pedig valamennyi közműrendszer hozzáférhetőségét gondosan kell kiépíteni, mivel rajtuk keresztül is bejuttatható robbanóanyag, robbanóanyag a létesítmény bármelyik részébe.

A robbantásos terrorcselekmények elleni védelem komplex feladat. A kiemelten veszélyeztetett objektumok esetén az építmény speciális kialakításától, szerkezeti megerősítésétől, a robbanóanyag bejuttatási kísérletet felderítő személy-, csomag- vagy szállítmányvizsgáló berendezéseken keresztül, az erőszakos behatolást megakadályozó kerítésekig, kapukig és sorompóig számtalan lehetőség, módszer és eszköz áll a biztonságért felelős szakemberek rendelkezésére. Ugyanilyen fontos a speciális szolgálatok előzetes (operatív) felderítése, de a védelmi szintet fokozó, a létesítményben foganatosított egyéb adminisztratív előírások is.¹⁴

A létesítmények, építmények robbantásos cselekmények elleni védelmével kapcsolatos nemzetközi és hazai szabályozásával, a robbantásos cselekmények kockázatelemzésének sztochasztikus módszereivel, valamint az épületek robbantás elleni védelmének építészeti szempontjaival és az építmények kialakításával, megerősítésével, a védelmi képességeinek fokozásával kapcsolatban korábban végzett kutatásokat, az azok eredményeit rögzítő összefoglaló jelentésekben megfogalmazott ajánlásokat javasoljuk figyelembe venni a védelmi rendszer kialakításakor.¹⁵

ÖSSZEZÉS

A közműszolgáltatások biztonságának és folyamatosságának biztosítása, valamint védelme érdekében véleményünk szerint folyamatosan szükség van a szervezeti és eszközfejlesztésre, valamint az üzemeltetők általános és célirányos felkészítésére. A biztonságos és zavartalan közműellátás érdekében szükségesnek tartjuk az adott létesítményre vonatkozó ún. kárelhárítási tervek elkészítését, melyeknek szerves részét kell képeznie a robbantásos cselekmények miatt bekövetkező lehetséges káreseményeknek és az ellenük történő védelemnek. A létesítmények közműrendszereinek tervezésekor és kiépítésekor szintén figyelembe kell venni a robbantásos cselekményeket, mint a közműhálózat sérülését okozó lehetséges tényezőket.

¹³ Mueller Othmár: Az épületek szerkezeti felkészítése robbantások és robbanások ellen III. *Építési Piac*, 2001/1. 1–38.

¹⁴ Lukács László, Balogh Zsuzsanna: Turisztikai létesítmények, események robbantásos fenyegetettségé. *Műszaki Katonai Közlöny*, 28 (2018/2). 238–251.

¹⁵ Lukács László: Építmények robbantásos cselekmények elleni védelme. *Műszaki Katonai Közlöny*, 24 (2014/3). 65–74.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Bukovics István, Padányi József: Az éghajlatváltozás biztonsági kérdései. *Hadtudomány*, 19 (2009). E-szám, 1–24.
2. Dénes Kálmán: Tisztított szennyvizek és csapadékvizek a katonai táborok vízellátásában. „VIth International Symposium on Defense Technology”, Budapest, 2010. 05. 06–07. ISSN 1416 – 1443
3. Dénes Kálmán: Korszerű víztakarékos megoldások katonai táborok vízi közműveinek létesítésénél. „Vth International Symposium on Defense Technology”, Budapest, 2008. 04. 21–22. ISSN 1416 – 1443
4. Berek Tamás: Víztermelő létesítmények integrált fizikai védelme I. Mechanikai és élőerős védelem. *Bolyai Szemle*, 25 (2016/4). 35–46.
5. Berek Tamás: Vészhelyzeti víztermelő létesítmények integrált fizikai védelme. *Műszaki Katonai Közlöny*, 27 (2017/4). 227–236.
6. Padányi József: Vízkonfliktusok. *Hadtudomány*, 25 (2015). E-szám, 272–284. DOI: 10.17047/HADTUD.2015.25.E.272
7. Mueller Othmár: Az épületek szerkezeti felkészítése robbantások és robbanások ellen III. *Építési Piac*, 2001/1. 1–38.
8. Lukács László, Balogh Zsuzsanna: Turisztikai létesítmények, események robbantásos fenyegetettsége. *Műszaki Katonai Közlöny*, 28 (2018/2). 238–251.
9. Lukács László: Építmények robbantásos cselekmények elleni védelme. *Műszaki Katonai Közlöny*, 24 (2014/3). 65–74.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: [10.32563/hsz.2019.1.ksz.5](https://doi.org/10.32563/hsz.2019.1.ksz.5)

2019. XII. évf. Különszám

FORGÁCS BALÁZS¹

Auguste Blanqui és a városi felkelések

Auguste Blanqui and the urban insurgencies

Absztrakt

„A forradalmár feladata, hogy mindig harcoljon, hogy mindenek ellenére harcoljon, hogy a végsőkéig harcoljon.” – definiálta Auguste Blanqui a forradalmár feladatait.² A napóleoni háborúk utáni Nyugat- és Közép-Európában a gerilla hadviselés fő színtere a modern nagyváros lett, ahol a városi munkásság alkotta a monarchiák elleni felkelések tömegbázisát. Ezeket a városi felkeléseket és Blanqui a városi felkelésről írt főbb műveit mutatja be a tanulmány, mely az Emberi Erőforrások Minisztériuma ÚNKP-18-4-NKE-13 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának támogatásával készült.

Kulcsszavak: Auguste Blanqui, városi felkelés, gerilla hadviselés

Abstract

„The duty of a revolutionist is the fight, the fight come what may, the fight until death.” This motto belongs to Auguste Blanqui’s definition of revolutionist’s tasks.³ After the Napoleonic wars the modern urban environment had become the main theatre of guerrilla warfare where the urban proletariat was the main source of insurrection against the Western-and Middle-European monarchies. This study focuses on these insurrections and Blanqui’s main works and theories on the urban insurgency. The related research was supported by the ÚNKP-18-4-NKE-13 New National Excellence Program of the Ministry of Human Capacities.

Keywords: Auguste Blanqui, urban insurgency, guerrilla warfare

¹ Nemzeti Közsolgálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar, egyetemi docens, E-mail: foragacs.balazs@uni-nke.hu ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5795-3281>

² Blanqui, Auguste: Útmutató a fegyverforgatáshoz. In: Uő.: Válogatott művei. Gondolat Kiadó, Budapest, 1968, 219.

³ Blanqui, Auguste: Manual for an Armed Insurrection. <https://www.marxists.org/reference/archive/blanqui/1866/instructions1.htm> (A letöltés ideje: 2018.11.29.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.6

2019. XII. évf. Különszám

A francia forradalmi és napóleoni háborúk időszakában a Vendée-i, a spanyolországi, a tiroli és az oroszországi felkelések hatására megszületett az irreguláris harcok elmélete,⁴ melynek az egyik legfőbb tanulsága az volt, hogy a bár irregulárisan küzdő, de felfegyverzett, motivált és hatékonyan vezetett felkelők a siker reményében képesek harcolni az ellenük felvonuló reguláris fegyveres erőkkel. E történések a 19. század későbbi évtizedeiben példaként szolgáltak a Nyugat- és Közép-Európában kirobbanó városi felkelések és szabadságharcok számára. Az ipari fejlődés hatására 1800 és 1900 között több mint megduplázódott, 3%-ról 14%-ra nőtt a világ lakosságának városokban élő népessége,⁵ ennek megfelelően a kor nagyvárosai ebben az időszakban hatalmas fejlődésen mentek keresztül: kiterjedésük és lakóik száma többszörösére nőtt, infrastruktúrájuk bonyolultabb lett,⁶ mely tényezők ideális feltételeket biztosítottak az irreguláris harc megvívásához. Az utcákon emelt barikádok és a házak védelmében harcoló felkelők sokszor értek el sikereket az ellenük küldött reguláris katonasággal szemben. A 19. század első felében a városi gerilla harcmódor megjelent az öreg kontinens nyugati és középső területein, melynek tömegbázisát a fentebb említett iparosodás hatására a nagyvárosok gyáraiba vidékről özönlő tömegek alkották.⁷ Az itt kialakuló nyomor új eszméket szült,⁸ a kilátástalanság pedig elégedetlenségekbe, forradalmi megmozdulásokba torkollott, és az ipari forradalom hatására kialakuló városi proletariátus harcainak élén hivatásos forradalmárok kezdtek megjelenni.⁹

Hobsbawm 1815 és 1848 között 3 nagy forradalmi hullámot azonosított: az első 1820 és 1824 között a Földközi-tenger mellékén bontakozott ki, a második 1829 és 1834 között szinte egész Európát és Észak-Amerikát érintette, míg a harmadik 1848-ban Franciaországból kiindulva Európa nyugati és középső területein jelent meg.¹⁰

FORRADALMAK FRANCIAORSZÁGBAN A 19. SZÁZADBAN

A 18. század végétől 1848-ig jelentős demográfiai, közlekedési és kereskedelmi fejlődés jellemezte Franciaországot,¹¹ azonban a városiasodás a fenti folyamatok ellenére is csak lassan haladt. Csupán a főváros, Párizs mérete és lakossága nőtt intenzíven, másutt a fejlődés sokkal kisebb mértékű volt. Kiemelendő, hogy ez a növekedés nem járt a városi

⁴ Forgács Balázs: A néppel az uralkodóért. Az első gerillaelméletek. *Felderítő Szemle*, 15 (2016/1). 21–57.

⁵ Hegedűs Miklós: Gazdasági fejlődés és az urbanizáció. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1973, 7.

⁶ E folyamatra jó példa a francia főváros fejlődése. Pálffy József: Párizs. Panoráma, Budapest, 1980, 22–23.

⁷ Horváth Attila: A terrorizmus csapdájában. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2014.; Horváth Attila: Az európai nagyvárosok terrorfenyegetettségének jellemzői az Iszlám Állam megjelenése előtti időszakban. *Hadtudomány*, 28 (2018/E). 19–32.

⁸ Rudé, George: Forradalmárok, zendülők. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1986, 155.

⁹ Hobsbawm, E. J.: A forradalmak kora (1789–1848). Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1964, 34.;

Townshend, Charles: Gerillaháborúk. In: Holmes, Richard: A háborúk világtörténete. Katonai újítások, amelyek megváltoztatták a történelem menetét. Corvina Kiadó, H. n., 1992, 253.

¹⁰ Hobsbawm, E. J.: A forradalmak kora (1789–1848). Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1964, 121–124.

¹¹ Uo. 182–185.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.6

2019. XII. évf. Különszám

élet feltételeinek (köztisztaság, vízellátás, egészségügy, lakhatás) javulásával.¹² Ez a kontasztes városfejlődés is hozzájárult a jelentős társadalmi feszültségek kialakulásához, a társadalmi osztályok elkülönüléséhez, valamint a városok 1848 utáni átépítéséhez. Az ekkoriban kibontakozó szocialista és munkásmozgalmak, az osztályöntudat és osztálytörekvések egyfajta válaszreakciók voltak. A munkásosztály kifejezés is 1830 után vált használatossá Franciaországban.¹³ A legjelentősebb megmozdulások 1848-ban és 1870–1871-ben következtek be, melyek nyomán az addigi politikai berendezkedés is megváltozott az országban.

A fentiekből egyenesen következett, hogy az 1815 utáni időszak franciaországi forradalmaiban a városi proletariátus egyre nagyobb tömegei vettek részt. Az események eszmei hátterében a francia forradalom radikalizmusa, a baloldali jakobinizmus és François-Noël Babeuf (1770–1797) nézetei álltak. Az utópista szocialista¹⁴ Babeuf már 1796-ban az „Egyenlők Társasága” néven titkos szervezetet hozott létre, melynek célja a szegények gazdagok elleni forradalmának kiöböntése volt. Bár a kis létszámú összeesküvő csoportot gyorsan felszámolták, a babeufizmus tovább élt Franciaországban, ideológiai alapot szolgáltatva az 1820-as évek sztrájkjaihoz és az 1830-as évek felkeléséhez.¹⁵ E felkelésekben tűnt fel a szintén utópista szocialistának tartott Auguste Blanqui (1805–1881) is.

AUGUSTE BLANQUI ÉS A BLANQUIZMUS

Blanqui életének 76 évéből 43 évet és 2 hónapot töltött különféle börtönökben, üldöztetés, rendőri felügyelet alatt vagy szabad mozgásában korlátozva, ezért is kapta „az elzárt” (franciául „l'Enfermé”) jelzőt kortársaitól. A „megrögzött lázadó”¹⁶ 1822-től vált egyre radikálisabb forradalmárrá, amikor szemtanúja volt Párizsban 4 strázsamester kivégzésének, akiket republikánus meggyőződésük miatt ítélték el. 1824-ben lépett be a carbonarik mozgalmába, az első fegyveres összecsapásban 1827-ben vett részt. Az 1830-as júliusi forradalomnak már aktív részese: előbb kiáltványt szerkeszt a király ellen, majd július 29-én ő vezeti a Louvre-t és a Tuileriákat elfoglaló tömeget.¹⁷ Babeuf eszméit követve azonban elégedetlen volt a forradalom eredményeivel, titkos társaságok¹⁸ szervezésével és forradalmi puccsokkal próbálta megváltoztatni a politikai rendszert.

¹² Uo. 218–219.

¹³ Uo. 224.

¹⁴ „~az osztálytársadalmakban, de főképp a 18. század második s a 19. század első felében kialakuló nem tudományos eszmék, eszmerendszerek, melyek a viszonylag éretlen osztályviszonyok között ösztönösen jelentkező társadalmi egyenlőség- és igazságvágyat juttatták kifejezésre. A tudományos szocializmus egyik forrása.” Vass Henrik (főszerk.): Munkásmozgalmotörténeti Lexikon, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1976, 674–676.

¹⁵ Babynák Ilona et al.: A nemzetközi munkásmozgalm története 1830–1945. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1977, 11.; DUBY, Georges (szerk.): Franciaország története I. kötet. Osiris Kiadó, Budapest, 2005, 738.

¹⁶ Hobsbawm, E. J.: A tőke kora (1848–1875). Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1978, 24.

¹⁷ Kovács Endre: Az örök fogoly. Auguste Blanqui élete. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1983, 21–22.

¹⁸ Nép Barátainak Tanácsa, majd az Évszakok Társasága.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.6

2019. XII. évf. Különszám

Legjelentősebb felkelési kísérlete 1839. május 12-én történt, amikor az Évszakok Társasága – kihasználva a számára kedvező körülményeket (gazdasági válság, külkereskedelmi problémák, munkanélküliség, csődök, népi elégedetlenség és belpolitikai válság) – megpróbálta megragadni a hatalmat Párizsban.¹⁹ A felkelést még aznap elfojtották, és Blanqui börtönbe került. A sikertelenség okait az erőviszonyok hibás felmérésben (mindössze 500 fő ragadott fegyvert!), a katonaság fölényében és a határozott, erős vezetés hiányában látták a kortársak.²⁰ Aktív részese volt az 1848-as párizsi eseményeknek is: a börtönben töltött évek nyomot hagytak külsején, ezért kortársai már „az Öreg”-nek hívták.²¹ Ekkor tűnt fel a későbbi baloldali forradalmak jelképe, a vörös zászló is, mellyel Blanqui és a munkások a régi királyi zászlót akarták lecserélni a trikolor helyett.²² Ez a forradalom sem hozta meg azonban a proletariátus rendszerét, sőt a Második Császárság sok tekintetben visszalépést jelentett a korábbi politikai rendszerhez képest. Blanqui ismét börtönbe került, ahol a korábbi eseményekből két következtetést vont le: „1. a burzsoá gárdák általános lefegyverzését; 2. valamennyi munkás felfegyverzését és nemzeti milíciába való szervezését” javasolta.²³ Így folytatta: „Fegyver és szervezet: ez a haladás döntő eleme, az egyetlen komoly eszköz arra, hogy a nyomornak véget lehessen vetni. Akinek fegyvere van, kenyere is van. A szuronyok előtt térdre hullanak, fegyvertelen tömegeket viszont pelyvaként szórnak széjjel. Felfegyverzett munkásoktól hemzsegő Franciaország – ez a szocializmus hatalomra jutása.

*A felfegyverzett proletariátus elől minden akadály, ellenszegülés, lehetetlenség egyaránt el fog tűnni.*²⁴

Börtönben töltött évei alatt fejlődött elképzelése a hatalom megszerzésének útjáról: Blanqui 1870-re már belátta, hogy a proletárdiktatúra megteremtéséhez már nem elég egy szűk kis csoport forradalmi kísérlete, ahhoz a tömegek támogatását is el kell nyerni.²⁵ Ennek ellenére 1870. augusztus 14-én kb. 100 társával együtt ismét a korábbi módszerrel kísérelt meg – sikertelenül – fegyvereket szerezni a La Villette-i tűzoltólaktanyából.²⁶ Ugyanezen év október 31-én egy újabb kudarcos forradalmi kísérlet zajlott le Párizsban: Blanqui neve felkerül a felálló Közjóléti Bizottság tagjai közé, azonban a kormány csapatai a Bizottság ülésének helyt adó Városházát gyorsan megszállták, az ott lévőket lefogták.²⁷ Az Öreg menekülni volt kénytelen, de végül 1871 márciusában ismét letartóztatták, így a

¹⁹ Kovács: i. m. 52–55.

²⁰ Uo. 58.; Laqueur értékelését lásd Laqueur, Walter: *Guerrilla Warfare: a Historical and Critical Study*. Transaction Publishers, New Brunswick (NJ), 2004, 138.

²¹ Kovács: i. m. 94.

²² Uo. 89–92., Marx, Karl: *Osztályharcok Franciaországban 1848-tól 1850-ig*. In: Marx – Engels Művei (MEM), 7. kötet. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1962, 31.

²³ Blanqui, Auguste: *Figyelmeztetés a néphez* (Az 1851. február 25-i pohárköszöntő). In: Uő: *Válogatott művei*. i. m. 135.

²⁴ Uo.

²⁵ Kovács: i. m. 238.

²⁶ Blanqui, Auguste: *A La Villette-i ügy*. In: Uő: *Válogatott művei*. i. m. 237–242.

²⁷ Kovács: i. m. 273–278.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.6

2019. XII. évf. Különszám

Kommünben nem vett részt. Blanqui 1879. június 10-én szabadult, haláláig aktív politikai tevékenységet folytatott.²⁸

Követői, a Kommünben vezető szerepet játszó blanquisták hangsúlyozták a szocializmus szükségességét, és ezt „a forradalmiság hagyományos szervezete”, a szűk körű elitet tömörítő titkos testvériség tevékenységével próbálták elérni. Ezt a szervezeti formát a carbonari mozgalomtól vették át: a kis létszámból fakadó előnye a titkosságban rejtett, azonban ebből fakadt legnagyobb hátránya, a tömegtámogatás hiánya is. Követői az illegális szervezkedés mellett hirdették a hivatásos forradalmárok létjogosultságát is. A legfőbb cél a politikai hatalom megszerzése volt, mely után a proletariátus diktatúráját alakították volna ki hívei.²⁹ Jemnitz János rámutatott, hogy Blanqui a felkelés sikerét „...a tökéletes, a »művészi« kivitelezéstől, s nem a tömegek tudatosságától tette függővé. Mindez az akciómegkezdésére, az időpont kiválasztására vonatkozott. A második fázisban ugyanis Blanqui már feltételezte, hogy a nincstelen, megnyomorított és elégedetlen tömeg az öntudatos, »hivatásos« forradalmárok élcsapata mögé áll.”³⁰ A blanquizmus, annak puccsista taktikája a párizsi Kommün vereségével teljesen eltűnt a munkásmozgalomból, helyét a tudományos szocializmus és annak teoretikusai vették át.³¹ Hadtudományi vonatkozású műveit a széles közönség csak 1930 körül ismerte meg.³²

ÚTMUTATÓ A FEGYVERFORGATÁSHOZ³³

Blanqui 1868-ban írt műve a korábbi felkelések során megszerzett tapasztalatainak összegzéseként jelent meg. Az 1839-es és az 1848-as kudarcokat áttekintve a francia forradalmár egy rövid és egyszerű utasítást alkotott, melyben a korábbi felkelések negatív példáinak elkerülésére hívta fel követőinek figyelmét. Az írás műfaja és közérthetősége már előrevetíti a 20. század hasonló témájú írásainak jellegét és stílusát, melyekben a felkelések teoretikusai (Lenin, Mao, Che Guevara, Giap, Marighella) arra törekedtek, hogy gondolataik mindenki számára érthetőek legyenek.

„Olyan párizsi felkelésnek, mely megismétli a régi tévedéseket, ma már semmi esélye sincsen a sikerre. 1830-ban a népi lendület önmagában elegendő volt ahhoz, hogy leverjen egy hatalmat, amelyet meglepett és megrémített a fegyverfogás, ez a hallatlan álmában sem sejtett esemény.

Ez jó volt egyszer. A leckéből tanult a kormány, mely monarchista és ellenforradalmi maradt, jóllehet egy forradalomból került ki. Hozzálatott az utcai harcok tanulmányozásá-

²⁸ Uo. 324–335.

²⁹ Hobsbawm: A forradalmak kora (1789–1848). i. m. 136.

³⁰ Jemnitz János előszava: Blanqui: Válogatott művei. i. m. 66–67.

³¹ Babinyák Ilona et al.: A nemzetközi munkásmozgalom története 1830–1945. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1977, 11.; a témáról lásd Forgács Balázs: A néppel a népért – korai baloldali partizánelméletek, (Marx, Engels és Lenin a forradalmi háborúról). *Hadtudomány*, 28 (2018/2). 41–55.

³² Laqueur: i. m. 138.

³³ Blanqui, Auguste: Útmutató a fegyverforgatáshoz, in: Uó: Válogatott művei. i. m. 213–219.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.6

2019. XII. évf. Különszám

hoz, és hamarosan visszaszerezte a mesterség és a fegyelem természetes fölényét a tapasztalatlansággal és zűrzavarral szemben.

*Ámde – mondhatnánk – 48-ban a nép az 1830-as módszerrel győzött. Talán, de ne tápláljunk illúziókat: a februári győzelem szerencsés véletlen volt*³⁴ – kezdte Blanqui. Az Útmutató első felében a forradalmár – visszatekintve a sikertelen eseményekre – tételesen felsorolta mindazon a tényezőket, amelyeket véleménye szerint egy elközlelő forradalom során mindenképpen el kell kerülni a forradalmároknak.

A városi felkelések egyik legfontosabb védelmi építményei a barikádok voltak, melyek segítségével a reguláris erők mozgását lehetett megnehezíteni. Blanqui szerint azonban 1848 júniusában a forradalmárok túl sok barikádot emeltek, azok közül is csak néhányat Párizs főbb útkereszteződéseiben, a többi alapvetően ötletszerűen helyezték el a város pontjain. Ezt igazolta az a tény, hogy tényleges harcot a 600 erődítményből csak 30 folytatótt, vagyis az erőösszpontosítás egyáltalán nem valósult meg. Ezzel szemben a felkelők barikádjai ellen küldött reguláris csapatok két vagy három ezredet is képesek voltak egy-egy barikád ellen összpontosítani, így a helyi erőfölény az ő oldalukon jelentkezett, mely segítségével egyenként számolták fel a gyenge ellenállási pontokat.³⁵

Ezt a helyzetet súlyosbította a központosított vezetés hiánya: az Öreg leírta, hogy a barikádokat építők mellett „más csoportcskák ide-oda futkosnak”, fegyvert próbálván szerezni maguknak, azonban „mindez összhang és irányítás nélkül történik, egyéni elképzelés szerint”.³⁶ Vezetési szempontból a felkelők számára a legfontosabb egy főparancsnokság létrehozása lett volna, amely az elszigetelt barikádok tevékenységét lett volna képes összehangolni és irányítani, ez azonban nem valósult meg. Hiány mutatkozott a vezetőkben is, vagy ahol volt is ilyen személy, azok nem rendelkeztek érdemi befolyással az alárendeltjeikre. A vezetetlenség azzal is együtt járt, hogy a felkelők sorában jelentős volt a fluktuáció: „A harcosok saját fejük után mennek: az egyik eltávozik, a másik odajön; maradnak, jönnek-mennek, visszatérnek, ahogy kedvük tartja. Este pedig lefeküsznek aludni.

*Ez az állandó jövés-menés azzal járt, hogy a jelenlevő polgártársak létszáma gyorsan változott, hol a harmadával, hol a felével, néha pedig a háromnegyedével is. Senki sem számíthatott senkire. S ebből hamarosan a sikerben való kételkedés és elbátortalanodás fakadt.*³⁷ Ezt a negatív érzést fokozta a felkelők egymás közötti összeköttetésének hiánya is, melyből egyenesen következett, hogy ál- és rémhírek terjedtek köreikben. Ilyen körülmények között nem csoda, hogy elmaradt a lakosság támogatása is, mely nélkül a győzelmet nem lehetett kivívni.

A megfogalmazás maró kritikája, a kicsinyítőképzők használata jól érzékelteti Blanqui csalódottságát, „mert ilyen rendszerrel a vereség nem maradhat el”.³⁸

³⁴ Uo. 213.

³⁵ Uo. 215.

³⁶ Uo. 214.

³⁷ Uo. 215.

³⁸ Uo.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.6

2019. XII. évf. Különszám

Az Útmutató további részeiben Blanqui jelen időre váltva elsőként a harcok színterét, a modern nagyváros adottságait és az ebből fakadó lehetőségeket írta le. Véleménye szerint a széles „*stratégiai utak, melyek most minden irányban keresztül-kasul szelik a várost*” a felkelők számára inkább előnyösek, mint hátrányosak – bár könnyítik a reguláris erők felvonulását, ezzel párhuzamosan segítik azok tűz alá vételét is. A sugárutakat szegélyező emeletes épületek, azok ablakai és erkélyei megannyi tűzfészkei lehetnek a védelmi harcot folytató felkelőknek.

Áttekintve a városi harcokban alkalmazott fegyvereket, az Öreg véleménye az volt, hogy az urbánus körülmények, a házak között, illetve a házakban vívott harc inkább a kézfegyvereknek (elsősorban puska, pisztoly, szurony, párbajtőr, kard és tőr) kedveznek, mint a tüzérségnek, mely szerinte csak lármát csap, tüzet, így felesleges károkat okoz az infrastruktúrában. Véleményünk szerint e szavak mögött inkább az amatőr forradalmi lelkesedés, mint a katonai hozzáértés tükröződik, hiszen a kor (1868) tüzérsége, annak hatásszáma komolyabb hatásokkal volt képes működni, mint ahogyan arról Blanquinak elképzelése lehetett.

A forradalmár a reguláris csapatok fölényét két tényezőben látta: a modern fegyverzetben (Chassepot-puska) és a szervezettségben. Úgy vélte azonban, hogy az utóbbi bár „*hatalmas, ellenállhatatlan*”, viszont ettől meg lehet fosztani az ellenséget, „*...s ebben az esetben a felkelők csillaga van emelkedőben*”.³⁹ Az erkölcsi fölény fontosságát is hangsúlyozta Blanqui: ennek forrása az, hogy a felkelők igazságos célokért küzdenek, míg az országon belül folyó harcok esetében a reguláris katonák motivációja nem a helyes célokból, hanem kényszerből és a fejelemből fakad.

Ennél a résznél a szerző szinte földöntúli képességekkel ruházta fel a felkelőket, akik nemcsak céljuk miatt, hanem ellenfeleiknél nagyobb odaadásuk, intelligenciájuk, erkölcsi és fizikai rendjük, utánpótlásuk, valamint testi és szellemi erejük miatt is felülmúlják majd a katonákat.

„*Mi hiányzik tehát a győzelmünkhöz?*”⁴⁰ – tette fel a kérdést Blanqui. Egység, együttműködés és szervezettség. Főleg ez utóbbi fontosságát hangsúlyozta: „*A szervezettség a győzelem; a szétforgácsolttság a halál.*”⁴¹

Konklúzióként Blanqui is a felkelők szervezettségének, bizonyos fokú regularizáltságának szükségességét fogalmazta meg, akárcsak a 19. század elejének azon katonai teoretikusai, akik a gerillaelméletek első szakírói voltak.⁴² „*1848 júniusa kétségtelessé tette ezt az igazságot. Mi történne ma? A régi módszerekkel az egész nép elbukna, ha a csapatok kitaranak, s ki fognak tartani, ha csak irreguláris, irányítás nélküli erőket látnak maguk előtt. Viszont egy rendezett, a taktika szabályai szerint manőverező párizsi hadsereg látvá-*

³⁹ Uo. 217.⁴⁰ Uo.⁴¹ Uo.⁴² Forgács Balázs: A néppel az uralkodóért. Az első gerillaelméletek, *Felderítő Szemle*, 15. (2016/1) 54–55.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.6

2019. XII. évf. Különszám

nya megdöbbené a katonákat, megtörné ellenállásukat.⁴³ Hangoztatta, hogy a regularizáláshoz szükség van egy főparancsnokságra, a katonai szervezetekre jellemző hierarchia kialakítására, valamint tisztekre is. Ez utóbbiak kapcsán úgy véljük, hogy Blanquinak nem voltak kiforrott tervei, hiszen az Útmutató legvégén a káderek toborzását úgy képzelte el, hogy a forradalom kiobbantása után, „a cselekvés közepette”⁴⁴ rögtönözni kell, s az egykori katonák és nemzetőrök közül kell a tiszteket megtalálni. A szöveg végén Blanqui ismét kiemelte a szervezetség nélkülözhetetlenségét, melynek fontosságát patetikus felkiáltó mondatokkal igyekezett hangoztatni.

A szervezetségbe vetett hite tükröződik az 1870. szeptember 10-én papírra vetett, „A területi elv szerint megszervezett nemzetőrség”⁴⁵ című írásában is, ahol aprólékos számításokkal igazolta a regularizáció szükségességét.

BLANQUI HATÁSA

Véleményünk szerint az „Útmutató a fegyverforgatáshoz” című műve is jól mutatja, hogy Blanqui inkább volt lelkes forradalmár, mint katonailag képzett felkelő, de a szöveget olvasva megállapítható, hogy bizonyos nézeteit többen is átvették és továbbfejlesztették. Elmélete a felkelés vezetésére és annak vezetőjére, irányításra, valamint a tevékenységek összehangolására vonatkozó, modernnek tekinthető nézetei befolyásolták Marx, de főleg Engels és Lenin elgondolásait, akik saját felkelés-elméleteikben a Blanqui által megfogalmazott nézeteket már kritikával illetve és kijavítva illesztették be.⁴⁶ Engelsszel⁴⁷ párhuzamosan ő is eljutott ahhoz a gondolathoz, hogy a politikai hatalom nemcsak fegyveres erőszak útján szerezhető meg, azt csupán akkor tartotta elengedhetetlennek, amennyiben az általános választás joga – mint a hatalom megszerzésének elsődleges eszköze – csorbul.⁴⁸

Marx a proletárdiktatúra fogalmát Blanquitól vette át,⁴⁹ akit a franciaországi proletárpárt fejének és szívének tartott, és akinek sorsa iránt ő maga egyáltalán nem volt közömbös.⁵⁰ Kovács Endre biográfiájában Maurice Dommanget francia történész véleményét is idézi, aki szerint Marx Engelsnél pozitívabban ítélte meg az Öreget: a legmélyebben szocialista és legforradalmibb franciaként, a szocializmus előfutáraként szölte róla.⁵¹

⁴³ Blanqui: Útmutató a fegyverforgatáshoz. In: Uő: Válogatott művei. i. m. 217.

⁴⁴ Uo. 219.

⁴⁵ Blanqui: A területi elv szerint megszervezett nemzetőrség. In: Uő: Válogatott művei. i. m. 234–237.

⁴⁶ Laqueur: i. m. 138.

⁴⁷ Engels, Friedrich: Bevezetés [Karl Marx „A polgárháború Franciaországban” c. művének 1891-es kiadásához]. In: MEM, 22. kötet. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1970, 483–485.

⁴⁸ Uo.

⁴⁹ Marx, Karl: Osztályharcok Franciaországban 1848-tól 1850-ig. In: MEM, 7. kötet. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1962, 86.

⁵⁰ Marx, Karl: Louis Watteau-hoz, 1861. november 10. In: MEM, 30. kötet. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1962, 589.

⁵¹ Kovács: i. m. 328.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.6

2019. XII. évf. Különszám

Engels értékelése inkább bírálóknak tekinthető: „Blanqui lényegében politikai forradalmár, azonban csak érzelmében, csak a nép szenvedéseivel való rokonszenvében szocialista, de sem szocialista elmélete, sem pedig határozott gyakorlati javaslatai nincsenek a szociális bajok orvoslására. Politikai tevékenységében lényegileg a »tett embere« volt, aki hitt abban, hogy egy kicsiny jól szervezett kisebbség, amely a kellő pillanatban forradalmi rajtaütést kísérel meg, néhány első siker révén képes magával ragadni a néptömeget és ily módon győztes forradalmat végbevinni. Lajos Fülöp alatt természetesen csak titkos társaság formájában szervezhette meg ezt a törzsgárdát, s akkor megesett az, ami összeesküvések esetén rendszerint történik: az emberek, akik torkig voltak az üres ígéretekkel, az örökös hitegetéssel, hogy most már hamarosan megindul a roham, végül is teljesen elvesztették türelmüket, rebellesek lettek, s így csak egy választás maradt: vagy hagyják szétesni az összeesküvést, vagy minden külső indíték nélkül nekivágnak. Neki is vágta (1839. május 12.), s egy szempillantás alatt végük volt. Egyébként ez a blanquista összeesküvés volt az egyetlen, melyben a rendőrség sohasem tudta megvetni a lábát; mint derült égből érte a csapás.”⁵²

Tovább folytatja Engels a bírálatot, miszerint Blanqui diktatúrája „...nem az egész forradalmi osztálynak, a proletariátusnak a diktatúrája, hanem azoké a keveseké, akik a rajtaütéseket véghezvitték, s a kik maguk is eleve vagy egyvalakinek vagy néhány személynek a diktatúrája alatt vannak megszervezve.”⁵³ Engels szerint Blanqui „az előző nemzedék forradalmára”⁵⁴ volt, vagyis nézeteit elavultnak gondolta már, de elismerte, hogy volt „forradalmi ösztöne, gyors elhatározottsága”.⁵⁵

Véleményünk szerint a Lenin hadtudományi munkáiban megjelenő, a felkelést vezető kis létszámú, jól szervezett és fegyelmezett élcsapat egyértelmű jele Blanqui gondolatainak, azonban az orosz forradalmár inkább hitt a felkelés alapos előkészítésében, mint annak hirtelen kirobbantásában.⁵⁶ Lenin ezt az előkészítő szerepet egy jól szervezett és erősen központosított munkáspártnak szánta, mely a felkelés kirobbanása előtt a tömegeket nevelő és szervező tevékenységet folytat, majd a harcok kirobbanása után biztosítja az események feletti politikai kontrollt.⁵⁷

Mérleget vonva Blanqui tevékenységéről, elmondható, hogy forradalmárként mindig elbukott. A rövid utcai harcokkal számoló és a tömegek csatlakozásában bízó stratégiájának sikere mindig a harcok első fázisától függött,⁵⁸ azonban az általa vezetett felkeléseket a regnáló politikai elit minden esetben gyorsan elfojtotta, őt magát pedig hosszú évekre börtönbüntetésre ítélte. A gyakorlati sikertelensége mellett azonban elmondható, hogy gondo-

⁵² Engels, Friedrich: A Kommün blanquista menekültjeinek programja. In: MEM, 7. kötet. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1962, 501.

⁵³ Uo.

⁵⁴ Uo. 501.

⁵⁵ Uo. 502.

⁵⁶ Lenin, V. I.: Marxizmus és felkelés. In: Lenin, V. I.: Összes művei (LÖM). 34. kötet. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1967, 249.

⁵⁷ Lenin, V. I.: Állam és forradalom. In: LÖM 33. kötet. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1965, 24.

⁵⁸ Laqueur: i. m. 139–140.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.6

2019. XII. évf. Különszám

latai a városi felkelésről nagy hatást gyakoroltak a gerilla hadviseléssel foglalkozó későbbi baloldali teoretikusokra.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Babinyák Ilona et al.: A nemzetközi munkásmozgalom története 1830–1945. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1977.
2. Blanqui, Auguste: A La Villette-i ügy. In: Uő: Válogatott művei. Gondolat Kiadó, Budapest, 1968, 237–242.
3. Blanqui, Auguste: A területi elv szerint megszervezett nemzetőrség. In: Uő: Válogatott művei. Gondolat Kiadó, Budapest, 1968, 234–237.
4. Blanqui, Auguste: Figyelmeztetés a néphez (Az 1851. február 25-i pohárköszöntő). In: Uő: Válogatott művei. Gondolat Kiadó, Budapest, 1968, 133–135.
5. Blanqui, Auguste: Manual for an Armed Insurrection.
<https://www.marxists.org/reference/archive/blanqui/1866/instructions1.htm>
6. Blanqui, Auguste: Útmutató a fegyverforgatáshoz. In: Uő: Válogatott művei. Gondolat Kiadó, Budapest, 1968, 213–219.
7. DUBY, Georges (szerk.): Franciaország története I–II. Osiris Kiadó, Budapest, 2005.
8. Engels, Friedrich: A Kommün blanquista menekültjeinek programja. In: Marx – Engels Művei (MEM), 7. kötet. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1962, 500–506.
9. Engels, Friedrich: Bevezetés [Karl Marx „A polgárháború Franciaországban” c. művének 1891-es kiadásához]. In: Marx – Engels Művei (MEM) 22. kötet. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1970, 475–492.
10. Forgács Balázs: A néppel a népért – korai baloldali partizánelméletek, (Marx, Engels és Lenin a forradalmi háborúról). *Hadtudomány*, 28 (2018/2). 41–55. DOI: 10.17047/HADTUD.2018.28.2.41
11. Forgács Balázs: A néppel az uralkodóért. Az első gerillaelméletek, *Felderítő Szemle*, 15 (2016/1). 21–57.
12. Hegedűs Miklós: Gazdasági fejlődés és az urbanizáció. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1973.
13. Hobsbawm, E. J.: A forradalmak kora (1789–1848). Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1964.
14. Hobsbawm, E. J.: A tőke kora (1848–1875). Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1978.
15. Horváth Attila: A terrorizmus csapdájában. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2014.
16. Horváth Attila: Az európai nagyvárosok terrorfenyegetettségének jellemzői az Iszlám Állam megjelenése előtti időszakban. *Hadtudomány*, 28 (2018/E). 19–32. DOI: 10.17047/HADTUD.2018.28.E.19
17. Kovács Endre: Az örök fogoly. Auguste Blanqui élete. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1983.
18. Laqueur, Walter: Guerrilla Warfare: a Historical and Critical Study. Transaction Publishers, New Brunswick (NJ), 2004.
19. Lenin, V. I.: Állam és forradalom. In: Lenin, V. I.: Összes művei. (LÖM) 33. kötet. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1965, 1–111.
20. Lenin, V. I.: Marxizmus és felkelés. In: LÖM 34. kötet. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1967, 244–249.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.6

2019. XII. évf. Különszám

21. Marx, Karl – Engels, Friedrich: [Recenziók a „Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue” negyedik, 1850. áprilisi számából] In: Marx – Engels Művei (MEM). 7. kötet, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1962, 246–283.
22. Marx, Karl: Louis Watteau-hoz, 1861. november 10. In: Marx – Engels Művei (MEM). 30. kötet. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1962, 589.
23. Marx, Karl: Osztályharcok Franciaországban 1848-tól 1850-ig. In: Marx – Engels Művei (MEM). 7. kötet. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1962, 7–103.
24. Pálfy József: Párizs. Panoráma, Budapest, 1980.
25. Rudé, George: Forradalmárok, zendülők, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1986.
26. Townshend, Charles: Gerillaháborúk. In: Holmes, Richard: A háborúk világtörténete. Katonai újítások, amelyek megváltoztatták a történelem menetét. Corvina Kiadó, H. n., 1992, 250–265.
27. Vass Henrik (főszerk.): Munkásmozgalomtörténeti Lexikon. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1976.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: [10.32563/hsz.2019.1.ksz.6](https://doi.org/10.32563/hsz.2019.1.ksz.6)

2019. XII. évf. Különszám

HALMAI PÉTER¹

Krisis és differenciált integráció

Crisis and differentiated integration

Absztrakt

A krízisek alapvetően nyitott döntéshozatali helyzetek. Az integráció kontextusában nyilvánvaló fenyegetést jelentenek és a dezintegráció szignifikáns valószínűségét. Azaz az integráció szintjének, hatályának vagy tagságának a csökkenését. Vagy akár további reformokat válthatnak ki, amelyek még több integrációhoz vezetnek. A krízisek sújtotta Európában nagyon fontos a krízisek egyik vagy másik eredményét kiváltó feltételek feltárása és megértése. Mind ehhez jó lehetőséget nyújthat az euró-, illetve – egészen más területet tekintve – a migrációs krízis áttekintése. E krízisek eredménye lényegesen eltérő volt. A krízisek és a kríziskezelés mechanizmusainak feltárása fontos adalékokaz nyújthat az integrációelmélet továbbgondolásához.

Kulcsszavak: válság, exogén sokk, endogén rezsimhiba, disztribúciós konfliktus, nemzetek közötti függés, átpolitizáltság, szupranacionális kapacitás, neofunkcionalizmus

Abstract

Crises are mainly open decision making situations. In the context of the integration they obviously mean a threat and a high probability of a significant desintegration: a decrease in the level, the coverage or the membership of the integration. Or, on the other hand, they can result in further reforms deepening the integration. In the crises hit Europe it is very important to highlight and understand the drivers of the two possible outcomes. The euro and – as an entirely different area – the migration crisis provide a good opportunity to it. Outcomes of these two crises are significantly different. Highlighting the crises and their management mechanisms creates a good opportunity to improve integration theories.

Keywords: crisis, exogenous shock, endogenous system error, distribution conflict, inter-state dependency, over-politicization, supranational capacity, neofunctionalism

¹ Nemzeti Közszolgálati Egyetem, egyetemi tanár, az MTA levelező tagja, E-mail: halmi.peter@uni-nke.hu

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.7

2019. XII. évf. Különszám

Az európai integráció egyúttal a krízisekkel folytatott küzdelem sora is volt. Mindez kihívás volt a politikusok, de az integráció elméleti kutatói számára is. Az 1990-es években, illetve a következő évtized kezdetén az európai integráció elméletei elsősorban az integráció haladása magyarázatára irányultak. A belső piactól és a monetáris uniótól az EU kiszélesedő feladataiig terjedően, beleértve utóbbiba a belső és a külső biztonságpolitikát is a bővülést. Az elméleti viták a „több integráció” feltételeivel és mechanizmusával foglalkoztak.²

A legutóbbi időszak fejleménye, hogy a regionális integráció elmélete átlépte korábbi határait. Széles körben merült fel az euroszkepticizmus, a differenciált integráció igénye, a stagnálás, sőt a dezintegráció lehetősége kapott egyre nagyobb figyelmet.³ A *krízisek alapvetően nyitott döntéshozatali helyzetek*. Az integráció kontextusában nyilvánvaló fenyegetést jelentenek és a dezintegráció szignifikáns valószínűségét. Azaz az integráció szintjének, hatályának vagy tagságának a csökkenését. További reformokat válthatnak ki, amely még több integrációhoz vezet. A krízisek sújtotta Európában nagyon fontos a krízisek egyik vagy másik eredményét kiváltó feltételek feltárása és megértése.

Mindehhez jó lehetőséget nyújthat az euró-, illetve – egészen más területet tekintve – a migrációs krízis. Mindkettő az európai integráció magpolitikáit érinti. Továbbá az 1990-es évek „relance Européenne” zászlóshajó projektjeit: a Gazdasági és Monetáris Unió egységes valutáját, illetve a belső határellenőrzés teljes eltörlését, a Schengeni rendszert.

1. ELMÉLET: KRÍZIS ÉS INTEGRÁCIÓ

1.1. A VÁLSÁG HASONLÓ FELTÉTELEI: EXOGÉN SOKKOK...

Az alábbiakban a két krízis hasonlóságai kerülhetnek áttekintésre: a meglévő integrációs rezsimeket érintő sokkok; rezsimhibákhoz vezető hiányosságai, a kormányok közötti disztribúciós konfliktusok, az európai integráció erős hazai átpolitizáltsága.

Mindkét krízis az európai integrációs rezsimeket érő *exogén sokkokból* ered. Az eurókrízis visszakövethető az Egyesült Államokban kitört subprime jelzalog krízisig. A nagy európai bankokat is elérte a válság. Egyes bankokat az érintett kormányoknak kellett ki-menteniük. A gazdaságilag gyengébb euroövezeti tagállamok az euró bevezetése után olcsó hitelekhez jutottak. Ugyanakkor a krízis időszakában a szuverén adósságok hatal-

² Moravcsik, Andrew: *The Choice for Europe. Social Purpose and State Power from Messina to Maastricht*. Cornell University Press, Ithaca, New York, 1998., Niemann, Arne: *Explaining Decisions in the European Union*. Cambridge University Press, Cambridge, 2006.

³ Például: Hooghe, Liesbet – Marks, Gary: *A Postfunctionalist Theory of European Integration: From Permissive Consensus to Constraining Dissensus*. *British Journal of Political Science*, Vol. 39. (2009) No. 1. 1–23.; Leuffen, Dirk – Rittberger, Berthold – Schimmelfennig, Frank: *Differentiated Integration. Explaining variation in the European Union*. Palgrave, Basingstoke, 2013.; Webber, Douglas: *How Likely is it that the European Union will Disintegrate? A Critical Analysis of Competing Theoretical Perspectives*. *European Journal of International Relations*, Vol. 20. (2014) No. 2. 341–365.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.7

2019. XII. évf. Különszám

mas terhet jelentettek számukra. A bankmentés és az adósságállomány súlyos terhei az érintett tagállamokat a szuverén adósságválság szélére sodorták.

A migrációs krízist az EU határai mögötti zűrzavar is okozta. A Közel- és Közép- Keleten kialakult politikai elnyomás és fegyveres konfliktus, elsősorban a polgárháború Szíriában, Irakban és Afganisztánban voltak a döntő taszító tényezők az ott élők számára. Az elsődleges befogadó országok (Libanon és Törökország) romló feltételei növelték az EU-ra háruló migrációs nyomást. A migránsok száma a mediterrán térségben évről évre nőtt. 2015-ben e migrációs áramlás a közép-mediterrán térségből átlépett a kevésbé veszélyes kelet-mediterrán utakra. Az EU-ban menedéket keresők száma a megelőző évi duplájára, közel 1,3 millió főre nőtt.

1.2. ENDOGÉN HIÁNYOSSÁGOK

A sokkok eredetileg exogének voltak. *Ám lényegesek voltak az érintett rendszerek belső hiányosságai is.*

A *Gazdasági és Monetáris Unió (GMU)* kormányközi kompromisszumokon alapuló korlátozott makroökonómiai integráció. A tőkepiacok liberalizálása; a monetáris politika független, az árstabilitás fenntartásán örökdő szupranacionális jegybankban történő intézményesítése a konstrukció meghatározó mozzanatai. Ugyanakkor a nemzeti kormányok megtartották fiskális politikai önállóságukat, és továbbra is nemzeti szinten intézményesítették a bankfelügyeletet. A stabilitási és növekedési paktum tartalmazza a fiskális fegyelem fő szabályait. Ám e szabályok formálhatónak, majd a 2008-tól kezdődő pénzügyi és gazdasági krízis időszakában kevésbé hatékonyak bizonyultak. A Gazdasági és Monetáris Unió eredeti konstrukciójának a keretében nem jöttek létre valódi, hatékony európai szabályok a bankok szisztematikus kockázatainak kezelésére, illetve a tagállamok egyensúlyi problémáinak menedzselésére. Kormányok közötti vagy szupranacionális támogatás és deficitfinanszírozás a rendszer szabályai szerint tilos volt.

Következésképpen a pénzügyi válságot követően dinamikussá vált a tagállamok szerepe a bankrendszerben: a kormányok magukra vállalták a hazai bankok megmentését. E bankmentés megnövelte a szuverén hitelkockázatot, ami viszont megnövelte a bankok által finanszírozott államkötvények sebezhetőségét és az állampapírok kamatait.⁴ Az euróövezeti tagállamoknak növekvő fizetésimérleg-problémákkal szembesülve sem lehetett módjuk a leértékelésre. Továbbá sem támogatásokra, sem fiskális transzferekre sem számíthattak az euróövezetben. Megfelelő eszközök hiányában nagy volt a veszélye: a szuverén adósságválság által leginkább érintett tagállamok fizetéseképtelenné válnak és elhagyják az euróövezetet. *Egyes euróövezeti tagállamok távozása az euró rendszeréből széles dominó-hatáshoz vezetne:* aláásná az egységes valuta megbízhatóságába vetett hitet, s egyre inkább veszélyeztetné annak fennmaradását.

⁴ Acharya, Viral V. – Schnabl, Phillip – Drechsler, Itamar: A Pyrrhic victory? Bank bailouts and sovereign credit risk. NBER Working Paper 17136, Cambridge, MA: National Bureau of Economic Research, 2011.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.kesz.7

2019. XII. évf. Különszám

A Schengen rendszer sem volt felkészülve a masszív menekültbeáramlás kezelésére. A Schengeni Megállapodás eltörölte a belső határellenőrzést, és közös külső határt létesített a schengeni területre. A külső határok védelme és a menedékkérelmek kezelése az egyes tagállamok hatóságainak jogköre maradt. Az úgynevezett dublini szabályok a felelősséget alapvetően arra a tagállamra helyezik, ahol a menedékkérellem először benyújtásra kerül. Jellemzően arra a tagállamra, ahol a menedékkérő először schengeni területre lép. Azok a már regisztrált menedékkérők, akik másutt is hasonló kérelmet terjesztenek elő, visszafordíthatóak. A rezsim a kölcsönös elismerés elvén nyugszik. Menedékkérellem csak egyetlen országban nyújtható be. E tagállam döntését valamennyi schengeni ország elismeri. Számos bonyolult próbálkozás ellenére az eljárások harmonizálása a menedékkérők fogadásának a feltételeiben, a menedékes eljárások és a menekült státusz nyújtása még nagyban eltér a schengeni területen.

A dublini szabályozás miatt azÉszak-Afrikából és a Közel-Keletről érkező migrációs áramlások csaknem kizárólag a mediterrán tagállamokat érintették. Ráadásul az euróövezeti pénzügyi krízis időszakában, amely súlyosan terhelte ezeket az országokat. Nem állt rendelkezésre továbbá a megfelelő infrastruktúra, a terhelést elosztó rendszer a tagállamok, illetve a nemzetek feletti szervezetek között, amely hatékonyan segíthette volna a határon fekvő országokat. Mindezek következtében a mediterrán országok megszüntették a példa nélküli tömegben érkező migránsok regisztrálását, nem folytatták tovább a menedékes eljárásokat. A migránsok pedig eltűntek az illegáltságban, illetve további schengeni országokba távoztak.⁵ Az Európai Unió menedékes szabályait figyelmen kívül hagyták. A migránsok regisztráció nélkül, ellenőrizetlen módon utaztak keresztül a belső schengeni határokon. *Exogén sokkok és endogén rezsimhibák az euró és a migráns krízis közös, de elméletileg következmények nélküli jellemzői.* Nem magyarázzák az eredmények sokféleségét, nem diszkriminálnak az integrációs elméletek között.

1.3. KORMÁNYOK KÖZÖTTI DISZTRIBÚCIÓS KONFLIKTUS

A GMU és a schengeni rendszer problémáinak kiéleződését követően a tagállamok kormányai között kemény alkufolyamat kezdődött: *hogyan osztják el a válság terheit és a politikai reformok költségeit egymás között.* Az euróövezeti válság során a kormányok álláspontjai a megtakarítás eszközeiről és a GMU konszolidációjáról élesen különböztek. Az eltérő álláspontok alapvetően az egyes tagállamok eltérő fiskális és gazdasági pozícióin alapultak.⁶ *A migránskrízis területén ugyancsak kormányok közötti konfliktusok alakultak ki.* Azok alapját ugyancsak az egyes tagállamok eltérő helyzete képezte. Az egyes tagállamok érdeke nagyrészt földrajzi, részben politikai helyzetüktől függött. *Mindegyikük a terhek minimalizálásában volt érdekelt.* Az erősen érintett frontországok és célországok a mene-

⁵ Traunert, Florian: Asylum policy – the EU's "crises" and the looming policy regime failure, *Journal of European Integration*, Vol. 38. (2016) No. 3. 315.

⁶ Schimmelfenning, Frank: Liberal Intergovernmentalism and the Euro Area Crisis. *Journal of European Public Policy*, Vol. 22. (2015) No. 2. 182–183.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.7

2019. XII. évf. Különszám

kültek újraelosztását kívánták elérni az Európai Unió egészében, míg a tranzit és a készenlétben álló országok elleneztek azt.

A rezsimhibákból kifejlődő, kormányok közötti *disztribúciós konfliktus* megfelel a liberális intergovernmentalista iskola várakozásainak. Mindkét krízis intenzív jellegű volt. A tagállamok között lényegesen eltérő nagyságú rövidtávú költségeket tartalmazott. A kormányok elsősorban a válságok nemzeti anyagi következményeit vették számításba. Az alternatív alkalmazkodási pályák közül a legkevésbé költséges opció irányába orientálódtak. Hasonló strukturális pozíciójú tagállamok koalíciót alkottak. Az ellenkező politikai pozíciójú koalíciók tárgyalásokba kezdtek. Azokat kemény kormányközi alkuk jellemezték. *A két válság közös vonásai azonban nem magyarázzák az eredmények eltéréseit.* További vizsgálatot igényel: mely tényezők terelték az euróövezeti krízis rendezését célzó tárgyalásokat az erősebb integráció irányába, s mely tényezők eredményezték a migrációs tárgyalások elégtelen integrációs erejét.

1.4. ÁTPOLITIZÁLTSAĞ (POLICITIZATION)

A legtöbb közös indikátor szerint mind az euróövezeti, mind a migrációs krízist magas átpolitizáltság jellemezte. Egyrészt a monetáris és fiskális politikák a „magas politikák” közé,⁷ illetve az állami „mag hatalmakhoz”⁸ tartoznak. Előbbiek általában magas szinten átpolitizált integrációs politikákat eredményeznek. Másrészt mindkét krízis szélsőségesen kiéleződött politikai értelemben. Jelentőségüknél fogva az euróövezeti, illetve a migrációs krízis az Európai Unió és tagállamai számára a politikai aréna középpontjába kerültek.

Mindkét felidézett esetben láthatóan *távoli EU politikák váltak közvetlen, látható és az emberek életére nagyrészt negatív hatást gyakorló tényezővé.* Ez igaznak bizonyult a magasan eladósodott euróövezeti tagállamokra rákényszerített megszorítások, illetve a migráció esetében is.

Harmadrészt a politikai tiltakozás erős volt mindkét jelzett krízis esetében. Az Eurobarométer szerint az EU-ba vetett bizalom, illetve az unió támogatása az euróövezeti válság időszakában a mélypontra süllyedt. Rövid helyreállítás után 2014-ben és 2015 elején, majd a migrációs krízis csúcán, 2015 második felében ismét e kritikus vélemény került előtérbe. *A válságok alatt az euróövezet pénzügyi kérdései és a migráció domináns kérdésekké váltak a tagállami hazai politikai küzdelmekben és a nemzeti választásokban.* (Különösen a válság által leginkább érintett országokban.) Az álláspontok polarizálódtak: a tagállamokban és azok között is. Az euroszeptikus pártok Északon a támogatásokkal, Délen a megszorításokkal szemben léptek fel. E kritikus álláspontjuk politikai értelemben hasznot hozott számukra. Sikeresen mozgósítottak a migrációval és az iszlámmal szemben.

⁷ Hoffmann, Stanley: *Obstinate or Obsolete? The Fate of the Nation State and the Future of Western Europe.* *Daedalus*, Vol. 95. (1966) No. 4. 861–898.

⁸ Genschel, Philipp – Jachtenfuchs, Markus: *Introduction: Beyond Market Regulation. Analysing the European Integration of Core State Powers.* In: Genschel, Philipp – Jachtenfuchs, Markus (Eds.): *Beyond the Regulatory Polity? The European Integration of Core State Powers.* Oxford University Press, Oxford, 2014. 1–23.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.7

2019. XII. évf. Különszám

Mindkét krízis esetében a hazai átpolitizáltság megerősítette a tagállamok kormányai közötti disztribúciós konfliktusokat. A szavazók és az euroszeptikus pártok nyomása alatt a kormányok haboztak európai partnereikhez igazodni, s otthon nehezen eladható kompromisszumokat elfogadni. Mindez a posztfunkcionalista várakozások szerint alakult. Ám az euróvezeti krízis kezelése jelentős ugrást eredményezett az európai integrációban. Ugyanez a migrációs krízis esetében nem történt meg.

2. A VÁLSÁGOK ELTÉRŐ KÖVETKEZMÉNYEI

A fentiekben jelzett krízisek különböző sajátosságaik alapján alapvetően eltérő következményekhez, különböző eredményekhez vezettek. A válságok eredményeképpen további integráció, illetve az integráció hiányának esetleges további fennmaradása egyaránt lehetséges.

2.1. A KÜLÖNBÖZŐ KRÍZIS EREDMÉNYEK MAGYARÁZATA

Alapvető kérdések: miért eredményezett az euróvezeti krízis mélyebb integrációt, s miért nem járt ugyanilyen eredménnyel a migrációs krízis, noha mindkét – exogén sokkokon alapuló – válság a fennálló integrációs rezsimek hiányosságait jelezte, s miért alakultak ki jelentős, kormányok közötti, illetve tagállamokon belüli konfliktusok? A magyarázat neofunkcionalista elméleti keretek között *a transznacionális kölcsönös függés és a szupranacionális kapacitás különbségén alapul. A transznacionális kölcsönös függés magas foka és a szupranacionális kapacitás alapján az euróvezeti krízis tekintetében kialakuló pályafüggés az olykor húzódozó tagállamokat az integráció mélyítése irányában befolyásolja. Ugyanakkor a kölcsönös függőség és szupranacionális kapacitás alacsony foka a migráció területén képessé tette a tagállamokat a krízis egyoldalú intézkedésekkel történő menedzselésére. E tagállamok szükségképpen elmulasztották a pozitív irányú visszacsatolások előmozdítását.*

2.1.1. Nemzetek közötti kölcsönös függőség

A Gazdasági és Monetáris Unió, illetve Schengen – alapvetően eltérő módon – egyaránt növelte a nemzetek közötti kölcsönös függőséget. Az euróvezeti krízis során a kormányoknak rendkívül befolyásos nem állami aktorokkal, közöttük a bankokkal kellett foglalkozniuk. A „két csatornás szuverén bank kölcsönös függőség”⁹ rendszerében a kormányok nemcsak magasan eladósodtak a hazai bankok irányában, hanem egyidejűleg felelősek voltak azok megvédéséért is. Minthogy a bankrendszer krízise megterhelte az állami pénzügyeket, sőt az egész gazdaságot, az euróvezetbe tartozó tagállamok kormányainak segíteniük kellett: a megrendült helyzetű bankok mentésére kellett sietniük. *A kölcsönös függőség nemcsak nemzeti szinten jelentkezett. Az endogén transznacionális kölcsönös függés példjaként a Gazdasági és Monetáris Unió létesítése szignifikáns módon megerő-*

⁹ Pisani-Ferry, Jean: The Euro Crisis and The New Impossible Trinity, Bruegel Policy Contribution. Issue, 2012/01 January, Brussels

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.7

2019. XII. évf. Különszám

sította a pénzügyi kölcsönös függést az euróövezetben. A monetáris unió különböző növekedési stratégiát folytató országokat fogott át: kínálat oldali vagy export vezérelt növekedési stratégiát megvalósító országokat, amely a bérek visszatartásán, termelékenységen és versenyképéségen alapul Németországban és az euróövezet „északi” részén, illetve a kereslet által vezérelt növekedési stratégiát követő országokat „délen”, amely fiskális expanzió és bérinfláció alapul.¹⁰ A monetáris unió megnövelte e stratégiák divergenciáját: egyfelől még erősebb kínálati oldali reformokat kényszerített ki a 2000-es évek elejétől, másrészt a déli országok a korábbinál alacsonyabb költséggel jutottak hitelhez.¹¹ Következésképpen a pénzügyi nagy fizetésimérleg-többletet generált északon, a déllel szemben. A szuverén csőd fenyegetése délen egyidejűleg az északi bankok erős kitettséggel járt. Franciaország és Németország visszautasították a deficit országok megsegítését: saját bankjaikat kellett kimenteniük.

E válságban a pénzügyi aktorok folyamatosan akciókra kényszerítették a kormányokat. Az euróövezeti válság során a kormányok közötti disztribúciós konfliktus a következőképpen volt jellemezhető: Németország és a további hitelező országok az adós országok őket terhelő kiegészítést kívánták elkerülni, míg az adós országok a megszorító intézkedések bevezetését kívánták elhúzni, ameddig az lehetséges. A pénzügyi növekvő bizalmatlansága, a szuverén adósságkrízis által érintett tagállamok államkötvényeinek emelkedő, fenntarthatatlan kamatterhei, a pénzügyi finanszírozás esetleges meghiúsulása mindkét oldalt együttműködésre szorította. Azok mindezek következtében megtették az euróövezet dezintegrációjának megakadályozásához szükséges intézkedéseket.¹²

A pénzügyi mélyebb integrációra készítették az euróövezeti tagállamokat. A kilépési költségek aránytalanul magasak lettek volna. A magasan eladósodott tagállamok esetében az euróövezetből kilépés egyértelműen kormányzati kudarc lett volna: a monetáris és a pénzügyi rendszer valószínű összeomlásával, hiperinflációval és a külföldi tőkéktől való elzárással. Egyidejűleg az érintett tagállamokon kívül is széles körben „fertőző” hatások léphettek volna fel a pénzügyi rendszerekben. Görögország kivételével a többi tagállam valószínűleg képes lett volna a fenyegető csóddal, illetve a görög kilépéssel megküzdeni. Ám nem volt megalapozatlan a félelem: a pénzügyi általánosan elveszítetik a bizalmat az euróban, visszahúzódnak további eladósodott euróövezeti tagállamokból, egyidejűleg rákényszerítik az övezet többi tagállamát: támogassa a veszélybe került nagyobb tagállamokat (Spanyolországot és Olaszországot). Németország és az „észak” számára az euró bedőlése valutájuk meredek ütemű felértékelődéséhez, egyidejűleg exportjuk folyamatos eséséhez, mély és hosszantartó recesszióhoz vezetett volna. 2011-ben az UBS az euróövezetből történő kilépés azonnali költségét a GDP 40-50%-ára becsülte az első évben a gazdaságilag gyengébb tagállamok tekintetében és 20-25%-ra olyan gazdaságilag erős

¹⁰ Hall, Peter: The economics and politics of the Euro crisis. *German Politics*, Vol. 21. (2012) No. 4. 358–359.

¹¹ Scharpf, F.: 'Monetary union, fiscal crisis and the preemption of democracy'. LEQS Paper 36. (2011), available at <http://ssrn.com/abstract=1852316>. 13–16.

¹² Schimmelfenning: Liberal Intergovernmentalism i. m. 185–187.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.7

2019. XII. évf. Különszám

tagállamban, mint Németország. Noha a költségek a következő években csökkennének, a Bertelsmann/Prognos tanulmánya a GDP kumulált veszteségét 2020-ig a déli tagállamok (Görögország, Olaszország, Portugália, Spanyolország) euróövezetből történő kilépése nyomán 69%-ra becsülte Németország s 154%-ra Franciaország esetében. E kalkulációkkal összehasonlítva a támogatási költségek és kockázatok (pl. ESM hozzájárulások, ECB kötelezettségek) viszonylag mérsékeltnek tűntek.

Az euróövezet lebontásának negatív externalitásai az euró megőrzésének s valamennyi tagállam övezetben tartásának közös érdekét mozdították elő. E közös érdek átalakította a kormányok közötti disztribúciós konfliktust: azt vegyesen motivált („csirke”) alku játékká változtatta.¹³ Egyrészt a tagállamok kormányai elkötelezettek voltak az euróövezet további fenntartása és védelme iránt. E pozíciót alátámasztotta a negatív kölcsönös függés, a megszűnés költségeinek rendkívüli nagyságrendje valamennyi euróövezeti tagállam tekintetében. E pozíció vonatkozásában nem volt „északi” vagy „déli” kormány. A kormányok folyamatosan törekedtek terheik mérséklésére. Ám amikor valamely tagállamot közvetlen fizetéseképtelenség fenyegetett, az euróövezet fenntartásának érdeke került előtérbe. Németország és az északi országok megállapodtak a szükséges támogatások nyújtásában, a déli tagállamok pedig elfogadták az őket terhelő megszorításokat.

Fentiek összhangban állnak a *preferenciák és a hatalom tagállami kormányok közötti megosztásával*. Egyes tagállamok a kezdeti katasztrófa politika után vegyesen motivált „csirke” játék alku struktúrájában működnek együtt. Miközben az LI-nek magára kell vállalnia az euróövezeti tagállamok kormányai átfogó, exogén módon adott érdekét a kooperációs hiba elkerülése érdekében, a neofunkcionalizmus figyelembe veszi: e preferencia a korábbi integráció endogén eredményeképpen hogyan jött létre. Utóbbi folyamat előmozdította a kölcsönös függést, óriási költségekkel járt, s kivételesen nagy exit költségeket eredményezett, csökkentette továbbá a nemzeti krízismenedzsment kapacitásokat.

Az euróövezeti krízistől eltérően a migrációs krízis során a tagállamok kormányai gyenge transznacionális aktorokkal konfrontáltak. A menekültek lényegében a nemzetközi emberi jogok (UN Refugee Convention) kötelezettségeire és informális morális megállapodásokra hivatkozva gyakorolhattak nyomást a tagállamok kormányaira. Kezdetben a menekülőkről szóló hírek és a képek a Földközi-tengeren történt tragédiákról, nyomást teremtettek a menekültek megmentése érdekében. Amikor azonban a köztámogatás a migráns áramlás növekedésének a hatására megcsappant, a tagállami kormányok képesek voltak határellenőrzés bevezetésével, kerítésépítéssel vagy elkerülő tranzitútjukat megtámogatva a migránsok beáramlását meggátolni, vagy eltéríteni.

E nemzeti „önsegély” végeredményben reakcióláncolathoz, a balkáni útvonal lezárásához vezetett Ausztriától Macedóniáig. A legnagyobb teher Görögországon maradt, amelynek hosszú partvonala nem zárható le hatékonyan. A görög fizetéseképtelenség az euróövezeti válság során – a fertőzés kockázata miatt – a tagállamok fővárosaiban félelmet keltett. Ugyanakkor nem állt fenn az előbbivel összehasonlítható ösztönözöttség Görögor-

¹³ Schimmelfenning: Liberal Intergovernmentalism i. m.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.7

2019. XII. évf. Különszám

szág migrációs krízisben történő támogatására. Az euróövezet és Schengen eltérő kezelése a lényegesen eltérő költségekkel függ össze. A legpesszimistább tanulmányokban sem emelkedik magasabbra a „Schengen nincsen” scenárió éves költsége a GDP 0,13%-ánál (Európai Bizottság), 0,18%-nál (Bertelsmann/Progres), vagy 0,2%-nál (Stanley Morgan). *Az euró összeomlásának a költségei a legoptimistább scenárió esetén is legalább százszorosan magasabbak lettek volna!*

A kooperáció erős közös érdekének hiányában a migrációs krízis alku struktúrája „Rambo”¹⁴ vagy „meggyőzési játék” helyzetre hasonlít.¹⁵ Abban egyetlen játékos rendelkezik domináns stratégiával az elpártolás tekintetében („megoldhatatlan helyzet” játék), elégedetlenként otthagya a másik játékost. Ez volt a szemléltető, illetve tranzitországok alku pozíciója. E tagállamok nem voltak ösztönözve a frontállamok, illetve a célállamok terheinek megkönnyítésében, európai áthelyezési rendszer bevezetésében. E helyzet élesen szemben áll az euróövezeti krízis konstellációjával, amelyben a legkisebb érintett államok is súlyosan szenvednének a rezsim bedőlése esetén.

Összességében *a transznacionális kölcsönös függés a Gazdasági és Monetáris Unióban pályafüggőséget eredményezett az euróövezeti válság időszakában.* A hatalmas transznacionális aktorok, az endogén kölcsönös függőség és a lehetséges exit költségek kombinációja kizárta az egyoldalú akciókat. Mindez arra készítette a kormányokat, hogy tovább haladjanak az euróövezeti integráció pályáján. A válság előtt visszautasított fiskális és pénzügyi integrációt is vállalják, néha kissé kelletlenül. *Ám a migrációs krízisben a transznacionális kölcsönös függés nem volt elegendő pályafüggőség generálására.* A hatalom nélküli transznacionális aktorok és az alacsony kilépési költségek még gyenge tagállamok kormányainak is lehetővé tették, hogy elsősorban a saját migrációs helyzetükkel foglalkozzanak, s elkerüljék a migrációs ügyekben a döntések átadását.

2.1.2. Szupranacionális kapacitás

A transznacionális kölcsönös függőség változása, különösen a kilépési költség változása képezi az integrációs alku különbségének fő feltételeit és a két krízis eredményét. Mindehhez azonban a szupranacionális kapacitás változásai is hozzájárultak. Az euróövezeti krízis integrációt mélyítő eredményének alapjai a következők: a tagállamok már a krízis előtt elkötelezettséget vállaltak a szupranacionális integráció iránt, illetve egyidejűleg hatalmas szupranacionális intézményt hoztak létre, az Európai Központi Bankot (ECB).

A szupranacionális monetáris integráció a GMU-ban nemcsak jelentős ráfordításokat igényelt. Rendkívül bonyolult lenne az integráció felfüggesztése, illetve a dezintegráció, az európaizált kompetenciák renacionalizációja. A monetáris uniót állandóra tervezték. Nincs szabályozva kilépési vagy felfüggesztési eljárás az Európai Unióból történő kilépésen túl. A

¹⁴ Zürn, Michael: Interessen und Institutionen in der internationalen Politik: Grundlegung und Anwendungen des situationsstrukturellen Ansatzes. Leske + Bud, Opladen, 1992.

¹⁵ Martin, Lisa L.: 'Interests, Power and Multilateralism'. *International Organization*, 47. (1992/2) 765–792.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.7

2019. XII. évf. Különszám

tagállamok új, független, európai központi bankot hoztak létre, a monetáris politikára vonatkozó kizárólagos hatáskörökkel. Az ECB-nek nemcsak létfontosságú önérdeke az euró megőrzése és konszolidációja. Autonómiával és forrásokkal is rendelkezik politikája alkalmazásához. Az ECB nagy, s valószínűleg elkerülhetetlen szerepet játszott az euró megőrzésében és az euróövezet integrációjának az erősítésében.

Noha a Schengen rezsimit annak kormányközi kezdete óta fokozatosan „közösségiesítették”, az nem hasonlítható a monetáris integrációhoz. Nem végrehajtó hatalmat ruháztak át az EU intézményekhez, hanem a negatív integráció belső piaci modelljét (a nemzeti korlátozások eltörlése a szabad utazás előtt az EU-n belül) követték, illetve szabályozó politikát (a nemzeti menedékszabályok közelítése) folytattak. A megvalósítást és az operatív adminisztratív kapacitást a tagállamoknál hagyták. E kontextusban jóval könnyebb volt a tagállamok számára a határellenőrzés visszaállítása, menedékszabályaik és eljárásaik áttekintése, mintha a szupranacionális centralizáció a GMU modellt követi. Továbbá a schengeni határ kódex törvényes lehetőséget kínált a schengeni rezsिम ideiglenes felfüggesztésére.

Végül a Frontex és az EASO, a schengeni/dublini rezsिम ügynökségei számára nincsenek sem kompetenciák, sem források az adminisztratív kapacitás hiányosságainak ellensúlyozására egyes tagállamokban, illetőleg az integrációs rezsimmel szembeni ellenállás leküzdésére más tagállamokban. E szervezetek nem tudják az ECB-t követni a létező szabályok és gyakorlatok informális kidolgozásával az erősebb szupranacionális integráció irányában.

A transznacionális kölcsönös függés és a nemzetek feletti kapacitás szignifikánsan különbözött az euróövezet és a schengeni rezsिम között, illetve szélesebben: az euróövezeti és a migrációs krízis között. A pénzügyi szektor jelentősége és a hatalmas kilépési költségek a tagállamok kormányait a kooperáció és a nagyobb integráció irányába tolták el az euróövezeti válságban. *A magas nemzetek feletti kapacitás még erősítette is a pályafüggést.* Ezzel szemben a gyenge intézmények, az alacsony kilépési költségek és a magas nemzeti kapacitás nem voltak képesek legyőzni a kormányok ellenállását a terhek elosztásával és állami transzferekkel szemben a migrációs krízis során.

3. NÉHÁNY KÖVETKEZTETÉS

A neofunkcionalizmus szerint a bővülő és mélyülő európai integráció egyrészt krízisek lehetőségét tartalmazza, másrészt a kríziseken át történő előrehaladás képességét. A neofunkcionalizmus nem feltétel nélkül optimista a válságok tekintetében. Az integráció krízise valóban lendületet adhat az integráció nagy ugrásaihoz. Ám ez nagymértékben a megelőző transznacionális kölcsönös függés és a szupranacionális intézményi kapacitások hatásának a függvénye. A pályafüggőség csak akkor áll fenn, ha a transznacionális kölcsönös függőség és a nemzetek feletti kapacitás átlépi a „kritikus” küszöböt. Az összehasonlító elemzés szerint a kritikus, a nemzetek közötti kölcsönös függés a stagnálás vagy a dezintegráció költségeitől és az egyoldalú akció iránti nemzetállami kapacitás hiányából

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.7

2019. XII. évf. Különszám

tevédik össze. A „kritikus” szupranacionális kapacitás a szupranacionális intézmények autonóm döntési hatalmát, illetve a kormányok közötti disztribúciós konfliktusok és a nemzetek közötti nyomás enyhítésére szolgáló források fennállását feltételezi.

A neofunkcionalizmus a krízis eredmények meggyőzőbb magyarázatát nyújthatja, mint a kormányközi és a posztfunkcionalista alternatív magyarázatok. Mindkét tárgyalt krízis erőteljes, kormányok közötti konfliktust és tömeges hazai átpolitizáltságot tartalmaz. Előbbi tényezők mindkét krízis esetében hasonlóak voltak. Ezért nem magyarázhatják a két tárgyalt krízis eltérő eredményét.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Acharya, Viral V. – Schnabl, Phillip – Drechsler, Itamar: A Pyrrhic victory? Bank bailouts and sovereign credit risk. NBER Working Paper 17136, Cambridge, MA: National Bureau of Economic Research, 2011. DOI: 10.3386/w17136
2. Genschel, Philipp – Jachtenfuchs, Markus: Introduction: Beyond Market Regulation. Analysing the European Integration of Core State Powers. In: Genschel, Philipp – Jachtenfuchs, Markus (Eds.): *Beyond the Regulatory Polity? The European Integration of Core State Powers*. Oxford University Press, Oxford, 2014. 1–23. DOI: 10.1093/acprof:oso/9780199662821.003.0001
3. Genschel, Philipp – Jachtenfuchs, Markus: From Market Integration to Core State Powers: the Eurozone Crisis, the Refugee Crisis and Integration Theory. 2017. DOI: 10.1111/jcms.12654
4. Hall, Peter: The economics and politics of the Euro crisis. *German Politics*, Vol. 21. (2012) No. 4. 355–371. DOI: 10.1080/09644008.2012.739614
5. Hoffmann, Stanley: Obstinate or Obsolete? The Fate of the Nation State and the Future of Western Europe. *Daedalus* Vol. 95. (1966) No. 4. 861–898.
6. Hooghe, Liesbet – Marks, Gary: A Postfunctionalist Theory of European Integration: From Permissive Consensus to Constraining Dissensus. *British Journal of Political Science*, Vol. 39. (2009) No. 1. 1–23. DOI: 10.1017/S0007123408000409
7. Leuffen, Dirk – Rittberger, Berthold – Schimmelfennig, Frank: *Differentiated Integration. Explaining variation in the European Union*. Palgrave, Basingstoke, 2013.
8. Martin, Lisa L.: 'Interests, Power and Multilateralism'. *International Organization*, 47 (1992/2). 765-792.
9. Moravcsik, Andrew: *The Choice for Europe. Social Purpose and State Power from Messina to Maastricht*. Cornell University Press, Ithaca, New York, 1998.
10. Niemann, Arne: *Explaining Decisions in the European Union*. Cambridge University Press, Cambridge, 2006. DOI: 10.1017/CBO9780511492044
11. Pisani-Ferry, Jean: The Euro Crisis and The New Impossible Trinity, Bruegel Policy Contribution, Issue 2012/01 January, Brussels
12. Scharpf, F.: Imagining the Future of the Euro-Policy with the Help of New Concepts. In: G. Marks, F. Scharpf, P. Schmitter and W. Streeck (eds.): *Governance in the European Union*. Sage, London, 1996, 121–150.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.kesz.7

2019. XII. évf. Különszám

13. Scharpf, F.: 'Monetary union, fiscal crisis and the preemption of democracy'. LEQS Paper 36 (2011), available at <http://ssrn.com/abstract=1852316>. DOI: 10.2139/ssrn.1852316
14. Schild, Joachim: Leadership in hard times: Germany, France, and the management of the euro-zone crisis. *German Politics & Society*, Vol. 3. (2013) No. 1. 24–47. DOI: 10.3167/GPS.2013.310103
15. Schimmelfennig, Frank: The Euro Crisis and Differentiated Integration. In: *Democratic Politics in a European Union Under Stress*. (Eds.): Hobolt, Sara – Cramme, Olaf. Oxford University Press, Oxford, 2014.
16. Schimmelfennig, Frank: Liberal Intergovernmentalism and the Euro Area Crisis. *Journal of European Public Policy*, Vol. 22. (2015) No. 2. 177–195. DOI: 10.1080/13501763.2014.994020
17. Schimmelfennig, Frank: Theorising Crises in European Integration. In: *The European Union in Crisis*. (Eds.): Dinan, Desmond – Nugent, Niell – Paterson, William, E. Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2017, 316–336. DOI: 10.1057/978-1-137-60427-9_16
18. Traunert, Florian.: Asylum policy – the EU's "crises" and the looming policy regime failure, *Journal of European Integration*, Vol. 38. (2016) No. 3. 311–325. DOI: 10.1080/07036337.2016.1140756
19. Webber, Douglas: How Likely is it that the European Union will Disintegrate? A Critical Analysis of Competing Theoretical Perspectives. *European Journal of International Relations*, Vol. 20. (2014) No. 2. 341–365. DOI: 10.1177/1354066112461286
20. Zürn, Michael: *Interessen und Institutionen in der internationalen Politik: Grundlegung und Anwendungen des situationsstrukturellen Ansatzes*. Leske + Bud, Opladen, 1992. DOI: 10.1007/978-3-663-10384-4

HAUSNER GÁBOR¹**A Zrínyi-életmű modern katonai-szakmai interpretációja:
Perjés Géza Zrínyi-képe****The Modern Military-professional Interpretation of Zrínyi's
Oeuvre: Géza Perjés's Zrínyi-picture****Absztrakt**

A tanulmány Perjés Géza Zrínyi-képének változásait, hadtörténetírói módszereinek fő elemeit, az ezzel kapcsolatban fölmerült vitakérdéseket és legfőképpen azokat az eredményeket mutatja be, amelyek maradandó helyet biztosítanak Perjés munkáinak a Zrínyi-szakirodalomban.

Zrínyi volt Perjés Géza a legkedvesebb hőse, akivel a legtöbbet foglalkozott. Az 1955 és 2003 között eltelt közel ötven esztendőben 25 írást szentelt Zrínyinek. Zrínyi-értelmezésének csúcspontját a Zrínyi Miklós és kora című monográfia első és második kiadása (1965, 2002) fémjelezte.

Perjés Zrínyi-képe újszerű elméleti alapokra (17–20. századi hadtudomány klasszikusai, játék- és döntésemélet stb.), módszertanra (statisztikai módszerek, kvantifikáció, logikai rekonstrukció) épült. Mindezek erőteljes kánonformáló hatással voltak a Zrínyi-képre.

Kulcsszavak: Perjés Géza, a költő és hadvezér Zrínyi Miklós, Clausewitz, metódizmus, nacionalizmus-vita

Abstract

The study presents the changes of Géza Perjés's Zrínyi-picture, the main elements of his methods of military history, the controversial issues raised in this connection and, above all, the results that provide a permanent place for Perjés' works in the Zrínyi literature.

Zrínyi was Géza Perjés's most beloved hero, with whom he dealt the most. For almost fifty years between 1955 and 2003, he wrote 25 writings to Zrínyi. The first and second editions of the Zrínyi Miklós and Age Monograph (1965, 2002) were the highlights of Zrínyi's interpretation. Perjés's Zrínyi-picture was based on novel

¹ Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar, tudományos munkatárs – E-mail: hausner.gabor.laszlo@uni-nke.hu ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4837-5149>

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.8

2019. XII. évf. Különszám

theoretical foundations (classics of 17th-20th century military science, game and decision theory, etc.), methodology (statistical methods, quantification, logical reconstruction). All these had a powerful canon-shaping effect on the Zrínyi-picture.

Keywords: Géza Perjés, poet and general Zrínyi Mikós, Clausewitz, methodism, nationalism-debate

Perjés Géza saját vallomásai szerint a második világháborúban szerzett élményei, katonai tapasztalatai feldolgozásának szándékával fordult a magyar történelem, a magyar katonai múlt kutatása, feldolgozása felé: „döntő része volt háborús élményeimnek abban, hogy bár 1946 őszén azzal a szándékkal iratkoztam be az egyetemre, hogy szociológus legyek, mégis hadtörténész lettem. Tanulmányaim során ugyanis felvillantak előttem a politika és a háború, valamint a társadalom és a hadsereg összefüggései, és így szélesebb perspektívából kezdtem látni magát a háborút és a katonaságot is... Elkezdtem tehát a hadtörténelemmel foglalkozni. Kézenfekvőnek tűnt, hogy katonai szakmai tudásomat és háborús tapasztalataimat az egyetemen szerzett társadalomtudományi ismeretekkel párosítva, a régebbi hadseregek harcászatával, hadászataival, logisztikájával, szociológiájával és lélektanával foglalkozzam. Így történt, hogyha gyakorlatban nem is folytathattam annyira szeretett hivatásomat, elméletileg és történetileg tovább foglalkozhattam vele, méghozzá olyan gyönyörűséggel, mely átsegített a »másodrendű állampolgárrá válás« keserű élményein. Én így adhattam meg méltó módon a tiszteletet a katonai hivatásnak, a magyar katonamúltnak és azon bajtársaimnak, akik életüket áldozták ezért a hazáért.”²

Kisfaludy András *Dialógusok – Perjés Géza történésszel* című portréfilmjében Perjés egyik beszélgetőtársának, Domokos Mátyásnak azt is elmondta, hogyan esett a választása „a régebbi korokra”, azon belül is Zrínyi Miklóstra. Háborús tapasztalatai, személyes részvétele ugyan a második világháborús magyar katonai szerepvállalás, az események és az okok tisztázására predesztináltak volna, de ez 1945, még inkább 1948 után hosszú ideig olyan tabu témának számított, amellyel saját szavait idézve „jó lelkiismerettel nem lehetett foglalkozni”, éppúgy mint 1848–49-cel, amelynek történetét megterhelte „a marxista bigottéria, a marxista elfogultság”.³ Saját múltja miatt ezért választotta a régiség egy nagy katonai személyiségét, Zrínyi Miklóst.

Perjés első, Zrínyi olvasásáról tanúskodó publikációja 1955-ben jelent meg a *Néphadsereg* című lapban, amelyet több, Zrínyi alapján írott, ugyanott napvilágot látott cikk köve-

² Perjés Géza: A brjanszki erdő aljában. Harctéri élményeim 1942 augusztusától 1943 novemberéig. *Hadtörténelmi Közlemények*, 110 (1997/3), 620.

³ Perjés Géza szavai Kisfaludy András portréfilmjében.

<https://www.youtube.com/watch?v=Ytq8iutYKW8>

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.8

2019. XII. évf. Különszám

tett.⁴ Az utolsó, Zrínyi életművét összefoglaló tanulmánya pedig halálának évében, 2003-ban a Király Béla és Veszprémy László szerkesztette *A magyar hadtörténelem évszázadai* című kötetben látott napvilágot.⁵ A kettő között eltelt közel ötven esztendőben a Perjés-életrajzi monográfia bibliográfiájának tanúsága szerint 25 írást szentelt Zrínyinek, ami messze több mint amennyit például a Mohács-kérdésről írt (számításaim szerint ez utóbbiról 16 publikációja jelent meg).⁶

Perjés Zrínyi-értelmezésének csúcspontjait a *Zrínyi Miklós hadtudományi munkái* két kiadásához készített *Zrínyi Miklós a hadtudományi író* című bevezetője,⁷ a *Századok* 1961–62. évfolyamaiban két részben megjelent nagy tanulmánya: *A metodizmus és a Zrínyi–Montecuccoli vita*⁸ és a *Zrínyi Miklós és kora* című monográfia első és második kiadásai (1965, 2002) fémjelezték.⁹ Mindezek erőteljes kánonformáló hatással voltak a Zrínyi-képre, és a kortárs szakmai kritika¹⁰ és az 1945 utáni történetírást mérlegre helyező historiográfiái áttekintések elismerő hangon szóltak róluk.¹¹

Perjés Géza tehát ezen a terepen látszólag kevesebb ellenállásba, meg nem értésbe ütközött, mint a Mohács-kérdés felvetése avagy a Clausewitz-interpretáció során.¹² A helyzet azonban korántsem ilyen egyszerű. Először is, Perjés Zrínyi-képe nem volt teljesen statikus, az eltelt évtizedek során változott. Másodsor, Perjés ezen a területen is főlvállalta az éles vitát, sőt, a kezdetektől maga is kezdeményezte például a metodizmus kérdésében Klanczay Tiborral, utóbb az irodalmi hatás, ahogy ő szerette nevezni „a filológizálás”, a

⁴ Perjés Géza: Zrínyi Miklós a fegyelemről. *Néphadsereg*, 8. (1955) 8. sz. 2.; Uő: A bátorságról. *Uo.*, 11. (1955) 148–149. sz. 5.

⁵ Perjés Géza: Gróf Zrínyi Miklós. In: *A magyar hadtörténelem évszázadai*. Szerk. Király Béla, Veszprémy László. Atlanti Kiadó, Budapest, 2003, 109–122.

⁶ Perjés Géza műveinek bibliográfiája 1950–2005. Összeáll. Andaházi Szeghy Viktor. In: *Az értelem bátorsága. Tanulmányok Perjés Géza emlékére*. Szerk. Hausner Gábor. Argumentum Kiadó, Budapest, 2005, 835–850.

⁷ Perjés Géza: Zrínyi Miklós, a hadtudományi író. In: *Zrínyi Miklós hadtudományi munkái*. Zrínyi Honvéd Kiadó, Budapest, 1957, 43–91. és 2., bőv. kiad. Perjés Géza: Zrínyi Miklós, a hadtudományi író. In: *Zrínyi Miklós hadtudományi munkái*. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1976, 7–45.

⁸ Perjés Géza: A metodizmus és a Zrínyi–Montecuccoli vita. I. rész: *Századok*, 95 (1961/4–5). 507–535.; II. rész: *Századok*, 96 (1962/1–2). 25–45.

⁹ Perjés Géza: Zrínyi Miklós és kora. Gondolat Kiadó, Budapest, 1965. és 2. bőv. kiad. Perjés Géza: *Zrínyi Miklós és kora*. Osiris Kiadó, Budapest, 2002.

¹⁰ Rázsó Gyula: Perjés Géza: Zrínyi Miklós és kora. *Hadtörténelmi Közlemények*, új folyam 13 (1966/2). 416–418.; Makkai László: Két könyv Zrínyi Miklósról. *Századok*, 100 (1966/6). 1310–1314.; Csapodi Csaba: Perjés Géza: Zrínyi Miklós és kora. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 69 (1967/1). 106–107.

¹¹ Pamlényi Ervin: A magyar történetírás fejlődése a felszabadulás óta. *Századok*, 101 (1967/6). 1198.; Nagy László: Hadtörténetírásunk fejlődése a felszabadulás óta. *Uo.* 1212.; Romsics Ignác: Clio búvó-letében. *Magyar történetírás a 19–20. században – nemzetközi kitekintéssel*. Osiris Kiadó, Budapest, 2011, 428., 435.

¹² Olyannyira így tűnhet ez, hogy Illik Péter a 16–17. századi magyar történelemtől folyt magyar történelmi diskurzus legfrissebb áttekintésében Zrínyi megítélését konszenzusosnak, problémátlannak tekinti, ezért Zrínyi kapcsán vitáról, nézetütközésről nem ír. Illik Péter: *Történések, viták. A XVI–XVII. századi történelemtől*. Budapest, 2011, 131.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.8

2019. XII. évf. Különszám

„filologizáló-módszer” kérdésében Bene Sándorral szemben.¹³ Harmadszor az általa képviselt felfogás és módszertan belekerült több, tőle függetlenül létrejött, ám az ő felfogását is érintő, kikezdő diszkusszióba (például egyes hermeneutikai, valamint eszmetörténeti indítatású, kontextualista irodalomtörténeti és posztmodern történeti diskurzusokba).¹⁴ Az alábbiakban – ha szükségképpen vázlatosan is –, de igyekszem bemutatni Perjés Zrínyiképeinek változásait, hadtörténetírói módszereinek fő elemeit, az ezzel kapcsolatban fölmerült vitakérdéseket és legfőképpen azokat az eredményeket, amelyek maradandó helyet biztosítanak neki a Zrínyi-kutatásban.

PERJÉS ZRÍNYI TANULMÁNYAI ÉS A MOLNÁR ERIK-VITA

Az 1957-ben a történettudományba az ismeretlenségből (a kórházi segédmunkából) be-robbanó Perjés tehát kényszerűen olyan „semleges” témákhoz próbált nyúlni, amellyel szándéka szerint úgy foglalkozhatott, hogy mint egykori Ludovikás, „Horthysta tiszt” ne kerüljön az ideológiai küzdelmek középpontjába. Így esett a választása Zrínyire, akit a marxista történetírás megpróbált ugyan felhasználni, de még nem sajátított ki teljesen. Ám alig kezdett elmélyülni a témában, az 1956-os forradalom tapasztalatai nyomán ideológiai rendcsinálás kezdődött, amelynek jelszava a nemzeti, nacionalista eszmék elleni harc lett. Ennek eredményeként a korábbi, Mód Aladár és Révai József nevéhez köthető, a függetlenségi harcokat és a függetlenségi eszmét, mint a magyar történelem haladó hagyományát hangsúlyozó történeteszemléletet az 1960-as évek elején fokozatosan leváltotta a Molnár Erik nevével és működésével fémjelzett osztályharcos, a nemzeti szempontokat szándékolatlan háttérbe szorító történeti narratíva (ez volt az úgynevezett Molnár Erik-vita vagy történész-vita).¹⁵ Ráadásul Molnár épp azt a korszakot, a 16–17. századot állította a nacionalizmus elleni harc középpontjába, amelyben Zrínyi is élt és alkotott. Különösen fontos, állította a „burzsoá nacionalizmusról” hozott 1959. évi párháztározatról az Akadémián *A nacionalizmus történeti gyökerei* címmel tartott vitauülésén „a ma még nagyon tisztázatlan XVI–XVII. századi magyar fejlődésről vallott nézeteink megtisztítása a még ma is érvényesülő nacionalista maradványoktól”.¹⁶ Molnár a fő hibát későbbi megszólalásaiban is abban jelölte meg, hogy a 16–18. század függetlenségi harcait annyira eltérbe állították, hogy a történetírás sok vonatkozásban a „nacionalista kuruc” felfogás vonalára került, háttérbe szorítva az osztályviszonyok, a nemzetiségi kérdés bemutatását, a nemzetközi

¹³ Perjés Géza: Az interdiszciplinaritás védelmében. Vita Bene Sándorral. *Hadtörténelmi Közlemények*, 110 (1997/4). 797–813. Lásd erről: Hausner Gábor: Márs könyvet olvas. Zrínyi Miklós és a XVII. századi hadtudományi irodalom. Argumentum Kiadó, Budapest, 2013, 127–129.

¹⁴ Pl. Gyáni Gábor: Elbeszélhető-e egy csata hiteles története? Metatörténeti megfontolások. *Hadtörténelmi Közlemények*, 119 (2006/1). 126–133.

¹⁵ Lackó Miklós: Molnár Erik és a 60-as évek történész-vitája. *Századok*, 142 (2008/6). 1483–1536.; Kende Tamás, Mink András: Proletár – nemzet – köziség. Szemelvények a „baloldal és nemzet” problematikájának eszmetörténetéből. *Beszélő*, 11 (2006/2). <http://beszelo.c3.hu> (Letöltve: 2017. 10. 24.); Óze Sándor: Nemzettudat és historiográfia. Hamvas Béla Kulturakutató Intézet, Budapest, 2009.

¹⁶ Lackó: i. m.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.8

2019. XII. évf. Különszám

haladás szempontjának érvényesítését. (Ez elősegítette véleménye szerint, hogy továbbéljen a régi magyar nacionalista nézetek egy része.) Tagadta a nemzeti érzés szerepét a Habsburg-ellenes harcok esetében, amelyek felfogásában rendi szabadságharcok voltak. Molnár Erik a nemzeti kérdés problémájával szoros kapcsolatban állónak tartotta az abszolutizmus kérdését, s főként a „nemzeti abszolutizmus” fogalmát bírálta „nyilván azért, mert e fogalommal szerinte vagy egy »osztályok felett« álló hatalmat, vagy valamiféle modern nemzetfogalmat csempésztek be a feudális viszonyok közé. Ezért is utasította el az ilyen valóban halovány magyarországi – Zrínyi Miklós, Bethlen Gábor, Rákóczi nevéhez kapcsolt – kezdeményeket.”¹⁷ Az a groteszk helyzet állt elő, hogy a rákosista–révaista Mód Aladár lépett fel a „nemzeti” értékek védelmezőjeként. 1963-ban *A hazafias és a nemzeti ideológia* címen rendezett akadémiai vitán a nyitó előadást tartó Molnárt hozzászólásában arra figyelmeztette, hogy nemcsak reakciós örökségünk van, hanem haladó történelmi figuráink is, amire mindig rá kell mutatni.¹⁸

Perjés is hasonló megfontolások, a háborús traumák földolgozása vezette arra a meggyőződésre, hogy szükséges a nemzeti érzés, a hazafiság ápolása, pontos definíciója és ezen fogalmak elhatárolása a nacionalizmustól. A Molnár Erik-vitához *A nemzeti önérzet zavarai* címmel tett terjedelmes hozzászólásában leírja: „a háború után hosszú évekbe telt, amíg valahogyan rendbejöttem magammal, és ki tudtam heverni a személyesen tapasztalt, főleg azonban a háborús bűnösök peréből kibomló szörnyűségeket, és azt a rossz érzést, hogy a magyar nevet ilyen bűnösök mocskolták be. És ez a deprimáltság, ez a csalódás, ez a rossz közérzet még sokaknál megvan...”¹⁹

Perjés Géza Zrínyiről írott szövegei a *Zrínyi Miklós és kora* című, 1965-ben megjelent monográfiáig bezáróan ebben a kontextusban helyezhetők el, hiszen Zrínyi – Perjés felfogása szerint – olyan magyar eszmény, aki a nemzeti lét nagy kérdéseit (nemzeti függetlenség, Habsburg-hűség, a nemzeti hadsereg felállítása, a nemzeti abszolutizmus) fogalmazta meg a maga korában. Csupa olyan kérdést, amely ellen az új, a '60-as évek elején megfogalmazott Molnár Erik-féle koncepció, mint veszélyes, nacionalista csökevény ellen harcot indított. A nemzeti elkötelezettségű Perjés Zrínyivel foglalkozva tehát szembetalálta magát a nemzeti eszme ellen a történettudomány területén indított kommunista támadással, legjobb szándéka ellenére mégiscsak oppozícióba került és vitára kényszerült. A „marxista csalafintaság” (ez Perjés kifejezése) ellen kezdetben a katonai-szakmai interpretációt állította csatasorba. Első tanulmányaiban Zrínyi hadtudományi elveinek modern interpretációját végezte el. Az 1957-ben a Zrínyi Honvéd Kiadónál megjelent *Zrínyi Miklós hadtudományi munkái* című kötetben Markó Árpáddal dolgozott együtt, aki a prózai munkák általa 1939-ben már sajtó alá rendezett szövegét és hozzá írt jegyzeteit adta át, míg a *Zrínyi Miklós és kora* című bevezető tanulmányt Benczédi László írta, Perjés Géza pedig

¹⁷ Uo.

¹⁸ Kende, Mink: i. m.

¹⁹ Perjés Géza: A nemzeti önérzet zavarai. (Gondolatok a nacionalizmus-vitához.) *Látóhatár*, 17 (1967/7–8). 685. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.8

2019. XII. évf. Különszám

tanulmányában a *Zrínyi Miklós, a hadtudományi író* címen boncolgatta a hadtudomány 17. századi állapotának problematikáját. A 45 előtti „polgári” hadtörténetírás nagy alakja, az egykor MTA-tag Markó Árpád ezredes visszaemlékezéseiben megfogalmazott ítélete szerint: „mind a két tanulmány olyan érdekes és értékes, hogy e könyvtől függetlenül is marandó értékű hadtudományi értekezés.”²⁰ Ezen felül Perjés jegyezte az 1957-es Zrínyi-kiadásban a *Tábori kis tracta* és a *Vitéz hadnagy* keletkezéstörténetét és modern szempontú értékelését tartalmazó fejezetet.

Perjés későbbi hadtörténetírói módszereinek és Zrínyi-képének több eleme is fellelhető már ebben az első jelentős írásában. Mindenekelőtt ilyen a szélesebb kontextusba helyezés, jelen esetben a kor hadtudománya legfontosabb problémáinak (az állandó hadsereg, a taktika fejlődése, a kiképzés, a várharc, az irodalmi hatás, a metodizmus) a bemutatása a nemzetközi katonai szakirodalom (Montecuccoli: *Ausgewählte Schriften*, Wien, 1900; Jähns: *Geschichte der Kriegswissenschaften*, Leipzig, 1889, Clausewitz: *Vom Kriege* és Delbrück: *Geschichte der Kriegskunst*, Berlin, 1920) felhasználásával, amit követ Zrínyi ezekről a kérdésekről vallott nézeteinek az összegzése. Ez utóbbi kapcsán a magyar hadtörténetírói hagyományhoz (Rónai Horváth Jenő, Markó Árpád) visszanyúlva kitér eredetiségének, hadtudományi forrásainak és idegen mintáinak végül a művek kánonjának problémájára, majd a mindezek alapján kijelöli Zrínyi helyét az egyetemes és a magyar hadtudományban ekként: „Zrínyi Miklós, mint gyakorlati harcász, mint törökverő hadvezér, korának egyik legkiemelkedőbb katonai személyisége volt. Az Európát fenyegető török veszedelem feltartóztatására többet tett és többet áldozott nagynevű nyugati hadvezér-társainál, bár az európai harcászati irodalmat nem gyarapította nagy elméleti taktikai művekkel. Mint stratégia korának legjobbjai között foglal helyet, anélkül azonban, hogy újjító lett volna. Ugyanakkor nem érthetünk egyet a korábbi hadtörténelmi irodalomban kifejtett olyan nézettekkel, amelyek Zrínyit a harcászat elméletében, a kiképzésben és a hadseregszervezésben egyaránt korát megelőző hadtudósnak tekintették. Európai viszonylatban is kimagasló hely illeti meg azonban Zrínyit, mint katona-pszichológust és katona-filozófust. Mint katona-politikus sem maradt el korának legkiemelkedőbb szakemberei mögött... Zrínyi Miklós katona-lélektani eszméinek méltatására a *Vitéz hadnagy* bevezető tanulmányában részletesen kitérünk. Itt csupán annyit jegyzünk meg, hogy a háború lélektani vonatkozásainak hozzá hasonló mélységű meglátásával legfeljebb Tolsztoj Leónál találkozhatunk. Katona-filozófusi értékeire már Markó Árpád is rámutatott. Amint láttuk a szerencse kérdésénél valóban a háború legmélyebb bölceleti problémáit ragadta meg, s oly biztos kézzel és érzékkel tette azt, hogy méltán állíthatjuk Clausewitz-cel egy sorba. További érdeme, amely kortársai fölé emeli és a hadtudományban tisztas helyet biztosít számára az, hogy a hazafiasságot a győzelem egyik legfontosabb tényezőjének tekinti...”

A magyar hadtudományban a Zrínyit megillető helyet talán fölösleges is méltatni – az annyira szembeszökő. Ő az első magyar nyelvű hadtudományi író, az elméleti alapvető, a

²⁰ Markó Árpád: Életem a történettudomány szolgálatában. In: Tudós és katona. Markó Árpád visszaemlékezései. I. S. a. r. Kincses Katalin Mária. HM HIM, Budapest, 2014, 224.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.8

2019. XII. évf. Különszám

magyar katonai nyelvezet megalapítója. Jelentősége a magyar hadtudományban ugyanaz mint Apácai Csere Jánosé a természettudományban és a filozófiában.”²¹

Az alapvetően katonai-szakmai interpretáció mögött felsejlik Perjés társadalomtudományi érdeklődése, pszichológia iránti fogékonysága (a Pázmány Péter Egyetem Szalai Intézetében kapott indíttatás). Legfontosabb állításai a későbbi munkáiban kiteljesedő Zrínyi-képének is alapkövei. Ezek: 1. Zrínyi kiváló katona volt, aki szerette és értette is a harcot, a háború lényegét, 2. hadtudományi szempontból Zrínyi fő műve a *Tábori kis tracta* és az *Áfium*, 3. Zrínyi fő forrása ezekben saját katonai gyakorlata és élménye, és nem a „másodharmadrendű kompilátorok, Machiavelli-vulgarizátorok”, mint a Zrínyi-kutatás vélte, amely „túlzottan nagy jelentőséget tulajdonított annak a hatásnak, amelyet Zrínyit az olvasmányai alapján érte”, 4. Zrínyi hadtudományi szempontból legértékesebb gondolatait a bátorság-félelem kérdésével és a szerencse-problematikával kapcsolatban fogalmazta meg; ezek Clausewitz felfogását előlegezik, azzal állíthatók párhuzamba.

Mint látható, Clausewitz már Perjés legelső Zrínyi-értelmezésében hivatkozási pont. Hadtudomány-fogalma később is Clausewitzét követi, amennyiben a hadtudományt egy korszak katonai gyakorlata lenyomatának tekinti, amely stratégiai, taktikai kérdésekkel, a hadsereg és a háború politikai, gazdasági és morális összefüggéseivel foglalkozik. Ez az álláspont lesz a kiindulópontja későbbi – de már ekkor felsejlő – ellentétének a Zrínyi prózai műveiben újabb eszmei-politikai-irodalmi hatásokat felismerő irodalomtörténeti diskurzusokkal, hermeneutikai megközelítésekkel.

Zrínyi-képének még egy fontos és állandó elemét kell megemlíteni, amit már az 1957-es tanulmány is deklarált: nemzeti elkötelezettségét, morális töltöttségét – Perjés nem hagy kétséget felőle, hogy számára Zrínyi a hazaszeretet és a hazafiság történelmi példája.

Perjés az 1961–1962-ben a *Századokban* megjelent *A „metodizmus” és a Zrínyi–Montecuccoli vita* című úttörő dolgozatában a Zrínyi-kiadáshoz írott bevezetőben már érintett hadtudományi problémát, a metodizmus-kérdését fejtette ki részletesen. Látszólag szűk hadtudományi kérdést tárgyal, valójában azonban éles vitát folytat nem csak az előd, Rónai Horváth Jenő hadtörténész úgynevezett „metodizmus” elméletével, hanem a mögötte álló, romantikus-nacionalista történetfelfogás ’50-es évekbeli újraéledésével, újraélesztőivel.

Rónai Horváth Jenő honvéd százados, 1889-ben Zrínyi Miklós hadtudományi elveiről tartott akadémiai székfoglaló előadásában²² Zrínyi hadművészeti nézeteinek méltatását abba a nemzeti, Habsburg-ellenes narratívába illesztette, amelynek paradigmatiszma tételét: „Zrínyi mint stratégiai újjító nevezetes tünemény a maga korában, s elméleti ellentéte Montecuccolinak, ki egy tudós hadtani munkában állítja össze egy elmúlt kor katonai bölcsességét” Salamon Ferenc dolgozta ki, s amelyet Pauler Gyula *Zrínyi Miklós és*

²¹ Perjés: i. m. (1957) 89–90.

²² Rónai Horváth Jenő: Gróf Zrínyi Zrínyi Miklós (a költő és hadvezér) hadtudományi elvei. *Hadtörténelmi Közlemények*, 2 (1889/1). 1–19.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.8

2019. XII. évf. Különszám

Montecuccoli Raymond című, a kiegészés esztendejében megjelent invenciózus tanulmánya kapcsolt össze véglegesen a Zrínyi–Montecuccoli vitával.²³

Rónai Horváth Zrínyi és Montecuccoli ellentétének hadtudományi magyarázatot adott. A Napóleon utáni idők legjelentősebb katonai elméletírójának, Carl von Clausewitznek a háborúról írott művén (*Vom Kriege*, Berlin, 1832–1834) alapuló, a 19. század közepén felbukkant metodizmus elméletet innovatívan a 17. századi hadviselésre alkalmazva, Montecuccoli ténykedésében és műveiben a merev előírásokat követő, „torz” elveket valló metodista hadviselési mód elemeit (a tétovázó, a csatákat és döntő ütközeteket kerülő hadviselést, a várak és erődök stratégiai szerepének túlbecsülését stb.) látta diadalra jutni, akit ezért a metodizmus 17. századi fő képviselőjének nevezett. Vele szemben Zrínyi aktív katonai működése és a munkáiban megfogalmazott nézetek „ma – a nagy napóleoni háborúk, a német–francia és orosz–török háborúk után is – csonkítatlan értékkel bírnak, s melyek még valószínűleg hosszú időközön át érvényben fognak maradni.” Ezek közül, mint korát megelőzőt, kiemelte Zrínyinek az erők koncentrálásáról, a gyors és merész hadműveletekről, illetve azok eredményeinek kiaknázásáról vallott nézeteit, valamint az élelmezés, ellátás megoldásának és a magyar hadügy megreformálásának tervét.²⁴

Ezzel szemben Perjés tanulmányában a Hans Delbrück német hadtörténész kezdeményezte úgynevezett stratégiai vita²⁵ irodalmát áttekintve, meggyőzően bizonyította, hogy a kora újkori hadviselésben nem létezett metodista hadviselési mód, s Montecuccoli 1661–1664. évi magyarországi, valamint Franciaország elleni 1672–1675 közötti hadjáratait, stratégiai elveit és török elleni terveit elemezve leszámolt a Zrínyi–Montecuccoli vita romantikus-nacionalista felfogásával, rámutatva kettejük hadtudományi elveinek számos rokon vonására, ellentéteik politikai természetére.²⁶

Perjés Géza írásának igazi célpontja nem is annyira Rónai Horváth 19. századi felfogása, mint Klaniczay Tibor Zrínyi-monográfiájának 1954-ben megjelent első kiadása volt. Ebben az '50-es évek ideológiai elvárásainak közegében született biográfiában Klaniczay Rónai Horváth metodizmus elmélete alapján értelmezte a Zrínyi–Montecuccoli vitát, és a *Vitéz hadnagy* „haladó katonai elveit” a metodista hadviselési módhoz viszonyította.²⁷ Perjés súlyos bírálatát Klaniczay utóbb elfogadta, monográfiája 1964-ben megjelent, jelentősen átdolgozott második kiadásában átírta a vitatott részeket és törölte a metodizmussal kapcsolatos korábbi fejtegetéseit.

Már a metodizmusról szóló tanulmány írásakor világossá vált Perjés számára, hogy Zrínyiről írni csak úgy lehet, „ha a kor természeti, földrajzi, gazdasági és társadalmi viszonyaiból kiindulva” felvázolja a kor háborúinak képét. Ez neki való feladatnak bizonyult, a

²³ Salamon Ferenc: Magyarország a török hódítás korában. Budapest, 1886.²413–415.; Pauler Gyula: Zrínyi Miklós és Montecuccoli Raymond. *Budapesti Szemle*, új folyam, IX (1867). 3–4.

²⁴ Rónai Horváth: i. m.

²⁵ Delbrück, Hans: Nachtrag. Über den Gegensatz der Ermattung- und Niederwerfungstrategie. In: *Uö: Geschichte der Kriegskunst im Rahmen der politischen Gesichte*. IV. Bd. Berlin, 1920.

²⁶ Perjés: A „metodizmus”... i. m. (1962) 25–44.

²⁷ Klaniczay Tibor: Zrínyi Miklós. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1954, 470–472.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.8

2019. XII. évf. Különszám

Szalai oldalán nyert társadalomtudományi ismeretek és érdeklődés kiváló alapot nyújtott ehhez. Az 1965-ben napvilágot látott *Zrínyi Miklós és kora*ban erre vállalkozott. A monográfiában rendszerbe foglalta és kiteljesítette az előző munkáiban Zrínyiről kifejtett elképzeléseit, amit kiegészített a 17. század gazdasági, társadalmi, hadügyi viszonyainak széles tablójával. A komplex feldolgozás, a következetesen érvényesített hadtörténeti szempont és az agrártörténeti, statisztikai módszerek tették lehetővé Perjés Gézának, hogy a nacionalizmusról folyó viták kellős közepén elkerülje az ideológiai csapdákat, és maradandó, máig forgatott és idézett alapmunkát tegyen le az asztalra. Az elkészült mű azonban burkoltan, de határozottan reflektál a kor hazai történettudományi diskurzusára. Mindenekelőtt Benczédi Lászlónak az 1957-es *Zrínyi Miklós hadtudományi munkái* kiadásában a Perjés tanulmánya előtt álló *Zrínyi Miklós és kora* című írására.²⁸ Zrínyi-monográfiájában Benczéditől nagyon erőteljesen eltérő képet fest Zrínyi politikai törekvéseiről. Benczédi Zrínyije „a következetes függetlenségi szemlélet alapján eljutott az önálló nemzeti királyság meghirdetéséig, és azt az önerejű felszabadulás katonai szükségleteként a nemzeti abszolutizmus programjával kapcsolta egybe... A török elleni függetlenségi harc hazai talajra helyezésével és a nemzeti abszolutizmus követelésével Zrínyi az oszmán hódítók elleni küzdelmet – úgy, ahogy az a központosított erdélyi fejedelemség által vezetett Habsburg-ellenes nemzeti mozgalmaknál megvalósult – közelebbi és távolabbi vonatkozásban egyaránt a társadalmi előrehaladás ügyével kapcsolta össze... Mindez nem azt jelenti, hogy Zrínyi a nemzeti abszolutizmus programjának meghirdetésével szembekerült nagybirtokos érdekeivel és cselekvésben, érzelmileg az elnyomott osztályokkal azonosult. Távol állt attól, hogy Dózsa szerepét vállalja. A központosított nemzeti királyság, amelyet Zrínyi elképzelt, maga is csak feudális alapokon jöhetett volna létre, sem népuralmat, sem a polgári erők azonnali felülkerekedését nem jelentette volna... Zrínyi koncepciója volt az a szélső határ, ameddig a nagybirtokos arisztokráciából valaki egyáltalán eljuthatott.”²⁹

Benczéditől és Klaniczay Tibor Zrínyi-monográfiájának az előző évben megjelent második kiadásában foglaltaktól³⁰ eltérően Perjés könyvében „tagadta, hogy Zrínyi nézetei és törekvései a kuruc mozgalmat előlegezték volna. Tézise szerint az erdélyi fejedelemséggel kapcsolatos országegyesítő tervei meghiúsulása után a költő és hadvezér ismét Habsburgok felé fordult és a törökkel szembeni védekezés állt törekvéseinek középpontjában.”³¹ Zrínyi a gyakorlati politikus és katona Perjés szerint Béccsel összhangban járt el, „elméleti műveiben viszont a magyar függetlenséget hirdette. De hogyan is lehetett volna ez másként? Béccsel szembeszállni, tőle elszakadni már a török miatt sem lehetett. Tehát nem maradt más választás, mint vele együttműködni. Magyarország önállóságának kivívására csak akkor kerülhetett sor, ha a két ellenség közül legalább az egyik kiesett”.³² Perjés a

²⁸ Benczédi László: *Zrínyi Miklós és kora*. In: *Zrínyi Miklós hadtudományi munkái*. Zrínyi Honvéd Kiadó, Budapest, 1957, 7–42.

²⁹ Benczédi: i. m. 26–30.

³⁰ Klaniczay Tibor: *Zrínyi Miklós*. 2., átdolg. kiad. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1964.

³¹ Romsics: i. m. 435.

³² Perjés: *Zrínyi Miklós és kora*. (2. bőv. kiad., 2002) i. m. 273.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.8

2019. XII. évf. Különszám

korszakkal kapcsolatban sok vitát kiváltott politikatörténeti kérdésekről (például a Habsburg-központosítás, abszolutizmus magyarországi politikájának értékelése) reális, elfogultságoktól és szélsőségektől mentes képet adott.

A monográfia maradandó értéke azonban nem Zrínyi politikai programjának, hanem a 17. századi magyar hadviselés és hadügy, Zrínyi katonai tevékenységének, hadászati elveinek és írói életműveinek újszerű bemutatásában rejlik. Ezen kérdésekben már a kortárs bírálók szerint is „új, lényeges vonásokkal gazdagította... a Zrínyi képet.”³³ Mik ezek az új vonások, amelyeket kiemelhetünk fél évszázad múltán is? Elsőnek talán Zrínyi végvári harcainak részletekre kiterjedő rekonstruálását kell említeni levelei alapján, másodsorra a *Szigeti veszedelem* katonai tanúságainak (a várvívás menete katona-lélektan stb.), olvasatának fölfedezését, harmadjára Zrínyi helyének kijelölését a kor hadtudományában, s ennek részeként a metodizmus kérdés és az 1662. évi Zrínyi–Montecuccoli vita természetének tisztázását, végül az 1661–1664. közötti hadjáratok eseményeinek, köztük Zrínyi katonai teljesítményének bemutatását és elemzését. És ne felejtjük, 1965-ben egy tudományos-ismeretterjesztő műfajú könyvben először olvasható a nagyközönség érthetően a 17. század agrártermelési, népesedési, közigazgatási viszonyairól, a végvárrendszer működéséről, a korabeli magyar katonaság állandó és ideiglenes elemeiről, regularitásról és irregularitásról!

Ami a Zrínyi-monográfia forrásbázisát (irodalomjegyzékét) illeti: a korábbi munkáiban hivatkozott hadtörténeti, hadtudományi szakirodalom (Montecuccoli, Clausewitz, Delbrück, Jähns stb.) kibővült a kortárs magyar, osztrák-német és francia történeti, agrár-, éghajlat-, népesedés-, politika- és diplomáciatörténeti források és feldolgozások egész sorával (közöttük 1962–1963-ban megjelentek is vannak). Ez összefügg azzal, hogy Perjés módszertana is gazdagodott: 1957-től az MTA kutatói státuszában a Statisztikai Hivatal Könyvtárába, a történeti-statisztikai kutatócsoportba került, s 1963-tól sorra jelentette meg ilyen tárgyú közleményeit, ebből az évből való például a *Mezőgazdasági termelés, népesség, hadseregélelmezés és stratégia a XVII. század második felében (1650–1715)* című korszakos kismonográfiája. A statisztikai módszerek, a kvantifikáció ettől kezdve fontos helyet kaptak Perjés munkásságában. 1967-ben egy vita hozzászólásában ezt meg is fogalmazta: „a stochasztikus összefüggések matematikai kifejezése beláthatatlan lehetőségeket rejt magában a társadalomtudományokban. Amennyiben ugyanis a matematikai statisztika módszerei alkalmasak arra, hogy a társadalmi élet rendkívül bonyolult összefüggéseit leképezzék, sőt annak kifejezésére is, hogy az *a* előzmény *b*, *c*, *d*, *e* stb. következményei milyen valószínűségi szinten realizálódnak ... akkor a történeti kutatás klasszikus általánosítási folyamatai eddig nem látott biztonsággal és pontossággal mehetnek végbe... az eddig csak verbálisan kifejtett és esetleg csak a hipotézis szintjén feltett, verifikálatlan törvényszerűségek bizonyos valószínűségi határok között egzakt megfogalmazást és bizonyítást nyerhetnek.”³⁴

³³ Rázsó: i. m. 416.

³⁴ Perjés Géza: Hozzászólás Elekes Lajos referátumához. *Századok*, 101 (1967/6). 1234–1235.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.8

2019. XII. évf. Különszám

Emellett az 1965-ös Zrínyi-könyvben tűnik fel először egy másik kedvelt módszere a logikai konstrukció, a tények bizonyos katonai, hadtudományi stb. elv szerinti rendezése. Így rekonstruálja például Zrínyi végvári harcait, mondván: „A forrásanyag szűkössége nem akadályozhat meg bennünket abban, hogy ne foglalkozzunk végvári harcaival. Eljárásunkban újfent azt a módszert követjük, hogy a hiányos, szétszórt adatokat bizonyos elvi szempontok alapján rendezzük, és így próbáljuk összeállítani a végső képet.”³⁵ E módszer korszerűségét jelzi, hogy 1955–1956-ban jelentek meg Londonban Alfred Higgins Burne művei a százéves háborúról és Agincourt-ról, amelyben megfogalmazta az „Inherent Military Probability” elméletét, amely szerint a terep, a létszámviszonyok, időjárási, technikai viszonyok és feltételek ismeretében, a katonai logika, a hadtudomány eredményeinek felhasználásával utólag megalkothatók az események koherens elbeszélései.³⁶

Természetesen lehetnek és voltak is kritikai észrevételek a munka egyes állításaival szemben (például Zrínyi politikai programjának eltérő megítélése, ezzel összefüggésben „az utolsó száz nap” elnagyolása, a költő-hadvezér családi életének, a kor kulturális viszonyainak kimaradása a képből, avagy a magyar katonai fejlődés elmaradásának Perjés által adott magyarázata) – mindez azonban ma sem von le semmit értékéből.³⁷ Mi sem bizonyítja értékállóságát, maradandóságát jobban, mint az, hogy az Osiris Kiadó Monográfiák sorozatában 2002-ben újra megjelentette az addigra már a könyvtárak polcainál is eltűnt kötet második kiadását.

Igen sokatmondó Perjés előszava ehhez a második kiadáshoz: „újra olvasva könyvem 1965-ben megjelent első kiadását, arra a meggyőződésre jutottam, hogy a kép, amit Zrínyi személyiségéről, valamint politikai, hadvezéri és hadtudósi tevékenységéről megrajoltam, a lényegét illetően nem szorul változtatásra.”³⁸ Az eltelt időben napvilágot látott források és kutatási eredmények alapján csupán két pontban látott szükségesnek és tett változtatást. Az egyik R. Várkonyi Ágnes '70-es évekbeli kutatásai nyomán vált szükségessé, amelyek feltárták a Rajnai Szövetség török ellenes európai összefogási terveit és gyakorlati lépéseit és ezekben Zrínyi aktív, kezdeményező szerepét.³⁹ Ennek alapján Perjés arra a meggyőződésre jutott, hogy a Porta szükségesnek tartotta a preventív háborút, ehhez kapóra jött neki, hogy a kelet-magyarországi megyékben az elégedetlenség hatására megerősödött a hódolási szándék.

Várkonyi kutatásai tehát a török vezetők döntésének újragondolására készítették Perjést, annál is inkább, mert a könyve két kiadása között eltelt időben érdeklődése a viselkedéstudományok (játék- és döntésemélet, szervezéselmélet stb.) felé fordult, és meggyőződésévé vált, „hogy a történettudomány nem zárkozhat el eredményeik, főleg azonban szemléletük és módszerük alkalmazása elől”. Már az 1989-ben megjelent *Esterházy Pál*

³⁵ Perjés Zrínyi Miklós és kora. (2. bőv. kiad., 2002) i. m. 99.

³⁶ Burne, Alfred Higgins: The hundred Years War. London, 1955.; Uő: The Agincourt War. London, 1956.

³⁷ Makkai: i. m. 1313–1314.

³⁸ Perjés: Zrínyi Miklós és kora. (2. bőv. kiad., 2002) i. m. 7.

³⁹ R. Várkonyi Ágnes: Török világ és magyar külpolitika. Magvető Kiadó, Budapest, 1975.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.8

2019. XII. évf. Különszám

Mars Hungaricus kiadáshoz készített Zrínyi és az 1663–64 es nagy török háború című bevezető tanulmányában megfogalmazta: „Az említett tudományok eredményeinek figyelembe vételével egy szilárd elv mindenképpen kimondható: nem létezett, mert nem létezhetett a történelem folyamán olyan közösség, társadalmi vagy politikai csoportosulás, államszervezet, melynek működésében ne érvényesült volna a célokat és eszközöket mérlegelő, azokat egymáshoz rendelő racionalitás, egészen pontosan korlátozott racionalitás. Ha viszont így van, akkor elfogadhatatlan az a történésgyakorlat, mely azzal tér ki a török politikai és katonai döntések vizsgálata elől, hogy azokat egyedül a nyers, parttalan, irracionális hódításvágy motiválta, következésképp vizsgálatra nem is érdemesek.

Az említett szemlélet és módszer helyességének belátása és elfogadása után a török források hiányosságaiából adódó nehézségek bizonyos fokig legyőzhetők... Arról van szó ugyanis, hogy miután a viselkedéstudományi kutatások szerint az emberi döntések a környező világ adatait magában foglaló belső modellben mennek végbe, el kell fogadnunk, hogy a Porta vezetői is ilyen belső modellből kiindulva mérlegelték a politikai, gazdasági és katonai tényezőket, az egyes alternatívákat és azok következményeit. A fő kérdés, a legfontosabb kutatási cél tehát ennek a belső modellnek a rekonstruálása.”⁴⁰

A másik pont, ahol utólag kiegészítette Zrínyi-értelmezését legalább ennyire jellemző Perjés hadtörténetírói módszereinek, felfogásának változására: „A másik problémakör, melyben módosítanom kellett könyvem szövegét, Zrínyi „szerencse”-fogalmához kapcsolódik. Könyvem megírását követően kezdtem foglalkozni a valószínűségelmélet történetével és Clausewitzcel. E kutatások során ismertem fel, hogy Zrínyi „szerencséje” azonos a valószínűségelmélet „véletlenjével”. Zrínyi kortársa, Pascal, a valószínűségelmélet matematikai és filozófiai megalapozója felismerte, hogy a világban a valószínűség törvényei uralkodnak, és hogy az emberi döntés nem más, mint a valószínűség mérése, mérlegelése. Ha Zrínyi mindezt nem is fogalmazta meg így – a valószínűség kifejezést nem is használja –, de kétségtelen, hogy megérezte: a háborúban nem érvényesül a szigorú kauzalitás, hanem az eseményeket a szerencse, a véletlen befolyásolja, és a hadvezér döntéseiben nem támaszkodhat a formális, hanem csakis a valószínűségi logikára. A háború valószínűségi, stochasztikus természetének ez a Zrínyi által történt megérezése, sejtése ölt azután szilárd teoretikus formát Clausewitz elméletében.”⁴¹

Perjés Géza 1965 után kezdett el foglalkozni mélyebben Clausewitzel és a Mohács-kérdéssel (1966-tól Clausewitz fordításával, 1971-ben jelent meg *Az országút szélére vett ország a Kortárs* című folyóiratban). Zrínyiről ezt követően majd csak a '80-as, '90-es években jelennek meg újabb írásai: 1989-ben a már említett bevezető tanulmánya Esterházy Pál *Mars Hungaricus*ához, majd 1990-ben a *Hadtörténelmi Közlemények* lapjain a *Karddal és tollal szolgált a hazát. Gyakorlat, elmélet, katonai etika és hazafias érzés Zrínyinél* című és 1997-ben ugyancsak a *Hadtörténelmi Közlemények*ben (amelynek szer-

⁴⁰ Perjés Géza: Zrínyi és az 1663–64 es nagy török háború. In: Esterházy Pál *Mars Hungaricus*. S. a. r. és ford. Iványi Emma. Bevez. és szerk. Hausner Gábor. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1989, 26.

⁴¹ Perjés: Zrínyi Miklós és kora. (2. bőv. kiad., 2002) i. m. 7–8.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.8

2019. XII. évf. Különszám

kesztőbizottsági tagja is volt) egy újabb vitacikke: *Az interdiszciplinaritás védelmében Vita Bene Sándorral*.⁴²

Úgy vélem, hogy Clausewitz stúdiumai nyomán Clausewitz központi helyre került Perjés világmagyarázataiban, így Zrínyi-értelmezésében is. Ennek tudható be, hogy álláspontja az irodalomtörténészekkel, az újabb hermeneutikai, eszmetörténeti megközelítésekkel az 1990-es évekre egyre merevebbé vált. Perjés éles hangú vitacikkben reflektált az 1990-es években elindult új irodalomtörténeti diskurzusra, amely Zrínyi morális felfogását a kor politikával foglalkozó libertinus gondolkodóinak műveivel, 1660-as évekbeli tevékenységét pedig a műveiből feltároló heroikus életfelfogással kapcsolták össze. Már korábban is megfogalmazott álláspontjára jellemzően, a filologizálás és az irodalmi hatás túldimenzionálásának tudta be, hogy Zrínyi morális felfogását, a véleménye szerint a katonai gyakorlat szülte etikai nézeteit a kor politikával foglalkozó libertinus gondolkodóinak műveivel hozzák összefüggésbe. Vitacikkének záró mondatai jól jellemzik Perjésnek Zrínyiről és a hadtudományról vallott álláspontját: „csak azt ajánlhatjuk az... irodalomtörténész kollégáknak – írta –, hogy Zrínyinek különösen a *Vitéz hadnagyban* kifejtett gondolatait önértékük szerint, a hadtudomány saját jogán, mint sui generis katonai igazságokat kezeljék. Hisz ő maga kizárólag katonai munkának tartotta saját művét, amint erről ajánlása tanúskodik... Miért kell mást kiolvasni a műből, mint ami benne van?”⁴³

Ez utóbbi dilemma feloldására csak a 20. század végi eszmetörténeti alapozású kutatások, a hadtudományi irodalomról kialakult diskurzus teremtette meg a lehetőséget. Éppúgy történelmietlen lenne ezt Perjés Géza fejére olvasni, mint a posztmodern szkepszist számon kérni rajta.

ÖSSZEZÉS

Zrínyi volt Perjés Géza legkedvesebb hőse, akivel a legtöbbet foglalkozott, a róla írott munkái legimmanensebben hordozták saját világnézetét, a nemzeti múlttól, a történelemtől, hadtörténelemtől és a (had)történetírás módszereiről vallott mindenkori felfogását. Perjés Zrínyi-képe újszerű elméleti alapokra, módszertanra épült, s téves, amit a Mohács-vitát összegezve Erős Vilmos állított, miszerint Perjés „megrekedt az európai történetírásban már régen kezdetlegesnek tekintett politikai eseménytörténetnél, esetenként heroizálásnál, a nemzeti múlt dicsőítésénél, amihez képest mégiscsak modernebb léptékű az európai viszonyokat is figyelembe vevő, kritikus múltszemlélet”.⁴⁴ Perjés Géza Zrínyi írásai ma is forgatandó alpművek, s meggyőzően igazolják R. Várkonyi Ágnes ítéletének helyességét: „Ha a történetíró munkájának maradandó értéke a folytathatóságban rejlik, ak-

⁴² Perjés Géza: Karddal és tollal szolgálta a hazát. Gyakorlat, elmélet, katonai etika és hazafias érzés Zrínyinél. *Hadtörténelmi Közlemények*, 103 (1990/4). 121–128.; Perjés Géza: Az interdiszciplinaritás védelmében. Vita Bene Sándorral. *Hadtörténelmi Közlemények*, 110 (1997/4). 797–813.

⁴³ Perjés: Az interdiszciplinaritás védelmében. i. m. 810–811.

⁴⁴ Erős Vilmos: A Mohács-vita. *Magyar Szemle*, új folyam, XXIII (2014/5–6).

http://www.magvarszemle.hu/cikk/a_mohacs_vita (Letöltve: 2018. 06. 10.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.8

2019. XII. évf. Különszám

kor Perjés Géza életműve az utóbbi fél század magyar történetírásának egyik legjelentősebb részét alkotja.”⁴⁵

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Benczédi László: Zrínyi Miklós és kora. In: Zrínyi Miklós hadtudományi munkái. Zrínyi Honvéd Kiadó, Budapest, 1957, 7–42.
2. Burne, Alfred Higgins: The hundred Years War. London, 1955.
3. Burne, Alfred Higgins: The Agincourt War. London, 1956.
4. Csapodi Csaba: Perjés Géza: Zrínyi Miklós és kora. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 69 (1967/1). 106–107.
5. Delbrück, Hans: Nachtrag. Über den Gegensatz der Ermattung- und Niederwerfungstrategie. In: Uő: Geschichte der Kriegskunst im Rahmen der politischen Geschichte. IV. Bd. Berlin, 1920.
6. Erős Vilmos: A Mohács-vita. *Magyar Szemle*, új folyam, XXIII (2014/5–6). http://www.magjarszemle.hu/cikk/a_mohacs_vita
7. Gyáni Gábor: Elbeszélhető-e egy csata hiteles története? Metatörténeti megfontolások. *Hadtörténelmi Közlemények*, 119 (2006/1). 126–133.
8. Hausner Gábor: Más könyvet olvas. Zrínyi Miklós és a XVII. századi hadtudományi irodalom. (A Hadtörténeti Intézet és Múzeum Könyvtára. Sorozatszerk. Veszprémy László.) Argumentum Kiadó, Budapest, 2013.
9. Illik Péter: Történészek, viták. A XVI–XVII. századi történelemről. Budapest, 2011.
10. Kende Tamás, Mink András: Proletár – nemzet – közig. Szemelvények a „baloldal és nemzet” problematikájának eszmetörténetéből. *Beszélő*, 11 (2006/2). <http://beszelo.c3.hu>
11. Klaniczay Tibor: Zrínyi Miklós. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1954.
12. Klaniczay Tibor: Zrínyi Miklós. 2., átdolg. kiad. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1964.
13. Lackó Miklós: Molnár Erik és a 60-as évek történész-vitája. *Századok*, 142 (2008/6). 1483–1536.
14. Makkai László: Két könyv Zrínyi Miklósról. *Századok*, 100 (1966/6). 1310–1314.
15. Markó Árpád: Életem a történettudomány szolgálatában. In: Tudós és katona. Markó Árpád visszaemlékezései. I. S. a. r. Kincses Katalin Mária. HM HIM, Budapest, 2014, 103–232.
16. Nagy László: Hadtörténetírásunk fejlődése a felszabadulás óta. *Századok*, 101 (1967/6). 1205–1215.
17. Öze Sándor: Nemzettudat és historiográfia. (Sziget sorozat) Hamvas Béla Kultúrakutató Intézet, Budapest, 2009.
18. Pamlényi Ervin: A magyar történetírás fejlődése a felszabadulás óta. *Századok*, 101 (1967/6). 1185–1204.
19. Pauler Gyula: Zrínyi Miklós és Montecuccoli Raymond. *Budapesti Szemle*, új folyam, IX (1867). 3–42.

⁴⁵ R. Várkonyi Ágnes: A történetíró bátorsága. (Bevezetés) In: Az értelem bátorsága. Tanulmányok Perjés Géza emlékére. Szerk. Hausner Gábor. Argumentum Kiadó, Budapest, 2005, 9.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.8

2019. XII. évf. Különszám

20. Perjés Géza: Zrínyi Miklós, a hadtudományi író. In: Zrínyi Miklós hadtudományi munkái. Zrínyi Honvéd Kiadó, Budapest, 1957, 43–91.
21. Perjés Géza: A metodizmus és a Zrínyi–Montecuccoli vita. I. rész: *Századok*, 95 (1961/4–5). 507–535. o.; II. rész: *Századok*, 96 (1962/1–2). 25–45.
22. Perjés Géza: Zrínyi Miklós és kora. Gondolat Kiadó, Budapest, 1965.
23. Perjés Géza: A nemzeti önérzet zavarai. (Gondolatok a nacionalizmus-vitához.) *Látóhatár*, 17 (1967/7–8). 683–704.
24. Perjés Géza: Hozzászólás Elekes Lajos referátumához. *Századok*, 101 (1967/6). 1234–1235.
25. Perjés Géza: Zrínyi Miklós, a hadtudományi író. In: Zrínyi Miklós hadtudományi munkái. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1976.² 7–45.
26. Perjés Géza: Zrínyi és az 1663–64 es nagy török háború. In: Esterházy Pál Mars Hungaricus. S. a. r. és ford. Iványi Emma. Bevez. és szerk. Hausner Gábor. (Zrínyi-Könyvtár III.) Zrínyi Kiadó, Budapest, 1989, 25–99.
27. Perjés Géza: Karddal és tollal szolgálta a hazát. Gyakorlat, elmélet, katonai etika és hazafias érzés Zrínyinél. *Hadtörténelmi Közlemények*, 103 (1990/4). 121–128.
28. Perjés Géza: A brjanszki erdő aljában. Harctéri élményeim 1942 augusztusától 1943 novemberéig. *Hadtörténelmi Közlemények*, 110 (1997/3). 570–638.
29. Perjés Géza: Az interdiszciplinaritás védelmében. Vita Bene Sándorral. *Hadtörténelmi Közlemények*, 110 (1997/4). 797–813.
30. Perjés Géza: Zrínyi Miklós és kora. (2. bőv. kiad.) Osiris Kiadó, Budapest, 2002.
31. Perjés Géza: Gróf Zrínyi Miklós. In: A magyar hadtörténelem évszázadai. Szerk. Király Béla, Veszprémy László. Atlanti Kiadó, Budapest, 2003, 109–122.
32. Rázsó Gyula: Perjés Géza: Zrínyi Miklós és kora. *Hadtörténelmi Közlemények*, új folyam 13 (1966/2). 416–418.
33. Romsics Ignác: Clio bővületében. Magyar történetírás a 19–20. században – nemzetközi kitekin-téssel. Osiris Kiadó, Budapest, 2011.
34. Rónai Horváth Jenő: Gróf Zrínyi Zrínyi Miklós (a költő és hadvezér) hadtudományi elvei. *Had-történelmi Közlemények*, 2 (1889/1). 1–19.
35. Salamon Ferenc: Magyarország a török hódítás korában. Budapest, 1886.²
36. R. Várkonyi Ágnes: Török világ és magyar külpolitika. (Gyorsuló idő.) Magvető Kiadó, Budapest, 1975.
37. R. Várkonyi Ágnes: A történetíró bátorsága. (Bevezetés) In: Az értelem bátorsága. Tanulmányok Perjés Géza emlékére. Szerk. Hausner Gábor. Argumentum Kiadó, Budapest, 2005. 7–9.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.8

2019. XII. évf. Különszám

HERMANN RÓBERT¹**A népfelkelés 1848-ban****The General Levy in 1848****Absztract**

Az 1848 őszén meghirdetett népfelkeléshez rengeteg előítélet kötődik. Egyes szerzők szerint ez jelentette a forradalmi hadviselést, mások szerint a kiképzetlen tömegek harcba szólítása felelőtlenség volt. A népfelkeléshez valóban kapcsolódtak fontos sikerek, mint amilyen Székesfehérvár és Nagykanizsa felszabadítása vagy az ozorai diadal. De ugyanígy beszélhetünk súlyos kudarcokról is, mint amilyen a schwechati csata volt. A tanulmány a korabeli rendeletek alapján próbálja meg definiálni a népfelkelés fogalmát. A szerző szerint a népfelkelés nem más, mint a nemzetőrség teljes mozgósítása, esetleg kiegészítve más, fegyverforgató elemekkel. Egyben kísérletet tesz arra, hogy megállapítsa a népfelkelés alkalmazhatóságának lehetőségeit és korlátait.

Kulcsszavak: 1848, forradalom, szabadságharc, népfelkelés, nemzetőrség

Abstract

There are a lot of prejudices associated with the general levy in the autumn of 1848. According to some authors, this was a revolutionary warfare, while others said it was irresponsible to call untrained masses to arms. Important successes, such as the liberation of Székesfehérvár and Nagykanizsa, or the triumph of Ozora, were indeed linked to the popular uprising. But we can also speak of serious failures, such as the Battle of Schwechat. The study tries to define the concept of general levy based on contemporary regulations. According to the author, the general levy is the full mobilization of the national guard, possibly supplemented by other weapon-rotating elements. It also attempts to identify the possibilities and limitations of the applicability of the general levy.

Keywords: 1848, revolution, War of Independence, national guard, general levy

---

¹ Honvédelmi Minisztérium Hadtörténelmi Intézet és Múzeum, a parancsnok tudományos helyettese, E-mail: hermann.robort@mail.militaria.hu. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2203-9427>

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.9

2019. XII. évf. Különszám

Az 1848–49-es szabadságharcban több alkalommal meghirdetett népfelkelés szerepéhez pozitív és negatív előítéletek tömege tapad a köztudatban. A pozitív előítélet szerint a népfelkelés mozgósítása a forradalmi hadviselés jellemzője, s egyben eredményességének egyik biztosítója; hiszen 1848 őszén a népfelkelés volt az, amely meghátrálásra bírta Josip Jellačić horvát hadseregét, sőt, megadásra kényszerítette Karl Roth vezérőrnagy szlavóniai hadosztályát.² A negatív előítélet szerint a népfelkelés meghirdetése felelőtlenség, hiszen katonailag képzetlen, felfegyverzetlen tömegeket harcba küldeni nem más, mint a mészárszékre vinni őket.³

Mindkét előítéletben vannak igaz és hamis elemek, ezért is olyan nehéz megcáfolni őket. Tény, hogy a népfelkelés 1848 őszén valóban fontos szerepet játszott az ellenséges utánpótlás és kommunikáció meggátolásában. Népfelkelők fogták el 1848. szeptember végén Jellačić postáját is, amelyből kiderült, amit sejtteni már eddig is lehetett: a bánt az osztrák hadügyminiszter, Theodor Baillet de Latour tábornagy tettelesen támogatja. S valóban ott látjuk a kaszások tömegeit Ozoránál, ahol Roth megadta magát; de ott látjuk őket Schwechatnál is 1848. október 30-án, ahol az első közējük csapódó ágyúgolyótól megfutnak.

Csak hogy ezek nem mind voltak népfelkelők; sőt, időnként egyáltalán nem voltak azok. A Roth ellen felvonuló kaszások nagyjából a Tolna és Somogy megyei nemzetőrség mozgósított zászlóaljai voltak; Schwechatnál pedig összesen egy népfelkelő zászlóalj volt ott, a futásban jeleskedő többi kaszás a dunántúli megyék *mozgósított nemzetőrszászlóaljaiban* szolgált.⁴

A népfelkelés ugyanis nem volt más, mint a nemzetőri erők teljes mozgósítása s ezek kiegészítése a nemzetőrségbe fel nem vett, de fegyverforgatásra alkalmas személyekkel. Erre már Batthyány Lajos miniszterelnök 1848. augusztus 15-i rendelete is utalt, amikor arra hívta fel az önkéntes mozgó nemzetőrség kiállítása után otthon maradó dunántúli nemzetőrséget, hogy tegyen meg minden előkészületet, „hogy a horvátok beütése esetében – az innen bevárando első felszólításra –, ha kell, általános népfelkeléssel is, visszaverhessük határainkról”.⁵

² Erre lásd Varga János: Népfelkelő és gerillaharcok Jellasics ellen 1848 őszén. Negyvennyolcas partizánok I. Hadtörténelmi Levéltár – Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1953, passim.

³ A népfelkeléssel kapcsolatos negatív előítéleteket jól reprezentálja Görgey Artúr: Életem és működésem Magyarországon 1848-ban és 1849-ben. S. a. r. Katona Tamás. Pro Memoria. Európa, Budapest, 1988, I. k. 169–170.

⁴ Ozorára lásd Horváth Árpád: A Tolna megyei 1848-as szabadságharcosok nyomában. In: Dr. Puskás Attila (szerk.): Tanulmányok Tolna megye történetéből I. k. Tolna Megyei Levéltár, Szekszárd, 1968, 121–126. Vö. Csapó Vilmos őrnagy jelentéseivel, közli őket Görgey István: 1848 júniusától novemberéig. – Okmánytár. S. a. r. Katona Tamás. Bibliotheca Historica. Európa, Budapest, 1980, 270., 351–354. Schwechatra lásd Hermann Róbert: A magyar hadsereg a schwechati csatában – egy harcrend tanulságai. (A harcrendek és harcrendek történeti forrásértékéről). *Aetas*, 26 (2011/1). 160–190., 160–190.

⁵ Gróf Batthyány Lajos miniszterelnöki, hadügyi és nemzetőri iratai. A dokumentumokat válogatta, a jegyzeteket készítette, az előszót írta Urbán Aladár. Argumentum, Budapest, 1999, II. k. 1071.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.9

2019. XII. évf. Különszám

Batthyány szeptember 13-án – Jellačić betöréséről értesülve – rendelte el a Dunántúlon a tömeges felkelést, s szólította fel a hatóságokat, hogy az így felkelő sereget „alkalmas vezető egyénnel, élelemmel, s a szükséges védeszközökkel ellátni, s azzal az ellenséget, míg előlről a rendes hadsereg által megtámadtatik, minden oldalról nyugtalanítani, pusztítani, az eleségtől elzárni” kötelességüknek tartsák, azaz mindent kövessenek el, ami az ellenség „visszaverésére, visszatartására s megalázására szolgál.”⁶ A rendeletből egyértelműen kitűnik, hogy Batthyány sem arra gondolt, hogy a felnőtt férfilakosság kaszárapára kapva, rontson neki a horvát inváziós seregeknek, hanem arra, hogy a lakosság azon részét mozgósítsák az ellenség összekötetési vonalainak, utánpótlásának, élelmezésének megakadályozására, amely a „szükséges védeszközökkel” ellátható, azaz, amely valamifajta fegyverrel el van látva. Miután pedig a nemzetőrség tekintélyes része sem ekkor, sem később nem rendelkezett lőfegyverrel, hanem jó esetben hadikaszákkal, az utasítás hatálya aligha terjedhetett túl a nemzetőrség mozgósításán. A korábbi nemzetőrségi mozgósításoktól ez a felhívás abban különbözött, hogy ezúttal nem *egy-egy váltás*, hanem az adott törvényhatóság *egész nemzetőrségének* mobilizációjáról volt szó.

Szeptember 18-án Batthyány a kormánybiztosokhoz intézett utasításában leszögezte: „A népfelkelésnek korántsem feladata az ellenségnek nyílt csatáiban megtámadása, sőt azt nekie minden kitelhető módon gátolnia kell.” Majd felsorolta a népfelkelés feladatát: „Oldalról és hátulról fenyegetése az ellenségnek. – Előle a marháknak és lovaknak elhajtása. – Elásása az eleségnek. – Az utaknak elrontása. – A falvaknak torlaszokkal ellátása vagy elsáncolása. – Egyes ellenséges futárok, ordonánczok [parancsőrök] és patrouilleok [járőrök] elfogása. – A nyílt téreknek, hol az ellenség könnyen előre nyomulhatna, árkokkal keresztülmetszése. – Megtagadása vagy lehetetlenné tétele a fuvaroknak az ellenség használatára. – A hidaknak, melyeken keresztül kell jőnie, szétrombolása. – Az ellenség eleségének elfoglalása. – Ha az ellenség előrehalad, akkor a nép, háta mögött minden hidat, utat elrontson, hátráló vonalaiban nagy tömegekben gyülekezve közlekedéseit veszélyesítse.” Végül ismét leszögezte: „Ha valahol seregeink az ellenséggel összeütköznek, a nép elől, hátul, jobbról, balról, szóval: mindenfelől nagy tömegben összegyülekezvén, igyekezzék az ellenség erejét megosztatni, létezetét veszélyeztetni; ha megszalad, töme-

⁶ Uo. 1300–1301. Ugyanebben az értelemben nyilatkozott a népfelkelés feladatáról a Teleki Ádámhoz küldött szeptember 14-i utasításában is, uo. 1310–1311. Ebben az értelemben fogta fel a népfelkelés feladatát Csány László is szeptember 11-én a kormányhoz intézett jelentésében. Közli Csány László kormánybiztosi iratai 1848–1849. S. a. r. Hermann Róbert. Zalai Gyűjtemény 44. Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg, 1998, I. k. 272–273. Két nappal korábban arról írt a kormánynak, hogy ő maga népfelkelés meghirdetését javasolta Telekinek, azonban attól „nép közönbösségénél [sic!] fogva csekély siker remélhető, de mivel minden más eszköz hiányzik, nem lehet ezen egyetlen használatlanul hagyni.” Uo. 264–265. Szeptember 16-án azzal kérte Horváth Vilmos zalai népfelkelési biztossá történő kinevezését, hogy „Nemzetőrseregeinket most gyakorlottakból szervezvén, kik hátulról fogják az ellenséget ostromolni, és a népfelkelést rendezni, – ezek lényeges szerepet viendnek...” Uo. 296–297.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.9

2019. XII. évf. Különszám

gestől reájok ütni és megsemmisíteni, kisebb ellenséges csapatoknak lest vetni, és őket tönkre tenni.”⁷

Szeptember 19-én a népfelkelés szervezésére kiküldött kormánybiztosokat értesítette, hogy amint tőlük jelentést vesz, a népfelkelés szükségeire önt és puskaport küld (azaz feltételezte, hogy erre elsősorban a löfegyverrel ellátott személyeket alkalmazzák); illetve felhívta a figyelmüket arra, hogy a népfelkelés esetén „a megyei csendbiztosoknak, pandúroknak és katonáknak” nagy hasznukat lehet venni. (Azaz, reájuk akkor is számított, ha a kvalifikáció szabályai miatt nem tartoznának a nemzetőrséghez.)⁸

Kossuth 1848. szeptember 23-i országos biztosi kinevezését is elsősorban a Duna–Tisza közti népfelkelés mozgósítása indokolta, ugyanis Batthyány többek között ennek révén akarta megakadályozni Jellačić csapatainak esetleges átkelését a Dunán.⁹ A népfelkelés tényleges funkcióját és (remélt) összetételét Nádosy Sándor alezredes, az Országos Nemzetőrségi Haditanács elnöke egy, szeptember 26-án kiadott „Figyelmeztetés”-ben így határozta meg: „Népfelkeléshez számítandók mindazon nagyobb vagy kisebb csapatok, melyek a mostani ellenséges inváziónál rövid időre, rögtön apró harcban¹⁰ az ellenség nyugtalanítására fegyvert ragadtak, és a csatára készen, saját ruházatukban és fegyverükkel kiállanak.”¹¹ A zavarok elkerülése érdekében Batthyány arról is intézkedett, hogy azokban a megyékben, ahol népfelkelést hirdettek, az újonccsallítást egyelőre ne kezdjék meg.¹²

Összegezve, elmondható, hogy Batthyány a népfelkelésen a fegyverfogható s fegyverrel rendelkező felnőtt férfi lakosság tömeges felkelését értette. Az általa országos biztós-ként kiküldött Kossuth szeptember 24-i kiáltványa ennél ugyan tágabb értelemben fogta fel

⁷ Közli Gróf Batthyány Lajos miniszterelnöki, hadügyi és nemzetőri iratai. i. m. II. k. 1429–1430. – A felhívást Kossuth szinte szó szerint átvette a Kossuth Hírlapja, 1848. szeptember 21-i számában név nélkül megjelent cikkébe. Közli Kossuth Lajos összes munkái. XII. k. Kossuth Lajos az első magyar felelős minisztériumban. S. a. r. Sinkovics István. Magyarország Újabbkori Történetének Forrásai. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1957, 1005–1006. Varga János: Népfelkelő és gerillaharcok Jellasics ellen 1848 őszén. Negyvennyolcas partizánok I. Hadtörténelmi Levéltár – Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1953, 54–55. a szöveget Kossuth munkájának véli, s úgy interpretálja, mint ami a szeptember 13-i „miniszterelnöki felhívásnál kézzelfoghatóbban magyarázza el, hogyan lehet” ártani a ellenségnek, s mint ami „Kossuth hadtudományi éleslátásának bizonyítéka.”

⁸ Közli Gróf Batthyány Lajos miniszterelnöki, hadügyi és nemzetőri iratai. i. m. II. k. 1452.

⁹ A kinevező okiratot közli Gróf Batthyány Lajos miniszterelnöki, hadügyi és nemzetőri iratai. i. m. II. k. 1563. Vö. az ezen a napon Nyáry Pál Pest megyei alispánhoz intézett rendelettel. Uo. 1569. A Duna–Tisza közti népfelkeléssel kapcsolatos további utasításokat lásd uo. 1614–1615., 1618–1619.

¹⁰ Ez a guerilla/kisháború korabeli magyar fordítása.

¹¹ Közli Gróf Batthyány Lajos miniszterelnöki, hadügyi és nemzetőri iratai. i. m. II. k. 1630. A rendelet ettől megkülönbözteti az 1848:22. törvénycikk értelmében felállított állandó nemzetőrséget, az önkéntes (mozgó) nemzetőrséget, a honvédséget, illetve a szabadcsapatokat.

¹² Gróf Batthyány Lajos miniszterelnöki, hadügyi és nemzetőri iratai. i. m. II. k. 1628–1629. Az OHB október 3-án ennek párhuzamaként felszólította azokat a megyéket, ahol nem hirdettek népfelkelést, hogy az újonccsallítást folytassák. Kossuth Lajos összes munkái. XIII. k. Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén. I. S. a. r. Barta István. Magyarország Újabbkori Történetének Forrásai. Magyar Történelmi Társulat – Akadémiai Kiadó, Budapest, 1952, 72–73.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.9

2019. XII. évf. Különszám

azt („Kaszára, kapára, kinek mi[j]je van”);¹³ ám szeptember 25-én kiadott utasításában ő maga is a nemzetőrség kereteinek felhasználásával kívánta megszervezni az egyes törvényhatóságok népfelkelőit.¹⁴ Egy szeptember 27-én kiadott utasításában pedig Batthyányhoz hasonlóan értelmezte a népfelkelés feladatát, még ha a fegyverzet tekintetében némileg „engedékenyebben” is fogalmazott is.¹⁵ Október 5-én Szegedről a tiszántúli megyékhez intézett felszólításában már önkéntes csapatok alakítására, a táborba küldésére s a népfelkelés készenlétben tartására szólította fel azokat.¹⁶

A Batthyány (s időnként Kossuth) távollétében a végrehajtó hatalmat gyakorló Országos Honvédelmi Bizottmány tagjai is inkább Batthyány felfogását vallották a népfelkelés feladatáról.¹⁷ Október 1-jén az OHB minél több nemzetőrnek a martonvásári táborba küldésére szólította fel Buda város közönségét.¹⁸ Amint pedig kiderült, hogy Jellačić Győr felé vette útját, az OHB október 3-án rendeletben közölte a törvényhatóságokkal, hogy a Dunántúlon mindaddig életben maradnak a népfelkeléssel kapcsolatos rendeletek, „míg az ellenséges seregektől az illető hatóságok meg nem szabadulnak; a többi törvényhatóság-

¹³ Kossuth Lajos összes munkái. XIII. k. i. m. 31. A szeptember 25-én Hajagos Illés és Fejes János népfelkelési kormánybiztosokhoz intézett rendeletében így határozta meg a népfelkelésre kötelezettek körét: „Az általános népfelkelésben külömbiség nélkül mindenki részt venni tartozik saját személyében, aki csak férfi erejére nézve fegyverfoghható állapotban van.” Uo. 35. A szeptember 27-én Blaskovich Gyula Heves- és Külső-Szolnok megyei alispánhoz írott rendeletében ugyanígy fogalmazott. Kossuth Lajos összes munkái. XV. k. Kossuth Lajos kormányzóelnöki iratai. S. a. r. Barta István. Magyarország Újabbkori Történetének Forrásai. Magyar Történelmi Társulat – Akadémiai Kiadó, Budapest, 1955, 858.

¹⁴ „A nemzeti őrség századonként már organizálva lévén, a felkelő népnek azon része, mely a nemzetőrséghez nem tartozik, az illető tizedbeli nemzetőr századhoz csatoltassék...” Kossuth Lajos összes munkái. XIII. k. i. m. 35.

¹⁵ „...a népfelkelésnek nem az lévén közvetlen célja, hogy az ellenséggel homloksorban szembe szálljon, hanem, hogy őt hátul s oldalról nyugtalanítsa s fogyassza, haladását, hátrálását közlekedései eszközeit elrontsa, akadályozza, marhát, gabonákat előtte eltakarítson, az ellenség érleli szereit elfogdozza, társzekereit elfoglalja, betegeit, elmaradozóit, s kisebb csapatait elvágja és elfogja s őket aszerint pusztítsa, kevesbítse: a nyílt csatáktól óvakodjék, de a nyugtalanításokkal soha fel ne hagyjon, s őket soha pihenni, nyugodni ne engedje, kivált pedig a folyókoni átszállását akadályozza. Mind ezen célok végett nem épen szükséges, hogy a felkelő nép mind löfegyverekkel legyen ellátva, mikkül különben is a gyakorlatlanok bänni nem tudnának, hanem elégséges, ha mindenkinek, kitül más nem telik, legalább egy lándzsája, kaszája, fejszéje van. Eszerint kell tehát a népet felfegyverezni, de világosan megjegyzem, hogy azokat, kik magok, vagy községek részéről még ily fegyverrel sem láttatnának el, az ország kormánya fogja felszerelni kaszákkal ellátni...” Kossuth – Blaskovich Gyula, Solnok, 1848. szept. 27. Közli Kossuth Lajos összes munkái. XV. k. i. m. 859.

¹⁶ Kossuth Lajos összes munkái. XIII. k. i. m. 89–91.

¹⁷ Uo. 67–68. (körrendelet a Tolna, Vas, Győr, Veszprém, Komárom és Somogy megyei kormánybiztosokhoz, okt. 2.), 70. (körrendelet a Győr, Veszprém és Komárom megyei kormánybiztosokhoz, okt. 2.), 74. (rendelet Nádasy Lipót Komárom megyei kormánybiztoshoz), 127. (rendelet a Moson, Vas és Sopron megyei kormánybiztosokhoz, okt. 8.) Október 3-án az OHB Hunkár Antal Veszprém megyei főispánt arra szólította fel, hogy „megyéjebeli nemzet őrsége készen tartásáról akképpen gondoskodik, hogy azok a visszavonuló ellenség nyugtalanítására alkalmaztathassanak”; azaz itt már szó sem volt a népfelkelésről.

¹⁸ Közli Urbán Aladár: Az Országos Honvédelmi Bizottmány kezdeti tevékenysége dokumentumok tükrében, 1848. szeptember 30 – október 7. *Hadttörténelmi Közlemények*, 107 (1994/4), 85.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.9

2019. XII. évf. Különszám

gok, melyeknek a népfelkelés egyenesen nincs meghagyva”, folytassák a honvédek toborzását.”¹⁹

Az okokat Irinyi József képviselő így foglalta össze Kossuthnak írott levelében: „...az egész Dunántúl felkelésben áll a nép Komáromig, Győrig; emberünk tehát van elég, s újabbra Csongrádból aligha, vagy éppen nincs szükségünk, különösen mivel a szállítás annyi időbe kerül, hogy addig el van vetve a kocka.” Jellačić „szerte kóválygásai nyomán bajos nagy tömeget mozgatni. Egészen más lett volna, ha Fejérvárnál marad az ellenség, hol három felől valami 60-80.000 ember közé szorult volna, de neki esze volt éppen a negyedik szabad térre vonulni.”²⁰ Pázmándy Dénes, a képviselőház elnöke ezt aznap a képviselőházban is bejelentette azzal, hogy „eddig az ország más vidékein szükséges volt népfelkelést rendezni, mert azt hittük, hogy Pest körül egy Handstreich [rajtaütés] lesz szükséges, mellyel az ellenséget tökéletesen tönkre lehessen tenni; de mint mondám, megváltozván a körülmények, az ellenség elvonulván, alkalmasint hosszabb ideig fog a háború tartani, s ekkor felzavarni oly vidékeket, hol ellenség nincsen, sem hasznos, sőt káros lenne; s pedig azért, mert az ily néptömeg fegyelem nélkül levén, azon vidékeket pusztíthatnák.”²¹ A rendeletet tehát egyszerre magyarázta a takarékoság, mint a fölösleges biztonsági kockázatok elkerülésének szempontja.

Október 4-én az OHB intézkedett a fővárosba érkező tiszaföldvári népfelkelők hazaküldéséről²², ugyanezen a napon pedig arra utasította Takács István esztergomi kormánybiztost, hogy a város nemzetőrségének csak a szuronyos puskákkal ellátott részét küldje a dunántúli magyar táborba, mert ott „nem tökéletes fegyverzetű népet használni nem lehet.”²³ Ugyanezen a napon arra utasította Szentkirályi Móric jászkun kerületi főkapitányt, hogy „hogymitán a népfelkelések az ellátási nehézségek miatt csak azon környéken lehetnek üdvös hatással, hol az ellenség táboroz”, a jász és a nagykun lovasságot küldje haza, a „kiskun lovassággal pedig, s általában a Duna-vidéki felkeléssel a fennebbiek szerint” intézkedjen.²⁴

Ugyanakkor az OHB október 3-án arra utasította Beöthy Ödön délvidéki teljhatalmú országos biztost, hogy a szerb „a lázadók ellen népfelkelést rendezzen, s a hadsereg munkálkodása ez által támogattassék.”²⁵ Ugyanezen a napon az OHB ideiglenesen leállította a

¹⁹ Kossuth Lajos összes munkái. XIII. k. i. m. 72–73. A rendelet születésére ld. Varga János: Népfelkelő és gerillaharcok Jellasics ellen 1848 őszén. Negyvennyolcas partizánok I. Hadtörténelmi Levéltár – Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1953, 286–287.

²⁰ Irinyi – Kossuth, Pest, 1848. okt. 3. este 10 óra. Közli V. Waldapfel Eszter: A forradalom és szabadságharc levelestára. II. k. Közoktatásügyi Kiadóvállalat, Budapest, 1952. 156-157.

²¹ Közli Pap Dénes: A magyar nemzetgyűlés Pesten 1848-ban. Ráth Mór kiadása, Pest, 1866, II. k. 338.

²² Közli Urbán Aladár: Az Országos Honvédelmi Bizottmány kezdeti tevékenysége dokumentumok tükrében, 1848. szeptember 30 – október 7. *Hadtörténelmi Közlemények*, 107 (1994/4). 98.

²³ Uo. 98-99.

²⁴ Uo. 102.

²⁵ Uo. 96.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.9

2019. XII. évf. Különszám

tiszántúli, másnap pedig a Heves és Külső-Szolnok megyei népfelkelés mozgósítását.²⁶ Október 7-én Tolna megye biztosítását a Roth-hadosztály megsemmisítése után némi otthagyzandó reguláris erővel vélte megoldhatónak, „ki támaszkodva azon megyében rendezett népfelkelésre és nemzetőrségre, az ellenség új berohanását meggátolhassa.”²⁷

A népfelkeléssel kapcsolatos újabb, országos szintű rendelkezésre csak a dunántúli hadjárat lezárulta után, 1848. október 16-án került sor. Ez a népfelkelés feladatával és fegyverzetével kapcsolatban szó szerint megismételte Kossuth 1848. szeptember 27-i rendeletének passzusait, a népfelkelési kötelezettség alá esők körét pedig így értelmezte: „...szükséges, hogy a felkelésben az összes fegyverfogható nép, mind aki csak karját bírja, korra, rangra, vagyonra való külömbiség [sic!] nélkül, személyesen részt vegyen. Itt meghatározott számról, vagy helyettesítésekről szó sem lehet, mert gazdag és szegény egyaránt tartozván életét s hazáját menteni, – aki helyettesíthető volna, az maga személyében tartozik felkelni. Azért első alapszabálynak tekintendő, hogy a népfelkelésben minden férfiú, aki csak karját bírja, személyesen részt venni tartozik, s e kötelesség alól csupán csak az erőtlenség s betegség menthet fel akárkit is.”²⁸

Mennyiben befolyásolta a népfelkelés a hadműveletek eredményét? A Dunántúlon az általunk ismert adatok alapján lényegében a nemzetőrség minél teljesebb mozgósítása történt meg a népfelkelés kapcsán. Ezek az erők ritkán kerültek közvetlen harcérrintkezésbe az ellenséggel, ugyanakkor az 1848. október 7-i ozorai diadalban kétségkívül komoly szerepe volt a tolnai és somogyi nemzetőrségnek, amely elállta a Roth-hadosztály hazafelé vezető útját, s lehetővé tette annak bekerítését. Ugyanebben az időben a Kossuth alföldi toborzó útján mozgósított 22–25 000 főnyi mozgósított nemzetőr és népfelkelő biztosította a Duna bal partját, s közülük mintegy 8000 fő részt vett a Roth elleni hadműveletben is, a szükséges tömeget biztosítva annak sikeréhez.²⁹ Több ezren vettek részt Jellačić üldözésében – anélkül azonban, hogy összeütköztek volna vele.³⁰

Mozgósított nemzetőri erők szabadították fel Nagykanizsát 1848. október 3-án, s ugyanilyen csapatok üldözték Jellačić mellékoszlopát 1848. október első heteiben. Ugyanakkor ebben az időszakban sor került spontán népfelkelésekre is, így ilyen – többnyire a helyi nemzetőrség erőire épülő – népfelkelés vezetett Székesfehérvár felszabadulásához 1848 októberében,³¹ de ilyen akció zajlott le október 3-án Nagykanizsánál is, ahol a köze-

²⁶ Az okt. 4-i rendeletet közli Kossuth Lajos összes munkái. XIII. k. i. m. 88–89. és 96. Az október 5-i rendeletet közli Urbán Aladár: Az Országos Honvédelmi Bizottmány kezdeti tevékenysége dokumentumok tükrében i. m. 107.

²⁷ Kossuth Lajos összes munkái. XIII. k. i. m. 103.

²⁸ Kossuth Lajos összes munkái. XV. k. i. m. 859. és Kossuth Lajos összes munkái. XIII. k. i. m. 212.

²⁹ Urbán Aladár: Kossuth alföldi toborzóútja 1848 őszén. Kiegészítések új ismereteink alapján. *Hadtörténelmi Közlemények*, 115 (2002/3). 564–565.

³⁰ Uo. 565.

³¹ Varga János: Népfelkelő és gerillaharcok Jellasics ellen 1848 őszén. *Negyvennyolcas partizánok I. Hadtörténelmi Levéltár – Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1953, 146–154.*; Erdős Ferenc: *Forradalom és szabadságharc Fejér megyében 1848–1849. Fejér Megyei Levéltár. Székesfehérvár, 1998, 182–188.* A történetek dokumentálását ld. *Források Székesfehérvár történetéből I. Az 1848–49.*

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.9

2019. XII. évf. Különszám

ledő nemzetőrségen kívül a helyi lakosság is megtámadta a horvát helyőrséget; de több tucatnyi hasonló, spontán akcióról tudunk. (Ezek egy részét kétségkívül a horvát csapatok rablásai váltották ki.)

Ugyanakkor ezek a tömegek közvetlen harcérintkezésben többnyire csődöt is mondtak. Ez történt október 3-án Nagykanizsánál, amikor a többszörös túlerőben lévő magyar tábor nem tudta elállni a Murán, illetve a Dráván túlra visszavonuló, egyébként nem első vonalbeli horvát csapatok útját; s ez történt október 10-én Lövönél, majd 11-én Salamonfánál is, Jellačić mellékoszlopának üldözése közben.³²

Azaz, a népfelkelés, illetve a mozgósított nemzetőrség abban az esetben lehetett sikeres, ha 1.) spontán módon, meglepetésszerűen sikerült megtámadnia a számban gyengébb ellenséget 2.) ha a hadműveletekhez szükséges tömeget, nyomatékot biztosította anélkül, hogy közvetlen harcérintkezésbe került volna az ellenséggel. Kétségtelen tény tehát, hogy a népfelkelés meghirdetése és mozgósítása komolyan befolyásolta a dunántúli hadműveleteket, ugyanakkor tartós siker kivívásához csupán akkor volt képes, ha reguláris katonaság együttesen alkalmazták.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Gróf Batthyány Lajos miniszterelnöki, hadügyi és nemzetőri iratai. A dokumentumokat válogatta, a jegyzeteket készítette, az előszót írta Urbán Aladár. Argumentum, Budapest, 1999, II. k.
2. Csány László kormánybiztosi iratai 1848–1849. S. a. r. Hermann Róbert. Zalai Gyűjtemény 44. Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg, 1998, I. k.
3. Csurgai Horváth József, Hudi József, Kovács Eleonóra: Források Székesfehérvár történetéből I. Az 1848–49. évi forradalom és szabadságharc forrásai. Szerk. Székesfehérvár Város Levéltára. Székesfehérvár, 1998.
4. Erdős Ferenc: Forradalom és szabadságharc Fejér megyében 1848–1849. Fejér Megyei Levéltár. Székesfehérvár, 1998.
5. Görgey Artúr: Életem és működésem Magyarországon 1848-ban és 1849-ben. S. a. r. Katona Tamás. Pro Memoria. Európa, Budapest, 1988, I. k.
6. Görgey István: 1848 júniusától novemberéig. – Okmánytár. S. a. r. Katona Tamás. Bibliotheca Historica. Európa, Budapest, 1980.
7. Hermann Róbert: Egy népfelkelés anatómiája. Nagykanizsa felszabádítása 1848. október 3-án. In: A Drávától a Lajtáig. Tanulmányok az 1848. nyári és őszi dunántúli hadi események történetéhez. Balassi Kiadó, Budapest, 2009, 113–166.

évi forradalom és szabadságharc forrásai. Szerk. Csurgai Horváth József, Hudi József, Kovács Eleonóra. Székesfehérvár Város Levéltára. Székesfehérvár, 1998, 243–276.

³² Lásd ezekre Hermann Róbert: Egy népfelkelés anatómiája. Nagykanizsa felszabádítása 1848. október 3-án. In: A Drávától a Lajtáig. Tanulmányok az 1848. nyári és őszi dunántúli hadi események történetéhez. Balassi Kiadó, Budapest, 2009, 113–166.; ill. Hermann Róbert: A Todorovíc-hadoszlop átvonulása Moson, Sopron és Vas megyén 1848 októberében. In: A Drávától a Lajtáig. Tanulmányok az 1848. nyári és őszi dunántúli hadi események történetéhez. Balassi Kiadó, Budapest, 2008, 167–210.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.kesz.9

2019. XII. évf. Különszám

8. Hermann Róbert: A Todorović-hadoszlop átvonulása Moson, Sopron és Vas megyén 1848 októberében. In: A Drávától a Lajtáig. Tanulmányok az 1848. nyári és őszi dunántúli hadi események történetéhez. Balassi Kiadó, Budapest, 2008, 167–210.
9. Hermann Róbert: A magyar hadsereg a schwechati csatában – egy harcrend tanulságai. (A hadrendek és harcrendek történeti forrásértékéről). *Aetas*, 26 (2011/1). 160–190.
10. Horváth Árpád: A Tolna megyei 1848-as szabadságharcosok nyomában. In: Dr. Puskás Attila szerk.: Tanulmányok Tolna megye történetéből I. k. Tolna Megyei Levéltár, Szekszárd, 1968.
11. Kossuth Lajos összes munkái. XIII. k. Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén. I. S. a. r. Barta István. Magyarország Újabbkori Történetének Forrásai. Magyar Történelmi Társulat – Akadémiai Kiadó, Budapest, 1952.
12. Kossuth Lajos összes munkái. XV. k. Kossuth Lajos kormányzóelnöki iratai. S. a. r. Barta István. Magyarország Újabbkori Történetének Forrásai. Magyar Történelmi Társulat – Akadémiai Kiadó, Budapest, 1955.
13. Kossuth Lajos összes munkái. XII. k. Kossuth Lajos az első magyar felelős minisztériumban. S. a. r. Sinkovics István. Magyarország Újabbkori Történetének Forrásai. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1957.
14. Pap Dénes: A magyar nemzetgyűlés Pesten 1848-ban. Ráth Mór kiadása, Pest, 1866, II. k.
15. Urbán Aladár: Az Országos Honvédelmi Bizottmány kezdeti tevékenysége dokumentumok tükrében, 1848. szeptember 30 – október 7. *Hadtörténelmi Közlemények*, 107 (1994/4). 80–114.
16. Urbán Aladár: Kossuth alföldi toborzóját 1848 őszén. Kiegészítések új ismereteink alapján. *Hadtörténelmi Közlemények*, 115 (2002/3). 539–568.
17. V. Waldapfel Eszter: A forradalom és szabadságharc levelestára. II. k. Közoktatásügyi Kiadóvállalat, Budapest, 1952.
18. Varga János: Népfelkelő és gerillaharcok Jellasics ellen 1848 őszén. Negyvennyolcas partizánok I. Hadtörténelmi Levéltár – Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1953.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.9

2019. XII. évf. Különszám

ZOLTÁN JOBBÁGY¹

A Remark on the Scientific Explanation of War

Megjegyzés a háború tudományos magyarázatáról

Abstract

Knowledge and authority in war require thinking men, which follows from war's isomorphic structure, and its obvious lack of consistency and completeness. This puts an emphasis on independence of thought, the acceptance of fears and facts, prejudices, fearfulness, novelty and innovation. Only a sound method of studying war, be it scientific or not, can cement an armed force together.

Keywords: war, Clausewitz, science, authority

Absztrakt

A tudás és a tekintély megköveteli a gondolkodó embereket a háborúban, ahogy annak izomorfikus felépítése, valamint konzisztencia- és teljességihiánya is. Elő- térbe kerül a gondolati szabadság, a félelmek és a tények elfogadása, az előítéle- tek, a rettegés, az újdonság és az innováció tudomásul vétele. Csak a háború tanulmányozásának egészséges – akár tudományos, akár nem – módszere tud egy haderőt ütőképessé tenni.

Kulcsszavak: háború, Clausewitz, tudomány, tekintély

SCIENTIFIC METHOD IN THE STUDY OF WAR

Science and scientific thinking permeates into our very life. So does the lack of it too, which can normally lead to chaos in many fields. In the case of war we speak of art rather than science and it is assumed that the truer the art of war the more effective a commander will be. Both science and art demand knowledge and a method to disseminate that knowledge for which authority is required. Whereas knowledge is based to a great extent on a scientific foundation, authority is largely unscientific. Regardless of the foundation of each component, both require thinking men. A method of studying war relies on independent research that leads to independence of thought and a consideration that war displays fears and

¹ Nemzeti Közszerológati Egyetem, Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar, egyetemi docens, E-mail: jobbagy.zoltan@uni-nke.hu, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4553-6397>

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.10

2019. XII. évf. Különszám

facts, prejudices, fearfulness, novelty and innovation. A sound method of studying war can result in doctrines to cement an armed force together.² Science makes possible to establish the highest authority by a well-defined method as it stands for a set of coordinated knowledge based on facts arranged according to their respective values. In other words, science is nothing more and nothing less than organized common sense. The study of war should be classified as scientific because the method employed by which it pursues knowledge. The science of war, also called military science cannot be exact as it is concerned with the human element i.e. humans and their interactions. Human interaction in war is the result of adaptation to innumerable conditions called circumstances of which some are stable, but some are in a perpetual flux. A scientific method of examining war requires experience as all knowledge is derived from it. Reasoning and imagination root in experience as do sensation, observation, reflection, and decision. In the end this clear causal chain in which sensation / observation leads to reflection / reasoning, which again leads to decision this or that way is at the core of science. This causal chain reflects logic made up of rational thought that can either be analogical, inductive or deductive. Rational thought is analogical if we infer from particular to particular, inductive if we infer from particular to universal / general, and deductive if we infer from universal / general to particular. For military science all methods apply as we are confronted by so many facts that most causes cannot rationally be linked together with effects, and remain generally unknown.³ Scientific method makes it possible to extract knowledge from the unknown through the application of certain laws or principles with universal inference. None of these laws / principles is more important or of greater value than the other, but it is highly recommended to consider them in harmony.⁴ The very essence of causality is a series of deductive if / then statements that assume mostly linear connections in which a particular effect results from a particular cause. Clausewitz warned that in war “there is a gap between principles and actual events that cannot always be bridged by a succession of logical deductions.”⁵ War is composed of a complex web of interconnected constituents and circular causation in which causes and effects are connected via feedback loops. There is always a chance of escalation and we have to take into account that tiny differences between causes can lead to completely different effects. This works against generalization attempts and indicates the impossibility to predict future time paths in the form of desired effects with any certainty.⁶ Approaching war in terms of causal relationships rests on the assumption that war is an analytically solvable phenomenon allowing for prediction in the form of various effects. Instead in war we more often find disguised correlations rather than detectable causal

² Fuller, J. F. C.: *The Foundations of the Science of War*. Hutchinson and Co., 1937, pp. 33–35.

³ *Ibid.* 36–47; Fuller, J. F. C.: *The Reformation of War*. Hutchinson and Co., 1923, p. 24.

⁴ Fuller: *op. cit.* (1923), pp. 27–28.

⁵ Quotation in Clausewitz, Carl von: *On War*. Everyman's Library, 1993, p. 125.

⁶ Stacey, Ralph D.: *Strategic Management & Organisational Dynamics*. Pitman Publishing, 1996, pp. 177–179.; Salmon, Wesley C.: *Causation*. in: Gale, Richard (ed.): *Blackwell Guide to Metaphysics*. Blackwell, 2002, pp. 35–42.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.10

2019. XII. évf. Különszám

chains. Consequently, there is always the risk to disregard the difference that lies between correlation of attributes and causal mechanisms.⁷

WAR'S ISOMORPHIC STRUCTURE

Causality and correlation has do with the issue of determinism / indeterminism. Both are closely related to human free will and mean that an irregularity understood heuristically is not generally incompatible with determinism, except when it has no determining conditions for its occurrence.⁸ We often might not precisely know the conditions for the occurrence of many events in war, but are basically confident regarding those conditions. This confidence explains why it is possible to establish relationships between statistical properties of events, and why we are less successful in doing the same for individual events and their properties. Applying various statistical variables expresses our ability to consider the statistical properties of the elements accompanying the events. The question of whether actions and their consequences in war occur in an absolutely heuristic or deterministic fashion is not an issue that has significant importance, since real life is compatible with both alternatives. Thus the question of whether structures are heuristic or deterministic in war is basically nothing more than a subject of inconclusive controversy, since both indicate unpredictability. Heuristic and deterministic structures refer to natural forms, which stand for occurrences and phenomena we can perceive. They are isomorphic structures across the fields of human inquiry such as biological cells, economic societies, the population of organisms, and in our case war. Natural forms can be understood either as a natural complex or a natural system. Although both refer to the same, they possess different attributes. Whereas a natural complex displays purposeful forms and organic interactions among the constituents, a natural system displays chaotic forms and topographic interactions among the components.⁹ Thus any given natural form can be examined either as a natural complex or as a natural system. Although both constructs stand for unpredictability, the difference comes from subjective interest. Natural complex is a form composed of constituents, which are non-separable from each other. Every attempt to divide or dissect a natural complex obviously changes its identity. Due to the organised division of labour within such a complex, one constituent's particular function complements the function of the other constituents organically. The unpredictability of a natural complex arises from non-determinism, as it reacts differently to the same stimulus. Natural system is composed of constituents that are separate, but not independent from each other, which indicates that the components act as external and arbitrary impetuses. They are separate, but have a chain-like integrity that cannot be divided. Consequently, unpredictability of a

⁷ Christensen, Clayton M. / Raynor, Michael E.: Why Hard-Nosed Executives Should Care About Management Theory. *Harvard Business Review*, September 2003, pp. 67–71.

⁸ Lorenz, Edward N.: The Essence of Chaos. UCL Press, 1993, pp. 157–160.

⁹ Nagel, Ernest: The Structure of Science, Problems in the Logic of Scientific Explanation. Hackett Publishing Company, 1979, pp. 317–335.; Khalil, Elias L.: Natural Complex vs. Natural System. *Journal of Social and Biological Structures*, Volume 13, Number 1, 1990, pp. 11–20.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.10

2019. XII. évf. Különszám

natural system is the result of human ignorance regarding all the factors at play and we face determinism in which topographic interactions involve efficient causation.¹⁰ War as a natural form can be regarded both as a heuristic and deterministic phenomenon in which the difference does not come as a result of the underlying attributes, but as the respective inquiry. War as a natural form indicates similarities with systems, such as the weather or rain forest. These systems might be heuristic real-world phenomena, but can nevertheless be modelled and explained to a given degree by deterministically chaotic mathematical models. The history of warfare is replete with examples in which dramatic consequences resulted from minor actions, or that identical actions, depending on the context, have resulted in different outcomes. War as a distinct and specific form of interaction does not always display a direct relationship between causes and effects. Human interactions are context dependent in which similar causes can lead to very dissimilar effects. Nevertheless, the obvious similarity between chaotic abstract mathematical models and chaotic social and cultural phenomena such as war, allow for an extended examination of unpredictability. Both depend on factors that can drive the system from stability to turbulence and back again. Prediction becomes impossible since chaotic structures are vulnerable to dissolution and the higher the number of actors and longer the time-scale of prediction, the greater the problem of accuracy. Regardless of whether events in war are seen as a deterministic or heuristic phenomena, they indicate that the general push for stability is nothing more than illusion.¹¹ War is full of dispersed, diffuse, intermittent and irregular processes that stand for fluid and dysphasic movements constantly eroding attempts to achieve symmetry and order. Consequently, war stands for a constant interplay between fractalisation and the drive for homogeneity.¹² War as a natural form also reminds us that any outcome reflects the complex interactions of the constituents in which unpredictability best catches the “combined effect of friction, disruption, and lethality of unit behavior”.¹³

¹⁰ Khalil: op. cit. 21–31.; Buchler, Justus: *Metaphysics of Natural Complexes*. Columbia University Press, 1966, pp. 1–51.

¹¹ Mann, Steven R.: *Chaos Theory and Strategic Thought*. Parameters, Autumn 1992, pp. 54–68.; Peatland, Pat A. (Lt. Col.): *Center of Gravity Analysis and Chaos Theory*. Air War College, Air University, April 1993, pp. 10–11.

¹² Saperstein, Alvin M.: *War and Chaos*. *American Scientist*, November–December 1995, pp. 548–557.; Beaumont, Roger: *War, Chaos, and History*. Praeger Publishers, 1994, pp. 3–12.; Nicholls, David (Maj.) / Tagarev, Todor (Maj.): *What Does Chaos Theory Mean for Warfare?* *Aerospace Power Journal*, Fall 1994, Internet, accessed 10. 12. 2003, available at www.airpower.maxwell.af.mil/airchronicles/api/apj94/nichols.html; Weeks, Michael R. (Maj.): *Chaos, Complexity and Conflict*. Air & Space Power Chronicles, Internet, accessed 22. 05. 2003, available at www.airpower.maxwell.af.mil/airchronicles/cc/Weeks.html.

¹³ Cramer, Friedrich: *Chaos and Order, The Complex Structure of Living Systems*. VCH Verlagsgesellschaft, 1993, pp. 115–117.; Pfaff, Charles A. (Maj.): *Chaos, Complexity and the Battlefield*. *Military Review*, July August 2000, pp. 83–86.; Herman, Mark: *Entropy-Based Warfare: Modeling the Revolution in Military Affairs*. *Joint Forces Quarterly*, Autumn/Winter 1998–99, pp. 85–90 (quotation p. 87).

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.10

2019. XII. évf. Különszám

CONSISTENCY AND COMPLETENESS IN WAR

Regardless of how we name the aggregate results, war does not provide for consistency or completeness either. Whereas consistency refers to the lack of contradictions, completeness expresses the ability to provide for proofs of all true statements. Even if war provided for such attributes that could be described entirely in mathematical formulas, Gödel proved that even then it is not possible to reach consistency and completeness. All formal mathematical systems, despite the fact that they display completeness and consistency, are inherently incomplete. They might be true, but cannot be proved despite the abundance of existing axioms and rules of inference. Gödel understood formalisation as consistency and completeness, in which axioms and rules are tools applicable to all mathematical questions in expressible formulas. Consistency and completeness can never be reached even in formal mathematical systems, as there would always be simple problems that cannot be decided from axioms. Since problems of this kind appear in a very extensive class of formally expressible systems, he concluded that every formal system must contain propositions that cannot be decided as there would always be propositions that cannot be proved or disproved. Thus Gödel's theorem indicates that there are always propositions that assert their own improbability. Consequently, even formal systems in which the class of axioms and rules of inference can be recursively defined display undecidable propositions. Similar to a complex social phenomenon such as war formal mathematical systems are incomplete and display logical inconsistency.¹⁴ Although his theorem refers to formal statements of mathematical truth, it also sheds light indirectly onto problems found in causal relationships during war. Among others, his incompleteness theorem explains why computer-based simulations of war are essentially unstable and display inconsistency between input and output. Computer simulations are excellent examples that even if there are definable deterministic relationships within a given system that can be formalised mathematically, we must always expect occurrences that cannot be proved or disproved in terms of causality.¹⁵ Despite attempts to comprehend war in terms of causality we always face inconsistency and incompleteness as even simpler settings that attempt to model it, show non-linear attributes and signs of instability. The Lanchester equations were the first combat model that attempted to estimate war mathematically in terms of casualty rates. Lanchester wanted to catch the essence of loss ratios in combat based on a pair of coupled differentials. From a contemporary point of view the equations seem to be very crude and clumsy tools. Growing computing power in the second half of the 20th century has enabled analysts to model increasingly more aspects of war's complex features. However, this development has shown that the relatively simple model instability

¹⁴ Gödel, Kurt: On Formally Undecidable Propositions of Principia Mathematica and Related Systems. Basic Books, 1962, pp. 37–41, 62, 69–72; Coveney, Peter / Highfield, Roger: Frontiers of Complexity, The Search for Order in a Chaotic World. faber and faber, 1995, pp. 25–28.

¹⁵ Gove, Philip B. (ed. i. ch.): Webster's Third New International Dictionary of the English Language. Unabridged, Merriam-Webster Inc., 1981, pp. 153, 1635, 1819.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.10

2019. XII. évf. Különszám

of the Lanchester equation has been replaced by others, yielding more divergent and unexpected results.¹⁶ The term structural variance was the first attempt to describe the occasional and seemingly erratic behaviour that came from a strictly deterministic mechanism of the models employed. Another attempt to describe model outputs, which were seen as irregular functions of some input parameters, resulted in the term non-monotonicity. Both terms describe erratic outputs that were regarded mostly as the analysts' faults. Although first efforts were aimed at finding reduction techniques for these anomalies, later it was found that in the case of complex simulations, even infinitely small factors such as computer rounding errors can become the source of instability. It was concluded that dynamic instability appears to be an inherent feature of complex simulations. This conclusion however, allows for a much broader generalisation. If deterministic combat models based on highly controlled conditions can display irregular outputs than real wars in which the signs of determinism are less clear may be destined to do so. Real war is always more complex than any model can ever become; therefore if relatively simple computer models can show signs of instability then "the instability of the corresponding reality is certainly implied."¹⁷

FROM SCIENCE TO TECHNOSCIENTIFIC REGIMES

For Clausewitz it was clear that "every age had its own kind of war, its own limiting conditions, and its own peculiar preconceptions. Each period ... would have held to its own theory of war, even if the urge had always and universally existed to work things out on scientific principles. It follows that the events of every age must be judged in the light of its own peculiarities."¹⁸ The human mind always strives for principles and causal rules in order to settle controversies and tame chaos. Clausewitz also argued that the endless complexities of war allow for considering various principles and systems only in terms of physical phenomena. Attempts to reduce war to formulas containing numbers and functions is an oversimplification that cannot stand up against its realities. Even broad arbitrary assumptions often do not correspond with practical experience. Due to war's

¹⁶ Sidran, Ezra D.: A Calculated Strategy: Readings directed towards the creation of a strategic artificial intelligence. Readings for Research, Spring 2004, pp. 11–13, Internet, accessed 10. 11. 2005, available at www.cs.uiowa.edu/~dsidran/ReadingsForResearch2.pdf; Speight L. R.: Lanchester's Equation And The Structure of the Operational Campaign: Between-Campaign Effects. *Military Operations Research*, Volume 7, Number 2, 2002, pp. 16–21; Glenn, James E.: Chaos Theory, The Essentials for Military Applications. *The Newport Papers*, Naval War College, October 1996, p. 75.

¹⁷ Speight, L. R.: 'Structural Variance' or 'Non-Monotonicity' Effects in Combat Models. *A Review*, Military Operations Research, Volume 8, Number 1, 2003, pp. 18–19.; Saperstein, Alvin M.: The "Long Peace" – Result of a Bipolar Competitive World. *Journal of Conflict Resolution*, Volume 35, Number 1, March 1991, pp. 70–72.; Ilachinski, Andrew: Land Warfare and Complexity, Part I: Mathematical Background and Technical Sourcebook. Center for Naval Analyses, CIM 461, July 1996(a), pp. 125–127.; Ilachinski, Andrew: Land Warfare and Complexity, Part II: An Assessment of the Applicability of Nonlinear Dynamics and Complex Systems Theory to the Study of Land Warfare (U). Center for Naval Analyses, CRM 96–68, July 1996(b), pp. 62–64.

¹⁸ Quotation in Clausewitz, p. 717.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.10

2019. XII. évf. Különszám

uncertainty every calculation has to be done with variable quantities. An inquiry aimed solely at physical quantities is absolutely useless since war is always intertwined with psychological forces. Human psyche does not obey rules and can only be described in vague terms. He suggested that for lack of objective knowledge soldiers should trust to their talent or luck. War as constantly changing and diverse phenomenon does not allow for laws, since it is composed of actions that have to be handled individually.¹⁹ He warned that events in war do not turn out according to causal expectations as friction always overwhelms the participants with various disturbing and encouraging effects. Friction is such a powerful constituent of war that even surprise, which he thought as the key element of victory, could be held up by its force. He argued that war displays both human strength and weakness and due to the multitude of factors involved no causal concept can be defined with accuracy.²⁰ The limitation of human insight and the occurrence of unforeseeable accidents do not allow for the elaboration and selection of causal options even under favourable circumstances. War displays catastrophes, accidents and missed opportunities, which all indicate that it is more than an act of reason, and reasoning is not war's foremost activity. The means applied are not absolutely necessary or the only ones possible. War is to a great extent guesswork with numerous possibilities and wrong turns in which great results are often produced by the amplification of limited means. War has its natural inertia and friction goes together with various human failures such as inconsistency, imprecision and timidity. Friction reflects possibilities, probabilities, and luck: all indicate conditions without logical reasoning. Due to the multitude of such factors it is difficult to gauge the resistance we face, and there will always be impossible to pair the objectives and the means. Causality, exact sciences and mathematical logic are of little help since waging war is basically an art in the fullest meaning of the term. Due to this vast variety of factors, methodological examinations are rarely possible and the conclusions reached reflect more the intuitive comparison and the qualities of the individual mind. War is shaped by the character of men who take and execute decisions rather than by general and universally applicable rules.²¹ Despite unpredictability, non-linearity, determinism, incompleteness and instability in war much of theorising about it reflects desperate attempts of how to organize and direct forces of various kind. The human tendency to preserve order and coherence in situations when chaos becomes unleashed, control and predictability threatens to elude to chance and contingency seems to be a persistent. Scientific methods help distinguish patterns from noise, identify regularities within randomness, uncover various laws and principles, and reveal hidden order in the midst of chaos. Scientific inquiry, which helps discovering and formulating regularities point at least in theory towards predictability and control in war. Backed by technological prowess science is seen as the means that provides certainty and the chance to order. Ordering in

---

¹⁹ Ibid., pp. 153–171., 175–180.

²⁰ Ibid., pp. 227, 233, 304.

²¹ Ibid., pp. 607–617, 623–626, 692–693, 702–708.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.10

2019. XII. évf. Különszám

the Western world, especially in the unfolding 21st century reflects techno-scientific rationality and codification, and the ability to abstract regularities and correlations. This techno-scientific regime composed of science and technology has a distinct relationship with war. It opens up new channels to speak about it together with new arrangements of power, new sets of beliefs, tools and practices since major technological advances are linked to the development of scientific knowledge. Theory, science and rationality play a key role when it comes to the scientific explanation of war.²²

CONCLUSION

A scientific approach to war bears the danger of superficial generalisations that turn any given phenomenon into its own caricature, and logically meaningless.²³ Clausewitz warned that if an idea becomes diffuse it starts losing proper meaning and its value declines accordingly. Certain principles of war can survive ages or be rediscovered occasionally. However, the main reason for their endurance is often not due to their value or utility, but their simplicity and exceptional convenience. A scientific theory of war can serve best as a framework, and as such independent from the size and scale of the conflict, the medium that hosts it, the means by which it is fought, and likewise the amount of violence it involves. In general it is the combination of efficiency and effectiveness with the aim of finding a balance between these two attributes. It follows a mostly deductive logic whereby a conclusion about particulars, flows from a course of actions rooted in a general or universal premises.²⁴ Knowledge and authority in war require thinking men. So does war's isomorphic structure, and its obvious lack of consistency and completeness. This puts an emphasis on independence of thought, the acceptance of fears and facts, prejudices, fearfulness, novelty and innovation. Only a sound method of studying war, be it scientific or not, can cement an armed force together.

²² Bousquet, Antoine J.: *The Scientific Way of Warfare, Order and Chaos on the Battlefields of Modernity*. New York, 2009, pp. 9–17.

²³ Galula, David: *Counterinsurgency, Theory and Practice*. Praeger Security International, 2006, pp. xi–xiii.

²⁴ Clausewitz, op. cit. pp. 554., 624.; Brodie, Bernard: *Strategy as a Science*. World Politics, Volume 1, Number 4, 1949, pp. 471–475.; Crevel, Martin van: *The Transformation of War*. The Free Press, 1991, pp. 157., 218.; Robbins, Stephen P.: *Organization Theory: Structure, Design, and Applications*. Prentice-Hall International Editions, 1987, pp. 25–49.; Hooker, R. D. Jr.: *Beyond Vom Kriege: The Character and Conduct of Modern War*. *Parameters*, Summer 2005, p. 4.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.10

2019. XII. évf. Különszám

BIBLIOGRAPHY

1. Beaumont, Roger: War, Chaos, and History. Praeger Publishers, 1994.
2. Bousquet, Antoine J.: The Scientific Way of Warfare, Order and Chaos on the Battlefields of Modernity. New York, 2009. DOI: 10.1080/19331680903255684
3. Brodie, Bernard: Strategy as a Science, World Politics. Volume 1, Number 4 (1949), pp. 467–488. DOI: 10.2307/2008833
4. Buchler, Justus: Metaphysics of Natural Complexes. Columbia University Press, 1966.
5. Christensen, Clayton M. / Raynor, Michael E.: Why Hard-Nosed Executives Should Care About Management Theory. *Harvard Business Review*, September 2003, pp. 67–74.
6. Clausewitz, Carl von: On War. Everyman's Library, 1993.
7. Coveney, Peter/Highfield, Roger: Frontiers of Complexity, The Search for Order in a Chaotic World. faber and faber, 1995. DOI: 10.1063/1.2807588
8. Cramer, Friedrich: Chaos and Order, The Complex Structure of Living Systems. VCH Verlagsgesellschaft, 1993.
9. Creveld, Martin van: The Transformation of War. The Free Press, 1991.
10. Fuller, J. F. C.: The Foundations of the Science of War. Hutchinson and Co., 1937.
11. Fuller, J. F. C.: The Reformation of War. Hutchinson and Co., 1923.
12. Galula, David: Counterinsurgency, Theory and Practice. Praeger Security International, 2006.
13. Glenn, James E.: Chaos Theory, The Essentials for Military Applications. The Newport Papers, Naval War College, October 1996.
14. Gödel, Kurt: On Formally Undecidable Propositions of Principia Mathematica and Related Systems. Basic Books, 1962.
15. Gove, Philip B. (ed. i. ch.): Webster's Third New International Dictionary of the English Language, Unabridged. Merriam-Webster Inc., 1981.
16. Herman, Mark: Entropy-Based Warfare: Modeling the Revolution in Military Affairs. *Joint Forces Quarterly*, Autumn/Winter 1998-99, pp. 85–90.
17. Hooker, R. D. Jr.: Beyond Vom Kriege: The Character and Conduct of Modern War. *Parameters*, Summer 2005, pp. 4–17.
18. Ilachinski, Andrew: Land Warfare and Complexity, Part I: Mathematical Background and Technical Sourcebook. Center for Naval Analyses, CIM 461, July 1996(a).
19. Ilachinski, Andrew: Land Warfare and Complexity, Part II: An Assessment of the Applicability of Nonlinear Dynamics and Complex Systems Theory to the Study of Land Warfare (U). Center for Naval Analyses, CRM 96-68, July 1996(b).
20. Khalil, Elias L.: Natural Complex vs. Natural System. *Journal of Social and Biological Structures*, Volume 13, Number 1, 1990, pp. 11–31. DOI: 10.1016/0140-1750(90)90031-Z
21. Lorenz, Edward N.: The Essence of Chaos. UCL Press, 1993. DOI: 10.4324/9780203214589
22. Mann, Steven R.: Chaos Theory and Strategic Thought. *Parameters*, Autumn 1992, pp. 54–68.
23. Nagel, Ernest: The Structure of Science, Problems in the Logic of Scientific Explanation. Hackett Publishing Company, 1979.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.10

2019. XII. évf. Különszám

24. Nicholls, David (Maj.)/Tagarev, Todor (Maj.): What Does Chaos Theory Mean for Warfare? *Aerospace Power Journal*, Fall 1994, Internet, accessed 10. 12. 2013, available at www.airpower.maxwell.af.mil/airchronicles/apj/apj94/nichols.html.
25. Peatland, Pat A. (Lt. Col.): Center of Gravity Analysis and Chaos Theory. Air War College, Air University, April 1993.
26. Pfaff, Charles A. (Maj.): Chaos, Complexity and the Battlefield. *Military Review*, July August 2000, pp. 83–86.
27. Robbins, Stephen P.: *Organization Theory: Structure, Design, and Applications*, Prentice-Hall International Editions, 1987.
28. Salmon, Wesley C.: Causation. In: Gale, Richard (ed.): *Blackwell Guide to Metaphysics*. Blackwell, 2002, pp. 35–42. DOI: 10.1002/9780470998984.ch2
29. Saperstein, Alvin M.: The “Long Peace” – Result of a Bipolar Competitive World. *Journal of Conflict Resolution*, Volume 35, Number 1, March 1991, pp. 68–79. DOI: 10.1177/0022002791035001004
30. Saperstein, Alvin M.: War and Chaos. *American Scientist*, November-December 1995, pp. 548–557.
31. Sidran, Ezra D.: A Calculated Strategy: Readings directed towards the creation of a strategic artificial intelligence. *Readings for Research*, Spring 2004, pp. 11–13, Internet, accessed 10. 11. 2005, available at www.cs.uiowa.edu/~dsidran/ReadingsForResearch2.pdf.
32. Speight L. R.: Lanchester’s Equation And The Structure of the Operational Campaign: Between-Campaign Effects. *Military Operations Research*, Volume 7, Number 2 (2002), pp. 15–33.
33. Speight, L. R.: ‘Structural Variance’ or ‘Non-Monotonicity’ Effects in Combat Models. *A Review*, *Military Operations Research*, Volume 8, Number 1, 2003, pp. 17–33.
34. Stacey, Ralph D.: *Strategic Management & Organisational Dynamics*. Pitman Publishing, 1996.
35. Weeks, Michael R. (Maj.): Chaos, Complexity and Conflict. *Air & Space Power Chronicles*, Internet, accessed 22. 05. 2003, available at www.airpower.maxwell.af.mil/airchronicles/cc/Weeks.html.

KÁLLAI ATTILA¹ – ZENTAI KÁROLY²

Hordozható GPS vevők nem csak mesterlövészeknek
Nyúzópróbán a Garmin Foretrex 701 Ballistic Edition GPS
vevőkészülék

Handheld GPS Receivers Not Just for Snipers
Comprehensive Test of Garmin Foretrex 701 Ballistic Edition

Absztrakt

A Garmin GPSMAP 6x sorozata éveken át megfelelő választás volt a katonai képzés és kiképzés feladataiban megbízható és jelentős helymeghatározási teljesítőképesége miatt. Mindazonáltal számít a méret, és a navigációs célú kézivevőknél lehetnek jobb megoldások, mint amilyen például a Foretrex 701 típus, mely megújult navigációs és ballisztikai számítási képességekkel érkezett tesztelésre.

Kulcsszavak: helymeghatározás, hordozható, GPS, Garmin

Abstract

For many years, the Garmin GPSMAP 6x series has been a preferred solution for military education and training due to its reliable and powerful navigation capabilities and relatively small size. However, size matters, and there may be better solutions. Now the new Foretrex 701 Ballistic Edition comes equipped with upgraded navigation features and the Applied Ballistics engine.

Keywords: GPS positioning, hands-free

¹ Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar, egyetemi docens, E-mail: kallai.attila@uni-nke.hu ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6575-4258>

² Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar, tanársegéd
E-mail: zentai.karoly@uni-nke.hu ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5306-3879>

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.11

2019. XII. évf. Különszám

BEVEZETŐ

A Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Karán és jogelőd intézményeinél már a 90-es évek derekán, a technológia elérhetővé válásával egyidejűleg megkezdődött a globális műholdas rendszerek felhasználói szintű kutatása. Számos tanulmány és jegyzet született a témában³ melyek GPS⁴ technológia honvédelmi célú alkalmazásához nyújtottak megfelelő alapismerteket. A közvetlen katonai célú felhasználási lehetőségeken (autonóm helymeghatározás, fegyver- és járműirányítás, navigáció, időszinkronizáció stb.) túl egyéb tudományos kutatási feladatokban is hasznosnak bizonyult ez a korszerű helymeghatározási módszer, mint például az egyetem hadirégészeti feltérképezési munkálataiban, ahol a lelőhelyek feltérképezéséhez szükséges geodéziai hálózat kiépítésénél, továbbá a leletek feltalálási helyének beazonosításánál nyújtott nehezen kiváltható támogatást.

A Művelési Támogató Tanszék még a 2017 őszén kért kipróbálásra egy könnyű, hordozható és az európai műholdas helymeghatározó rendszer, a Galileo vételére is alkalmas navigációs eszközt kipróbálásra a Navi-Gate Kft. ügyfélszolgálatától. E kritériumoknak egyedül egy akkor éppen megjelenő új készülék, a Garmin Foretrex 601 felelt meg. A tanszék katonaföldrajzi és tereptan szakcsoportjának oktatói szinte a legelső szabad forgalmazásban elérhető készüléktől (Trimble ScoutMaster) kezdve figyelemmel kísérik a navigációs vevőeszközök fejlődését, különös tekintettel az általános katonai felhasználásnak legmegfelelőbb, egyszerű és terepálló kivitelű megoldásokra. Ezen eszközök alkalmasságát, a legközvetlenebb módon, a honvéd tisztjelöltek és a védelmi szféra más hallgatói felkészítésében vetik nyüzőpróba alá. A több évtizedes felhasználói tapasztalat azt mutatja, hogy mind a katonai tereptani, mind a szakmailag összetettebb térinformatikai gyakorlati foglalkozásokon jellemzően nem okoz gondot a nagyobb méretű kézi vevők használata, viszont mindazon esetben, amikor a vevők egyéb feladatok végrehajtása mellett szolgálják a tájékoztatói képességek fenntartását, a könnyű hordozhatóság és használat igénye fokozottabban jelenik meg.

A könnyű és hordozható navigációs eszközök terepi használatának előnyei különösebb magyarázatot nem igényelnek, ugyanakkor magát a kategóriát nem egyszerű definiálni. Az öbölháborúban bemutatkozó PLGR (*Precision Lightweight GPS Receiver*) téglányi méretű és több mint egy kilogrammos tömegét tekintve ma már aligha sorolnánk a *lightweight*, azaz könnyű kategóriába. A technikai fejlődésnek köszönhetően azonban jelentős méretcsökkenést tapasztalhattunk meg az azóta eltelt közel három évtizedben. A kézi készülékek méretcsökkenésében ma már szinte csak az optimális kijelzőméret fenntartása szab határt.

³ Soha Gábor: A katonai geodézia operatív módszerei, 2000-ben; Barna József: GPS alapú korszerű navigációs eljárások és eszközeik, 2001-ben; Kállai Attila: Globális helymeghatározó rendszerek, 2004-ben.

⁴ Global Positioning System, azaz Globális Helymeghatározó Rendszer.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.11

2019. XII. évf. Különszám

Míg bő egy évszázada a harctevékenységek időbeni pontossága és az idő viselhető mérőeszköze iránt jelentkező fokozottabb igény hívta életre a karóra használatát – az urak körében, hiszen illet addig legfeljebb csak ékszerként viseltek hőlgyek⁵ – úgy napjainkban a precizitás folyamatos fenntartásának térben és időben is kritikus jelentősége van. Ennek támogatására olyan eszközök szükségesek, amelyek nem akadályozzák a manuálisan elvégzendő feladatok végrehajtását. A karon, vagy csuklón viselhető terepi navigációs eszközök ma már nem számítanak különlegességnek, sokoldalú funkcionalitásuk viszont egyre inkább megközelíti a kézi vevők tudásszintjét. Kérdés, hogy a terepi tájékozódási feladatokban mennyire váltható ki velük egy komolyabb navigációs képességekkel rendelkező GPS eszköz. Ennek megválaszolása volt jelen beszámolóban ismertetett teszt egyik célja.

1. ábra: A Garmin Foretrex generációi (101, 201, 301, 401, 601, 701)

A Garmin Foretrex termékvonala (1. ábra) nem ismeretlen a katonai felhasználók számára, jóllehet a gyakorlati képzési feladatokba ez idáig nem került bevonásra a karon. A legújabb (601-es és 701-es) készüléktípusok iránti érdeklődést nem kis részt a Galileo műholdas navigációs rendszerrel való kompatibilitásuk keltette fel. Bár az európai GPS rendszer műholdszegmense még ma sem érte el a teljes kiépítettséget,⁶ az eddig pályára állított műholdak jeleit már fel lehet használni az arra alkalmas navigációs eszközökben. A rendszer elhúzódó kiépülése miatt a mai kézi vevők zöme – beleértve a különféle okos eszközöket is – alapvetően az amerikai NAVSTAR⁷ GPS és az orosz GLONASS⁸ műhol-

⁵ David Boettcher: Vintage Watch Straps. www.vintagewatchstraps.com/wristwatchinvention.php (A letöltés időpontja: 2018. április 3.)

⁶ Magyarország felett jelenleg az amerikai GPS műholdrendszer biztosítja a legjobb konstellációt az égbolton egyszerre „látható” 8–14 műhoddal. Ettől némileg elmarad az orosz GLONASS rendszer a maga 7–11 értékeivel. Az európai Galileo rendszer egyszerre a horizont felett tartózkodó műholdjainak közös navigációs fejlesztési program képezte. Az első GPS műholdak 1978-tól álltak pályára, a teljes rendszerkiépítés azonban csak 1995-re valósult meg. A rendszer éles tesztelésére viszont már ezt megelőzően sor került 1990–1991 között a „Sivatagi Pajzs” (Operation Desert Shield) és a „Sivatagi Vihar” (Operation Desert Storm) hadműveletekben.

⁷ Navigation System Using Timing and Ranging, azaz Idő- és Távmeréssel Üzemelő Navigációs Rendszer, az Egyesült Államok által önállóan üzemeltetett és felügyelt globális helymeghatározó rendszer, teljes nevén NAVSTAR GPS. Alapját a haditengerészet és a légierő által 1973-ban indított közös navigációs fejlesztési program képezte. Az első GPS műholdak 1978-tól álltak pályára, a teljes rendszerkiépítés azonban csak 1995-re valósult meg. A rendszer éles tesztelésére viszont már ezt megelőzően sor került 1990–1991 között a „Sivatagi Pajzs” (Operation Desert Shield) és a „Sivatagi Vihar” (Operation Desert Storm) hadműveletekben.

⁸ Global Navigation Satellite System (eredeti megnevezéssel: Глобальная навигационная спутниковая система), azaz Globális Navigációs Műholdas Rendszer, az Orosz Föderáció által üzemeltetett helymeghatározó rendszer, melyet az amerikai NAVSTAR GPS rendszerrel egyidejűleg

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.11

2019. XII. évf. Különszám

das rendszerek használatára alkalmas, és jóval ritkábban találni Galileo kompatibilis, navigációs célú vevőt.

Mindezek alapján a Garmin Foretrex 601 készüléktípus navigációs tesztelésre érdemes eszköznek tűnt. A Navi-Gate Kft. kellemes meglepetést okozva emelte a tétet, és a kipróbálásra kért 601-es típus helyett, annak ballisztikus számítási lehetőségekkel kiegészített változatát (teljes nevén: Garmin Foretrex® 701 Ballistic Edition) biztosította a tesztidőszakra. Mivel a két típus navigációs alapjai azonosak, így a 701-essel szerzett felhasználói tapasztalatok a 601-esre is vonatkoznak. A nagy távolságú lövészeti tesztek végrehajtását a kar Összhaderőnemi Műveleti Tanszékének oktatói biztosították.

HASZNÁLATBAVÉTEL

A régebbi kézi vevőkön edződött felhasználók már megszokhatták, hogy egy új GPS eszköz első üzembe helyezésekor hosszú percekig kell várakozni a helymeghatározások megkezdésére. Ezt a korai GPS vevőknel 12 és fél percre is elhúzódó folyamatot⁹ neveztük „hidegindításnak”, melynek lefutását akkor kellett megvárni, ha huzamosabb ideig (több hónapig) nem volt igénybe véve az eszköz, vagy ha jelentős távolságot (több ezer kilométert) tett meg a vevő legutolsó kikapcsolását követően. A GPS vevő ebben az ún. TTFF¹⁰ fázisban gyűjtötte be a műholdakról érkező jelek alapján a teljes almanachot.¹¹ Az AGPS (Assisted GPS) eszközök megjelenésével a bekapcsolást követő élesedés időtartama ma már észrevehetően rövid. Ez azonban valamilyen kiegészítő (általában rádiókommunikációs) adatszolgáltatás elérését is szükségessé teszi, ami a mobilkommunikációs eszközöknél viszonylag egyszerűen megoldható. Ennek hiányában viszont célszerű volt a régebbi készülékeknel a nyitott égbolt alatt (zavartalan műholdjel vételi környezetben), a konkrét navigációs feladat megkezdése előtt már jó tíz perccel, bekapcsolni a GPS vevőt és hagyni „bemelegedni”. Ezt a fázist a Foretrex 701 látszólag kihagyja, meglepően gyorsan inicializálja magát akár a legelső bekapcsolást követően is, és alig pár percen belül készen áll a navigációra. Ezt a gyors reagálóképességet lehetett meg tapasztalni a későbbi használata során is.

---

hoztak létre elsősorban a haditengerészet és légiereő navigációs igényeinek kielégítésére, valamint a továbbfejlesztett ballisztikus rakéták találati pontosságának növelése érdekében.

⁹ NAVSTAR Global Positioning System interface specification IS-GPS-200 Revision D IRN-200D-001 7 March 2006. Deputy System Program Director GPS Joint Program Office www.losangeles.af.mil/shared/media/document/AFD-070803-059.pdf (A letöltés időpontja: 2018. április 03.)

¹⁰ Time To First Fix, azaz a GPS vevőkészülék bekapcsolásától az első helymeghatározásig (a pozíció fixálásáig) terjedő időtartam.

¹¹ A GPS almanach egy a GPS műholdak által folyamatosan és periodikusan továbbított adatcsomag, mely a műholdak állapotára (GPS health) és közelítő pályahelyzetére, az ionoszféra állapotára és az egyezményes koordinált világidőre vonatkozó viszonyítási adatokat tartalmaz. A teljes adatcsomag letöltéséhez szükséges idő 12,5 perc, amire csak a GPS vevő hidegindítását követően van szükség, tehát ha az eszköz huzamosabb ideig (több hónapig) nem volt igénybe véve, vagy ha jelentős távolságot (több ezer kilométert) tettünk meg vele a legutolsó kikapcsolását követően.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.11

2019. XII. évf. Különszám

A csuklóra erősíthető szíjjal hordozva a legtöbb terepi feladat végrehajtása során szinte észre sem lehetett venni a Foretrex 701 viseletét, miközben a terepi navigáció folyamatos kontroll alatt volt tartható. Ez határozott előnyt jelent egy kézi vevőhöz képest. (2. ábra) A kezelőgombok nyomásereje közepesnek mondható, valamivel erősebb egy általános turisztikai célú készülékénél, de a katonai célú DAGR (*Defense Advanced GPS Receiver*) gombjainál könnyedebb. A kezelőgombok nyomásereje talán jelentéktelen tényezőnek tűnhet, ugyanakkor nagymértékben meghatározza egy kézi GPS vevőkészülék használhatóságát. A nagy nyomáserevel rendelkező DAGR kezelőgombjainak kialakítása egyrészt a vastagabb kesztyűs felhasználásnak kedvez, másrészt csökkenti a véletlenszerű gombnyomásokat. Nagymennyiségű pontkoordináta manuális bevitelére azonban nem ideális ez a kialakítás. A Foretrex 701 gombelrendezése közepes nyomáserejű gombokkal is biztosítani tudja az eszköz kesztyűben történő használatát, miközben a gombok véletlenszerű lenyomásától nem kell tartani.

2. ábra: Az akadálytalan használat és a kis méret nem hátrány a GPS vevők katonai célú használata során

A tesztelésre kölcsönkapott példányt nyilvánvalóan nem lehetett kitenni komolyabb mechanikai behatásoknak, de zömök felépítése tartós és terepálló kivitel sugallt. A vízállósági tesztet remekül bírta a készülék, bár nyilván bűvárokodásra teljesen hasztalan ilyen eszközt igénybe venni, lévén 20 cm vízmélység alatt a GPS jelek kiértékelhetetlenül elnyelődnek. Mindenesetre az megnyugtató, hogy folyóátkelésnél, vagy tartós esőzés során sem kell óvatoskodni vele, s értelemszerűen a legapróbb repedéseken is bekúszó finom por-szemcsék elektronikai eszközöket károsító hatásával itt nem kell számolni.

A készülék kijelzője nem színes, így topográfiai térkép megjelenítésre nem alkalmas, ugyanakkor remekül olvasható különböző nézőszögökből és megvilágítási viszonyok mellett.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.11

2019. XII. évf. Különszám

A kezelőfelület menürendszere logikus felépítésű, könnyen elsajátítható, segít a lényeges helyzeti információkra fókuszálni. Az adatmezők némelyike – más Garmin eszközhöz hasonlóan – a felhasználói igényeknek megfelelően átalakítható, testre szabható. A kijelző lényeges tulajdonsága még az éjjellátó eszközökkel való kompatibilitása is, ami az éjszakai harcászat és terepi tájékozódás feladatában biztosít könnyű kezelhetőséget. (3. ábra)

3. ábra: A katonai célú GPS vevőknél az éjjellátóval (NVG – Night Vision Goggles) kompatibilis kijelző alapkövetelmény

A terepállóság és a hosszú üzemidő különösen fontos a katonai felhasználásra szánt eszközöknél. Előbbire a MIL-STD-810G szabványban foglalt előírásokkal szembeni megfelelés, utóbbira az energiatakarékos üzemmód és a cserélhető szabványos elemek jelennek biztosítékot. A tesztelési időszak két hetét a készülék ugyanazon elemekkel (2 db AAA típusú mikro ceruza elemmel) vészelte át, és az elemek állapotát jelző piktogram szerint még így is maradt a további használathoz tartalék.

A cserélhető elemes kialakítás lehetővé teszi az eszköz használatát olyan helyeken is, ahol a belső akkumulátoros kiépítésű eszközök töltéséhez szükséges feltételek nem adóttak, azaz sem hálózati, sem aggregátoros áramforrás nem érhető el. Mindazonáltal a vezeték nélküli összeköttetés lehetősége is megoldott, amivel jelentősebb mennyiségű adat le-, illetve feltöltése oldható meg hatékonyan. Az e célra szolgáló USB mini-B formátumú adatkommunikációs bemenet a hátlap felnyitásával érhető el. (4. ábra) Adatkommunikációra a Garmin BaseCamp 4.6.2 számítógépes alkalmazást vettük igénybe. A kinyert szabványos formátumú adatállományok természetesen bármely komolyabb térinformatikai alkalmazással feldolgozhatók, szerkeszthetők. Mivel a számítógépes csatlakozást követően a készü-

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.11

2019. XII. évf. Különszám

lék saját meghajtócímet kap, az eszközzel gyűjtött adatokhoz közvetlenül is hozzá lehet férni.

4. ábra: Vízálló burkolat alatt az energiaforrás (2 db AAA típusú elem) és az adatkommunikációs bemenet

Az adatokhoz történő hozzáférés megkönnyítése azonban csak a saját erőnkhez tartozók számára kívánatos. Ellenséges területen potenciálisan fennáll a készülék illetéktelen kezekbe kerülésének veszélye, mely által szenzitív adatok szivároghatnak ki. Ezt kiküszöbölendő, a katonai felhasználásra szánt, érzékeny adatokat is tartalmazó terepi eszközöket el kell látni adatmegsemmisítő funkcióval. A már említett DAGR típusú katonai GPS vevőn ez két gomb egyidejű megnyomásával (zeroize) érhető el. Nyilván a felhasználó lélekjelenlétén is múlik, hogy hasonló helyzetekben mindent megtegyen a rendelkezésére álló érzékeny adatok védelme érdekében, mindazonáltal könnyebb dolga lehet akkor, ha ezt viszonylag gyorsan tudja kezdeményezni. Sajnos a Garmin Foretrex 601/701-ben ez a lehetőség csak a menürendszerből érhető el (setup/reset/restore defaults).

A készülék terepi tesztelése alapvetően navigációs képességeire, ballisztikai algoritmusainak felhasználhatóságára és elektronikai zavarállóságra irányult. Az ejtőernyős ugrásokat támogató Jumpmaster funkció kipróbálására a tesztidőszak alatt nem volt lehetőség, de a Foretrex 401-es kapcsán ilyen vonatkozású tesztről már készült hasonló beszámoló.¹²

¹² A Magyar Honvédség tesztje a Foretrex 401 készülékről.

www.garmin.hu/letoltesek/magyar-honvedseg-tesztje-a-foretrex-401-keszulekrol (A letöltés időpontja: 2018. április 4.)

NAVIGÁCIÓS KÉPESSÉGEK

A kisméretű GPS antennák – különösen a mobiltelefonokba, táblagépekbe, karórákba stb. építettek – képességeit a tapasztalt túrázók nem véletlenül illetik kritikával. Erdős, hegyvidéki területeken a nagyobb antennával rendelkező vevőkészülékek (mint pl. a Garmin GPSMAP 64-es sorozata) egyértelműen jobban teljesítenek. Ezekben a vevőkben jellemzően *quad helix* antennatípus található, ami a készülék külső megjelenésében is észlelhető, az antennát magába foglaló néhány centiméteres kidudorodás formájában. A kisméretű és lapos patch antennák ezzel szemben a készülék házában jobban elrejtethetők. (5. ábra)

5. ábra: A *quad helix* antennával rendelkező Garmin GPSMAP 64st (balra) és a „láthatatlan” patch antennás Rockwell Collins DAGR (jobbra) külső megjelenése

Érdeemes tudni azonban, hogy az antennatípus kevésbé gyakorol hatást egy adott készülék jelvételi érzékenységre, sokkal inkább az antenna mérete és a kapcsolódó elektronikai jelfeldolgozó egységek karakterisztikái. A kifejezetten katonai felhasználásra tervezett DAGR *patch* antennával rendelkezik, igaz antennabemenettel is el van látva, így komolyabb (külső) antenna is csatlakoztatható hozzá. A gyakorlati felhasználás során szerzett tapasztalatok ugyanakkor megerősítik azt a vélekedést, hogy a jelenleg kapható, *quad helix* típusú antennával ellátott kézivevők megbízhatóbban teljesítenek, főleg sűrű lombko-

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.11

2019. XII. évf. Különszám

ronával fedett és jelentős szintkülönbségű domborzati elemekkel tagolt terepszakaszokon, mint a kisméretű, kompakt, *patch* antennás készülékek. Ezt érdemes szem előtt tartani, amikor egy karóra méretű (6. ábra) GPS vevőkészüléktől a méretesebb kézivevőkre jellemző reagálóképességet és helymeghatározási megbízhatóságot várjuk.

6. ábra: A színes térképi megjelenítésre képes, karóra méretű Garmin fenix 5X

A Garmin Foretrex 701 mindazonáltal magabiztosan oszlatta el a méretéből fakadó és a helymeghatározás pontosságára vonatkozó feltételezéseket, stabil műholdjel vételt tudott felmutatni még erősen tagolt terepszakaszok esetén is, a legtöbb helyzetben képes volt megfelelni a terepi tájékozódás igényeinek. Használata során jelentős különbséget az összehasonlítási alapul vett Garmin GPSMAP 64st készülékhez képest nem érzékelünk (7. ábra), ugyanakkor ergonomiai szempontból sokat jelentett a karra rögzített hordozhatóság.

Az eszköz a nemzetközi katonai gyakorlatban alkalmazott helyazonosító rendszereket (MGRS,¹³ UTMG¹⁴) és iránymérési mértékegységet (mils), valamint a vonatkozó NATO

¹³ Military Grid Reference System, azaz katonai hálózati azonosító rendszer. Az UTM vetületi koordinátarendszerre épülő keresőhálózati és jelentőrendszer, melyet eredetileg a NATO tagállamok fegyveres erői részére dolgoztak ki földrajzi pozíciók, elsősorban földi célpontok helyzetének megjelölésére, jelentésére.

¹⁴ Universal Transverse Mercator Grid, azaz univerzális transzverzális Mercator-vetület alapú síkkordináta rendszer.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.11

2019. XII. évf. Különszám

STANAG¹⁵ előírásokba foglalt vonatkozási rendszereket ismeri és kezelni tudja. Navigációs eszköztára főbb vonalakban megegyezik a már eddig is megismert és alkalmazott szárazföldi navigációs célú Garmin vevőkével, ami a készülék használatának gyakorlati oktatásában jelenthet könnyebbséget. A legtöbb tájékozási feladat könnyen végrehajtható az eszköz segítségével, mint például:

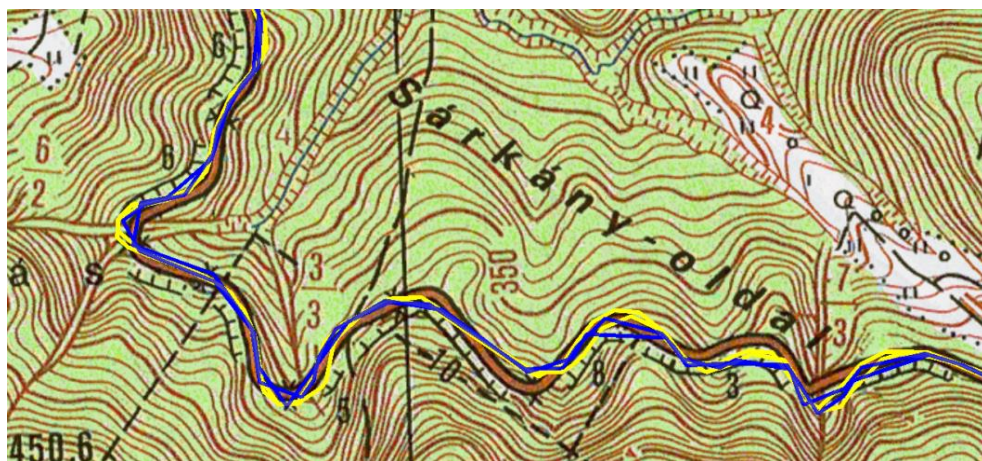
- álláspont és menetvonal pontok rögzítése;
- rögzített pontok irány és távolságadatainak listázása;
- pozíciók felkeresése ismert koordinátáik alapján;
- pozíció kijelölése és felkeresése távolság és irány alapján;
- célpontig megeendő távolság és várható érkezési idő kijelzése;
- haladási irány és sebesség kijelzése;
- menet végrehajtása előzetesen rögzített útvonal mentén;
- menet nyomvonalának rögzítése és visszakövetése (tackback);
- veszélyes pontok és riasztások beállítása;
- területek nagyságának meghatározása.

A helymeghatározás pontosságával szemben a navigációs célú vevőknél csak korlátozott elvárások fogalmazhatók meg, jóllehet a mai egyfrekvenciás készülékek – optimális viszonyok között – megfelelnek az 1:50 000 méretarányú harcászati szintű alaptérképek grafikus pontossági követelményeinek (10–15 m). A helymeghatározás megbízhatósága már jóval kényesebb kérdés a műholdas navigáció során az arra hatást gyakorló számos külső tényező miatt.

A Foretrex 701 terepi nyúzópróbája változatos terepviszonyok között és különféle vételi beállításokkal zajlott. A tesztkörnyezetben szignifikáns eltérést nem tapasztaltunk a kontrollvevőként szolgáló GPSMAP 64st készülékkel rögzített pontok és a nyomvonalak töréspontjai helyzetében. A Foretrex 701 viszont jóval kevesebb töréspont felhasználásával alakította ki a rögzített nyomvonalakat, látszólag kevésbé precíz eredményt biztosított. (7. ábra) Az adatrögzítés mintavételezési sűrűségének maximális értékre történő beállításával sem sikerült részletesebb nyomvonallögzítésre bírni az eszközt, de remélhetőleg ezt egy későbbi firmware frissítésben orvosolni fogja a gyártó cég. (A készülék első használatba vétele előtt ezt egyébként mindenképpen érdemes ellenőrizni.)

A Foretrex 701 egyik legérdekesebb navigációs tulajdonságát, az új európai műholdas helymeghatározó rendszer használatának képességét sajnos önállóan nem lehetett tesztelni. Ezt a GLONASS rendszerénél is csak a NAVSTAR GPS jelek együttes vételével engedélyezte a készülék kezelőfelülete. Ugyanígy a három rendszer együttes jelvétele sem volt lehetőség, így a rendelkezésre álló opciók közül a GPS+GLONASS kombinált jelvétele adta a legmegbízhatóbb navigációs alapot.

¹⁵ A *Standardization Agreement for procedures and systems and equipment components* rövidítése, ami eljárásokat, terminológiai szakkifejezéseket és magyarázataikat, kommunikációs eljárásokat, technikai alkalmazásmódokat tartalmazó szabványosítási egyezmények gyűjtőneve.

7. ábra: A Foretrex 701 (kék) és a GPSMAP 64st (sárga) által rögzített nyomvonalak eltérései fedett és tagolt terepviszonyok mellett

A tesztelési időszakban a horizont feletti műholdak száma mind a GLONASS, mind a NAVSTAR GPS esetében közel azonos volt (9–11), miközben a Galileo látható műholdjainak száma alig valamivel volt több ezen értékek felénél (5–7). Az Európai Űrügynökség elképzelései szerint¹⁶ a közeljövőben a Galileo rendszer műholdszegmensének kiépítettsége is eléri azt a szintet, amely akár önálló alkalmazását is lehetővé teszi a helymeghatározásokban és a navigációban.

BALLISZTIKAI LEHETŐSÉGEK

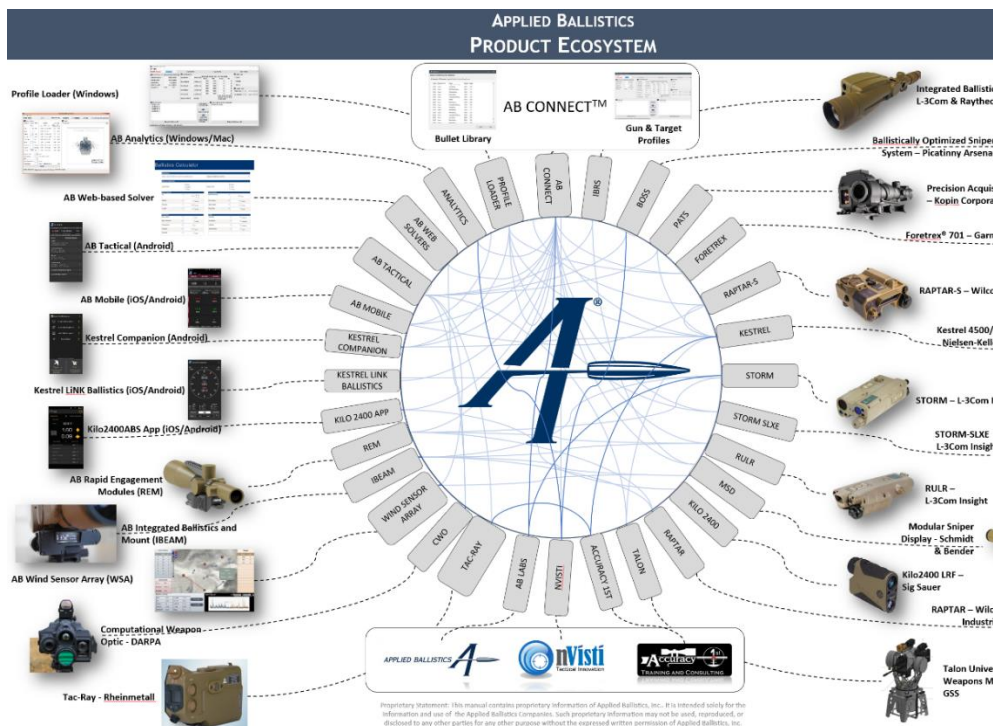
A Foretrex 701 készülék ballisztikai számítási modulját az Applied Ballistics nevű amerikai cég szállítja a Garmin részére. A Bryan Litz által 2009-ben alapított vállalat a nagytávolságú lövészetet kiszolgáló segédeszközeivel mára már nem csak a rekreációs célú (vadászat, sportlövészet) felhasználói körben szerzett hírnevet magának, de a rendvédelmi és katonai (mesterlövész) felhasználási területeken is. (8. ábra)

¹⁶ European Space Agency, http://www.esa.int/Our_Activities/Navigation/Galileo/What_is_Galileo

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.kesz.11

2019. XII. évf. Különszám

8. ábra: Az Applied Ballistics gazdag megoldáskínálatában a Foretrex 701 csak egy a sok közül¹⁷

A nagytávolságú lövészet során számos olyan tényező figyelembevétele szükséges, melyek önmagukban is jelentős mértékben képesek befolyásolni a találati pontosságot, együttes hatásuk megállapítása pedig már komoly számítási kapacitást igényel. A külső tényezők közé tartozik a légnyomás, a léghőmérséklet, a páratartalom, a szél iránya és nagysága, a tüzelőállás és a célpont földrajzi helyzete és az ebből eredő Coriolis-erő hatása. A lövésznek tisztában kell lennie e tényezők lövedékre gyakorolt összegzett hatásával a lövés pillanatában, a nagy távolságra (>500 m) található célpontok leküzdésekor.

Sajnos a tesztelési időszakban a Klapka György Lövészdandár nagytávolságú lövészetre alkalmas tati lőtere nem tudott fogadni, így a Szentendréhez közeli izbégi lőtéren került sor (9. ábra) a Foretrex 701 ballisztikai algoritmusainak találati pontosságot befolyásoló képességeinek vizsgálatára egy 7,62 × 51 mm NATO űrméretű Remington 700P mesterlövész puskával. A lőtér adottságaiból adódóan a célpontot legfeljebb 800 méterre lehetett kihelyezni, ami épp az a távolság, ahol már a lövedékre ható külső tényezők számottevő mértékben megjelennek.

¹⁷ Forrás: www.appliedballisticsllc.com

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.kesz.11

2019. XII. évf. Különszám

9. ábra: Tűz alatt az izbégi célterület

A teszt során a Magyar Honvédségnél rendszeresített „ML” típusjelű löszert használtuk. Ez a fegyver-löszér kombináció normál löviszonyok (vízszintes lövés, 15° C hőmérséklet, szélcsend) között 1 szögperces pontosságra képes, ami 800 m-es lőtávolságon mintegy 25 cm-es találati szórást jelent. A teszt során az izbégi lőtéren azonban a normáltól eltérő löviszonyok uralkodtak:

- az oldalszél értéke 2 m/s-tól 8 m/s-ig folyamatosan ingadozott;
- az oldalszél iránya folyamatosan változott;
- a lövés a nagyobb lőtávolságon nem volt vízszintes;
- a hőmérséklet 24–28 °C között változott.

E változók bizonyos lőtávolság felett már jelentősen befolyásolják a találati pontosságot. A ballisztikai szoftvereknek pontosan az a célja, hogy a lövész dolgát megkönnyítsék: a megbecsült vagy megmért változókat (lőelemeket) az operátor betáplálja egy számításra alkalmas eszköz kezelőfelületén, majd a szoftver kiszámolja a szükséges oldal- és magassági korrekciót. Ezzel akár egy percnyi manuálisan elvégzendő ballisztikai számítást spórol meg a lövész, ami kritikus helyzetben harcképességének és túlélési esélyeinek megőrzését jelenti.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.11

2019. XII. évf. Különszám

A Foretrex 701 készülékkel végrehajtott tesztlövészet egyik fő célja az eszköz ballisztikai számítási modulja által kapott magassági- és oldalkorrekciós értékek összehasonlítására irányult más, az eddigiekben rendszeresen és sikerrel alkalmazott ballisztikai szoftverek megfelelő értékeivel. A tesztlövészethez az alábbi céltárgyak kerültek kihelyezésre:

Céltárgy megnevezése	Céltárgy mérete	Céltárgy távolsága
1. számú céltárgy	ø10 cm	250 m
2. számú céltárgy	ø20 cm	535 m
3. számú céltárgy	ø25 cm	603 m
4. számú céltárgy	150×50 cm	760 m

A tüzelőállástól különböző irányokba kihelyezett célok pontos távolságát koordinátáik meghatározásával és lézeres távolságmérővel állapítottuk meg. A lőirányok északról való eltérését hagyományos tájolóval, a meteorológiai adatokat (szélsebesség, hőmérséklet) egy SILVA típusú eszközzel mértük. A mért adatok alapján a Foretrex 701 ballisztikai modulja a korábban már rendszeresen használt ballisztikai szoftverekhez képest csekély mértékben eltérő eredményeket produkált. Az eltérések a nagy távolságon végrehajtott korrekciók esetében is elhanyagolhatók (2–3 cm) voltak. (10. ábra)

10. ábra: Az eszköz által számított korrekciós értékek

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.11

2019. XII. évf. Különszám

Az 1–3. számú céltárgyak esetében minden egyes leadott lövés találattal végződött. A 4. számú céltárgyra 6 lövést adtunk le, a szükséges korrekciók (oldalszél újramérése és a ballisztikai szoftverbe táplálása) után az utolsó 4 lövés találattal végződött. (11. ábra) A Foretrex 701 az elvárásokat maximálisan teljesítette.

11. ábra: A 4. sz. céltárgyra leadott 6 lövésből 4 találattal végződött

Nyílt terepen az oldalszél ereje és iránya a legkiszámíthatatlanabb változó, mellyel a lövőnek számolnia kell. Ezen kívül a legtöbb ballisztikai kalkulátor csupán egy céltárgyra vonatkozóan képes adatokat feldolgozni. A Foretrex 701 vevőben található ballisztikai számítási modul összesen 10 különböző céltárgyra vonatkozóan biztosítja az adatok (távolság, lövés iránya az északhoz képest, lövés helyszöge) rögzítését, valamint két, különböző irányú és erősségű szél okozta oldalirányú eltérés megjelenítését. A rögzített tájékozdási- vagy céltárgyak távolsága ritkán változik. A hőmérsékletre és a szélre vonatkozó adatok ismételt betáplálása után a ballisztikai algoritmus pontos magassági és oldalállítási értékeket jelenít meg. A lövő feladata mindezek után az optikai irányzék oldal- és magasságállító dobjainak beállítása és a pontos lövés leadása.

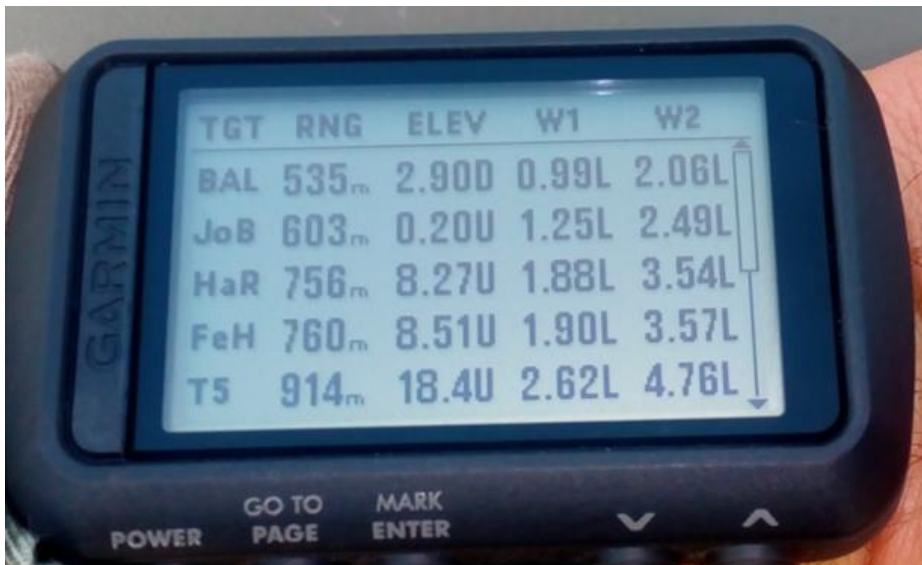
Mindezek alapján a harcászati feladatot végrehajtó, a tüzelőállásában akár napokat is eltöltő lövésznek a Foretrex 701 vevővel felszerelve egy csuklóra erősíthető és folyamatosan aktualizálható mini-tűzvázlat (12. ábra) áll rendelkezésére. A Garmin cég a Foretrex generáció folyamatos fejlesztése során szerzett tapasztalatai alapján a tájékozdást és a pontos lövést is elősegítő, megbízható és kompakt eszközt hozott létre, mely a hagyó-

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.11

2019. XII. évf. Különszám

mányos analóg – papír alapú vagy fejben elvégzett számításos – módszerek megtartása mellett kiválóan alkalmazható nagy távolságra lévő célok leküzdésében.

12. ábra: Miniatúr tűzvázlat (TGT – cél neve; RNG – cél távolsága; ELEV – magassági korrekció; W1 – oldal(szél)korrekció I. W2 – oldal(szél)korrekció II.)

ÖSSZEFOGLALÁS

Az eddig leírtak alapján a terepi tájékozódás és nagytávolságú lövészet szempontjából az alábbi előnyök és hátrányok emelhetők ki a Garmin Foretrex® 701 Ballistic Edition eszköz használata során:

Előnyök:

- kis méret, könnyű hordozhatóság;
- terepállóság, éjjellátó kompatibilitás;
- egyszerű menüstruktúra, könnyű kezelhetőség;
- gyors műholdjel vétel és helymeghatározás;
- rendszeres szoftverfrissítések (a teszt időszaka alatt is);
- hosszú üzemidő és nem fixen beépített akkumulátor;
- szabványos adatcsatlakoztató (USB mini-B);
- üzenetjelző és figyelmeztető hangok kikapcsolhatósága.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.kesz.11

2019. XII. évf. Különszám

Hátrányok:

- kis mérete ellenére a csuklón történő viselethez már érezhetően vastag;
- a rögzített nyomvonalak leegyszerűsítése, még legnagyobb pontosságú rögzítésnél is (firmware frissítéssel javítható);
- gyors adattörlés (zeroizing) lehetőség hiánya.

A korszerű terepi tájékozódás gyakorlati oktatásában a karon jelenleg használt Garmin GPSMAP 64st típusú készülékek továbbra is kiválóan alkalmazhatók, de a hallgatók felkészítésében a gazdag funkciókészlet és a navigációs feladatok teljes körű megoldása nem mindig előnyös. A gyakorlatorientált képzésében a honvéd tisztjelöltek térképolvasási és térkép-terep egyeztetési képességének fejlesztését a korszerű eszközök használata esetén sem szabad háttérbe szorítani. A színes térképi megjelenítésre alkalmas, turisztikai célú GPS vevők hajlamosak azok felhasználóit elkényelmesíteni, a tájékozódás szempontjából lényeges terepi sajátosságok és tényezők figyelmen kívül hagyására készíteni.

Egy könnyen kezelhető, mindkét kéz szabadságát meghagyó, a lényeges adatok meghatározására fókuszáló, „alkalmazásorientált” eszköz lényegesen nagyobb hatékonysággal használható fel a tereptani és harcászati felkészítésben, megkönnyítve egyúttal a hasonlóan puritán kezelőfelülettel rendelkező katonai GPS vevők (DAGR) alkalmazására való áttérést. Az előzetes tesztelési eredmények alapján a Garmin Foretrex 601-es és 701-es készüléktípusok mind képzési/kiképzési, mind éles harcászati feladatokban jól alkalmazhatóak, biztos és hatékony segédeszközei lehetnek a terepi navigáció (601, 701) és a nagytávolságú lövészet (701) feladatai megoldásának.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: [10.32563/hsz.2019.1.ksz.11](https://doi.org/10.32563/hsz.2019.1.ksz.11)

2019. XII. évf. Különszám

KOLLER BOGLÁRKA¹**Az állampolgárság koncepció ellentmondásai – eszmetörténeti megfontolások****The Contradictions of the Concept of Citizenship – Theoretical Considerations****Absztrakt**

A modern, demokratikus társadalmakban az állampolgárság jelöli ki az egyén tagságát a közösségben. Egy adott állam állampolgárának lenni, különleges státuszt jelent, ugyanis az állampolgárt számos egyéni, polgári és politikai jog illeti meg. Ugyanakkor az állampolgárság kötelezettségvállalást is jelent. Ez a cikk az állampolgárság fogalmának alapvető ellentmondásait vizsgálja az elméleti megközelítésekre helyezve a hangsúlyt. Az állampolgársági koncepciók európai történetének bemutatásakor két alaptípust a területiális, valamint az etnikai-kulturális állammodellt mutatom be, melyeknek alapvonásai ma is fellelhetők, mind az állampolgársági gyakorlatokban, mind a nemzeti önértelmezésekben. A tanulmány végén az újfajta, ún. poszt-nemzeti megközelítésekről esik szó.

Kulcsszavak: állampolgárság, területiális állam, etnikai-kulturális állam, poszt-nemzeti állampolgárság, inklúzió

Abstract

In modern, democratic societies, citizenship designates the individual's membership in the community. Being a citizen of a particular state, possessing its passport or identity card is a valuable, special status, since the citizen is entitled to several individual, civil and political rights. This article aims to analyse the fundamental contradictions inherent in the concept of citizenship by focusing on theoretical approaches. In presenting the European history of citizenship concepts, two basic models, the territorial and the ethno-cultural ones are introduced. At the end of paper, the new, post-national citizenship theories are examined.

Keywords: citizenship, territorial state, ethno-cultural state, post-national citizenship, inclusion

---

¹ Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Nemzetközi és Európai Tanulmányok Kar, dékán, tanszékvezető, habilitált egyetemi docens E-mail: koller.boglarka@uni-nke.hu, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5709-1116>

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.12

2019. XII. évf. Különszám

BEVEZETŐ

A modern, demokratikus társadalmakban az állampolgárság jelöli ki az egyén tagságát a közösségben.² Egy adott állam állampolgárának lenni, útlevelét, személyi igazolványát birtokolni értékes, különleges státuszt jelent, ugyanis az állampolgárt számos egyéni, polgári és politikai jog illeti meg. Ugyanakkor állampolgárként be kell tartania bizonyos szabályokat, és vállalni kell kötelezettségeket is. Az állampolgárság azonban eltérő tartalommal bír az egyes európai nemzetek jogrendjében, melynek okát a különböző történelmi, politikai, és kulturális hagyományokban kell keresnünk. Ugyanakkor az állampolgárság intézménye már a 18–19. századtól kezdve folyamatosan kihívások elé lett állítva, hiszen az államhatárok által meghatározott területen különböző etnikumok, nemzetek és kulturális közösségek együttélése vált jellemzővé. Emberek millióinak többes állampolgársága van, és az európai uniós tagállamokban is egyre nagyobb számban élnek nem az adott állam állampolgárai.

E tanulmány az állampolgársági koncepcióban rejlő alapvető ellentmondásokat vizsgálja az eszmetörténeti és a teoretikus megközelítésekre helyezve a hangsúlyt.³ Az állampolgársági koncepciók európai történetének bemutatásakor két alapmodellt, a franciákra és az angolokra jellemző territoriális, valamint a német és a közép- és kelet-európai nemzetekre jellemző etnikai-kulturális állammodellt mutatom be, melyeknek alapvonásai ma is fellelhetők, mind az állampolgársági gyakorlatokban, mind a nemzeti önértelmezésekben, jóllehet, ma már valamennyi európai ország állampolgársági koncepciója mindkét modell jellemzőit magán viseli. A tanulmány végén az újfajta, ún. poszt-nemzeti megközelítésekről is szót ejtek, melyek az állampolgársági koncepciók újragondolását sürgetik.

ÓKORI GÖRÖG ÉS RÓMAI POLGÁROK

Az ókori görög és római városállamokban kell keresnünk az állampolgárság koncepció kialakulását.⁴ Ha az egyén a kiváltságosok közé tartozott, akkor a politikai közösség részeként vehetett részt a döntéshozásban. A társadalomnak azonban csak egy kisebbsége tartozott a kiváltságosok közé. A jognélkülieknek semmilyen beleszólásuk sem volt a közösség életébe. Arisztotelész fogalmazta meg a görög városállamok állampolgárságának koncepcióját. Arisztotelész szerint az a polgár, „akinek joga van a tanácskozásban és a bíraskodásban részt venni”.⁵ A görög poliszban csak az lehetett teljes jogú polgár, aki elég vagyonnal és megfelelő szabad idővel rendelkezett a politikában való részvételhez, és férfi volt.⁶ Arisztotelész szerint a polgárjog gyakorlásának éghajlati feltétele is volt: túl nagy

² Castles, Stephen – Davidson, Alastair (szerk.): *Citizenship and Migration: Globalization and the Politics of Belonging*. Psychology Press, 2000.

³ A tanulmány felhasználja Koller Boglárka: *Nemzet, identitás és politika Európában*. L'Harmattan – Zsigmond Király Főiskola, Budapest, 2006 kötet „Államok és polgáraik” c. fejezet következtetéseit, érvelését, 53–79.

⁴ Koller: i. m. 56.

⁵ Arisztotelész: *Politika*. 2. kiadás. (Ford. Szabó Miklós.) Gondolat Kiadó, Budapest, 1994, 81.

⁶ Koller: i. m. 57.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.12

2019. XII. évf. Különszám

hidegben nem lehetett gyakorolni, mert mindenki a megélhetésével foglalkozik, és túl nagy melegben sem, mert akkor az emberek hajlamosak a despotizmusra. Arisztotelész továbbá kifejtette, hogy egy jól működő városállamnak vannak népességi és területi korlátai is. „Igen nehéz, sőt talán lehetetlen is, túlságos népesség esetén kormányozni.”⁷ Továbbá, a városállamnak célszerű a középosztályra támaszkodnia: „A városállamnak lehetőleg egyenlő és egymáshoz hasonló polgárokból kell állnia, ez pedig leginkább a középosztálybeli emberek között lehetséges.”⁸ A római gondolkodók közül Ciceró is, aki saját magát Róma polgárának nevezte,⁹ foglalkozott a polgárság és az állam viszonyainak vizsgálatával. Jelentős hatással voltak rá az ókori görög szerzők. Számára saját állama, Róma jelentette az ideális államot.

ÁLLAMPOLGÁRSÁG TERRITORIÁLIS VAGY ETNIKAI-KULTURÁLIS ALAPON?

A felvilágosodás korában alakult ki az állampolgárság koncepció ma is használatos értelme.¹⁰ A korai brit felvilágosodás politikai filozófusai, így például John Locke megfogalmazták ennek a kapcsolatnak a szerződéses jellegét, vagyis azt, hogy mindkét oldalon (egyén és állam) kötelezettségekről és jogokról van szó. Jean-Jacques Rousseau szerint az állampolgárság lényege a közös jóért való küzdelemben ölt testet. A polgárok aktív és felelősségteljes részvétele a közösség életében csak akkor lehetséges, hogy ha a polgárok meg vannak győződve arról, hogy a polgártársaik nagy többsége hozzájuk hasonlóan cselekszik.

A modern territoriális államokban, amelyre az 1789 és 1794 közötti Franciaország jó példa, a közösségi tagság egy pontosan körülhatárolt területhez kötődik. A napóleoni hódítások megindulásával azonban szükségszerűen a francia territoriális állam is átalakult, és a politikai közösségben való tagság is újraértelmeződött.¹¹ A felvilágosodás idején keletkezett univerzális alapokon összekovácsolódott közösség hamarosan más közösségi identitásformáló eszközöket is igénybe vett, mint például a nyelvi és a kulturális asszimiláció eszközeit, azért, hogy a közösségi összetartozást más irányból is megerősítse, és így az eredetileg jogi és intézményes alapú állampolgársági koncepció tartalmát kiterjessze. Franciaországban az állam megteremtése után ilyen módon valósult meg a nemzetteremtés is. Így a közösségi összetartozás alapjául szolgáló territoriális szempont kiegészült más szempontokkal, és megindult az egyének e szempontok alapján történő közösséggé formálása.¹² Ez a folyamat általában a domináns kultúrák és etnikumok többiekre irányuló erőltetett asszimilációs törekvéseit jelentette.

⁷ Uo. 248.

⁸ Uo. 147.

⁹ Cicero, Marcus Tullius: Az állam. (Ford. Hamza Gábor.) Akadémiai Kiadó, Budapest, 1995, 32.

¹⁰ Koller: i. m. 57.

¹¹ Lásd Brubaker, Rogers: Citizenship and Nationhood in France and Germany. University Press, Cambridge, Massachusetts, 1992.

¹² Weber, Eugen: Peasants into Frenchmen: The Modernisation of Rural France, 1870–1914. Chatto and Windus, London, 1979.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.12

2019. XII. évf. Különszám

Létezett azonban egy másik fejlődési út is. A német és sok más, közép- és kelet-európai állam állampolgársági koncepciójának kialakulását megelőzte a nacionalista mozgalmak nemzetteremtése és a nemzethez etnikai, kulturális és nyelvi alapokon nyugvó kötődés kialakulása.¹³ Természetesen itt is létrejött a közösségi tagság területiális meghatározottsága, de csak később. Amíg tehát a francia állampolgárság „állam központú és asszimilatív, a német etnokulturális és differenciáló”.¹⁴ Ennek a különbségnek a kifejeződése a nemzetközi jogban az állampolgárság kapcsán két különböző jogelv érvényesülése: a leszármazás elve (*jus sanguinis*), amely szerint az utód állampolgársága vérségi, vagyis a felmenőjének az állampolgársága alapján határozandó meg, illetve a területiség elve (*jus soli*), mely szerint az utód állampolgársága a születés helye alapján határozandó meg. Németországban például sokáig széleskörű ellenállásba ütközött a területi elv bevezetése.¹⁵

A francia/angolszász és a német állampolgársági koncepciók közötti eltérés a köznyelvben használt fogalmakban is tetten érhető. Míg a francia és az angol nyelvben a „nationalité” és a „citoyeneté”, illetve a „nationality” és a „citizenship” szavak sokszor szinonimáiként használatosak, addig a német nyelvben a politikai közösséghez való tartozást kifejező és a nemzethez tartozást kifejező terminusok élesen elkülönülnek. Az előbbire vonatkozik a „Staatsangehörigkeit” vagy a „Staatsbürgerschaft”, az utóbbira a „Nationalität” és a „Volkszugehörigkeit”.¹⁶ Az állampolgársági koncepciókban azonban a fejlődésbeli különbségek ellenére (államnemzet vs. kultúrnemzet) az állam és a nemzet fogalma mindkét típus esetében idővel összekapcsolódott, de a kialakulásukkor meglévő különbözőségek máig megmaradtak.¹⁷

Az európai állampolgársági koncepciók történetének volt egy közös vonása. Az időbeli eltérések ellenére az egyenlők köre, vagyis azoké, akik az állampolgárság kapcsán bekerültek a „kedvezményezettek” körébe, állandóan nőtt. Az európai államokban fokozatos inklúzió valósult meg. Ennek a folyamatnak a legjelentősebb lépése volt a választójog kiterjesztése a nőkre. Európa számára a gyarmatosítás végével a volt gyarmatokról érkező bevándorlók befogadása is új kihívásokat teremtett. Amerikától és Kanadától, vagyis a hagyományos bevándorló államoktól eltérően Európának sokkal később kellett a bevándorlók inklúziójával megküzdenie.¹⁸

EGYÉNEK A KÖZÖSSÉGBEN

Az állampolgárság alapvető ellenmondása abból fakad, hogy az egyének és a közösség (nemzetállam) közötti komplex kapcsolatrendszerből eredő jogok és kötelezettségek rendszerének meghatározása nem egyszerű. Az állampolgárság koncepciójára ugyanis egy-

¹³ Koller: i. m. 58.

¹⁴ Brubaker: i. m.

¹⁵ Koller: i. m. 75.

¹⁶ Koller: i. m. 59.

¹⁷ Uo. 59.

¹⁸ Uo. 59.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.12

2019. XII. évf. Különszám

szere igaz a demokrácia értékeinek és a jogoknak az univerzális, vagyis mindenkire kiterjedő érvényesülése, ugyanakkor a partikularizmus is, vagyis a „a mindenkí” körének behatárolása, annak kijelölése, hogy kik élvezhetik ezeket.¹⁹ Míg kezdetben a demokrácia értékeiért és a nemzeti egységért folytatott harc egyes európai nemzetek, így a franciák, és britek esetében kéz a kézben haladt, idővel ezek ellentmondásba kerültek. Más nemzeteknél, mint például a németeknél, a demokrácia megteremtése és a nemzeti mozgalom már a kezdetektől ellentmondásos viszonyban volt.

A politikai filozófia klasszikusai is felismerték ezt az ellentmondást. A liberális John Stuart Mill és a konzervatív Lord Acton vitája éppen a nemzeti és az intézményes határokról szól. Mill szerint „szabad intézmények nem működhetnek olyan országban, amelyben különböző nemzetiségek élnek”, vagyis a szabadság érvényesülésének egyik feltétele a nemzetiségi és a kormányzat földrajzi határainak egybeesése. Mill tehát sajátos nézetet vallott a különböző nemzetek egy államban történő együttéléséről. Szerinte a nemzetiségek keveredése „az emberi faj javát szolgálja”, úgy gondolta azonban, hogy ennek megvalósulása csak művelt és magasan civilizált emberek esetében lehetséges.²⁰ Ezért a Szabadságról írt művében már a kulturális heterogenitás mellett foglalt állást.²¹ A konzervatív Lord Acton, érdekes módon, a mai értelemben inkább „liberális” nézetet vallott a nemzetről. Szerinte ugyanis a különböző nemzetek együttélése a civilizált lét feltétele.²² Lord Acton egyébként sokszor bírálta a nacionalista propagandát és az ennek jegyében megvalósított központosító állami politikákat.²³

A politikai filozófia számára kulcsfontosságú kérdés volt az egyén és a politikum (politikai közösség) viszonyának meghatározása. A liberális demokrácia két alapvető eszményének, a szabadságnak és az egyenlőségnek az ellentmondása ezért számos szerző munkájában szerepel.²⁴ Alexis de Tocqueville szerint ugyanis az egyenlőség a zsarnoksággal és a szabadsággal is együtt járhat.²⁵ Tocqueville érvelése a következő: a demokratizálódási folyamat az egyének atomizálódásához, egyenlővé válásához és a társadalom centralizációjához vezet. Az egyenlősödési folyamat következtében azonban a többség rá akarja kényszeríteni a saját értékeit, szokásait, kultúráját a kisebbségre, amely éppen a művelt intellektuális réteget jelenti. Tehát az egyenlőség a szabadság kárára valósul meg. Tocqueville szerint az egyéneknek minden eszközzel küzdeniük kell a többség zsarnoksága ellen.²⁶ Michael Freeden a következőképpen fogalmaz: „A szabadság és a társadalmi lét

¹⁹ Uo. 60.

²⁰ Mill, John Stuart: Of Nationality as Connected with Representative Government In MILL, John Stuart: Utilitarianism, Liberty and Representative Government. J. M. ent, 1936, 359–366. (Eredeti megjelenés: 1861.)

²¹ Mill, John Stuart: A szabadságról. Századvég Kiadó, Budapest, 1994. (Eredeti megjelenés: 1859.)

²² Acton, Lord: Nationality. In: Ludassy Mária (szerk.): Az angolszász liberalizmus klasszikusai. Atlantisz, Budapest, 1991, 120–153. (Eredeti megjelenés: 1862.)

²³ Koller: i. m. 61.

²⁴ Uo. 61.

²⁵ Toqueville, Alexis de: Az Amerikai Demokrácia. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1993.

²⁶ Uo.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.12

2019. XII. évf. Különszám

(vagyis, hogy az egyén a társadalmi közösség tagja)... valamennyi teoretikusnál megtalálható, abban azonban különbség van, hogy egyik vagy másik milyen mértékben hangsúlyozza az előbbit vagy az utóbbit.²⁷ John Rawls számára az egyenlő lehetőségek biztosítása a fontosabb, hiszen csak így valósítható meg a társadalmi igazságosság.²⁸ Ronald Dworkin pedig úgy véli, hogy a demokráciában a szabadság és egyenlőség eszméi közül a politikai egyenlőség a konstitutív eszme, vagyis annak megvalósítása mindenképp felett való.²⁹

Az állampolgárság tehát az egyén és állam közötti jogi, politikai, viszonyt jelenti, amelyből mindkét oldalon jogok és kötelezettségek származnak. Annak kijelölése, hogy kik tartoznak a közösségbe, vagyis ez a viszony kikre terjed ki, már vita tárgyát képezi. A politikai filozófia írásaiban az univerzalizmus-partikularizmus, a liberalizmus-nacionalizmus, a szabadság-egyenlőség³⁰ dichotómiák azt az ellentmondást fejezik ki, hogy az ember egyszerre individuum és egyben közösségi lény is.

ÚJRAGONDOLT ÁLLAMPOLGÁRSÁG?

Ahogy az a fentiekből is kiderült, az állampolgárság ellentmondásos fogalom. Ennek egyik legfőbb oka, hogy a nemzetállami lét, európaiságunk legfontosabb eszméje, a valóságban sohasem valósult meg teljes valójában, ugyanis a nemzet és az állam fogalma mást takar. Ennek ellenére a homogén nemzetállam megteremtéséért a 20. században az erőszakos asszimiláció, a lakosságcsere, a kitelepítések, de még a népirtás is alkalmazható eszközöknek tűntek. Ezt a történelmi és politikai adottságot csak erősítette, hogy az idők során létrejött intézményi és jogi struktúrák a nemzetállam koncepciójára épültek. A nemzetközi jog és politika máig fennálló rendszere is, amely valójában a két világháború közötti időszakban kristályosodott ki, a nemzetállami struktúrát veszi alapul, vagyis az államhatárok által meghatározott közösséget privilegizálja.

A 20. században olyan gazdasági, politikai, demográfiai, jogi és információs folyamatok hatottak a kiépült struktúrákra, amelyek megkérdőjelezték a nemzetállami keretekben való gondolkodást. A nemzetközi jogban az univerzális doktrínák létrejötte, mint az emberi jogok vagy a környezet értékeinek védelme, azt eredményezték, hogy a gyakorlati élet létrehozta az államtól különböző kereteket (lokális, regionális, globális szinten) a felmerülő kihívások megválaszolására.³¹ A bevándorlás és a migrációs folyamatok szintén kikezdték az államhoz kötődő közösségi tagság egyértelmű meghatározását. Az információs társadalom vívmányai, a telekommunikációs innováció szintén átszelték/átszelik az államnak a kultúra egyes dimenziói felett gyakorolt hatalmi kontrollját. Ezzel párhuzamosan a lakossági heterogenitás elfogadottabbá, a közösségi tagság differenciáltabbá vált. Manapság egy állam

²⁷ Freedon, Michael: *Ideologies and Political Theory*. Clarendon Press, Oxford, 1996, 151.

²⁸ Rawls, John: *Az igazságosság elmélete*. Osiris Könyvtár, Budapest, 1997. (Első megjelenés: 1971.)

²⁹ Dworkin, Ronald: *Liberalism is Public and Private Morality*. In: LUDASSY, Mária: *Az angolszász liberalizmus klasszikusai II*. Atlantisz, 1992. (Első megjelenés: 1978.)

³⁰ Koller: i. m. 62.

³¹ Uo. 62–63.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.12

2019. XII. évf. Különszám

keretei között együtt élnek a domináns nemzethez tartozók, a kisebbségek, a bevándorlók és a menekültek. Az is előfordul, hogy az egyének egy csoportja az államon belül valósította meg az önrendelkezését, és területi autonómiát gyakorol.³² A heterogenitást tovább színesítik az állam területén tartósan vagy ideiglenes élő külföldiek, akik munka, tanulás vagy egyéb tevékenység miatt tartózkodnak az adott országban.

Egy újra-gondolt állampolgárság koncepciónak e kihívásokra kellene választ találnia. A fenti folyamatok hatására az egyént ma már kötelezettségei és jogai nem csak államához, hanem más közösséghez, közösségekhez is köthetik. Az elmélet megalkotása azonban nem könnyű feladat. Új struktúrák keletkezésének is tanúi vagyunk, mint például az európai uniós állampolgárság. Ezek az új struktúrák együtt élnek a régi, helyenként változatlan, máshol megszűnő, átfőrmálódó struktúrákkal. Az állampolgársági koncepciók újragondolásában két fő irányzat létezik.

Egyrészt egyes teoretikusok kitaranak az állampolgárság nemzetállamokhoz kötődő meghatározása mellett.³³ Szerintük ugyanis az állampolgársági koncepció értelmét veszti, ha az az államtól különböző közösséghez kötődik. Andrew Linklater szerint ugyanis a területiség államhoz kötött. Linklater elveti azt a kanti gondolatot, miszerint az egyéneknek a közösségen kívüli tagokkal szemben is van felelősségérzetük és különböző kötelezettségük. Linklater úgy véli, hogy a valóságot inkább a hegeli gondolat tükrözi, aki a kozmopolitizmust alapjaiban elvetette.³⁴ David Miller is amellett érvel, hogy az állampolgárság a nemzethez való tartozáshoz kötött. Miller szerint a lojalitás és bizalom csak az egy nemzethez tartozóknál van jelen. Továbbá, mivel ez egy értékes státusz, ezért ha a közösségen kívüliek is élveznék az állampolgárság nyújtotta jogokat, akkor a közös bizalom és legitimitáció kérdőjeleződne meg.³⁵

Teoretikusok egy másik csoportja a klasszikus állampolgársági koncepciók újraértelmezése és a nemzetállami keretek által meghatározott állampolgársági koncepciók meghaladása mellett érvel. Az ún. poszt-nemzeti állampolgárság elméleteknek négy fő megközelítése létezik.³⁶

A multikulturalizmus irányzatának képviselői egy olyan állampolgársági koncepció mellett teszik le a voksukat, amelynek már nem feltétele a nemzet és állam határainak egybeesése. Ennek az irányzatnak egyik jeles képviselője, Will Kymlicka a modern demokráciák gondosan kidolgozott kisebbségi jogok rendszerében látja ennek az újfajta állampolgárságnak a tartalmát.³⁷ Yeal Tamir,³⁸ Michael Walzer³⁹ is hasonló következtetésre jutnak.

³² Uo. 64–67.

³³ Uo. 64.

³⁴ Linklater: i. m. 35–59.

³⁵ Miller, David: *Bounded Citizenship*. In: Hutchings, Kimberly: *Cosmopolitan Citizenship*. Macmillan Press Ltd., London, 1999, 60–80.

³⁶ Koller: i. m. 64.

³⁷ Kymlicka, Will: *Multicultural Citizenship*. Clarendon Press, Oxford, 1995.

³⁸ Tamir, Yael: *Liberal Nationalism*. Princeton, 1993.

³⁹ Walzer, Michael: *Pluralism in a Political Perspective in Politics of Ethnicity*. Harvard University Press, Cambridge, Mass, 1982.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.12

2019. XII. évf. Különszám

Tariq Modood úgy véli, hogy a multikulturalizmus Európa számára is követendő példa. Modood egy multikulturális európai szuperállamról beszél, amely lehetőséget nyújt az etnikai homogenitás, mint állampolgársági feltételtől való elmozdulásra.⁴⁰

Egy másik irányzat szerint érdemes a nem a nemzetállamhoz kötődő politikai részvételt is vizsgálni, hiszen ezekben egy újfajta közösségi aktivitás is azonosítható.⁴¹ E szerzők általában kisebbségi csoportokat vizsgálnak. Thomas Hammar elemzi a nem-állampolgárokat (őket „denizen”-nek nevezi el) az európai és észak-amerikai államokban.⁴² Yasmin Soysal megállapítja, hogy létrejött egy ún. transznacionális diskurzus, amely utat nyitott a nem-állampolgárok közösségi tagságához, érdekképviseléséhez.⁴³ Mark Miller szervezeti szinten kimutatja, hogy a helyi tanácsadó testületek, a szakszervezetek, a munkahelyi tanácsadó csoportok, a politikai pártok, a vallási és civil szervezetek, a sztrájkok, a tüntetések és az utcai felvonulások mind egy-egy fórumát képviselik ezen egyének közösségi részvételének.⁴⁴ Rainer Bauböck nemcsak a politikai részvételt, hanem a kulturális és társadalmi kötődések rendszerét is vizsgálja. Bauböck szerint az állampolgárságnak új, plurális értelmezést kell kapnia, amely az egyéneknek a különböző politikai közösségekhez való komplex kötődéseit jelenti.⁴⁵

A szerzők egy harmadik csoportja amellett érvel, hogy az egyén a polgári és politikai jogai gyakorlása folytán kötődhet egy nemzeteknél nagyobb közösséghez is.⁴⁶ Az irányzat legjelentősebb képviselője, Jürgen Habermas szerint Európában multikulturális társadalmak, plurális életformák és egy újfajta állampolgárság van formálódóban, amely kihívásokat jelent az európai nemzetek számára.⁴⁷ Habermas szerint a demokratikus jogállamokban már nincs szükség a kulturális homogenitás érvényesülésére, hiszen „a demokrácia folyamata már működési jellemzőinek köszönhetően magában hordja legitimitását... és a lakosság megváltozott kulturális összetételére tekintettel meg tudja teremteni a politikai kultúra egységét”.⁴⁸ Habermas szerint: „Az állampolgárok szolidaritása abban a mértékben áll át egy alkotmány-patriotizmus absztraktabb alapjára, amennyire sikerrel jár a politikai

⁴⁰ Modood, Tariq: *The Politics of Multiculturalism in the New Europe*. In: Modood, Tariq & Werbner, Pnina: *The Politics of Multiculturalism in the New Europe, Racism, Identity and Community*. Zed Books, London, New York, 1997, 1–12.

⁴¹ Koller: i. m. 65.

⁴² Hammar, Tomas: *State, Nation and Dual Citizenship* In: Brubaker, Rogers (szerk.): *Immigration and the Politics of Citizenship in Europe and North America*. The German Marshall Fund of the United States, University Press of America, 1989, 81–97.

⁴³ Soysal, Yasemin Nuhoglu: *Limits of Citizenship, Migrants and Postnational Membership in Europe*. University of Chicago Press, Chicago, 1994.

⁴⁴ Miller, Mark: *Political Participation and Representation of Noncitizen*. In Brubaker, Rogers (szerk.): *Immigration and the Politics of Citizenship in Europe and North America*. The German Marshall Fund of the United States, University Press of America, 1989.

⁴⁵ Bauböck, Rainer: *Recombinant Citizenship*. In: Woodward, A. and Kohli, M.: *Inclusions and Exclusions in European Societies*. London Routledge, 2001, 38–58.

⁴⁶ Koller: i. m. 66.

⁴⁷ Habermas, Jürgen: *A posztnevezeti állapot*. Politikai esszék. L'Harmattan Kiadó, Zsigmond Király Főiskola, Budapest, 2006, 68–69.

⁴⁸ Uo. 69.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.12

2019. XII. évf. Különszám

kultúrának a többségi kultúráról való leválasztási folyamata. Ha kudarcot vall, akkor a közösség egymástól elkülönülő szubkultúrákra hullik szét. Mindenesetre ez a folyamat a nemzetnek, mint származási csoportnak a szubsztanciális közösségeit aláássa.⁴⁹ Ronald Beiner az Európai Unióról szólva szintén egy közös politikai kultúra mellett érvel, és hangsúlyozza, hogy csak egy jelentős tartalommal bíró civil kötődés oldhatja fel az állampolgársági koncepció alapvető univerzalizmus-partikularizmus ellentétét.⁵⁰

Végül a jog- és politikatudomány képviselői az állampolgárság, a demokrácia és az identitás komplex kapcsolatára fókuszálnak.⁵¹ Ennek a csoportnak a legismertebb szerzője Joseph Weiler, aki amellet érvel, hogy az európai jogi és alkotmányozási folyamatok afelé vezetnek, hogy létrejőjön egy olyan európai konstrukció, amelyben kialakul egy polgári értékkel rendelkező európai démosz, amely ugyanakkor megőrzi a nemzetek különböző organikus kultúráit.⁵² Richard Bellamy már egy európai politikum megteremtődésének folyamatát látja.⁵³ Bellamy teóriájának újszerűsége, hogy az alkotmányozási folyamatot dinamikus modellben képzei el. Szerinte külső nyomás és belső harcok hatására az állampolgárság tartalma állandóan újraértékelődik, a politikai közösség pedig újradefiniálódik. Bellamy amellet érvel, hogy a jogok nem statikusak, a polgárok aktív részvétele folytán állandóan formálódnak, átértékelődnek.

ÖSSZEGZÉS

Az állampolgársági koncepció születésétől fogva ellentmondásos kategória. Hogy van-e értelme az állampolgárság koncepcióját poszt-nemzeti, vagyis a nemzetállami kereteket meghaladó struktúrákban értelmezni, valószínűleg még sokáig a teoretikusok vitáinak központi témája lesz. Az is valószínűsíthető, hogy e vita nemcsak az akadémiai szférában zajlik majd, hanem a politikai diskurzusban is erőteljesen megjelenik. Erre vonatkozó jeleket a közelműltből is találhatunk. Angela Merkel, még jóval a menekültválság tetőzése előtt, 2010-ben kijelentette, hogy a multikulturalizmus Németországban kudarcot vallott, jelentős vitákat generálva azóta is a kérdésről.⁵⁴ A 2015-ben tetőző menekültválság és kezelésének anomáliái a tagállamok azóta is tartó megosztottságát eredményezte, és előhozta a korábbi univerzalizmus-partikularizmus vitát, vagyis annak az ellentmondását, hogy egy adott államon belül az állampolgári jogokat csak a közösség bizonyos tagjai élvezhetik. Az azóta is zajló politikai és kulturális vitákból kiderül az is, hogy az uniós polgárok többsége nem kívánja a kiváltságos – az európai uniós és a tagállami állampolgári –

⁴⁹ Uo. 70.

⁵⁰ Beiner, Ronald: *Theorizing Citizenship*. State University of New York Press, New York, 1995.

⁵¹ Koller: i. m. 67.

⁵² Weiler, J. H. H.: *The Reformation of European Constitutionalism*. *Journal of Common Market Studies*, Vol. 35, No.1, 1997.

⁵³ Az alkotmányozási folyamat hatásának értékelésekor fontos megjegyezni, hogy az Európai Unió Alkotmányos Szerződése a francia és a holland referendum miatt 2005-ben megbukott.

⁵⁴ Lásd <https://www.welt.de/politik/deutschland/article10337575/Kanzlerin-Merkel-erklaert-Multikulti-fuer-gescheitert.html>

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.12

2019. XII. évf. Különszám

státuszát újonnan érkezőkkel megosztani. Következésképpen az inklúziós hajlandóság, legalábbis az uniós polgárok körében, korlátozottabbá vált.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Acton, Lord, Nationality. In: LUDASSY Mária (szerk.): Az angolszász liberalizmus klasszikusai. Atlantisz, Budapest, 1991, 120-153. (Eredeti megjelenés: 1862.)
2. Arisztotelész: Politika. 2. kiadás. (Ford. Szabó Miklós.) Gondolat Kiadó, Budapest, 1994.
3. Bauböck, Rainer: Recombinant Citizenship. In: Woodward, A. and Kohli, M.: Inclusions and Exclusions in European Societies. London Routledge, 2001, 38–58. DOI: 10.4324/9780203167366
4. Beiner, Ronald: Theorizing Citizenship. State University of New York Press. New York, 1995.
5. Brubaker, Rogers: Citizenship and Nationhood in France and Germany. University Press, Cambridge, Massachusettes, 1992.
6. Castles, Stephen – Davidson, Alastair (szerk.): Citizenship and Migration: Globalization and the Politics of Belonging. Psychology Press, 2000.
7. Cicero, Marcus Tullius: Az állam. (Ford. Hamza Gábor.) Akadémiai Kiadó, Budapest, 1995.
8. Dworkin, Ronald: Liberalism is Public and Private Morality In: Ludassy, Mária: Az angolszász liberalizmus klasszikusai II. Atlantisz, 1992. (Első megjelenés: 1978.)
9. Freedon, Michael: Ideologies and Political Theory. Clarendon Press, Oxford, 1996.
10. Habermas, Jürgen: A posztnemzeti állapot. Politikai esszék. L'Harmattan Kiadó, Zsigmond Király Főiskola, Budapest, 2006.
11. Hammar, Tomas: State, Nation and Dual Citizenship In: Brubaker, Rogers (szerk.): Immigration and the Politics of Citizenship in Europe and North America. The German Marshall Fund of the United States, University Press of America, 1989, 81–97.
12. Koller Boglárka: Nemzet, identitás és politika Európában. L'Harmattan – Zsigmond Király Főiskola, Budapest, 2006.
13. Kymlicka, Will: Multicultural Citizenship. Clarendon Press, Oxford, 1995.
14. Linklater, Andrew: Cosmopolitan Citizenship. In: Hutchings, Kimberly: Cosmopolitan Citizenship. Macmillan Press Ltd., London, 1999, 35–59. DOI: 10.1007/978-1-349-14623-9_2
15. Marshall, T.H.: Citizenship and Social Class. In: Marshall, T. H.: Class, Citizenship and Social Development. Doubleday, New York (Első megjelenés: 1949), 1964.
16. Mill, John Stuart: A szabadságról. Századvég Kiadó, Budapest, 1994. (Eredeti megjelenés: 1859.)
17. Mill, John Stuart: Utilitarianism, Liberty and Representative Government. J. M. ent, 1936. (Eredeti megjelenés: 1861.)
18. Miller, David: Bounded Citizenship. In: Hutchings, Kimberly (1999): Cosmopolitan Citizenship. Macmillan Press Ltd., London, 1999, 60–80. DOI: 10.1007/978-1-349-14623-9_3
19. Miller, Mark: Political Participation and Representation of Noncitizen. In: Brubaker, Rogers (szerk.): Immigration and the Politics of Citizenship in Europe and North America. The German Marshall Fund of the United States, University Press of America, 1989.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.12

2019. XII. évf. Különszám

20. Modood, Tariq & Werbner, Pnina: *The Politics of Multiculturalism in the New Europe, Racism, Identity and Community*. Zed Books, London, New York, 1997.
21. Rawls, John: *Az igazságosság elmélete*. Osiris Könyvtár, Budapest, 1997. (Első megjelenés: 1971.)
22. Soysal, Yasemin Nuhoglu: *Limits of Citizenship, Migrants and Postnational Membership in Europe*. University of Chicago Press, Chicago, 1994.
23. Tamir, Yael: *Liberal Nationalism*. Princeton, 1993.
24. Toqueville, Alexis de: *Az Amerikai Demokrácia*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1993.
25. Walzer, Michael: *Pluralism in a Political Perspective in Politics of Ethnicity*. Harvard University Press, Cambridge, Mass, 1982.
26. Weber, Eugen: *Peasants into Frenchmen: The Modernisation of Rural France, 1870-1914*. Chatto and Windus, London, 1979.
27. Weiler, J. H. H.: *The Constitution of Europe: Do the new Clothes Have an Emperor and Other Essays on European Integration*. Cambridge University Press, Cambridge, 1999.
28. Weiler, J. H. H.: *The Reformation of European Constitutionalism*. *Journal of Common Market Studies*, Vol. 35, No.1, 1997. DOI: 10.1111/1468-5965.00052

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.12

2019. XII. évf. Különszám

KÖLTŐ LÁSZLÓ¹ – VARGA MÁTÉ²Kaposvár és környéke az avar korban és a kora
Árpád-korban³Kaposvár (Hungary) and Its Surroundings in the Avar-age
and in the Early Árpadian-period

Absztrakt

Jelen tanulmányban szeretnénk röviden összefoglalni Kaposvár és környékének avar és korai magyar lelőhelyeit, hogy majd ezen információkkal a későbbiekben tovább tudjunk dolgozni, és választ kaphassunk a felmerülő kérdéseinkre.

Kulcsszavak: avar kor, kora Árpád-kor, temetkezés, települések, őskohászat

Abstract

In our study, we would like to give a brief summary of Kaposvár and in the neighborhood of avar and early Hungarian archaeological sites, and this information later on can keep us working, and answer to receive the arising questions.

Keywords: Avar-age, early Árpadian period, burials, settlements, early iron smelting

¹ A kaposvári Rippl-Rónai Múzeum nyugalmazott igazgatója; régész, vegyészmérnök, E-mail: koltolaszlo48@gmail.com

² Rippl-Rónai Megyei Hatókörű Városi Múzeum, régész, E-mail: vargamate12@gmail.com

³ Felmerülhet a kérdés, hogy miért éppen egy ilyen témájú írással tisztelgünk a 60. életévét betöltő tábornok előtt? Hiszen Padányi Józseffel való közös kapcsolatunk, közös munkánk szinte minden tekintetben Zrínyi-Újvárhoz kötődik. Így illetet volna az ott folyó kutatásokról, eredményekről beszámolni, azonban a korábbi évek kutatásairól már részben más fórumokon beszámoltunk, illetve folyamatban vannak újabb közlemények. Így egy olyan, számunkra aktuálisabb témát választottunk, amiben számos új eredmény is ismert. Reméljük, hogy az ünnepelt ezt is hasonló érdeklődéssel fogja olvasni, mint a kora újkori várak történetét és régészetét. Azért is reméljük ezt, mert az őrtilos feltárások során nem csak műszaki tudását és hadtörténeti tapasztalatait kamatoztatta a leletfelderítésben, hanem a régészet történetének legmagasabb katonai rangú „ásatási munkásaként” az abban való tevételes részvételével is segítette a vár erődítés-rendszerének régészeti feltárását.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.13

2019. XII. évf. Különszám

BEVEZETÉS

Somogy megye bővelkedik avar kori leletekben, főleg sírleletekkel és temetőkkal számolhatunk ebből a korszakból, de ismerünk telepeket és vasolvasztó lelőhelyeket is. Ezen korszak emlékéanyagának legutolsó összefoglalása 2002-ben jelent meg (Szentpéteri József által szerkesztett "ADAM"). Azonban az azóta eltelt közel 20 évben is számos, az avar korszakhoz köthető lelet került elő.⁴ A honfoglalás időszakához (10. század) kevesebb lelőhely köthető, azonban a 10–11. század fordulójára, illetve a kora Árpád-kor időszakára már jelentősen több sírlelet és temető keltezhető. Ezen, 10–11. századi lelőhelyek rövid kutatástörténeti összefoglalása nemrégiben jelent meg.⁵ Egyelőre ehhez a korszakhoz legalább 40 darab temető, sír-, szórvány-, illetve kincslelet köthető.⁶ A honfoglalás kori, illetve kora Árpád-kori telepek szisztematikus összegyűjtése még nem történt meg. Az avar korszak és magyar honfoglalás közti, illetve a magyar honfoglalás utáni időszak még mindig számos kérdést vet fel a történészek és régészek számára. Mivel Somogy megyében is számos lelőhely köthető mindegyik időszakhoz, így felvetődik a kérdés, hogy a különböző korszakokban hol találjuk meg a különböző kultúrák településeit és temetkezési helyeit. Ezek milyen viszonyban állnak egymással? Mennyi idő telhetett el egy-egy terület újbóli birtokbavétele között? Mennyire vették figyelembe az új „hódítók” a korábbi települések helyeit? Esetleg élhettek-e egymás mellett? Nem mindegyik kérdésre tudunk jelenleg még válaszolni, így jelen tanulmányban szeretnénk röviden összefoglalni Kaposvár és környékének avar és korai magyar lelőhelyeit, hogy majd ezen információkkal a későbbiekben tovább tudjunk dolgozni, és esetleg választ kaphassunk a felmerülő kérdéseinkre. Az általunk vizsgált terület utolsó régészeti szempontú komplex feldolgozása Bakay Kornél tollából született,⁷ azonban azóta eltelt közel fél évszázad, megsokszorozódott a lelőhelyek és információk száma, így már aktuális egy új összefoglalás.

⁴ Többek között avar temető került elő Balatonendrédre, Gamáson, Mernyén és Kaposváron is, utóbbi területén több is.

⁵ Hegyi Borbála – Varga Máté: Somogy megye 10–11. századi temetőinek és sírleleteinek kutatása a kezdetektől napjainkig. *Magyar Régészet Online*, 2015 tél 1–8.

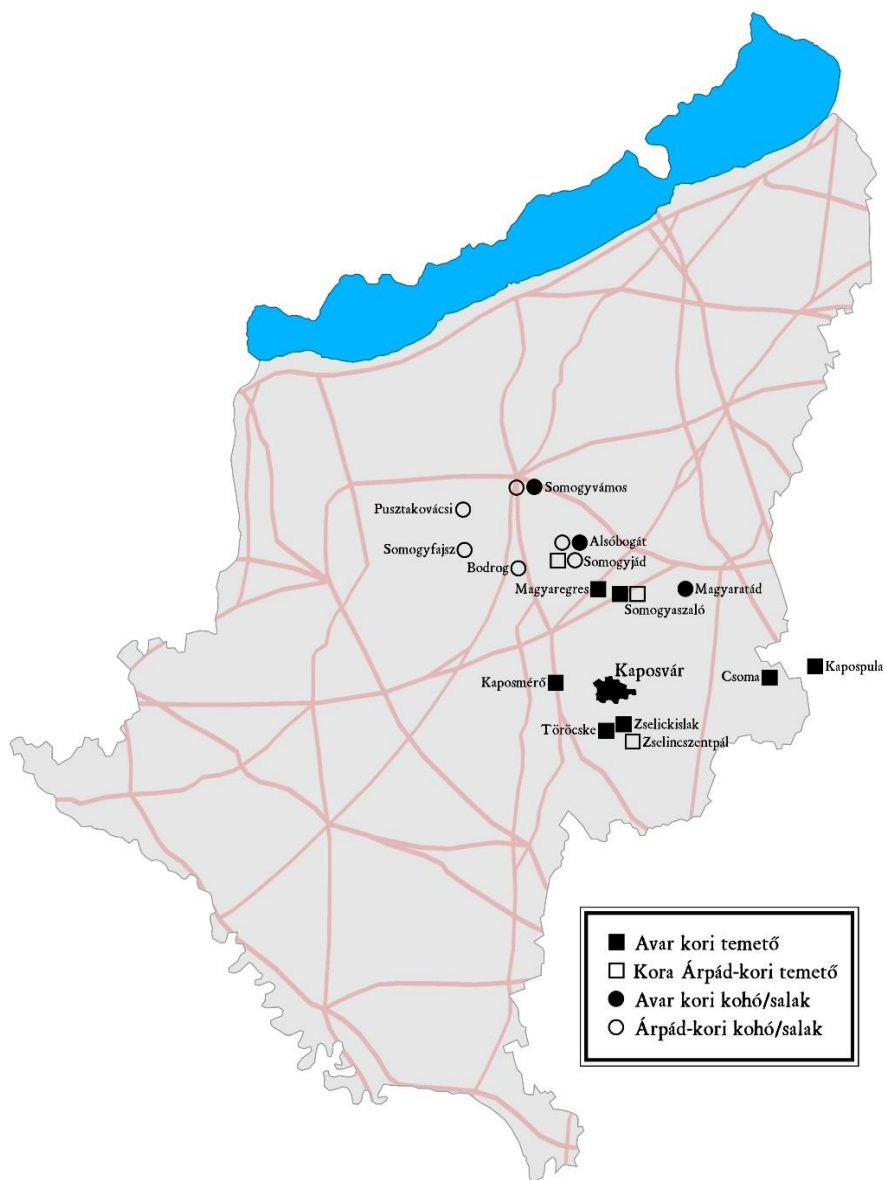
⁶ A bizonytalan, és egyelőre nem ellenőrzött lelőhelyekkel ez a szám jelentősen nőni fog.

⁷ Bakay Kornél: Kaposvár földjének őstörténete a legrégebbi időktől a honfoglalásig. In: Kanyar József (szerk.): Kaposvár. Várostarténeti tanulmányok. Kaposvár, 1975, 11–62.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.kesz.13

2019. XII. évf. Különszám

1. sz. térkép: Somogy megyei avar kori és kora Árpád-kori régészeti lelőhelyei (Rajz: Balla Krisztián)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.13

2019. XII. évf. Különszám

FÖLDRAJZI KÖRNYEZET

„Kaposvár a Zselicből, ebből a mai napig többnyire összefüggő erdős területből nőtt ki. Belső- és Külső-Somogy érintkező vonalán, a Zselic északi szélén, a Kapos folyó partján terül el. Ez a földrajzi helyzet már erős telepítő erőt rejt magában.”⁸

A Zselicség Kaposvár felé eső részén öt vízfolyás torkollik a Kapos folyóba. A Ropolyi-erdőben eredő Berki-patak (középkori nevén Gerzence) a Kecel-hegy lábánál, a Töröcskei-patak a Cser és a Donner városrészek találkozásánál ömlik a Kaposba. A Pölöskei-erdőben eredő Zselic-, vagy ahogy a helyiek hívták sokáig: Hódos-patak, míg a város keleti részén az Ivánfai- és a Nádasdi-patak is növeli a folyó vízhozamát. A város területén észak felől további négy – az előbbieknél kisebb vízhozamú – patak viszi vizét a folyóba, név szerint a Csörge-patak, a Füredi-patak (középkori nevén Papsára, manapság Tüskevári-árok néven is ismert), a Kisgáti-patak (középkori nevén Sárosaszó, napjainkban Fácánosi-ároknek is nevezik), valamint a Deseda-patak (középkori nevén Tarsár).⁹ Már a város határán kívül, de szintén északról ömlik a Kaposba a város nyugati szélén a Jutai-árok (középkori nevén Szárazaszó) és a Hetesi-árok (középkori nevén Rengősár), míg a keleti szélén az Orci-patak. A Kapos közepes méretű folyónak számít, jelenleg szinte minden szakaszán mesterséges mederben fut. A Somogy megyei szakaszon az első nagyobb szabályozásokra 1830–1839 között került sor, majd a 20. században több ízben voltak munkálatok.¹⁰ A vízgyűjtő terület éghajlata szubatlanti, illetve szubkontinentális, a csapadék évi eloszlása egyenletes, ezért alkalmas kapás növények termesztésére. Az aszályosság nem jellemző a Kapos völgyében.¹¹ Az általunk vizsgált terület háromféle talajvidéknek is találkozó pontja. Külső-Somogy talajtakarója többnyire barna erdőtalajok, amelyek jó víznyelő és vízvezető képességűek. A szabályozás előtt a Kapos folyó völgyében és mellékvölgyeiben jellemzőek voltak a berkek, így itt lápos réti talajokat és réti öntéstalajokat találunk.¹² Az egykori földrajzi környezet rekonstruálására alkalmas lehet az első katonai felmérés, amely még a folyószabályozás előtt készült, azonban ez nem elég pontos és a georeferálásban is vannak hibák. Annyi bizonyos, hogy a folyó vízhozama a szabályozások előtt nagyobb lehetett.¹³ Ha a térképre nézünk, azt látjuk, hogy a lelőhelyek viszonylag mesze helyezkednek el a folyótól, illetve a pataktól, aminek az is az oka, hogy mi a jelenlegi állapotokat tüntetjük fel, és nem látszik az egykori mocsaras rész, a vízfolyások ártere. De a lelőhelyek elhelyezkedése kirajzolja, hogy hol voltak egykor a szárazulatok, ahol meg lehetett telepedni.

⁸ Ladócsy Károly: Kaposvár földrajza. Budapest, 1942.

http://acta.bibl.u-szeged.hu/50161/1/ertekezes_foldrajz_029.pdf (Letöltés: 2019. február 12.)

⁹ Endrődi Lajos: Magyarországi kirándulások. Sport Kiadó, Budapest, 1981, 384.

¹⁰ Lóczy Dénes: A Kapos árterének hidromorfológiai és tájökölógiai értékelése. MTA doktori értekezés, Pécs, 2011, 67–68, 77.

¹¹ Uo. 75–76.

¹² Uo. 79–80.

¹³ Uo. 83, 96.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.13

2019. XII. évf. Különszám

A folyó, illetve csatorna völgyében fontos útvonalak vezetnek kelet és nyugat felé. Már a történelmi korokban is fontos közlekedési útvonal lehetett. A régészeti lelőhelyek jelentős része a patakvölgyek mocsaras területeiből kiemelkedő kisebb-nagyobb hátságokon, dombokon található. A rövid természetföldrajzi kitekintésből is látszik, hogy a mai város területe minden korszakban¹⁴ alkalmas volt a megtelepedésre, vonzotta a különböző kultúrák népeit. Azonban nem gondolták ezt mindig így. Kozma Béla 1937-ben még azt írta, hogy a megye nem igazán alkalmas emberi megtelepedésre, aminek két gátló tényezője van: a homok és a víz.¹⁵

AVAR KORI LELEŐHELYEK

TEMETŐK

*Kaposvár-Kertészet/Ezüsthárs Lakópark.*¹⁶ Az „Ezüsthárs” lakópark területe a régészeti nyilvántartásban Kaposvár-Városi Kertészet (Kaposvár 59. számú lelőhely) néven szerepel, 1969 óta ismert neolitik (DVK) lelőhely.¹⁷ A lelőhely Kaposvár nyugati szélén, egy, a Kapos folyó egykori mocsaraiból kiemelkedő széles, lapos dombhát második platóján helyezkedik el, a Kaposvárt nagyjából K–Ny-i irányban átszelő 610-es úttól északra. A 6268/12. helyrajzi számú telken, az Árpád-kori temető keleti szélé alatt egy késő avar kori temető sírjai kerültek elő.¹⁸ Az eddig feltárt 341 sírból 26 bizonyult avar korinak. Köztük két temetkezés kettős sír volt (434. és 425. sír). Az avar temető elhelyezkedésének érdekessége, hogy a két temető „találkozásánál”, bár az avar sírok egyértelműen mélyebbek, és az Árpád-koriak alatt foglalnak helyet, tájolásuk beleilleszkedik az Árpád-kori sírok K–Ny-i tájolási rendjébe, kelet felé haladva fokozatosan „fordulnak el” ÉNy–DK irányba. Az avar kori sírok jellemző leletei az ovális karikájú, lengő csüngős fülbevalók, esztergált csont, illetve vascsőből készült tűtartók, poncolt díszű bronz karperecek, dinnyemag alakú és többtagú rúdgyöngyök, öntött veretes övgarnitúrák. Ez utóbbiak között különleges, vidékünkön szokatlan formájú csüngővel szerelt veretek is előfordultak (345. sír). A veretes sírok az Árpád-kori temetőtől távolabb eső területen, a 6268/12. helyrajzi számú telek keleti

¹⁴ Természetesen az általunk figyelembe vett időszaknál korábbi, az őskorban, római korban is rengeteg lelőhely ismert a területről.

¹⁵ Kozma Bélát idézi: Bakay: i. m. 11. Ennek a vélekedésnek az egyik oka az lehetett, hogy nagyon kevés régészeti leletet és lelőhelyet ismertek akkor.

¹⁶ Költő László – Bajzik Annamária: Kora Árpád-kori temetőrészlet egy kaposvári lakóparkban. Előzetes jelentés az Ezüsthárs lakópark közműberuházások által érintett területének régészeti feltárásáról. *Somogyi Múzeumok Közleményei*, 18 (2008). 171–224.; Költő László: Kaposvár-Kertészet, Ezüsthárs lakópark. In: Honti et al.: Régészeti feltárások Somogy megyében 2007–2011 között. *A Kaposvári Rippl-Rónai Múzeum Közleményei*, 1 (2013). 107–136.

¹⁷ Draveczy Balázs: Jelentés az 1972. március 10-én végzett helyszínelésről. *Rippl-Rónai Múzeum Régészeti Adattár IV/1/255*.

¹⁸ Avar sírokról korábban nem volt tudomásunk, pedig valószínű, hogy a házépítéseknel, illetve a közművesítésnél (villany) kerülhettek elő leletek, azonban ha voltak is, nem jelentették be azokat. Így valószínűleg mindenképp egy nagyobb avar kori temetővel számolhatunk a lelőhelyen.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.13

2019. XII. évf. Különszám

vége felé kerültek elő. Az Árpád-kori temetővel érintkező részen csupán a nőket temették felékszerezve, gazdag mellékletekkel, a férfi sírok általában melléklet nélküliek voltak, illetve egy-egy vas kés fordult elő bennük. A nők sírjában több esetben volt mellékletként tojás (307., 349., 429. sír). Érdekes a gyöngycsüngős és az S-végű fülbevalók együttes előfordulása.¹⁹ A 305. sírban a váz jobb térdje mellett bronz-pántos fa vödröcske maradványait találtuk. A 402. sírban szokatlanul nagy méretű, hólyagos, többtagú gyöngyök voltak. Az avar kori temetkezések minden esetben koporsósak, a sírok mindkét vége lemélyített, 1–2 esetben sírpítmény megléte valószínűsíthető (a sírgödör sarkaiban, illetve oldalában cölöpnymok – 355. sír). A koporsók általában ácsoltak voltak, egy esetben találtunk koporsóvasalásokat (374. sír). Ez utóbbi sír formája eddig párhuzam nélkül áll, „álpadmalyos”, ugyanis a sírgödör mindkét hosszanti oldalában (a bal oldaliban szélesebb) padmalyt alakítottak ki, azonban annak mérete nem volt elegendő a koporsó befogadására, a koporsót végül is a fő aknában helyezték el. A mély avar kori sírok közül anyagi lehetőségek hiányában csupán azok feltárására került sor, amelyek várhatóan az épülő ház alá kerültek, és ezáltal megsemmisültek-, illetve a későbbi kutatás számára elérhetetlenné váltak volna. A feltárt temetőrész zömmel a 8. századra keltezhető, de a temetkezések nagy valószínűséggel átnyúlnak a 9. századba is.

*Kaposvár-61-es út 26. lelőhely.*²⁰ A 61-es út Kaposvárt elkerülő szakaszán 2000 márciusában rézsűzés közben a 119+150 – 119+200 km szelvényben csontvázakat bolygattak meg. A rézsű földmunkái következtében legfeljebb 5–6 sír pusztulhatott el. A leletmentés első szakaszában a temető nyugati szélén 93 sírt sikerült feltárni, itt É–D-i kiterjedése kb. 50 méter volt. A temetkezések keleti irányban folytatódnak, a leletmentés második szakaszában (2000. június–július) részben sikerült kiterjeszteni a feltárást a temetőnek erre a részére is, így összesen 284 sír feltárására került sor. A sírok általános tájolása NyDNy–KÉK, mélységük változó, általában két végükön lemélyítettek, nagymértékben bolygatottak. A női sírok leletei dinnyemag és folytatott opak üvegyöngyök, egyszerű drótkészerek és filigrános fülbevalók. Különlegesek és egyediek a vascsőből készült tűtartók. A férfi sírok leletanyagában a széles pajzs alakú, áttört indamotívumos, a keskeny pajzs alakú, hármass elosztású övveretek, áttört szőlőfürtös és pikkelymintás, valamint kétlapú lapos indás szíjvégek találhatóak. A veretek között több, vastagon ónozott felületű veret is található. Az egyik övgarnitúra griffes veretei között jobbra néző griffet ábrázoló veretek is voltak (221. sír). Több lovas sír, illetve lótemetkezés is előkerült. A 15 lovas temetkezésből négyet tekinthetünk klasszikus lovastemetkezésnek (amikor az elhunytat és lovát közös sírgödör-

¹⁹ A 429. sírban egymásba fűzve került elő mindkét fülben egy-egy S-végű és gyöngycsüngős fülbevaló-pár, a 437. sírban spirálcsőcsüngős fülbevaló volt S-végű karikával együtt.

²⁰ Költő László: Kaposvár, 61-es út elkerülő szakasz, 26. számú lelőhely. In: Marton Erzsébet – Kisfaludi Júlia (szerk.): Régészeti kutatások Magyarországon 1999. Budapest, 2002, 214–215. Az ember-tanhoz lásd: Évinger Sándor – Bernert Zsolt: Kaposvár 61-es út, 26-os lelőhely avar kori temető ember-tani vizsgálata. In: Penksza Károly – Korsós Zoltán – Pap Ildikó (szerk.): III. Kárpát-medencei Biológiai Szimpózium. Előadások összefoglalói. Budapest, 2003, 295–299.; Évinger Sándor – Bernert Zsolt: Anthropological data of Kaposvár Road 61, Site No. 26. cemetery. *Anthropological Data of Hungarian Historical Populations*, 1/2 (2005). 3–36.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.13

2019. XII. évf. Különszám

be temették), a többi esetben az elhunytat és lovát külön sírba tették, a lovakat tulajdonosuk mellé, a déli oldalon temették el. Ezek közül volt egy kettős sír, amikor is az egy sírgödörbe temetett két emberi váz mellett ugyanúgy egy gödörbe temettek el két lovat. A lószerszám díszei félgömbös lemez- és öntött bronz veretek és bronz félgömbös, vas kantárrózsa. A 13. sírból egy széles pengéjű vaslándzsa került elő. A 189. sírban a kantár rozettás veretei ólomból készültek. A páros sírban a férfi övén griffes csüngős veret mellett nagy méretű, áttört, öntött szőlőfürtös díszítésű nagyszíjvég, a női ruha díszei között bronz korong és nagyszíjvég, valamint a csontváz bal lábfejenél fa vödör vas pántjai kerültek elő. A lovakkal bronzlemez veretes kantárt temettek el, a férfihoz tartozó ló mellé lándzsát helyeztek. A lovas sírok a temető déli felében, kisebb csoportokban kerültek elő. Az eddig ismert leletanyagban szokatlan, illetve hiányzó, vasból készült tűtartók tanúsága szerint a temető valószínűleg a 61-es út Kaposvárt elkerülő szakasz 1. számú vagy a 19. számú (Fészterlakpuszta) lelőhelyén előkerült kohótelepe(ke)t „üzemeltető” közösség temetkezési helye lehetett. A sírokat leletanyaguk alapján a 8. század első harmadától indulóan az avar kor végéig keltezhetjük.

Kaposvár-Cser. A város külterületén a Cseri-hegynek nevezett dűlőben özv. Meiszterics Pálné földjén (5980. számú telek), homokbányászaskor 4 sírt bolygattak meg. A Pusztai Rezső és Lipták Pál által végzett leletmentés során még 12 Ny–K-i tájolású avar kori sírt sikerült megmenteni. Jelentősebb leletek a 13. sírban voltak: áttört díszű griffes övveretek, tegez, nyíl, kés stb. A temető nagyobb része még a század elején folytatott homokbányászaskor pusztult el.²¹ A temető pontos helyét az újabb kutatásokkal sem sikerült lokalizálni. A temetőrészletet – pontos kiterjedését nem tudjuk – a 8. században áshatták, és a 9. század első harmadában hagyhatták fel.²²

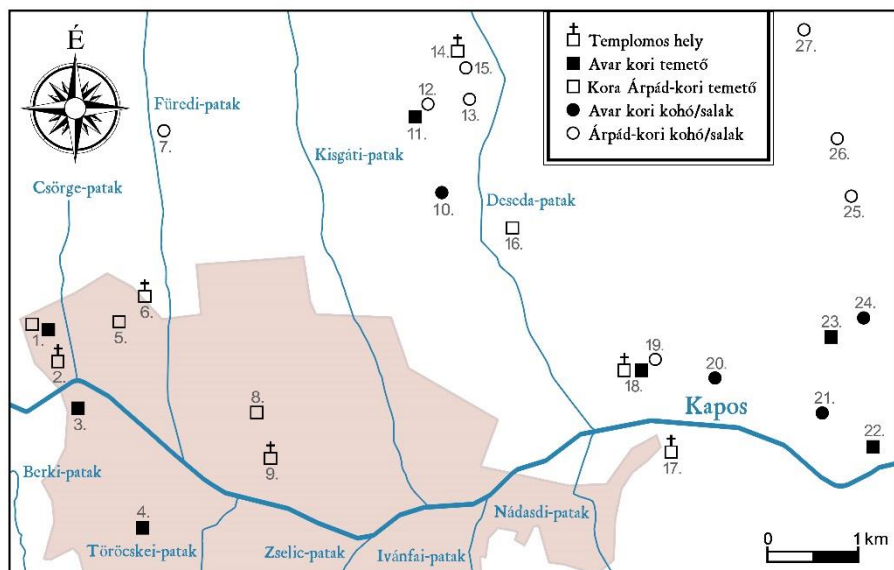
²¹ ADAM 182.; Draveczy Balázs – Sági Károly – Takáts Gyula: A Somogy Megyei Múzeumok régészeti adatai. Somogyi Múzeumok 2. Kaposvár, 1964, 28.

²² Harag Mátyás: A csoma-újtelepi és a kaposvár-cseri késő avar kori temetőrészletek. BA szakdolgozat (PTE). Pécs, 2015. 10–16., 23.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.13

2019. XII. évf. Különszám

2. sz. térkép: Kaposvár és környékének avar kori és kora Árpád-kori régészeti lelőhelyei (Rajz: Balla Krisztián)

(1. Kaposvár-Kertészeti; 2. Kecel falu és templom feltételezett helye; 3. Kaposvár-Kecelhegy; 4. Kaposvár-Cser; 5. Kaposvár-Stromfeld A. u. 14.; 6. Papsára falu és templom feltételezett helye; 7. Kaposvár-Füredi-úti-dűlő; 8. Kaposvár-Petőfi S. u. 7.; 9. Omak falu és templom feltételezett helye; 10. Kaposvár-61-es elkerülő út 1. lelőhely; 11. Kaposvár-61-es elkerülő út 26. lelőhely; 12. Kaposvár-Szedres-dűlő; 13. Kaposvár-Zaranyi bekötő; 14. Zarany falu és templom feltételezett helye; 15. Kaposvár-Deseda; 16. Kaposvár-61-es elkerülő út 2. lelőhely; 17. Kaposszentjakab (9. századi település, középkori bencés apátság); 18. Kaposvár-61-es úti templom, templom körüli temető (Apáti falu és templom feltételezett helye); Kaposvár-61-es út, 9. századi temető; 19. Kaposvár-Kisiván-pusztá; 20. Kaposvár-610-es út, gázvezeték; 21. Kaposvár-Szennyvíztelep 2.; 22. Kaposvár-Toponár-40. sz. őrház (33. sz. lelőhely); 23. Kaposvár-Toponár-Fészterlak-pusztá; 24. Kaposvár-61-es út elkerülő 19. lelőhely (Fészterlak-pusztá); 25–27. Kaposvár-Orci-patak-dűlő 1., 2. 3.)

Kaposvár-Kecelhegy.²³ Kaposváron a 61-es út túskevári felüljárójának építése közben a Kecel-hegyből a töltésbe hordott földben emberi csontokat, edénytöredékeket találtak. A lakossági bejelentés alapján a földmunka helyszínére kiszállva már csak két avar kori sírt sikerült feltárni, az egykori temetőt részben az út töltésébe, részben még évekkel ezelőtt a Kapos töltésébe hordták el, illetve a területen a magántelkek építkezései során elpusztított-

²³ ADAM 182.; Költő László: Kaposvár-Kecel-hegy. *Régészeti Füzetek*, Ser. 1. 38 (1985). 64–65.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.13

2019. XII. évf. Különszám

ták. A két sír leletei: vascsat, kéttagú, spirális csüngős fülbevalópár, spirális bronzgyűrű, vaskés. A leleteket a 8–9. századra lehet keltezni. A lelőhely a város nyugati szélén, a Kecelhegy északkeleti lábánál, a Kapostól közvetlenül déli irányban található. A lelőhelytől mindössze néhány száz méterre északnyugatra fekszik a kertészeti temető.

*Kaposvár-Toponár-Fészerlak-pusztá.*²⁴ A lelőhely a falu délkeleti határánál, a Kapos folyótól északra és az Orci-pataktól nyugatra található. A lelőhelyen az első sírok 1968-ban kerültek elő gödörásás közben. Szimonova Eugénia több ízben (1970–1971, 1974–1982) összesen 226 sírt tárt fel, melyek tájolása Ny–K.²⁵ A sírok zöme bolygatott volt. Jellegzetes leletanyag: lemezes- és griffes-indás övgarnitúrák, többszörös S-végű karikák, nyakperec, bronz karperecek, korongolt edény, késői szemes- és dinnyemag alakú gyöngyök, vaskések, nyílhegy és lándzsacsúcs. A temetőt az előzetes jelentések alapján a 7. század végétől a 9. századig lehet keltezni.

*Kaposvár-Toponár-40. sz. őrház (33. sz. lelőhely).*²⁶ A lelőhely Kaposvár keleti részén, a Kapos folyótól és a Kaposvár–Dombóvár vasútvonaltól északra, az egykori 40. számú őrháztól északnyugatra helyezkedik el. A sírok homokbányászás és utépítés során kerültek elő. A lelőhelyen az első sírokat Erdélyi István tárta fel, majd Szimonova Eugénia folytatta az ásatásokat. 1968–1970 között összesen 148 sírt tártak fel. A temető egy másik sírcsoportját (55 sírral) Bárdos Edith tárta fel 1975-ben.²⁷ 1981-ben újabb 12 sír került feltárássra.²⁸ A sírok tájolása többnyire NyDNY–KÉK, ami a Bárdos által feltárt részben is hasonló.²⁹

²⁴ Szimonova Eugénia: Kaposvár-Fészerlakpuszta. *Régészeti Füzetek*, Ser. 1. 35 (1982). 68–69.; Szimonova Eugénia: Kaposvár-Fészerlakpuszta. *Régészeti Füzetek*, Ser. 1. 36 (1983). 62.; Az ADAM adatai (ADAM 182.) hibásak, 176 sír feltárássáról tesz említést, míg az 1982-es ásatási jelentésben összesen 225 sír feltárása szerepel.

²⁵ Szimonova 1981-es jelentésében az szerepel, hogy a korábbi (1980-ig) feltárt 176 sírhoz további hét sírt tárt fel, míg az 1982-es jelentés további 43 sírről (összesen 225!) tesz említést, ami összesítve azonban 226! Az embertanhoz lásd: Évinger Sándor: A Toponár és Fészerlak avar kori temetők népességének paleosztoomatológiai vizsgálata. *A Békés Megyei Múzeumok Közleményei*, 24–25 (2003). 429–448.

²⁶ Szimonova Eugénia közléseiben többnyire toponári temető néven szerepel, legrészletesebb magyar nyelvű közlése, valamint rövid, német nyelvű összefoglalója Szimonova Eugénia: A toponári avar temető. In: Karancz Gábor (szerk.): Avarok és honfoglaló magyarok Somogyban. Marcali, 1997, 25–52. A Bárdos Edith által feltárt részhez lásd Bárdos Edith: Avar temető Kaposvár határában. *Somogyi Múzeumok Közleményei*, 3 (1978). 13–65. Az embertanhoz lásd Évinger Sándor: A Toponár és Fészerlak avar kori temetők népességének paleosztoomatológiai vizsgálata. *A Békés Megyei Múzeumok Közleményei*, 24–25 (2003). 429–448.

²⁷ Összesített temetőterképet nem ismerünk, így a két temetőrészlet viszonyát sem ismerjük pontosabban.

²⁸ Bárdos Edith: Kaposvár, 40-es őrház. *Régészeti Füzetek*, Ser. 1. 35 (1982). 68.

²⁹ Bárdos Edith az általa feltárt temetőrész leírásában következetesen K–Ny-i tájolást ír (Bárdos Edith: Avar temető Kaposvár határában. i. m.), holott a figyelmesen tanulmányozott leírásokból, és különösen a 30. sír leírásából, „A sírgödör tájolását s méreteit tekintve beilleszkedik a sírok rendjébe” (uo., 31.), kiderül, hogy a sírok tájolása a Szimonova által feltárt temetőrész sírjainak tájolásával (NyDNY–KÉK, vagy DNY–ÉK) egyezik meg. Sajnos a közölt sírrajzokon nincs észak jel, azonban az 5. kép tanúsága szerint, a sírba helyezett észak jel alapján, egyértelmű a DNY–ÉK vagy NyDNY–KÉK-i tájolás! Az általa ellentétes tájolásúnak leírt sírok fokbeosztása is egyezik a „K–Ny”-inak meghatározott sírok fokbeosztásával (110°). Lásd uo., 29.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.13

2019. XII. évf. Különszám

Három lovastemetkezés került elő Szimonova ásatásán, ezek közül a 39. sírban kettő ló feküdt, további kettő lósír ismert Bárdos ásatásából is. A sírok harmada bolygatott volt, míg a Bárdos által feltárt részben a sírok fele. Feltűnően kevés az étel és italáldozat a temetőben. A férfi sírok jellemzői a vaskések, vascsatok, ritkábban találunk bennük csiholókat, illetve teljes, de többnyire hiányos övgarnitúrákat, még kevesebb a fegyverlelet. A női sírokban is találunk öveket késsel, gyöngyöket, S-végű karikákat, fülbevalókat, karpereceket, láncvért darabjait. A temetőt a 8. század végén és a 9. század elején használhatták. A Bárdos által feltárt temetőrészletet korábbra keltezi az ásató, a 8. században és a 9. század elején használhatták.

A kettő temető között Bárdos szerint volt egy másik is, azonban erről nem rendelkezünk több információval.³⁰

*Kaposvár-61-es út.*³¹ A lelőhely a Kapos folyótól északra és a Deseda-pataktól keletre található. A 61-es út építéskor egy nagyobb középkori lelőhelyet bolygattak meg, majd kutattak meg Bárdos Edith vezetésével. Ettől keletre 50 méterre egy kisebb temetőt tártak fel 1979–80-ban, melynek feltárását szintén Bárdos Edith vezette. Összesen 87 darab Ny–K-i tájolású sír került elő. A sírok majdnem fele rendelkezett valamilyen melléklettel. A szegényesnek mondható temetőben a nők és lányok mellett hajkarikákat, fülbevalókat, gyöngyöket, gyűrűket és orsógombokat találtak leggyakrabban. Férfi sírok jellemző melléklete a nagyobb méretű vaskés, amit harci késként is használhattak. A feltáró a temetőt a 9. századra keltezte, így a közelben nem ismerünk csakis a 9. századra keltezhető másik temetőt.

*Kaposvár-Töröcske.*³² A település jelenlegi temetőjéből vastárgy töredékek és bronz lószerszámveret került a kaposvári múzeumba. A lelőhely Kaposvár határának déli szélén, a töröcskei városrész északi szélénél található, ott, ahol a kaposvári kórház régi sertéshizlaldája, illetve újabban épült pszichiátriai részlege található. A leleteket a 8–9. századra lehet keltezni. A 2004-ben végzett terepbejárás során zömében késő Árpád-kori leletek kerültek csak elő.

Zselickislak/Töröcske. 1912-ben egy préselőminta került innen a keszthelyi múzeumba Zselickislak megjelöléssel, melyet a késő avar korszakra lehet keltezni.³³ 1969-ben Maráz Borbála 5 sírt tárt fel Töröcske és Zselickislak között, 1977-ben újabb egy sír és belőle származó vaslándzsa került elő innen. A leleteket a 8. század második felére, 9. század elejére lehet keltezni. 1971-ben egy sárga színű, kiöntőcsöves edény került be a kaposvári múzeumba, valószínűleg szintén ebből a temetőből.³⁴

³⁰ Bárdos Edith: IX. századi temető Kaposvár határában. *Somogyi Múzeumok Közleményei*, 7 (1985). 11. és 3. lj.

³¹ Uo.

³² Magyar Nemzeti Múzeum Régészeti Adatbázis, <https://archeodatabase.hnm.hu/hu/node/43830> (Letöltve: 2019. február 9.)

³³ Kiss Gábor: Avar kori préselőminta Zselickislakról. *A Békés Megyei Múzeumok Közleményei*, 24–25 (2003). 295–319.

³⁴ ADAM 435. (A lelőhely nem Zselickislak, hanem Kaposvár közigazgatási területén fekszik, pontos helyét egyelőre sajnos nem sikerült azonosítani.) RRM RA IV/69/2-3. A lelőhely nem szerepel a közhi-

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.13

2019. XII. évf. Különszám

*Kaposmérő-Agyagbánya.*³⁵ Kaposmérő település északnyugati részén, a vasúttól déli, a Cingetői-pataktól keleti irányban található a lelőhely, az egykori téglagyár területén. Az agyagbányászás miatt bolygatott területen több ízben (1985, 1988, 1989, 1990) történt régészeti feltárás/leletmentés elsősorban Bárdos Edith, másodsorban Költő László, Magyar Kálmán, Honti Szilvia és Németh Péter Gergely vezetésével. Összesen 260 darab É–D-i tájolású sír került feltárássra, azonban minimum 200 sírt tönkre tettek a munkagépek. Egy lovas sírt tártak fel, azonban többet elpusztítottak. Az elhunytak körülbelül háromnegyede mellé temettek valamilyen sírmellékletet, azonban nagy mértékű volt a korabeli sírrablás is. A temetőben magas az edénymellékletes sírok száma, 100 sírban kerámia volt, míg további ötben favödörre utaló nyomok kerültek elő. A férfi sírok általában szegényesebbek, de néhányban előfordul fegyver, illetve a rangosabbakat részleges vagy teljes övgarnitúrával temették el. A női és gyereksírok gazdagabbak, találunk bennük fülbevalókat, gyöngysorokat, karpereceket, gyűrűket, tűtartókat, orsógombokat. Bár a temető még nincs teljesen feldolgozva, az eddigi kutatások alapján használatát a 8. századra és a 9. század elejére tehetjük. A temető közelében avar kori településnyomokat nem ismerünk.

*Somogyaszaló.*³⁶ A Kossuth Lajos u. 92–100. néven nyilvántartott lelőhely a település központjában, a 67-es számú főúttól – ami egyben a falu fő utcája is – keletre található. A 96. számú telken, megelőző feltárás keretében Bárdos Edith 1982-ben 13 sírt tárt fel, melyek mindegyike rabolt volt. Korábban a közelében lovastemetkezést is találtak, így biztosan egy nagyobb temető található a területen. A férfisírokból vaskéseket és bronz övdíszeket ismerünk. A női sírok gazdagabbak, gyöngyök, fülbevalók és karperec ismert. A temetőrészletet a 8. századra lehet keltezni. A sírok között késő középkori, 14–15. századi objektumok kerültek elő.

*Magyaregres.*³⁷ A település területéről több időpontban is kerültek elő leletek, feltehetően egy temetőből. 1879-ben lándzsahegy és két nyílcsúcs, 1908-ban több sír látott napvilágot. 1963-ban Kovács József három darab Ny–K-i tájolású Keszthely-kultúras sírt tárt fel. Vaskés, Keszthely-kultúras karperecek, fülbevalók kerültek elő a sírokból. A temetőt a 7–8. századra lehet keltezni.

*Csoma.*³⁸ A temető a település északi részén, a Csomáról Göllére vezető földút mellett, az Ady Endre utca keleti házsorai és kertjei alatt húzódik. A temetőt 1956-ban bolygatták meg házépítés és agyagbányászás során, majd ezután Pusztai Rezső végzett leletmentést, aki – két sírcsoportban, egymástól 55 méterre – összesen 15 darab É–D-i és ÉNY-

---

teles lelőhely adatbázisban és a lelőhelyterképen sem, de a múzeum adattárában – a töröcskei mapában – lévő vázlatrajz szerint Zselickislak és Töröcske között, valószínűleg pont a két település határán található a temető. Ugyanezen temetőt említik Zselickislaknál is: RRM RA IV/75/9.

³⁵ A temető kutatástörténetéhez és a temetkezési szokásokhoz lásd Varga Máté: A kaposmérői késő avar kori temető temetkezési szokásai. In: S. Perémi Ágota (szerk.): Hadak Útján. Népvándorlás Kor Fiatal Kutatóinak XXIII. konferenciakötete. Veszprém, 2016, 161–177.

³⁶ ADAM 323.

³⁷ ADAM 231.; Draveczy – Sági – Takáts: i. m. 34.

³⁸ A temető részletes feldolgozását lásd Harag Máttyás: A csoma-újtelepi késő avar kori temetőrészlet. *A Kaposvári Rippl-Rónai Múzeum Közleményei*, 4 (2016). 167–180.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.13

2019. XII. évf. Különszám

DK-i tájolású sírt tárt fel. A feltárt két temetőrészletről nem lehet biztosan tudni, hogy összetartozik-e. A rabolatlan sírok mellékletei között fülbevalókat, gyöngyöket, övviselőt részeit, vaskéseket és kerámiákat találunk. A temetőt a feltárt leletek alapján a 8. század első fele és a 8–9. század fordulója között használhatták. A temető közelében avar kori településnyomokat nem ismerünk.

Kapospula. 1904-ben alapásás közben 4 sír került elő, melyekben nyaklánc, arany fülbevaló pár és gyöngyök voltak. 1928-ig újabb 22 sír került feltárássra, melynek során fegyverek és ékszerek kerültek elő, majd 1959-ban Dienes István folytatott itt leletmentést.³⁹ A 11 sír anyagát feldolgozó Garam Éva az előkerült leleteket a 9. század elejére keltezte.⁴⁰

További bizonytalan adataink vannak avar, illetve népvándorlás kori (vagy honfoglalás kori) sírokról Attaláról és Nagyberki-Szalacsckáról is.⁴¹

TELEPEK/KOHÓK

A módszeres bejárások és a későbbi nagyberuházásokhoz köthető hatástanulmányok és ásatások összesen 125 olyan lelőhelyet derítettek fel a megyében, amelyen valamilyen avar kori, illetve 10–11. századi (esetleg középkori) vasművességhez köthető tevékenység nyomait (salakok, fűvóka- és mellfalazat töredékek stb.) lehetett rögzíteni. A 125 lelőhelyből 20-at lehetett az avar kor különböző szakaszaira datálni. Leletmentés, illetve ásatás ezek közül 12 lelőhelyen folyt. A 20 lelőhelyből 14 esetben állítható biztosan, hogy ott kohósítás is folyt, ugyanis ennyi helyen kerültek elő kohó, vagy kohók maradványai is a salakok mellett. Kaposvár közigazgatási területén, vagy Kaposvár közelében 8 ilyen jellegű lelőhely található, melyek közül 4 helyszínen folyt feltárással, és 3 helyen biztosan végeztek kohósítást is.⁴² A feltárt avar kori kohótelepek közül néhány fontosabbról teszünk említést.

*Kaposvár-61-es út elkerülő 19. lelőhely (Fészerlak-pusztá).*⁴³ 2001. június 8. és szeptember 27. között egy nagy kiterjedésű avar kori iparrégészeti lelőhelyet, egy kohótelep részletét tárta fel Gallina Zsolt Kaposvár-Fészerlakon, Kaposvártól 5–6 kilométerre keletre. A lelőhely kb. 110 000 m² kiterjedésű, amely egy nagyobb dombhát délkeleti lejtőjén, az Orci-pataktól 600–800 méterre nyugatra, a Kapos folyótól 1000–1200 méterre északra található. A nagy méretű kohótelep közepén áthaladó sávban (az épülő 61-es elkerülő út

³⁹ ADAM 181. A település 1974 óta Tolna megyéhez tartozik. A Miniszterelnökség központi közhiteles hatósági nyilvántartásában egy olyan lelőhely (Kapospula, Sudár-kút) szerepel, ahol terepbejárás során népvándorlás kori leletek kerültek elő. (Magyar Nemzeti Múzeum Régészeti Adatbázis, <https://archeodatabase.hnm.hu/hu/node/19290> (Letöltve: 2019. február 9.)) Avar kori lelőhely a központi nyilvántartásban nem szerepel.

⁴⁰ Garam Éva: Későavar sírok Kapospuláról. *Folia Archaeologica*, 22 (1971). 102.

⁴¹ Bakay: i. m. 43–45.

⁴² A vaskohászati lelőhelyek katalógusának összeállítása az „Avar kori vasművesség az interdiszciplináris kutatások tükrében” című NKFI (OTKA K) projekt keretei között a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal támogatásával történt 2018-ban. (NKFIH K 116396 nyilvántartási számú támogatási szerződés, illetve kutatási program).

⁴³ Gallina Zsolt: Avar kori kohótelep Kaposvár-Fészerlakon (Előzetes jelentés a Kaposvárt elkerülő 61-es számú főút 19. lelőhelyének feltárássáról) *Somogyi Múzeumok Közleményei*, 15 (2002). 75–86.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.13

2019. XII. évf. Különszám

nyomvonalán), mintegy 17 500 m²-en összesen 425 objektum feltárására került sor. Ez a lelőhely területének csak közel 15%-a lehet, azonban a feltárás mégis reprezentatív adat-sort eredményezett, bár az objektumok jelentős része az intenzív földművelés (mélyszántás, talajlazítás, öntöző csatornák) miatt erősen lepusztult. A lelőhelyen a vas feldolgozásának csaknem minden fázisával kapcsolatos emlék/objektum előkerült a kovácsműhely kivételével, melynek egyértelmű nyomait nem sikerült megállapítani. A lelőhely igazi kurió-zumai a kutak, víznyerő helyek, amelyek több típusba sorolhatók. Famaradvány nélküliek: viszonylag kis alapterületű, négyszögletes; viszonylag kis alapterületű, kerek alaprajzú; nagy méretű, kopolyaszerű. Fa szerkezetűek: nagy méretű (4,5–5 méter átmérőjű), kerek alaprajzú gödörben, mintegy 4 méteres mélységtől négyszögletes alaprajzú, teljesen ép faszerkezettel. Sarkain hasáb alakú cölöpök helyezkedtek el, függőleges hornyolataiba élére állított deszkákat csapoltak. A kút belését vízszintesen elfektetett, gyökeres farönkökre állították, hogy ne süllyedjen el. A legjelentősebb és technikailag legösszetettebb szerkezettel bíró kút bélelését egy 80–90 centiméter átmérőjű, belül üreges, kör keresztmetszetű rönkfa alkotta, négy oldalán 1–1 befolyó-nyílással. Ezt a belső bélést négy, hasáb alakú cölöp vette körül, melyek közeit deszkákkal töltötték ki, és kívülről több fakaróval is megtámasztották. A bélést a süllyedés megakadályozására vízszintesen elhelyezett fa deszkákra állították. Az objektumokból sok mellfalazat, számos különböző típusú fúvócső, kevés kerámia, egy bronz stylus tű, két bronz karperec, több vastárgy és vasszerszám is előkerült. A kohó- és fúvótípusok, a kerámia és egyéb tárgyak alapján viszonylag hosszabb időszakra, a 7–8. századtól a 9. századig datálhatjuk a kohótelepet.⁴⁴

*Magyaratád (Kéri-határi dűlő; Peressűrű).*⁴⁵ A lelőhelyen Gömri János 2000-ben végzett feltárást. A hosszan elnyúló salakmező az avar kori kohótelepekre emlékeztet. A salaklelőhely déli szélén egy 280x350 centiméter alapterületű (2. periódusában) kőkemencés házmaradványt tártak fel, amely a tarjánpusztai avar kohásztelep egyik földbe mélyített házához hasonlít. A góckokban található felszíni salaksűrűsödések között több szabálytalan formájú gödröt tártak fel, köztük egy kohómaradványt, amely a mai felszíntől 20 centiméter mélységben bukkant elő. A kemence fala – ahol legmagasabb – 25 centiméter magasságban maradt meg, de itt még földbe mélyített volt. Tehát az itteni kohók a tarjánpusztai és zamárdi lelőhelyeken megismert „avar típus”-hoz tartoznak, amelyeknek csak egy része emelkedett a föld felszíne fölé. Az ásató az általa kidolgozott kohótípológia alapján, az avar-onogur periódusra keltezte a magyaratádi vasolvasztást, tehát az avar korszak második felére, de feltehetően nem a 9. századba átnyúlóan. A C¹⁴ és archaeomágneses kor meghatározások alapján a kohótelep a 7. század folyamán működhetett.

⁴⁴ Az előzetes közlemény (Gallina: i. m.) még a 9. századra datálja, azonban az újabb feldolgozásban már a 7–8. századtól a 9. századig valószínűsíti a kohótelep működését. („Avar kori vasművesség az interdiszciplináris kutatások tükrében” című NKFI [OTKA K] projekt. NKFIH K 116396 nyilvántartási számú támogatási szerződés, illetve kutatási program.)

⁴⁵ Gömri János: Magyaratád, Kéri-határi dűlő (Peressűrű), Vas salak-lelőhely. In: Marton Erzsébet – Kisfaludi Júlia (szerk.): Régészeti kutatások Magyarországon 1999. Budapest, 2002, 220–221.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.13

2019. XII. évf. Különszám

A fentebb részletesen bemutatott lelőhelyeken kívül még kohómaradvány, illetve salak ismert Kaposvár-61-es út elkerülő 1. és Kaposvár-Szennyvíztelep 2. lelőhelyekről, illetve Alsóbogát-Csalános I. és Somogyvámos-Kenderföldek lelőhelyekről. A Kaposvár-Töröcske, Kaposvár-Egresi út és Somogygeszti-Felsőberecska lelőhelyeken talált salakokról ásatás hiányában nem dönthető el egyértelműen, hogy avar koriak vagy Árpád-koriak.

HONFOGLALÁS KORI ÉS KORA ÁRPÁD-KORI LELŐHELYEK

TEMETŐK

*Kaposvár-Kertészet/Ezüsthárs-Lakópark.*⁴⁶ Az 1970-es évek óta ismert őskori településjelenségektől⁴⁷ északra az úgynevezett „Ezüsthárs” lakótelep telekkialakítása, közművesítése során Árpád-kori temető került elő. A közművek által bolygatott területek feltárására 2005-ben, az ekkor fel nem tárt temetőrész feltárására pedig a kialakított építési telkek beépítésének kezdetekor, 2010-ben, illetve 2011–2012-ben került sor. 2010-ben a 6268/11. és 26. helyrajzi számú telkeken, 2011–2012-ben a 6268/12. helyrajzi számú telken folyt feltárás. Ezzel sikerült meghatározni a temető DNY-i és ÉK-i sarkát, valamint az É–D-i kiterjedését.⁴⁸ Az összesen előkerült 341 sírból 313 volt Árpád-kori, köztük egy ketős sír (279.) és két meghatározhatatlan korú állat (kutya)-temetkezés volt. A feltárt sírok közül összesen 152 volt melléklet nélküli. A temető területén szórványos (két gödör által képviselt) rézkori, valamint kevés római kori településnyom is előkerült. Az Árpád-kori temető viszonylag gazdag leletanyagát általában a szokványos S-végű fülbevalók, fonott ezüstgyűrűk, üveggyöngyök, balták és rombusz alakú nyílhegyek jelentik.⁴⁹ Némelyik sírban több gyűrű is előkerült, gyakori volt a két gyűrű viselése. Ezeken kívül több archaikus vonás is jelentkezett (csüngős ingnyak veretek, stilizált állatfejes bronz karperec). A 252. sírban sodrott nyakperec, stilizált állatfejes karperec, gyűrű és S-végű karika mellett 5 darab ónozott bronzból készült csüngős és egy darab csüngő nélküli ingnyak veret került elő. Hasonló díszek voltak a 329. és a 418. sírban (előbbiben a koponya jobb oldalán egy nyílcsúcs is volt). A 379. sírban csüngős ingnyak veret csüngő tagja volt ezüsthóliás hordó alakú gyöngyökkel nyakláncban. A 381. sírban kis méretű vastag S-végű karikákból (9 darab) álló fejként volt, hóliás gyöngyökből álló nyaklánc kíséretében. Szokatlan összeállítású a 334. sírban talált, 5 darab lunulából, 2 db bronz csörgőből és ezüsthóliás apró gyöngyök-

⁴⁶ Költő – Bajzik: i. m.

⁴⁷ Ecsedy István: Ásatási napló Kaposvár-Mátyás u. lelőhelyen 1972. szeptember hónapban végzett szondázó ásatásról. Rippl-Rónai Múzeum Régészeti Adattár IV/1/260/b; Ecsedy István: Beszámoló a Kaposvár-Mátyás u. – Somogy Megyei Tanács Dísznövénytermesztő telepén végzett szondázó ásatás eredményeiről. Rippl-Rónai Múzeum Régészeti Adattár IV/1/260/a; Bárdos Edith: Jelentés a Kaposvár határában, a kaposmérői Latinka MgTsz. területén végzett leletmentésről. Rippl-Rónai Múzeum Régészeti Adattár IV/1/980/b.

⁴⁸ Költő László: Kaposvár-Kertészet, Ezüsthárs lakópark. In: Honti et al.: Régészeti feltárások Somogy megyében 2007–2011 között. *A Kaposvári Rippl-Rónai Múzeum Közleményei*, 1 (2013). 107–136.

⁴⁹ A lelőhely kutatástörténetéhez és a temető részletesebb elemzéséhez lásd Költő – Bajzik: i. m.; Költő: Kaposvár-Kertészet, Ezüsthárs lakópark. i. m.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.13

2019. XII. évf. Különszám

ből összeállított nyakék. A 287. sírban egy-egy pár arany, és aranyozott ezüst S-végű karika, ezüstgyűrű és egy rossz megtartású, egyelőre meghatározhatatlan, kisméretű, ezüst pénzérme volt. Halotti obulus adás szokását összesen kilenc esetben lehetett megfigyelni (68., 83., 162., 184., 190., 286., 337., 365., 399. sírok), ezen kívül egy sírban került elő római kori érme.⁵⁰ Az Árpád-kori érmék közül 3 darab I. (Szent) István, 1 darab Péter, 4 darab Béla herceg, 2 darab pedig I. András ezüst denárja.⁵¹ Ezekon kívül előkerült még két darab rossz megtartású – talán Stephanus Rex – érem is. A pénzérmék sírbeli helyzete változó, a klasszikusnak tekinthető szájbahelyezésen kívül (68., 184. sír), jobb lapocka és a has tájékán is előfordult. A pénz mellékletes sírok a temető DK-i negyedében, középtájon kerültek elő. A sírok viszonylag sekélyen feküdtek, a vázakat a korábbi talajművelés erősen roncsolta, valamint az egyébként is agyagos, agresszív talajba juttatott vegyszerek hatása következtében a csontok jelentős része felszívódott. Sok esetben a sírok alakja is csak nehezen volt egyértelműen megállapítható, többségükben csak következtetni lehetett a sírfomára. Ahol ez lehetséges volt, általában téglalap alakú, néhány esetben lekerekített sarkú téglalap alakú gödörformát lehetett megfigyelni. A vázak tájolása általánosságban kis eltéréssel Ny–K. Két eltérő tájolású (egy esetben D–É, egy esetben É–D), és egy rendellenes testhelyzetű váz (58. sír) volt a temetőben. Utóbbit ellentétes tájolóással (K–Ny) és hasra fektetve, gúzsba kötve temették el. Koporsó nyomait nem lehetett megfigyelni, néhány esetben viszont a csontváz helyzete arra utalt, hogy az elhunytat valamibe betekerve helyezhették sírba. A vázak háton fekvő, nyújtott helyzetűek voltak, egy-egy esetben lehetett megfigyelni kissé zsugorított helyzetű (jobb oldali), valamint ún. „béka” helyzetű fektetést. Legáltalánosabb a testtel párhuzamosan elhelyezett kartartás volt. Az ettől eltérő esetekben az alkarokat általában könyökben különböző mértékben behajlították, néhány esetben mindkét kar a vállhoz, illetve a mellkason keresztben az áll alá volt behajlítva. Ezt az Árpád-kori temetőt archaikus vonásai, a benne előkerült leletek alapján Kaposvár közigazgatási területén előkerült legkorábbi ilyen korú temetőnek tarthatjuk.

*Kaposvár-61-es elkerülő út 2. lelőhely.*⁵² A lelőhely Toponártól délnyugatra, a Desedapataktól keleti irányban található. 1999–2001 között útépítést megelőző feltárás során Bárdos Edith és Gallina Zsolt vezetésével a több korszakú lelőhelyen összesen 3258 objektumot tártak fel. A domb délnyugati lejtőjén egy 197 síros Ny–K-i tájolású, soros elrendezésű, kora Árpád-kori temető teljes feltárása történt meg. A sírok nagyjából fele tartalmazott valamilyen mellékletet, többnyire S-végű karikát. Emellett még főleg gyűrűket és gyöngyöket találunk a sírmellékletek között. A halotti obulusok (18 sírban) alapján a temető

⁵⁰ A 205. sír a rendellenes (É–D) tájolású 226. sír fölött helyezkedett el. Elképzelhető, hogy II. Constantius bronz pénze ennek a sírnak a betöltéséből kerülhetett a temetkezési rendhez igazodó későbbi sírba. Az érme pontos meghatározásáért Torbágyi Melindának tartozunk köszönettel.

⁵¹ A 337. sírban két érem, I. István és I. András ezüst denárja volt együtt.

⁵² A feltárás előzetes jelentése: Bárdos Edith – Varga Máté: Jelentés a Kaposvárt elkerülő 61-es számú főút 2. lelőhelyén végzett feltárásról. *A Kaposvári Rippl-Rónai Múzeum Közleményei*, 3 (2014). 175–184. Az embertanhoz lásd Németh Csilla Emese – Bernert Zsolt – Gallina Zsolt – Varga Máté – Pap Ildikó – Hajdu Tamás: Kaposvár 61-es út 2. lelőhely Árpád-kori embertani anyagának paleopatológiai vizsgálata. *Anthropológiai Közlemények*, 56 (2015). 61–90.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.13

2019. XII. évf. Különszám

használati ideje a 11. század első harmada és az 1080-as évek között lehetett, de legkésőbb a 11. század végén felhagyták. A lelőhelyen Árpád-kori településnyomok nem, csak a középkor későbbi időszakából kerültek elő objektumok és leletek. A lelőhely közelében több Árpád-kori településnyomot is ismerünk.

*Kaposvár-Petőfi S. u. 7.*⁵³ A lelőhely Kaposvár közvetlen belvárosától északra található, a Petőfi utca keleti oldalán. Draveczky Balázs 1964-ben 4 sírt tárt fel a helyszínen, azonban ásatási dokumentáció hiányában nem sokat tudunk a feltárásról. Két sír semmilyen melléklettel nem rendelkezett, a harmadikban bronz kereszt, a negyedikben egy fül nélküli agyagkorsó volt.

*Kaposvár-Stromfeld A. u. 14.*⁵⁴ A lelőhely Kaposvár nyugati részén található. 1966-ban Imre József pince ásásakor és kerti munkák során két sírra bukkant. Régészeti feltárás nem, csak helyszíni szemle történt a területen. Az egyik sírban három darab S-végű karika, bronz karperec és két darab bronz gyűrű volt, míg a másik nem tartalmazott mellékletet.

*Zselicszentpál.*⁵⁵ A településen két darab arany S-végű karikát találtak, ami rangosabb temetkezésre utalhat, azonban a két tárgy a második világháború alatt elveszett.

Zselickislak. A zselickislaki sír 1912-ben került elő, azonban ásatás nem történt a területen. A leleteket Darnay Kálmán szerezte meg, aki megmutatta őket Hampel Józsefnek, amiket ő közölt is. A lovastemetkezés felső részét szántották el, a többi még feltehetően a földben van. Két darab rozettás veret, egy egyenes talpú kengyel és egy oldalpálcás zbla töredéke került elő.⁵⁶

Somogyaszaló. A Kossuth Lajos u. 63–67. néven nyilvántartott lelőhely a település központjában, a 67-es számú főúttól – ami egyben a falu fő utcája is – nyugatra található. Erdélyi István a 65-ös számú ház kertjében végzett leletmentést 1966-ban, és tárt fel 13 darab, Ny–K-i tájolású sírt, de a temető ennél biztosan nagyobb volt. A sírok mellékletei között voltak ezüst S-végű karikák, lunula, gyűrű és szív alakú veret is. Erdélyi István a 10. század végére, míg Bakay Kornél a 11. századra keltezte a temetőrészletet.⁵⁷ Érdekesség, hogy a lelőhelytől mindössze 200–300 méterre délkeletre található a fentebb már ismertett avar kori temető.⁵⁸ A korszakunkba sorolható másik lelőhely Somogyaszaló és Mernye között, az Orci-patak mentén, annak nyugati oldalán található. A lelőhely tévesen került be Mernye-Nagy-árok, Nagy-ároktól északra néven a nyilvántartásba, mert valójában So-

⁵³ Hegyi – Varga: i. m. 3.; Bakay: i. m. 54–56. RRM RA IV/1/164. A leletek nincsenek meg, így azokat nem tudjuk részletesebben elemezni és keltezni, de a lelőhely az előkerülésekor úgy szerepelt, mint „honfoglalás kori” temető.

⁵⁴ Hegyi – Varga: i. m. 3.; Bakay: i. m. 56, 46. kép; RRM RA IV/1/337/a.

⁵⁵ Hegyi – Varga: i. m. 2.; Bakay: i. m. 56.

⁵⁶ Hampel József: Újabb tanulmányok a honfoglalási kor emlékeiről. Budapest, 1907., 151 és 39. tábla 1–4.

⁵⁷ Hegyi – Varga: i. m. 3.; Erdélyi István: Somogyaszaló, Kossuth u. 65. *Régészeti Füzetek*, Ser. 1. 20 (1967). 67.; Bakay Kornél: Feltárul a múlt? Budapest, 1989, 20. tábla 7–14.

⁵⁸ Nem tudni pontosan honnan, de ismerünk két kengyelt és nyílcsúcsokat is, amit néhányan ehhez a lelőhelyhez kötnek. Azonban valószínűbb, hogy ezek a leletek a közelben talált avar lovassírhoz köthetők, ami 1961-ben került elő.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.13

2019. XII. évf. Különszám

mogyszalóhoz tartozik. A lelőhelyen szennyvízvezeték fektetése miatt végeztek régészeti szakfelügyeletet, majd ásást 2008-ban Skriba Péter vezetésével. A feltárás során 3 csontvázas sír került elő, melyek közül kettő tájolása DNy–ÉK volt, míg a harmadik ellentétes (K–Ny) tájolású. A három sír közül csak egyben volt melléklet: ezüstgyűrű, ezüstlemez és két darab hajkarika. Sírokat már a 2006-ban húzott szennyvízárók ásása során is bolygathattak meg, így egy nagyobb, kora Árpád-kori temető található a lelőhelyen.⁵⁹

*Somogyjád.*⁶⁰ Somogyjád-Gépállomás/Alkotmány Tsz. lelőhely a település déli részén az egykori tsz., majd lóversenypálya területén található, a múttól nyugati irányban. Bárdos Edith végzett leletmentést 1989-ben. A 12 darab, Ny–K-i tájolású sír három sírsorban helyezkedett el. A síroknál korabeli sírbolygatás nyomát lehetett megfigyelni. A 12 sír közül mindössze háromban volt melléklet, egyben egy darab bronz karperec és ezüst gyűrű, egyben vas nyílhegy, míg a leggazdagabb, 4. számú sírban csiholó, kovakő, íjmerevítő csontlemezek, vaskés és két darab nyílcsúcs volt. Az előkerült sírokat talán a 10. század második felére keltezhetjük.

TELEPEK/KOHÓK

A megyében felderített 125 kohászati lelőhelyből 105-öt lehetett a 10–11. századra vagy a korai Árpád-korra, illetve (többségüket) a késői Árpád-korra és a középkorra keltezni. Közülük 51 található Kaposvár közigazgatási határán belül vagy Kaposvár közelében. Ezek többsége is inkább Árpád-, illetve középkori lehet. Legfontosabbak közülük az alábbiak, melyek közül Somogyfajszon sikerült a feltárt kohótelep egy részét in situ bemutatni. Ezek mellett Kaposvár környékén még Árpád-kori kohót/salakot ismerünk Alsóbogátról, Pusztakovácsiról és Somogyjáról is. Árpád-kori településnyomokat a mai Kaposvár közigazgatási területén nagyjából 80 lelőhelyen ismerünk, azonban jelen tanulmányban ezeket nem tudjuk bemutatni.

*Somogyfajsz.*⁶¹ A somogyfajszai honfoglalás kori vaskohászati műhely az első olyan lelőhely Somogy megyében, amelyik a honfoglalás kori vasművesség célirányos, tudatos kutatásának eredményeként látott napvilágot 1988 tavaszán. A Gömri János által vezetett, a DUNAFERR Somogyország Archeometallurgiai Alapítvány és az OTKA által támogatott feltárás eredményeként 1995-ben fejeződött be a műhely, s benne 21 kohó feltárása.

⁵⁹ Hegyi – Varga: i. m. 5.; Skriba Péter: Egy Árpád-kori köznépi temető sírjai. In: Skriba Péter et al.: Késő rézkori település, középső bronzkori hamvasztásos sír és Árpád-kori temetőrészlet Mernye határában. in: Kvassay Judit (szerk.): Évkönyv és jelentés a Kulturális Örökségvédelmi Szakszolgálat 2008. évi feltárásairól. Budapest, 2010, 249–342.

⁶⁰ Hegyi – Varga: i. m. 3., 2. kép; Bárdos Edith: Somogyjád-Gépállomás. *Régészeti Füzetek*, Ser. 1. 43 (1991). 41.

⁶¹ Gömri János: Somogyfajsz, 1. számú ívatató. *Régészeti Füzetek*, Ser. 1. 42 (1991). 63–64.; Gömri János: 10. századi vasolvasztó műhely Somogyfajszon. *Bányászati és Kohászati Lapok, Kohászat*, 129/7–8 (1996). 270–279.; Gömri János: Preliminary Report on the Excavations of 10th Century AD Iron Smelting Workshops at Somogyfajsz and Sopron Potzmann site. in: Gömri János (szerk.): Hagyományok és újítások a korai középkori vaskohászatban. Traditions and innovations in the early medieval iron production. Sopron – Somogyfajsz, 1999, 170–191.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.13

2019. XII. évf. Különszám

A megyében kezdeményezett helytörténeti terepbejárások, valamint a kohóásatások alapján bizonyossá vált, hogy „Somogyország” területén az avar kortól az Árpád-korig (a 7–12. század között) intenzív vaskohászat folyt. Tehát Somogy megye a Kárpát-medence egyik legfontosabb korai középkori vasipari központjainak egyike volt. Fajsz fejedelem a 10. század közepén alakíthatta ki egyik központját a ma is nevét viselő Somogyfajsz környékén, ahol a fejedelmi udvar és a katonai kíséret számára állíthattak elő buca kemencékben vasat. A vastermelés több évig folyhatott ezen a helyen, mert a korábbi mûhely kemencéinek elhasználódása után a mûhelygödört hasonló méretû mûhellyel bővítették, miközben a korábbi mûhelygödört fokozatosan betemették a második mûhely melléktermékeivel. A mintegy 500 feltárt fûvó alapján a termelés mennyisége 1000 kilogramm, vagyis 1 tonna vas lehetett. Egy fajszihoz hasonló mûhely tehát egy lovas ezred teljes felfegyverzéséhez elég vasat állíthatott elő. A vasolvasztó telep hirtelen elhagyására vallanak a 6. kohó környékén talált vasbucák és a megépített, de nem használt olvasztókemencék. Ezért feltételezhetjük, hogy a fajszi mûhelyt a 950-es években, az augsburgi vereség utáni átszervezések, a fejedelmi hatalom váltása következtében szüntették meg. A mûhely fölött emelt bemutatóhely Európában egyedülálló módon, eredeti helyén őrzi meg a 10. század közepén működött vaskohászati mûhely maradványait.

*Bodrog-Alsó Bû. Temetõ-dûlõ.*⁶² A lelõhely a községtõl keletre található, a Pogány-víz (más néven, Malom-árok) keleti oldalát jelentõ magas parton terül el. Egy beöblösödés északi partján, a lejtõben találta Stamler Imre 1988. április 4-én azt a vaskohót, amelyet Magyar Kálmán és Gömõri János részben feltárt, és amelybõl egy rovásírásos fûvócsõ is elõkerült.⁶³ A feltárás az 1998-as szondázás után 1999. márciusban és októberben folyt. Egy kb. 24x16 méter kiterjedésû mûhelygödõrben összesen 42 vasolvasztó kemencét, és két kenyérsütõ kemencét tártak fel. Az ásatók 3, vagy 4 mûhelyt, és 15–20 mûhelybõvítési periódust állapítottak meg. A legkorábbi rész a mûhelygödõr déli részének közepe táján volt, A bõvítés kelet, majd észak felé haladt, majd a legkésõbbi periódusban ismét dél felé haladva, az egykori elsõ mûhelyrész nyugati oldalánál bõvíthették ki a mûhelyt. A mûhelyt

⁶² Gömõri János: Az avar kori és X–XI. századi vaskohászat régészeti emlékei Somogy megyében. *Somogyi Múzeumok Közleményei*, 14 (2000). 163–218.; Gömõri János – Magyar Kálmán: Az 1999. évi ásatás Bodrog-Alsóbû vasolvasztó mûhelyében, rovásírásos agyagfûvó. Excavation in the iron Smelting Workshop at Bodrog-Alsóbû in 1999. In: Gömõri János (szerk.): *Hagyományok és újítások a korai középkori vaskohászatban. Traditions and innovations in the early medieval iron production.* Sopron – Somogyfajsz, 1999, 212–225.; Kálmán Magyar, A preliminary Report on the Archeological Research of the 10th. Century Iron-Smelting Site in Bodrog-bû. In: Gömõri János (szerk.): *Hagyományok és újítások a korai középkori vaskohászatban. Traditions and innovations in the early medieval iron production.* Sopron – Somogyfajsz, 1999, 207–211.; Magyar Kálmán: A Bodrog-alsó-bûi nemzeti központ régészeti kutatása (1979–1999). *Somogyi Múzeumok Közleményei*, 14 (2000). 115–161.; Stamler Imre: Hatalom és vas. Miért kutatjuk a fejedelmi vaskohászati telepeket Somogyban? *Somogyi Múzeumok Közleményei*, 14 (2000). 229–242.

⁶³ Vékony Gábor: Székely írás legrégebb emléke Bodrog-Alsóbû vaskohászati mûhelyébõl (The Oldest Inscription in Sekel Runiform Script). In: Gömõri János (szerk.): *Hagyományok és újítások a korai középkori vaskohászatban. Traditions and innovations in the early medieval iron production.* Sopron – Somogyfajsz, 1999, 226–229.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.13

2019. XII. évf. Különszám

az ásatók a kohótipológia alapján a 10. századra keltezték. Ezt erősítette meg az archeomágneses kormeghatározás is, melynek alapján a bodrogi műhely a 10. században, illetve legkorábban a 10. század elején működhetett.⁶⁴

*Somogyvámos-Gyümölcsény.*⁶⁵ A lelőhely a község határának délkeleti szélén, a Vargabonyi-vízfolyás nyugati partján van. Az 1988-ban a Stamler Imre által felfedezett lelőhelyen Költő László végzett leletmentő ásatást. Az 5x5 méteres szondában 23, a későbbiekben "fajsi típusú"-nak meghatározott kohó maradványa került elő. A régészeti tipológia, az archeomágneses és a C¹⁴-es kormeghatározás alapján a somogyvámosi és a bodrogi műhelyt egyaránt 10. századnak (10. század elejének), a fajsi kohótelepnel kissé korábbinak határozhatjuk meg.

ÍROTT FORRÁSOK

Természetesen Kaposvár és környékére az avar korból alig ismerünk forrást. Az Árpád-korból már többet, jóllehet az itt létezett középkori települések többsége elég későn tűnik fel a forrásokban. Azonban elég korán, már egy 1009-re datált oklevélben feltűnik a folyó, a Kapos neve, Kopus alakban.⁶⁶ Két nagy uradalmi központot ismerünk, amik a város jelenlegi területére estek. Az egyik a szentjakabi apátsági birtok, a másik pedig a ropolyi uradalom.⁶⁷ A térség kutatásában jelentős előrelépés volt Timár Péter monográfiája, aki mindedig legteljesebben dolgozta fel az írott forrásokat, és próbálta meg lokalizálni az egyes templomokat, falvakat és azok határait. Az egykor itt fekvő falvak – Papsára, Kecel, Omak, Gelenc, Ivánfalva, Zarany, Keszi, Nádasd – közül egyiket sem említik a 11. században. Leghamarabb a 12. században tűnnek fel az iratokban.⁶⁸ Természetesen ez nem jelenti azt, hogy ne lennének korábbi előzményeik a településeknek. Ezek közül néhány települést talán azonosíthatunk is a feljebb felsorolt Árpád-kori temetőkkel. A Kaposvár-Kertészet temető a középkori Kecel falu temetője lehetett, míg a Kaposvár-61-es elkerülő út 2. lelőhelyen feltárt temető talán a középkori Keszi vagy Zarany falu temetője volt. A középkori Apáti falu helyén – Bárdos Edith – feltárt középkori templom és templom körüli

⁶⁴ Márton Péter: Jelentés a Somogy megyében feltárt koraközépkori vasolvasztó műhelyek archeomágneses keltezésének eredményeiről. (Short report on archaeomagnetic dating studies of early Medieval ironsmelting workshops in the county of Somogy, Hungary) *Somogyi Múzeumok Közleményei*, 14 (2000). 227–228.

⁶⁵ Költő, László: The Early Medieval Furnaces of the Somogyvámos-Gyümölcsény sites (Koraközépkori vaskohók Somogyvámos-Gyümölcsény lelőhelyen). In: Gömöri János (szerk.): *Hagyományok és újítások a korai középkori vaskohászatban. Traditions and innovations in the early medieval iron production.* Sopron – Somogyfajsz, 1999, 199–203.; Márton: i. m.; Gömöri: *Az avar kori és X–XI. századi vaskohászat régészeti emlékei Somogy megyében.* i. m.

⁶⁶ Györffy György: Kaposvár az Árpád-korban. In: Kanyar József (szerk.): *Kaposvár. Várostartó tanulmányok.* Kaposvár, 1975, 64.

⁶⁷ Uo. 67–68. A ropolyi uradalom több néven feltűnik a forrásokban: Márk, Amak, Újvár, majd Ropolyújvár és Kaposújvár.

⁶⁸ Timár Péter: *A Győr nembeli Szerdahelyi család története, birtokai és okmánytára.* Szeged, 2016, 125–170.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.13

2019. XII. évf. Különszám

temetőjének pedig biztosan volt 11. századi előzménye is.⁶⁹ A legkorábbi forrás a kaposzentjakabi bencés apátságra vonatkozóan, 1061-ből ismert, amelyből az is kiderül, hogy az apátság területén korábban élt embereket onnan kitelepítik.

ÉRTÉKELÉS

Kaposvár és környéke avar kori temetőinek közelében alig találunk korabeli településnyomokat, de valószínűleg a temetők közelében lehettek az egykori települések is. A temetőket – a településekhez hasonlóan – a vízfolyások, vagy egykori vízfolyások közelében találjuk. Ez alól talán a kaposvár-cseri temetőrészlet tűnik kivételnek, mert jelenleg nem folyik a közelében patak, azonban korábbi térképek tanúsága szerint több vízfolyás is volt arrafelé. Nehezíti a problémát, hogy a fentebb említett temető az egyetlen, amelyeknek nem tudjuk a pontos helyét. A temetők többsége a Kapos folyótól északra helyezkedik el, tehát azon a részen, ami alkalmasabb volt a megtelepedésre a korábbi évszázadokban. A Kaposvár környéki temetők közül csak a cseri és kecelhegyi kivétel, amik a folyótól délre találhatóak, így itt a kiszélesedő völgyben telepedtek meg az avar korban. Míg a töröcskei és zselickislaki temetők a legdélebbre elhelyezkedők Kaposvár közelében. Az avar temetők közül mindegyik a késő avar korra keltezhető (670–800-as évek eleje), tehát a korábbi kora avar, illetve közép avar korra jelenleg egyetlen lelet sem keltezhető. Ez alapján valószínű, hogy Kaposvár és környéke az avar korszakban viszonylag későn, a 600-as évek vége felé kezdett benépesülni, hiszen csak két temetőt (Fészerlak, Magyaregres) ismerünk, amit már a 7. század végén elkezdenek használni. A fészerlakit hosszú ideig, egészen a 9. század elejéig használják, míg a magyaregresit már a 8. században felhagyják. A temetők többségébe viszont a 8. században temetkeznek, és a temetők többsége – tehát ezáltal az itt élt lakosság is – megéri a 9. századot. Az, hogy a temetőket pontosan meddig is használják a 9. században, az még további kutatásokat igényelne, de jelenleg mindössze egyetlen olyan temetőt ismerünk (Kaposvár-61-es út), amit kizárólag a 9. században használnak. Az avar lelőhelyeket figyelembe véve egyetlen területen figyelhetünk meg nagyobb sűrűsödést. Ez a terület a mai Kaposvár keleti részén, a szentjakabi Várdombtól és a Kapos folyótól északra elterülő rész. Itt négy avar temetőt is találunk, továbbá avar településnyomokat és a jelentős fészerlaki kohótelepet. A temetők mindegyikét használják a 9. században, míg a kohótelepet az előzetes közlésben még 9. századnak írták le, addig a későbbiekben már a 7–8. századoktól a 9. századig datálták használatát. Szintén ehhez a területhez köthető a szentjakabi bencés apátság, amelyet eddig csak mint az Árpád-korban alapított kolostort tartottunk számon. Azonban Molnár István újabb kutatásai során számos olyan lelet került elő, amit a 9. századra is lehet keltezni. Több sírt, illetve magát a legelső templomot, és egy erődítés nyomait is a 8–9. századra lehet keltezni. A feltáró régész véleménye szerint a dombtól északra elterülő késő avar kori népesség vezetője

⁶⁹ Bárdos Edith: Középkori templom és temető Kaposvár határában. *Somogyi Múzeumok Közleményei*, 3 (1978). 187–234.; Bárdos Edith: Középkori templom és temető Kaposvár határában II. *Somogyi Múzeumok Közleményei*, 8 (1987). 5–82.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.13

2019. XII. évf. Különszám

építkezhetett a Várdombon, amivel mi is egyet tudunk érteni.⁷⁰ Már Györffy Görgy felvetette 1975-ös tanulmányában, hogy Szentjakabon esetleg egy korábbi, 9. századi templom lenne, azonban ezt gyorsan el is vetette.⁷¹ Összességében elmondható, hogy sűrű avar kori jelenléttel számolhatunk Kaposvár és környékén, főleg a várostól északra, illetve keletre, a Kapos völgyében. Kaposvártól délre, illetve nyugatra kevesebb avar kori emlék ismert.

Hogyha az avar kori, 9. századi temetők keltezését esetleg kicsit feljebb húzzuk meg, a 9. század végén, akkor is legalább fél évszázad hiátus keletkezik, mire a 10. század közepén, de inkább második felében megnyitják az újabb temetőket. Bár Bakay Kornél korábban még azt írta, hogy ezt a területet a honfoglaló magyarság már megszállta a 10. század első évtizedeiben,⁷² azonban erre az elmúlt évtizedek alatt sem került elő újabb bizonyíték. Az avar korszakhoz hasonlóan, a magyar honfoglalás első évtizedeiben sem jutottak el a honfoglalók a Kapos völgyébe. Az előkerült leletek alapján inkább a 10. század második felében kezdhetett benépesülni a terület. Ennek kissé ellentmondani látszik a feltárt kohók esete. Somogyfajszon – ha ténylegesen Fajsz fejedelemhez köthető a vasművesség⁷³ – már a 10. század közepén megtelepedhettek a magyarok. Míg a bodrogi és somogyvámosi műhelyeket a 10. század elejére/első felére lehet keltezni, a három feltárt műhely közül egyelőre egyik közelében sem ismerünk 10. századra keltezett sírokat. Kaposvár területén a legkorábbi temetkezés valószínűleg a Kertészet területéről ismert, amit már a 10. század végén elkezdhetek használni. Ennél korábbi temetkezést a hiányos információk és a kutatótlanság hiánya miatt nem ismerünk. A zseliskislaki lovas sír esetében gondolhatnánk arra, hogy már a 10. században földbe helyezték, azonban számos olyan esetről tudunk, amikor még 11. században is temetnek el lovat a halott mellé. Szintén 10. századi temetkezéseket rejthetnek a somogyjádi sírok, azonban ahhoz, hogy biztosat mondjunk, keveset ismerünk a temetőből. A kaposvári 10–11. századi temetkezések közelében később is megmaradtak a települések, amik legtöbbször templomos helyé is váltak. A térképen jelölt templomos helyek közül Kecel és Papsára templomait nem sikerült azonosítani, míg Omak, Zarany, Apáti és Szentjakab templomait nagy valószínűséggel tudjuk azonosítani.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. ADAM: Szentpéteri, József (Hrsg.): Archäologische Denkmäler der Awarenzeit in Mitteleuropa. *Varia Archaeologica Hungarica*. XIII/1. Budapest, 2002.
2. Bakay Kornél: Kaposvár földjének őstörténete a legrégebb időkől a honfoglalásig. In: Kanyar József (szerk.): Kaposvár. Várostarténeti tanulmányok. Kaposvár, 1975, 11–62.
3. Bakay Kornél: Feltárul a múlt? Budapest, 1989.

⁷⁰ Molnár István: Újabb kutatás a kaposszentjakabi apátság területén 2. A 2016-ban végzett régészeti feltárás. *A Kaposvári Rippl-Rónai Múzeum Közleményei*, 5 (2018).141–142.

⁷¹ Györffy: i. m. 67.

⁷² Bakay: Kaposvár földjének őstörténete. i. m. 54.

⁷³ Fajsz fejedelem 955-ben halt meg.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.13

2019. XII. évf. Különszám

4. Bárdos Edith: Jelentés a Kaposvár határában, a kaposmérői Latinka MgTsz. területén végzett leletmentésről. Rippl-Rónai Múzeum Régészeti Adattár IV/1/980/b.
5. Bárdos Edith: Avar temető Kaposvár határában. *Somogyi Múzeumok Közleményei*, 3 (1978). 13–65.
6. Bárdos Edith: Középkori templom és temető Kaposvár határában. *Somogyi Múzeumok Közleményei*, 3 (1978). 187–234.
7. Bárdos Edith: Kaposvár, 40-es őrház. *Régészeti Füzetek*, Ser. 1. 35 (1982). 68.
8. Bárdos Edith: IX. századi temető Kaposvár határában. *Somogyi Múzeumok Közleményei*, 7 (1985). 5–46.
9. Bárdos Edith: Középkori templom és temető Kaposvár határában II. *Somogyi Múzeumok Közleményei*, 8 (1987). 5–82.
10. Bárdos Edith: Somogyjád-Gépállomás. *Régészeti Füzetek*, Ser. 1. 43 (1991). 41.
11. Bárdos Edith – Varga Máté: Jelentés a Kaposvárt elkerülő 61-es számú főút 2. lelőhelyén végzett feltárásról. *A Kaposvári Rippl-Rónai Múzeum Közleményei*, 3 (2014). 175–184.
12. Draveczky Balázs: Jelentés az 1972. március 10-én végzett helyszínelésről. Rippl-Rónai Múzeum Régészeti Adattár IV/1/255
13. Draveczky Balázs – Sági Károly – Takáts Gyula: A Somogy Megyei Múzeumok régészeti adattára. *Somogyi Múzeumok* 2. Kaposvár, 1964.
14. Ecsedy István: Ásatási napló Kaposvár-Mátyás u. lelőhelyen 1972. szeptember hónapban végzett szondázó ásatásról. Rippl-Rónai Múzeum Régészeti Adattár IV/1/260/b
15. Ecsedy István: Beszámoló a Kaposvár-Mátyás u. – Somogy Megyei Tanács Dísznövénytermesztő telepén végzett szondázó ásatás eredményeiről. Rippl-Rónai Múzeum Régészeti Adattár IV/1/260/a
16. Endrődi Lajos: Magyarországi kirándulások. Sport Kiadó, Budapest, 1981.
17. Erdélyi István: Somogyaszaló, Kossuth u. 65. *Régészeti Füzetek*, Ser. 1. 20 (1967). 67.
18. Évinger Sándor: A Toponár és Fészerlak avar kori temetők népességének paleoszomatológiai vizsgálata. *A Békés Megyei Múzeumok Közleményei*, 24–25 (2003). 429–448.
19. Évinger Sándor – Bernert Zsolt: Kaposvár 61-es út, 26-os lelőhely avar kori temető embertani vizsgálata. In: Penksza Károly – Korsós Zoltán – Pap Ildikó (szerk.): III. Kárpát-medencei Biológiai Szimpózium. Előadások összefoglalói. Budapest, 2003, 295–299.
20. Évinger Sándor – Bernert Zsolt: Anthropological data of Kaposvár Road 61, Site No. 26. cemetery. *Anthropological Data of Hungarian Historical Populations*, 1/2 (2005). 3–36.
21. Gallina Zsolt: Avar kori kohótelep Kaposvár-Fészerlakon (Előzetes jelentés a Kaposvárt elkerülő 61-es számú főút 19. lelőhelyének feltárájáról) *Somogyi Múzeumok Közleményei*, 15 (2002). 75–86.
22. Garam Éva: Későavar sírok Kapospuláról. *Folia Archaeologica*, 22 (1971). 97–103.
23. Gömöri János: Somogyfajsz, 1. számú ívatótó. *Régészeti Füzetek*, Ser. 1. 42 (1991). 63–64.
24. Gömöri János: 10. századi vasolvasztó műhely Somogyfajszon. *Bányászati és Kohászati Lapok, Kohászat*, 129/7–8 (1996). 270–279.
25. Gömöri János: Preliminary Report on the Excavations of 10th Century AD Iron Smelting Workshops at Somogyfajsz and Sopron Potzmann site. in. Gömöri János (szerk.): *Hagyományok és*

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.13

2019. XII. évf. Különszám

- újítások a korai középkori vaskohászatban. Traditions and innovations in the early medieval iron production. Sopron – Somogyfajs, 1999, 170–191.
26. Gömöri János: Az avar kori és X–XI. századi vaskohászat régészeti emlékei Somogy megyében. *Somogyi Múzeumok Közleményei*, 14 (2000). 163–218.
  27. Gömöri János: Magyaratád, Kérihatári dűlő (Peressúrú), Vas salak-lelőhely. In: Marton Erzsébet – Kisfaludi Júlia (szerk.): Régészeti kutatások Magyarországon 1999. Budapest, 2002, 220–221.
  28. Gömöri János – Magyar Kálmán: Az 1999. évi ásatás Bodrog-Alsóbü vasolvasztó műhelyében, rovasírásos agyagfúvó. Excavation in the iron Smelting Workshop at Bodrog-Alsóbü in 1999. In: Gömöri János (szerk.): Hagyományok és újítások a korai középkori vaskohászatban. Traditions and innovations in the early medieval iron production. Sopron – Somogyfajs, 1999, 212–225.
  29. Györfy György: Kaposvár az Árpád-korban. In: Kanyar József (szerk.): Kaposvár. Várostörténeti tanulmányok. Kaposvár, 1975, 63–73.
  30. Hampel József: Újabb tanulmányok a honfoglalási kor emlékeiről. Budapest, 1907.
  31. Harag Mátyás: A csoma-újtelepi és a kaposvár-cseri késő avar kori temetőrészletek. BA szakdolgozat (PTE). Pécs, 2015.
  32. Harag Mátyás: A csoma-újtelepi késő avar kori temetőrészlet. *A Kaposvári Rippl-Rónai Múzeum Közleményei*, 4 (2016). 167–180.
  33. Hegyi Borbála – Varga Máté: Somogy megye 10–11. századi temetőinek és sírleleteinek kutatása a kezdetektől napjainkig. *Magyar Régészet Online*, 2015 tél 1–8.
  34. Kiss Gábor: Avar kori préselőminta Zselickislakról. *A Békés Megyei Múzeumok Közleményei*, 24–25 (2003). 295–319.
  35. Költő László: Kaposvár–Kecel-hegy. *Régészeti Füzetek*, Ser. 1. 38 (1985). 64–65.
  36. Költő, László: The Early Medieval Furnaces of the Somogyvamos-Gyümölcsény sites (Koraközépkori vaskohók Somogyvamos-Gyümölcsény lelőhelyen). In: Gömöri János (szerk.): Hagyományok és újítások a korai középkori vaskohászatban. Traditions and innovations in the early medieval iron production. Sopron – Somogyfajs, 1999, 199–203.
  37. Költő László: Kaposvár, 61-es út elkerülő szakasz, 26. számú lelőhely. In: Marton Erzsébet – Kisfaludi Júlia (szerk.): Régészeti kutatások Magyarországon 1999. Budapest, 2002, 214–215.
  38. Költő László: Kaposvár-Kertészet, Ezüsthárs lakópark. In: Honti et al.: Régészeti feltárások Somogy megyében 2007–2011 között. *A Kaposvári Rippl-Rónai Múzeum Közleményei*, 1 (2013). 107–136.
  39. Költő László – Bajzik Annamária: Kora Árpád-kori temetőrészlet egy kaposvári lakóparkban. Előzetes jelentés az Ezüsthárs lakópark közműberuházások által érintett területének régészeti feltárásáról. *Somogyi Múzeumok Közleményei*, 18 (2008). 171–224.
  40. Ladócsy Károly: Kaposvár földrajza. Budapest, 1942.
(http://acta.bibl.u-szeged.hu/50161/1/ertekezes_foldrajz_029.pdf)
  41. Lóczy Dénes: A Kapos árterének hidromorfológiai és tájékológiai értékelése. MTA doktori értekezés, Pécs, 2011.
  42. Magyar, Kálmán: A preliminary Report on the Archeological Research of the 10th. Century Iron-Smelting Site in Bodrog-bü. In: Gömöri János (szerk.): Hagyományok és újítások a korai

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.13

2019. XII. évf. Különszám

- középkori vaskohászatban. Traditions and innovations in the early medieval iron production. Sopron – Somogyfajs, 1999, 207–211.
43. Magyar Kálmán: A Bodrog-alsó-búí nemzeti központ régészeti kutatása (1979–1999). *Somogyi Múzeumok Közleményei*, 14 (2000). 115–161.
44. Márton Péter: Jelentés a Somogy megyében feltárt koraközépkori vasolvasztó műhelyek archeomágneses keltezésének eredményeiről. (Short report on archaeomagnetic dating studies of early Medieval ironsmelting workshops in the county of Somogy, Hungary.) *Somogyi Múzeumok Közleményei*, 14 (2000). 227–228.
45. Molnár István: Újabb kutatás a kaposszentjakabi apátság területén 2. A 2016-ban végzett régészeti feltárás. *A Kaposvári Rippl-Rónai Múzeum Közleményei*, 5 (2018). 139–158.
46. Németh Csilla Emese – Bernert Zsolt – Gallina Zsolt – Varga Máté – Pap Ildikó – Hajdu Tamás: Kaposvár 61-es út 2. lelőhely Árpád-kori embertani anyagának paleopatológiai vizsgálata. *Anthropológiai Közlemények*, 56 (2015). 61–90.
47. RRM RA Rippl-Rónai Múzeum Régészeti Adattár
48. Skriba Péter: Egy Árpád-kori köznépi temető sírjai. In: Skriba Péter et al: Késő rézkori település, középső bronzkori hamvasztásos sír és Árpád-kori temetőrészlet Mernye határában. in: Kvassay Judit (szerk.): Évkönyv és jelentés a Kulturális Örökségvédelmi Szakszolgálat 2008. évi feltárásairól. Budapest, 2010, 249–342.
49. Stampler Imre: Hatalom és vas. Miért kutatjuk a fejedelmi vaskohászati telepeket Somogyban? *Somogyi Múzeumok Közleményei*, 14 (2000). 229–242.
50. Szimonova Eugénia: Kaposvár-Fészerlakpuszta. *Régészeti Füzetek*, Ser. 1. 35 (1982). 68–69.
51. Szimonova Eugénia: Kaposvár-Fészerlakpuszta. *Régészeti Füzetek*, Ser. 1. 36 (1983). 62.
52. Szimonova Eugénia: Das spätaurenezeitliche gräberfeld von Toponár. *Mitteilungen des Archäologischen Instituts der Ungarischen Akademie der Wissenschaften*, 6 (1976). 69–74.
53. Szimonova Eugénia: A toponári avar temető. In: Karancz Gábor (szerk.): Avarok és honfoglaló magyarok Somogyban. Marcali, 1997, 25–52.
54. Timár Péter: A Győr nembeli Szerdahelyi család története birtokai és okmánytára. Szeged, 2016.
55. Varga Máté: A kaposmérői késő avar kori temető temetkezési szokásai. In: S. Perémi Ágota (szerk.): Hadak Útján. Népvándorlás Kor Fialat Kutatóinak XXIII. konferenciakötete. Veszprém, 2016, 161–177.
56. Vékony Gábor: Székely írás legrégebb emléke Bodrog-Alsóbü vaskohászati műhelyéből (The Oldest Inscription in Sekel Runiform Script). In: Gömöri János (szerk.): Hagyományok és újítások a korai középkori vaskohászatban. Traditions and innovations in the early medieval iron production. Sopron – Somogyfajs, 1999, 226–229.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: [10.32563/hsz.2019.1.ksz.13](https://doi.org/10.32563/hsz.2019.1.ksz.13)

2019. XII. évf. Különszám

NÉGYESI LAJOS¹**Esztergom 1595. évi ostroma idején épített sáncok a Vaskapu-hegyen****The Traces of the Rampart which was Built During the Siege of Esztergom in Year of 1595****Absztrakt**

A régészeti és vártörténeti szakirodalom az esztergomi Sípóló-hegy dombját az 1595. évi ostrom időszakában épített sáncok Szent János erődjeként azonosítja. A helyszín bejárása során, lokalizáltam a korabeli sánc egy szakaszát, mely a Sípóló-hegyhez kapcsolódik. A sáncokat ábrázoló olasz hadmérnöki vázlat részletesen ábrázolja a tábori erődítményeket és megadja azok elnevezését is. A Szent János-erődnek nincs kapcsolata a sáncvonallal, hanem magában áll egy magaslaton. A most azonosított sánccszakasz segítségével viszonylag pontosan lokalizálhatók a hadmérnöki vázlaton ábrázolt erődítések, és ez alapján kijelenthető, hogy a Sípóló-hegy nem azonos a Szent János-erőddel.

Kulcsszavak: Esztergom, 1595., ostrom, Sípóló-hegy, Szent János-erőd, Cogorano, hadirégészet

Abstract

The archaeological literature identified the Sipolo-hill as the remain of fort St. Johann which was built during the siege of Esztergom in year of 1595. After the field survey I have find a part of rampart which is connected with the Sipolo-hill and there is another remain the fortified line. One of the archive source, an Italian sketch show the whole field fortification and give us the names of the objects. The fort St. Johann don't have any connection with the rampart line. With the now discovered rampart we can locate the fortified camp and the other pieces of siege fortifications, which was depicted at the old sketch.

Keywords: Esztergom, 1595., siege, Sípóló-hill, Fort Sankt Johann, Battlefield Archaeology

¹ Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar, egyetemi docens, E-mail: negyesi.lajos@uni-nke.hu ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6632-5575>

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.14

2019. XII. évf. Különszám

Az esztergomi körüli harcok során az ostromló seregek számos sáncot és tábori erődítményt építettek. Ezek egyik ikonikus darabja a Sípóló-hegy sáncerődje, amit a kérdéssel foglalkozó szakirodalom Claudio Cogorano olasz hadmérnök térképábrázolása alapján a Szent János erőd (Forte di Santo Giovanni) azonosít. Az építményről részletes leírást közöl Komárom–Esztergom megye régészeti topográfiája, mely 8/62 sz. lelőhelyként² tartja számon. A terület védett régészeti lelőhely, mely szerepel a Magyar Nemzeti Múzeum Régészeti Adatbázisában³ 2150. sz. lelőhelyazonosítóval. A létezésére Balogh Albin hívta fel a figyelmet 1936-ban megjelent művében. A következőt írja: „A Vaskapu – a középkorban Bala-hegy – előtt kiemelkedő hegyen, a török időkben szintén vár volt, alakja az omladékok között is még eléggé kivehető, de föltárás nélkül még az esztergomiak sem tudnak róla.” A terepbejárást végző régészek megerősítették a sáncolás létezését, de az állapotát figyelembe véve megállapították, hogy nagy valószínűséggel az 1595-ös ostrom után széthányták. Elképzelhetőnek tartják, hogy a hegynek nevet adó sípolás az erőd egykori funkciójára utal, ti. az itt elhelyezett őrség innen adott hangjeleket a védőknek. Sajnos ez a tetszetős névetimológiai ötletet éppen a szerzők cáfolják az erőd sorsával kapcsolatos megállapításukkal, ugyanis ha az ostrom után széthányták, így annak valós szerepéről a későbbi névadást elvégző lakosság nem értesülhetett. Másrészt, ha ez mégis megtörtént volna, akkor logikusan az erődítmény nevét őrizné a magaslat. Istvánffy Miklós történeti művéből tudjuk, hogy az ostromló seregeknek volt hajlama a helynevek megváltoztatására, így a Látó-hegyet Károly-hegynek nevezték⁴ el a fővezérről. A népi emlékezet ezt sem őrizte meg, valószínűleg azért, mert arról az akkori lakosság sem értesült, lévén hogy a háborús időkben elhagyták a várost. Ezzel szemben a vár egyik későbbi parancsnokának emlékét máig őrzi a Kuckländer-hegy neve. Az *Esztergom és Vidéke* 2001. június 21-i számában „Nem sípolnak a Sípóló-hegyen” címmel megjelent írás⁵ elfogadhatóbb magyarázatot ad. E szerint a hegybíró erről a kiemelkedő pontról jelzett a pásztoroknak, ha tolvajokat látott a szőlők között.

Az Esztergom történetével foglalkozó munkák a régészeti topográfia alapján tényként kezelik a Sípóló-hegy sáncmaradványának azonosságát az 1595-ben épített Szent János erőddel. Ennek egyik tipikus példája Csorba Csaba esztergomi útikönyve,⁶ melyben „sarkani ó-olasz bástyákkal védett sánc”-ról ír. Az interneten képes összeállítást találunk a vártör-

² Horváth István, H. Kelemen Márta, Torma István: Komárom–Esztergom Megye Régészeti Topográfiája. Esztergom és a Dorogi járás. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979, 201.

³ <https://archeodatabase.hnm.hu/hu/node/22623> (Letöltve: 2019. február 4.)

⁴ „az hegyről, melyet régenten Látónak, mostan pedig Károly hegynek hínak vala az vitézek, az Budáról jövő-menő ellenség megláttathatik.” Istvánffy Miklós magyarok dolgairól írt históriája I/2. Ford. Táillyai Pál. Balassi Kiadó, Budapest, 2003, 198.

⁵ Nem sípolnak a Sípóló-hegyen. *Esztergom és Vidéke*, 2001. július 21. 2.

⁶ Csorba Csaba: Esztergom. Medicina Kiadó, Budapest, 1981, 133–134.

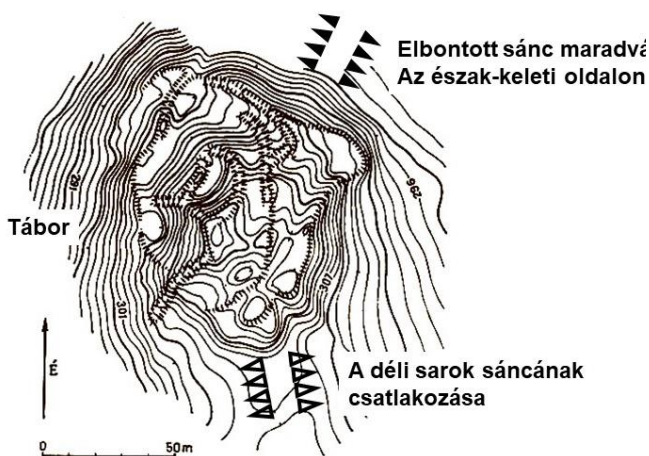
HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.14

2019. XII. évf. Különszám

téneti portálon⁷ és ezen alapuló szócikket a Wikipédián.⁸ Ezen kívül még számos népszerűsítő oldalon⁹ is felbukkan, hasonló tartalommal.

A régészeti topográfia közli Virágh Dénes topográfiai felmérését a feltételezett erődít-ményről. Ezen egy 20 méter magas dombot láthatunk, melynek tetején nagyjából 80x80 méteres területen húzódnak a sáncok nyomai. A hadmérnöki vázlatlathal összehasonlítva, feltűnik, hogy a Szent János-erőd sarkain markáns bástyák helyezkednek el. Furcsa, hogy ezeknek mára semmi nyoma nem látszik a domb oldalában. Talán azt feltételezhetnénk, hogy bástyák földanyagát a széthányás során közepén fölkupacolták, és így jött létre a domb, azonban a terület bejárása során felfigyelhetünk egy, a dombhoz csatlakozó hosszanti sáncre, ami a domb észak-keleti oldalából indul. A terepen is jól azonosítható a kb. 130–80 cm magas, 12 méter széles lapos töltés, ami a domb oldalától a Holop-kúthoz vezető javított talajútig tart 17 méter hosszán. A domb oldalának jelenlegi magasságát figyelembe véve, a sánccszakasz magassága 6-7 méter lehetett. Ha követjük a vonalát az úton túl is, kb. 50 méter után megtaláljuk a folytatását, ami enyhe ívben északnak fordul. Itt a területen korábban folyó intenzív kertművelés ellenére is, fennmaradt a sánccvonal egy kb. 90 méteres darabja. A töltés alapja egy természetes gerinc, amit részben lefaragtak, máshol feltöltöttek, hogy kialakítsák a kb. 8 méter magas sánccot. A koronáján a külső oldalon megfigyelhető egy 80 cm mély, 200 cm széles bevágódás, ami a gerendapalánk nyomát jelzi. Ehhez a belső oldalon földtöltés támaszkodott, amin a katonák álltak. A helyzete és a profilja alapján megállapíthatom, hogy az 1595-ben épített sánccvonal egy szakasza még ma is létezik, és nincs széthányva.

1. kép: A Sípóló-hegy topográfiai felmérése, kiegészítve a becsatlakozó sánccokkal

⁷ <http://www.varak.hu/latnivalo/index/634-Esztergom-Sipolohegy/> (Letöltve: 2019. február 4.)

⁸ <https://hu.wikipedia.org/wiki/S%C3%ADpol%C3%B3-hegy> (Letöltve: 2019. február 4.)

⁹ <http://www.varabar.hu/varak/sztjanos.html>, <https://www.geocaching.hu/caches.geo?id=5447> (Letöltve: 2019. február 4.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.14

2019. XII. évf. Különszám

A fentiekben leírtak jelzik, hogy a Sípóló-hegy dombjához az észak-keleti oldalon a sánconal egy darabja csatlakozik. Alaposabban megnézve a déli oldalt, felismerhetjük a sánconal mára már elbontott másik becsatlakozását, ami a vízszintes dombperemen haladt tovább délnek. A sánc becsatlakozásának a csonkja maradt meg. Ez alapján a sánc talpa 12 méter, a koronája 3 méter széles, a magassága pedig 6 méter volt. A hadmérnöki vázlatlaltal összevetve, beláthatjuk, hogy a Sípóló-hegy dombja, nem lehet azonos a sáncrendszeren kívül, önmagában álló Szent János-erőddel, hanem a tábor védvonalának egyik, a vázlaton és a terepen is azonosítható sarokbástyája. Ettől a ponttól elindulva, rekonstruálhatjuk a terepen a sánconalat és meghatározhatjuk az erődök helyét. A hadmérnöki vázlaton Q-val jelölt sánctábor a Sípóló-hegy dombjától nyugatra és délnyugatra terült el a Vaskapú-hegy alatti teraszon. Sajnos a tábor nyomai ma már nem azonosíthatók, ugyanis a szőlők és kertek kialakítása során elplanírozták a felszínt. A hadmérnöki vázlaton L betűvel jelölt erőd a sánctábortól távolabb fekszik, délnyugati irányba. Itt a domborzatot tekintve, elsősorban a Vaskapú-hegy előkúpja kínál alkalmas helyet az erősségnek, ahol jelenleg a vaskapú menedékház áll.

A sípólóhegyi domb azonosítása az 1595-ben épített Szent János erőddel, egy Claudio Cogorano hadmérnöknek tulajdonított tollrajz térkép-vázlaton alapul. A vázlatról először Dr. Glaser Lajos 1933-ban megjelent katalógusa¹⁰ tesz említést. Lepold Antal 1942-ben megtartott akadémiai székfoglalójában¹¹ is szerepel a fontos adatokat tartalmazó térkép. Legutóbb Kisari Balla György könyvében¹² jelent meg egy jó minőségű másolat, valamint közli a térképen betűkkel és számokkal jelölt objektumok eredetileg olasz nyelvű megnevezésének fordítását. A betűk A-tól Z-ig, a számok 1-től 28-ig szerepelnek. Ezek a térképen nem sorrendet követve oszlanak el, hanem inkább tematikus rendet követnek. A-tól F-ig a fontosabb földrajzi objektumokat nevezi meg és jelöli (pl. a vár, a Szent Tamás-hegy, a sziget stb.). H-től M-ig az ostromló sereg által épített erődök. M betű jelöli a Károlyhegyi-erődöt, azonban a térképen ez nem szerepel. Más is hiányzik a térképről, ugyanis a kokati (párkányi) erőd elfoglalása után a támadást végrehajtó csapatok egy része ide települt. 17-től 21-ig ezek a táborok kerültek megnevezésre, azonban Kokattól északra, csak a 19-es, 20-as és 21-es szerepel. Hiányzik a 17-es, ami a magyar lovasság, és a 18-as ami a magyar gyalogság táborát jelezné. Pálffy gróf 20-as számmal jelölt sátra szerepel ezen a helyen a térkép-vázlaton. Eredetileg a magyar tábor a Nyárási-sziget északi csúcsánál épített hajóhíd balparti hídfőjében volt. Innen települhettek át Kokathoz. A Helembai-szigetnél 24-es számmal török gályákat és naszádokat jelöl. Valószínűleg tematikusan kapcsolódik ide 25-

¹⁰ Dr. Glaser Lajos: A karlsruhei gyűjtemények magyarvonatkozású térképanyaga. M. Kir. Állami Térképészet, Budapest, 1933, 67. 382. sz. A készítés éveként tévesen 1695-öt ad meg.

¹¹ Lepold Antal: Esztergom régi látképei. Stephaneum Nyomda, Budapest, 1944, 54–55. A kötet végén 1. számon szerepel a térkép-vázlat képe. Apróbb hiba, hogy a kép felirata a 166. sz. leírásra utal, de valójában ez a 172. sz.

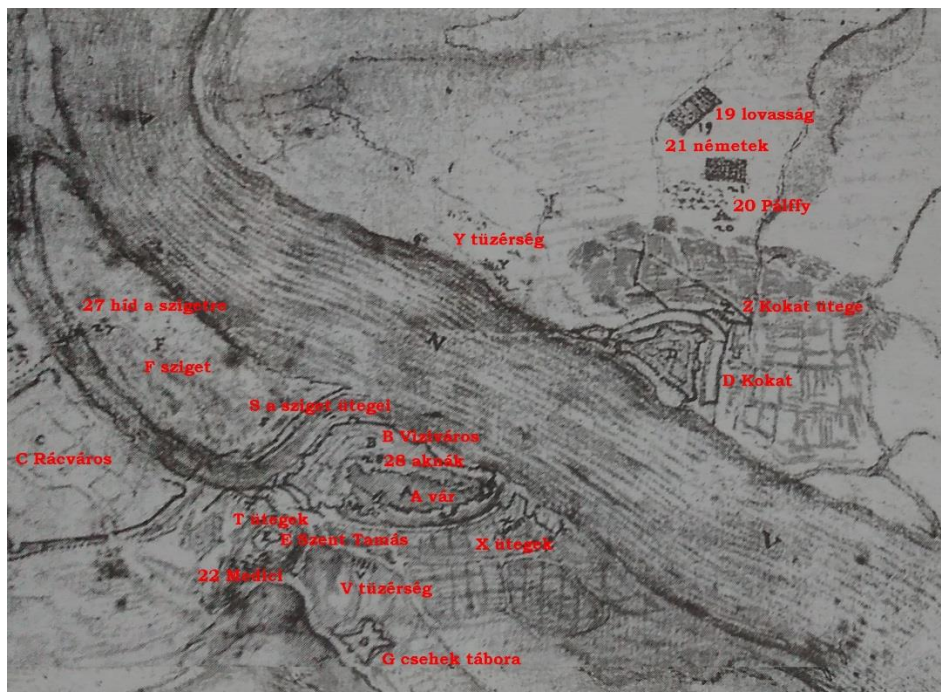
¹² Kisari Balla György: Karlsruhei térképek a török háborúk korából. Szerzői kiadás, Budapest, 2000, 215.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.k.sz.14

2019. XII. évf. Különszám

os számon „Az a hely, ahol a török tábor megszállt” és 26-oson „Magaslat, ahol a törököknek negyven darab lövege volt”. Ez utóbbi kettőt szintén nem találtam a térkép-vázlaton.

2. kép: A hadmérnöki vázlat részlete

Elképzelhető, hogy a karlsruhei térkép egy korábbi munka másolata, és az átrajzolás során maradtak le egyes elemek. A 17-es és 18-as a rajzoló figyelmetlenségéből, a 25-ös és 26-os pedig nagy valószínűséggel az átrajzolt területen kívülre esett. Ezt erősítheti, hogy a Szentkirályhoz rajzolt nagy kiterjedésű keresztény tábor keleti irányba kinyúló részének egy darabja is lemaradt.

Az erődök kérdése ennél bonyolultabb. A Károlyhegyi- erőd neve arra utal, hogy azt a Látó-hegyre építették, amit a katonák Mansfeld iránti tiszteletből Károly-hegyre kereszteltek. A Látó-hegy kívül esik az ábrázolt területen, ezért nem szerepel a vázlaton, valószínűleg az átrajzolás során maradt le.

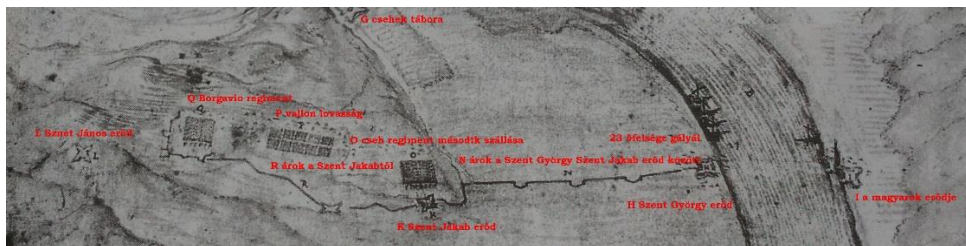
Ez a leginkább kézenfekvő magyarázat. Érdekes azonban megvizsgálni az erődök elnevezéseit. A bánomi részen látjuk G-vel jelölve a cseh regiment elsáncolt táborát. H-val a Dunát biztosító jobbparti Szent György-erődöt. Itt a névadást indokolhatja, hogy a vártól északra terül el Szentgyörgymező és a sánc ennek szélén áll. A terület a vártól keletre emelkedő Szent György-hegyről kapta a nevét, amit nagyrészt a téglagyártás során

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.14

2019. XII. évf. Különszám

elhordtak. A vázlaton itt fekszik a csehek tábora. A H jelű partbiztosító erőd a Vaskapu-hegyen kiépített sáncvonalat zárja. A védelmi vonal következő fontos pontja, a hegy alján fekvő, K-val jelzett Szent Jakab-erőd. A sáncvonalon tovább haladva, egy újabb erődöt találunk, azonban ennek nincs neve. Végül a sáncvonal Borgavo márki regimentjének Q-val jelölt táborát körülzáró szakasszal ér véget. Ennek egyik sarkán áll a sípolóhegyi domb. Távolabb, egymagában áll, L-el jelölve a Szent János-erőd.

3. kép: A hadmérnöki vázlat vaskapui sáncokat ábrázoló része

Elképzelhetőnek tartom, hogy az erődök az adott terület meglévő földrajzi neveit vették magukra. Ezt a Szent György-erőd esetében, Szentgyörgymező közelsége bizonyíthatja, bár mint fentebb jeleztem a csehek erődített táboránál indokoltabb lett volna ez a névadás. A Szent Jakab-erőd esetében felmerülhet a középkori Esztergomban létező, de pontosan nem lokalizálható Szent Jakab egyházával való kapcsolat, amennyiben az a középkori Urkuta faluban volt. A sáncvonal névtelen erődje teljes joggal viselhetné a Szent János nevet, ugyanis a város fölött magasodó, manapság Vaskapunak nevezett hegyet a középkorban Bala-hegynek,¹³ az 1594-es ostrom idején pedig Szent János-hegynek¹⁴ nevezték. Ez utóbbi elnevezést egyébként megőrizte a Szent János-kút, -forrás és -kapolna. A vázlaton L-el jelölt Szent János-erőd, sokkal inkább az M-el jelölt Károlyhegyi-erőd lehet. Igaz ugyan, hogy Istvánffy szerint a Látó-hegyet nevezték át Károly-hegynek, de nem tartom reálisnak, hogy a vártól távol fekvő hegyre¹⁵ Mansfeld önálló csapatot telepített volna.

¹³ Dr. Balogh Albin: Esztergom Árpád-kori helyrajzáról. Esztergom Évlapjai 1930. 3.o.; „István esztergomi érsek 1252-ben a székesegyház előcsarnokában (in porticu) Szent Lúcia tiszteletére oltárt alapít ugyanott eltemetett apjának, Orbász ispánnak a lelki üdvéért. Az oltárnak adományozza az Esztergom mellett fekvő Urkuta falut, melyet Benedek kalocsai érsektől kapott, valamint a tőle vásárolt két szőlőt, amelyek közül az egyik az Urkuta nevű kút mellett, a másik pedig a Bala-hegyen fekszik.” In. Solymosi László: Esztergomi örkanonok levéltára 1421-ből. Studia professoris-professor studiorum Tanulmányok Érszegi Géza hatvanadik születésnapjára (Budapest, 2005) 292.o.; „A Vaskapunak Bala hegy volt a neve. — Tövében a Duna felé Urkuta (villa Wrcutha) nevű helység feküdt” In. Magyary Szulpicz: Esztergom a tatárjárás korában (1877) 23.o.

¹⁴ Kisari Balla könyvében 242-243.sz. szereplő 1594-es vázlaton N-el jelölt terület megnevezése: „Szent János-hegy és más hegyek”

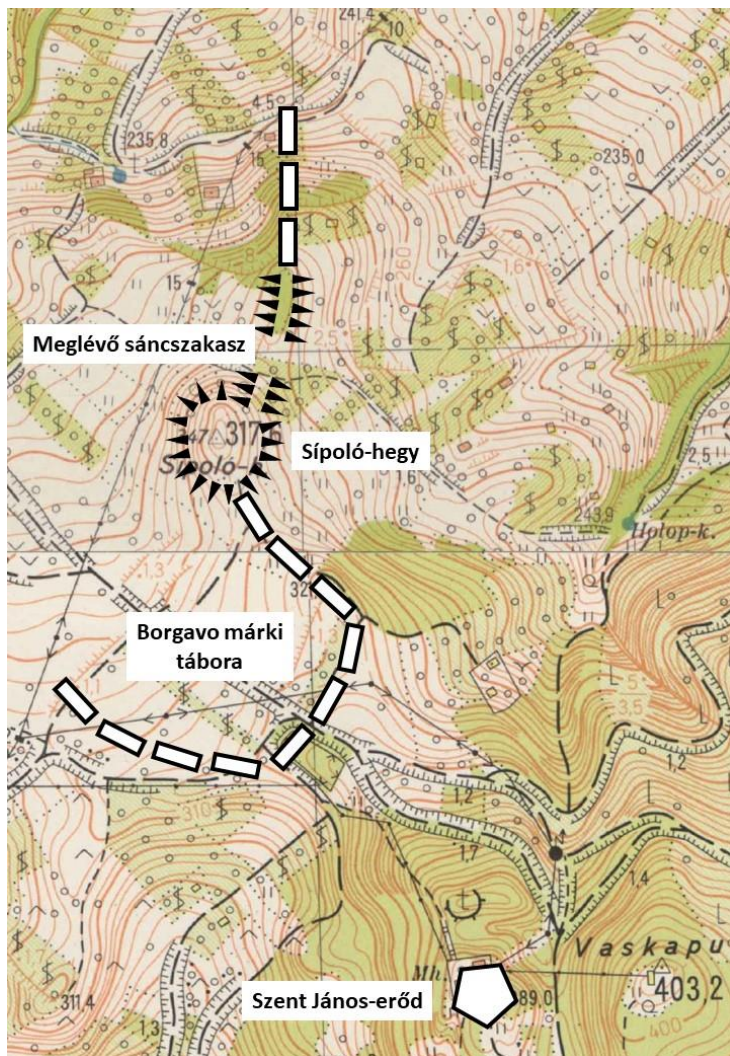
¹⁵ Csorba Csaba a Látó-hegyet a Kis Strázsa-heggyel azonosítja, ahol tudomása szerint a Mansfeld által építtetett erőd nyomai előkerültek. Azt is megállapítja, hogy „Cogonaro térképén az erődítmény Forte di Monte Carlo néven jelenik meg.” Csorba Csaba: i.m. 134.o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.14

2019. XII. évf. Különszám

Másrészt a Látó-hegy nem annyira markáns pontja a tájnak, hogy indokolt lenne a hadvezérről elnevezni. Erre sokkal alkalmasabb a Vaskapu-hegy csúcsa, ami a vár és a város fölé magasodik, és remekül belátható innen az egész környék. Összességében elképzelhetőnek tartom, hogy a rajzoló eltévesztette a betűk kiosztását, és valójában az L-eljelölt erősség a Károlyhegyi-erőd, a sáncvonal közepén fekvő névtelen pedig a Szent János-erőd.

4. kép: A vaskapui sáncok helye

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Csorba Csaba: Esztergom. Medicina Kiadó, Budapest, 1981.
2. Dr. Glaser Lajos: A karlsruhei gyűjtemények magyar vonatkozású térképanyaga. M. Kir. Állami Térképészet, Budapest, 1933.
3. Horváth István, H. Kelemen Márta, Torma István: Komárom–Esztergom Megye Régészeti Topográfiája. Esztergom és a Dorogi járás. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979.
4. Istvánffy Miklós magyarok dolgairól írt históriája I/2. Ford. Tállyai Pál. Balassi Kiadó, Budapest, 2003.
5. Kisari Balla György: Karlsruhei térképek a török háborúk korából. Szerzői kiadás, Budapest, 2000.
6. Lepold Antal: Esztergom régi látképei. Stephaneum Nyomda, Budapest, 1944.
7. Nem sípolnak a Sipoló-hegyen. *Esztergom és Vidéke*, 2001. július 21. 2.
8. <https://archeodatabase.hnm.hu/hu/node/22623>
9. <http://www.varak.hu/latnivalo/index/634-Esztergom-Sipolohegy/>
10. <http://www.varbarat.hu/varak/sztjanos.html>, <https://www.geocaching.hu/caches.geo?id=5447>

ONDRÉK JÓZSEF¹

Francia műszaki csapatok a Dien Bien Phu-i ütközetben

French Engineering Corps at the Battle of Dien Bien Phu

Absztrakt

A Dien Bien Phu-i ütközet jelentősége a kortársak szemében is nyilvánvaló volt, az utókor pedig, mint az első indokínai háború döntő összecsapását ismeri el. Az ostrom, a kornak megfelelően minden haderőnemet felvonultatott, mégis a legtöbbször a körbezárt és a végsőkéig kitartó legionáriusok önfeláldozásáról vagy az őket ellátni igyekvő Francia Távolkeleti Légierő küzdelmeiről esik szó. Jóval kevesebbszer említik az ostromban részt vevő műszaki csapatokat, pedig a szakértelmük nélkül ki sem épülhetett volna az erődrendszer, és ezek az egységek is a végsőkéig kitartottak. A tanulmányban a Dien Bien Phu-i ostromban részt vevő francia műszaki alakulatok és feladatkörük bemutatásával igyekszem emléket állítani ezeknek a kevésbé ismert hősöknek.

Kulcsszavak: Dien Bien Phu, Indokína, ostrom, francia, műszaki csapatok, utász, erődítmény

Abstract

The significance of the battle of Dien Bien Phu was already apparent for the contemporary observer too, and history has acknowledged it as the decisive battle of the First Indochina War. The siege, fittingly to the age it was fought in, involved all services, yet mostly it is mentioned in connection with sacrifice of the encircled legionnaires fighting until the bitter end, or in connection with the efforts of the French Far Eastern Air Force in trying to resupply them. The military engineering troops that participated in the siege are highlighted less frequently, even though without their expertise the fortress could not have even come to being, and these units held on until the very end as well. In this essay, I strive to honour the memory of these lesser known heroes by presenting their units and their respective roles.

Keywords: Dien Bien Phu, Indochina, siege, French, engineering corps, sapper, fortification

¹ Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Hadtudományi Doktori Iskola, doktorandusz, E-mail: ondrek.jozsef@uni-nke.hu, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1831-5479>

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.15

2019. XII. évf. Különszám

BEVEZETÉS

Dien Bien Phu a Nam Yum folyó völgyében található falu neve napjainkban közismert nem csak a hadtörténészek, hanem a történelem iránt fogékony állampolgárok számára is. A közel hatvanöt éve lezajlott ostrom megpecsételte a IV. Francia Köztársaság indokínai gyarmatainak sorsát. A franciák második világháborúban megtépázott grandeur-je, néhány év felemelkedés után újabb súlyos csorbát szenvedett. Egy olyat, amely nem csak hadászati szempontból volt meghatározó, hanem társadalmi és politikai szempontból is rányomta a bélyegét, egyrészt Európa és a NATO egyik legerősebb államának történetére, másrészt Délkelet-Ázsia történelmére, végül pedig közvetve éreztetta hatását az egész világon. Mégis jogosan merülhet fel az a kérdés, hogy hatvanöt évvel az ostrom és negyvennégy évvel Saigon eleste után, miért lehet fontos Dien Bien Phu-val foglalkozni. A költői kérdésre adott válasz pedig meglepően sokrétű.

Egyrészt, érdemes ezzel az eseménnyel foglalkozni azért, mert a hadviselés alapelvei az idők folyamán nem változnak, ezáltal fontos tapasztalatok szűrhetők le a mégoly' távoli ütközetekből is. Például az ókori Kína legismertebb hadi írójának, Szun-Ce-nek fő műve, *A hadviselés törvényei* ma is világos üzenettel bír minden katonai gondolkodó számára. Nyelvezete, valamint a használt terminológia miatt a szöveg ugyan néhol magyarázatra szorul, azonban napjaink kortárs hadtudósai ezt is megtették már. Dien Bien Phu esetében például a terep adottságainak Szun-Ce-i leírása megfelelő magyarázattal szolgál az ostrom során megtörtént eseményekre, amennyiben modern szemmel tekintünk rá. Például, „ha a terep »fogvatartó«, akkor a támadás lehetősége adott, de visszavonulásra már nem alkalmas. Ez fokozott veszélyt jelent, ha az ellenség felkészülten várja támadásunkat, és nem biztosított a győzelem.”² Különösen érdemes összevetni az ókori szöveg Prof. Dr. Padányi József általi magyarázatát az északnyugat-vietnámi völgyben lezajlottakkal, miszerint „A »szakadékos« – mai szóhasználattal átszegdelt – terepen az lesz előnyben, aki előbb foglalja el kiindulási állásait és megszállja a kedvező terepszakaszokat. Ugyanez igaz a »hegyes-völgyes« területekre, ahol a kezdeményezés azé, aki előbb megszállta azt és uralja a magaslatokat.”³ Az, hogy a francia expedíciós erők figyelmen kívül hagyták a hadászat ezen általános elveit, nagyban hozzájárult a vereségükhöz, és tettük egyben jól alátámasztja, hogy a modern háborúban is szükséges a korábbi idők hadieseményeit figyelembe venni.

Fontos Dien Bien Phu-val foglalkozni azért is, mert a történelmi tapasztalatok leszűrése nem csupán praktikai elvárás, hanem konkrét kitűzött feladata is napjaink magyar hadtudományi kutatásának. A tanulmány szorosan beleillik ebbe a keretbe, hiszen a magyar hadtudományi kutatásban, oktatásban és alkalmazásban vezető szerepet betöltő munka-

² Padányi József: Egy kínai hadtudós gondolatai (Szun-Ce: A hadviselés törvényei). In: Gócze István (szerk.). Állam és katona. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2017, 11.

³ Uo.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.15

2019. XII. évf. Különszám

csoport többek között a multidiszciplináris kutatási szemléletet hangsúlyozza, és az aszimmetrikus konfliktusok kutatását kiemelt fontosságúnak tartja.⁴

Végül, de nem utolsó sorban azért is érdemes újra megvizsgálni a Nam Yum folyó völgyében történeteket, mert „a területvédelem előtérbe kerülésével újra felértékelődik a terep ismerete, előnyeinek, a harctevékenység szempontjából kedvező adottságainak kihasználása. Könnyen belátható, hogy mit jelent a helyismeret, amibe egyaránt beletartozik a helyi közigazgatás, az emberek és közösségek, valamint a terep ismerete.”⁵ A hely- és terepismeret fontossága napjainkban újra előtérbe került, azonban volt olyan időszak, amikor ennek nem szenteltek megfelelő figyelmet. Tették mindezt annak ellenére, hogy még az ókorba sem szükséges visszanyúlni az ilyen tapasztalatokért, elég csak például Zrínyi (VII.) Miklós munkásságára gondolni. „Amely kapitány az földnek a csínját nem tudja, keveset viszen végben a maga szándékában... Mennyivel inkább kell hát tudni a hegyeket, mint feküsznek, a mezőket, melyre szélednek, az erdőknek járását, a vizeknek folyását”, hangsúlyozta a terep ismeretének fontosságát Zrínyi a *Vitéz hadnagy* című művében.⁶

A példaként említett okokból is jól látható, hogy Dien Bien Phu ostroma még mindig tud felhasználható tapasztalatokat nyújtani. E tanulmány pedig ezen tapasztalatok körét kívánja bővíteni azáltal, hogy leírja a magyarul még fel nem dolgozott, ámbár a harcok során rendkívül fontos tevékenységét a Francia Távolsági Expedíciós Hadtest (*Corps Expéditionnaire Français en Extrême-Orient*, CEFEO) műszaki alakulatainak.

MIÉRT DIEN BIEN PHU?

A bevezető sorokban leírtak alapján arra a felületes következtetésre lehetne jutni, hogy a francia erők a hadászat alapelveinek figyelmen kívül hagyásával már a hely és idő megválasztásakor hibát követtek el, de a tényekhez hozzátartozik, hogy stratégiai szempontból a helyszín kiválasztása megfontolt volt. A helyszín kiválasztásakor két tényező motiválta a francia vezérkart. Az elsőt egy egyszerű domborzati térképre pillantva is meg lehet állapítani. A Vietnam északnyugati részén található Thai-felföldet csak három völgy szakítja meg: Nghia Lao, Na San és Dien Bien Phu. Ettől a völgytől délre további közel 200 kilométerig újra töretlen a felföld képe egészen a laoszi Kőedény-fennsíkig.⁷ Tehát földrajzi szempontból a helyszín kiválasztása nem hibás, hiszen a Viet Minh bázissterületei, azaz a Viet Bac felől nézve Észak-Laosz kapuja volt Dien Bien Phu, ezzel pedig a franciák lezárhatták egy Viet Minh támadás útját ebbe az irányba. Tették mindezt úgy, hogy a dzsungelben távol eső helyszín számukra sem volt ideális, hiszen a CEFEO központjától, Hanoitól 300

⁴ Boda et al: Fókusz és együttműködés. A hadtudomány kutatási feladatai. *Honvédségi Szemle*, 2016/3. 3–19.

⁵ Padányi József – Négyesi Lajos: Zrínyi Miklós tevékenysége a Muraköz katonai védelmének megerősítésében. *Műszaki Katonai Közöny*, 27 (2018/3). 146.

⁶ Zrínyi Miklós: *Vitéz hadnagy* II. rész 76. aforizma. In: Zrínyi Miklós összes művei. Kortárs Könyvkiadó, Budapest, 2003, 328.

⁷ Windrow, Martin: *The Last Valley. Dien Bien Phu and the French defeat in Vietnam*. Cassell, London, 2005, 233.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.15

2019. XII. évf. Különszám

kilométerre nyugatra fekszik. Ráadásul, a völgy formája miatt sem volt ideális helyszín, ugyanis 460 méterrel a tengerszint felett fekszik, 17 kilométer hosszú és, ami a legfontosabb, hogy legszélesebb pontján is csupán 5 kilométer széles.⁸

A helyszín kiválasztásának másik oka a franciák korábbi tapasztalataiban keresendő. Hasonló terepen és felállásban már sikert arattak egy évvel korábban. A francia hírszerzés – mint később kiderült hibásan – úgy vélte, hogy Giap tábornok, a Viet Minh főparancsnoka a saját logisztikai rendszerének korlátai és Dien Bien Phu távolsága miatt nem lenne képes kettő hadosztálynál többet az erőd köré csoportosítani, és még ezt is megnehezítenék számára a Francia Légierő hathatós lefoglaló légitámadásai. A CEFEO főparancsnoka Henri Navarre tábornok és a francia vezetés gyakorlatilag az egy évvel korábbi Na San-i ütközet megismétlődését szerette volna elérni, de egy szintet emelve, még több vietnami egységet felemészítve. Tervüket arra alapozták, hogy végül a szárazföldi és a légi tüzerő fölénye is a francia csapatoknál lesz, és így döntő csatát tudnak nyerni.⁹

A feltételezést az utókor hibásnak ítélni, de nem tűnt reménytelennek abban az időben. Na Sannál ugyanis Gilles ezredes sikerrel alkalmazta az úgynevezett „sündisznó” (*le hérisson*) védelmi eljárást. A Viet Minh két hétig ostromolta az erődöt 1952. november 23. és december 4. között, de nem tudták bevenni, és a franciák egészen 1953. augusztus 13-ig az erődben maradtak, amikor is önszántukból adták fel, hogy felszabadítsák a miattuk lekötött légiszállítási kapacitást.¹⁰

A rendelkezésre álló információk alapján a franciák azért is megfelelő helyen jelölték ki az erőd helyét, mert a hírszerzési adatok helyesnek bizonyultak, és Giap tábornok tényleg Laosz felé tervezett támadást indítani. Dien Bien Phu a „vörös Napoleont” is újra tervezésre kényszerítette, aki végül a reguláris erői helyett a közép-laoszi offenzívát helyi gerilla alakulatokkal és a Pathet Laoval koordinálva indította meg. Ütközben elfoglalta a franciáktól Lai Chau kisebb erődjét, amely szintén az utánpótlási vonalait veszélyeztette. A laoszi erők 1953. december 21–22-én támadást indítottak Kham He és Banaphao ellen, komoly veszteségeket okozva a franciáknak és válasza készítve Navarre tábornokot, aki értékes mobil egységeket helyezett át ide. Ezzel azonban logisztikai kapacitást vont el a CEFEO egyéb hadmozdulataitól, és magától Dien Bien Phu-tól, amely a későbbiekben – többek között – a műszaki csapatok munkáját is nagyban megnehezítette. A Viet Minh gerillák 1954. január 26-án elfoglalták Daktót, majd február 17-én Kontumot is, amivel a közép-vietnami Magas Fennsík északi részéről kiszorították a franciákat, és szabaddá vált az út Pleiku városához is. A várost meg kellett erősítenie Navarre tábornoknak, további erőket lekötve és elvonva a fő csatától északon.¹¹

⁸ Renaud, P-C.: *Aviateurs en Indochine. Dien Bien Phu, Novembre 1952-juin 1954.* Grancher, Párizs, 2003, 21.

⁹ Fall, Bernard B.: *Hell in a Very Small Place. The Siege of Dien Bien Phu.* Da Capo Press, Boston, 2002, 50.

¹⁰ La bataille de Na San Indochine : novembre-décembre 1952, ECPAD, Agence d'Images de la Défense. http://archives.ecpad.fr/wp-content/uploads/2012/10/Dossier-Na-San-V1_relecture-ab.pdf (Letöltve: 2018. 12. 15.)

¹¹ Vo Nguyen Giap: *Dien Bien Phu.* Zrínyi Kiadó, Budapest, 1960, 65.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.15

2019. XII. évf. Különszám

A MŰSZAKI CSAPATOK SZEREPE EZ ERŐD KIÉPÍTÉSÉBEN

Dien Bien Phu ostroma 1954. március 13-án kezdődött, de a tágabb értelemben vett csata már jóval korábban, a völgy francia megszállásával elkezdődött. A korábbi tapasztalatok alapján ekkor láttak hozzá a francia terminológiával *bases aéroterrestres* kialakításához: ez egy jól beásott, fix védelmi rendszert jelentett, amelyet erős tüzérség és légielő támogat, ugyan úgy, mint Na Sannál. „Teljesen biztosak voltunk a védelmi állásaink fölényében. Ezt dogmának tekintettük Indokínában, és teljes meggyőződésünk volt, hogy az erődítéseink három, vagy akár négyszeres túlerővel szemben is ellenállnak”, nyilatkozta Navarre később.¹²

Végül a völgy megszállására – hivatalos francia kódnevén a Castor hadműveletre – 1953. november 20-án került sor. Természetesen a nagyszabású ejtőernyős művelet előtt légi felderítést is végeztek, melyet a Francia Légierő 80. Tengerentúli Felderítő Repülőrajának RF-8F Bearcat gépei hajtottak végre, és megállapították, hogy völgyet a Vietnami Néphadsereg 148. Önálló Ezrede uralta, és később kiderült az is, hogy egyéb Viet Minh egységek is a térségben tartózkodtak pihentetés céljából. Így már az első napon érkező csapatok is számíthattak ellenállásra. A hanoi idő szerint reggel 8-kor induló első hullámban, amelyet a Francia Légierő GT 2/62 „*Franche Comté*” századának C-47 Dakotái szállítottak, már a kezdetektől fogva tagjai voltak a műszakiak is, méghozzá egy különleges ejtőernyős egységgel. Az első műszaki alakulat a 17. ejtőernyős utászszázad (17e *Compagnie de Génie Parachutiste*, CGP) volt, melynek 52 katonája az elsők közt ért földet.¹³ Az első nap következő hullámaiban további 18 fő utász érkezett még, így nap végére 70 főből álló műszaki kontingens állomásozott a völgyben, amely azonban az összesen ledobott 2343 főnek csak egy kis százaléka volt, különösen a rájuk háruló feladatok nagyságát tekintve.¹⁴ Másnap még egy tucatnyian érkeztek, és már rögtön munkához is láttak a szakemberek. Első feladatuk, az utoljára a császári japán csapatok által használt füves felszállópálya rendbetétele volt, hogy az képes legyen fogadni a Morane-Saulnier Criquet futárgepeket.

A felkészülés ezen korai szakaszában a szakembereknek elsősorban a gyorsan eredményt hozó helyreállítási munkálatokra kellett fókuszálniuk. A felszállópálya szélesítése és közepes teherszállítógépek fogadására alkalmassá tétele volt az egyik kulcsfeladatuk. Emellett, közvetlen a megérkezésük után egy ideiglenes fahidat is készítettek (egy korábban létező, de megsemmisült helyére) a Nam Yun folyó felett, melyhez a falu házainak szétszedésével szereztek alapanyagot.¹⁵

¹² Rocolle, Pierre: Pourquoi Dien Bien Phu. L'Histoire Flammarion, Párizs, 1968, 174.

¹³ Windrow, Martin: The Last Valley. Dien Bien Phu and the French defeat in Vietnam. Cassell, London, 2005, 235–239.

¹⁴ Renaud, P.-C.: Aviateurs en Indochine. Dien Bien Phu, Novembre 1952-juin 1954. Grancher, Párizs, 2003, 52.

¹⁵ Fall, Bernard B.: Hell in a Very Small Place. The Siege of Dien Bien Phu. Da Capo Press, Boston, 2002, 53.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.15

2019. XII. évf. Különszám

A futópálya kiépítése és fenntartása mellett a 17e CGP felelt még az ivóvíz és az áramellátás megindításáért, a bunkerek és lövészárkok kialakításának és a védelmi vonalak kiépítésének elkezdéséért is. Áldozatos munkájukat, melyet a repülőtér kialakítása során végeztek, végül november 25-én koronázza siker, amikor is az első C–47-es Dakota le tudott szállni, az akkor már elég széles és hosszú, de még nem szilárd burkolatú repülőtér.¹⁶ A harckész repülőtérhez még irányítótornyot is építettek, szintén szétbontott falusi házakból.¹⁷ Ugyan a civil-katonai együttműködést ez nem javította, viszont a század műszaki szakemberei így az egész bázis légi úton történő könnyebb ellátását tették lehetővé.

A könnyű ejtőernyős utászszázad nehéz munkagépekkel sem rendelkezett így a munka nagy részét kézi eszközökkel (lapát, csákány, döngölő és szükség esetén robbanószer) végezték, de november 21-én a megfelelő minőségű fedezékek kialakításához kaptak két Caterpillar D4 típusú lánctalpas traktort. Ezek a tolólapal is felszerelhető, a második világ-háborúban már minden fronton bizonyított eszközök nagyban megkönnyítették a munkát, és lehetővé tették a nagyobb volumenű földmunkákat is. Éppen ezért, a későbbiekben még további példányok is érkeztek belőlük. Az első kettőt azonban még nagy bravúrral kellett célba juttatnia a francia légierőnek. Az egyenként 6 tonnás eszközöket a térség legnagyobb kapacitású teherszállító repülőgépével, az amerikai segítségként érkezett, de már francia felségjelzést viselő Fairchild C–119-el, két részre szétszerelve, ejtőernyővel dobták le 21-én délután.¹⁸ Mivel az egyik példány megsérült a földet éréskor, ezért november 4-én egy újabb Caterpillart is ledobtak.¹⁹

1. kép: Munkában a Caterpillar D4-es lánctalpas traktor.

(Forrás: Renaud, P-C.: *Aviateurs en Indochine. Dien Bien Phu, Novembre 1952-juin 1954.* Grancher, Párizs, 2003.)

¹⁶ Cadeau, Ivan: Les Sapeurs á Dien Bien Phu. *La Charte*, 86 (2015. május-június). 3. szám 5–16.

¹⁷ Windrow, Martin: *The Last Valley. Dien Bien Phu and the French defeat in Vietnam.* Cassell, London, 2005, 253.

¹⁸ Renaud, P-C.: *Aviateurs en Indochine. Dien Bien Phu, Novembre 1952-juin 1954.* Grancher, Párizs, 2003, 57.

¹⁹ Uo. 60.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.15

2019. XII. évf. Különszám

Az egyéb műszaki-technikai eszközök esetében, a Dien Bien Phu-ban használt víztisztító berendezés pontos típusa nem határozható meg, azonban az Egyesült Államok támogatásaként a francia expedíciós erők standard teherszállító járműve a GMC CCKW-353 típusú, 2,5 tonnás teherautó volt 1950-tól kezdve. Archiv fotókon több különböző felszereléssel és felépítménnyel rendelkező CCKW-353-as teherautó látható Dien Bien Phu-ban, így feltételezhető, hogy a szinte minden forrásban említett, de pontosan le nem írt típusú víztisztító berendezés a GMC CCKW-353-as alvázra telepített mobil víztisztító egység (*Mobile Water Purification Unit*), amelyet egy Wallace & Tiernan nevű cég fejlesztett ki az Egyesült Államok szárazföldi csapatainak a második világháborúban.²⁰

Ugyan a munkálatokkal a 17e CGP jól haladt, de a francia vezetés számára is nyilvánvalóvá vált, hogy egy századnyi szakember, főleg különösebb gépesítés nélkül, nem képes egy ekkora erődtímeny kiépítésére, így a munka dandárja már egy másik egységre hárult. 1953. december 8-án a 17e CGP elhagyja légi úton Bien Bien Phu-t, és a helyüket átveszi a 31. műszaki gyalogzászlóalj (*31e Bataillon de Marche du Génie*, BMG), kezdetben 330 emberrel.²¹ A zászlóaljnak kezdetben csak egy százada érkezett, azonban a feladatok mennyiségét látva hamarosan ezt további kettő követte. Vezetőjük André Sudrat őrnagy volt.

Feladataik elsősorban még mindig inkább infrastrukturális jellegűek voltak és nem erődtíesiek. Az egyik első feladatuk volt állandó híd és gyaloghíd létrehozása a Nam Yun folyó felett. A kórház és a főparancsnokság összekötésére a völgy keleti felében található *Eliane*, *Dominique* és *Beatrice* erődökkel, valamint a folyó mellett észak-dél irányba haladó 41. számú tartományi főúttal (*Route Provinciale*, RP) egy fahidat emeltek a folyó felett.

2. kép: 31e BMG katonája PSP lapokat rögzít a repülőtéren.
(Forrás: "Flickr." Flickr,
www.flickr.com/photos/52749324@N07/28249154396/in/album-72157668139569654/)

²⁰ Standard Military Motor Vehicles. TM9-2800. War Department, Washington, 1943, 276–277.

²¹ Cadeau, Ivan: Les Sapeurs á Dien Bien Phu. *La Charte*, 86 (2015. május-június). 3. szám 5–16.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.15

2019. XII. évf. Különszám

Egyik legfontosabb feladatuk, az erődnek életet adó repülőter további kiépítése volt. Egyrészt a felszállópályát fel kellett készíteniük a monszunra, és le kellett burkolniuk a felületét. Ehhez összesen 22800 darab PSP (*Perforated Steel Plate*, azaz perforált acéllemez) lapot használtak fel. Ezzel esőben és sárban is használhatóvá tették a repülőteret, akár a nagy C-119-es gépek számára is. Szintén a reptérrel kapcsolatos feladat volt a gépek álló és rakodóhelyeinek a kialakítása, beleértve az 1953. december 9-én először Bach Mai repülőteréről áttelepült, a GC I/22 *Saintonge* vadászrepülő századhoz tartozó Grumman F-8F Bearcat vadászbombázók fedezékeinek a kialakítását is.²² A gépek egészen március 14-ig állomásoztak ideiglenesen Dien Bien Phu-ban, és a fedezékeiket a műszaki csapatok a repülőter déli részén alakították ki. Ahhoz, hogy a gépek a felszállópályára guruláskor a Nam Yun folyóba torkolló Hong Lu patak felett is át tudjanak gurulni, a szakemberek építettek egy hidat.

3. kép: F8F Bearcat az állóhelyén kialakított fedezékben.

(Forrás: Renaud, P.-C.: *Aviateurs en Indochine. Dien Bien Phu, Novembre 1952-juin 1954*. Grancher, Párizs, 2003.)

További műszaki feladatot jelentett a könnyűharcokocsik megérkezése az erődrendszerbe, valamint az utánpótlásraktár áthelyezése a Nam Yun közeléből annak a magaslatnak a nyugati oldalára, amelyen a *Dominique* erőd elemei álltak. Ez azt jelentette, hogy a 2,5 tonnás GMC teherautóknak – elméletben, mert a gyakorlatban végül nem helyezték át a raktárát – át kellett volna kelniük a folyón a raktárakhoz. Az M-24 Chaffee harcokocsik megérkezése pedig a több mint 18 tonnás súlyuk miatt okozott logisztikai kihívást. Erre a két problémára egy közös választ adtak a 31e BMG műszakijai, és a fahídtól északra fel-

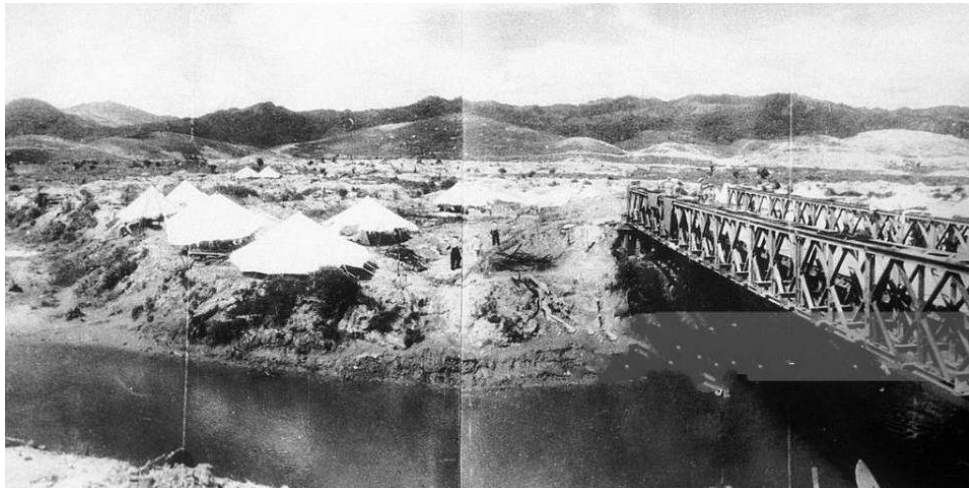
²² Gras, Philippe: Un mauvais role. Le F8F Bearcat en Indochine. *Le Fana de l'Aviation*, 395. szám (2002/10). 29.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.15

2019. XII. évf. Különszám

építettek egy 44 tonnás Bailey hidat. A második világháborúban kiválóan vizsgázott Bailey híd egypályás szerkezetű, kézi erővel építhető és újra felhasználható csereszabatos elemekből áll. Felületét fa kopóburkolat védi a mechanikai behatásoktól.²³ Ez a fa kopóburkolat bár praktikus, de a későbbiekben problémát okozott a sérült felület lecserélése, és a 31e BMG katonáinak hősiesség helytállása kellett ahhoz, hogy ellenséges tűzben, éjjel lecseréljék azt.²⁴

4. kép: Panoráma fotó az erődrendszer központi részéről, beleértve a Nam Yum folyón átívelő Bailey hidat.

(Forrás: „Flickr.” Flickr, www.flickr.com/photos/52749324@N07/28002386410/in/album-72157668139569654/.)

Természetesen az infrastruktúra fejlesztése mellett a bunkerek és lövészárkok kialakítása is a zászlóalj katonáinak a feladata volt, azonban ezen a téren nem sikerült akkora sikereket elérniük, egész egyszerűen az építőanyagok hiánya miatt. Összesen 2200 tonna építőanyagot tudtak a falu házainak szétszedésével, és a terület fáinak kivágásával nyerni, de a mérnökök becslése szerint legalább 34000 tonnára lett volna szükség a biztonságos fedezékek kialakításához. Ha a C–47-es közepes teherszállítók kapacitását vesszük figyelembe, akkor ennek a hatalmas mennyiségnek a biztosítása 12 000 fordulóba került volna, amely napi 80 repüléssel számolva több, mint 5 hónapig tartott volna.²⁵

²³ Padányi József – Horváth Tibor: Újszerű eszközök a békefenntartó erők műszaki támogatásában, *Katonai Logisztika*, 2003/3. 88–89.

²⁴ Fall, Bernard B.: Hell in a Very Small Place. The Siege of Dien Bien Phu. Da Capo Press, Boston, 2002, 366.

²⁵ Uo. 89.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.15

2019. XII. évf. Különszám

A helyben beszerzett anyagok mellett összesen 4000 tonna építőanyagot tudtak légi szállítással biztosítani Sudrat őrmester embereinek. A teljesség igénye nélkül, ebből 3000 tonna védelmi alapanyag (főként szögesdrót), 78 tonna a végül 5-re gyarapodott tolólapos traktorok és ezek alkatrészeik, 16 tonna a víztisztító berendezések, 44 tonna a Bailey híd elemei, 510 tonna a PSP lapok tömege és még a homokzsákok is összesen 160 tonnát nyomtak. Azonban jól illusztrálja az erődítések gyengeségét, hogy a hullám- és páncéllemezek tömege, amelyek a komolyan erősített bunkerekhez kellett volna, csupán 20 tonnát tettek ki.²⁶

<i>Kategória</i>	<i>Tömeg (tonna)</i>
Fanyagok	130
Ventilátor	5
Burkolóanyag	12
Kötőelemek	10
Védelmi alapanyag (főként szögesdrót)	3000
Acél építőelem	4,5
Tolólapos traktor (D4-R4, 5 db)	70
Láncfűrész	3
Elektromos eszközök, alapanyagok	17
Víztisztító berendezések	16
Robbanóanyagok	23
Bailey híd elemei	44
Egyéb eszközök	30
PSP lapok	510
Homokzsák	160
Hullám- és páncéllemez	20

1. táblázat: A leszállított alapanyagok. A szerző fordítása és szerkesztése.

(Forrás: Boylan, Kevin – Olivier, Luc: *Valley of the Shadow. The Siege of Dien Bien Phu*. Osprey, London, 2018, 56.)

²⁶ Shrader, C. R.: *A War of Logistics: Parachutes and Porters in Indochina, 1945–1954*. University Press of Kentucky, 2015, 255.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.15

2019. XII. évf. Különszám

A MŰSZAKI CSAPATOK SZEREPE AZ OSTROM ALATT

A felkészülési időszak látványos műszaki feladatait felváltotta a mindennapos karbantartás és javítás a 31° BMG számára, amint elkezdődött Dien Bien Phu ostroma. Giap tábornok tüzérsége 1954. március 13-án, délután 5 órakor nyitott tüzet *Beatrice* és *Gabrielle* erődök-re. Az 56 napos ostrom alatt főleg – de nem kizárólag – földmunkák vártak a műszakiakra. Bunkerek megerősítése, gránátölcsérek feltöltése, amíg lehetett, addig a felszállópálya működésének a biztosítása mind a 31° BMG feladata volt. Ez utóbbit jól illusztrálja 1954. március 18-a, amikor a Viet Minh tüzérségi tűz által már csak 600 méter hosszúra zsugorodott pályát először 1000, majd később 1500 méter hosszúra sikerült helyreállítaniuk, így biztosítva annak a lehetőségét, hogy egy C-47-es leszálljon, és evakuálja a sérültek egy csoportját.²⁷

A rengeteg sebesült miatt, az ostrom végső harmadában már a kórház területének megnagyobbítása is komoly műszaki feladatnak bizonyult, és a helyhiányt alagutak ásásával oldották meg a műszaki alakulat katonái.²⁸

Ahogy egyre közelebb értek a Viet Minh csapatok, végül az utászoknak is ki kellett venni a részüket a tényleges harci cselekményből. Bár előre megállapított útmutató nem létezett az elhelyezésükhöz, de az aknák telepítése is az ő feladatuk volt. Emellett pedig az egyre csökkenő alkatrész utánpótlásért is meg kellett küzdeniük a vietnami erővel. Bernard B. Fall jegyezte le, hogy például 1954. április 23-án, egy fontos generátoralkatrészeket tartalmazó láda elsodródott, amíg ejtőernyőjével ereszkedett és a senki földjére került. A 31° BMG katonái megpróbálták megszerezni komoly harcok árán, de végül a völgy oldalába telepített vietnami tüzérség megsemmisítette azt, mielőtt még a franciák megszerezhették volna.²⁹

A műszaki katonák morálja az erőd elestéig magas volt, és a végsőkig kitartottak. Még május 3-án is bunkereket építettek újjá, és a teljes ostrom alatt sikerült a víz és elektromos áramellátást működtetniük, amivel számtalan sebesült életét mentették meg.³⁰

Végül, 1954. május 7-én délután De Castries tábornok, a Dien Bien Phu-i erők parancsnoka belátta, hogy a további áldozatvállalás felesleges, és az erőd elesett 17:00-kor. Jól mutatja azonban a 31° BMG műszaki katonáinak fáradhatatlan és elengedhetetlen munkáját, hogy mégis ez az egység volt az utolsó, amelyik az elesett erődből rádióüzenetet küldött Hanoiba. Május 7-én, délután 5 óra 50 perckor az utolsó üzenet, amelyet az alakulat küldött: „Mindent felrobbantuk. *Adieu.*”

²⁷ Fall, Bernard B.: *Hell in a Very Small Place. The Siege of Dien Bien Phu.* Da Capo Press, Boston, 2002, 168.

²⁸ Uo. 244.

²⁹ Uo. 277.

³⁰ Windrow, Martin: *The Last Valley. Dien Bien Phu and the French defeat in Vietnam.* Cassell, London, 2005, 585.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.15

2019. XII. évf. Különszám

ÖSSZEZÉS

Bár a Dien Bien Phu-i ütközetben minden résztvevő hősiesen küzdött, a két műszaki alakulat, a 17. ejtőernyős utászszázad és a 31. műszaki gyalogzászlóalj helytállása kiemelkedő és figyelemre méltó. Az ő munkásságuk kevésbé volt előtérben, mint például a legionárius társaik kézitúsái, de a műszakiak szakértelme, fáradhatatlan munkája, és nem utolsósorban a kitarása nélkül az erőd már jóval előbb elesett volna.

Mindez az alakulatok állományában sem múlt el nyom nélkül, ugyanis a harcok befejeztével 24-en haltak hősi halált, 294-en pedig hadifogságba estek, akik közül később további 47 személy tűnt el.

Bármennyire is nagy tudással rendelkeztek, és hősiesen harcoltak, azonban a hiányzó utánpótlást és az építőanyagokat lelkesedéssel ők sem tudták pótolni. Az összesen feldolgozott kb. 4100 tonna ugyanis csak minimális erődítést tett lehetővé még úgy is, hogy egyébként ez a Dien Bien Phu-ra ledobott összmenyiség, azaz a 21 500 tonna 19%-a. A francia vezérkar több hibát is elkövetett a csata során, elsősorban azzal, hogy durván lebecsülte Giap tábornok képességeit, de a műszakiak tevékenységét elemezve, az is megállapítható, hogy a megfelelő erődítéshez szükséges anyagok mennyiségének nagyfokú alábecslése is legalább ekkora mértékben járult hozzá az erőd elestéhez.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Boda et al: Fókusz és együttműködés. A hadtudomány kutatási feladatai. *Honvédségi Szemle*, 2016/3. 3–19.
2. Boylan, Kevin – Olivier, Luc: Valley of the Shadow. The Siege of Dien Bien Phu. Osprey, London, 2018.
3. Cadeau, Ivan: Les Sapeurs á Dien Bien Phu. *La Charte*, 86 (2015. május-június). 3. szám 5–16.
4. Fall, Bernard B.: Hell in a Very Small Place. The Siege of Dien Bien Phu. Da Capo Press, Boston, 2002.
5. Gras, Philippe: Un mauvais role. Le F8F "Bearcat" en Indochine. *Le Fana de l'Aviation*, 395. szám (2002/10). 20–31.
6. La bataille de Na San Indochine : novembre-décembre 1952, ECPAD, Agence d'Images de la Défense. Url: http://archives.ecpad.fr/wp-content/uploads/2012/10/Dossier-Na-San-V1_relecture-ab.pdf
7. Nicoud, Mireille: French Foreign Legion Infantry in Indochina. *Vietnam*, vol 16, issue 4, 2003, 26–34.
8. Padányi József: Egy kínai hadtudós gondolatai (Szun-Ce: A hadviselés törvényei). In: Gőcze István (szerk.): Állam és katona. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2017, 7–17.
9. Padányi József – Horváth Tibor: Újszerű eszközök a békefenntartó erők műszaki támogatásában. *Katonai Logisztika*, 3. szám (2003), 86–98.
10. Padányi József – Négyesi Lajos: Zrínyi Miklós tevékenysége a Muraköz katonai védelmének megerősítésében. *Műszaki Katonai Közöny*, 27 (2018/3). 146–163.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.kesz.15

2019. XII. évf. Különszám

11. Renaud, P-C.: Aviateurs en Indochine. Dien Bien Phu, Novembre 1952-juin 1954. Grancher, Párizs, 2003.
12. Rocolle, Pierre: Pourquoi Dien Bien Phu. L'Histoire Flammarion, Párizs, 1968.
13. Shrader, C. R.: A War of Logistics: Parachutes and Porters in Indochina, 1945-1954. University Press of Kentucky, 2015. DOI: 10.5810/kentucky/9780813165752.001.0001
14. Standard Military Motor Vehicles. TM9-2800. War Department, Washington, 1943.
15. Vo Nguyen Giap: Dien Bien Phu. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1960.
16. Windrow, Martin: The Last Valley. Dien Bien Phu and the French defeat in Vietnam. Cassell, London, 2005.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: [10.32563/hsz.2019.1.ksz.15](https://doi.org/10.32563/hsz.2019.1.ksz.15)

2019. XII. évf. Különszám

POHL ÁRPÁD¹

A magyar tisztképzés előtt álló kihívások

Challenges of the Hungarian Officer Education

Absztrakt

A Zrínyi 2026 Honvédelmi és Haderőfejlesztési Programról már nagyon sok szó esett, azonban az elmúlt hetekben kerültek nyilvánosságra olyan részletek, amelyek alapján a katonai felsőoktatás is meg tudja kezdeni a felkészülést. A változások a Magyar Honvédség egészét érintik, és messze túlmutatnak az új haditechnikai eszközök alkalmazásának elsajátításán. Magától értetődik, hogy oktatás nélkül a tervezett átalakítás nem vihető sikerre, ezért a Nemzeti Közszerológati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Karának is haladéktalanul meg kell kezdenie a felkészülést. Az írásomban olyan gondolatokat, irányokat vázolólok, amelyek mentén megindulhat a katonai felsőoktatás új kihívásokra történő felkészítése.

Kulcsszavak: tisztképzés, haderőfejlesztés, felkészítés, kihívás

Abstract

There has been a lot of talk about the Zrínyi 2026 Defence and Military Forces Development Program, and in recent weeks, details have been publicised that will allow military higher education to start its preparation. The challenges will have an impact on the entire Hungarian Defence Forces and go far beyond learning the use of new military technology and equipment. It goes without saying, however, that without training and education, the planned transformation cannot be accomplished successfully, therefore the National University of Public Service Faculty of Military Science and Officer Training must immediately start preparing for it. In my study, I outline some thoughts and guidelines along which the preparation of military higher education for such challenges can begin.

Keywords: officer training, forces development, preparation, challenge

---

¹ Nemzeti Közszerológati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar; dékán, E-mail: pohl.arpad@uni-nke.hu, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3768-4293>

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.16

2019. XII. évf. Különszám

BEVEZETÉS

A Magyar Honvédség jelenleg egy régóta nem látott, ugyanakkor nagyon várt fejlesztési folyamaton megy keresztül. A változások fő indikátora a kialakult új világrend, ami számtalan közvetett és közvetlen veszélyt is jelent Magyarország számára. Az új kihívások zömükben olyanok, amelyekkel korábban nem találkoztunk, illetve egyértelművé vált, hogy vissza kell térni a missziós tevékenység túlsúlyától a klasszikus országvédelmi feladatokhoz. A tömeges migráció okozta válsághelyzetben a katonai erő alkalmazása új feladatrendszert hozott a Magyar Honvédség számára. Egy ilyen, a rendőrség munkáját korábban soha nem látott mértékben támogató tevékenység villámgyors reagálást követelt, ami magában foglalta az erők felkészítését, átcsoportosítását, a feladatok végrehajtása logisztikai hátterének létrehozását és a vezetési rend kialakítását. Számos tapasztalatot lehetett szerezni, azonban ez a feladat nem egy klasszikus országvédelmi helyzetre válaszolt.

A biztonsági környezet átalakulása alapvetően megváltoztatta a NATO közös védelmének súlypontjait. Ismét előkerültek a hidegháború idejéből ismert fogalmak, mint az elretentés (*deterrence*) és az ellenálló képesség (*resilience*). A nemzetközi gyakorlatok témái között újra megjelent a jelentős erők fogadása, állomásoztatása és továbbmozgatása (RSOM: *Reception Staging Onward Movement*). A logisztikusoknál előtérbe kerültek a Befogadó Nemzeti Támogatás (BNT, HNS: *Host Nation Support*) témakörei. Évtizedek óta nem látott külföldi csapatmozgás volt hazánkban, amelynek a kezelése és támogatása új kihívásokat jelentett.

A fentiekből következik, hogy a NATO-tagállamok több olyan döntést hoztak, amelyek a haderők fokozott fejlesztését célozzák oly módon, hogy az biztosítsa a klasszikus hadviselési képességek kialakítását. Az európai tagállamok az elmúlt három évtizedben folyamatosan számolták fel nehézfegyverzetű csapataikat, és főleg a béketámogató műveletekre koncentráltak. Ez a helyzet nem volt tovább tartható, ezért valamennyi tagállamban megtörtént a védelmi költségvetések emelése és a korábbi képességek visszaépítése. Ennek mértéke ugyan a geopolitikai helyzettől függően differenciáltan valósul meg, azonban a tendencia általánosnak mondható. Természetesen a keleti fenyegetésre másként reagálnak a Szövetség keleti peremén elhelyezkedő tagállamok, mint a nyugati országok.

Magyarország kormánya szintén történelmi léptékű fejlesztés mellett döntött. A Zrínyi 2026 Honvédelmi és Haderőfejlesztési Program közvetlen választ jelent a biztonsági kihívásokra. A magyar célok között is ott szerepel a GDP 2%-át elérő védelmi költségvetés, továbbá megkezdődött a honvédség teljes modernizációja. A mára ismertté vált információk alapján a magyar haderő olyan csúcstechnológiájú haditechnikai eszközökhöz fog jutni, amelyek hadrendbe állítása után valóban a Magyar Honvédség lesz a térség legütőképesebb hadereje.

A modernizáció kulcsszereplője azonban nem a haditechnika, hanem az ember. Kiművelt emberfők nélkül egy ilyen átalakítást nem lehet végrehajtani, ezért kijelenthető, hogy a katonai felsőoktatás az egész folyamat stratégiai szereplője kell, hogy legyen. A fejlesztéshez kapcsolódó felkészítések azonban nem csupán a haditechnikai eszközökre koncent-

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.16

2019. XII. évf. Különszám

rálak, hanem a hadikultúra teljes átalakítására. Az új hadfelszerelés megkívánja a doktrínális, az alkalmazási és az üzemfenntartási elvek átdolgozását. Ezek a folyamatok be kell, hogy épüljenek a tiszt- és altisztképzés rendszerébe, ezért írásomban a rendelkezésemre álló információk alapján azoknak az új kihívásoknak a beazonosítására teszek kísérletet, amelyek meghatározzák a tisztképzés fejlesztésének irányait.

A KATONAI FELSŐOKTATÁS HELYZETE

A katonai felsőoktatás 2011-ben alapvető változásokon ment át. A Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem megszűnt, és a tisztképzés egykaros szervezetben integrálódott a Nemzeti Közszerződési Egyetembe (továbbiakban: NKE). A 2012. január 1-jén alakult új egyetem egy meglepő, de azóta a világ számos országában elismert modellt valósított meg: egyesítette a közszerződési hivatásrendeket, és közös értékek, a Magyar Királyi Honvéd Ludovika Akadémia alapjaiból építkezve teljesíti küldetését: „A magyar felsőoktatási rendszer részeként a közigazgatási, rendészeti és katonai képzést folytató Nemzeti Közszerződési Egyetem tevékenységének célja a közigazgatást, a hon- és rendvédelmet érintő tevékenységet végző szakemberek képzése, a hon- és rendvédelmi szervek tisztjainak utánpótlásának biztosítása, valamint az egységesülő közszerződési életpályák közti átjárhatóság megteremtése.”²

A Honvédelmi Minisztérium és a Magyar Honvédség akkori vezetői új alapokra helyezték a tisztképzést. Alapvető követelményként jelentkezett a vezetői, alegység-parancsnoki felkészítés előtérbe helyezése. A mérnök- és a közszerződési képzés pótlására a polgári egyetemokről toborzandó szakemberekből került volna sor. Akkor még nem látszott, hogy ez a koncepció a magyar munkaerőpiacon nem működőképes.

Bizonyos fegyvernemek és szakcsapatok ellehetetlenüléséhez vezetett volna, ha a szakfelelősök végrehajtják a 3+1 éves képzési modellt. Egyértelmű volt, hogy egy évbe nem lehet a szakmai felkészítést besűríteni.

A fenti elgondolások mellett erőteljesen lecsökkent az a rendelkezésre álló idő, amit az első tisztjaink beosztására történő felkészítésre lehetett fordítani. Követelményként fogalmazódott meg, hogy az alapképzés kerüljön be a tantervbe, ami csaknem egy egész félévet lefoglalt. Az NKE küldetéséből adódóan az Egyetemi Közös Modul (továbbiakban: EKM) megjelent a katonai felsőoktatás alapképzési szakjainak tantervében, így már egy második félév hiányzott a konkrét katonai képzésből. Itt azonban meg kell állapítani, hogy az EKM elgondolása teljes mértékben összhangban volt az NKE fenntartóinak szándékával. Mára azonban bebizonyosodott, hogy a Közös Közszerződési Gyakorlaton kívül az EKM kurzusai az erőfeszítések ellenére nem hozták közelebb egymáshoz a különböző karok hallgatóit, ezért a dékánok megkezdték a teljes koncepció átdolgozását. A szakok alapozására tehát

² 2011. évi CXXXII. törvény a Nemzeti Közszerződési Egyetemről, valamint a közszerződési, rendészeti és katonai felsőoktatásról. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1100132.TV> (A letöltés ideje: 2019. 02. 03.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.16

2019. XII. évf. Különszám

csak két szemeszter áll rendelkezésre, ami számos területen – főleg ahol bonyolult haditechnikával kell dolgozni – nem elegendő.

A specializációra helyezés időpontjának másodév végére történő előrehozása már lényegesen nagyobb mozgásteret engedett a konkrét szakmai képzésnek, mert a négy szemeszternyi idő egyértelműen biztosítja az első tiszti beosztáshoz szükséges szakmai ismeretek megszerzését. Az egyetemi tisztképzés számára további korlátozást jelentett, hogy a tiszti felkészítés általános katonai részében megjelent egy nem felsőoktatási szereplő, az MH Ludovika Zászlóalj. A zászlóalj kiképzési programja alapján hetente két délután áll rendelkezésükre úgynevezett szocializációs foglalkozások megtartására, továbbá félévente egy hét kihelyezés általános katonai felkészítésre. Ezek a feladatok természetesen a szakmai felkészítés időkeretét is befolyásolták. Jelen írásomban nem vállalkozom ezen kettősség elemzésére, de az elmúlt évek tapasztalatai alapján halaszthatatlanná vált ennek a modellnek a felülvizsgálata. A tisztképzés átalakítására ható tényezőket az 1. számú ábra szemlélteti.

1. ábra: Az új tisztképzés környezete³
(Forrás: saját szerkesztés)

³ Pohl Árpád: Az új rendszerű logisztikai tisztképzés – valóban „eltűnt” a szakma? *Hadmérnök*, 10 (2015/1). 53.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.16

2019. XII. évf. Különszám

Az ábra alapján megállapítható, hogy a tisztképzés átalakítására alapvető hatást gyakorolt a költségtérítéssel járó képzések megszűnése és a katonai felkészítés erősítése. A korábbiakhoz képest további változást jelentett, hogy a korábbi mérnök és közgazdász szakon is át kellett térni az alegység-parancsnoki, vezetői képzésre. Ez a folyamat nem volt egyszerű, mert az oktatók szerettek volna ragaszkodni a korábbi szakmai színvonalhoz, azonban ezt csak a katonai szakmai ismeretek körében sikerült megőrizni.

A szakok vezetőinek minden erőfeszítése arra irányult, hogy a programok szakmai tartalma lehetőleg minél kevesebbet csökkenjen. Az egész katonai felsőoktatás fellélegzett, amikor a specializációra helyezést hivatalosan is sikerült a negyedik félévre előre hozni. Ennek köszönhetően a szűk szakmai képzésre négy szemeszter jutott, ami elegendő volt az első tiszti beosztásra történő felkészítéshez. Az oktatói kar jelentős része nyugállományú tisztekből állt, ezért a nyugdíjasok foglalkoztatása jogszabályi kereteinek váratlan változása alapvető működési zavarokat okozott. A tisztképzés tehát éppen befejezte az átalakítást, és az első évfolyam avatására került sor 2016-ban, amikor bejelentették a Zrínyi 2026 Honvédelmi és Haderőfejlesztési Programot. Tisztán látszott, hogy nem egy megszüntetett haderőreformról van szó, amely további csökkentést jelent. Egy történelmi lehetőséget kaptak a katonák, hogy létrehozzák a 21. század Magyar Honvédségét. Sajnos az indokolt szigorú titoktartás miatt a tisztképzéshez szükséges információkra 2018-ig várni kellett, azonban 2019 elején már intenzíven megindulhatott a külföldi képzések, továbbképzések előkészítése.

A MODERNIZÁCIÓ HATÁSA A KATONAI FELSŐOKTATÁSRA

A Zrínyi 2026 Honvédelmi és Haderőfejlesztési Program a katonai felsőoktatás számára is új kihívást és egyben történelmi lehetőséget jelent. A haderő fejlesztése a haditechnikai modernizáción messze túlmutató átalakítást tesz szükségessé. Az új haditechnikai eszközök új alkalmazási elveket, új üzemeltetési és üzemfenntartási stratégiákat, valamint kiválóan felkészített alkalmazói és üzemben tartó állományt igényelnek. A változások érintik a teljes Magyar Honvédséget. Joggal tehető fel a kérdés, hogy nincs-e kérésben a tisztképzés? A Magyar Honvédség Parancsnokságának megalakulásával 2019. január 1-től jöttek létre azok a vezető szervek, amelyek a Zrínyi 2026 megvalósításáért felelnek. A Szemléltetés, mint szervezeti elem megjelenése a tisztképzéshez szükséges együttműködési rendszer újra gondolását követeli meg. Egy új, a fejlesztési folyamatok menedzseléséért felelős szervezeti egység jött létre a Parancsnokságon belül: az MH Modernizációs Intézet. Ennek pontos feladatrendszere még nem ismert, de a honvédségi K+F+I folyamatokban biztosan kulcsszerepet fog játszani. A szervezeti változások velejárója lesz a kezdeti bizonytalanság, az útkeresés és az ügyintézés nehézsége. A partnerek beazonosítása után ezek a problémák várhatóan megszűnnek, de ez a HHK szervezeti egységeinek vezetőitől kiemelt odafigyelést fog igényelni.

A Magyar Honvédség egy több mint fél évszázados technológiai ugrást hajt végre. A 60-as évek haditechnikai színvonaláról közbülső lépcsők nélkül történik az átlépés a 21. század második negyedébe. A korábbi években – néhány terület kivételével – a katonák

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.16

2019. XII. évf. Különszám

csak azzal foglalkoztak, hogyan lehetne a folyamatosan romló körülmények közepette fenntartani az alaprendeltetésnek való megfelelést. A polgári életben látható fejlődéshez képest a haditechnika fejlettsége stagnált, és olyan képet mutatott, ami egyáltalán nem növelte a katonák önbizalmát és a társadalom honvédség iránti bizalmát.

A katonai felsőoktatás jelenleg négy alapképzési (Katonai vezető, Katonai üzemeltető, Katonai logisztika, Állami légiközlekedési) és négy mesterképzési szakból (Katonai vezető, Katonai üzemeltető, Katonai műveleti logisztika, Védelmi infokommunikációs rendszertervező) áll, amelyhez még szervesen illeszkednek a Hadtudományi Doktori Iskola és a Katonai Műszaki Doktori Iskola kurzusai. Ebből is látható, hogy jelenleg még ott vagyunk a többciklusú lineáris képzés minden szintjén, ami nagy érték. Sajnálatos módon annak ellenére, hogy a nyugati tisztképzések jelentős része a társadalmi és jogi elismertségért küzd, újra és újra felbukkannak olyan gondolatok, amelyek megkérdőjelezzik a katonai felsőoktatás szükségességét.

A 211 éves múltra visszatekintő magyar katonai felsőoktatás előtt álló legfontosabb kihívások a következők:

- az oktatói állomány kedvezőtlen korfája;
- a Zrínyi 2026-ból következő haditechnikai korszakos fejlesztés;
- az oktatók átképzése;
- a honvéd tisztjelöltek hazai és külföldi képzése, gyakoroltatása;
- német és francia nyelvképzés;
- a haditechnika oktatásának még nem ismert feltételei;
- a tanterv szükséges átalakítása.

A HHK oktatói korfája nem kiegyensúlyozott, néhány területen kifejezetten kedvezőtlen. Jelenleg már olyan kulcsfontosságú fegyvernemek tisztképzésében, mint a tüzér vagy a harcokszó nincs tudományos fokozattal rendelkező egyetemi oktató, ami alapjaiban megkérdőjelezi a Kutatás-Fejlesztés-Innováció (KFI) terén jelentkező kihívások kezelését. A HHK egy munkacsoportja⁴ 2018-ban elemezte a kialakult helyzetet. A következő ábra a 49,1 éves átlagéletkorral rendelkező oktatói állomány kor szerinti összetételét szemlélteti.

Oktatói korfa		
életkor	fő	%
60–69	13	13
50–59	37	38
40–49	31	32
30–39	16	16
20–29	1	1

1. táblázat: A HHK oktatói korfája (Forrás: a HHK munkacsoport jelentése)

⁴ Dr. habil. Jobbágy Zoltán ezredes, tudományos és nemzetközi dékánhelyettes, Ináncsi Andrea őrnagy, személyügyi főtitest és Stummer Judit főmunkatárs.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.16

2019. XII. évf. Különszám

A fenti táblázat adataiból jól látszik, hogy az oktatói utánpótlás érdekében haladéktalanul lépni kell. A megoldás a csapatoknál és a vezető szerveknél meglévő krónikus tisztihány miatt komoly nehézségekbe ütközik. A HHK munkacsoportja azt is megvizsgálta, hogy 2018–2027. között az egyetemi tanárok 88%-a, a habilitált docensek 67%-a és a docensek 57%-a fogja elhagyni a felsőoktatást. Az elmúlt évek tapasztalatai azt mutatják, hogy a 60. életévüket betöltött oktatók is elmennek, függetlenül az oktatói fokozattól (pl. egy fő egyetemi tanár a 70. életévig terjedő munkaviszony lehetőségének ellenére 60 évesen nyugállományba vonult). A helyzet megoldására több lehetőség kínálkozik. A legfontosabb, hogy a pontos előmeneteli követelményekkel, szabályozott mérési pontokkal rendelkező oktatói karriert vonzóvá kell tenni. Éppen ezért lenne fontos a fiatal, pályakezdő tisztek egy részének egyetemen tartása oly módon, hogy a felsőoktatási munka mellett meglegyenek az előmenetelhez szükséges minimum egyéves csapatszolgálatok vagy missziók. Különösen fontos lenne az oktatói beosztásban lévő fiataloknál felmentést adni a mesterszakok százasodi bemeneti követelménye alól. Jelenleg az a helyzet, hogy a fiatal oktatók inkább egy másik egyetemen szereznek mesterdiplomát, csak hogy minél előbb megkezdhessék doktori tanulmányaikat. Ezzel a rendszerrel csak konzerváljuk azt a helyzetet, hogy az oktatók jelentős részének nincs katonai mesterszakon szerzett végzettsége.

Az oktatói utánpótlás biztosításának klasszikus és leghatékonyabb utánpótlási forrása a doktori képzés. A HM évente tíz fő levelező és egy fő nappali doktori képzését támogatja. Mindenképpen fontos lenne az MH számára is fontos témák kutatása érdekében növelni a nappali doktoranduszok számát. A honvédség nem tekinthet el attól, hogy saját maga nevelje ki leendő tudományos kutatók egy részét, mert e nélkül nem lesz biztosítható az a hadtudományi és katonai műszaki tudás, ami a haderőfejlesztés elengedhetetlen feltétele.

Külön meg kell említeni, hogy az oktatói állomány túlnyomó többségének nem adatott meg, hogy külföldön tanuljon. Ebből következik, hogy kevesen rendelkeznek megfelelő – főleg – angol nyelvtudással.

Az oktatói hiány okozta feszültség csökkentése miatt 2014 óta részfoglalkoztatott státuszban is lehet hivatásos tiszteket alkalmazni. Az elgondolás egyértelműen helyes volt, azonban mára kiderült, hogy a tartós hiányon ez a megoldás csak erősen korlátozottan képes segíteni.

A Zrínyi 2026 egy olyan korszakváltást eredményez, amelyre az oktatói állományt is fel kell készíteni. A 21. századi hadfelszerelés az MH-ban eddig csak néhány területen jelent meg. A '60-as évek technikai színvonala a számos korszerűsítési kísérlet ellenére konzerválta azt a tudást, amivel a jövőbeli műveleti környezetnek nem lehet megfelelni. Az a korábbi műszaki, mérnöki képesség, aminek a bázisán el lehetne indulni, mára csaknem teljes egészében eltűnt. Még az utolsó pillanatban vagyunk, amikor bizonyos területekre még tudunk kapacitásokat reaktiválni, de ehhez nagyon gyorsan kell egyértelmű döntéseket hozni.

Mindkét haderőnem beszerzései olyan eszközöket érintenek, amelyek vagy a világ legjobbjai között vannak, vagy akár a legkorszerűbbnek számítanak. A „vasakat” nem elég rendszerbe állítani, azokat gazdaságosan és hatékonyan kell működtetni. Ez a régi orosz

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.16

2019. XII. évf. Különszám

haditechnikától teljesen eltérő üzemfenntartási stratégiák kidolgozását fogja megkövetelni, amihez kiinduló alap a külföldi tapasztalatok villámgyors megismerése és a magyar viszonyokra történő alkalmazása. A hadiiparnak a jövőben közvetlenebb és napi hatása lesz az üzemben tartásra és a fejlesztésekre. Ehhez az együttműködéshez olyan katonai szakemberekre van szükség, akik nem alapszakos üzemeltetői mérnöki végzettséggel, hanem a fenntartási rendszerek tervezéséhez, működtetéséhez szükséges mesterszintű polgári mérnöki végzettséggel rendelkeznek. Tisztázandó kérdés, hogy a csapatok szintjén milyen mélységű karbantartási, javítási feladatok végezhetőek el? A jelenleg rendszerben lévő hadfelszerelésnél is találunk az egyes típusok között korszakos különbségeket (pl. Ural vagy Rába H-sorozat).⁵

A katonai felsőoktatásban mindig is megvoltak azok a kutatások és tananyagok, amelyek a haditechnikai fejlesztés elméleti alapjait rögzítették (Ungvár Gyula, Turcsányi Károly és Kende György munkássága). Ezek egy része ma is aktuális, azonban az új helyzethez új kutatásokra és új tananyagokra van szükség. A szemléletváltás természetesen nem csupán a hadfelszerelés korszerűsítésére vonatkozik, hanem magában foglalja a hadügy minden területét. Senki nem gondolja, hogy a generációkat átugró haditechnikai fejlesztés nem kívánja meg a doktrínális és az alkalmazási alapelvek reformját. Az új gondolkodás, a küldetésorientált vezetésre történő áttérés teljes szervezeti kultúraváltást követel, ami nagyon hosszú időt vesz igénybe. Ezt a váltást parancsra és határidőre nem lehet végrehajtani, csupán a szemléletváltást eredményező képzési és kiképzési rendszer átalakításával, ami együtt jár a magyar hagyományok megőrzésével és az új elvek átvételével, de nem másolásával.

A legkorszerűbb fegyverrendszerek beszerzésével ismét szükség lesz a szabályzók átdolgozására, amiben a kapacitások függvényében a HHK oktatói és kutatói eddig is részt vettek. A kidolgozásban történő részvétel egyben azt is lehetővé teszi, hogy az oktatásban megjelenjenek a legújabb ismeretek, követelmények, sőt az optimális az lenne, ha megelőznék a gyakorlatot. Erre a képességek megvannak. Az elmúlt évek fejlesztési projektjei, amiben a HHK is részt vett, számos tapasztalatot és új kutatási lehetőséget adtak. Ezzel hatékonyan és eredményesen éltünk is. A KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 „A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés” című projekt keretében a HHK 320 millió Ft támogatásban részesült. A nyolc kutatócsoport, öt kutatóműhely, a 14 doktori, a két posztdoktori, az egy akadémiai doktori és az öt habilitációs pályázatban összesen 113 fő vett részt, közülük jelentős számban hazai és külföldi egyetemeken oktatói. A projektek valamennyien eredményesen lezárultak, az eredménytermékek elkészültek. Ez azt mutatja, hogy megvan a katonai felsőoktatásban az kutatási hálózat, amit a jövőben is eredményesen lehet használni.

⁵ Cs. Nagy Géza: Egy lehetséges módszer katonai gépjárművek üzemfenntartása költséghatékonyságának fokozására. *Hadmérnök*, 6 (2011/1).

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.16

2019. XII. évf. Különszám

A kihívások közül kiemelt jelentőségű az oktatói állomány felkészítése. A helyzet valós megítéléséből az következik, hogy az oktatói létszám kívánt szintre növelése és a strukturális problémák megoldása hosszú folyamat lesz. Alapvető fontosságú a megtartó képesség növelése és a más beosztásokba történő áthelyezések megszüntetése. Egy doktorandusz oktatóra a HHK sok éves felkészítést fordított, ami az áthelyezéssel általában szertefoszlik, mert a honvédség szervezeteinél egyetlen olyan tisztí beosztás sincs, ami tudományos fokozathoz kötött.

Az NKE a 2019. évben elindítja a Tisza István Programot, ami jelentős forrást biztosít az egyetemi minőség fejlesztésére. Ennek jelentős része a HHK jóváhagyásra váró terveiben már a Zrínyi 2026-ból adódó minőségi célok elérését szolgálja. Még nem ismertek a honvédségi átképzési programok, de a HHK a saját nemzetközi együttműködési rendszerében már önállóan elkezdte a felkészítés szervezését. Az könnyen belátható, hogy az egyetemi oktatók részére nem elegendők azok a szakmai felkészítések, amit a csapatok kapnak, ezért szükséges még kiegészítő lehetőségek után nézni. Alapfeltételnek tekinthető, hogy az MH által szervezett átképzési programokban a fiatal oktatók részt vesznek. Ennek hiányában a HHK nem tud megfelelni a képzési igényeknek, és úgy járunk, mint az egyik kulcsfontosságú képzési területen, ahol most kell egy sokéves lemaradást nagy erőfeszítések árán behozni.

Az oktatási egységek vezetői részére történt feladatszabás a tanszékek szakmai önállóságából indul ki. Innovatívan, az igények és a lehetőségek összehangolásával kell nagyon gyorsan megkezdeni az átképzéseket. Az önállóság egyben teljes felelősséget is jelent. A munka megkezdéséhez az alábbi feladatok végrehajtására van szükség:

- a rendelkezésre álló információk alapján szakterületenként a forráskutatás és a külföldi tapasztalatok összegyűjtése;
- kapcsolatfelvétel a Szemléltetés és a Szemléltetés illetékeseivel;
- az MH honvédelmi szervezeteivel kialakult szoros együttműködés kiterjesztése az új területekre;
- a külföldi kapcsolatok aktivizálása és új partnerek felkutatása;
- a honvéd tisztjelöltek képzésébe fokozatosan, egyelőre csak figyelemfelhívó jelleggel beépíteni az új ismereteket;
- a Zrínyi 2026-tal összefüggő szakdolgozati, tudományos diákköri és szakkollégiumi témák ajánlása;
- tanszéki tudományos műhelyekben a szakterületre vonatkozó feladatok beazonosítása és beépítése az indítható projektekbe;
- a szaknyelvi képességek gyors ütemű fejlesztése.

A HHK vezetése megkezdte az előkészítő munkát. A több évtizedes kapcsolatnak köszönhetően katonadiplomáciai úton megtörtént a kapcsolatfelvétel a német és az osztrák partnerekkel. Várhatóan már ebben a negyedévben megtörténnek az első kiutazások. A logisztikai szakterületen már adottak a kapcsolatok, de most eljött az ideje, hogy hasonló kooperáció alakuljon ki minden fegyvernem és szakcsapat vonatkozásában. Példaként szükséges megjegyezni, hogy német haditechnikát hozzánk hasonló korszakos ugrással

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.16

2019. XII. évf. Különszám

több környező ország is átvett, így rendkívül hasznos lehet az ő üzemeltetési, üzemen tartási tapasztalatainak a megismerése.

Természetesen a tisztképzés minden szintjén a legfontosabb tényező maga a hallgató. Első ütemben alapvetően a honvéd tisztjelöltekre kell fókuszálni. Elkerülhetetlenné vált, hogy az átfegyverzésre kerülő csapatok fiatal tisztjei már alapvető külföldi tapasztalatokkal rendelkezzenek. Célunk, hogy néhány éven belül már több olyan évfolyam is legyen az alegységeknél, akik az adott fegyvernem vagy szakcsapat vonatkozásában külföldi szakmai tapasztalatokkal rendelkeznek. Ebben a HHK eddig is élen járt, amit az is mutat, hogy a tavaly avatott 42 hadnagy közül 12 fő külföldön folytatott tanulmányokat (pl. egy félévet az Erasmus Program keretében egy másik ország katonai felsőoktatási intézményében tanultak). A honvéd tisztjelöltek esetében a legfontosabb az érdeklődés ráirányítása arra a történelmi lehetőségre, amit az MH kapott. Ehhez azonban alapjaiban kell megváltoztatni a tisztképzés jelenlegi időbeosztását, új megoldások után kell nézni. A csapatgyakorlatok új rendszerével a honvéd tisztjelöltek már 15 hetet töltenek csapatnál, amihez még hozzájön a Magyar Honvédség Ludovika Zászlóalj által szervezett félévenkénti egyhetes gyakorlati felkészítés. Így már ott tartunk, hogy 22–23 hétre nyúlik az a gyakorlati felkészítési idő, ami még kiegészíti a tantervben szereplő kihelyezéseket, gyakorlati foglalkozásokat. Hosszú évek tapasztalata mondatja velem, hogy a csapatgyakorlatok hatékonysága erősen differenciált. Milyen új lehetőségeket lehet találni?

Talán a legfontosabb, ha megteremtjük a lehetőséget a külföldi tapasztalatszerzéshez. Ehhez az Erasmus Program forrást biztosít, és megkezdődött az érintett végzősök kéthónapos németországi szakmai gyakorlatának előkészítése. Jóváhagyás esetén a csapatok olyan tiszteket fognak kapni, akik már szolgáltak olyan alegységnél, ahol az adott haditechnikai eszközöket alkalmazzák. Néhány év eltelte után csak olyan alegységparancsnokok lesznek az új szárazföldi technikát használók, akik már külföldi tapasztalatokkal rendelkeznek. Ők egészen biztosan könnyebben fogják befogadni mindazt a tudást, amit az új haditechnikai és alkalmazási elvek jelentenek. Elég csak arra gondolni, amit kiképzés-módszertan terén kell majd elsajátítani és meghonosítani. Mindemellett természetesen nem mondunk le a nemzetköziesítésről. Ez nem csupán felsőoktatási követelmény, hanem a műveletek többnemzeti jellege miatt alapvető katonai elvárás is. Továbbra is fenn kívánjuk tartani a jelenleg futó nemzetközi képzési programokat, továbbá nem mondtunk le arról a célról, hogy minden szakon legyen egy nemzetközi gyakorlat.

A nyelvképzés eddig is stratégiai feladat volt, de a beiskolázási létszámok emelkedése megköveteli új utak és megoldások keresését. Ilyen lehet, hogy eltekintünk az angol kizárólagos bemeneti követelményétől, és éppen a haditechnikai fejlesztések miatt megnyitjuk az utat a francia és a német nyelvvizsgával rendelkező középiskolások előtt. Ez nem jelenti azt, hogy lemondunk az angol STANAG 2.2.2.2. szint eléréséről, de ezek a honvéd tisztjelöltek négy év után kellene, hogy megszerezzék ezt a nyelvtudást. Ennek a tantervben is meg kell jelennie.

Sajnos jelenleg nem ismert, hogy a tisztképzés pontosan mit is fog kapni a gyakorlati képzés végrehajtásához. Ez a kérdés messze túlmutat az oktatáson, mivel jelenleg folyik a

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.16

2019. XII. évf. Különszám

HHK Ludovika Egyetemi Campusra (továbbiakban LEC) költözésének vizsgálata. A tervezést alapvetően befolyásolják ezek a hiányzó információk. Amennyiben központilag történik az MH minden szakmai felkészítése, akkor ehhez a katonai felsőoktatásnak is igazodnia kell, ugyanakkor maximálisan figyelembe kell venni az egyetemi képzés időrendjét. Ez a kérdés az együttműködés egy újabb minőségét fogja megkövetelni. Mindenképpen vizsgálni szükséges, hogy a LEC városi környezete mit képes befogadni, és mit kell esetleg az ócsai gyakorlótéren felépíteni? A tervezésben részt vevő szakemberek felelőssége óriási, ugyanis utólagos korrekcióra nem lesz lehetőség, vagyis a magyar tisztképzés jövője a tét.

A tisztképzés tantervei átdolgozás előtt állnak. Az előzőekben már említett csapatgyakorlatok beépítése meg fog történni. Komoly előrelátást igényel annak beazonosítása, hogy mikor valósul meg a felsőoktatásban a váltás az új haditechnikai eszközökre. Ennek nyilván előbb meg kell történnie, mint a csapatoknál, ugyanis felesleges időtöltés évekig régi eszközöket és eljárásokat oktatni azért, hogy a kezdő hadnagy mindjárt egy többhónapos átképzésen vegyen részt.

Jelenleg az NKE rektorának vezetésével folyik az Egyetemi Közös Modul átalakítása. Sajnos az eddigi tapasztalatok alapján a közszolgálati ismeretek nem nyerték el a diákok tetszését, sőt, néhány területen kifejezetten ellenérzést váltottak ki. Az új tudásanyag várhatóan jobban megnyeri a hallgatók tetszését, és talán sikerül egy kis időt is nyerni a katonai szakmai alapozás számára. Ez annál is inkább fontos, mert a villamos és gépész területen megvan a lehetőség a mesterképzésen történő részvételre, amivel az MH olyan mérnök-tiszteket kaphat, akik alapvetően a katonai felsőoktatásból jöttek, de egy civil mesterszak elvégzése után ugyanazon tudással rendelkeznek, mint a többi okleveles mérnök. Ehhez azonban változtatni kell azon az elváráson, hogy minden szakon alegységparancsnoki képzés folyik, és mindenhol a fő feladat a napi élet irányítása és a harcvezetés. A várható tendenciákat látva nagy valószínűséggel részben vissza kell térni ahhoz a szakemberképzéshez, amit 2011 után be kellett fejezni. Mára kiderült, hogy bizonyos területek vonatkozásában a toborzás teljesen hatástalannak bizonyult, és belső képzéssel kell a szakember utánpótlást megoldani. A tantervi lehetőségek tovább bővülnek, ha az alapképzés valóban lerövidül öt hétre. Ezzel azt lehetne elérni, hogy a szakmai képzés majdnem egy teljes szemesztert visszakapna.

ÖSSZEFOGLALÁS

A Magyar Honvédség a modernizáció történelmi lehetőségéhez jutott, ami számos területen, így a tisztképzés minden szintjén új kihívásokat jelent. A magyar katonai felsőoktatás már nem rendelkezik azokkal a képességekkel, amelyek korábban rendelkezésre álltak. Az oktatás személyi és tárgyi feltételei még éppen biztosítják az új szakok működését, amit a három évvel ezelőtti sikeres akkreditáció is bizonyít. Most azonban olyan új kihívásokra kell felkészülnünk, amilyenekkel évtizedek óta nem találkoztunk. A honvédelem fejlesztése ismét reflektorfénybe került, ami optimizmussal töltheti el a személyi állományt. Különösen fontos, hogy maximálisan történjék meg a meglévő nemzetközi kapcsolatrendszer kihasz-

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.16

2019. XII. évf. Különszám

nálása és fejlesztése. Az új képzési feladatok új megoldásokat fognak igényelni. A karon valószínűleg nem lesznek meg a gyakorlati képzés jelenlegi tárgyi feltételei. Egész biztosan szoros együttműködésre lesz szükség az új kiképző szervezetek és az NKE HHK között.

Az oktatók továbbképzését azonnal meg kell kezdeni részben együtt az MH programjaival, részben azt kiegészítve. Ez a már kiválasztott fiatal oktatók külföldi tanulmányait fogja jelenteni. Különösen fontos, hogy az új követelmények alapján történjék meg a tisztképzés tanterveinek, a honvéd tisztjelöltek szocializációjának képzési programokhoz igazodó felülvizsgálata. Pontosan meg kell határozni a prioritásokat, és ehhez kell rendelni a hallgatók időbeosztását. A honvéd tisztjelöltek motivációját külföldi szakmai gyakorlatokkal kell növelni. Minden szak vezetésének és minden oktatási egységnek meg kell találnia azokat a feladatokat és megoldásokat, amivel a fiatal generáció szemléletét, motivációját és elkötelezettségét olyan szintre emeljük, ami megfelel az új kihívásoknak.

Tudom, hogy az előttünk álló út nehéz lesz, azonban ne a nehézségeket nézzük, hanem a lehetőségeket. A magyar katonai felsőoktatás képes megfelelni az új helyzetnek, és az is világos, hogy a kiművelt emberfők nélkül ezt a programot nem lehet megvalósítani. Zrínyi Miklós már a *Vitéz hadnagy* című művében leírta: „Sokat vihet végbe egy jó eszes kapitány rossz haddal is, de a rossz jó haddal is semmit.”

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Cs. Nagy Géza: Egy lehetséges módszer katonai gépjárművek üzemfenntartása költséghatékonyságának fokozására. *Hadmérnök*, 6 (2011/1). 5–14.
2. Jobbágy Zoltán: Biztonságpolitika, haderőreformok, a humán erőforrás-gazdálkodás katonai pályával összefüggő kérdései. *Hadtudomány*, 25 (2015), E-különszám, 30–40.
3. Kende György, Seres György: Haditechnikai kutatás-fejlesztés. Egyetemi jegyzet, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Vezetés- és Szervezéstudományi Kar Haditechnikai és Minőségügyi Tanszék, Budapest, 2004.
4. Pohl Árpád: Az új rendszerű logisztikai tisztképzés – valóban „eltűnt” a szakma? *Hadmérnök*, 10 (2015/1). 49–61.
5. Turcsányi Károly: A haditechnikai eszközök megbízhatóságának elméleti alapkérdései. Egyetemi jegyzet. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Budapest, 1999.
6. Turcsányi Károly: A haditechnikai biztosítás alapjai I. Jegyzet. Zrínyi Miklós Katonai Akadémia, Budapest, 1995.
7. Ungvár Gyula: A haditechnikai fejlesztés-korszerűsítés (FEKOR) filozófiája és stratégiája. Egyetemi jegyzet. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Katonai Műszaki Doktori Iskola, Budapest, 2004.

HARALD PÖCHER¹**The Armament Industry of Hungary between 1867 and 1945:
Always to the Limits of What is Possible****Magyarország hadiipara 1867 és 1945 között: lehetőségek és
korlátok között****Abstract**

There was no significant armament industry in Hungary before the compromise of 1867. After the compromise, Hungary made great efforts to establish weapon factories. This essay gives an overview of the armament industry of Hungary between the years 1867 and 1945. As the essay shows, during the days of the Austro-Hungarian empire, the Hungarian armament industry offered a wide range of products. After the First World War until the end of the Second World War, the achievements of the Hungarian armament industry show us that it is also possible for a smaller state to operate an efficient armament industry, but only to the limits of what is possible.

Keywords: armament industry in Hungary; Hungarian aircraft factory – Ungarische Flugzeugwerke, Hungarian Lloyd Aircraft and Motor Works Corporation, Hungarian General Machine Factory Corporation

Absztrakt

Magyarországon az 1867-es kiegyezés előtt nem volt jelentős hadiipar. Azt követően Magyarország nagy erőfeszítéseket tett a fegyvergyárak létrehozására. A tanulmány áttekintést ad a magyar fegyveriparról 1867 és 1945 között. A Szerző szerint az Osztrák–Magyar Monarchia időszakában a magyar fegyveripar széles termékválasztékot kínált. Az első világháború utántól a második világháború végéig a magyar fegyverzetipar eredményei azt mutatják, hogy egy kisebb állam is képes hatékony fegyveripar működtetésére, de csak bizonyos határok között.

Kulcsszavak: magyar fegyvergyártás, hadiipar, Magyar Repülőgépgyár RT, Magyar Lloyd Repülőgép és Motorgyár R. T; Magyar Általános Gépgyár

---

¹ Osztrák Védelmi Minisztérium (Bundesministerium für Landesverteidigung), dandártábornok, közgazdász, főosztályvezető, E-mail: harald.poecher@bmlv.gv.at

PRELIMINARY REMARKS

For the past 15 years, it has been my honor to count Vice-Rector Major General Prof. Dr. József Padányi among my friends. Within the years of our friendship, we were able to complete many research projects, and he taught me to understand Hungarian history and the achievements of Hungarian military scholars. As an outcome of this fruitful scientific exchange of ideas, I have written many essays in German about the military history of Hungary and published them in Austrian scholarly journals. József, I hope you will enjoy the following short essay about the impressive achievements of the Hungarian armament industry between 1867 and 1945, which I wrote especially for this commemorative publication. I thank you for your friendship and for your kindness in giving me the opportunity to complete my habilitation at the former Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem.

1. INTRODUCTION

There was no significant armament industry in Hungary before the compromise of 1867. After the compromise, Hungary made great efforts to establish weapon factories. This essay gives an overview of the armament industry of Hungary between the years 1867 and 1945.

2. SMALL ARMS AND LIGHT WEAPONS (SALW), CANONS/HOWITZERS AND AMMUNITION

2.1. SALW AND AMMUNITION

After the War Office in Vienna decided to found a second production site for pistols, revolvers and rifles, plants for the production of weapons were established in Hungary. In 1887, the Hungarian Industrial and Commercial Bank A.G. in close cooperation with the German weapons manufacturer Löwe founded the Arms and Machine Manufacturing Company in Budapest, but in 1890 it had to declare bankruptcy. However, it was very soon re-established as Fegyver és Gépgyár (FÉG)², a public company, in 1891. In 1896, the talented weapons designer Rudolf Frommer³ joined the company and began developing pistols. The production figures were impressive: Between 1912 and 1918, FÉG produced the Mannlicher repeating rifle model M1895 in licence and nearly 250 000 pieces of Frommer stop pistols. Between 1931 and 1935, FÉG produced Mannlicher M1931 rifles, and between 1943 and 1948 nearly 91 500 pieces of Mannlicher M1943 rifles were produced. FÉG also produced machine-guns, especially the type Schwarzlose⁴.

²<https://docplayer.hu/5816553-Sarkozi-zoltan-szilagyi-gabor-gaspar-ferenc-a-fegyvergyar-tortenete-1891-1948.html> (retrieved 28 December 2018)

³ https://hu.wikipedia.org/wiki/Frommer_Rudolf (retrieved 28 December 2018)

⁴<https://docplayer.hu/5816553-Sarkozi-zoltan-szilagyi-gabor-gaspar-ferenc-a-fegyvergyar-tortenete-1891-1948.html> (retrieved 28 December 2018)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.17

2019. XII. évf. Különszám

Another important company that made small arms was Manfred Weiss, which manufactured weapons and ammunition from the mid-1880s and, starting in 1892, also cartridges. Danuvia, a smaller weapons manufacturer, produced a machine-gun which was developed by Ferenc Gebauer⁵. Furthermore, 11 000 Gebauer submachine guns were produced at Danuvia. The most important ammunition manufacturers were FÉG and Weiss.

2.2. CANONS/HOWITZERS⁶

The production capacities for canons were low in Hungary. Nevertheless, during the time of the Imperial and Royal (or *k.u.k.*) Monarchy, Hungary produced artillery pieces for Škoda at a modern canon-factory in Győr⁷, at Magyar Királyi Államvasutak Gépgyára (MÁVAG) and at DIMÁVAG Diósgyőr Gépgyár under license. During the interwar period and during the Second World War, Hungary also produced a small number of canons and howitzers in the towns of Budapest, Győr and Diósgyőr.

3. MOTOR VEHICLES⁸

Army motorization in Hungary can be seen as part of the motorization of the *k.u.k.* Army. The troops of the *k.u.k.* Army which were set up in the Hungarian half of the empire were equipped with motor vehicles from Austro-Hungarian production. In the Hungarian part of the monarchy, the Hungarian Wagon and Machine Factory in Győr (Rába Magyar Vagon-és Gépgyár), which was founded in 1896, began with the construction of automobiles of the brand "Rába" in 1902. As early as 1903, the company received an order for the construction of a trackless vehicle. The vehicle was called the "Tlaskal Train". Ludwig Tlaskal Edler von Hochwall was a captain in the General Staff Corps who was responsible for the motorization of the army. The vehicle was designed for a payload of 10 tons, and it had 4-wheel steering and 4-wheel drive. It allowed the attachment of five platform trailers. However, because of serious shortcomings revealed in the tests carried out by the army authorities (for example, the braking distance on a slope was more than 200m), the vehicle was returned to the manufacturer.

In preparation for a major war in Europe, the *k.u.k.* monarchy also sought to make available as many cars and trucks as possible. The model which was realized became a part of the mobilization efforts of the monarchy under the slogan "subsidy trucks". The standardized types of vehicles were produced by the vehicle manufacturers of the monarchy. The Ministry of War provided a subsidy fund in the amount of 4 million Austrian crowns for the

⁵ https://en.wikipedia.org/wiki/Franz_Gebauer (retrieved 28 December 2018)

⁶ Balla Tibor – Csikány Tamás – Gulyás Géza – Horváth Csaba – Kovács Vilmos: *The History of the Hungarian Artillery 1913–2013*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2015.

⁷ Krámlí Mihály: *A Győri Magyar Ágyúgyár Rt. felállítása 1911–1914. Hadtörténelmi Közlemények*, 123 (2010/4). pp. 1005–1014.

⁸ Spielberger, Walter J.: *Kraftfahrzeuge und Panzer des Österreichischen Heeres 1896 bis heute*. Motorbuchverlag, Stuttgart, 1976, pp. 18–88.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.17

2019. XII. évf. Különszám

purchase of 400 trucks. Each buyer of a subsidy truck received a grant of 10 000 Austrian crowns in the case of purchasing a vehicle. The purchaser had to undertake to keep the vehicle in perfect condition for five years and, if necessary, to make it available to the army administration. The vehicles themselves had to comply with certain building regulations. Thus, the scale, wheelbase, gauge, load capacity, paint and equipment were standardized. The design specified a 3-tonner and a 5-tonner. Shortly before the outbreak of the war, for political reasons, larger contracts for motor vehicles were awarded to companies whose business operations were located in the Hungarian half of the Monarchy. The vehicle manufacturers Ganz and Rába benefited from these larger orders.

After the First World War, the development of the Hungarian Armed Forces was stopped by the regulations of the Peace Treaty of Trianon, the chronic shortage of money, and the lack of existing industrial capacity for motor vehicles. The Hungarian forces of the 1920s were therefore largely equipped with the old vehicles, which had already been in use during the First World War. It was only at the beginning of the 1930s that some artillery tractors of the type Pavesi and Breda were bought in Italy, and 70 tractors were produced under license in Hungary by Hofherr Schranz. The tractors were named KV-40 and KV-50, and they looked more like a commercial agricultural tractor than an artillery tractor. Other off-road vehicles were produced in small numbers at Csepel, Rába and MÁVAG. It was not until 1936 that Hungary acquired a civilian 2 1/2 tonner from the Ford plants in Cologne for the mobile brigades. These vehicles formed the backbone of the motorized units until Hungarian companies, especially Csepel, were able to produce vehicles in larger numbers. As of December 1, 1940, the Hungarian army's vehicle-fleet consisted of 643 motorcycles, 724 passenger cars, 953 trucks, 362 ambulance vehicles, 162 all-terrain passenger cars and 1,882 all-terrain trucks. After 1940, the Győr Vagon licensed 300 pieces of the 1 1/2 ton Rába-Austro-Fiat, as well as a MÁVAG Mercedes 1 1/2 tonner and a Rába-Super 2 1/2 tonner.

4. THE MILITARY AIRCRAFT PRODUCTION

The modern military aviation⁹ of the Austro-Hungarian Empire began in 1890 with a balloon course on a voluntary basis for 8 officers. In 1893, an aeronautical institution was established in the Arsenal of Vienna, which was renamed the Airship Division in 1911. Also in the year 1911, the first army pilot school was founded in Wiener Neustadt. With the takeover of the operational management in 1912 by Major Emil Uzelac¹⁰, a native of Hungary, new decisive impulses were given to the development of military aviation.

⁹ https://de.wikipedia.org/wiki/K.u.k._Luftfahrtruppen (retrieved 28 December 2018)

¹⁰ https://de.wikipedia.org/wiki/Emil_Uzelac (retrieved 28 December 2018)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.17

2019. XII. évf. Különszám

	Army						Navy					Sum
	1914	1915	1916	1917	1918	Proto- types	1914	1915	1916	1917	1918	
Lloyd	x	31	63	84	104	18	x	x	x	x	x	300
UFAG	18	39	186	333	352	2	x	x	69	80	36	1115
MÁG	x	x	x	56	145	1	x	x	x	x	x	202
Sum	18	70	249	473	601	21	x	x	69	80	36	1617

Table 1: Production of military aircraft in Hungary between August 1914 and October 1918 (Source: Grosz, p. 475.)

MAGYAR REPÜLŐGÉPGYÁR RT (MARE) – HUNGARIAN AIRCRAFT FACTORY – UNGARISCHE FLUGZEUGWERKE (UFAG)¹¹

The Hungarian aircraft factory was founded on November 6, 1912 by Camillo Castigliani, Ludwig Lohner and the two Hungarian companies Ganz & Co and Manfred Weiss as the Hungarian Airship and Flying Machines Company. At the beginning of 1914, UFAG received an order to produce 18 Lohner Type C biplanes. Since the production facilities in Budapest soon became too small, a modern production facility in Albertfalva in the south of Budapest was established at the end of 1914 and the name was changed to the Hungarian Aircraft Factory (UFAG). During the First World War, the company made great efforts to achieve a high monthly output of aircraft by establishing mass production. The highest production figures were achieved in 1918, with an average of 35 aircraft per month. By 1918, the workforce had increased to 1,700 workers. In total, UFAG produced 1,115 aircraft for the army and navy.

	1914	1915	1916	1917	1918	Summe
Lohner B II	18	x	x	x	x	18
Lohner B III	x	8	x	x	x	8
Lohner B IV	x	8	x	x	x	8
Lohner B VII	x	23	1	x	x	24
Brandenburg C.I	x	x	184	322	229	735
Brandenburg G I	x	x	4	8	x	12
UFAG C.I	x	x	x	3	123	126
Sum	18	39	189	333	352	931

Table 2: Aircraft production of UFAG 1914–1918 (Source: Grosz, p. 265.)

¹¹ <https://faipar.hu/hirek/par-perc/8187/favazas-repuelogepek-gyara-albertfalvan-1914-1918> (retrieved 28 December 2018)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.17

2019. XII. évf. Különszám

After the Phoenix plants, the UFAG was the second most important aircraft producer of the k.u.k. Monarchy. The most popular type of aircraft produced was the Model Brandenburg C.I., a biplane. After the First World War, UFAG continued to produce 60 airplanes for the Hungarian Red Army in 1920. After the end of the Communist regime, MARE was bought by the Neuschloss-Lichtig aircraft factory and Holzindustrie (wood industry) corporation.

MAGYAR LLOYD REPÜLOGÉP ÉS MOTORGYÁR R. T.– HUNGARIAN LLOYD AIRCRAFT AND MOTOR WORKS CORPORATION¹²

The foundation of the Hungarian Lloyd Aircraft and Motor Works Corporation goes back to an initiative of the technical director of the Deutsche Flugzeugwerke (German Aircraft plant) Heinrich Bier, who was an Austrian aviation pioneer and reserve officer and who had set several flight records and who had excellent contacts to the highest public authorities. On April 14, 1914, the Hungarian Lloyd Aircraft and Motor Works was founded in Aszód and officially opened on May 8, 1914. The plant received its first order on July 29, 1914 but production did not begin until February 1915. The plant produced in-house designs and licensed production of the Aviatik model. After the war, Lloyd produced a small number of aircraft.

	1915	1916	1917	1918	Sum
Lloyd C.I	13	x	x	x	13
Lloyd C.II	18	52	x	x	70
Lloyd C.III	x	8	x	x	8
Lloyd C.IV	x	3	16	x	19
Lloyd C.V	x	x	63	32	95
AviatikC.I	x	x	5	38	43
Aviatik D.I	x	x	x	31	31
Prototypes	x	x	x	3	3
Sum	31	63	84	104	282

Table 3: Production of Aircraft of Hungarian Lloyd 1915–1918 (Source: Grosz, p. 192.)

¹² https://hu.wikipedia.org/wiki/Magyar_Lloyd_Repülőgép_és_Motorgyár (retrieved 28 December 2018)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.17

2019. XII. évf. Különszám

MAGYAR ÁLTALÁNOS GÉPGYÁR (MÁG) – HUNGARIAN GENERAL MACHINE FACTORY CORPORATION¹³

The Hungarian General Machine Factory Corporation was founded in 1886 under the name Podwinecz & Heiszler to produce agricultural machinery and tools. In 1912, the name was changed to Hungarian General Engineering Works Ltd. and since then the factory has constructed automobiles. MÁG entered into a business relationship with the Austro-Hungarian Air Force in 1914 and supplied the aircraft industry with aircraft engines. In 1916, MÁG established in Mátyásföld Budapest a production plant for aircraft and produced Fokker aircraft under license and aviation aircraft from 1917 on. During the war, around 500 aircraft engines were built. MÁG was the only aircraft company in the k.u.k. Monarchy which produced aircraft and aircraft engines. After the war, the production of aircraft ended and MÁG only provided services to the Hungarian Air Force.

	1917	1918	Sum
Fokker B. III	7	x	7
Fokker D.I	7	x	7
Fokker D.II	42	x	42
Aviatik C.I	x	24	24
Aviatik D.I	x	121	121
Prototype	-	-	1
Sum	56	145	202

Table 4: Aircraft Production of MÁG 1917–1918 (Source: Grosz, p. 3.)

A particularly interesting chapter of the Hungarian aviation industry is the development of helicopters. Lieutenant Dr. Theodor von Kármán and Lieutenant of the technical branch Wilhelm Zurovec made a number of empirical experiments on the movements of helicopters¹⁴. In August 1917, MÁG was charged with building a model in the original size of a helicopter based on the studies of Kármán and Zurovec. This model, known as PKZ 1, produced evidence of the operability of propulsion which is able to launch an aircraft vertically. Further experiments were carried out with a model of the PKZ 2 and with the so-called Asbóth helicopter, which was produced in the FAG plant. The end of the war and the ban on the manufacture of aircraft ended the promising trials to develop helicopters.

During the communist regime in the first post-war years, some aircraft were produced at the three aircraft factories mentioned above. After the collapse of the communist republic, aircraft production continued at a low level. However, after the treaty of Trianon, the aircraft industry in Hungary had to be stopped. Furthermore, Hungary was not allowed to maintain

¹³ https://hu.wikipedia.org/wiki/Magyar_Általános_Gépgyár (retrieved 28 December 2018)

¹⁴ <https://en.wikipedia.org/wiki/Petróczy-Kármán-Zurovec> (retrieved 28 December 2018)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.17

2019. XII. évf. Különszám

an airforce. Under the supervision of the Control Commission, 108 aircraft and 220 aircraft engines were destroyed. After the relaxation of the strict regulations concerning military aviation in 1922, Hungary was able to establish a new airforce¹⁵. Hand in hand with the reactivation of the air force, a repair facility for aircraft in Székesfehérvár-Sóstó was established in 1925. The true purpose of this facility was the construction of aircraft of the type Hansa-Brandenburg B I. (Kis Brandi) and Fokker D VII. To further equip the airforce, Weiss in Budapest received the license to produce 40 German Udet U 12 Flamingos, which were delivered from 1929 on as Hungaria IV. Before this order, Weiss had already manufactured 27 Heinkel HD 22s for the Hungarian airline company Magyar Légiforgalmi Részvénytársaság-MALÉRT. Furthermore, Weiss produced 50 Fokker C VD and WM 16 A and B Budapest I and II for the Air Force and some CV E for MALÉRT. At the beginning of the 1930s, Weiss and the repair facility produced several improved versions of the Flamingo. The repair plant made some efforts to develop a new fighter aircraft. However, all these efforts only led to the development of the prototypes Avis I, II and III, all of which did not meet the requirements. In 1938, Győri Vagonygyár started producing aircraft and subsequently produced the WM 21 Sólyom (Falcon), a biplane for tactical reconnaissance. In addition, MÁVAG made preparations for the production of aircraft.

During the Second World War, the Duna Repülőgépgyár produced in Horthyliget, Magyar Állami Vagon és Gépgyár (MÁV) in Kőbánya in Budapest, the Magyar Vagon és Gépgyár in Győr and Pestszentlőrinc Ipari Telepek (PIRT) in Budapest. Furthermore, joint ventures were formed to increase production, for example Manfred Weiss and Steyr Daimler Puch for the production of the DB 605 aircraft engine, and between Duna, MÁVAG and MWG and the Wiener Neustädter Aircraft to increase the production of the Messerschmitt Me 109G. However, Allied bombing made an increase in production almost impossible, and as a result the production of the Me 109G had to be relocated in the summer of 1944 to the basement of the Kőbánya Brewery. During the war, PIRT produced 22 Ju52/3m, MWG 72 Fw 58B Weihe and 299 Messerschmitt Bf109, FAG 25 Bf 109G, MÁVAG 192 Re 2000 Héja II and 80 Levente II.

5. THE PRODUCTION OF BATTLE TANKS AND ARMORED VEHICLES¹⁶

The Treaty of Trianon prohibited the operation of armored troops. Because Hungary had ordered 14 LKII tanks in Sweden before the signing of the peace treaty on 4 June 1920, these tanks were secretly delivered across the Danube and unloaded at a secret location in Hungary. Then, the tanks were transported by rail through Hungary to hide them from the Control Commission. It was not until the mid-1920s that the control was relaxed and Hungary could think of a rearmament with heavy equipment. In the mid-1920s, a diplomatic

¹⁵ Punka György – Sárhidai Gyula: Magyar sasok. A Magyar Királyi Honvéd Légierő 1920–1945. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2007, p. 7ff.

¹⁶ http://www.tanks-encyclopedia.com/ww2/hungary/ww2_Hungarian_Tanks.php (retrieved 28 December 2018)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.17

2019. XII. évf. Különszám

offensive and a rapprochement with Italy and the German Reich began. In the end, these contacts led to the procurement of Italian-made FIAT CV 33 tanks in the mid-1930s. At the same time, Manfred Weiss developed an armored wheeled vehicle, which was delivered as 39 M Csaba in 1940. The Csaba was based on the Straussler AC-III, a British vehicle, which, however, was developed by the Hungarian designer Mike Straussler¹⁷. The first prototype AC I was produced in 1934, and a second prototype AC II in 1935. Following successful test drives, 81 pieces of the 39M Csaba and 12 pieces of the 40M command vehicle were ordered by the Ministry of Defence.

	39 M CSABA	40M CSABA
Weight in tons	5,9	5,8
Crew	4	4
Velocity in km/h	65	70
Armament	1 Tank Canon 2 cm 1x 8mm MG, 1x 8mm IMG	1x 8mm MG
Armor in mm	9-13	9-13

Table 5: Technical data of CSABA (Source: Muijzer, p. 66–67.)

In 1936, Italy delivered 150 light tanks FIAT CV 33. These tanks were stored in Hajmáskér and Örkénytábor. There was no experience at that time in Hungary in the construction of main battle tanks. Because Hungary was forbidden to produce tanks, the development work for a main battle tank began secretly at the Weiss plant under the code name V-3 (vontató = tractor). In 1933, Mike Straussler, who worked for Manfred Weiss as a designer, presented plans for a light battle tank to the Hungarian army staff. In 1936, two prototypes of the V-4 were built. After some modifications, the V-4 was presented to the Ministry of Defense in 1938. Around 1936, some L-60s were purchased by Landsverk in Sweden for testing purposes. The L-60 and V-4 were then tested and the L-60 proved to be the better tank. As a result, the Ministry acquired the license rights of the L-60. The L-60 was then manufactured as 38M Toldi I at MÁVAG and Ganz. Until 1941, 85 pieces of Toldi I were made. From 1941, Hungarian industry was able to produce an improved version of Toldi I, the Toldi II, from which 110 pieces were made at MÁVAG (42 pieces) and Ganz (68 pieces). In 1943, the type Toldi III was produced with a better armor protection and better armament. There are no records of the production and the exact number of tanks completed. After a market observation, Hungary acquired the license rights for the construction of the tank hunter Landsverk L-62. The tank hunter or the antiaircraft tank "Nimrod" was built in 1940 at MÁVAG. The tank hunter version was armed with a 4 cm cannon, the antiaircraft tank with a 4 cm Bofors canon. A total of 135 Nimrods were produced at MÁVAG. Furthermore, ideas for an armored personnel carrier "43 M Lehel" were developed. Because of

¹⁷ https://en.wikipedia.org/wiki/Nicholas_Straussler (retrieved 28 December 2018)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.17

2019. XII. évf. Különszám

other priorities, these ideas were never realized. Because the tanks of the Toldi series were light tanks, the need for medium-sized battle tanks arose. The decision was made to produce a product of the Axis power under licence. The choice fell on the battle tank Škoda T-21. In August 1940, Hungary got the license rights and the first produced tank came under the name Turan I to the tank school in Esztergom. A total of 285 Turan I tanks were produced (59 at MÁVAG, 70 at Manfred Weiss, 74 at Ganz, 82 at Magyar Vagon). Based on their experience in the theater of war in the Soviet Union, the General Staff recognized the need for a heavy battle tank. The new tank was developed on the basis of Turan I. In 1942 the first prototype was presented and 145 heavy Turan II were completed by 1944 (54 at Weiss, 36 at Ganz and 55 at Magyar Vagon).

	Weight in Tons	Crew	Velocity in km/h	Armament	Armor in mm
Toldi I	8,5	3	50	4 cm Tank Canon 1 x 8 mm MG	5-13
Toldi II	8,5	3	50	4 cm Tank Canon 1 x 8 mm MG	5-13
Toldi IIA	9,35	3	47	4 cm Tank Canon 1 x 8 mm MG	5-35
Toldi III	9,45	3	47	4 cm Tank Canon 1 x 8 mm MG	5-35
Nimrod	10,5	6	50	4 cm Tank canon	6-28
Lehel	10,2	1 + 8	46	1 IMG	6-20

Table 6: Technical data of Toldi und Nimrod/Lehel (Source : Muijzer, pp. 53 and 57.)

The most effective Hungarian armored vehicle was the Zrínyi assault gun. The assault gun was mounted on the chassis of the Turan and had a 10.5 cm howitzer as the main weapon. The first Zrínyi did not join the army until March 1944. A total of between 40 and 66 Zrínyi (exact production figures are not available) were produced by Weiss and Ganz.

Towards the end of the war, Manfred Weiss also developed some designs for more powerful battle tanks and assault guns. On the basis of the German main battle tank Panther, the 44M Tas was developed, which had an assault gun Tas on the chassis. However, the M44 Tas did not progress beyond the stage of a prototype, and the Tas assault gun did not go beyond the drawing board.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.17

2019. XII. évf. Különszám

	Weight in Tonnes	Crew	Velocity in km/h	Armament	Armor in mm
40 M Turan	18,2	5	47	1x 4 cm Tank Canon 2 MG 8 mm	13-50
41 M Turan	19,2	5	45	1x 7,5 cm Tank Canon 2 MG 8mm	13-50
43 M Turan	22-23	4-5	47	1x 7,5 cm Tank Canon 2 MG 8mm	13-90/95
Zrínyi	21,5	4	43	1x 10,5 cm Howitzer	13-75

Table 7: Technical data of Turan und Zrínyi (Source: Muijzer, pp. 61 and 63.)

6. NAVAL SHIPBUILDING¹⁸

6.1. BLUE-WATER NAVY SHIPBUILDING

Since 1862 there had already been 12 shipyards with 150 workers in the area of Fiume. After the compromise with Austria, the Hungarian government was not able to develop plans for the economic expansion of Fiume due to domestic difficulties until 1870. Near Fiume the Emperor Charles VI. had already founded the Arsenal Porto Ré. This shipyard had an eventful history. In the Peace of Campo Formio in 1797, the Republic of Venice fell to the victor Napoleon. At this point, shipbuilding stopped. In 1834, the area of the naval yard was leased and in 1836 the first war-paddler-steamer of the k. u.k. Navy, Marianna, was launched. After that only repair work was done. In 1900, the facility was leased by Giuseppe Martinolich, who gave it to Josef Lazarus the same year. Torpedo boats were manufactured there under license from the English shipyard Yarrow & Co until 1905. In 1892, influential merchants and industrialists from Fiume contacted the German Howaldtswerft in Kiel and in the same year the shipbuilding company Fiume Howaldt & Co. was founded. The shipyard was initially equipped with old machines from Kiel, which enabled the shipyard in Kiel to equip the naval yard with the most modern machines. The cooperation with the German shipyard existed until 1903. Then Howaldt had to go. According to reports, the cooperation with Fiume had resulted in a loss of about 500 million mark. At the beginning of 1905 there was a push by Hungarian financial circles and in 1905 the shipbuilding and machine works Danubius (Danubius Hajó-és Gépgyár R.T.) was founded and the site of the former Howaldtswerft was transferred. Ten days after the founding of Danubius, the Lazarus shipyard burned down, leaving 300 workers unemployed. This unexpected event enabled the new company Danubius to find skilled workers immediately. As early as 1906, the Danubius shipyard received the contract for the construction of destroyers of the Huszár class and of torpedo boats of the Kalman class. In order to impro-

¹⁸ Baumgartner L. und Sieche E.: Die Schiffe der k.(u.)k. Kriegsmarine im Bild-Band 2. Verlagsbuchhandlung Stöhr, Wien, 2001, 271–276 and 329–335.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.17

2019. XII. évf. Különszám

ve its capital base, Ganz & Co. and Danubius merged in 1911. Regarding the work process, this fusion meant that the engines, turbines, electrical equipment and semi-finished castings from the Ganz factory in Újpest in Budapest were brought to Fiume to be used for the final production. The number of workers rose from 2,100 in 1911, to 2,397 in 1912 and to 2,812 in 1915. Between 1907 and 1918, the shipyard produced 108 war ships and only one ship for civilian purposes. The largest warship built in Fiume was the battleship "Szent Istvan", which was put into service on November 17, 1915 and was sunk on June 10, 1918 by the torpedoes of an Italian MAS.

Another shipyard in Fiume is associated with the name Robert Whitehead. Whitehead was an English technician and businessman who together with the Austrian naval officer Luppis is considered the inventor of the operational torpedo. Whitehead became the director of the Stabilimento Tecnico Fiumano in 1875 and established a torpedo production. In 1907 the British armament company Vickers Ltd. Armstrong-Whitworth & Co became the main shareholder in this company. The company produced the single-hull boats S.M. U 5, 6 and 12 for the k.u.k Navy.

6.2. BROWN-WATER NAVY SHIPBUILDING

Immediately after the compensation in 1868, the First Hungarian Pest-Fiume Shipbuilding Company (Első Magyar Pest-Fiumei Hajógyár R.T.) was founded in Újpest. In 1870/71 the two Danube monitors Maros and Leitha were built on the shipyard. Other Danube monitors, Szamos and Kórós, were built at the shipyard Schönichen & Hartmann (Magyar Leszámitoló Kazangyára) in Budapest / Újpest in 1891/92. After that, in a ten years' rhythm, further monitors were produced in Budapest. In 1903/04 Temes (I) and Bodrog were produced in the united shipyard Danubius-Schönichen-Hartmann egysült Hajó-és Gépgyár R.T.. During the war, Wels, Barsch, Compó (Tench) and Viza (Hausen) were built in the yard of Ganz & Co-Danubius Gép-, Waggon- és Hajógyár R.T in Újpest and put into service in 1916. In the interwar period, the defense budget did not allow any more new construction. Only after the occupation of the southern parts of Slovakia were efforts made to expand the brown-water fleet.

In 1939, at the shipyard of Laczkovics in Budapest 11 unarmed mine-laying ships of type AM were built at the Danubius shipyard of Ganz and the development of a speedboat was started. The speedboats were armored up to 40 mm and had a 4 cm turret. They were thus the most modern ships of the Danube Riverfleet.

CONCLUDING REMARKS

As the essay shows, during the days of the Austrian-Hungarian empire, the Hungarian armament industry offered a wide range of products. After the First World War until the end of the Second World War, the achievements of the Hungarian armament industry show us that it is also possible for a smaller state to operate an efficient armament industry, but only to the limits of what is possible.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.k.sz.17

2019. XII. évf. Különszám

Post Scriptum: József, thank you for your friendship, stay healthy, and don't get too excited when Újpest FC loses!

BIBLIOGRAPHY

1. Balla Tibor – Csikány Tamás – Gulyás Géza – Horváth Csaba – Kovács Vilmos: The History of the Hungarian Artillery 1913–2013. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2015.
2. Baumgartner L. und Sieche E.: Die Schiffe der k.(u.)k. Kriegsmarine im Bild-Band 2. Verlagsbuchhandlung Stöhr, Wien, 2001.
3. Grosz Peter: Hadow George: Austro-Hungarian Army Aircraft of World War One. Flyer Machines Press, Boulder, 1993.
4. Muijzer P.: The Royal Hungarian Army 1920–1945, Volume II (Hungarian Mobile Forces). Axis, Bayside, 2000.
5. Pánczél Mátyás – Szekeres József – Végh Ferenc: A magyar páncélosalakulatok története – Harckocsik, páncélosok a magyar haderőben. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2015.
6. Punka György – Sárhidai Gyula: Magyar sasok. A Magyar Királyi Honvéd Légierő 1920–1945. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2007.
7. Spielberger, Walter J.: Kraftfahrzeuge und Panzer des Österreichischen Heeres 1896 bis heute. Motorbuchverlag, Stuttgart,

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: [10.32563/hsz.2019.1.ksz.17](https://doi.org/10.32563/hsz.2019.1.ksz.17)

2019. XII. évf. Különszám

RAVASZ ISTVÁN¹**Adalékok a magyarországi harcok befejezéséhez – 1945. április****Additions to the End of Fighting in Hungary – April 1945****Absztrakt**

Hazánkban az 1989–1990-es rendszerváltásig április 4-én emlékeztek a magyarországi harcok befejeződéséről a Totális Háborúban, közkeletűbb nevén a második világháborúban. Nemesmedvesen, ahol egy T–34 típusú harckocsit is felállítottak, évente ünnepséget tartottak, ötévente pedig a Magyar Néphadsereg is díszszemlét rendezett Budapesten, együtt a társfegyveres testületekkel. Mindent szépen megterveztek, a rendezvények látványosan zajlottak le. Az embereknek kitüntetésekét osztogattak, a naptárban pedig piros betűk jelezték ezt a kiemelt napot. Csupán a nap és a helyszín nem stimmel.

Kulcsszavak: második világháború, Nyugat-Magyarország, Nemesmedves, Magyarbüks, Pinkamindszent, Szentpéterfa, befejezés, Birodalmi Védőállás

Abstract

Until the systemic change that took place in 1989-1990 commemorating the end of Total War, more commonly known as World War Two was celebrated on 4 April in Hungary. In Nemesmedves where a T-34 tank was placed celebrations were held on an annual basis, and every five year a big military parade was held in Budapest together with armed partner organizations. Everything was planned accordingly and the events took place spectacularly. People were given decorations, and in the calendars this special day was marked with red letters. Only the day and the place was wrong.

Keywords: World War Two, West-Hungary, Nemesmedves, Magyarbüks, Pinkamindszent, Szentpéterfa, end, Imperial Defensive Position

¹ HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, hadtörténész-muzeológus, E-mail: rid.kalman@mail.militaria.hu

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.18

2019. XII. évf. Különszám

A rendszerváltás egyik külső jegyeként a Minisztertanács még 1990-ben munkanappá nyilvánította április 4-ét. Ilyen esetekben óhatatlanul felidéződnek a régi, piros betűs fejlécek alatti szalagcímek.² Évtizedeken át hivatalos és egyszerű emberek, iskolások zárandokoltak el Nemesmedvesre, a betontalazaton álló T–34-eshez. Egész Európa láthatta (ha érdekelte) a Hősök terén minden ötödik évben megrendezett monstre díszszemléket, ahol katonák, határőrök, rendőrök és munkásőrök tisztelegtek az állami- és pártvezetők előtt. Április negyedikéből tér lett, üzem és termelőszövetkezet.

Ezen írás nem kíván állást foglalni abban, hogy az 1944 kora ősztől 1945 tavaszáig történeteket hogyan kell(ene) minősíteni, a magyarországi harcok befejezésével kapcsolatban szeretne bizonyos kérdésekre, elsősorban történésekre, helyszínekre, igazolható tényekre rámutatni. Az előbbi kérdésében – hosszabb távon – érzelmeiktől sem mentes vitával számolhatunk, amelyben az olvasók jelentős hányada – már évtizedek óta – is kialakította vagy kialakítja saját álláspontját. Talán ezért nem érdektelen végiggondolni a következőket. Hazánkban hosszú és súlyos harcok dúltak. A náci Német Birodalommal összefonódott Szálasi-államgépezetet, annak – mai szóval – terrorszervezeteit idegen hatalom hadserege szorította ki az országból, felszabadítva azt egy új államiság kiépítéséhez. Igen ám, de – szövetségeseivel együtt – kiszorította a magyar nemzeti haderőt is. Ebből a szempontból nem az a perdöntő, hogy a Hungarista Munkaállam által a Magyar Királyságtól „megörökölt” Magyar Királyi Honvédséggel a Szálasi-vezetésnek milyen tervei, elképzelései voltak. A honvédek – esküjükhöz híven – hazájukat védték, a német katonák hazájuktól igyekeztek távol tartani a frontot azokkal a szovjet katonákkal szemben, akik a nácizmus elleni harcon túl egy despotikus birodalom terjeszkedéséért is harcoltak, miközben maguk is hittek felszabadító küldetésükben. Más kérdés, hogy Magyarország ténylegesen felszabadult-e egy valóban önálló állami lét megteremtéséhez. Ma már tudjuk: nem.

A „felszabadítás” kategóriát egyébként a korabeli hivatalos szovjet szóhasználat Magyarország vonatkozásában nem alkalmazta. A politikai megítéléstől alapvetően függő moszkvai terminológiát igen szemléletesen példázzák az 1945. június 9-én alapított emlékművek, amelyeknek szövegezésében különbséget tettek felszabadított és elfoglalt nagyvárosok között. A „felszabadított” városok csoportjába tartozott Belgrád, Varsó és Prága (Za osvobodzgyénijje Belgrada stb.); az elfoglaltakéba Budapest, Bécs, Berlin és Königsberg (Za vzjatijje Budapesta, stb.).³

1. A KIEMELT DÁTUM MÉGSEM KIEMELT

A nyolcvanas évek első felében, megalapozott – elsődlegesen helytörténeti – tudományos kutatások eredményeként már napvilágot láthattak eltérő vélemények is. A szűken vett

² A lényegét jól adja vissza a következő idézet: „1945. április 4-én Nemesmedves birtokba vételével befejeződött Magyarország felszabadítása – hazánk területén elhallgattak a fegyverek.” Ólvedi Ignác: Nyugat-Magyarország felszabadítása. Magyar Néphadsereg Politikai Főcsoportfőnökség, Budapest, 1980, 15.

³ P. N. Poszelov (szerk.): A Nagy Honvédő Háború története 1941–1945. IV. kötet Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1966, 352/b. és 488/b.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.18

2019. XII. évf. Különszám

tudományos köztudatba bekerült, hogy a magyarországi harcok (nem a hadműveletek, mivel azok az adott térségben átnyúltak az országhatáron) 1945. április 11–13-án Körmen–Szentgotthárd térségében értek véget.⁴ A hivatalos álláspont azonban továbbra is április 4-ét (a Magyar Néphadsereg utolsó díszszemléjét is 1985. április 4-én rendezték meg) és Nemesmedvest képviselte. Csakúgy, mint az elsőség kérdésében 1944. szeptember 23-át és Battonya térségét, jöllehet ennek helytelen volta már korábban bebizonyosodott.⁵

Heinz Guderian vezérezredes, a német szárazföldi csapatok főparancsnokságának (OKH: *Oberkommando des Heeres*), főnöke 1944. szeptember 22-én megerősített vonalak kiépítését rendelte el a Kárpát-medencében. Német szempontból ezek egyik legfontosabbika volt a Németország keleti határait, egyben a csak kis részben megvalósított Alpesi Erőd (*Alpenfestung*) előterét lezáró Birodalmi Védőállás (*Reichsschutzstellung*). Ausztria határa akkor a Harmadik Birodalom Ostmark, azon belül Donau Reichsgau tartományának határa volt.

Katonai szempontból célszerű, hogy ha van rá elegendő idő, akkor a védelmi rendszer peremvonalát a magaslatok ellenség felé eső lejtőin igyekeznek kialakítani. Ezen a tájon, vagyis Körmen–Szentgotthárd térségében a támadónak minden esetben a – helybeli szóhasználatlalt – község-mag elfoglalása után külön kellett megrohamoznia annak hegyvidékét. A szovjet hadsereg a számára idegen terep- és településviszonyok között természetesen a község-magok birtokba vételét tekintette mérvadónak, s a különböző szintű parancsnokok is ezt adták meg napijelentéseikben.

⁴ Ezek egyik legjelentősebbike Zielbauer György tanulmánya: Adalékok Vas megye felszabadításához. In: Korom Mihály – Szeredi Péter (szerk.): *Tudományos Szocializmus Füzetek – 77*. Művelődési Minisztérium, Budapest, 1984, 36–52. Ugyanerről ír az osztrák hadtörténész, Manfred Rauchensteiner: *Der Krieg in Österreich 1945*. 2. kiadás, Bundesverlag, Wien, 1984, 273–274.

⁵ 1944. szeptember 23-át adta meg a legtöbb, a rendszerváltás előtti időszakban itthon megjelent mű, például Ölvedi Ignác: Magyarország a felszabadító hadműveletek megindítása előtt. In: Száva Péter (szerk.): *Magyarország felszabadítása*. Zrínyi Katonai Kiadó–Kossuth Kiadó, Budapest, 1980, 91.; Dombrády Loránd – Tóth Sándor: *A Magyar Királyi Honvédség 1919–1945*. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1987, 362. Ezt követik a hivatalosan közölt tanulmányok is, így Korom Mihály: Az ország felszabadulásának megindulása és az elsőnek szabaddá vált magyar község kérdése, valamint Zielbauer György: Nagylak vagy Elek az elsőnek felszabadult magyar község c. írásai, In: Korom Mihály – Szeredi Péter (szerk.): *Tudományos Szocializmus Füzetek – 67*. Művelődési Minisztérium, Budapest, 1982, 9., illetve 35. E két tanulmány négy községet lát el az „első” címkével, ám már nem a korábban általánosan hirdetett 1944. szeptember 23-i, hanem 24-i dátummal Csanádpalotát, amelyet 14 óráig, Királyhegyest, amelyet 15.45-ig, Nagylakot és Eleket, amelyeket 16.00-ig foglaltak el a szovjet csapatok. Ez utóbbiak is megkérdőjelezendők azonban, ám már nem dátumszerűségükben, hanem azért, mivel figyelmen kívül hagyják Magyarország akkori határait. Olyan ez, mintha az 1683–1699-es törökellenes felszabadító háborúkat sem az 1718-tól teljessé váló államterületen követnék végig, hanem megállnánk az ország közepén, az 1664. évi vasvári békében meghúzott határvonalnál, s Budát például nem sorolnánk Magyarországhoz. Az igazi kezdőpont 1944. augusztus 25-re tehető, amikor az akkor Magyarország részét alkotó Székelyföldre Marosvásárhely térségében betört a román haderő, illetve 26-ra, amikor az Úz és a Csobányos völgyében, továbbá az Ojtozi-szorosban a szovjet hadsereg elérte és átlépte a korabeli magyar határt, s az utóbbiban birtokba vette az első magyar községet, Sósmezőt. Sylvester Lajos: *Úz-völgyi hegyomlás*. H-Press Kft., Sepsiszentgyörgy, 1996, 20–28.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.18

2019. XII. évf. Különszám

A Körmen–Szentgotthárd szakaszon a Birodalmi Védőállás első védőöve – a domborzatot – követve jórészt a határ magyar oldalán húzódott. Ezt a szektort többször lejártam, magyar és osztrák oldalon egyaránt, legelőször még 1989-ben. (Csupán érdekességként említem meg, hogy az osztrák oldalon egyedül és teljesen szabadon, míg a magyar oldalon a Magyar Néphadsereg Vezérkara és a BM Határőrség Országos Parancsnoksága pecsétetes papírjaival is csak sorhatárőrök kíséretében. Igaz, ennek értékes hozama is volt, mivel a terepet ismerő határőrök szinte mindent meg tudtak mutatni, állást, bunkert, árkot stb., ellenben osztrák oldalon mindent magamnak kellett megtalálnom.) Felkutattam az állások maradványait, felkerestem helytörténeteseket, plébánosokat, áttanulmányoztam a Historia Domus-okat (lelkészek által naponta vezetett történelmi könyveket). Amit még egyáltalán látni lehetett – s 1989-ben éppen a határsávnak köszönhetően, ha romosan is, de megvoltak az egykori védelmi építmények – azt térképre rajzoltam és lefényképeztem. A levéltári és a könyvészeti anyagokon túl a helytörténelmi adatokat és helyszíni tapasztalataimat is felhasználva egyértelművé vált, hogy a magyarországi harcok a térségben nem április 4-én és nem Nemesmedves elfoglalásával fejeződtek be.

2. A BEFEJEZŐ HARCOK SZÍNTERE

2.1. RÁBAFÜZES TÉRSÉGE

Rábfüzes 1945-ben meglévő 274 lakóházából 161 április 11-én került a szovjet csapatok birtokába.⁶ A 161 ház a „hegyvidéken” volt,⁷ ami Nyugat-Magyarország ezen, vasi (és mellette zalai) övezeteiben nem összefüggően lakott területet jelent, hanem kisparcellákat, kerteket, elszórt lakó- és gazdasági épületekkel. Ilyen jelleggel bírt Rábfüzes-hegyvidék is, a későbbi kitelepítésekig.⁸

A Birodalmi Védőállás peremvonala, kettészelve a hegyvidéket a 324,4 magassági pont–Csókás-hegy–Csóka-hegy déli lejtőin húzódott. Az állások maradványai itt, mint a térségben sok helyen, nyomokban még ma is fellelhetők. Miután a szovjet csapatok a község-magot március 31-én elfoglalták,⁹ a Köves-mező a „senkiföldjévé” vált. Egy kisebb központ is volt itt: a Levente-hegy tövében romjaiban még megtalálható Lang-kocsma csak április 11-én került szovjet kézre, a hegyvidék többi részével együtt. A terep nem tette lehetővé védelmét, mivel egy észak-dél irányú völgy kiszélesedésében épült. Közvetlen felette, a hegyoldalakon, de még magyar területen húzódtak a lövészárkok, amelyek viszont a Lang-kocsma elfoglalását tették lehetetlenné.

Rábfüzes elfoglalása mégsem tehető április 11-ére,¹⁰ mivel egyrészt a Lang-kocsma térsége külterületi, másodlagos központ volt, másrészt a község tényleges központját a

⁶ Zielbauer: i. m. 40–41., valamint Magyarország helységnévtára. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal – Hornyánszky RT, Budapest, 1944, I–216.

⁷ Zielbauer: i. m. 40–41.

⁸ Dankovics Ferenc rábfüzesi iskolaigazgató (1989), helytörténész adata.

⁹ Zielbauer: i. m. 40., valamint Dankovits adata.

¹⁰ Zielbauer: i. m. 41., valamint Dankovics állítása.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.18

2019. XII. évf. Különszám

községháza, az iskola, a templom, valamint az összefüggő polgárházak alkotta főtca képezte. A község-mag ugyan március 31-ét követően többször gazdát cserélt, ám április 3-ától végérvényesen a szovjet csapatok birtokolták.¹¹

Ráabafüzes térségét keleti irányban a Szentimre-teleppel a Sánta-völgy köti össze. Településszerkezetileg a völgy a hegyvidékhez csatlakozott. A védőállások itt az Alsó-Sánta-völgyet lezáró lejtőkön épültek ki, legnagyobbbrészt ugyancsak magyar területen. A német csapatok egy időben veszítették el a hegyvidékkel.

2.2. SZENTIMRE-TELEP TÉRSÉGE

Szentimre-telep, az akkor kicsiny hegyvidéki központ ma már nem létezik. A központjában álló templom azonban igen, amely Felsőrönöké volt.¹² A védőállásokat a templomdomb déli és keleti lejtőin alakították ki. A templom maga is megerősített pont volt. Falán kézi- és nehézfegyverekből származó belövések voltak láthatók még 1990-es évek első felében is. (A templomot, amely néhány méterre a határtól, annak magyar oldalán áll, a két ország azóta közösen renováltatta, s közösen, alkalmasszerűen használja.)

A Felsőrönökről a Szentimre-telephez vezető út egy hosszanti völgyben vezet, amelynek két oldalán, a lejtőkön további állásmaradványok fedezhetők fel. A Szentimre-telep szovjet elfoglalása is április 11-én következett be, egy időben Ráabafüzes hegyvidékével, pontosabban 1-2 órával azután.¹³

2.3. NEMESMEDVES TÉRSÉGE

Tovább haladva keletnek, a peremvonal a Szentimre-telep és *Nemesmedves* között a Rám-hegy–Suszter-hegy–Magyar-hegy vonalat követte, alapvetően itt is magyar területen. A Savanyú-hegyen egy körkörösén védhető vezetési pontra hívta fel figyelmemet egy helyi lakos.¹⁴ A község belterülete április 4-én véglegesen szovjet kézre került,¹⁵ de a vezetési pontot csak az április 11-i harcok során veszítették el a németek.¹⁶ A falu történetével foglalkozó munkákban így jelentek meg a község területén 10-éig hullámozó harcokra történő utalások.¹⁷

¹¹ Veress D. Csaba: A Dunántúl hadi krónikája 1944–1945. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1984, 319.

¹² Az esztergomi érsekség, szombathelyi püspökség, németújvári főesperesség, németújvári esperesi kerület egyházi közigazgatási hierarchián belül a Szent Imre templomhoz tartozott, mint Felsőrönök plébánia fiilája a magyarországi római katolikus egyházszervezet kiteljesedésekor Borosgödör (Inzenhof), Jakabháza, Ráabafüzes és Sándorhegy (Tschanigraben). In: A katolikus Magyarország. Stephaneum, Budapest, 1902, 432., valamint Magyarország helységnévtára. i. m. I–216.

¹³ Zielbauer: i. m. 41.

¹⁴ Prépost Imre, aki korábban is a községben lakott. A továbbiakban Prépost.

¹⁵ Zielbauer: i. m. 39.

¹⁶ Prépost elmondása.

¹⁷ Zielbauer: i. m. 39–40., valamint a vasszentmihályi római katolikus plébánia Historia Domusa I. kötetének 1945. április 4-i, 11-i, 12-i és május 9-i bejegyzései. Utóbbiban szerepel a következő mondat: „Április 10-én még itt Nemesmedvesen a németek bent voltak az országban.”

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

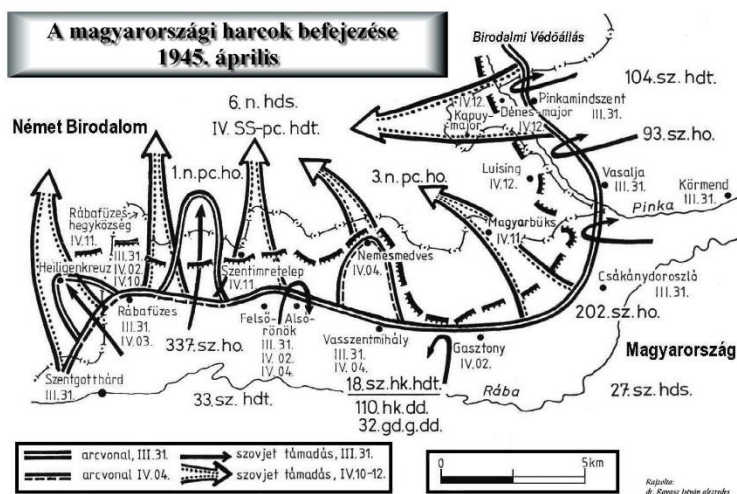
DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.18

2019. XII. évf. Különszám

2.4. MAGYARBÜKS TÉRSÉGE

A peremvonal innen keletre „*valamelyest kapcsolódott a [...] Magyarbüks település körzetében*” kiépült védőállásokhoz, olvashatjuk a térség történetét bemutató tanulmányban.¹⁸ *Magyarbükstelep* (a korabeli anyagok kötőjel nélkül, egybe írták, ellentétben Szentimreteleppel), Csákánydoroszló külterülete¹⁹ közvetlen a határnál, Nemesmedvestől keletre feküdt. Helyét ma már csak egy házrom jelzi. Nem függött össze az anyaközséggel, attól légvonalban 4,5 km-re terült el. A német peremvonal Magyarbükstől délre húzódott, a Konicsár-dombok lejtőin, nem egészen 1 km-re a 8-as főútvonaltól, azzal párhuzamosan. (Az ott még ma is megtalálható állásmaradványokat a Magyar Hadtudományi Társaság Csata-és Hadszintérkutató Szakosztályának dr. Négyesi Lajos alezredes vezette csoportja 2006-ban feltárta.)

A korábbi munkák és az ismert források nem írnak külön Magyarbüks elfoglalásáról (talán azért nem, mert a néhány ház közigazgatásilag nem volt önálló). Az állások elhelyezkedése, a terepviszonyok és a történések azt valószínűsítik, hogy ez április 11-én történt. Ezt erősíti meg a Birodalmi Védőállás feladását elrendelő német parancs is. A német forrásokban nem található utalás a Birodalmi Védőállás áttörésére a Konicsár-dombokon április 11. előtt, azokból egyértelműen az derül ki, hogy a német védők csak 11-én, a parancs vételét követően adták fel azt, és vonultak vissza az északnyugatnak, Németújvár (Güsing) irányába folyó Strém-patak völgye felé.²⁰

¹⁸ Zielbauer: i. m. 38.

¹⁹ Magyarország helységnévtára. i. m. I–151., I–381.

²⁰ Rauchensteiner: i. m. 274.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.18

2019. XII. évf. Különszám

A fentiekből az következne, hogy Magyarbüks az utolsó a különálló települések közül, amely szovjet kézre került, mégpedig április 11-én délután. A probléma azonban nem ennyire egyszerű.²¹

Egy visszaemlékezés szerint (noha dokumentumok erről nem lelhetők fel) április 1-jén egy kisebb szovjet osztag (harcfelderítő járőr) a Strém völgyében, amelybe Kemestaródfa felől hatoltak be, „hátról” elérte a települést, majd elhagyva azt, az erdőben beásta magát és – életjelt nem adva – ott maradt 11-éig. Ez azért történhetett, mert a visszavonuló német csapattörédek között még átjutott a patakmederben, ám ezt követően az átmenetileg megszilárduló német vonalakon át már nem tudott visszatérni. Déli irányban sem kísérelhette meg a kitörést, hiszen a hegygerincen átkelve a 8-as út mentén kiépített állásokhoz ért volna, s ahhoz kevés volt az ereje, hogy azokat hátbatámadja. Az itt történtek nem befolyásolták a térségben zajló eseményeket, miután elszigeteltek voltak.

2.5. VASALJA ÉS KEMESTARÓDFA TÉRSÉGE

Az árokrendszer a Konicsár-dombtól a Nagycsákányt (ma Csákánydoroszló része) Magyarbükssel összekötő műút mentén északnak fordult, majd 1,5 km után a határral párhuzamos dombvonulat déli szegélyén húzódott a 256-os magassági pontnál állott *Heccskunyhóig* (Kemestaródfától 1 km-re nyugatra). Innen a peremvonal visszakanyarodott nyugatnak a dombvonulat északi lejtőjén, majd élesen északnak fordulva a Strém-patak–Luising (Lovászd) íven érte el a Pinkamindszent nyugati határában lévő Dénes-majort. Ez felveti Vasalja korábban elfogadott április 3-i elfoglalási dátumának felülvizsgálatát.²²

Visszavonuló német csapattörédek a nagyhét hétfőjén keleti irányból jelentek meg *Vasalja* és *Kemestaródfa* térségében, magyar alakulatok csak két nappal később. A másnap, vagyis kedden érkező újabb németek (hevenyészett) állások építésébe fogtak. Nagypénteken ezzel felhagyva Pinkamindszent felé elvonultak. Az utolsó német, illetve magyar katonák nagyszombaton déli fél kettőre elhagyták a terepadottságok miatt nehezen védhető Vasalját. Nem sokkal később beérkeztek a szovjet csapatok.²³ 1945-ben a nagyszombat

²¹ A *Hítel* 1990/6., majd a *Sic itur ad astra* 1991/1. számában tettem említést első ízben Magyarbüksről, arról a településről, amellyel az 1945-ös harcokról író feldolgozások, illetve az (ismert) források nem foglalkoznak. Első helyszíni utamon nem találván egykori lakosokat, egy felhívást is közzétettem, várva esetleges jelentkezésüket. Ennek nyomán keresett meg dr. Ferenczy Gyula, aki bár nem volt helybéli lakos, de egy Erdélyből menekült család 13 éves tagjaként Magyarbüksön élte át 1945 húsvétját. Második helyszíni utam első napján elkísért. A színhelyeket megmutatva, az akkor történetekről a következőket mondta el. Magyarbüksre már április 1-jén szovjet katonák érkeztek. Kelet felől, a Strém-patak völgyében jött át a német állásokon egy néhány fős járőr, egy tiszt vezetésével. Érkezési irányukból ítélve a Körmentől északra álló 104. lövészhadtesthez tartozhattak, nem a Magyarbüksre 11-én, a szovjet támadás felújításakor dél felől bevonult 33. lövészhadtesthez. A közbeeső napokban állásokat ásattak a lakosokkal az erdőben, a településtől nyugatra. A kicsiny falu körzetét 1-jét követően sem hagyták el, de a falut magát igen. Elmondását, az ismert írott források nem erősítik meg, de meg sem cáfolják. Írásos visszaemlékezést helyezett el a Hadtörténelmi Levéltárban.

²² Zielbauer: i. m. 41., 46.

²³ Pálmai Kálmán elmondása a *Historia Domus* kéziratának 1945. március 26-31-i bejegyzései alapján.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.18

2019. XII. évf. Különszám

március 31-ére esett.²⁴

A községtől délkeletre 1 km-re terült el és terül el mai is a *Bagóné-erdő*, ahol március 31-től szovjet csapatok táboroztak. Vasalja Historia Historia Domusa aznapi bejegyzése utal is erre: „... a szovjet katonák. Éjjel ellepik a környéket.”²⁵ A Vasalját Kemestaródfával, illetve a 8-as úttal összekötő utat keletről a Bagóné-erdő határolja. A Birodalmi Védőállás „sarokpontja”, az 1989-ben romjaiban még megtalált, de ma már fellelhetetlen Heccs-kunyhó Vasaljáról csak ezen át érhető el. A szovjet jelenlét az erdőben lehetetlenné tette az összeköttetés fenntartását Vasalja és a kiépített állásrendszer között.

Pinkamindszent belterülete, a falut Körmenddel összekötő úttal együtt március 31. óta szovjet kézen volt.²⁶ Vasalja ebből az irányból is elszigetelődött tehát a Birodalmi Védőállástól.

A Vasaljától nyugatra 2,5 km-re található Lovászdomb dombvonulatra épült, ezen húzódott a kiépített peremvonal. A Pinka-folyó két oldalán, csaknem teljesen kitöltve a két falu között, vizenyős lapály terült el (ezért is épült az 1921 óta Ausztriához tartozó község a magaslatra). Ezen a mocsaras területen harcjárművek haladására alkalmas út nem vezetett át. Gyalogos csoportok közlekedése is bizonytalan volt, kivált tavaszi hóolvadáskor – 1945. április első harmadában pedig éppen megolvadt a hótakaró. A terület ráadásul a Bagóné-erdőből közvetlen irányzású nehézfegyverekkel belőhető.

Mindezek ismeretében nehezen tételezhető fel, hogy a Bagóné-erdő és Pinkamindszent elvesztését követően a németek Vasalja védelmét erőltették volna, kockáztatva a községben rekedést, 2,5 km-rel a hátuk mögött előre kiépített erős védőállásokkal, de köztük és az árokrendszer között mocsárral. Pinkamindszent falukronikája ugyancsak arra utal, hogy Vasalja elfoglalása már március 31-én megtörtént: „*Ugyanezen a napon a bekerítés veszélye elől Ausztriába visszavonult német hadsereg nyomában [...] a szovjet hadsereg Körmend–Pinkamindszent vonalig a körmendi járás északi részét*” elfoglalta.²⁷

Mindezt erősíti meg, hogy a Moszkva melletti Podolszk katonai levéltárában található szovjet hadművelleti jelentőtérképek közül az egyik már április 1-jén Vasaljára jelöli be a szovjet 93. lövészhadosztály parancsnokának harcálláspontját.²⁸

2.6. PINKAMINDSZENT TÉRSÉGE

Lovászdától észak felé a dombvonulat, amelyen tehát a peremvonal kiépült, *Pinkamindszent* határához tartozik. A falu és a dombvonulat között a vizenyős lapály folytatódik. Ezen

²⁴ Szentpétery Imre: A kronológia kézikönyve. Könyvtérképesítő Vállalat, Budapest, 1985, 168.

²⁵ Zielbauer: i. m. 41., valamint Pálmai adata.

²⁶ Zielbauer: i. m. 41.

²⁷ Kömlői Sándor: Pinkamindszent község monográfiája. Kézirat Vasalja községi könyvtárában. Kijegyzetelve 1989-ben. 73., 1945. március 31-re vonatkozó bejegyzés: A „Pinkamindszent kivételével” megjegyzés a faluhoz tartozó Dénes- és Kapuy-major 12 nappal későbbi elfoglalására utal.

²⁸ SzHEMA nasztupatyelno oboronityelnih vojev 104 szk sz 1. 4. 45. Boevije donyesznyija staba 104 sztrekovej korpusz sz 31 marta do 5 aprolja 1945 goda. Centralnij Arhiv Minyisztersztvo Oboroni Rosszjiszkoj Federaciji (Az Oroszországi Föderáció Védelmi Minisztériumának Központi Levéltára, a továbbiakban CAMO) f. 996, op. 1, d. 149, ll. 337–370.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.18

2019. XII. évf. Különszám

kelet–nyugati irányban a Körmend–Németújvár út- és vasút egy-egy töltése vezet át. A vasút a Zengő-hídnál érte el a dombvonulatot, amelytől nyugatra a Tamás-erdő, s a Proletártérdek található. Utóbbi középpontjában állt a Pinkamindszent külterületét képező *Alsó- vagy Kapuy-major*.²⁹ A peremvonal mögött 1 km-re lévő major német vezetési pont volt.

A dombvonulat és a falu között, a Pinka jobbpartján a közúti hídnál áll a *Felső- vagy Dénes-major*, szintén Pinkamindszent külterülete.³⁰ Március 31. és április 12. között ez a mezőgazdasági központ a senkiföldjén feküdt. A védők tüzzel lefoglák a Pinka menti mocsaras területet. A védőállásokat (közel) tökéletes tűzérési vagy légi rombolásuk nélkül gyakorlatilag nem lehetett megközelíteni. A töltésre szoruló szovjet harcokcsikát a németek egyesével lötték ki, a roncsok pedig eltorlaszolták a vizenyős részen átvezető utakat. Magát a lapályt a tavaszi áradás teljesen elborította. (Az első harcokcsik kilövése után a szovjet parancsnokok, akik saját maguk tapasztalták a német harcokcsik elsüllyedését 1945. március 6-át követően Székesfehérvártól délre, a Sárreéten, nem akartak ugyanabba a hibába esni, s nem vezényelték páncélosaikat a lapályra.)

A Körmend felől érkező szovjet erők Pinkamindszent belterületét március 31-én menetből birtokba vették,³¹ megkíséreltek „lendületből” továbbhaladni nyugatnak, a két töltésen azonban a német tűzben elakadtak. A front a vizenyős lapály, a Sásomi-rét két oldalán megmerevedett. Amikor április 11-én összeomlott a német védelem a Rábafüzes–Nemesmedves szakaszon, a Pinkamindszent külterületein védekező alakulatok is felkészültek az elrendelt visszavonulás végrehajtására.³²

Csakhogy 12-én hajnalra a délről (s nem keletről, a falu felől) érkező szovjet ékek már a Kapuy-major és Szentkút (Heiligenbrunn) közé kerültek. Így a német 3. páncélos hadosztály II/3. páncélgénagyvezető-zászlóalj, Helmuth *Seifert* százados vezetésével hajnali fél három után kitöréssel indította meg visszavonulását a németújvári úton.³³ A Pinkamindszent belterületén álló 93. szovjet lövészhadosztály részei e visszavonulást észlelve tudtak újra mozgásba lendülni s a mocsaras területet leküzdeni. Átszaladva a Dénes-major körzetén, elérték a Kapuy-majorot. Mai ismereteink szerint ez a két major volt az utolsó, szovjet csapatok által elfoglalt házegyüttes Magyarország mai területén.³⁴

3. A MAGYARORSZÁGI HARCOK BEFEJEZÉSE

A Birodalmi Védőállás Steiermark szektorának Güssing védőszakaszában (Szentgotthárd–dél–Moschendorf-észak)³⁵ lezajlott harcokban a német 6. hadsereg IV. SS-

²⁹ Magyarország helységnévtára. i. m. I–475.

³⁰ Uo.

³¹ Zielbauer i. m. 41., valamint Pálmai adata.

³² A visszavonulást Hermann Balck páncélos tábornok, a német 6. hadsereg parancsnoka rendelte el az 1945. április 10-i rábakeresztúri (heiligenkreuzi) szovjet áttörést követően: Rauchensteiner: i. m. 274.

³³ Traditionsverband der Ehemaligen Dritten Panzer-Division: Geschichte der 3. Panzer-Division. Richter, West-Berlin, 1967, 477.

³⁴ Zielbauer: i. m. 41.

³⁵ Manfred Rauchensteiner: A második világháború vége Ausztriában, különös tekintettel a Magyar Királyi Honvédség sorsára. *Hadtörténelmi Közlemények*, új évfolyam XXI (1974/2). 318.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.18

2019. XII. évf. Különszám

páncéloshadtest 1. és 3. páncéloshadosztálya (Rábafüzes térsége, illetve Nemesmedves–Pinkamindszent terepszakasza), vele szemben a szovjet 27. hadsereg 104. lövészhadtest 93. lövészadosztálya (Pinkamindszent–Vasalja terepszakasza), valamint 33. lövészhadtest 202. (Csákánydoroszló körzete) és 337. lövészadosztálya (Felsőrönök–Rábafüzes terepszakasza), továbbá a szovjet 18. harckocsihadtest 110. harckocsidandára és 32. gárda-gépesítettandára vett részt. Április 10-én Heiligenkreuz (Rábakeresztúr) térségében a szovjet 37. lövészhadtest (108. gárda-lövészadosztály, 316., 320. lövészadosztály) ment át támadásba. Ehhez csatlakoztak április 11–12-én jobbról a fenti erők.³⁶

A magyarországi harcok (nem hadműveletek) befejeződésével kapcsolatban – megítélésem szerint – a fentiek alapján három dátum-határ állapítható meg:

1945. április 4.: Nemesmedves elfoglalása után közigazgatásilag önálló községet német–magyar csapatok már nem tartottak;

1945. április 11.: a különálló települések közül Magyarbüks került utolsóként a szovjet csapatok kezére. Ugyanekkor esett el a szintén különálló Szentimre-telep és az vele a „hegyvidékkel” összefüggő Rábafüzes-hegyközség, közülük a leghamarabb ez utóbbi;³⁷

1945. április 12.: a Pinkamindszenthez tartozó Dénes-, majd Kapuy-major szovjet csapatok általi birtokba vételével Magyarország mai határain belül véget érnek a harccselekmények.

A fent elmondott eseményekkel kapcsolatban azonban nagyon lényeges, hogy azok során a front, mint összefüggő arcvonal hagyta el az ország területét. Ez az, ami miatt a fenti események jelentik – megítélésem szerint – a magyarországi harcok befejezését. Az ezt követően történtek már más kategóriába tartoznak. A történelmi eseményeket, azok kezdetét és végét célszerű és szokásos is konkrét történésekhez kapcsolni. Esetünkben ilyen az összefüggő front és vele a harcoló seregtestek, csapattestek átlépése a nyugati magyar országhatáron.

Nem tekinthetők mérvadóknak – megítélésem szerint – azok a dokumentumok, amelyek egyes helybéli lakosok lőtt seb általi haláláról tudósítanak, noha vannak, akik ennek alapján ítélik meg azt, hogy melyik községet illeti meg „az utolsóság elsősége”. Ilyen megfontolás alapján a háború még sokáig nem ért volna véget Magyarország területén, hiszen a már távolodó, ám északnyugatnak lassan haladó arcvonalból még napokig érkezhettek eltévedt lövedékek, később pedig az erdőkben bujkáló kimerült, éhes, kétségbeesett, a szovjet hadifogságot mindenáron elkerülni igyekvő – elsősorban német – katonák okozhattak lőtt sebeket.

³⁶ A hadműveletek lefolyásáról a térségben a kronológiai eseményeket feldolgozó részekben foglaltakon túl lásd: Rauchensteiner: A második világháború vége Ausztriában. i. m.; Uő: Der Krieg in Österreich 1945. i. m. 270–275., Zielbauer: i. m. 39–45. A német–magyar Dél Hadseregcsoport (Heeresgruppe Süd) napijelentései 1945. március 30. és április 12. között: Rauchensteiner: Der Krieg in Österreich 1945. i. m. 451–474.

³⁷ Ferenczy visszaemlékezése.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.18

2019. XII. évf. Különszám

Van nézet, amely azt képviseli, hogy Szentpéterfa volt az utolsó, szovjet csapatok által elfoglalt magyar község.³⁸ Ez a megállapítás azonban nem állja meg helyét, mivel egyrészt a község maga március 31-én elesett, másrészt a Pinka-folyó vizenyős lapálya, a mocsaras terület nyugati oldalán húzódó dombvonulattal együtt osztrák területen található. A Birodalmi Védőállás peremvonalát ezen a dombvonulaton építették ki, amely egyébként észak felé szerves folytatása a Pinkamindszenttől nyugatra húzódó dombgerincnek. Az igaz, hogy itt a védőállásokat a németek csak április 13-án adták fel, de nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy az előre kiépített és napokig tartott védőállások osztrák területre estek. A falu nyugati széle maga a határ. A front Szentpéterfánál tehát nem magyar területen húzódott, hanem attól néhány száz méterre nyugatra. Néhány száz méterre pedig a második világháborúban használt kézfegyverek lövedékei igenis elhatoltak.

A tanulmányban a „szovjet” fogalmat használom, holott ez ma, a 21. század első negyedében már anakronisztikusan hangzik, s a korabeli magyar és német szóhasználat is az „orosz” megjelölést alkalmazta. Tudvalévő azonban, hogy a Vörös Hadseregben egyaránt szolgált katonák a volt Szovjetunió valamennyi területéről. Nem jelentett nemzeti-ségi vagy tagköztársasági megkülönböztetést a hadseregcsoportok (frontok) elnevezése sem: a belorusz hadseregcsoportok nem csupán fehéroroszokból, az ukrán hadseregcsoportok nem csak ukránokból álltak.³⁹ Nevében orosz hadseregcsoport (Rosszijszkij Front) nem is létezett. A Szovjetunió hadereje egységes volt (nem számítva a partizánalakulatokat), egységes vezényleti nyelvvel, az oroszsal. Hasonlóan a korábbi cári orosz birodalmi haderőhöz, csak más konkrét megjelenési formában és (főként) más ideológiai tartalommal. Ezt a birodalmi egységességet, amit az első világháborúban az „orosz” testesített meg, a második világháború időszakára már az állam nevében is szereplő „szovjet” terminus-technikus szimbolizálta. A „szovjet” szó használata az „orosz” helyett – megítélésem szerint – továbbra is helytállóbb tehát.

S miként lett április 4-ből piros betűs „Április Negyedike”? A 3. Ukrán Hadseregcsoport (3-ij Ukrainszkij Front) parancsnoka, Fjodor Tolbuhin marsall azt a parancsot kapta magától Sztálintól, a legfelsőbb főparancsnoktól, hogy 1945. április 4-ére foglalja el Bécset. Igen ám, de csapatai 4-ére fejezték be az osztrák főváros (a Nagynémet Birodalom Ostmark tartományának székhelye) bekerítését. Nem jelenthette tehát a megadott időre a feladat végrehajtását, ám kapóra jött neki, hogy csapatai éppen aznap foglalták el Nemesmedvest. Sztálinnak tett aznap esti jelentésében ezt úgy aposztrofálta, hogy Bécset ugyan még csak bekerítette, ám befejezte Magyarország „felszabadítását”. Másnap a Kreml előtti Vörös téren ágyúk dízsorúze köszöntötte a „nagy eseményt”, amelynek dátumát aztán a Ráko-

³⁸ Zielbauer idézett tanulmányában, illetve előadásaiban azóta is következetesen képviselt nézet.

³⁹ A szovjet hadseregcsoportok (frontok) elnevezése a (földrajzi) alkalmazási körzet függvényében alakult. Így lett 1943. október 20-tól 1., 2., 3. és 4. Ukrán Front a Voronyezsi, Sztjeppei, Délnyugati és Déli Frontból, vagy Belorusz Front a Központi Frontból. J. M. Zsukov – P. A. Zsilin (szerk.): A második világháború 1939–1945. Rövid összefoglalás. Zrínyi Katonai Kiadó – Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1985, 392. és 394.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.18

2019. XII. évf. Különszám

si-korban és a Kádár-éra első kétharmadában igen kevesen merték kétségbe vonni...⁴⁰

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. A katolikus Magyarország. Stephaneum, Budapest, 1902
2. Dombrády Loránd – Tóth Sándor: A Magyar Királyi Honvédség 1919–1945. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1987.
3. Korom Mihály: Az ország felszabadulásának megindulása és az elsőnek szabaddá vált magyar község kérdése. In: In: Korom Mihály – Szeredi Péter (szerk.): *Tudományos Szocializmus Füzetek – 67.* Művelődési Minisztérium, Budapest, 1982, 9–33.
4. Kömlői Sándor: Pinkamindszent község monográfiája. Kézirat Vasalja község könyvtárában
5. Magyarország helységnévtára. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal – Hornyánszky RT, Budapest, 1944.
6. Ölvedi Ignác: Magyarország a felszabadító hadműveletek megindítása előtt. In: Száva Péter (szerk.): *Magyarország felszabadítása.* Zrínyi Katonai Kiadó–Kossuth Kiadó, Budapest, 1980, 45–100.
7. Ölvedi Ignác: Nyugat-Magyarország felszabadítása. Magyar Néphadsereg Politikai Főcsoportfőnökség, Budapest, 1980,
8. Poszelov, P. N. (szerk.): A Nagy Honvédő Háború története 1941–1945. IV. kötet Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1966,
9. Rauchensteiner, Manfred: A második világháború vége Ausztriában, különös tekintettel a Magyar Királyi Honvédség sorsára. *Hadtörténelmi Közlemények, új évfolyam XXI (1974/2).* 306–335.
10. Rauchensteiner, Manfred: *Der Krieg in Österreich 1945.* 2. kiadás, Bundesverlag, Wien, 1984.
11. Sylvester Lajos: Úz-völgyi hegyomlás. H-Press Kft., Sepsiszentgyörgy, 1996,
12. Szentpétery Imre: A kronológia kézikönyve. Könyvtérképesítő Vállalat, Budapest, 1985
13. Traditionsverband der Ehemaligen Dritten Panzer-Division: *Geschichte der 3. Panzer-Division.* Richter, West-Berlin, 1967.
14. Veress D. Csaba: A Dunántúl hadi krónikája 1944–1945. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1984,
15. Zielbauer György: Adalékok Vas megye felszabadításához. In: Korom Mihály – Szeredi Péter (szerk.): *Tudományos Szocializmus Füzetek – 77.* Művelődési Minisztérium, Budapest, 1984, 36–52.
16. Zielbauer György: Nagylak vagy Elek az elsőnek felszabadult magyar község c. írásai, In: Korom Mihály – Szeredi Péter (szerk.): *Tudományos Szocializmus Füzetek – 67.* Művelődési Minisztérium, Budapest, 1982, 35–54.
17. Zsukov, J. M. – Zsilin, P. A. (szerk.): A második világháború 1939–1945. Rövid összefoglalás. Zrínyi Katonai Kiadó – Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1985

⁴⁰ Felhasznált orosz (szovjet) levéltári forrásanyag: Zsurnal boevih gyejsztvij 33 sztrekovej korpusz sz 1 aprelja po 5 aprelja 1945 goda. CAMO f. 899, op. 1, d. 248, ll. 3–10.; Boevije donyeszenyija staba 104 sztrekovej korpusz sz 31 marta po 5 aprelja 1945 goda. CAMO f. 996, op. 1, d. 149, ll. 337–370; Otcot staba 18 tankovej korpusz c 23 marta po 5 aprelja 1945 goda. CAMO f. 3415, op. 1, d. 79, ll. 9–23.

SZABÓ ANDRÁS¹ – NÉMETH ANDRÁS²**A katonai műszaki képzés rendszerének kihívásai és
lehetséges fejlesztési irányai****Challenges and Solutions of the Military Technical Education****Absztrakt**

Az elmúlt évek geopolitikai változásai, az ezzel összefüggő nemzetbiztonsági kihívások, valamint a gyorsuló ütemű technikai innováció alapjaiban változtatta meg a magyar haderő jövőbeni szerepére, illetve fejlesztésére vonatkozó koncepciókat, ami indokoltá teszi a katonai felsőoktatás műszaki képzési területének felülvizsgálatát, szükség esetén korszerűsítését. Jelen tanulmány a nagy hagyományokkal rendelkező híradó, informatikai, rádióelektronikai felderítő és elektronikai hadviselési tisztképzések programjának fejlesztési lehetőségeire fókuszál, felhasználva a katonai felsőoktatás korábbi eredményeit, értékeit, képességeit, melyeket az elmúlt időszakban jellemző folyamatos átalakítási kényszer ellenére is többnyire eredményesen őriztek meg az abban részt vevő, felkészült és elkötelezett oktatók. A hagyományok megőrzése mellett azonban a műszaki megújulásra is figyelni kell. Ezért a 21. századi kihívásokra hatékony válaszokat és megoldásokat kínáló műszaki ismeretek körét, az alkalmazható oktatási és kiképzési módszereket, illetve azok innovatív eszközrendszerét példákon keresztül kívánjuk bemutatni. Írásunkban napjaink jellemző műszaki innovációs trendjeinek figyelembevételével teszünk kísérletet a műszaki felsőoktatást érintő fontosabb hatásterületek kijelölésére, majd megfogalmazzuk azok integrálásának lehetőségeit a magyar katonai felsőoktatás rendszerébe.

Kulcsszavak: *Műszaki oktatás, katonai műszaki képzés, projekt alapú tanulás, robotika, 3D technológia, mesterséges intelligencia, kiberbiztonság, szoftverrádió technológia*

¹Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar, tanársegéd, E-mail: szabo.andras@uni-nke.hu ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8750-8557>

²Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar, egyetemi docens, E-mail: nemeth.andras@uni-nke.hu ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2397-189X>

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.kesz.19

2019. XII. évf. Különszám

Abstract

The geopolitical changes of the past few years, and the related national security challenges, complemented with the accelerating technical innovation have fundamentally changed the future roles of the Hungarian Defence Forces. This change makes it necessary to revise and, if necessary, modernize the military higher education. The present study focuses on the development possibilities of the Signal, IT, Electronic Warfare and Signal Intelligence departments. These departments have long traditions, and by utilizing the previous achievements, these traditions survived the capability reductions of the last decades. However, in addition to preserving traditions, attention must also be paid to the technical renewal. Therefore, we want to demonstrate the range of technical knowledge that offers effective responses and solutions to the challenges of the 21st century, the applicable teaching and training methods, and their innovative tools. In our writing, we are attempting to identify the most important impact areas of technical higher education, taking into account the current technological innovation trends, and then formulate the possibilities for integrating them into the Hungarian military higher education system.

Keywords: military higher education, project based learning, robotics, 3D technology, artificial intelligence, cyber security, software radio technology

BEVEZETÉS

Napjainkban az nagyfokú innovációnak köszönhetően rohamos fejlődésnek lehetünk szemtanúi a műszaki tudományok területén, amellyel lépést tartani a műszaki képzések területén általában is nehéz, a katonai műszaki képzés területén pedig kifejezetten komoly kihívás. Olyan korszakváltás következett be fokozatosan az elmúlt évtizedekben, melynek során megfordulni látszott az a trend, miszerint a katonai innovációk határozták meg a műszaki kutatások fő irányait, és a hadicélú fejlesztések eredményei csak évekkel, évtizedekkel később jelentek meg a polgári alkalmazásokban. A 90-es években ez a folyamat először lerövidült, majd az ezredfordulót követően a súlypont átbillent, és jelenleg már a polgári élet innovációi, eredményei és eszközei hasznosulnak egyre nagyobb arányban a katonai fejlesztések során is.

Az internet által biztosított szolgáltatásoknak (kereső- és tartalomszolgáltatások, adatbázisok, kommunikációs platformok, közösségi hálóak, hír- és állhír portálok stb.) és az abban rejlő lehetőségeknek is köszönhetően egy újabb dimenzió jelent meg az emberek életében, és befolyásolja egyre nagyobb mértékben társadalmaink működését. A kibertérben zajló műveletek, illetve azok más dimenziókra gyakorolt hatásainak köszönhetően a világ komplexitása folyamatosan növekszik. Az élvonalbeli fejlesztések egy jelentős része már nem kutatóintézetekben folyik elszigetelten, és az eredmények sem kerülnek hosszú időre a páncélsekreányok mélyére, hanem a világ különböző pontján található kutatóhelyek

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.19

2019. XII. évf. Különszám

együttműködéséből, illetve egyre inkább versenyének eredményeként alakulnak ki. A disszeminációnak, a tudományos publikációknak, illetve műszaki közléseknek köszönhetően az eredmények egyre szélesebb körben válnak hozzáférhetővé és hasznosulhatnak a kutatói közösségek, valamint az ipar szereplőinek tevékenysége által.

A „Kiberbiztonság”, „Robotika”, „Ipar 4.0”, „okos városok”, „IoT³”, „Kiber-fizikai rendszerek”, „3D technológia”, „Virtuális valóság”, „Kiterjesztett valóság”, „Elosztott rendszerek”, „Szoftverrádiók”, „Mesterséges Intelligencia”, „Autonóm járművek és rendszerek”, „SUAV⁴ rajok” és számos hasonló, néhány évtizeddel ezelőtt még teljesen vagy kvázi ismeretlen kifejezés uralja a tudományos közlések mellett már a közbeszédet is. Ennek köszönhetően ilyen elnevezésekkel már számos oktatási téma címében, és fókuszterülettel is találkozhatunk a kutatás-fejlesztéssel foglalkozó nagyvállalatok, kutatóintézetek, felsőoktatási intézmények, sőt állami szervezetek tevékenységében.⁵ Kérdésként merülhet fel azonban, hogy ezek a gyakorlatban is használható technológiák vagy túlértékelt innovációs törekvések? Csupán a polgári fejlesztésekre hatnak, vagy honvédelmi, nemzetbiztonsági, rendvédelmi, közigazgatási katasztrófavédelmi stb. vetületei is vannak? Csak a különböző innovációk végeredményeit (a kiforrott technológiákat) vagy már az élvonalbeli, fejlesztés alatt álló technológiákat is integrálni kell az oktatásba? A műszaki képzésnek mérnök-képzésnek kell-e lennie a katonai felsőoktatásban, ha igen milyen mérnököket képezzünk az egyes szakterületek számára?⁶ Az innovációk követése⁷ és azzal párhuzamosan a műszaki oktatás fejlesztésének kérdése nem újdonság,⁸ azonban a megoldási lehetőségeknél mindenképpen figyelembe kell venni az éppen aktuális technológiai kihívásokat, a képzésekben részt vevők körét (a különböző generációk megszólítási sajátosságainak, tanulási szokásainak, és céljainak figyelembevételére érdekében) és a képzési lehetőségeket (oktatói kar, oktatási infrastruktúra).

³ Internet of Things – a dolgok internete.

⁴ Small Unmanned Air/Aerial Vehicle – mini pilóta nélküli légi jármű.

⁵ UNESCO Report Engineering: Issues Challenges and Opportunities for Development. ISBN 978-92-3-104156-3, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000189753> (Letöltve: 2019. 01. 03.); Dr Ruth Graham: The global state of the art in engineering education, MIT 2018. http://neet.mit.edu/wp-content/uploads/2018/03/MIT_NEET_GlobalStateEngineeringEducation2018.pdf (Letöltve: 2019. 01. 03.);

Edita Bezegová, Marta Anna Ledgard, Roelof-Jan Molemaker, Barbara Pia Oberč, Alexandros Vigkos: Virtual Reality and its Potential for Europe.

https://ec.europa.eu/futurium/en/system/files/ged/vr_ecosystem_eu_report_0.pdf (Letöltve: 2019. 01. 04.); Magyarország digitális oktatási stratégiája.

<http://www.kormany.hu/download/0/cc/d0000/MDO.pdf> (Letöltve: 2019. 01. 04.)

⁶ Németh András, Osváth Zoltán: Múlt – jelen – jövő... avagy villamos- kontra „hadmérnök” a híradótiszt-képzésben. In: Kommunikáció 2005. Szerk. Fekete Károly, Sándor Miklós, Rajnai Zoltán, Szöllösi, Sándor. ZMNE, Budapest, 2005, 25–267.

⁷ Szegedi Péter: Az új technológiákhoz, metodikákhoz kapcsolódó kockázatok megjelenése a katonai szervezetekben. *Hadtudomány*, 2018/2. 56–67.

http://mhtt.eu/hadtudomany/2018/2018_2/ht2018_2_58-69.pdf (Letöltve: 2019. 01. 15.)

⁸ Ádám György: Műszaki fejlődés, oktatás, pályaválasztás. *Tudomány és Társadalom*, 1967/4.

https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/Kortars_1967_1/?query=m%C5%B1szaki%20oktat%C3%A1s&pg=650&layout=s (Letöltve: 2019. 01. 15.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.19

2019. XII. évf. Különszám

Jelen tanulmányunkban azonosítjuk a jelenlegi műszaki innovációs trendeket, illetve ezekből meghatározzuk a katonai felsőoktatásra hatást gyakorló fontosabb műszaki területeket, majd azoknak integrálására teszünk javaslatot. Bemutatjuk továbbá azokat a korszerű oktatástechnikai megoldásokat, melyek a képzési tartalom fejlesztése mellett az oktatósi, kiképzési, gyakoroltatási, illetve tanulási módszerekre is innovatív hatással lehetnek.

21. SZÁZADI KIHÍVÁSOK A VÉDELMI ELEKTRONIKA ÉS INFORMATIKA TERÜLETÉN

A következőkben sorra vesszük korunk egyes komplex, legtöbbször műszaki-, társadalmi-, gazdasági vetülettel is rendelkező kihívásait, illetve a katonai műszaki tudományterületen, szűkebb értelemben a védelmi elektronika és informatika terén azokra adható lehetséges válaszokat.

A FEJLESZTÉSEK DINAMIZMUSA

A technológia, illetve technika utóbbi évtizedben zajló, exponenciálisan gyorsuló fejlődési ütemének hatására merőben új megoldások és műszaki szemléletmódok jelentek meg, illetve nagy hagyományokkal rendelkező területek változtak meg gyökeresen. Ezt a fejlődési dinamizmust sem a hazai felsőoktatás (szabályzók, hagyományok, szervezeti kultúra, oktatók mentalitása), de a felsőoktatás egésze világviszonylatban sem képes követni. Az alkalmazkodóképesség ilyen szintű hiánya már középtávon is jelentős problémákhoz fog vezetni, mivel a jövő szakemberei a graduális képzés keretei között nem tudnak hozzájutni az új technológiák megértéséhez szükséges elméleti alapokhoz kellő mélységben. Felületes ismereteik, az „e-generáció” „kigooglizom” hozzáállása és „multitasking” jellegű munkavégzése, amely során egyidőben több tevékenységet, de csak felületesen végeznek,⁹ mind ahhoz vezetnek majd, hogy egy idő után nem lesznek képesek befogadni és felhasználni az új eredményeket, ami a fejlesztések akadozásához, majd az üzemeltetés és felhasználás terén jelentkező egyre súlyosabb problémák kialakulásához vezet a jövőben. Többek között ez a jelenség teheti majd lehetővé, hogy a mesterséges intelligenciával, fejlett gépi tanulási és önfejlesztő algoritmusokkal rendelkező eszközök, robotok esetlegesen kikerüljenek a humán-kontroll alól, aminek következményei hosszútávon beláthatatlanok. A korábbi évtizedekben még megállta a helyét az a megállapítás, hogy a felsőoktatási intézményekben végzett hallgatók megszerzett tudásukkal megalapozták karrierjüket, és ez ismereteik rutinszerű karbantartásával teljes szakmai pályafutásuk idejére elegendőnek bizonyult. Napjainkban az új technológiák és ezzel párhuzamosan új szakterületek megjelenése az információk és a felhalmozódó ismeretanyag olyan mértékű dömpingjét eredményezi, hogy a hagyományos tanulási folyamatok eredményeként kialakuló tudás már nem lesz elegendő a munkaerőpiac szaktudás igényeinek gyors kielégítésére, ami a szakemberek

⁹ Sántha Judit, Polonyi Tünde: Digitális bennszülöttek.
http://inyelv.unideb.hu/files/btan/digitalis_bennszulottek.pdf (Letöltve: 2019. 01. 20.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.19

2019. XII. évf. Különszám

munkavállalási szokásainak¹⁰ átalakulását is eredményezi majd. Ez nehezíti egyrészt a fiatalok (középfokú- és felsőoktatási hallgatók, pályakezdők) szakmai orientációját, másrészt az oktatási intézmények munkáját (fejlesztési igények megfogalmazása és megvalósítása, tananyagfejlesztés, oktatók továbbképzése, ismeret-, és tapasztatbővítése).

Az újonnan azonosított szakterületek, és kompetenciák (lásd később) oktatási anyagainak kialakítása¹¹ és a korábbiak frissítése mellett megoldásra vár az oktatók új generációjának kiválasztása és kinevelése is. Ebben a folyamatban kihívást jelent a műszaki jellegű és oktatásmódszertani kihívásokat egyaránt felismerő, a dinamikus változások követésére alkalmas, pedagógiai érzékkel is rendelkező potenciális jelöltek felismerése és az oktatásba való mielőbbi bevonása.¹² Az akadémiai életpályamodell a katonai felsőoktatás területén (is) kidolgozatlan, esetleges, a jelenlegi lehetőségek és követelmények nincsenek összhangban a Magyar Honvédség – mint „megrendelő” és mint elsődleges „oktatói utánpótlásforrás” – elvárásaival és igényeivel. Ezen a területen tehát komoly előrelépésre van szükség annak érdekében, hogy a katonaoktatók új és fiatal generációja előtt valódi akadémiai életpályát tudjunk felvázolni, illetve versenyképes munkakörülményeket legyünk képesek teremteni számunkra.

KUTATÁSOK INTERDISZCIPLINARITÁSA

Az egyes fejlesztések nem csak saját előzményeikkel, de számos más területen zajló folyamatokkal, illetve azok eredményeivel is összefüggenek, és sokszor az adott kutatási területen elért eredményeket (legyenek azok akár elméleti jellegűek vagy a gyakorlatban alkalmazottak) több másik szakterületen is felhasználják. Ennek a tendenciának a kialakulását az interneten elérhető publikációs adatbázisok (tudományos közlemények, konferenciakiadványok, online előadásanyagok, videók stb.) elérhetővé válása, a kollaborációs megoldások (a közös feladatvégrehajtást, a kommunikációt segítő informatikai szolgáltatások) elterjedése, illetve a szoftver és hardverelemek széles rétegek számára történő hozzáférhetővé¹³ válása tette lehetővé.

Fontos azonosítani azokat a kutatási eredményeket, melyeket közép- vagy hosszútávon az oktatás rendszerébe integrálni szükséges tananyagfejlesztés, oktatási segédletek vagy egyéb oktatástámogató megoldások formájában. Ugyancsak célszerű beazonosítani a kapcsolódó területeket is, és az oktatási anyagok fejlesztését, illetve az oktatási infrastruktúra kialakítását ezekkel együttműködésben megvalósítani, az erőforrások optimális kihasználása érdekében (lásd részletesebben: „Az oktatás eszközeinek és módszereinek innovációja” résznél).

¹⁰ Például a 20–40 év közti munkavállalók szeretnek 3–5 évente munkakört vagy munkahelyet váltani és szakmailag megújulni.

¹¹ Kifejlesztése, összegyűjtése, rendszerezése, szintetizálása.

¹² Csapó Benő: A tanárképzés és az oktatás fejlesztésének tudományos háttere. *Iskolakultúra*, 26 (2016/2). http://epa.oszk.hu/00000/00011/00202/pdf/EPA00011_iskolakultura_2016_02_01.pdf (Letöltve: 2019. 01. 15.)

¹³ Mely nagyban köszönhető a nyilvános forráskódú mozgalmaknak is.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.19

2019. XII. évf. Különszám

TERMINOLÓGIAI HIÁNYOSSÁGOK

Sokszor a fejlesztések üteme nem teszi lehetővé a terminológiai háttér tisztázását és az elméleti kutatások összegzését. Így a fejlesztések dinamikája túl gyors a felsőoktatási intézmények kutató-oktató állománya és az elméleti kutatásokkal, trendelemzésekkel foglalkozó szakemberek számára. Ennek következtében párhuzamosan több, egymással nem feltétlenül harmonizáló terminológia is használatba kerül, amely tovább nehezíti az eligazodást a különböző szakterületeken. Ez újabb kihívást jelent az oktatásfejlesztési törekvések során, melyet más intézményekkel közösen végzett K+F tevékenység tud csak mérsékelni. Ez a katonai fejlesztések, valamint az oktatás-kiképzés vonatkozásában az elméleti háttér alapos tisztázásával, a más szakterületeken jelentkező tapasztalatok összegyűjtésével és feldolgozásával, a hazai K+F kutatóhelyekkel való aktív szakmai kapcsolat, illetve kooperáció fenntartásával, illetve a nemzetközi szakmai közösségekben és fórumokon (pl. NATO és EU kutatóhelyek,¹⁴ szakmai közösségek,¹⁵ tudományos konferenciák¹⁶) vállalt aktív jelenléttel biztosítható. Ennek természetesen elengedhetetlen feltétele, hogy megfelelő számú és felkészültségű motivált oktató dolgozzon a katonai felsőoktatás rendszerében, annak érdekében, hogy egy-egy szakembernek minél kevesebb szakterületen kelljen minél mélyrehatóbb ismeretekkel rendelkeznie és azt folyamatosan karbantartania, fejlesztenie, nem pedig „mindenhez is” értenie. Ez utóbbi állapot ugyanis minden kétséget kizárólag a végzett munka színvonalának rovására megy, és nem segíti, hanem kifejezetten akadályozza az oktatásfejlesztési törekvéseket.

PUBLIKÁCIÓS KÉNYSZER

Ugyancsak problémaként jelentkeznek – hazai és nemzetközi viszonylatban egyaránt – a tudományos kutatási-fejlesztési programok túlszabályozottsága, illetve a tudományometriai paraméterek alapján végzett megfelelési vizsgálatok. Ezek hatására olyan „publikációs és citációs verseny” alakult ki, amelyből lassan egy új iparág születik, sőt bűnözői csoportok szakosodnak a megkérdőjelezhető háttérű vagy szándékosan „kihasználó jellegű” tudományos folyóiratok kiadására, illetve konferenciák szervezésére.¹⁷ A publikációk erősz-

¹⁴ Pl. NATO kiválósági központok Lásd https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_68372.htm#

¹⁵ Pl. MIP közösség a vezetés irányítási rendszerek terén, FMN a tábori hálózatok terén stb.

¹⁶ Pl. NATO Information Assurance Symposium <http://nias2018.com/> NATO CAX Forum https://guides.library.yale.edu/c.php?g=296124&p=1973764_Vö NATO Education and Training Conference <https://www.ncia.nato.int/NewsRoom/Pages/180725-ETPortugal.aspx>

¹⁷ Az angolszász terminológia „fake journals” vagy „predatory journals”ként emlegeti ezeket. A Yale Egyetem ezeket összefoglaló tájékoztató jellegű listája itt olvasható:

<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4477767/> John Bohannon: Who's Afraid of Peer Review? <http://science.sciencemag.org/content/342/6154/60.full> (Letöltve: 2019. 01. 15.); Mehrdad Jalalian: The story of fake impact factor companies and how we detected them. *Electron Physician*, 2015 Apr-Jun; 7(2): 1069–1072 <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4477767/> (Letöltve: 2019. 02. 03.); Shoeb Qureshi, Mohammad Farhan Qureshi, Viqar Fatima Qureshi: Fake Journals, spurious published papers and bogus impact factors: Need for an overhaul and transparency for an academic perspective.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.19

2019. XII. évf. Különszám

kos (mesterkél) serkentése egyfajta tudományos spamként¹⁸ működik,¹⁹ amellyel az aktív kutatók figyelmét osztják meg, és terelik el a valós tudományos eredményektől. Emiatt a „publikációgyártási” mozgalom, illetve az internetes felületek nyitottsága miatt (amely következtében számos manipulatív vagy egyszerűen téves információ kerül szüretlenül megosztásra), a felsőoktatási intézmények oktatóinak és hallgatóinak dolga is egyre nehezebbé válik a valós tudományos eredmények felkutatása, megismerése, elemzése és értékelése során.

Ennek a problémának a megoldására intézményen belül a K+F támogatási és ösztönzési rendszerek átalakításával, nemzeti, illetve nemzetközi szinten pedig a tudományometriai értékelési algoritmusok és a pályázati rendszer új alapokra helyezésével lehetne kísérletet tenni. Azt azonban látni kell, hogy az összefonódások és a komplex rendszer egyes elemei között meghúzódo ellentétek miatt ez korántsem tűnik egyszerű feladatnak.

SZAKEMBERHIÁNY

A technikai fejlődés, és az ezzel összefüggésben felerősödő specializálódási folyamatok következtében felgyorsult a szakterületek (pl. az informatikai üzemeltetés és fejlesztés területeiről a kiberbiztonság területére), a szervezetek (pl. állami szektorból a civil szférába), a települések (kisebb településekből a városokba, a városokból a fővárosba²⁰), valamint az országok (pl. keletről nyugati irányba) közötti munkaerőáramlás. Ezek a tendenciák mind az oktatói, mind pedig a jelenlegi és jövőbeli hallgató bázis összetételét alapjaiban határozzák meg. Ezt a kihívást általánosságban a felsőoktatásban, illetve specifikusan a katonai műszaki felsőoktatásban egyaránt elsősorban az ágazat stratégiai jelentőségével arányos versenyképes juttatási rendszerrel, a kutatómunka feltételeinek megteremtésével (a kutatásokhoz szükséges infrastruktúra biztosításával, együttműködési lehetőségek kialakításával stb.) és egy jól kiszámítható életpályamodell kialakításával lehet kezelni.

A TECHNOLÓGIÁK KETTŐS CÉLÚ HASZNOSÍTHATÓSÁGA

A műszaki innováció eredménytermékei sokszor magukban hordozzák a kettőscélú felhasználás lehetőségét, azaz a békés, építő szándékú alkalmazási lehetőségek mellett

https://www.researchgate.net/profile/Shoeb_Qureshi/publication/322592993_Fake_Journals_spurious_published_papers_and_bogus_impact_factors_Need_for_an_overhaul_and_transparency_for_an_academic_perspective/links/5a61b00ba6fdccb61c503759/Fake-Journals-spurious-published-papers-and-bogus-impact-factors-Need-for-an-overhaul-and-transparency-for-an-academic-perspective (Letöltve: 2019. 02. 10.)

¹⁸ A kiberbiztonság terminológiája szerint a kértelen elektronikus levelek gyűjtőfogalma.

¹⁹ Edwin Cartlidge: Science's spam epidemic.

<https://phys.org/news/2016-12-science-spam-epidemic.html> (Letöltve: 2019. 01. 15.)

²⁰ European Union – Addressing brain drain: The local and regional dimension, ISBN:978-92-895-0991-6, 2018, 62–64.

<https://cor.europa.eu/en/engage/studies/Documents/addressing-brain-drain/addressing-brain-drain.pdf> (Letöltve: 2019. 01. 15.) Erre jó példa a hivatkozott irodalomban a Nagykanizsára vonatkozó esettanulmány.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.19

2019. XII. évf. Különszám

megjelennek a kifejezetten károkozásra irányuló, ártó, romboló célú igénybevételek is. Sajnálatos módon ez az eshetőség már régen nem csak a jövő kihívása, hanem a jelen problémája, már a gyakorlatban is, hiszen bűncselekmények,²¹ terrorcselekmények (pl. India, Mumbai, 2008²²) elkövetése során, vagy konvencionális fegyverekkel, illetve nem-kinetikus megoldásokkal megvívott műveletekben (Ukrajna,²³ Szíria²⁴) is egyre nagyobb arányban jelenik meg az innovatív technológiák alkalmazása.²⁵

Az informatikai rendszerek nagyfokú használata és a hálózatok sérülékenysége miatt a konvencionális fegyverekkel vívott konfliktusokat megelőzően, illetve azok során támogató, erő- vagy hatássokszorozó jelleggel (felderítő, megtévesztő vagy akadályozó, romboló céllal) kiberművelati tevékenységre is számítani kell. A jövőben várhatóan az elérendő hatások vagy a rendelkezésre álló erőforrások miatt ezek a módszerek és eszközök kombináltan²⁶ kerülnek majd alkalmazásra. A nem-kinetikus hatásmechanizmusúak esetén ugyanakkor az alacsony intenzitású, úgynevezett „ingerküszöb alatti” műveletek során történő felhasználásra is számítani lehet (lásd: a közelmúlt hibrid hadviselési tendenciái).

A TECHNOLÓGIÁK KIFORRATLANSÁGA

A katonai igényeket kielégítő fejlesztések eredményeit csak hosszas tesztelést (labor- és terepi vizsgálatok, csapatpróba stb.) követően lehet használatba venni. Az egyik legnagyobb probléma napjainkban, hogy ezek a vizsgálatok akár éveket is igénybe vehetnek, amely időszak alatt a technológia egyszerűen tovább lép a kiválasztott eszközön, rendszeren, és az innováció nyújtotta műszaki előny lecsökken, majd lassan teljesen eltűnik. Ezért kihívásként jelentkezik, hogy ha mindig korszerű, naprakész eszközrendszerrel szeretnénk rendelkezni, a követelménytámasztás során már nem a jelenlegi, hanem a beszerzett eszközök leszállításának időpontjához igazodó alkalmazói és a hadművelati igényeket kell figyelembe venni, illetve átvételkor tételesen ellenőrizni az azoknak való megfelelést. Ezt a szemléletet már a felsőoktatási tanulmányok során is be kell építeni az oktatásba, és korszerű ismeretekkel segíteni a leendő tervező és üzemeltető műszaki szakállomány fejlődé-

²¹ Marc Goodman: Future Crimes: Inside the Digital Underground and the Battle for Our Connected World. 2015, ISBN-13: 978-0804171458

²² Jeremy Kahn: Mumbai Terrorists Relied on New Technology for Attacks.

<https://www.nytimes.com/2008/12/09/world/asia/09mumbai.html> (Letöltve: 2019. 01. 18.)

²³ PI. Kibertámadások, médiahadviselés, információs műveletek.

²⁴ PI. Polgári drónokkal célba kutatott bombák, médiahadviselés.

²⁵ Cyber war in perspective: russian aggression against ukraine.

https://ccdcoe.org/uploads/2018/10/CyberWarinPerspective_full_book.pdf (Letöltve: 2019. 01. 18.);

Alyssa Sims: How do we thwart the latest terrorist threat: swarms of weaponised drones?

<https://www.theguardian.com/commentisfree/2018/jan/19/terrorists-threat-weaponised-drones-swarm-civilian-military-syria> (Letöltve: 2019. 01. 18.)

²⁶ A konvencionális fegyverek vagy nem-kinetikus támadások egymást támogatva, vagy egymás hatá-saira épülve kerülnek majd alkalmazásra (pl. elektronikai zavarás, kibertámadás és fegyveres támadás együttes alkalmazása).

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.19

2019. XII. évf. Különszám

sét, illetve annak a képességnek a kialakulását, hogy az új kihívásoknak a folyamatosan változó környezetben is meg tudjanak felelni.

AZ ELLÁTÁSI LÁNC²⁷ KOMPLEXITÁSA

A klasszikus (utópisztikus) katonai elgondolás szerint egy hadseregnek önállóan, külső szereplőktől²⁸ függetlennek kell lennie. Ez a követelmény korábban is nehezen volt teljesíthető, napjainkban pedig nincsen olyan hardvergyártó vagy szoftverfejlesztő cég, aki az alapanyag feldolgozástól az alkatrészgyártáson át a rendszerintegrációig minden lépést, minden munkafolyamatot saját erőforrásból oldana meg. Jellemzően több multinacionális vállalat együttműködése eredményeképpen jönnek létre a műszaki innovációk, illetve az azokat megvalósító konkrét implementációk. A globalizációnak is köszönhetően egyre nagyobb függés alakul ki más szereplőktől, illetve egyre komplexebbé válik az ellátási lánc (vagy inkább hálózat²⁹), melynek egyes elemei akár ellenérdekelt felek felügyelete alatt is állhatnak, vagy befolyási szférájába tartozhatnak. Ennek megfelelően katonai rendszerek esetén ismerni szükséges a vonatkozó műszaki összefüggéseket, a működési elveket az üzemeltetési kihívások megoldása és a rejtett (legyen az szándékos, vagy véletlenszerű) fenyegetések felismerése érdekében.

A katonai műszaki képzésben a leendő tervező, fejlesztő, üzemeltető állományt fel kell készíteni az ilyen környezetben és feltételek mellett történő munkavégzésre és a katonai követelmények folyamatos szem előtt tartására (pl. gyártófüggetlen üzemeltetés lehetősége,³⁰ logisztikai biztosítás, kiberbiztonság).

AZ INFORMÁCIÓ HATALMA

Az „információ hatalom” szlogen a '90-es években élte virágkorát, ma már ugyanakkor az igazi kérdés az, hogy az információ milyen gyorsan kerül a szervezet és az egyén által feldolgozásra, illetve a célok, feladatok érdekében hasznosításra. Ugyancsak megfigyelhető a hiteles információ keresésének egyre bonyolultabb mivolta,³¹ mivel politikai, vallási, vagy gazdasági befolyásolás következtében³² az információforrások közvetlen³³ vagy közvetett³⁴ manipulálása is bevált gyakorlattá vált.

²⁷ Ún. Supply chain.

²⁸ Állami vagy gazdasági szereplőktől is.

²⁹ Tekintettel a kölcsönös dependenciákra.

³⁰ Pl. minősített helyzetben.

³¹ A források könnyű befolyásolhatóságára hívja fel a figyelmet Jordan Peele:

<https://www.theverge.com/tldr/2018/4/17/17247334/ai-fake-news-video-barack-obama-jordan-peele-buzzfeed> (Letöltve: 2019. 02. 03.)

³² Alexander Fokin: Internet Trolling as a Tool of Hybrid Warfare: The Case of Latvia, 2016. <https://www.ceeol.com/search/gray-literature-detail?id=661271> (Letöltve: 2019. 02. 03.)

³³ Pl. kibertámadások következtében.

³⁴ A független elemzők, kutatóintézetek, hírforrások megtévesztése, vagy a közösségi hálókat és manipulált hírforrásokat felhasználó megtévesztő kampányok révén.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.19

2019. XII. évf. Különszám

A forráskritika, a több forrásból származó információk értékelése és helyes értelmezése alapvető készség kellene, hogy legyen a 21. században,³⁵ melyre általánosságban minden felsőoktatási képzési területen szükség van. A katonai műszaki területen ezek mellett kifejezetten a katonai fejlesztések, azok műszaki hátterének és alkalmazhatóságának hiteles értékelésére is fel kell készülni. Sokszor az információ feldolgozása, értelmezése (pl. szakmai dokumentációk tanulmányozása) vagy másokkal való megértetése (pl. beosztott állomány kiképzése, vagy az előljárók felé készített jelentések, beszámolók formájában) is feladata a fiatal honvédtiszteknek, így ezekre a kompetenciákra is fel kell őket készíteni.

„NEMZETKÖZIESEDÉS”

Magyarország szövetségi rendszerei, szerepvállalásai megkövetelik a nemzetközi környezetben nagy biztonsággal eligazodni képes szakembereket. A felkészítésnek mind a katonai, honvédelmi kérdések, mind a műszaki szakmai ismeretek területére ki kell terjednie. Így a nyelvi képzés hatékony rendszerére alapozva nemzetközi környezetben is oktatni, illetve gyakoroltatni szükséges a leendő honvédtiszteket. A nyelvismeret mellett, a hatékony kommunikáció érdekében meg kell őket ismertetni az együttműködő nemzetek (elsősorban a V4 országok, illetve a NATO/EU szövetséges erők) törzskultúrájával. Erre felhasználhatók akár egyéni, akár csoportos megoldásként a különböző nemzetközi oktatási programok (pl. katonai Erasmus program³⁶), a bilaterális, többnemzeti kapcsolatok (pl. FourLog³⁷ gyakorlat) és a szövetségi rendszerek kiképzési és oktatási lehetőségei (pl. NATO TIDE hackatlon,³⁸ Cyber 912,³⁹ Locked Shields⁴⁰ Partner Run⁴¹).

Az előző pontokban azonosított kihívások egyértelműen nagy hatást gyakorolnak a katonai felsőoktatásra, ugyanakkor másik oldalról, a képzésben részt vevők elvárt kimeneti kompetenciáival kapcsolatban, a „megrendelői” oldalnak van lehetősége megfogalmazni igényeket, illetve követelményeket.

³⁵ Zagami, J., Redmond, P., Joy, T., Flintoff, K., Speranza, A., Shires, R., Harris, N., Sleeman, T., Canning, C., Vernon, K., Sercombe, P., Madsen, S., Finch, R., Jones, M., Hogan, A., Urban, S., Moreton, B., Harrison, Y., Hunt, C.J., Lonergan, P., Finger, G., Feain, P., Levins, M., Angell, J., Jorgensen, M., Brandenburg, T., Stanhope, L., Banjer, F., Docherty, K., Thompson, P., Stephen, A., Rablin, A., Garvey, L., King, J., & Campbell, C.: Australian Educational Technologies Trends, 2018. <https://eprints.usq.edu.au/34895/1/AETT2018.pdf> (Letöltve: 2019. 01. 03.)

³⁶ <https://www.uni-nke.hu/nemzetkozi-kapcsolatok/erasmus/erasmus-partnerintezmenyek/hhk-partnerintezmenyek>

³⁷ <https://hhk.uni-nke.hu/hirek/2018/03/20/fourlog-2018-tobbnemzeti-logisztikai-kikepzes> (Letöltve: 2019. 02. 03.)

³⁸ <https://www.act.nato.int/ea-hackathon> (Letöltve: 2019. 02. 03.)

³⁹ <https://www.atlanticcouncil.org/programs/brent-scowcroft-center/cyber-statecraft/cyber-9-12> (Letöltve: 2019. 02. 03.)

⁴⁰ <https://hhk.uni-nke.hu/hirek/2018/04/04/nato-kibergyakorlat> (Letöltve: 2019. 02. 03.)

⁴¹ http://ncia.nato.int/NewsRoom/Pages/160628_Locked_Shields-students.aspx (Letöltve: 2019. 02. 03.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.19

2019. XII. évf. Különszám

IGÉNYEK ÉS LEHETŐSÉGEK AZ ÜZEMELTETŐ (MÉRNÖK) TISZTKÉPZÉSBN

A katonai felsőoktatás jelenleg „üzemeltetőket” képez a különböző műszaki szakterületekre, így a híradó, informatikai, rádióelektronikai felserítő és elektronikai hadviselés szakmacsoportokban is, miközben a „megrendelők” velük szembeni elvárásai egyre nagyobb mértékben feltételeznek általános mérnöki, vagy szakmérnöki kompetenciákat, ami a Zrínyi 2026 Honvédelmi és Haderőfejlesztési program prioritásainak ismeretében jogos igényként merülhet fel.

A MAGYAR HONVÉDSÉG ÜZEMELTETŐ, MŰSZAKI SZAKÉRTŐ, ÉS MÉRNÖKTISZT IGÉNYEI

A Magyar Honvédség fejlesztési ambíciói⁴² meghatározzák, hogy milyen korszerű fegyverrendszereket, szenzor és kommunikációs technológiákat, informatikai szolgáltatásokat kell beszerezni, illetve korszerűsíteni a jövőben. Ezek alkalmazásba vétele a legtöbbször jelentős műszaki fejlesztéseket és rendszerintegrációt is jelent, melyek a hazai K+F, vagy hazai és külföldi védelmi szektor bevonásával hajthatók végre. Egy hadseregnek azonban a gyártóktól független működésre is fel kell készülnie, illetve a fejlesztési igények definiálásából, tervezéséből, ellenőrzéséből fakadó feladatok miatt is saját jól felkészült mérnöki állománnyal kell rendelkeznie. Az új fejlesztések terén az alábbi lényeges feladatok jelentkeznek, melyre a felsőoktatási képzés során már el kell kezdeni felkészíteni a leendő üzemeltető, és fejlesztő állományt:

- műszaki követelmények definiálása (a katonai hadművelleti követelmények „lefordítása” műszaki követelményekre, konzultáció a leendő alkalmazókkal, és a fejlesztési igények közvetítése a fejlesztő, rendszerintegrátor szervezetek felé);
- különböző implementációk összehasonlítása, peremfeltételek meglétének ellenőrzése;
- üzembe állítás támogatása;
- üzemeltetés, karbantartás;
- későbbi fejlesztések támogatása;
- ellenőrzések (műszaki bevizsgálások, validációk, kalibrálások, akkreditációk elvégzése).

A fejlesztői szemléletmódból fakadó készségek, ismerethalmazok kialakítása mellett ugyanakkor egy másik mérnöki területet, a meglévő üzemeltető képzést is aktualizálni kell. Ezért fontos nyomon követni az egyes szakterületeken zajló műszaki innovációt, és szem előtt tartani a „munkáltató” elvárásait, amely esetünkben elsősorban a Honvédelmi Minisztérium, a Magyar Honvédség, illetve az alárendeltségükbe tartozó szervezetek, tágabb értelemben a hon-, és rendvédelmi szervezetek, valamint a nemzetbiztonsági szolgálatok. Az elméleti alapozás és a gyakorlatias képzés közti egyensúly megtalálása már önmagában is komoly kihívás, hiszen az innovatív technológiákról, a korábban említett kihívások

⁴² https://www.honvedelem.hu/cikk/61339_zrinyi_2026 (Letöltve: 2019. 02. 14.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.19

2019. XII. évf. Különszám

miatt, sokszor csekély vagy nehezen adaptálható, illetve integrálható információ áll csak rendelkezésre, miközben gyakorlati alkalmazásuk elvárt.

A katonai műszaki területen a különböző technológiák értékelésénél a NATO terminológia⁴³ szerint megkülönböztetünk kísérleti, teszt jellegű („experimental” vagy „future”), csapatpróbán átesett és rendszeresített („nearly fielded”), illetve már műveleti alkalmazásba bevont („current fielded”) megoldásokat.⁴⁴ Az oktatásban ezek megfelelő súlyozására kell törekedni, annak érdekében, hogy a a hallgatókban egyértelműen rögzüljön, melyik az a technológia, ami már műveletek során is bevethető, illetve mi jelenti a kor technológiai színvonalának csúcsát, ami azonban még csak laboratóriumi körülmények között működik. Az elméleti képzés része lehet különböző interaktív elearning tananyagok feldolgozása,⁴⁵ de a klasszikus frontális „tantermi” foglalkozások, valamint az önálló és csoportos projekt-munkák is hatékony ismeretbővítési lehetőségeket kínálnak, amennyiben megfelelően arányban kombináljuk azokat.⁴⁶ Gyakorlati képzési elemek esetén, azok speciális igényei (pl. a terepen való feladatvégrehajtás, speciális technika vagy felszerelés használata, munkakörnyezet pl. labor igény) miatt célszerű lehet azokat más szervezetekkel együttműködve, a Magyar Honvédség alakulatainál vagy egy-egy partner felsőoktatási intézmény, kutatóintézet laboratóriumaiban, telephelyein megtartani. Az elméleti képzés során pedig törekedni kell a gyakorlati elemek minél hatékonyabb megalapozására, szimulációs és modellező rendszerek alkalmazásával a gyakorlati feladatok interaktív, virtuális előkészítésére.

A KATONAI MŰSZAKI KÉPZÉS HELYZETE NAPJAINKBAN

Jelen kutatásban a korszerű műszaki innovációk katonai adaptációjának egyik fontos kérdését, a műszaki szakemberképzés helyzetét és lehetőségeit vizsgáljuk. A vizsgálat hazai viszonylatban egyszerű, hiszen az évtizedes hagyományokkal rendelkező katonai műszaki képzés villamosmérnöki és mérnök informatikai képzései eltűntek, és helyüket először a had- és biztonságtechnikai képzés (2005), majd a katonai üzemeltető képzés (2013) vette át.

Érdekes tendencia, hogy míg a polgári életben a műszaki terület rohamos fejlődését és a szakemberképzés specializálódását (pl. térinformatikai, bioinformatikai, mechatronikai képzések) figyelhettük meg, addig az elmúlt évtizedben a katonai felsőoktatás műszaki területein a mérnök-műszaki ismeretek átadásáról a hangsúly fokozatosan tolódt el az általános műszaki (menedzseri) ismeretek irányába. Ugyanakkor tapasztalt és jól felkészí-

⁴³ <https://www.act.nato.int/cwix-achieving-federated-interoperability-now> (Letöltve: 2019. 02. 14.)

⁴⁴ A katonai eszközök, rendszerek és technológiák kiforrottságának értékelési metodikája a TML rendszer, lásd részletesen Brent Hobson: A Technology Maturity Measurement System. <http://cradpdf.drdc.gc.ca/PDFS/unc56/p525859.pdf> (Letöltve: 2019. 02. 15.)

⁴⁵ Duchon Jenő: Az e-learning szerepe a szervezeti tudástőke fejlesztésében. 2018 https://www.researchgate.net/publication/326711752_Az_e-learning_szerepe_a_szervezeti_tudastoke_fejleszteseben (Letöltve: 2019. 01. 04.)

⁴⁶ Csapó Benő, Csikos Csaba, Korom Erzsébet: Értékelés a kutatásalapú természettudomány-tanulásban, a SAILS projekt. *Iskolakultúra*, 26 (2016/3).

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.19

2019. XII. évf. Különszám

tett üzemeltetők nélkül egyetlen modern katonai harcvezetési- vagy fegyverirányítási rendszer sem képes huzamosabb időn át működni. A vezetői kompetenciák kialakítása is nélkülözhetetlen a különböző szakalegységek parancsnokai számára, legyen szó akár elektronikai eszközöket, rendszereket, informatikai hálózatokat vagy korszerű fegyverrendszereket alkalmazó szervezetekről vagy a haderőnemek tevékenységének koordinálásában részt vevő összekötő tisztekről. A hadszíntér „elektronizációja”,⁴⁷ majd teljes digitalizációja⁴⁸ következtében ma már egyre mélyebb (mérnök-) műszaki ismeretekre is szükség van a hadseregben. A korábbiakban tett megállapítás, amely szerint a védelmi szféra egyre nagyobb mértékben használja a polgári élet vívmányait, nem jelenti azt, hogy a katonai rendszerek (vezetés-irányítási, döntéstámogatási, szenzor, fegyverirányítási stb.) fejlesztése során nem jelennek meg olyan speciális igények, melyeket az egyes szakterületek (pl. infokommunikáció, információvédelem, frekvenciagazdálkodás, elektronikai hadviselés, logisztika, kibervédelem) vagy fegyvernemek (légi-, szárazföldi szakcsapatok, különleges műveleti alegységek) támasztanak. Ezeknek a sokszor szakterületeken átfelölő követelményeknek a meghatározása, értelmezése, a meglévő technológiák elemzése, összehasonlítása, illetve a kiválasztott megoldások vizsgálata, tesztelése a polgári életben szocializálódott mérnököknek sokszor igen komoly nehézséget jelent. Ez érthető, hiszen nincsenek ilyen irányú tapasztalataik, idegenek számukra a katonai vezetés és irányítás módszerei, a döntéshozatali mechanizmusok, a munkafolyamatok (melyek ráadásul jelentősen eltérhetnek katasztrófahelyzetekben, különleges jogrend esetén vagy missziós körülmények között), a szervezeti kultúra (a katonai szaknyelv, rövidítések stb.), az alkalmazási környezet (terepi vagy urbanizált műveleti környezet, szélsőséges időjárási körülmények stb.) vagy az alkalmazói elvárások (a felhasználás egyszerűsége, a logisztikai biztosítás kérdései, átlátható beszállítói struktúra stb.) egyaránt. Ezek alapján megállapítható, hogy a katonai rendszerek tervezése, üzemeltetése, üzemben tartása, továbbfejlesztése és ellenőrzése (valamint logisztikai támogatása) során is szükség van a katonai felsőoktatásban szocializálódott, villamosmérnöki, műszaki informatikai (sőt esetenként a programozó informatikus) végzettséggel rendelkező tisztii állományra.

Ha a korábbi, 2005-ben leállított villamosmérnök képzésre épülő szakterületek jelenlegi helyzetét tekintjük át, a legszembetűnőbb változást a légvédelmi rakéta szakiránynál tapasztalhatjuk, ami a had- és biztonságtechnikai mérnök szak megszűnésével átkerült a katonai vezetőképzés területére,⁴⁹ ezáltal elvesztve erős mérnök-műszaki hátterét. A hadmérnök képzés időszakában szüneteltetett, korábban nagy hagyományokkal rendelkező önálló rádióelektronikai felderítő⁵⁰ képzés, 2015-ben az elektronikai hadviselés szakterüle-

⁴⁷ Szárazföldi-, vízi-, légi- és űrszenzor, illetve fegyverrendszerek megjelenése.

⁴⁸ A fegyvernemek vezetés irányításának, döntéshozatalának, valamint a felderítő-, és csapásmérő eszközeinek hálózatba történő szervezése.

⁴⁹ <https://hkh.uni-nke.hu/oktatasi-egysegek/katonai-vezetokepzo-intezet/muveleti-tamogato-tanszek/legvedelmi-raketa-szakcsoport/kepzesi-rendszer> (Letöltve: 2019. 01. 15.)

⁵⁰ Mely még korábban egybeolvasztotta a rádiótechnikai felderítő, és a rádióelektronikai felderítő szakterületeket.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.19

2019. XII. évf. Különszám

téhez kapcsolódva indult újra, míg a BSc szintű radartechnikai képzés ugyanebben az időpontban szűnt meg. A korábbi hagyományokat, szakmai önállóságukat csak az informatikai és a híradó szakirányok tudták mindvégig megőrizni, azonban ezeknél is elmondható, hogy a képzési struktúra átalakulásával az átadott ismeretanyag jelentős része szintén elvesztette mérnök-műszaki jellegét.

AZ OKTATÁS ESZKÖZEINEK ÉS MÓDSZEREINEK INNOVÁCIÓJA

Az elearning megoldások napjainkban gyakran és előszeretettel használt oktatási, oktatástámogató eszközök.⁵¹ Vannak olyan területek (pl. szabályzóismeret, esettanulmányok, háttér/kiegészítő információk, fogalom magyarázat stb.), melyek oktatásában való alkalmazása esetén a kontaktórák száma csökkenthető, így a képzési idő felhasználásának hatékonysága jelentősen javul (ezt a kombinált alkalmazást „blended learning”-nek nevezik). A közvetlenül mérhető előnyök (hatékony oktatás, tudásátadás ellenőrizhetőség, testre szabható, moduláris tananyag, hely- és időfüggetlenség stb.) mellett egy másik előny, hogy a hallgatók, a Magyar Honvédség jövőbeni katonatisztjei, alegységparancsnokai egy újfajta oktatási módszer használatát sajátíthatják el, melyet a későbbiekben az általuk tartott kiképző, felkészítő foglalkozások támogatására is fel tudnak majd használni. Az elearning esetében a tananyagok a különböző generációk tanulási preferenciáihoz illeszthetők, illetve a feldolgozást kiegészítők (videók, térképek, vázlatok, interaktív szimulációk, játékos feladatok stb.) is segíthetik. A játékos tanulás (gamification), és a különböző 2D, és 3D modellezésen alapuló szimulációk használatával jelentősen javítható a foglalkozások hatékonysága.

OKTATÁSI HÁTTÉR FEJLESZTÉSÉNEK LEHETŐSÉGEI

A korszerű technológiákra épülő oktatási képességek az informatikai alapú rendszerek gyors fejlődése miatt nem kampányszerű fejlesztéseket, hanem a meglévő képességek folyamatos kiegészítését, aktualizálását igénylik. Így hibát követhetünk el, ha a tervezett oktatási infrastruktúra kialakítása előtt nem vizsgáljuk meg a felhasználandó eszközpark várható kihasználtságát, a műszaki-technológiai amortizáció mértékét és a várható élettartamot. A kampányszerű fejlesztésekben rejlő másik potenciális veszélyforrás, ha az előre látás hiánya miatt, nem tervezzük meg az infrastruktúra hosszútávú üzemeltetése feltételeinek biztosítását (pl.: hardverek javíttatása, karbantartása, szoftver liszenszek megújítása frissítése, fogyóanyagok pótlása). Költséges eszközpark beszerzése és fenntartása akkor lehet csak indokolt, ha azok kihasználtságát vagy a saját képzéseink által, vagy más partnerekkel együttműködve biztosítani tudjuk. Ilyen kooperációk folytathatók hazai, illetve külföldi felsőoktatási intézményekkel és piaci szereplőkkel egyaránt.

⁵¹ NATO – e-Learning Concept Release 4, 2014.

http://www.act.nato.int/images/stories/structure/ift/NATO_e-Learning_Concept_Jan_2014.pdf (Letöltve: 2019. 01. 03.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.19

2019. XII. évf. Különszám

Az oktatási infrastruktúra fejlesztésének másik sarkalatos pontja az eszközpark, az oktatási anyagok, és az oktatók tudásának összehangolt fejlesztése. Sokszor megoldási alternatíva lehet a drága eszközök és költséges technológiák beszerzése helyett szimulációs és gyakorlattámogató rendszerek (ún. CAX⁵² vagy újabban az ún. „collective training” megoldások), illetve a virtuális valóság (VR), kiterjesztett valóság (AR) technológiájára épülő egyéb rendszerek használata.⁵³ Új oktatási képesség kialakítása előtt célszerű megvizsgálni más oktatási intézmények már meglévő infrastruktúrája felhasználásának lehetőségeit, esetleg üzemeltetésének tapasztalatait. Ugyancsak megoldás lehet távéléréssel rendelkező laborok⁵⁴ igénybevétele (e tekintetben együttműködést szükséges kötni más hazai, vagy külföldi oktatási intézménnyel, vagy kutatóhellyel), amely segítségével nem szimulált környezetben, hanem már valós eszközökön mérhetnek, gyakorolhatnak a hallgatók.⁵⁵ A fenti megoldások egy-egy tantárgy keretében komplexen is használhatók, például ha a féléves laborgyakorlatok jelentős részét VR/AR megoldások segítségével vezetjük le, majd egy-egy mérést távoli eléréssel, majd valós laborkörülmények között hajtatunk végre.

A legtöbb technológiának vannak ugyanakkor ingyenes, sokszor nyílt forráskódú (ún. Open-source) megoldásai is, melyek egyrészt költséghatékonyan beszerezhetők vagy megvalósíthatók, másrészt lehetőséget biztosítanak a technológia oktatási környezethez vagy feladathoz való illesztésére, módosításra, továbbfejlesztésére. Sok professzionális gyártó is éppen ezért kínál oktatási-, illetve „akadémiai” csomagokat termékeiből. Mind a nyílt forráskódú, mind a professzionális megoldások rendelkeznek előnyökkel és hátrányokkal. Előbbiek esetén a terméktámogatás sokszor esetleges, és a fejlesztői közösség aktivitásán múlik, míg utóbbi esetén az oktatási csomagok, akadémiai programok burkolt PR fogások is egyben.⁵⁶ Ezért célszerű a hallgatóknak is mindkét (vagy több) alternatívát bemutatni, és így a tanulási folyamat során a technológiák összehasonlítása, az eltérő realizációs megoldások, gyártói/fejlesztői sajátosságok megismerése is lehetővé válik. A rendszerszemléletet is formálja, ha a különböző implementációk közötti interoperabilitási problémákat tudnak elemezni a hallgatók tanulmányaik során. Ezen keresztül megtanulják,

⁵²Computer Assisted Exercise – számítógépes rendszerrel támogatott gyakorlatok.

⁵³ NATO M&S CoE – 2017 Annual Review <https://www.mscoe.org/content/uploads/2017/11/2017-MSCOE-Annual-Review-E-book.pdf> (Letöltve: 2019. 01. 03.)

NATO M&S CoE – 2018 Annual Review <https://www.mscoe.org/content/uploads/2018/09/2018-NATO-MS-COE-Annual-Review.pdf> (Letöltve: 2019. 01. 03.)

NATO Research Study Group – Virtual Reality: State of Military Research and Applications in Member Countries (2003).

[https://www.sto.nato.int/publications/STO%20Technical%20Reports/RTO-TR-018/TR-018-\\$\\$\\$ALL.pdf](https://www.sto.nato.int/publications/STO%20Technical%20Reports/RTO-TR-018/TR-018-$$$ALL.pdf) (Letöltve: 2018. 10. 11.)

⁵⁴Informatikai hálózatokon keresztül elérhető, távvezérelhető műszerekből, szerszámokból, eszközökből álló labor, amely a laborgyakorlatok végrehajtását idő és helyfüggetlenné teszi. Ilyen esetekben fontosak lehetnek az ellenőrzést, oktatói/laborszervezői felügyeletet biztosító szolgáltatások is.

⁵⁵Joshua Grodotzki, Tobias R. Ortelt, A. Erman Tekkaya: Remote and Virtual Labs for Engineering Education 4.0. *Procedia Manufacturing*, Volume 26, 2018, 1349–1360.

<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2351978918308023> (Letöltve: 2019. 01. 11.)

⁵⁶Pl. Cisco Academy (<https://www.netacad.com/>), Microsoft Virtual Academy (<https://mva.microsoft.com/>)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.19

2019. XII. évf. Különszám

hogya ha későbbi munkájuk során olyan rendszereket terveznek, vagy szereznek be, melyek elemei egymással nem interoperabilisak, vagy kompatibilisek, akkor a gyártói/fejlesztői sajátosságok miatt funkcióbeli, ergonómiai, vagy kapacitásbeli problémák lépnek fel. Ez természetesen a katonai rendszerek esetén is fokozottan érvényes, és kritikus megállapítás.

A későbbi fejleszthetőség, modularitás is sokszor követelmény, hiszen a naprakészség jegyében egy-egy technológiai innovációra reagálnia kell a felsőoktatásnak is, és követnie a fejlesztési tendenciákat. A katonai képzés, oktatás terén a modularitás érdekében a többcélú, az adott feladat (pl. harcászati gyakorlat) érdekében rugalmasan átalakítható megoldások preferáltak. A mobilitás szintén fontos szempont lehet, mivel a foglalkozások nem csak tanteremben, hanem katonai gyakorlatok, egyéb kihelyezések keretében, különböző helyszíneken is végrehajtásra kerülhetnek.

OKTATÁSI ÉS KUTATÁSI EGYÜTTMŰKÖDÉSEK

„Az NKE »Az együttműködés Egyeteme« (»University of cooperation«), a társadalmi igények, nemzetstratégiai-kormányzati célok és az egyetemi autonómia közötti hatékony együttműködés modellje.”⁵⁷ Ez a katonai műszaki képzés területén a nemzetközi oktatási együttműködések és közös gyakorlatok mellett, a hazai kutatóműhelyekkel és egyetemekkel közösen végzett kutatások formájában valósulhat meg. Utóbbira jó példa a Zrínyi-Újvár területén és az ostrom helyszínén más egyetemekkel, kutatóhelyekkel és múzeumokkal közösen végzett hadirégészeti- és hadszíntérkutató munkálatok.⁵⁸ A korszerű technológiák inkubátorai a különböző alkotóközösségek, önképző körök. Ennek nagyszerű példája a nagy hagyományokkal rendelkező rádióamatőr klubok mellett néhány éve világszerte megjelent ún. „Maker Space”-ek,⁵⁹ amelyek labor infrastruktúra biztosításával és szakértői mentorálással támogatják az érdeklődő fiatalok szakmai önképzését. Ennek az egyéni szakmai fejlesztési koncepciónak másik fontos mozgatórugóját jelentik a különböző versenyek és kihívások (ún. Challenge-ek), ahol egyénileg vagy csapatban tudják a résztvevők kipróbálni tudásukat, és innovatív megoldásaikkal versenybe szállni társaikkal. Ezekre a legjobb példák a különböző robotépítő-⁶⁰ és programozó versenyek,⁶¹ hackathonok (H4D,⁶² NATO hackathon,⁶³ NDH⁶⁴ stb.).

⁵⁷ Nemzeti Közszerződési Egyetem intézményfejlesztési terv 2015–2020. 4.

http://archiv.uni-nke.hu/uploads/media_items/intezmenyfejlesztesi-terv-2015-2020.original.pdf (Letöltve: 2019. 01. 15.)

⁵⁸ Padányi József: A Zrínyi-Újvár területén folytatott műszeres kutatások. In: Határok fölött: Tanulmányok a költő, katona, államférfi Zrínyi Miklósról. Szerk. Bene Sándor et al. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest, 2017, 357–368.

⁵⁹ Márk Marcell: *markerspace.hu* (előadás)

http://www.ujnemzedek.hu/sites/default/files/atoms/files/mark_marcell_makerspace.pdf

(Letöltve: 2019. 01. 15.)

⁶⁰ Pl. <https://www.generationrobots.com/blog/en/robotics-competitions/> vagy <http://hdidakt.hu/robot-versenyek/> (Letöltve: 2019. 01. 15.)

⁶¹ <https://secchallenge.crysys.hu/> (Letöltve: 2019. 01. 15.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.19

2019. XII. évf. Különszám

A NATO és EU szervezetekkel⁶⁵ való kapcsolattartás, a különböző szakmai fórumokon⁶⁶ való jelenlét, illetve ezek oktatási, oktatástámogatási lehetőségeinek megismerése⁶⁷ kiemelten fontos feladat annak érdekében, hogy korszerű oktatási anyagok használata révén a katonai felsőoktatás hallgatói a végzést követően a jelen és a jövő kihívásaira is képesek legyenek hatékony válaszokat adni.

A KORSZERŰ KATONAI MŰSZAKI OKTATÁS KIEMELT TERÜLETEI

Az általános elvek és lehetőségek vizsgálatát követően célszerű áttekinteni azokat a napjainkban gyorsan fejlődő technológiákat, területeket, amelyek a jövőben nagy hatást fognak gyakorolni a katonai fejlesztésekre is, ezért javasolt lehet jelenlegi képzési programjaink kiegészítése, bővítése ezeknek az ismeretanyagaival. Az új területek bővülése a jövőben szükségessé teheti akár újabb szakirányok, modulok vagy tanfolyami jellegű szakirányú továbbképzések beindítását is, amelynek ugyanakkor alapvető feltétele az ehhez szükséges korszerű infrastruktúra biztosítása.

GEOINFORMÁCIÓS RENDSZEREK

A katonai művelettervezés és -irányítás során, a térképen végzett számítások, a folyamatok nyomon követése már évtizedek óta számítógépes támogatással zajlik.⁶⁸ Az általános célú digitális térképek mellett a szakspecifikus igényeket is kielégítő terepmodellek használata, azokon mérések és számítások végzése,⁶⁹ illetve különböző terepi szimulációk⁷⁰ tervezése és végrehajtása ma már nélkülözhetetlen tudásnak számít szakterülettől függetlenül. Az utóbbi években a geoinformációs rendszerek területén is megjelentek a professzionális megoldások (pl. ArcGIS⁷¹) mellett ingyenesen hozzáférhető szoftverek (pl. QGIS⁷² és GRASS GIS⁷³) és térképforrások (pl. OpenStreetMap⁷⁴), melyek oktatásban történő felhasználása racionális döntés lehet.

⁶² <https://hhk.uni-nke.hu/hirek/2017/10/27/hacking-for-defence> (Letöltve: 2019. 01. 15.)

⁶³ <https://www.act.nato.int/ea-hackathon> (Letöltve: 2019. 01. 15.)

⁶⁴ *National Defence Hackathon*, 23–27 July 2018 Kyiv, Ukraine.

Lásd <https://www.youtube.com/watch?v=dqMibVrHC2c> (Letöltve: 2019. 01. 15.)

⁶⁵ Pl. kiválósági központok, kutatóhelyek, fejlesztési ügynökségek.

⁶⁶ Pl. híradó és informatikai területen az FMN, MIP közösség.

⁶⁷ Pl. NATO eLearning Management System <https://jaidl.act.nato.int/> (Letöltve: 2019. 01. 15.)

⁶⁸ Kállai Attila: Térinformatikai adatbázison alapuló tematikus térképek alkalmazása a Magyar Honvédség szárazföldi csapatai béke és háborús feladatainak támogatásában.

http://archiv.uni-nke.hu/downloads/konyvtar/digitgy/phd/2007/kallai_attila.pdf (Letöltve: 2019. 01. 15.)

⁶⁹ Pl. optikai láthatóság, járhatóság.

⁷⁰ Pl. Rádiófrekvenciás hullámterjedés modellezése, vezetékes és vezeték nélküli összeköttetés tervezés, időjárás és terepjárhatósági modellezés, katasztrófa helyzetek modellezése, menet tervezés.

⁷¹ <https://www.arcgis.com/> (Letöltve: 2019. 01. 20.)

⁷² <https://qgis.org/> (Letöltve: 2019. 01. 20.)

⁷³ <https://grass.osgeo.org/> (Letöltve: 2019. 01. 20.)

⁷⁴ <https://www.openstreetmap.org/> (Letöltve: 2019. 01. 20.)

MÉRÉS ÉS SZENZORTECHNIKA

A Geoinformációs rendszerekkel, a 3D technológiákkal és a robotikával egyaránt szorosan összekapcsolódnak a különböző távérzékelési, távmérési és szenzortechnológiák, melynek oktatása, a mérési és feldolgozási eljárások ismertetése, illetve gyakorlatban történő bemutatása hasznos lehet a jövő üzemeltető (mérnök) tisztjei számára. Ennek keretében betekintést nyerhetnek a különböző 3D képkészítési eljárásokba (fotogrammetria, strukturált- vagy lézerefénnyel történő szkennelés), a terepfelszín pontos modelljének előállítására használható LIDAR⁷⁵-os megoldásokba (1. ábra), vagy a különböző geofizikai mérések (magnetométeres-, talajradaros-, talajellenállás mérések) módszertanába és alkalmazási lehetőségeibe.

1. ábra: Légi LIDAR-ral készített felmérés eredménye (balra), és ugyanazon terület képe műholdas felvétel alapján (jobbra, forrás: Google Earth)

Megismerkedhetnek a környezeti hatások mérésének (hőmérséklet, páratartalom, csapadék, szél erősség stb.) technikáival, valamint a mozgás- és jelenlét ellenőrzésének módszereivel (láthatófény-, hőkamera), a szeizmikus, akusztikus és mágneses szenzorok működési elveivel. Ugyanakkor kiemelten fontos lehet a különböző navigációs rendszerek (GNSS⁷⁶) felépítésének és mérési eljárásainak alapos megismerése, illetve szolgáltatásaik használatának elsajátítása. Az egyes területek összefonódását jól szemlélteti az is, hogy a hely- és helyzetmeghatározás képessége, illetve a terep változásainak felülvizsgálata a különböző vezetés-irányítási és döntéstámogató rendszerek szempontjából is fontos terület.

VEZETÉS-IRÁNYÍTÁSI ÉS DÖNTÉSTÁMOGATÓ RENDSZEREK

A geoinformációs adatbázisokon és digitális térképmodelleken alapuló vezetés-irányítási rendszerek (C2 rendszerek⁷⁷), illetve azok továbbfejlesztésével és célorientált funkciók

⁷⁵ Light Detection and Ranging, azaz lézer alapú távérzékelés.

⁷⁶ Global Navigation Satellite Systems.

⁷⁷ C2 – Command and Control.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.19

2019. XII. évf. Különszám

integrálásával kialakított katonai döntéstámogató rendszerek (C4ISR⁷⁸) ismerete szintén fontos kompetencia lehet. A korábban említett szimulációs rendszerek, valamint a „valós” C4ISR rendszerek, a vezetékes és vezeték nélküli összeköttetések (pl. harcászati rádiók), a fegyverrendszerek, a felderítő platformok (pl. drónok) összekapcsolása révén a különböző szakterületek közös platformon tudnak felkészülni a feladatvégrehajtásra.

3D TECHNOLÓGIA

Az összefoglalóan csak 3D technológiaként ismert terület rendkívül összetett, és az azt felhasználó iparágak növekvő igényei miatt gyorsan fejlődő. Tágan értelmezve magába foglalja a korábban említett 3 dimenziós térérzékelési módszereket és a kapcsolódó jelfeldolgozási eljárásokat, a 3D modellezési technikákat (CAD/CAM⁷⁹), a modellek előállítását lehetővé tevő 3D nyomtatási technológiákat, illetve a virtuális/kiterjesztett valóság alapú szimulációs megoldásokat.⁸⁰

Az utóbbi 5 évben ezeknek a megoldásoknak az oktatási rendszerbe történő integrálása egyszerűbbé vált az ingyenesen elérhető ismeretanyagoknak, a nyílt forráskódú mozgalomnak⁸¹ és az annak eredményeképpen elérhető open-source eszközök⁸² (pl. az additív gyártástechnológiai eszközök, 3D megjelenítők, a 3D szkennerek, illetve egyéb digitalizáló eljárások) ára jelentős mérséklődésnek köszönhetően.

A különböző szimulációs és modellező rendszerek felhasználása ugyanakkor túlmutat a műszaki oktatásban való felhasználáson, és a katonai vezetőképzést is hatékonyan támogathatja.⁸³

⁷⁸ C4ISR – Command, Control, Communications, Computers, Intelligence, Surveillance and Reconnaissance.

⁷⁹ CAD/CAM – Computer-Aided Design/Computer-Aided Manufacturing.

⁸⁰ PwC – 3-D capabilities that are shaping the future of augmented reality.

<http://usblogs.pwc.com/emerging-technology/3d-capabilities-that-are-shaping-the-future-of-augmented-reality/> (Letöltve: 2018. 12. 17.)

⁸¹ A szoftverek terén például a Blender 3D modellező szoftver, és a Unity játékfejlesztői környezet, de open-source hardverek is van példa open source 3D scanner (BQ Ciclop lásd <https://www.bq.com/en/support/ciclop/support-sheet>), 3D nyomtató (RepRap lásd https://reprap.org/wiki/RepRap_Options#Models), illetve egyéb műszer (Lásd http://www.appropedia.org/Open-source_Lab) formájában.

⁸² John B. Carnett: Making the Makerbot. A DIY 3-D Printer. <https://www.popsci.com/diy/article/2010-06/making-makerbot> (Letöltve: 2019. 01. 07.)

⁸³ Kocsi János Gyula: Katonai vezetők (szakaszparancsnokok) felkészítése és kiképzése virtuális (szimulációs) környezetben. http://real.mtak.hu/31932/7/konyv_vegleges_mta_real.pdf (Letöltve: 2019. 02. 03.)

Szilágyi Gábor: Virtuális (szimulációs) környezet és a terepi összetevők kölcsönhatása.

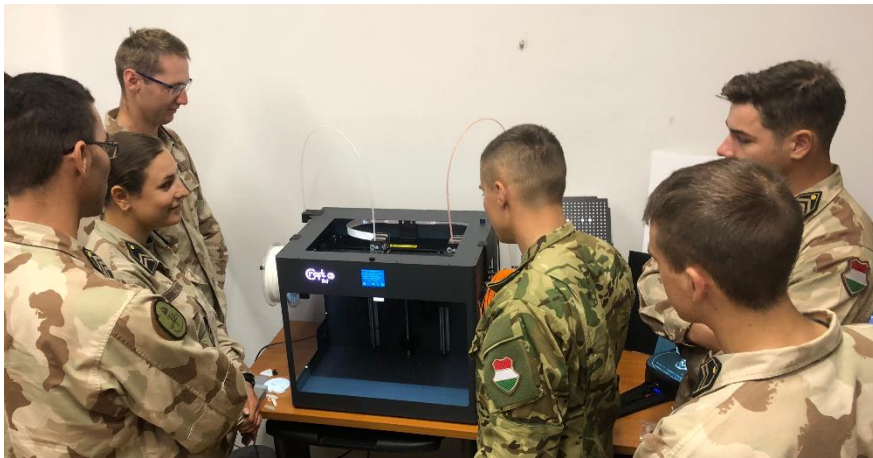
http://real.mtak.hu/31932/7/konyv_vegleges_mta_real.pdf (Letöltve: 2019. 02. 03.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.kesz.19

2019. XII. évf. Különszám

2. ábra: 3D nyomtatás a katonai felsőoktatásban

3. ábra: Példa a katonai kiképzésben használható VR megoldásokra⁸⁴

⁸⁴ https://farm9.staticflickr.com/8861/28133263193_baa73fa2b6_b.jpg (Letöltve: 2019. 01. 22.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.19

2019. XII. évf. Különszám

ROBOTIKA

Az utóbbi évtizedben felgyorsult az innováció a robotika területén is.⁸⁵ Néhány évvel ezelőtt a különböző robotok és autonóm járművek hajtómechanizmusai, illetve a járművek elektronikai/mechanikai megvalósításai álltak a kutatások fókuszában. Napjainkban már a személyzet nélküli szárazföldi, vízi, vízalatti és légi eszközök hasznos terhei („payload”), illetve az autonóm működés, és a csoportos feladatvégrehajtás jelenti a legnagyobb kihívást a kutatók számára. A hardverek árában bekövetkezett csökkenésnek köszönhetően már egyetemi kutatóműhelyek, tanszékek számára is elérhetők a hordozóplatformok, a különböző mechanikai és elektronikai komponensek. Például a BCN3D MOVEO robotkar⁸⁶ mechanikai elemei 3D nyomtatóval alacsony költséggel előállíthatók, az egyes építőelemek 3D modellje, és a vezérlő logikája a pedig github⁸⁷-ről letölthető.

A drónok tekintetében a francia Parrot cég Ar.drone családja,⁸⁸ illetve a DJI⁸⁹ termékei kínálnak számos fejlesztési lehetőséget professzionális hordozóplatformokon, míg a humanoid jellegű robotok terén a Softbank Robotics Nao robotja⁹⁰ jelent az oktatásba könnyen integrálható megoldást (3. ábra).

4. ábra: Példa a katonai felsőoktatásban használható robotra⁹¹

⁸⁵ Boda József, Boldizsár Gábor, Kovács László, Orosz Zoltán, Padányi József, Resperger István, Szenes Zoltán: A hadtudományi kutatási irányok, prioritások és témakörök. 18. http://archiv.uni-nke.hu/uploads/media_items/2016_-_evi-16_-_szam-a-hadtudomanyi-kutatasi-iranyok_-_prioritasok-es-temakorok.original.pdf (Letöltve: 2019. 02. 03.)

⁸⁶ <https://www.bcn3dtechnologies.com/en/bcn3d-moveo-the-future-of-learning/> (Letöltve: 2019. 01. 22.)

⁸⁷ <https://github.com/BCN3D/BCN3D-Moveo> (Letöltve: 2019. 01. 22.)

⁸⁸ <https://developer.parrot.com/> (Letöltve: 2019. 01. 22.)

⁸⁹ <https://developer.dji.com/> (Letöltve: 2019. 01. 22.)

⁹⁰ <https://www.softbankrobotics.com/emea/en/nao> (Letöltve: 2019. 01. 22.)

⁹¹ <https://de-de.facebook.com/bundeswehr.karriere/photos/a.219080981464702/1053127974726661/> (Letöltve: 2019. 01. 22.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.19

2019. XII. évf. Különszám

MESTERSÉGES INTELLIGENCIA

A mesterséges intelligencia (AI – Artificial Intelligence) a robotikával és az autonóm járművek területével szorosan összekapcsolódó kiemelt kutatási téma, de jelentős kiberbiztonsági vonatkozásai is vannak. A fejlesztések eredményeit a hon- és rendvédelem, valamint a nemzetbiztonság szervezetei egyaránt számos területen tudják hasznosítani. Ehhez a területhez tartoznak különböző információkeresési, feldolgozási és elemzési eljárások, gépi tanulási, szöveg-, és adatbányászati algoritmusok, melyeket hatékonyan használnak fel az ún. „big data” elemzések során. A mesterséges intelligencia kutatása során elért eredmények a jövőben várhatóan komolyan befolyásolják majd a magas autonómiaszintű robotok, és a döntéstámogató rendszerek fejlesztését is. Napjaink számos más technológiáival összefüggésben is előszeretettel alkalmazzák a mesterséges intelligencia kifejezést, miközben sokszor annak tudományos eredményeinek csak egy töredékét hasznosítják. Ezen a területen fel kell készíteni a leendő szaktiszteket arra, hogy adott rendszer, vagy jelenség esetén felismerje a mesterséges intelligencia jelentését és fel tudja mérni annak várható hatásait.

KIBERBIZTONSÁG

A kiberműveletek dimenziókon⁹⁵ és szakterületeken⁹⁶ átívelő (ún. „cross domain”) jellege miatt is célszerű az együttműködés kialakítása más területekkel. A szimulációs- és gyakorló-környezetek (ún. Cyber range-ek) oktatásba való integrálása, a megfelelő oktatási anyagok összeállítása és folyamatos aktualizálása komoly kihívást jelent az oktatók számára, ami indokolja ezen a téren is az együttműködésre való törekvést. Az informatikai hálózatok és szolgáltatások védelme mélyreható műszaki ismeretek nélkül nem biztosítható, azonban az új, eddig ismeretlen fenyegetések, támadási formák elemzése, és az ellenük való hatékony fellépés a technikai ismereteken is túlmutatnak.

A kiberbiztonság minél magasabb szinten történő tartása különböző szakterületek (pl. infokommunikáció, információvédelem, frekvenciagazdálkodás, elektronikai hadviselés, felderítés) szoros együttműködését igényli annak érdekében, hogy a kibertérben és az elektromágneses spektrumban⁹⁷ megjelenő fenyegetésekre hatékony választ adhassunk. A tananyag kialakításánál célszerű figyelembe venni a PfP⁹⁸ Várható Biztonsági Kihívások Munkacsoportja⁹⁹ által összeállított referenciaanyagot.¹⁰⁰

⁹⁵ A katonai haderőnek szempontjából a szárazföldi, légi, űr és haditengerészeti területeket is összekapcsolja.

⁹⁶ Infokommunikáció, elektronikai hadviselés stb.

⁹⁷ Ezeket összefoglalóan CEMA műveleteknek (kiber, és elektromágneses tevékenységnek) nevezik (lásd bővebben: FM 3-88 <https://fas.org/irp/doddir/army/fm3-38.pdf> (Letöltve: 2019. 01. 22.))

⁹⁸ Partnership for Peace https://www.nato.int/cps/ra/natohq/topics_50349.htm (Letöltve: 2019. 01. 22.)

⁹⁹ PfP Emerging Security Challenges (ESC) Working Group

<https://www.pfp-consortium.org/index.php/activities/emerging-security-challenges> (Letöltve: 2019. 01. 22.)

¹⁰⁰ NATO PfP ESCWG – Cybersecuritya Generic Referencecurriculum.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.19

2019. XII. évf. Különszám

A korábbiakban említetteknek megfelelően ezen a téren is képesnek kell lenni a szakmai tervezői, üzemeltetői, ellenőrzői feladatokon túl arra is, hogy a katonai műveletek egészére gyakorolt hatását megértsék a leendő szaktisztek. Fontos, hogy azokat képesek legyenek kommunikálni az előljárók felé (helyzetjelentés, kiberműveleti helyzetkép¹⁰¹), illetve külső szereplők (az adott tevékenységben együttműködő kormányzati, vagy polgári szervezetek¹⁰²) irányába. Ennek megfelelően rendszerszemlélettel kell rendelkezniük, és érteni a műszaki dimenzió katonai műveletekre gyakorolt hatását, valamint annak jogi, PR, médiamegjelenési és stratégiai kommunikációs (Startcom) összefüggéseit.

INFORMÁCIÓS MŰVELETEK

A kiberbiztonság kihívásaival sokszor összefüggő, ám azokon túlmutató területet jelentenek a különböző eszközrendszereket felhasználó olyan információs műveletek, melyek sokszor a kognitív térben egyének, közösségek, társadalmi rétegek, nemzetek, vallási csoportok befolyásolását célozzák. Az elmúlt évek incidensei alapján a fegyveres konfliktusokat megelőzően, illetve azokat támogató műveletekben számítani kell az ilyen típusú fenyegetésekre, melyekre már a képzés során fel kell készíteni a leendő tiszteket.

PROGRAMOZÁS

Az információs társadalom korában fontos felkészíteni a mérnököket arra, hogy a megoldani kívánt problémát képesek legyenek definiálni és a megoldási lehetőségeket algoritmizálni, felhasználva a számítástechnika által kínált lehetőségeket. A programozás oktatása tipikusan nem nagy költségigényű, ugyanakkor komoly előkészítést és szaktudást igénylő képzési terület. Törekedni kell a későbbiekben is jól hasznosítható kompetenciák elsajátítására, mely folyamat során hatékonyan használható fel a projekt alapú oktatás eszköztárára, illetve a különböző versenyek és kihívások (pl. NATO TIDE Hackathon).

ÖSSZEZÉS

A katonai képességek fejlesztése nem csupán egy-egy eszköz (harcjármű, fegyverrendszer) modernizációját vagy beszerzését jelenti. A DOTMLPFI¹⁰³ alapján a humán oldal felkészítése, kiképzése, oktatása is jelentősen hozzájárul a képességek kialakításához. Ennek következtében a katonai képesség, támadó, felderítő vagy védelmi potenciálját adó technikai eszközök komolyan függenek az azokat tervező, szervező, kiszolgáló állomány-

https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2016_10/20161025_1610-cybersecurity-curriculum.pdf (Letöltve: 2019. 02. 03.)

¹⁰¹ Cyber COP (Common operational picture).

¹⁰² Pl. hálózatzbiztonsági esemény esetén a rendvédelmi, nemzetbiztonsági szervekkel, polgári szolgáltatókkal.

¹⁰³ doctrine, organization, training, materiel, leadership and education, personnel, facilities and interoperability – a katonai képességek doktrinális, szervezeti, kiképzési, anyagi, vezetési, személyügyi, intézményi és interoperabilitás összetevői.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.19

2019. XII. évf. Különszám

tól, illetve a felhasználók felkészültségétől. A „könnyű” műszaki kompetenciák¹⁰⁴ (műszaki feladatok szervezése, koordinációja, azokkal kapcsolatos kommunikációs feladatok) mellett a „nehéz” műszaki kompetenciák¹⁰⁵ fejlesztése is kiemelten fontos feladat annak érdekében, hogy a jövő katonatisztjei értsék a műszaki innovációkat, azokat gyorsan el tudják sajátítani, és hatékonyan alkalmazzák.

Jelen publikációban összegyűjtöttük azokat az új és kevésbé új, de még napjainkban is fontos oktatási területeket, melyek különböző mélységű ismeretére egy műszaki területen szolgálatot teljesítő szaktisztnek szüksége lehet pályafutása során. Az ismeretek széles köre és tudományos mélysége miatt lehetetlen minden feladatra felkészíteni a leendő mérnököket, katonatisztiket. A képzési célok és módszerek kiválasztásakor a szilárd elméleti alapokra, a projekt jelleggel megszerzett gyakorlati tapasztalatokra, és a hatékony tanulási módszerek megismerésére kell a hangsúlyt fektetni.

A technikai rendszerek képességeivel szembeni követelménytámasztás megértése, és azok alapján a tervezői-, tesztelői-, üzemeltetői-, fejlesztői munka hatékony elvégzése mélyreható műszaki ismereteket, valamint a katonai igények és a technikai lehetőségek harmonizálásának készségét igénylik. A gyakorlatorientált műszaki képzéshez a megfelelő infrastrukturális feltételek megteremtése mellett, széleskörű elméleti tudással és gyakorlati (műszaki és műveleti) tapasztalattal rendelkező, folyamatosan megújuló motivált oktatóközösségre van szükség, melyen belül biztosított a generációk közti tudástranzformáció, ami garanciája lehet a minőségi, korszerű oktatásnak. Ilyen körülmények között a klasszikus képzési és oktatási funkciók mellett, hatékonyan biztosíthatók a katonai felsőoktatási tehetőség gondozás feltételei is, ami kiemelten fontos terület az oktatói és tudományos utánpótlásnevelés szempontjából.¹⁰⁶

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Ádám György: Műszaki fejlődés, oktatás, pályaválasztás. *Tudomány és Társadalom*, 1967/ 4. https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/Kortars_1967_1/?query=m%C5%B1szaki%20oktat%C3%A1s&pg=650&layout=s

¹⁰⁴ Ún. „soft skill”.

¹⁰⁵ Ún. „hard skill”. Danijela Pezer: The Importance of Soft Skills in Technical Education. https://www.researchgate.net/publication/305360275_THE_IMPORTANCE_OF_SOFT_SKILLS_IN_TECHNICAL_EDUCATION/download (Letöltve: 2019. 02. 03.)

¹⁰⁶ Németh, András: A tehetséggondozás és tudományos utánpótlás-nevelés múltja, jelene és jövője a hadtudományok területén, különös tekintettel a tudományos diákköri mozgalom szerepére I. *Hadtudomány*, 25 (2015/E). 296–308. http://mht.eu/hadtudomany/2015/2015_elektronikus/25_NEMETH_ANDRAS.pdf (Letöltve: 2019. 02. 03.)

Németh, András: A tehetséggondozás és tudományos utánpótlás-nevelés múltja, jelene és jövője a hadtudományok területén, különös tekintettel a tudományos diákköri mozgalom szerepére II. *Hadtudomány*, 25 (2015/E). 309–322. http://mht.eu/hadtudomany/2015/2015_elektronikus/26_NEMETH_ANDRAS_2.pdf (Letöltve: 2019. 02. 03.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.19

2019. XII. évf. Különszám

2. Bezegová, Edita, Ledgard, Marta Anna, Molemaker Roelof-Jan, Oberč, Barbara Pia, Vigkos. Alexandros: Virtual Reality and its Potential for Europe.
https://ec.europa.eu/futurium/en/system/files/ged/vr_ecosystem_eu_report_0.pdf
3. Boda József, Boldizsár Gábor, Kovács László, Orosz Zoltán, Padányi József, Resperger István, Szenes Zoltán: A hadtudományi kutatási irányok, prioritások és témakörök. 18 http://archiv.uni-nke.hu/uploads/media_items/2016_-evi-16_-szam-a-hadtudomanyi-kutatasi-iranyok_-prioritasok-es-temakorok.original.pdf
4. Bohannon, John: Who's Afraid of Peer Review?
<http://science.sciencemag.org/content/342/6154/60.full> DOI: 10.1126/science.342.6154.60
5. Carnett, John B.: Making the Makerbot. A DIY 3-D Printer
<https://www.popsci.com/diy/article/2010-06/making-makerbot>
6. Cartlidge, Edwin: Science's spam epidemic. <https://phys.org/news/2016-12-science-spam-epidemic.html>
7. Cyber war in perspective: russian aggression against ukraine.
https://ccdcoe.org/uploads/2018/10/CyberWarinPerspective_full_book.pdf
8. Csapó Benő, Csíkos Csaba, Korom Erzsébet: Értékelés a kutatásalapú természettudomány-tanulásban, a SAILS projekt. *Iskolakultúra*, 26 (2016/3). DOI: 10.17543/ISKKULT.2016.3.3
9. Csapó Benő: A tanárképzés és az oktatás fejlesztésének tudományos háttere. *Iskolakultúra*, 26 (2016/2). http://epa.oszk.hu/00000/00011/00202/pdf/EPA00011_iskolakultura_2016_02_01.pdf
DOI: 10.17543/ISKKULT.2016.2.3
10. Dr Graham, Ruth: *The global state of the art in engineering education*, MIT 2018.
http://neet.mit.edu/wp-content/uploads/2018/03/MIT_NEET_GlobalStateEngineeringEducation2018.pdf.
11. Duchon Jenő: Az e-learning szerepe a szervezeti tudástőke fejlesztésében, 2018.
https://www.researchgate.net/publication/326711752_Az_e-learning_szerepe_a_szervezeti_tudastoke_fejleszteseben
12. European Union – Addressing brain drain: The local and regional dimension. ISBN:978-92-895-0991-6, 2018, 62–64. <https://cor.europa.eu/en/engage/studies/Documents/addressing-brain-drain/addressing-brain-drain.pdf> DOI: 10.2863/280544
13. Fokin, Alexander: Internet Trolling as a Tool of hybrid Warfare: the Case of Latvia, 2016.
<https://www.ceeol.com/search/gray-literature-detail?id=661271>
14. Goodman, Marc: *Future Crimes: Inside the Digital Underground and the Battle for Our Connected World*, 2015, ISBN-13: 978-0804171458
15. Grodotzki, Joshua, Ortelt, Tobias R., Tekkaya, A. Erman: Remote and Virtual Labs for Engineering Education 4.0. *Procedia Manufacturing*, Volume 26, 2018, 1349-1360
<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2351978918308023> DOI: 10.1016/j.promfg.2018.07.126
16. Jalalian, Mehrdad: The story of fake impact factor companies and how we detected them. *Electron Physician*, 2015 Apr-Jun; 7(2): 1069–1072.
<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4477767/> DOI: 10.14661/2015.1069-1072

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.19

2019. XII. évf. Különszám

17. Kahn, Jeremy: Mumbai Terrorists Relied on New Technology for Attacks. <https://www.nytimes.com/2008/12/09/world/asia/09mumbai.html>
18. Kállai Attila: Térinformatikai adatbázison alapuló tematikus térképek alkalmazása a Magyar Honvédség szárazföldi csapatai béke és háborús feladatainak támogatásában. http://archiv.uni-nke.hu/downloads/konyvtar/digitgy/phd/2007/kallai_attila.pdf
19. Kocsi János Gyula: Katonai vezetők (szakaszparancsnokok) felkészítése és kiképzése virtuális (szimulációs) környezetben. http://real.mtak.hu/31932/7/konyv_vegleges_mta_real.pdf
20. Magyarország digitális oktatási stratégiája. <http://www.kormany.hu/download/0/cc/d0000/MDO.pdf>
21. Márk Marcell: markerspace.hu (előadás) http://www.ujnemzedek.hu/sites/default/files/atoms/files/mark_marcell_makerspace.pdf
22. NATO – e-Learning Concept Release 4, 2014. http://www.act.nato.int/images/stories/structure/jft/NATO_e-Learning_Concept_Jan_2014.pdf
23. NATO M&S CoE – 2017 *Annual Review* <https://www.mscoe.org/content/uploads/2017/11/2017-MSCOE-Annual-Review-E-book.pdf>
24. NATO M&S CoE – 2018 *Annual Review* <https://www.mscoe.org/content/uploads/2018/09/2018-NATO-MS-COE-Annual-Review.pdf>
25. NATO PfP ESCWG - Cybersecuritya Generic Referencecurriculum. https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2016_10/20161025_1610-cybersecurity-curriculum.pdf
26. NATO Research Study Group – Virtual Reality: State of Military Research and Applications in Member Countries (2003). [https://www.sto.nato.int/publications/STO%20Technical%20Reports/RTO-TR-018/TR-018-\\$\\$\\$ALL.pdf](https://www.sto.nato.int/publications/STO%20Technical%20Reports/RTO-TR-018/TR-018-$$$ALL.pdf)
27. Németh András, Osváth Zoltán: Múlt – jelen – jövő... avagy villamos- kontra „hadmérnök” a híradótiszt-képzésben. In: Kommunikáció 2005. Szerk. Fekete, Károly; Sándor, Miklós; Rajnai, Zoltán; Szöllösi, Sándor. ZMNE, Budapest, 2005, 256–267.
28. Németh, András: A tehetség gondozás és tudományos utánpótlás-nevelés múltja, jelene és jövője a hadtudományok területén, különös tekintettel a tudományos diákköri mozgalom szerepére I. *Hadtudomány*, 25 (2015/E). 296–308. http://mhft.eu/hadtudomany/2015/2015_elektronikus/25_NEMETH_ANDRAS.pdf DOI: 10.17047/HADTUD.2015.25.E.296
29. Németh, András: A tehetség gondozás és tudományos utánpótlás-nevelés múltja, jelene és jövője a hadtudományok területén, különös tekintettel a tudományos diákköri mozgalom szerepére II *Hadtudomány*, 25 (2015/E). 309–322. http://mhft.eu/hadtudomany/2015/2015_elektronikus/26_NEMETH_ANDRAS_2.pdf DOI: 10.17047/HADTUD.2015.25.E.309
30. Nemzeti Közszolgálati Egyetem intézményfejlesztési terv 2015–2020. 4. http://archiv.uni-nke.hu/uploads/media_items/intezmenyfejlesztesi-terv-2015-2020.original.pdf

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.19

2019. XII. évf. Különszám

31. Padányi József: A Zrínyi-Újvár területén folytatott műszeres kutatások. IN: Határok fölött: Tanulmányok a költő, katona, államférfi Zrínyi Miklósról. Szerk. Bene Sándor et al. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest, 2017, 357–368.
32. Pezer, Danijela: *The Importance of soft Skills in technical Education*.
https://www.researchgate.net/publication/305360275_THE_IMPORTANCE_OF_SOFT_SKILLS_IN_TECHNICAL_EDUCATION/download
33. PwC – 3-D capabilities that are shaping the future of augmented reality
<http://usblogs.pwc.com/emerging-technology/3d-capabilities-that-are-shaping-the-future-of-augmented-reality/>
34. Qureshi, Shoeb, Qureshi, Mohammad Farhan, Qureshi, Viqar Fatima: Fake Journals, spurious published papers and bogus impact factors: Need for an overhaul and transparency for an academic perspective.
https://www.researchgate.net/profile/Shoeb_Qureshi/publication/322592993_Fake_Journals_spurious_published_papers_and_bogus_impact_factors_Need_for_an_overhaul_and_transparency_for_an_academic_perspective/links/5a61b00ba6fdccb61c503759/Fake-Journals-spurious-published-papers-and-bogus-impact-factors-Need-for-an-overhaul-and-transparency-for-an-academic-perspective
35. Sántha Judit, Polonyi Tünde: Digitális bennszülöttek.
http://inyelv.unideb.hu/files/btan/digitalis_bennszulottek.pdf
36. Sims, Alyssa: How do we thwart the latest terrorist threat: swarms of weaponised drones?
<https://www.theguardian.com/commentisfree/2018/jan/19/terrorists-threat-weaponised-drones-swarm-civilian-military-syria>
37. Szegedi Péter: Az új technológiákhoz, metodikákhoz kapcsolódó kockázatok megjelenése a katonai szervezetekben. *Hadtudomány*, 2018/2. 56–67.
http://mhft.eu/hadtudomany/2018/2018_2/ht2018_2_58-69.pdf DOI: 10.17047/HADTUD.2018.28.2.56
38. Szilágyi Gábor: Virtuális (szimulációs) környezet és a terepi összetevők kölcsönhatása.
http://real.mtak.hu/31932/7/konyv_vegleges_mta_real.pdf
39. UNESCO Report Engineering: Issues Challenges and Opportunities for Development. ISBN 978-92-3-104156-3, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000189753>
40. Zagami, J., Redmond, P., Joy, T., Flintoff, K., Speranza, A., Shires, R., Harris, N., Sleeman, T., Canning, C., Vernon, K., Sercombe, P., Madsen, S., Finch, R., Jones, M., Hogan, A., Urban, S., Moreton, B., Harrison, Y., Hunt, C.J., Lonergan, P., Finger, G., Feain, P., Levins, M., Angell, J., Jorgensen, M., Brandenburg, T., Stanhope, L., Banjer, F., Docherty, K., Thompson, P., Stephen, A., Rablin, A., Garvey, L., King, J., & Campbell, C.: Australian Educational Technologies Trends, 2018. <https://eprints.usq.edu.au/34895/1/AETT2018.pdf>

M. SZABÓ MIKLÓS¹**Reményi József vezérőrnagy „Munkafüzete”
Csehszlovákia megszállásának katonai előkészítéséről****The „Notebook” of General-Major István Reményi on the
Military Preparation of the Occupation of Czechoslovakia****Absztrakt**

A tanulmány Reményi Gyula vezérőrnagy, a vezérkari főnök általános helyettese, 1. (hadműveleti) csoportfőnök – 1968 nyarán a csehszlovákiai megszállást előkészítő HM operatív csoport vezetője – „Munkafüzet”-ét mutatja be, amely az 1968. július 17. és 31-e között az operatív csoporthoz érkezett értesítéseket, parancsokat, tevékenységeket rögzítette addig a pontig, amikor az elsőlépcső-hadosztályok elérték a „teljes készenlét”-et. A dokumentum érdekessége, hogy nem utólag, hanem a munka menetében készült, és Reményi pillanatnyi benyomását, érzését is tükrözi, s pontosan nyomon követhető belőle a Zala-gyakorlat fedőnevű előkészület minden politikai és katonai momentuma.

Kulcsszavak: Reményi Gyula, Csehszlovákia megszállása 1968, „Sumava-gyakorlat”, Zala-gyakorlat

Absztrakt

The study introduces the „Notebook” of Major-General Gyula Reményi, the General Deputy of the Chief of Defence – head of directorate 1. (operations) – and leader of the operative group preparing the occupation of Czechoslovakia in the timeframe from 17 to 31 July 1967 in which he recorded the messages, orders, and activities to the point first echelon divisions reached full readiness. Interesting aspect of the document is its on-time and not ex-post recording thus reflecting General Reményi’s momentan impressions and feelings. The document helps trace the political and military momentum of the so-called Zala exercise.

Keywords: Gyula Reményi, occupation of Czechoslovakia 1968, „Sumava” exercise, Zala exercise

¹ Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar, az MTA rendes tagja, Professor emeritus, E-mail: szabo.miklos@uni-nke.hu

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.20

2019. XII. évf. Különszám

HISTORIOGRÁFIAI VILLANÓFÉNY

Ez alkalommal, ezzel a publikációval – terjedelmi korlátok következtében –, csak nagyon tömören, a katonai megszállás előkészítése kérdéskörében van mód tájékoztatni az Olvasót. Ezért feltétlenül fel kell hívnom a figyelmüket olyan összefoglaló munkákra, mint Pataky Iván: *A vonakodó szövetséges*;² Ehrenberger Róbert (szerk.) *„A dolgozó népet szolgálom”*;³ M. Szabó Miklós: *A Zrínyi Miklós Katonai Akadémia története*;⁴ Dr. Számvéber Róbert – Laczovics Erika – Solymosi József: *„Zala” 1968 – Az MN 8. gépkocsizó lövészhadosztály hadművelleti naplója Csehszlovákia megszállásának időszakából*;⁵ Horváth Miklós – Solymosi József: *A Magyar Néphadsereg a Varsói Szerződés kötelékében (1957–1991)*;⁶ Jagodics Péter: *1968 Egy elfelejtett hadjárat. A zalaegerszegi 8. gépkocsizó lövészhadosztály és a katonai elhárítás részvétele Csehszlovákia megszállásában*,⁷ valamint M. Szabó Miklós jubileumi cikksorozatai a *Hadtudomány*, illetve a *Honvédségi Szemle* 2018–2019. évi számaiban.⁸ Ezek levéltári dokumentumok alapján mutatták be a megszállást eredményező politikai eseményeket, a katonai intervenció előkészítésének, begyakorlásának és végrehajtásának főbb mozzanatait, történéseit.

AZ 1968-AS ÉV FŐBB POLITIKAI ESEMÉNYEI

Az ún. Prágai tavaszt elindító egyik fő ok a Csehszlovák Kommunista Párt Központi Bizottsága 1967. októberi plénumán feltár „hiányosságok” voltak, amelyek érintették a párt belső vezetésének hibáit, a munkamódszereit, a munkastílusát, a demokratikus centralizmust, valamint a pártdemokrácia érvényesülését. Ez még csak egy kisi „hólabda” volt, ami fergegyes gyorsasággal növekedett lavinává. A KB 1968. január 3–5-i ülésének zárónapján Alexander Dubčeket választották első titkárrá, aki rögzítette az új politikai célt: „... egy

² Pataky Iván: *A vonakodó szövetséges*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1996.

³ Ehrenberger Róbert (szerk.): *„A dolgozó népet szolgálom”*. Forráskiadvány a Magyar Néphadsereg Hadtörténelmi Levéltárban őrzött irataiból. 1957–1972. Hadtörténelmi Levéltári Kiadványok, Budapest, 2006.

⁴ M. Szabó Miklós: *A Zrínyi Miklós Katonai Akadémia története*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2008.

⁵ Dr. Számvéber Róbert – Laczovics Erika – Solymosi József: *„Zala” 1968 – Az MN 8. gépkocsizó lövészhadosztály hadművelleti naplója Csehszlovákia megszállásának időszakából*. (Had-történelmi Levéltári Kiadványok) Püedlo Kiadó, Nagykovácsi, 2012.

⁶ Horváth Miklós – Solymosi József: *A Magyar Néphadsereg a Varsói Szerződés kötelékében (1957–1991)*. In: *Magyarország Hadtörténete 1919-től napjainkig*. Szerk. Horváth Miklós. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2018.

⁷ Jagodics Péter: *1968 Egy elfelejtett hadjárat. A zalaegerszegi 8. gépkocsizó lövészhadosztály és a katonai elhárítás részvétele Csehszlovákia megszállásában*. Szülőföld Könyvkiadó, 2018.

⁸ M. Szabó Miklós: A „prágai tavasz” és a katonai megszállás magyar diplomáciai iratok tükrében (1968. május – október.) 1–2. rész *Honvédségi Szemle*, 146 (2018/3.) 141–153., 2018/4. 140–157.; M. Szabó Miklós: A „Duna”-hadműveletből levont főbb tapasztalatok, tanulságok – a végrehajtó parancsnokok szemszögéből (1968. október) *Hadtudomány*, 28 (2018/3.) 68–78.; M. Szabó Miklós: A „Duna”-hadműveletből levont főbb tapasztalatok, tanulságok – ahogy az előljárók látták.– 1. rész *Hadtudomány*, 28 (2018/3–4.) 31–42.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.20

2019. XII. évf. Különszám

mélyen demokratikus és fejlett szocialista társadalom megteremtése, az állami-politikai élet demokratizálása...”

Egyes szocialista országok vezetői azonnal ellenforradalmi veszélyt vizionáltak, egyedül Kádár János igyekezett nyugalomra inteni: „... bár tapasztalhatók nyugtalanító jelek, szó sincs ellenforradalomról, s a kívánatos egyensúlyt nem adminisztratív, hanem politikai megoldásokkal kell megteremteni.” Szükségessé vélte kihangsúlyozni – kedvelt kifejezése – a „kétfrontos harc” szükségességét. Bár az elkövetkező hetekben-hónapokban egymást követték az öt (szovjet, bolgár, lengyel, magyar és német) pártvezető csúcstalálkozói – kezdetben bevonva, majd kirekesztve a csehszlovák első titkárt –, ennek ellenére Andrej Grecko marsall, védelmi miniszter már április 8-án kiadta a GOU/1/87657. sz. direktíváját Csehszlovákia lerohanási tervének kidolgozására. Ezzel párhuzamosan a vezető szovjet lapokban mind nyíltabban fogalmazódott meg az ún. „Brezsnyev-doktrína”, miszerint „A szovjet példa mindenkire érvényes”, illetve „... a kommunizmus felépítésének vezető ereje a Szovjetunió. Példája, tapasztalatai általános érvényűek és megkerülhetetlenek.”

A Moszkvában május 8-án megtartott „ötös” csúcstalálkozón Leonyid Brezsnyev főtitkár már úgy fogalmazott, hogy „... a Varsói Szerződés Erőinek megjelenése felbátorítaná az egészséges erőket, magához térítené a csehszlovák néphadsereget, meghunyászkodásra készítetné az ellenséget... a szocialista Csehszlovákia megőrzése érdekében kész a legmesszebbmenő lépések megtételére...”

Ezek nem is maradtak üres szavak: május derekán több napos „győzködéssel” Alekszej Koszigin miniszterelnök és Grecko marsall kierőszakolták a – *nem tervezett!* – parancsnoki és törzsvezetési gyakorlat végrehajtását Csehszlovákia területén szovjet, lengyel, NDK-s, magyar és bolgár erők részvételével. Így, június második felében lefolytatható volt a – mind csehszlovák–szovjet, mind magyar–szovjet viszonylatban sok éles ellentétet indukáló – „Šumava” gyakorlat, lényegében Csehszlovákia katonai megszállásának *főpróbája*.

A MUNKAFÜZET

Ez a publikáció – bizonyos tekintetben – lényegesen különbözik a historiográfiai részben felvillantott munkáktól, mivel azok többségükben „megszerkesztett”, előljárók által jóváhagyott, aláírt okmányokon alapulnak, míg ez a dokumentum a *munka menetében készült*, az 1968. július 17. és 31-e között az operatív csoporthoz érkezett értesítések, parancsok, tevékenységek mellett a *pillanatnyi benyomását, érzését is* rögzítette az azt azonnal, vagy pár óra késéssel rögzítő Reményi Gyula vezérőrnagynak, aki 1968 nyarán a Csehszlovákia megszállását előkészítő HM-operatív csoport vezetője volt.⁹

⁹ Reményi Gyula (1921–1998) altábornagy, a ZMNE „Pro Militum Artibus” (A hadtudományért) posztumusz kitüntetéttje. 1968-ban vörgy., a vkf. általános helyettese, 1. (hadműveleti) csoportfőnök. „Munkafüzet”-e (1968. 07. 17–31.): Hadtörténeti Levéltár, Magyar Néphadsereg (HL MN) Zala – 1968. 12. doboz (d.) Köszönöm Somkutas Róbert ny. alezredes úrnak, hogy felhívta figyelmemet e levéltári forrásra.

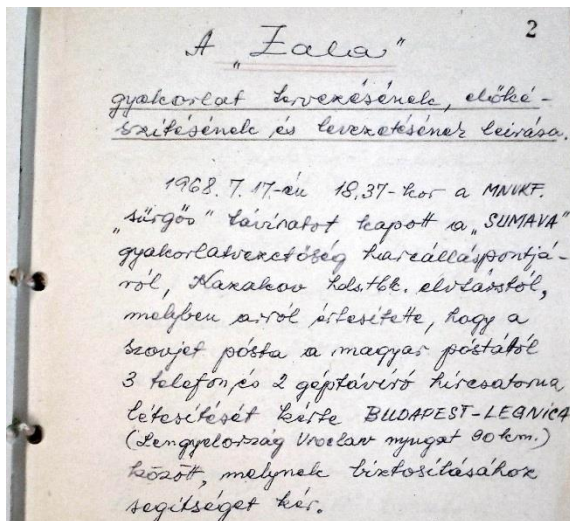
HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.20

2019. XII. évf. Különszám

Reményi Gyula vörgy.

A

„Munkafüzet”¹⁰ első bejegyzése

Mint a fenti bejegyzésből látható, Mihail Kazakov hadseregtábornok, a Varsói Szerződés Egyesített Fegyveres Erőinek (VSZ EFE) – akkor egyúttal a „Šumava”-gyakorlat – törzsfőnöke, 1968. július 17-én 18.37-kor sürgős értesítést küldött a Magyar Néphadsereg vezérkari főnökének (MN VKF), miszerint a Szovjet Posta kérte a Magyar Postától három telefon- és két géptáviró-hírcsatorna létesítését Budapest és Legnica (Wrocławtól 90 km-re nyugatra, a szovjet Északi Hadseregcsoport főhadiszállása) között. Az erről csak ebből az üzenetből értesült Csémi Károly altábornagtól¹¹ ehhez kért segítséget. E „méretes” udvariatlanság ellenére Csémi intézkedett a kérés teljesítésére, sőt ennek érdekében még kölcsönzött is a Postának a HM készletéből egy csatornaképző elemet. Ennek eredményként 18-án megteremtődött az összeköttetés három távbeszélő csatornán a Mátyásföld (a szovjet Déli Hadseregcsoport főhadiszállása)–Munkacsevo (Munkács)–Lvov (valószínűleg egy „irányparancsnokság” – Sz. M.), két géptáviró-csatornán a Mátyásföld–Lvov, illetve egy géptáviró csatornán a Székesfehérvár (5. Hadsereg-parancsnokság)–Lvov vonalon. Csémi

¹⁰ A csehszlovákiai megszállás iratai a magyar okmányokban „Zala”-gyakorlat, míg a szovjetekben „Duna”-hadművelet fedőnévvel szerepelnek.

¹¹ Csémi Károly (1922–1992) katonatiszt, vezérezredes. A Honvéd Akadémia, majd a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia Páncélostanszékének a vezetője (1953–1956), hadosztályparancsnok (1956–1957), a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia parancsnoka (1957–1961), az 5. Hadsereg parancsnoka (1961–1963), vezérkari főnök, miniszterhelyettes, a honvédelmi miniszter első helyettese (1963–1973), a Varsói Szerződés (VSZ) Egyesített Fegyveres Erők főparancsnokának magyar helyettese (1969–1984), honvédelmi minisztériumi államtitkár (1973–1984). A Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem (ZMNE) „Pro Militum Artibus” posztumusz kitüntetéttje.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.20

2019. XII. évf. Különszám

altábornagy a kérést és a megtett intézkedéseket még 18-án jelentette Biszku Bélának, a fegyveres erőket felügyelő KB-titkárnak, aki azt jóváhagyólag tudomásul vette.

Néhány napos eseménytelenséget követően, Ivan Tutarinov vezérezredes, az Egyesített Fegyveres Erők Főparancsnokának (EFEF) magyarországi főképviselője július 22-én három témában kereste fel Csémi altábornagyt:

- Iván Jakubovszkij marsall¹² az iránt érdeklődött, mikorra várható válasz arra a korábbi kérdésükre, miszerint egyetért-e a magyar pártvezetés abban, hogy Kazakov hadsereg-tábornokot Szerzej Stemenko hadsereg-tábornok váltsa az EFE-törzsfőnöki beosztásban;
- ezt követően átadta Grecsko marsall üzenetét, miszerint a korábban már említett gyakorlatot a közeljövőben megtartják, s kéri, hogy egy hadosztály, „... ha ez nem megy, úgy kisebb erővel, de feltétlenül vegyünk »valamilyen formában« részt.”¹³ A gyakorlat kezdete és időtartama még nem ismert, de ezekről a döntés a közeli napokban várható, amiről időben értesítik a magyar partnert. (Jellemző a szövetségi bizalomra, hogy nem egészen négy nappal később, július 26-án 20.00-kor már el is kellett rendelni a megszállásban részt vevő zalaegerszegi 8. gépkocsizó lövészhadosztály [gl. ho.] részére a fokozott harc-készültség készenléti helyzetét és a részleges rejtett mozgósítást!)
- a gyakorlattal kapcsolatban még azt is kérte a magyar féltől a szovjet védelmi miniszter, hogy járuljon hozzá egy szovjet hadosztályt ideiglenes jelleggel – a gyakorlattal összefüggésben – Magyarországra telepítsenek át.

Csémi altábornagy a fentieket jelentette Kádár Jánosnak, Fock Jenő moniszterelnöknek és Biszku Bélának, akik felhatalmazták az alábbi válasz közlésére:

- a szóbanforgó gyakorlaton egy csökkentett állományú hadosztály vesz részt;
- tudomásul veszik egy szovjet hadosztály Magyarországon való átvonulását, valamint
- egyetértenek a törzsfőnök-cserével.¹⁴

¹² Jakubovszkij, Iván Ignatyevics (1912–1976) a Szovjetunió marsallja, a Szovjetunió kétszeres Hőse, a VSZ EFE főparancsnoka (1967–1976).

¹³ HL MN Zala – 1968. 12. doboz 4. fólió (f.)

Tehát nem volt elegendő, hogy a megszállás „főpróbájában” részt vett a Magyar Néphadsereg egy csökkentett állományú hadsereg- és hadosztálytörzsszel, a katonai invázióban is bűnrészességet követeltek. S az a kitétel, miszerint „valamilyen formában” vegyen részt, az bizonyítja, hogy nem „erőre” volt szűkségük, a részvétel volt a főzset.

¹⁴ Ennek előzménye az lehetett, hogy mind a csehszlovák, mind a magyar katonai vezetők minősíthetetlennek ítélték úgy Jakubovszkij marsall, mint Kazakov hadsereg-tábornok magatartását a „Šumava”-gyakorlat alatt. Oláh István és Szűcs Ferenc vezérőrnagyok a Politikai Bizottság számára július 5-én írott jelentésük záró bekezdésében rögzítették: „A 20 nap alatti élmények hatására és az ügyért való felelősségérzet alapján bátrak vagyunk azt javasolni, hogy valamilyen elfogadható módon juttassuk a szovjet párt és kormány vezetői tudomására, hogy egyes szovjet katonai vezetők gyakori apolitikus, tapintatlan és sértő magatartása objektíve árt a Szovjetunió tekintélyének, a Varsói szerződés egységének.” (Lásd a jelentés másolatát fent!) Nos, nem letem nyomát, hogy ki és miként jelzett Moszkvának, de az tény, hogy nem egészen két héten belül Kazakov hadsereg-tábornok „süllyesztőbe” került a Védelmi Minisztérium Szemlézők Tábornoki Csoportjába történt áthelyezésével. Jakubovszkij marsall

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.20

2019. XII. évf. Különszám

A magyar vezérkari főnök a fentiekről *július 23-án* tájékoztatta a főképviselőt, aki másnap (*július 24-én*) 11 órakor – nagyon sürgethetett az idő! – ismét megjelent a szabadságon lévő honvédelmi minisztert helyettesítő Csémi Károly altábornagnál, de már Konztantyin Provalov vezérezredes és F. K. Maruscsak altábornagy, a Déli Hadseregcsoport parancsnoka, illetve törzsfőnöke társaságában.

A megbeszélés során Provalov vezérezredes közölte, hogy gyakorlatot tervez Csehszlovákia területén, s kéri az ebben részt vevő hadosztály, valamint a tervezésbe bevonható személyek kijelölését. Úgyszintén, a magyar fél döntése, hogy a hadosztályt az első vagy a második lépcsőben alkalmazza. Ennek álszent voltát mi sem bizonyítja, mint az, hogy azonnal „tanácsolta”: a hadosztály „lehetőleg” teljes állománnyal és az első lépcsőben tevékenykedjen.

Ezt követően a gyakorlat elgondolásáról tájékoztatták a magyar partnert: a Dunántúlról három szovjet, míg attól keletre egy magyar hadosztály nyomulna be Csehszlovákia területére, bizonyos körletek birtokbavételével. A gyakorlat politikai célja: segítséget nyújtani a csehszlovák népnek az ellenforradalom leverésében, amit az ottani társadalomnak, de saját katonáinknak is meg kell magyarázni.

Az elhangzottakat Csémi altábornagy személyesen, szóban jelentette Kádár Jánosnak. Ennek során következtetéseket vont le:

- a gyakorlat közvetlenül érinti az ország területének és lakosságának jelentős részét. Ezért célszerű felkészülni a lakosság tájékoztatására, a katonák felkészítésére, valamint a szükséges biztonsági intézkedések előkészítésére;
- július 26–27-étől lehet számolni az események megindulásával;
- a csehszlovák fegyveres erők ellentévékenységének függvényében sor kerülhet fegyveres harcra is, továbbá
- az előkészítésbe célszerű bevonni Reményi és Szűcs¹⁶ vezérőrnagyokat, majd a HM-ben létrehozni kidolgozócsoportot; bevonni Kálazi¹⁷ vezérőrnagyot és törzsét; a hadosztály, valamint az ezredek parancsnokait, politikai helyetteseit, ill. törzsfőnökeiket.

Ezt követően konkrét javaslatokat is tett:

- a kijelölt 8. gépkocsizó lövészadosztályt (gl. ho.) az első lépcsőben alkalmazzák;
- állományát – a feladattól függően – később pontosítsák.

¹⁶ Szűcs Ferenc (1922–1999) altábornagy. Különböző beosztások után washingtoni katonai attasé, majd hosszú éveken keresztül a magyar katonai hírszerzés vezetője, csoportfőnök, vezérkarfőnök-helyettes. 1968. augusztus 19-től november 30-ig összekötőként működött a Csehszlovákiát megszálló VSZ-főparancsnokság és a MN Vezérkara között. 1973. január 15. és 1974. december 20. között Vietnamban a Nemzetközi Ellenőrző Bizottság magyar tagozatának volt parancsnoka.

¹⁷ Kálazi József (1919–2003) vezérőrnagy, hadseregparancsnok, személyügyi főcsoportfőnök, a ZMNE „Pro Militum Artibus” kitüntetettje.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.20

2019. XII. évf. Különszám

Kádár János a jelentést tudomásul vette, a következtetéseket és a javaslatokat jóváhagyta, egyben döntött abban, hogy Czinege Lajos¹⁸ vezérezerdes, honvédelmi minisztert július 26-ára szabadságáról rendeljék vissza.

Július 25-én Reményi és Szűcs vezérőrnagyok Csémi altábornagy parancsára felkeresték Maruscsak altábornagyot, a Déli Hadseregcsoport törzsfőnökét, aki tájékoztatta őket a tervezett gyakorlat elgondolásáról, a részt vevő magyar hadosztály várható feladatáról, valamint a gyakorlat tervezésével és biztosításával kapcsolatos követelményekről. Ezek lényege:

- a szovjet csapatok „... a gyakorlaton részt vevő valamennyi szövetséges erővel egyidőben, lendületes előnyomulással meghatározott körleteket vesznek birtokba, az ott talált fegyveres erőket békésen, vagy a helyzettől függően erőszakkal lefegyverzik (Egy békegyakorlaton?! – Sz. M.), és a birtokbavett terület szilárd ellenőrzésével biztosítják a politikai célkitűzések elérésének feltételeit.”¹⁹ (Eredeti írásmóddal – Sz. M.)
- a gyakorlat politikai céljaként megismételte a Provalov vezérezerdes által az előző napon előadottakat;
- a gyakorlatot a hadseregcsoport parancsnoka vezeti, s a magyar hadosztályt a mellé kirendelt VK-operatív csoporton keresztül irányítja. A hadosztály feladata: a Nagybátány–Gödöllő megindulási körletből Hatvan–Novo Mesto (helyesen: Nové Mesto)/Vág-Újhely – Sz. M.) irányban előre nyomulva birtokba venni Nové Mesto–Sered–Nové-Zámky–Sturovo–Vel Krtis (helyesen: Sered’/Szered–Nové Zámky/Érsek-újvár–Šturovo/Párkány–Vel’ký Krtiš]/Nagykürtös – Sz. M.) körletet (mintegy 10 000 km²), melyben kilenc helyőrség-parancsnokság létesítésével biztosítani annak szilárd ellenőrzését.
- *Az ebből adódó közvetlen feladatok:* a kijelölt hadosztály felkészítése úgy, hogy állománya és harcértéke legyes arányban a végrehajtandó feladattal, valamint a készenlétet az összpontosítási körletben (ÖK) július 30-án 03.00-ig érje el;
- *az új helyi politikai és állami szervek létrehozása* (Békegyakorlat keretében?! – Sz. M.) nem a katonai vezetés feladata, hanem a politikai szervek végzik, együttműködésben a valószínűleg egyidejűleg megalakuló új csehszlovák központi párt- és állami szervekkel. (!??– Sz. M.) A Déli Hadseregcsoport (DHSCS) törzse mellé párt- és állami szervek képviselőinek kiküldését tervezik.

Még ezen a napon 17.00-kor Csémi altábornagy meghallgatta Reményi és Szűcs vezérőrnagy jelentését a feladatokról, majd elrendelte az előkészítő munka megkezdését szűk kidolgozócsoport létrehozásával. Az előzetes számvetések után a vezérkarfőnök berendel-

¹⁸ Czinege Lajos (1924–1998) a Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) Központi Bizottság (KB) tagja (1959–1988) és a Politikai Bizottság (Pol. Biz.) póttagja (1961–1970). Honvédelmi miniszter (1960–1984), altábornagy (1960), vezérezerdes (1962), hadseregtábornok (1978). A Minisztertanács elnökhelyettese volt 1984 és 1987 között.

¹⁹ HL MN Zala – 1968. 12. doboz 11–12. f.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.20

2019. XII. évf. Különszám

te Kálazi József vezérőrnagyot és Polgár Ervin²⁰ ezredest, az 5. Hadsereg törzsfőnökét, akik jelentettek neki a 8. gl. ho. helyzetéről, majd megismertette őket a feladattal, a végrehajtás előzetes tervével, ezt követően pedig elrendelte, hogy ezek alapján – a hadosztályparancsnok bevonásával – a helyzetpontosítást követően, részletes számvetésekkel indokoltan tegyenek javaslatot július 26-án a végrehajtás módjára.

A VK kidolgozócsoportja ezzel párhuzamosan folytatta a tervezést, illetve szervezte az előrevonással, a feladat mindenoldalú biztosításával kapcsolatos munkát. Az előzetes számvetésekből már nyilvánvalóvá vált, hogy a feladatot csak teljes állományú hadosztállal lehet biztonságosan végrehajtani. Az is világossá vált, hogy az első ütemben kb. 400 km-es menetet kell végrehajtani, melynek során kerülni célszerű a nehéztechnika (harckocsik) közúti mozgatását. Ezek mellett az egyik legnagyobb dilemmát az képezte, hogy az alig egy hónapja bevonultatott, tehát alapvetően kiképzetlen újoncok helyett behívott tartalékos állománnyal töltsék-e fel.

Július 26-án 10 órakor Provalov vezérezredes és Maruscsak altábornagy felkereste Csémi altábornagyot, tájékoztató a feladattal (Immár másodszer nem „gyakorlat”-ról, hanem „feladat”-ról írtak a Munkafüzetben! – Sz. M.) kapcsolatos magyar álláspontról, az előkészületek állásáról. A vezérkari főnök arról tájékoztatta őket, hogy „megfelelő erő” részvételét javasolják majd az előljáró szerveknek. A vendégek mind a javaslattal, mind az előkészületek állásával kapcsolatban kifejezték elégedettségüket.

Ezt követően, 11 órakor Csémi altábornagy, valamint Reményi és Szűcs vezérőrnagy részletesen tájékoztatta a szabadságáról visszaérkezett Czinege vezérezredest a feladatról, az annak végrehajtására vonatkozó elképzelésről, az előkészületek állásáról, valamint a döntést igénylő kérdésekről. Az elhangzottakat a miniszter elfogadta, illetve jóváhagyta, majd Csémi altábornaggal közösen jelentette a pártvezetésnek.

A legfelsőbb jóváhagyás alapján a feladat végrehajtására a zalaegerszegi 8. gépkocsizó lövészhadosztályt jelölték ki – a harckocsifelderítő-zászlóalj, a géppisztolyos zászlóalj és a hadosztály-sütőde kivételével –, ugyanakkor (a kedvezőbb diszlokációjuk következtében – Sz. M.) megerősítették a 11. harckocsihadosztály (Tata) harckocsi- és tüzérezredével. (Rétság és Cegléd). Az említett egységeket kölcsönösen átalárendelték a hadosztályoknak. Arról is döntés született, hogy az első időszakos katonák helyett – akik folytatják a kiképzést – visszabiztosított tartalékosokat hívnak be.

14 órakor Kálazi vezérőrnagy, Lakatos Béla²¹ vezérőrnagy, a 8. gl. ho. parancsnoka, valamint Polgár ezredes jelentették a honvédelmi miniszternek a hadosztály pontosított helyzetét, továbbá a feladat végrehajtásával kapcsolatos problémákat. Czinege vezérezredes a jelentést elfogadta, majd válaszolt a felmerült kérdésekre és problémákra. Ezt köve-

²⁰ Polgár Ervin (1929–) vezérőrnagy, az 5. HDS mb. törzsfőnöke, az MNVK 2. (felderítő) csoportfőnöke, a ZMNE „Pro Militum Artibus” kitüntettetje.

²¹ Lakatos Béla (1923–1976) vezérőrnagy, főcsoportfőnök, hadosztály-, majd hadtestparancsnok, a VSZ EFE törzsfőnökének magyar helyettese. <file:///E:/Zala-68/Lakatos%20B%C3%A9la.pdf> (Letöltés: 2017. 02. 07.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.20

2019. XII. évf. Különszám

tően elrendelte, hogy 2-3 óra alatt tovább pontosítsák az elhatározást és ismételten jelentésék azt neki.

Ezzel egyidejűleg felhívta a figyelmüket arra, hogy:

- a politikai és államhatalmi szervek létrehozása nem a hadosztály feladata;
- az egység- és alegységparancsnokokat világos (közelebbi, további) feladatok elé kell állítani;
- lendületes, határozott ténykedésre készüljenek fel, valamint
- a parancsnok tartalékként gyorsan mozgó, operatív csoportot kell létrehozni.

15 órákor a miniszter tájékoztatta a Katonai Tanács (KT) tagjait és szervezetszerű helyetteseiket a kialakult helyzetről.

16 órákor ugyanő és a vezérkari főnök a feladat végrehajtásában, illetve annak biztosításában érdekelt fegyvernemi és szolgálati ágak főnökeit, továbbá a csoportfőnököket is tájékoztatta – bár kevésbé részletesen. (Ennek oka az lehetett, hogy a szovjet vezetés rendkívül alaposan megszabta, hogy csak „az érintettség” mértékében és idejében tágítható a tervbe „beavatottak” köre.)

17 órákor Aljosin vezérőrnagy, a Déli Hadseregcsoporthadműveleti csoportfőnöke a Honvédelmi Minisztériumban tájékozódott a hadosztályparancsnok elhatározásáról, majd jelentette a miniszternek, hogy Grecsko marsall július 29-én 04.00-ra határozta meg a készenlét idejét, azaz, ekkorra a csapatoknak készen kell állniuk az összpontosítási körletben a tevékenység megkezdésére. Ennek megfelelően, nem kell várni további jelzésre az előrevonás megkezdésére. Így, a hadosztály teljes harckészültségbe helyezésének munkálatait – beleértve a részleges rejtett mozgósítást is –, valamint az előrevonás megkezdését egy nappal előbbre kell hozni.

18 órákor Kálazi és Lakatos vezérőrnagyok jelentették Czinege vezérezredesnek a fenti időpontnak megfelelően pontosított elhatározásukat. E szetint a hadosztály harckészültségbe helyezését 27-én reggelre, a menet megkezdését pedig 22, illetve 23.00-ra kérték engedélyezni.

20.20-kor Csémi altábornagy konkrét utasítást adott az érintett fegyvernemi, valamint csoportfőnököknek az előrevonás és feladat biztosítására vonatkozóan. Ezt követően ismételten felhívta a figyelmüket arra, a miniszter által adott utasításra, hogy a hadosztály mindenoldalú biztosítását a VK 1. (hadműveleti) csoportfőnök (Reményi Gyula vezérőrnagy) által vezetett – az érdekelt szervek képviselőiből alakult – operatív csoport végzi.

Július 27-én 03.00-kor a vezérkari főnök a HM főügyeletos útján fokozott harckészültséget rendelt el – részleges rejtett mozgósítással – a 8. gépkocsizó lövészhadosztálynak a gyakorlatban részt vevő alakulatai részére. A fenti feladatoknak az előírt időre, rendben történt végrehajtása után, a hadosztály jelentette a menetkésztségét.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.20

2019. XII. évf. Különszám

08.15-kor Csémi altábornagy megbízásából tájékoztatták Szilágyi László²² vezérőrnagyot, valamint Schmidt **István**²³ ezredest, az Országos Légvédelmi Parancsnokság (OLP) parancsnokát, illetve törzsfőnökét a kialakult helyzetről, a feladatról, ismertették velük azokat az Országos Légierő Parancsnokságra vonatkozó kérdéseket, amelyekről a vezérkari főnök jelentést vár tőlük. Reményi vezérőrnagy viszont Nyitrai Lajos ezredes, pénzügyi csoportfőnököt tájékoztatta a „Zala”-gyakorlatról, és közölte vele a vezérkari főnök utasítását, hogy tervezze meg annak pénzügyi biztosítását és legyen készen annak jelentésére.

9 órakor Maruscsak altábornagy azzal a kéréssel fordult Csémi Károly altábornagyhoz, hogy a Balatontól északra és Örkény körzetében lévő szovjet hadosztályok körleteit zárják le a diplomaták elől. Emellett pontosították, hogy a körlet elhagyása után miként történjen a lőszerkiosztás, a parancsnokok és a személyi állomány megismertetése a feladatukkal, avagy a megindulási terepszakasgra való felzárkózás, a Déli Hadseregcsoporthoz tartozó parancsnoka mikor találkozhat Lakatos Béla vezérőrnaggyal; mikor, illetve hova menjen a VK-operatív összekötő csoport stb.

13 órakor az OLP parancsnoka jelentette a vezérkari főnöknek a „Zala”-gyakorlattal, valamint a magasabb harcászati helyzetbe helyezéssel kapcsolatos javaslatait, amiket Csémi altábornagy elfogadott, majd elrendelte néhány rendszabály azonnali, illetve fokozatos bevezetését.

13.50-kor Hersiczky Lajos²⁴ vezérőrnagy, MN műszaki főnök jelentette az előrevonással, illetve a „feladat” (Maga, a munkafüzet vezetője tette végre idézőjelbe! – Sz. M.) műszaki biztosításával kapcsolatosan végrehajtandó rendszabályokat. A vezérkari főnök ezeket is elfogadta.

20.25-kor Kálazi József vezérőrnagy jelentette, hogy a 8. gl. hadosztály felkészült a menet megindítására, és az alegységek is megkezdték a tervezett időpontokban az előrevonást a megindulási terepszakasgra. A vasúti szerelvényekre időben bevagonírozták a nehéztechnikát és elindították. A menet forgalomszabályozását és a pihenési körletek zárását a hadsereg-parancsnokság és a Belügyminisztérium erői együttesen jól hajtották végre.

Még ezen a napon – 27-én – a vezérkari főnök parancsára Reményi vezérőrnagy megszervezte az érintett szlovákiai területek és az azokon lévő katonai objektumok felderítését.

Július 28-án Czinege Lajos vezérezredes jelentette a Politikai Bizottságnak a megtett intézkedéseket, valamint a végrehajtás állását. Ennek során jelentette a 8. gl. hadosztály harcértékét: 964 (ebből 200 tartalékos) tiszt, 659 tiszthelyettes és 8749 legénységi (ezekből 3000 tartalékos), összesen 10 366 (Összeadási hiba, helyesen: 10 372) fő, ebből 3200 tartalékos, továbbá 142 közepes és 17 úszó harckocsi, 83 felderítő-úszógépkocsi (össze-

²² Szilágyi László (1919–2007) vezérőrnagy, hadművelési csoportfőnök, országos légvédelmi parancsnok, a Varsói Szerződés Egyesített Fegyveres Erői Főparancsnoksága (VSZ EFEF) törzsfőnökének magyar helyettese, vezérkarifőnök-helyettes. A ZMNE „Pro Militum Artibus” kitüntetéses.

²³ Schmidt István (1932–1996) vezérőrnagy, MN repülőfőnök, a „Gyufa”, a ZMNE „Pro Militum Artibus” posztumusz kitüntetéses.

²⁴ Hersiczky Lajos (1920–2002) vezérőrnagy, MN műszaki főnök, a ZMNE „Pro Militum Artibus” posztumusz kitüntetéses.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.20

2019. XII. évf. Különszám

sen 242); 1816 gépjármű; 57 páncéltörő löveg; 113 löveg és aknavető; 35 légvédelmi löveg, valamint géppuska (összesen 205 db.) Lőszerből, üzemanyagból és élelemből a „Mozgó készlet”-tel rendelkeznek, ami 6-7 napos tevékenységet biztosít. A hadosztály vezetésére létrehozott összekötő operatív csoport – Szücs Ferenc vezérőrnagy vezetésével – felkészült és elvonult a Déli Hadseregcsoport harcálláspontjára. Az operatív csoportból kivált politikai részleg Kiss Lajos²⁵ vezérőrnagy vezetésével elvonult a 8. gl. hadosztály harcálláspontjára.

12.30-kor Provalov és Czinege vezérezredes kölcsönösen tájékoztatta egymást az addig végzett munkákról és a helyzetről, majd megállapodtak a továbbiakra vonatkozóan. A honvédelmi miniszter kihangsúlyozta, hogy a 8. gl. hadosztály vezetését a hadseregcsoport parancsnoka végzi, a VK operatív csoport a hadosztály mindenoldalú biztosításáért felelős. Provalov vezérezredes ezzel egyetértett és közölte, hogy még az este folyamán elmegy Lakatos vezérőrnagyhoz, hogy átadja neki a harcparancsot, és megbeszélje vele a végrehajtás részleteit.

Az esti órákban befutott – a fent elrendelt – felderítési jelentések a korábban ismerteket erősítették meg: mindenütt normális mederben folyt az élet. Ennek ellenére a felderítésnek folytatódnia kellett.

Ügyszintén az este folyamán az elsőlépcső-hadosztályok – a szovjetek is – és a vezetési pontok a meghatározott körletekben készültek a teljes készenlét elérésére. A 8. gl. hadosztályt a körletbe való beérkezését követően a vezérkari főnök kivonta az 5. Hadsereg alárendeltségéből.

Július 29-én 03 órakor a miniszter tájékoztatta a helyzetről a szabadságról bevonult helyetteseit, illetve a vezérkarfőnök általános helyettesét.

04 óra előtt minden hadosztály jelentette a teljes készenlét elérését.

08.00-kor a vezérkari főnök az 5. Hadsereg teljes állománya (kivéve az aszódi 15. gl. ezred), a 3. hadtest teljes állománya (a verpeléti 35. hk. ezred kivételével), a 46. hadihajós dandár, a szentesi 39. műszaki dandár, a 15. önálló HM híradóezred, a 117. VCS (vonalcsatlakozó) zászlóalj, valamint a 40. önálló HM komendáns- és rendészeti ezred részére elrendelte a harckészültséget fokozó néhány rendszabály bevezetését. A 15. gl. és a 35. hk. ezred részére viszont fokozott harckészültséget rendelt el, de mozgósítás nélkül.

Ezt megelőzően az OLP parancsnoka teljes harckészültségbe helyezte a 31. (Taszár), a 47. (Pápa) és az 59. (Kecskemét) honi vadászpülő-ezredet.

Lakatos vezérőrnagy kérésére Csémi altábornagy engedélyével kiszállítottak a hadosztálynak 0,5 javadalmazás lövészlőszeret.

A reggeli órákban a hadosztály körletében a tisztek részre politikai tájékoztatót tartottak, melynek során vázolták a nemzetközi és a csehszlovákiai politikai helyzetet, majd a *konkrét feladatok ismertetése nélkül* tudomásukra hozták a készenlét szükségességét,

²⁵ Kiss Lajos (1925–) vezérőrnagy, az 5. Hadsereg parancsnokának politikai helyettese, majd a Magyar Honvédelmi Szövetség (MHSZ) főtitkára.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.20

2019. XII. évf. Különszám

a „Zala”-gyakorlat politikai célját. A konkrét feladatot ezredparancsnok-helyettesi szintig bezárólag ismertették. A személyi állomány az általános körletrend megteremtésével foglalkozott, de az illetékesek nagy figyelmet fordítottak pihentetésükre is.

A honvédelmi miniszter minden nap 10 órákor – a hadműveleti szolgálat jelentései alapján – napi jelentést tett a Politikai Bizottságnak.

Július 30-án a politikai tájékoztató anyagát Czinege vezérezredes megküldte Benkei András belügyminiszternek és Borbándi Jánosnak, a KB Közigazgatási és Adminisztratív Osztály vezetőjének.

A tervezett helyőrség-parancsnokságok „megerősítésére” területi elhárítókából, közrendvédelmi szakemberekből, postai műszaki szakemberekből és tolmácsokból összeállított csoportokat kiszállították a csapatokhoz, s az adott törzsekbe osztották be őket.

11 órákor a miniszter a HM vezetőit – önálló osztályvezetőikig bezárólag –, a seregtes-tek és a közvetlen magasabbegységek parancsnokait, valamint helyetteseiket tájékoztatta a politikai helyzetről, továbbá a Magyar Néphadseregnek pártvezetéstől kapott feladatáról, illetve az addig foganatosított rendszabályokról.

14 órákor Czinege vezérezredes az 5. Hadsereg és az OLP parancsnokait tájékoztatta hasonló módon – személyre szólóan.

Július 31-én a 8. gépkocsizó lövészadosztálynál hatnapos kiképzési terv szerint, „normális” élet folyt. A hangulat kielégítő volt, „... a tisztai állomány a politikai tájékoztatót »megemésztette«”.²⁶ Az ezredparancsnokok folytatták az alegységek feladatainak részletes kidolgozását. Emellett nagy gondot fordítottak a harci és gépjárműtechnika javítására, karbantartására, amihez a központi készletből megfelelő alkatrész-utánpótlást biztosítottak.

Az MN többi alakulatánál az éves tervnek megfelelő munka folyt – a korábban elrendelt harcászati rendszabályok betartásával. Néhány – nagyobb mozgást igénylő – gyakorlatot megváltoztattak. A vezérkari főnök elrendelte az „M”-összekovácsolási gyakorlatok augusztus 4-éig történő felfüggesztését. A „Horizont” egészségügyi gyakorlat megtartását – tekintettel nemzetközi jellegére – a honvédelmi miniszter engedélyezte, de csökkentett állománnyal.

Ezzel a július 31-i bejegyzéssel zárul Reményi Gyula vezérőrnagy munkafüzete. A 28–29-i bejegyzésekből láttuk, hogy az elsőlépcső-hadosztályok elérték a „teljes készenlét”-et, csak a megindulási parancsra vártak. Ez azonban mintegy három héttel „elnapolódott”, bizonyos politikai egyeztetések (ágcsernyői, pozsonyi tárgyalások stb.) következtében.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Ehrenberger Róbert (szerk.): „A dolgozó népet szolgálom”. Forráskiadvány a Magyar Néphadsereg Hadtörténelmi Levéltárban őrzött irataiból. 1957–1972. Hadtörténelmi Levéltári Kiadványok, Budapest, 2006.

²⁶ HL MN Zala – 1968. 12. doboz 31. f.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.20

2019. XII. évf. Különszám

2. Horváth Miklós – Solymosi József: A Magyar Néphadsereg a Varsói Szerződés kötelékében (1957–1991). In: Magyarország Hadtörténete 1919-től napjainkig. Szerk. Horváth Miklós. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2018.
3. Jagodics Péter: 1968 Egy elfelejtett hadjárat. A zalaegerszegi 8. gépkocsizó lövészadosztály és a katonai elhárítás részvétele Csehszlovákia megszállásában. Szülőföld Könyvkiadó, 2018.
4. Pataky Iván: A vonakodó szövetséges. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1996.
5. M. Szabó Miklós: A Zrínyi Miklós Katonai Akadémia története. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2008.
6. M. Szabó Miklós: A „prágai tavasz” és a katonai megszállás magyar diplomáciai iratok tükrében (1968. május – október.) 1–2. rész *Honvédségi Szemle*, 146 (2018/3.) 141–153.
7. M. Szabó Miklós: A „prágai tavasz” és a katonai megszállás magyar diplomáciai iratok tükrében (1968. május – október.) 1–2. rész *Honvédségi Szemle*, 146 2018/4. 140–157.
8. M. Szabó Miklós: [A „Duna”-hadműveletből levont főbb tapasztalatok, tanulságok – a végrehajtó parancsnokok szemszögéből \(1968. október\)](#). *Hadtudomány*, 28 (2018/3). 68–78. DOI: 10.17047/HADTUD.2018.28.1.90
9. M. Szabó Miklós: [A „Duna”-hadműveletből levont főbb tapasztalatok, tanulságok – ahogy az előljárók látták.– 1. rész](#) *Hadtudomány*, 28 (2018/3–4). 31–42. DOI: 10.17047/HADTUD.2018.28.3-4.31
10. Dr. Számvéber Róbert – Laczovics Erika – Solymosi József: „Zala” 1968 – Az MN 8. gépkocsizó lövészadosztály hadműveleti naplója Csehszlovákia megszállásának időszakából”. (Hadtörténelmi Levéltári Kiadványok) Püedlo Kiadó, Nagykovácsi, 2012.

SZEM GÉZA¹

A hadtörténetírás néhány alapkérdéséről

On some Fundamental Questions in Writing Military History

Absztrakt

Napjaink társadalmi szerveződésük, működésük, fejlődésük és túlélésük érdekében a tudományt hívják segítségül, és ez nincsen másképp az egyes alrendszeirek esetében. Nem lehet tehát ez alól kivétel a honvédelem, ezen belül a hadsereg, és nem nélkülözi ezt a fajta kitüntetett figyelmet hadtudományunk egyik sajátos részterülete, a hadtörténelem sem. Véleményünk szerint azonban, amilyen helyesen ismertek fel a napjainkban közkeletű hadtörténelem-felfogás képviselői egy jogos igényt és szükséglet a háború jelenségének össztársadalmi megismerésére, annyira estünk túlzásba ennek a „száraz” szakmai aspektusból történő művelésével. És legalább ennyire szerencsétlen módon és mértékben látszik elengedni a műfajt a hadtudomány, mintha számára a történelem a modern korban többé nem lenne az élet tanítómestere, jöllehet a hadtörténelem módszereivel levont következtetésekről és kutatási eredményekről a hadtudomány soha nem mondhat le. Mindennek megértéséhez és belátásához véleményünk szerint a műfaj alapjaihoz kell visszanyúlnunk.

Kulcsszavak: Bialoskóski Ödön; hadtörténelem; hadtudomány; tisztképzés

Abstract

Societies today rely on science upon maintaining their organisation, sustainment, development and survival and their sub-systems aren't any different in this regard either. Thus home defence and military within isn't any exception and also specialised sub-units, namely military history in our case, bear the very same level of awareness. However, our opinion is that just as much those, representing the nowadays fashionable approach to military history are right in stressing the need to understand the all-society aspect of war, the very same approach fails by doing so at a cost of setting traditional military science aspect back in order to reach their aim. We recall the same type of erroneous view in the tendency of military

¹ Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar, Hadtudományi Doktori Iskola, doktorandusz.; E-mail: szem.geza@uni-nke.hu; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8973-7962>

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.21

2019. XII. évf. Különszám

science abandoning military history and her expertise, just as history would no longer be the lecturer of life in the new age. Military science can never abdicate the deductions and research results gained through the methods of military history. To understand and realise all these, in our view we have to reach back to the fundamentals of military history.

Keywords: *Bialoskóski Ödön; military history; military science; officer training*

Napjaink egyre összetettebb kihívásai, másfelől az egyre nagyobb léptékű és ütemű technológiai fejlődés (egyúttal maga is kihívás, illetve kihívások egész sorának generálója) minden korábnál inkább előtérbe helyezték és előtérben tartják a tudományt. A tudomány a mindennapi élet, az emberi lét szerves eleme lett, ugyanakkor a társadalom meghatározó kiszolgáló, szervező, sőt alakító tényezője. És mindez nem csak a „fejlett” országok élme-nye, mint volt jórészt még a huszadik században is, a tudomány az egész emberiség számára igyekszik válaszokat és perspektívát nyújtani. A társadalmak szerveződésük, működésük, fejlődésük és túlélésük érdekében a tudományt hívják segítségül, és ez nincsen másképp az egyes alrendszereik esetében. Nem lehet ez alól kivétel a honvédelem, ezen belül a hadsereg sem. De valójában mennyire újszerű, hogy a társadalom katonai alrend-szerét tudományos alapokon szervezzük meg, illetve alkalmazzuk?

Egyfelől ezen a téren is törvényszerűen megjelennek azok az új tendenciák, amelyek általánosan is megfigyelhetőek, és amelyekkel leírható jelen korunk; akár a magas fejlettsé- gű technológia minél átfogóbb és nagyobb mértékű alkalmazása, akár az átalakuló tár- sadalom és benne az ember minél jobb megismerésének igénye. Ugyanakkor a tudás ös- szegyűjtése és rendszerezése, a tapasztalatok felhasználása nem újdonság (itt sem), a hadtudomány régóta velünk van már mind gyakorlatias, „alkalmazott” formájában, mind absztraktabb, elméleti kutakodás- és rendszerezésként. A dolog kettősségét jól mutatja, hogy „az új kor hajnalán” (illetve egyre inkább reggelén) a legújabb „hadügyi forradalmak” viharában időről-időre felmerül a „klasszikus tudás” felülvizsgálatának, újragondolásának, adott esetben egyenesen a kiváltás szükségességének gondolata is. Gondoljunk csak az újra meg újra reneszánszukat élő poszt-clausewitzianus, sőt időnként egyenesen anti-clausewitzianus iskolák sokaságára.

Nem nélkülözi ezt a fajta kitüntetett figyelmet tudományunk egyik sajátos részterülete, a hadtörténelem sem. Magasan gépesített, digitalizált korunkban csábító a gondolat, hogy a történelem már nem az élet tanítómestere. Mi mondanivalója is lehetne Kliónak a kiber- hadviselésről? Miközben a könyvesboltok polcain, a legkülönbözőbb online felületeken a műfaj reneszánszát látszik élni, a hadtudományban mintha egyre inkább meggyökeresed- ne a gondolat, hogy a modern hadviselés szempontjából a hadtörténelem maga is legalább annyira idejétmúlt, mint az eszközök és eljárások, amelyek alkalmazását kutatja. Úgy tűnik, a civil fogyasztói igények növekedésével a hadsereg is egyre inkább átengedi ezt a terepet a civil kollégák számára, lemondva a saját szakmai és tudományos tapasztalatok lehető- ségéről. Részben analóg módon megfigyelhető egy másik párhuzamos folyamat is: nem

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.21

2019. XII. évf. Különszám

tudunk – vagy éppen nem akarunk – aktuális jelenünk eseményeiről úgy gondolkozni, mint a jövő hadtörténelméről. A két dolog egy töről fakad, hiszen ha a ma katonája nem tud mit tanulni elődeitől, akkor felgyorsuló világunkban a jövő számára a mi tapasztalataink nyilván még hamarabb kell, hogy elavuljanak és kerüljenek át az érdekesség és a szakmai műveltség kategóriájába. Különösen érdekes ez abban a kontextusban, hogy más társadalmi alrendszerek egyre nagyobb érdeklődéssel fordulnak múltunk háborúi felé, hogy minél jobban megértsék annak egyéb vetületeit. Egyes vélemények ezt egyenesen úgy interpretálják, hogy leáldozott a „száraz” „szakmaiaskodó” „militáns” hadtörténelem ideje, és helyét egy új megközelítés, egy üdőbb, tágasabb szemlélet veszi át. Amennyire üdvös a folyamat utóbbi, kiteljesedő tendenciája – hányan és hányszor keseregtek a civil társadalom értetlenségén a műfaj iránt –, annyira kelt kétségeket a gondolat első felének helyessége. Valóban oka fogyottá válik egy tudományág létjogosultsága, csak mert a nagyközönség számára nehezen fogyaszthatóak a termékei? Ami még fontosabb; valóban nincs többé szükség magának a háborúnak, a hadseregeknek és a hadviselésnek az időben átfogó, egyebek mellett retrospektív elemzésére és értelmezésére? Megelégedhetünk vele, hogy a harc megvívásának mikéntje, és az azt művelő szerveződés „csak” a háború, mint ösztársadalmi élmény egyik érdekes mellékszála legyen? Másfelől degradáljuk a múlt hadseregeit egyfajta szellemi ólomkatona-gyűjteménnyé, és koncentráljunk kizárólag a jövő horizontjára? Lezárult volna az a korszak, amikor a háború korokon – napjainkig és tovább – átvivő általánosságait igyekeztünk absztrahálni az egyes összecsapások egyediségeit vizsgálva? Véleményünk szerint, amilyen helyesen ismertek fel az irányzat képviselői egy jogos igényt és szükségletet a háború jelenségének ösztársadalmi megismerésére, annyira estünk túlzásba ennek a „száraz” szakmai aspektusból történő művelésével. És legalább ennyire szerencsétlen módon és mértékben látszik elengedni a műfajt a hadtudomány. Egyrésztől időről-időre felsejleni látszik egy metodikai hiba: mindinkább átfogó társadalmi perspektívára törekszik egy-egy kutatás, nagyon gyakran annál kevésbé koncentráll arra az időbeli kontinuitásra, aminek az adott eseményt a jelennel kellene összekötnie. Miközben a tárgyaló időkeretben minél több részletet igyekszik a helyére illeszteni, és ezzel a legaprólékosabb képet adni az egy időben létező összefüggésekről, szinte önkéntelenül is kiragadja az adott periódust a történelem folyásából, időben elszigeteli azt – adott esetben már csak területi okokból is. Ezzel egyúttal meg is fosztja a történelmet tanítói kvalitásaitól ezen a téren, hiszen ha nem látható az élő, „kézzel fogható” kapcsolat a vizsgált és az aktuális valóság között, ha adott társadalom vagy annak egy alrendszere nem ismeri fel saját időbeni előzményét, ehelyett az „a társadalom, akkor és ott” megközelítéssel él, akkor törvényszerű, hogy az ő tapasztalataikat nem a mi örökségünként fogjuk megélni. Ez egyúttal magyarázatot ad arra a felfogásra is, amely a háború és a hadviselés „generációi” közé olyan éles cezúrát tesz, ami megakadályozni látszik, hogy aktuális tapasztalatainkkal a jövő bármit is kezdeni tudjon.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.21

2019. XII. évf. Különszám

HADTÖRTÉNELEM A HADTUDOMÁNY SZOLGÁLATÁBAN

Erre igyekszik felhívni a figyelmet Lippai Péter is 2004-es írásában,² amikor idehaza a nyugati integráció eufóriájában a jelek szerint kezdtük úgy érezni, hogy „a múlt immáron lezárult”. Ennek okát a szerző a hadtörténelem-oktatás aktuális helyzetében és a kritikusok hiányos ismereteiben, illetve e két tényező eredőjében látja. Pontos meghatározást kapunk a történelem, mint tanítómester helyes értelmezéséhez is: *„A hadtörténelem soha nem volt öncélú. Ugyan az elmúlt korok hadviselésének tapasztalatait kutatja, de a korszerű fegyveres erők építésének és felkészítésének érdekében. [...] Mivel a hadtörténelem leginkább a múlt tapasztalataira építve hozza létre »gyakorlatizú« elméletét, ezért segítségével az elmélet is sokkal könnyebben visszaülthető a gyakorlatba.»*³ Íme a múltat, jelent és jövőt összekapcsoló logikai kontinuitás a maga teljességében. Két fontos támpontot kapunk a hadtörténelemnek a hadtudomány részterületeként való értelmezéséhez. Ebben a kontextusban a hadtörténelem nem elégedhet meg események, viszonyok és összefüggések leírásával, a tapasztalatok összegyűjtése és felhasználhatóvá tétele a fő feladata. Teszi pedig ezt pontosan annak érdekében, hogy a hadtudomány ne szakadjon, ne szakadhasson el a valóságtól, és az elmélet a lehető legjobban szolgálja a gyakorlati megvalósítást. Ennek kivitelezését a hadtörténelem két részfeladat révén támogatja. *„Ezek közül az egyik az, hogy a történelemtudomány részeként járuljon hozzá a hadsereg és a társadalom kapcsolatának javításához. [...] Ennek az érzelmi töltésnek a fenntartásában kaphat kiemelt szerepet a hadtörténelem (elsősorban a magyar hadtörténelem) ismeretterjesztő változata [...] A másik fő feladatcsoportot a hadtörténelem alapfeladata jelenti, amit úgy lehet megfogalmazni, hogy a hadtudomány fejlődéshez való hozzájárulás.»*⁴ A jelek szerint a dolog mégsem nulla végösszegű, a társadalom számára „fogyasztható” hadtörténelmet nem kell szükségszerűen a „száraz, militáns irányzat” helyett művelnünk. Mi több, az sem látszik igaznak, hogy anakronisztikus mivoltában a hadtörténelem ne felelne meg a modern tudományosság igényeinek, ne lenne képes és kész válaszokat adni akár a változó társadalom igényekre, akár a szűkebben értelmezett szakma legmodernebb kihívásaira.

² Lippai Péter: Aktuális-e ma a hadtörténelem? *Nemzetvédelmi Egyetemi Közlemények*, 8 (2004/3). 76–89. „Ezt a felfogást sajnos egyre gyakrabban lehet hallani nem csak a „folyosókon”, de olyan helyeken is, ahol a döntések születnek.” uo. 76. A kérdésről bővebben lásd még: A magyar hadtörténet-írás története és aktuális kérdései (Szerk. Kincses Katalin Mária. HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Budapest, 2015.) c. kötet tanulmányait, különösen Pollmann Ferenc: „Marcona” történelem: hadtörténetírás határon innen és túl uo. 167–174. és Csikány Tamás: A hadtörténelem támadólagos védelme egy morózus hadtörténelemszel szemben. uo. 175–177. Ebben az összefüggésben érdekes még Olivier Chaline, a Sorbonne történészprofesszorának véleménye: „Nagyon hasznos volna, ha a hadtörténet-írás fokozottabban koncentrálna a konkrét hadműveletek leírására”. Bemutatjuk Olivier Chaline-t, a Sorbonne (paris IV) professzorát. (Tóth Ferenc interjúja.) *Hadtörténelmi Közlemények*, 128 (2015/4). 1083–1088.

³ Lippai: i. m. 76.

⁴ Lippai: i. m. 77.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.21

2019. XII. évf. Különszám

Klasszikus, „mindenki által ismert” formájában a hadtörténelem, mint összefüggéseket feltáró, leíró jellegű tevékenység az alapkutatás kategóriájába sorolható, melynek fő célkitűzése a további alkalmazott és fejlesztési kutatások számára megfelelő alapanyagot biztosítani.⁵ Ugyanakkor a leírásnál maga a hadtörténelem is képes már az alkalmazott tudomány kategóriájába eső mélyebb elemzéseket produkálni leginkább a harcászat és hadművelet elmélet területén.⁶ A két kategória differenciálása során érdemes felidézni a korábbi „pozitivist” és „száraz” megközelítésekre való felosztást. Törvényszerű, hogy a hadtörténelem, mint alapkutatás képes más – közte nem hadtudományi kategóriába eső – leginkább történeti és egyéb társadalomtudományi kutatásokhoz igazodni, azokat kiszolgáltatni, azaz az össztársadalmi kép egyik mellékszálát szolgáltatni, ahogyan korábban írtuk. Mint ahogyan az is nyilvánvaló, hogy a harcászati, hadműveleti (adott esetben hadászati) irányultságú munkákban a „száraz, szakmaiaskodó” irányt fedezhetjük fel. Ezzel látszólag körbeértük, hiszen bebizonyítottuk, hogy a hadtörténelem igenis képes száraz és szakmaiaskodó lenni. Továbbra is kérdés maradt azonban, hogy szükség van-e erre egyáltalán, és ha igen mi végből, továbbá hogy mit is jelent igazából a szakmai vagy hadtudományi hadtörténelem művelése, és tulajdonképpen hogyan is történik.

A szabatosabb megnevezés egyúttal segít a kategória pontosabb körülírásban is: a hadtörténelem ebben az összefüggésben tehát nem csak egyszerűen „zöldre festett” történelem, nem csupán az általános történelemtudomány egy specializálódott részterületét jelenti.⁷ A megközelítés ezúttal a hadtudomány felől történik, a kutatás célja esetünkben ennek a tudományterületnek a kiszolgálása. Ez egyfelől szintén megnyilvánulhat alapkutatás formájában, amely ebben az esetben a hadtudomány tágabb kategóriáját és annak más részterületeit hivatott szolgálni. Másrészt megjelenhet az előbb említett alkalmazott kutatásként is, amelynek lényege, hogy a múltbeli példák mély és átfogó elemzésével szétválassza és pontosan definiálja az esetlegesen előforduló sajátosat az általánosan és történelmi léptékben érvényesülő általánostól, ezzel magyarázatot adva a valós idejű jelenségekre és folyamatokra is. Egyfelől rámutat azok múltbeli gyökereire, másrészt kategóriateremtés által segít őket értelmezni, mi több, tendenciák megrajzolásával a további, jövőbemutató alakulásukat is segít prognosztizálni. „*A szabályzatok fogalmi és alapelvei a hadtörténelem segítségével békeidőszakban is valós »harci« tapasztalatokkal tölthetőek meg, amelyek hitelessége sokkal nagyobb, mint a puszta szavakból álló szabályzati pontoké.*”⁸ A hadtudomány gyakorlatra irányuló területein, mint a harcászat és hadművelet-elmélet erre azért van szükség, mert ezek nehezen és kevésbé hatékonyan absztrahálhatóak, megértésük, elsajátításuk valamilyen valós alapokon nyugvó ismeret megszerzését

⁵ Uo. 78.⁶ Uo. 79.⁷ Továbbra sem kétségbe vonva a műfaj létjogosultságát vagy hasznosságát.⁸ Lippai: i. m. 81. Hozzátehetjük, hogy maguk a szabályzatok is egy történeti fejlődési folyamat lecsapódásaként jönnek létre, az összefüggés tehát oda-vissza érvényes. Egy-egy szakutatisásban ebben az értelemben a hosszú távú tapasztalatok periodikus gyűjteménye is, amellyel, hogy az utókor számára majd fontos kordokumentum lesz ezen fejlődés adott stációjának pontos és szabatos leírásával.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.21

2019. XII. évf. Különszám

feltételezi. Ez ugyan jelentheti gyakorlati művelésüket is, azonban erre békeidőben – a felkészülés ideális viszonyrendszerében – nem vagy csak korlátozottan van lehetőség. A másik lehetőségként mások tapasztalatának a felhasználása kínálkozik. Ebben az értelemben a hadtörténelem egy adott példája „alternatív” valóságként funkcionál, hiszen az általa elemzett események és cselekvések nemcsak hogy közelítik a valóságot, a múltban valóban meg is történtek. *„Olyan ez, mint egy valós adatokon és információkon alapuló gyakorlás. A múlt megtörtént eseményei és döntései egy vezérfonalat adhatnak ebben a gondolati folyamatban, de csak a múlt történéseinek kritikai vizsgálata vezet el a megoldáshoz.”*⁹ Nyilvánvaló, hogy a hadtörténelem ilyen specializált felhasználása egy szintén specializált társadalmi alrendszer, nevezetesen a katonák – közöttük is elsősorban a katonai vezetők – képzése és felkészítése kapcsán nyer jelentőséget. Nem csoda, hogy a „civil” történelemtudomány perspektívájából ez a megközelítés „száraz” és szakma ízű, ez a kritika azonban nem állít többet, mintha kijelentenénk, hogy még a műkedvelőbb olvasóközönség sem forgat általában szakorvostani kézikönyveket kedvtelés gyanánt. Az is igaz, hogy általános, tágabban vett társadalmi összefüggések feltárásához és megértéséhez ez a „műfaj” szakspecifikus volta lévén, még múltbéli háborúk kapcsán is ritkán és keveset tesz hozzá. Ahhoz azonban nem férhet kétség, hogy a felelőlegesen hadtudományi szempontok igazolják a létjogosultságát, sőt kötelezően megszabják művelésének szükségességét. A hadtudomány egyik, ha egyáltalán nem a legfontosabb feladata ugyanis a katonák, közöttük a katonai vezetők felkészítése jövőbeni tevékenységük szakszerű és eredményes ellátására. Ebben a „szakmai” hadtörténelem mindkét megjelenési formája szerephez jut; a fogalmi keretek és alapvető viszonyrendszerek leírása és magyarázata teremti meg ennek a felkészülésnek az alapjait. Az „alternatív” valóság „újraélése” pedig segít megérteni a tevékenység azon összetevőit, amiket békeidőben más módon nem lehetne reprodukálni: *„Az igazán jól kiválasztott hadtörténelmi példa olyan, amelynek vizsgálata során a levont következtetések és tapasztalatok az aktuális környezetbe is átvitethetők, és hasznos ötleteket képesek adni a jelen kor harcászati, hadművelési vagy éppen hadászati problémáinak megoldásához.”*¹⁰ Ugyanez indirekt módon definiálva: *„A hadtörténelemből nem azt lehet megtanulni, hogy miként kell cselekedni bizonyos szituációkban, hanem azt lehet általa könnyebben elsajátítani, hogy mely kérdéseket kell átgondolni egy-egy, valaha már lejárott eseményhez hasonló helyzetben”*¹¹ A hadtörténelem ebben az összefüggésben tehát lényegében megtanít tanulni, illetve gondolkodni. Mivel a múltban lejárott, logikai értelemben lezárt eseményeket elevenít újra, egy-egy történelmi példa megismerése során annak művelője lépésről-lépésre megpróbálkozhat a korábban elsajátított elvek alkalmazásával, összevetheti gondolkodásmódját az események kibontakozásával, és a vizsgált esemény végkimenetelének megismerésével számot vehet ismeretei hiányosságai, logikájának korlátaival. Mindennek a valós kivitelezése a gyakorlatban vagy csak megköze-

⁹ Lippai: i. m. 87.¹⁰ Lippai: i. m. 83.¹¹ Uo. 80.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.21

2019. XII. évf. Különszám

lítóleg lenne lehetséges, anélkül hogy a tényleges hatások érvényesülhetnének és a katonára kénytelen lenne szembesülni döntései következményeivel, vagy csak anyagi, netán véres veszteségek árán.¹² A hadtudomány szolgálatában művelt hadtörténelem talán ezáltal sem válik sokkal szimpatikusabbá, hasznossága, sőt, szükségessége azonban semmiképpen nem vonható kétségbe, szerepét a „történeti irányultságú” hadtörténelem nem veheti át. *„A hadtörténelem során elsajátított kérdésfeltevés és strukturált problémamegoldási gondolatmenet az, ami a jövőben is mindig hasznosítható. A sokoldalú és korszerű hadtörténelmi oktatás révén fejlődik az állomány gondolati rendszere, döntési képessége, nyelvezete, kifejező képessége, felelősségérzete, szélesedik parancsnoki látásmódja, és még sorolhatni lehetne a pozitív hatásokat. A hadtörténelem és a korszerű harcászati, hadműveleti és hadászati oktatás szorosabb összekapcsolása nemcsak, hogy lehetséges, de kötelező lenne, hogy legyen, mint ahogy a hadtörténelem-oktatás gyakorlatiasabbá tétele is.”*¹³ A felsorolt kvalitások jellegüknél fogva feltételezik, hogy elérésükhöz a „száraz, szakmai” megközelítésen keresztül vezet az út, a „népszerű” történelem művelői számára megfoghatatlan, vagy egyenesen taszító, „élvezhetetlenek” bélyegzett vetületei esetünkben éppen azok az elemek, amelyek a hadtörténelem ilyen formán való művelését kívánatossá, sőt vitális jelentőségűvé teszik. De hogyan is történik a hadtörténelem művelése a hadtudomány szolgálatában?

A HADTÖRTÉNELEM KUTATÁSMÓDSZERTANA – BIALOSKÓRSKI ÖDÖN MUNKÁSSÁGA

A hadtörténelem dedikált művelésének alapjait hazánkban az első világháború alatt rakták le. Az 1915-ös évtől az alakulatoktól beérkező iratanyagot a Honvédelmi Minisztériumban – a Bécsbe való továbbküldés előtt – már azzal a céllal másolták, hogy a küzdelmek lezárulta után felállítandó, a magyar hadtörténelem emlékeit gyűjtő és feldolgozó múzeum és levéltár számára biztosítsanak forrásanyagot a Nagy Háború történetének feldolgozásához.¹⁴ Az intézményi kereteknek – a kor sajátos viszonyai között nem minden problémától mentes¹⁵ – felállítását követően ez a feldolgozó munka meg is kezdődött, és egy évtized elteltével eredményeként megjelent *A világháború 1914-1918* című monográfia első kötete. A befejezetlenségében is monumentális mű és a hozzá kapcsolódó munka egyúttal egy úttörő kezdeményezés része is volt. Az első világháború számos más hozadéka mellett a hadtörténelem szemléletében is változást eredményezett. A konfliktus addig elképzelhetet-

¹² A hadtörténelemnek a hadakozók számára szükséges voltával, annak felhasználható tapasztalataival már a hadtudós-katona Zrínyi Miklós (1620–1664) is részletesen foglalkozott a katonai vezetők számára írt Vitéz hadnagy c. művében. Lásd Hausner Gábor: Zrínyi Miklós. In: Állam és katona. Szerk. Gócze István. Dialóg Campus, Budapest, 2017, 69–70.

¹³ Uo. 89.

¹⁴ Sziij Jolán – Jankó Annamária – Csárádi József: Ad acta. A Hadtörténelmi Levéltár, a Hadtörténelmi Térképtár, a Központi Irattár története és gyűjteményei. Petit Real, Budapest, 1997, 9.

¹⁵ Beszámoló a m. kir. Hadtörténelmi Levéltár működéséről 1930. január 1. és december 31. között. *Magyar Katonai Szemle*, 1 (1931/4). 292.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.21

2019. XII. évf. Különszám

len mérete, intenzitása és kimenetele megdöbbentette nem csak a társadalmakat, hanem azok katonai alrendszerait is. A korlátait vesztett háborúnak már nem volt elég egyszerűen leírni a történetét, a mélyebb okok és összefüggések feltárására volt szükség, különösen a pillanatnyi – végül meglehetősen rövidre sikeredett – általános békevágy közepette, amikor a világ látszólag mindent meg akart tenni, hogy a borzalom még egyszer ne ismétlődheszen meg. A hadseregek irányítói, fenntartói, működtetői valószínűleg nem osztoztak semminemű optimizmusban ezt illetően, az ő számukra sokkal lényegesebb volt az a rövid idő alatt bekövetkezett technikai – és következményeként eljárási és szervezeti – változás-sorozat, amely révén a világégés gyökeresen változtatta meg a hadviselést.¹⁶ Ennek megértéséhez – és a jövő konfliktusaira való felkészüléshez – ismét az események és következmények mélyreható elemzésére volt szükség. Egyúttal felértékelődött a hadtudomány, mint a háborúra való eredményes felkészüléshez és annak eredményes megvívásához szükséges tudományok gyűjteménye. Ez már nem (csak) egy évszázadok alatt gondosan leparólt tapasztalatgyűjteményt jelentett arra vonatkozóan, hogy hogyan szokás háborúzni. A folyamat felgyorsult, a releváns tudás sokkal gyorsabban és gyakrabban keletkezett – és avult el. A múltat – a legközelebbit is – mélyrehatóan, a jelen kontextusában kellett megérteni, illetve továbbgondolni a jövőre vonatkozóan.

Megszületett tehát az össztársadalmi igény a háború megismerésére és megértésére. De nem csak a szándék volt adott, hanem a képesség is, hiszen már a napóleoni háborúk életre hívták a vezérkarokat és velük együtt a harctéri vezetést segítő dokumentumokat. A tizenkilencedik századi romantikus nacionalizmus pedig felismerte bennük a nemzet dicső tetteinek hírvivőit és krónikásait. Ugyancsak felértékelődött a vonatkozó memoárirodalom, a résztvevők egyéni interpretációja szintén széles olvasóközönségre számíthatott a nemzetek nagy küzdelmei kapcsán. Az okok többnyire kellően triviálisak voltak – akár a korábbi kabinetháborúk, akár a nemzeti függetlenségi- és egyesítő háborúkban – maguk a konfliktusok pedig többnyire kellően korlátozottak ahhoz, hogy mélyebb összefüggések – vagy akár nagyobb tendenciák – keresésére korábban ne mutakozzon komoly igény. A kivételek – amelyek jelentőségét és az általuk felrajzolt hosszú távú folyamatot éppen ezért csak utólag ismertük fel – leginkább kuriózumnak számítottak.¹⁷ Legkésőbb a 19. század végén a katonai alrendszer már ennél összetettebben viszonyul a hadi dokumentumokhoz. A későbbiekben tárgyalt Bialoskórski Ödön idézi Gotthold Bässler nyomán a német birodalmi megközelítést, többek között egy 1895-ös és 1916-os miniszteri rendeletre hivatkozva:¹⁸

¹⁶ Ma már tudjuk, hogy ez a folyamat valamivel előbb kezdődött és a Nagy Háború igazából ennek egy első betetőződése volt. Ehelyütt a folyamat előzményeivel együtt alkot logikai egészet, tehát anélkül hogy megkülönböztetnénk, a háború előtti fejlődési tendenciákat is ideértjük.

¹⁷ Az utókor már nagyon is tisztában van vele, hogy az amerikai polgárháború, az orosz–japán háború, a búr gyarmati harcok mind egy eredőként mutatnak a világégés felé, mára azonban az is világos, hogy ezt sem elemeiben, sem tendenciájában nem ismerték fel, vagy éppen félreértették a kortársak.

¹⁸ Bialoskórski Ödön: A világháborús hadinaplók forrásértékéről. *Magyar Katonai Szemle*, 2 (1932/2), 201.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.21

2019. XII. évf. Különszám

„Ennek során megtudjuk, hogy a naplók célját a következőkben körvonalazzák: »Alapul szolgáljanak a történetírás számára, valamint a vezető és a csapat magatartásának és teljesítményének méltatásához; emellett haditapasztalatok gyűjtését is célozzák, hogy azok a hadseregnél később hasznosíthatók legyenek.«”

A hadtörténelem mindhárom potenciális felhasználási területét láthatjuk itt: megjelenik a leíró hadtörténelem, a történeti interpretáció – illetve egy tradicionális szerep –, és harmadszor megjelenik a hadtörténelem, mint a tapasztalatok feldolgozója a jelen és főleg a jövő számára.

A Nagy Háború után tehát minden résztvevő fél elkezdte összegyűjteni, rendszerezni és feldolgozni a világháború során keletkezett dokumentumait. A hadilevéltáraknak nem mindenhol voltak előzményei, vagy a korábbi ilyen irányú gyűjtés nem központilag zajlott, ahogyan például Németország esetében sem.¹⁹ Mint korábban említettük, Magyarországon a hadi iratanyag gyűjtése és a hozzá kapcsolódó intézményi háttér kialakítása a háborút követően újdonság volt – mint oly sok minden más is a hirtelen jött szuverenitással. A történelmi előzmények ismeretében talán nem meglepő módon, az itthoni szakma a német kollégák munkásságát tekintette leginkább referenciapontnak, ugyanakkor mások működését is szükségképpen figyelemmel kísérték.²⁰ Az anyaggyűjtés és a működés kereteinek kialakítása mellett a Hadilevéltár – párhuzamosan a többi európai kezdeményezéssel – megkezdte a források feldolgozását és szintetizálását is, melynek eredménye – egyebek mellett – a fentebb már említett csonkán maradt monográfia-sorozat is volt. Ebben a kutató és író munkában vett részt mások mellett Bialoskórski Ödön²¹ százados is. Bár maga is kezdő hadtörténészként fogott munkához – saját bevallása szerint minden korábbi előzmény nélkül, illetve mint írásaiban több helyen is jelzi, autodidakta módon elsajátítva a szakmát – a „Világháborúba” való bedolgozáson túl több módszertani írással is gyarapította a hadtörténeti kutatás ismeretanyagát.²²

Bialoskórski első módszertani írása 1932-ben jelent meg a *Magyar Katonai Szemle* hasábjain.²³ Metodikai munkáiban elismerten a német kollégák által felvázolt irányelveket

¹⁹ Az egyes hadilevéltárak létrehozását, szervezését és világháborúval kapcsolatos működését ehelyütt nem tárgyaljuk. Erre vonatkozóan lásd: Szem Géza: Példák az első világháború eseményeinek hadtörténeti feldolgozására a két világháború közötti Európában: A német Birodalmi Levéltár kutatása. *Hadtudományi Szemle*, 9 (2016/2). 95–106., illetve Uő: Az osztrák Hadilevéltár kutatása. uo. 107–119.

²⁰ Így például a bécsi Kriegsarchiv hasonló kezdeményezését. Lásd például: Österreich–Ungarns letzter Krieg (könyvismertetés) *Magyar Katonai Szemle*, 4 (1934/11). 304., illetve uo. MKSZ 9 (1939/2). 270.

²¹ Bialoskórski Ödön neve az idők során nyomtatásban számos formában jelent meg, ezek közül írásunkban a leggyakrabban használt Bialoskórski-t használjuk.

²² Bialoskórski százados ezeken túl még több elemzéssel is gazdagította az első világháborús hadtörténelmi irodalmat, illetve nevéhez fűződik még: Bialoskórski (sic!) Ödön – Beró Jenő Dr – Bercsényi Dezső: A magyar királyi 4. honvéd táborigádés (később 37. honvéd táborigádés) története. Kiadják a volt harminchetes tüzérek. Budapest, 1939. Ehelyütt azonban csak kutatás-módszertani írásait ismertetjük.

²³ Bialoskórski: A világháborús hadinaplók forrásértékéről. i. m. (1932). 199–205.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.21

2019. XII. évf. Különszám

igyekszik követni és elsajátítani, elsősorban Gotthold Bässler²⁴ és Karl Demeter²⁵ munkásságát, akiknek műveit, illetve irányelveit ismerteti is írásaiban. Első cikkében lényegében a német hadinaplók szerkesztési elveit ismerteti forrásértékük, azaz hadtörténeti felhasználásuk fényében, egyúttal néhány alapvető vonatkozásban össze is veti az ilyen irányú német és magyar kutatás helyzetét. Ez számára is egy kettős tanulási folyamat kezdete, amelyben részint hadtörténeti kutatóként igyekszik ellesni a szakma fogásait, részint módszertani ismeretei elmélyítésével a vele együtt gyerekcipőben járó hazai szakma számára igyekszik fogódzót nyújtani. Ebben a törekvésben – tapasztalatai gyarapodásával – a német tanítók példáit és gondolatait egyre inkább a sajátjaival helyettesíti be. Ennek során nem csak saját szakmai fejlődésének lehetünk tanúi, nagyon gyakran a hazai munka – elsősorban a *Világháború 1914-1918* körüli kutatások – aktuális állásáról is fellelhető némi adalék az írásaiban. Ezeket lényegében két tárgykör köré csoportosíthatjuk, úgy mint: a források keletkezése és értékelése, illetve azok felhasználása, a hadtörténeti kutatás és írás. Előbbit egyhelyütt racionális nyomozó és ítélő tevékenységnek, utóbbit az egybefoglalás intuitív alkotó tevékenységének nevezi.²⁶ Első írása egyfajta hipotézisnek tekinthető, amelyben felsorolja lényegében az összes témakört és problémát, amikkel későbbi munkáiban egyre kiforrottabb módon foglalkozik. Ezek: a források keletkezésének körülményei, illetve azok a tényezők – kiemelt helyen a torzító hatású sűrűlódásokkal és szubjektív elemekkel – amelyek befolyásolják későbbi forrásértéküket; a források kategóriái, azok előnyeivel és hátrányaival, megbízhatóságuk, hiányosságaik; a források gyűjtése, válogatása, rendszerezése, elemzése; az összegyűjtött információk szűrése, szintetizálása, következtetések levonása. Mindezeket gyakorlati példákon keresztül is bemutatja; első két írását követően az addig lefektetett elveket egy saját minta-kutatáson keresztül a gyakorlatba is átülteti.²⁷ Foglalkozik a kutatáshoz szükséges készségekkel, képességekkel, az ideális kutató milyenségével. Ezzel kapcsolatban mind a fentebb említett nyomozó, mind az alkotó tevékenység kapcsán a kutató érzékét hangsúlyozza tevékenysége iránt. Igyekszik továbbá kollégái számára irányt mutatni a kutatás hogyanját illetően. A kutató tevékenység gyakran ismételt érzékeny pontjai mellett egy írásában gyakorlatilag a kutatás ötletének megszületésétől írja le a levéltári forrás-felkutatás mikéntjét és módjait.²⁸ Módszertani írásaiban Bialoskórski százados empatikus módon közelít a hadtörténeti kutatás egyes mozzanataihoz, mind a harctéri dokumentumok szerkesztését, mind a kutatói, történetírói tevékenységet plasztikus formában írja az olvasóközönség jobb megértése érdekében. Ezzel segít logikusan végiggondolni azokat a folyamatokat, amelyek során a hadtörténet-írás forrásai

²⁴ Bässler, Gotthold: Die Kriegstagebücher als geschichtliches Quellenstoff. Archivstudien 1931. 7–19.

²⁵ Demeter, Karl: Weg und Wert archivalischer Forschung für den Offizier. *Wissen und Wehr*, 1935/3. 162–167.

²⁶ Bialoskórski Ödön: Módszertani kérdések a világháborús hadtörténetírás köréből. *Magyar Katonai Szemle*, 8 (1938/4). 210–221.

²⁷ Bialoskórski Ödön: Hadtörténeti események tudományos feldolgozása. *Magyar katonai Szemle*, 6 (1936/1). 210–224.

²⁸ Bialoskórski Ödön: A hadtörténetkutatás utjairól és feladatairól. *Magyar Katonai Szemle*, 6 (1936/2). 192–199.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.21

2019. XII. évf. Különszám

keletkeznek, azokat felkutatják, illetve felhasználják, értelmezik. A metodikai kapaszkodó mellett ez egyúttal segít megérteni a nehézségek és buktatók okát és természetét, illetve felismerésük és elkerülésük módjait is.

Bialoskórski több írásában²⁹ is kategorizálja az első világháborús hadtörténeti kutatás lehetséges forrásait. Ezek forrásértékét eredeti rendeltetésük és az eseményektől való – fizikai, időbeni és logikai – távolságuk³⁰ alapján határozza meg. A forrásokat a fegyveres küzdelem szintjei alapján, illetve hivatalos/magánjellegű felosztásban kategorizálja, amelyeket a kutatás szempontjából minden esetben egymást kiegészítő kategóriáknak tart. Következésképpen hangsúlyozza az egyes forrástípusok sajátosságait, a forrásértéküket befolyásoló hiányosságokat – ezekre az egyes anyagok keletkezésének érzékletes leírásán keresztül ad magyarázatot.³¹ A forrásértéket befolyásoló tényezők között kiemelt szerepet tulajdonít az egyes vezetési szintek eltérő perspektívájának, a harctéri sűrűlódásoknak, illetve az események és leírásuk között eltelt idő alakító hatásának. Utóbbit mind torzító, mind a látásmódot objektív irányba alakító szerepében tárgyalja.³² Számos adalékot találunk a hazai első világháborús forrásanyagra vonatkozóan. Megtudhatjuk, hogy az általános torzító tényezők mellett a magyar részvételre vonatkozó anyag esetében további nehezítő körülmény, hogy annak döntő hányada csak másolat vagy átirat formájában áll rendelkezésre.³³ Ebben az összefüggésben felmerül a meta-adatok fontossága egy-egy forrás értékének megítélésében, amelyek ugyan nem szerkezeti elemei a forrásoknak, de értékes adalékkal szolgálhatnak azok keletkezését, esetleges „átalakulását” illetően.³⁴ Szintén a hazai kutatás aktuális állapotára utal, hogy a levéltári munka bemutatása kapcsán maga is felhívást intéz a még magánkézben lévő forrásanyag közgyűjteménybe adására.³⁵ Lévéni, hogy az ilyen irányú központosított gyűjtőmunka még új dolognak számított, több hasonló felhívással találkozhatunk a korban.³⁶

A források felhasználhatósága kapcsán Bialoskórski foglalkozik a keletkezésük folyamatával is – követve azt a korábban idézett elvet, hogy ezek létrejöttének éppen az a célja, hogy forrásként szolgáljanak. Első írásában felvet egy gyakorlati problémát, mely szerint a háború idején az eseményeket rögzítő naplók írását jobbra olyan fiatal tisztokra bízta, akiknek sem a kellő tapasztalatuk nem volt meg, sem azoknál a döntési folyamatoknál nem voltak jelen, amelyeket rögzíteniük kellett. Munkájukat sok esetben csak jóval később vizsgálta felül a parancsnok vagy a vezérkari főnök, így amellet, hogy ezen dokumentumok

²⁹ Bialoskórski Ödön: Adalékok a világháborús okmányanyag tudományos értékeléséhez. *Magyar Katonai Szemle*, 4 (1934/2). 119–222; részben Bialoskórski: i. m. 1936; Bialoskórski: i. m. (1938.)

³⁰ Bialoskórski: i. m. (1938) 213–214.

³¹ Lásd Bialoskórski: i. m. (1932); Bialoskórski: i. m. (1934) 220–221; Bialoskórski: i. m. (1936/1); Bialoskórski: i. m. (1938) 213–219; illetve Bialoskórski Ödön: A hadinaplók helyes szerkesztéséről. *Magyar Katonai Szemle*, 7 (1937/4). 210–216.

³² Bialoskórski: i. m. (1938) 217–219.

³³ Bialoskórski: i. m. (1932) 204.

³⁴ Bialoskórski: i. m. (1938) 217.

³⁵ Bialoskórski: i. m. (1936/2) 196.

³⁶ Lásd például: Hadilevéltári hirdetés. *Magyar Katonai Szemle*, 3 (1933/10). 304.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.21

2019. XII. évf. Különszám

színvonala nem egységes, általában jellemző, hogy az egyes események hosszabb-rövidebb leírása mellett, azok indító okai a naplóból nem derülnek ki.³⁷ Fontos elemként merül fel írásaiban a naplószerkesztő, illetve a kutatott események résztvevőinek szubjektív interpretációja, mely az események közvetlen hatásától az emlékek megfakulásán át a tények tudatos igazításáig terjedhet. Később egy teljes cikket is szentel a hadinaplók helyes szerkesztésének, amelyben a fenti szellemben hasonlít össze egy jól, illetve kevésbé jól megszerkesztett dokumentumot.³⁸ Ennek érdekes adaléka egy végén megfogalmazott ajánlás arra vonatkozóan, hogy a harcvezetést gyakoroltató békeideji kiképzések részeként e célból egyidejűleg a harci okmányok szerkesztését is egységes forma szerint gyakoroltatni kellene.³⁹

Módszertani munkáinak másik csoportja a kutató szemszögéből vizsgálja a felhasznált forrásokat. Kezdeti írásaival – hol a népszerűsítés, hol konkrét ajánlás formájában – igyekszik a hadtörténeti kutatást meghonosítani. Mint említettük, 1936-os egyik cikkében a munka kezdetéhez, a levéltárban való eligazodáshoz igyekszik segítséget nyújtani. Szinte minden írásában megjelenik a forráskritika szükségessége, illetve a források lehető legnagyobb körének összehasonlító felhasználása. Szintén 1936-ban saját, a *Világháború 1914–1918* kapcsán végzett kutatását mutatja be, előző két cikkének elméleti okfejtéseit átültetve a gyakorlatba.⁴⁰ A monográfia születésére egyébként szintén több helyen utal más írásaiban is. Saját részutatán keresztül bemutatja a problémafelvetés mikéntjét, majd a megoldásig vezető utat. Támponkat ad a munkaterv kialakítására és a források ennek megfelelő rendszerezésére. Hangsúlyozza a forráskritika és a dokumentumok egymást kiegészítő szerepének fontosságát – a fentebb tárgyalt szubjektív tényezők kapcsán felhívja a figyelmet ezek jelenlétének és okainak a megértésére. Kapaszkodókat ad nem csak a kutatás alapelveire, de apró gyakorlati fogásokra vonatkozóan is, mint a források jegyzetelése, saját meglátások hozzáadása.

A módszertani fogások taglalása mellett is, Bialoskórski folyamatosan hangsúlyozza a kutató rátermettségének szükségességét. Ahogyan az általunk ismert utolsó kifejezetten módszertani írásában fogalmaz:⁴¹ „E mellett a módszertan olyan segítség csupán, mint híd a karka: az érzékűnek biztonságot adó eszköz, melynek pusztá jelenléte megnyugtató, a vaknak azonban mit sem használ. Legalább is addig nem, amíg csak valaki a hídra nem állítja s a korlátot a kezébe nem adja. Ezután is csak úgy veszi hasznát, hogy görcsösen belékapaszkodik.”

A feldolgozott esemény cselekvői és a felhasznált források írói kapcsán az empátiát, úgy is, mint az egyéni motivációk megértését; az események megismerése és megírása kapcsán a beleélő készség fontosságát hangsúlyozza. Ugyanakkor felhívja a figyelmet, hogy események elképzelése és plasztikus ábrázolása nem történhet a tények rovására, a

³⁷ Bialoskórski: i. m. (1932) 202–203.

³⁸ Bialoskórski: i. m. (1937)

³⁹ Uo. 216.

⁴⁰ Bialoskórski: i. m. (1936/1)

⁴¹ Bialoskórski: i. m. (1938) 210–211.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.21

2019. XII. évf. Különszám

valóságot még ott sem pótolhatja ki a kutató képzelete, ahol a források nem nyújtanak elégséges információt.⁴² Foglalkozik a hadtörténeti kutatás kettős jellegével, nevezetesen hogy műveléséhez mind a katonai ismeretek, mind a történeti szemlélet szükséges lenne, illetve hogy ezek együttes megléte igen ritkán adott. Utalásából úgy tűnik, a korban – hozzá hasonlóan – általában olyan katonák kezdik művelni a műfajt, akiknél a második adottság vár bepótlásra.

Bialoskórski Ödön 1938-as írása egy hatéves tanulási folyamat egyfajta összefoglalásának is tekinthető. Egy évvel korábban a Hadilevéltárban elhangzott előadásának az anyagát dolgozta itt cikké, amelyben egybefogja módszertani kutatásának legfontosabb megállapításait. Ezeket most már saját gyakorlatban szerzett tapasztalataival alátámasztva, kiforrottabb, letisztultabb formában adja közre. A korábbi részproblémákat, a megismerés során felvetett gondolatokat egyúttal egy tudományos összefüggésrendszerbe is elhelyezi, ezzel is kerek egészzé formálva mondanivalóját. Megismétli a kutató rátermettségére vonatkozó elvárásokat és ezek közül részletesen értelmezi a beleélésre, plasztikusságra való képességet. Ismét hangsúlyozza a források minél átfogóbb, komparatív összevetését és felhasználását, részletesen tárgyalva és rangsorolva az egyes forrásfajtaikat és felhasználhatóságukat. A források keletkezése kapcsán újból emlékeztet a szubjektum és egyéni érdek szerepére, és ehelyütt ezt is mélyrehatóan elemzi, rávilágítva a dolog pszichológiai és az emberi természetből eredő gyökereire is. Írása végén pedig kitér a hadtörténeti kutatás alkotó munkájára és ismét felsorakoztatja azokat a rendező elveket, amik mentén a források feldolgozását eredményesnek látja, ismét csak hangsúlyozva az egyéni rátermettség szerepét.

Eddigi eredményeinek összefoglalásán túl azonban Bialoskórski ezúttal néhány olyan adalékot is hozzászámol, amelyek eddig nem bukkantak felírásaiban. Itt jelenik meg először az a motívum, hogy a világháborús hadtörténeti kutatás a korábbi korokhoz képest nagymértékben más körével dolgozik a vonatkozó forrásoknak. A(z) elvben szabályozott formátumú, a vezetés egyes szintjeit hivatalos követelmények szerint rögzítő harctéri dokumentáció más megközelítést tesz lehetővé, illetve követel meg, mint a régi korok anakronisztikus forrásai. A beleélő készség kapcsán ugyan csak érinti az „absztraháló hajlamot” ezzel mégis rávilágít, hogy a modern kor háborúinak dimenziói térben és időben kiszélesedtek, az adott technikai és szervezeti viszonyok között a hadtörténetíró könnyen veszíti szem elől az emberit az eseményekben. Négy évtizeddel később ugyanez a gondolat sarkallja John Keegan-t, hogy megkísérelje megírni a csaták emberi perspektíváját.⁴³ A beleélő készség kapcsán még egy fogalmi kör felbukkan, amely a későbbi korok hadtörténeti kutatásában majd nagyobb szerepet kap: a források hiátusainak kezelése kapcsán említi meg Bialoskórski a valószínűségeket és lehetőségeket hadtörténeti helyét és szerepét. Ehelyütt ugyan mindkét fogalom csak egy pillanatra tűnik fel, a soron következő háború után nem sokkal ez a terület lesz majd, amelyen Perjés Géza egyik legnagyobb elméleti

⁴² Uo. 212.

⁴³ Keegan, John: A csata arca. A közkatonák háborúja, 1415–1976. Akadémiai kiadó, Budapest, 2013.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.21

2019. XII. évf. Különszám

teljesítményét teszi le a valószínűségi modell és a praxeológia bevezetésével a hadtörténeti kutatásban.

A hadtörténelem besorolását illetően a cikk első mondatában Bialoskórski leszögezi, hogy a „hadtörténetírás [...] az egyetemes történettudomány ágazata.”⁴⁴ Írása utolsó részében azután ez is árnyaltabb formát ölt. Egyrésztől a „történes menetének és tényeinek elsődleges tisztázása” és a „rendszerező munka” kategóriákban felismerni véljük a leíró és elemző hadtörténelem kategóriákat, mint a kutatás két egymást kiegészítő válfaját. Másrészt elhelyült – Bialoskórskinál lényegében először – találunk egy véleményünk szerint nem elhanyagolható okfejtést a hadtörténelem hadtudományi és történettudományi megközelítését és hasznosságát illetően. Talán érdemes ezt a részt szó szerint is idéznünk:⁴⁵

„Tagadhatatlan egyébként, hogy annak az alapvető munkának, melyet különösen a részletekbe menő, hadtörténeti leíró munkák végeznek, a történeti szintézisnek mai, túlnyomóan szellemtörténeti beállítottsága mellett, az egyetemes történetnél nagyobb hasznát látják a hadtudományok. Ámde a résztörténelmeknek rendszerező rokontudományukkal való, többé-kevésbé szoros és viszonyosságot mutató kapcsolata általános jellegű és szükségképpen és szerény nézetem szerint az a körülmény, hogy valamely résztörténelemnek ez az utóbbi kapcsolata helyenként nem szorosabb, csak talán szembe-tűnőbb, mint az egyetemes történettel való egybeforrottsága, még nem elég ok arra, hogy tudományjellegét kétségbe vonjuk. Régi magyar hadtörténelmünk egyik kiváló művelőjének nemrég elhangzott megjegyzésére gondolok, mely szerint a hadtörténelem csak azon a ponton válik tudománnyá, ahol társadalom történeté lesz. Ezt a nézetet ilyen formában, ilyen fogalmazásban nem oszthatom. Hogy miért – fentebbi fejtegetéseimben benne van. Azt azonban készséggel elismerem, hogy a tények tisztázásán túl és szükségképpen sorrendben annak utána, van még minden résztörténelemnek úgylehet a történettudomány szempontjából is magasabbrendű feladata: a rendszerbe foglalás. Kétségtelen, hogy csak ennek teljesítése után töltötte be hivatását tökéletesen.”

Bialoskórski százados gondolatmenetét követve visszajutottunk tehát kiinduló gondolatunkhoz; a hadtörténelmet lehet és kell a hadtudomány érdekében művelni. Lippai Péter szavaival kifejezve: „A hadtörténelem módszereivel levont következtetésekről és kutatási eredményekről a hadtudomány soha nem mondhat le.”⁴⁶

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. A magyar hadtörténetírás története és aktuális kérdései. Szerk. Kincses Katalin Mária. (A Hadtörténeti Intézet és Múzeum Könyvtára) HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Budapest, 2015.
2. Bässler, Gotthold: Die Kriegstagebücher als geschichtliches Quellenstoff. Archivstudien 1931, 7–19.

⁴⁴ Bialoskórski: i. m. (1938) 210.

⁴⁵ Uo. 219–220.

⁴⁶ Lippai: i. m. 77.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.21

2019. XII. évf. Különszám

3. Beszámoló a m. kir. Hadtörténeti Levéltár működéséről 1930. január 1. és december 31. között. *Magyar Katonai Szemle*, 1 (1931/4). 292.
4. Bialoskórski Ödön: A világháborús hadinaplók forrásértékéről. *Magyar Katonai Szemle*, 2 (1932/2). 199–205.
5. Bialoskórski Ödön: Adalékok a világháborús okmányanyag tudományos értékeléséhez. *Magyar Katonai Szemle*, 4 (1934/2). 119–222.
6. Bialoskórski Ödön: A hadtörténetkutatás utjairól és feladatairól. *Magyar Katonai Szemle*, 6 (1936/2). 192–199.
7. Bialoskórski Ödön: Hadtörténeti események tudományos feldolgozása. *Magyar katonai Szemle*, 6 (1936/1). 210–224.
8. Bialoskórski Ödön: A hadinaplók helyes szerkesztéséről. *Magyar Katonai Szemle*, 7 (1937/4). 210–216.
9. Bialoskórski Ödön: Módszertani kérdések a világháborús hadtörténetírás köréből. *Magyar Katonai Szemle*, 8 (1938/4). 210–221.
10. Demeter, Karl: Weg und Wert archivalischer Forschung für den Offizier. *Wissen und Wehr*, 1935/3. 162–167.
11. Hadilevéltári hirdetés. *Magyar Katonai Szemle*, 3 (1933/10). 304.
12. Hausner Gábor: Zrínyi Miklós. In: Állam és katona. Szerk. Gőcze István. Dialóg Campus, Budapest, 2017, 61–85.
13. Keegan, John: A csata arca. A közkatonák háborúja, 1415–1976. Akadémiai kiadó, Budapest, 2013.
14. Lippai Péter: Aktuális-e ma a hadtörténelem? *Nemzetvédelmi Egyetemi Közlemények*, 8 (2004/3). 76–89.
15. „Nagyon hasznos volna, ha a hadtörténetírás fokozottabban koncentrálna a konkrét hadműveletek leírására”. Bemutatjuk Olivier Chaline-t, a Sorbonne (paris IV) professzorát. (Tóth Ferenc íterjúja.) *Hadtörténelmi Közlemények*, 128 (2015/4). 1083–1088.
16. Österreich-Ungarns letzter Krieg (könyvismertetés) *Magyar Katonai Szemle*, 4 (1934/11). 304, illetve ua. MKSZ 9 (1939/2). 270.
17. Szem Géza: Példák az első világháború eseményeinek hadtörténeti feldolgozására a két világháború közötti Európában: A német birodalmi levéltár kutatása. *Hadtudományi Szemle*, 9 (2016/2). 95–106.
18. Szem Géza: Példák az első világháború eseményeinek hadtörténeti feldolgozására a két világháború közötti Európában: Az osztrák hadilevéltár kutatása. *Hadtudományi Szemle*, 9 (2016/2). 107–119.
19. Szijj Jolán – Jankó Annamária – Csárádi József: Ad acta. A Hadtörténeti Levéltár, a Hadtörténeti Térképtár, a Központi Irattár története és gyűjteményei. Petit Real, Budapest, 1997.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.21

2019. XII. évf. Különszám

SZENES ZOLTÁN¹

NATO békeműveletek a Balkánon

NATO Peace Support Operations in the Balkans

Absztrakt

A Balkán a rendszerváltás óta fontos szerepet játszik a magyar kül-, biztonság- és védelempolitikában. Magyarország az első évtizedben valamennyi szárazföldi NATO békeműveletben részt vett a régióban. Bár azóta már több mint 900 fővel, 15 országban és három kontinensen vesz részt hazánk békeműveletekben, a kormány továbbra is fontos prioritásként kezeli a térséget. A cikk a NATO műveletek jelentőségét tárgyalja a Nyugat-Balkánon, bemutatja a szövetség teljes műveleti spektrumát 1992-től napjainkig. Az írás rámutat a NATO békefenntartás szakaszos jellegére (Bosznia-Hercegovina, Koszovó és Macedónia), jellemzi a jelenleg aktív KFOR műveletet. Bár az elemzés a transzatlanti válságkezelésre fókuszál, értékeli a térség euro-atlanti fejlődésének eredményeit is. Nyugat-Balkán fejlődését ugyanis a két szövetségnek együtt kell kezelni, ahol a NATO a fejlődés katonai és biztonsági kérdéseire felel, az EU pedig régió országainak az uniós perspektívát nyújtja. A tanulmány a balkáni békefenntartás magyar eredményeinek bemutatásával fejeződik be.

Kulcsszavak: NATO, Nyugat-Balkán, békeműveletek, IFOR, SFOR, KFOR, Macedónia, EU, Magyar Honvédség

Abstract

Since the change of regime, the Balkans has been important in the Hungarian foreign, security and defense policy. In the first decade, Hungary participated in all land-based NATO peacekeeping in the region. Although since then, with more than 900 people, Hungary has involved in peacekeeping in 15 countries and three continents, this region still has an important priority for our country. The importance of NATO operations in the Western Balkans presents the entire peace operational spectrum of the Alliance from 1992 to the present. The intermittent nature of

¹ Nemzeti Közszerológati Egyetem, Nemzetközi és Európai Tanulmányok Kar, Nemzetközi Biztonsági Tanulmányok Tanszék, egyetemi tanár, volt honvéd vezérkar főnök, E-mail: szenes.zoltan@uni-nke.hu, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1686-2273>

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.22

2019. XII. évf. Különszám

NATO peacekeeping (Bosnia and Herzegovina, Kosovo and Macedonia) is characterized by the current KFOR operation. Although the analysis focuses on transatlantic crisis management, it evaluates the outcome of the region's Euro-Atlantic development. The development of the Western Balkans depends on both international alliances: while NATO is responsible for providing military security, the EU provides the developing Balkan countries with long term vision. The study ends with the presentation of the Hungarian results of Balkan peacekeeping.

Keywords: NATO, Western Balkans, Peace operations, IFOR, SFOR, KFOR, Macedonia, EU, Hungarian defence Forces

BEVEZETÉS

A NATO válságkezelési funkciója fokozatosan alakult ki a hidegháború után, amelyben nagy szerepet játszott a dél-szláv válság, a NATO békefenntartó tevékenysége a Balkánon.² A NATO Védelmi Tervező Bizottság 1991. decemberben határozott a NATO új válságkezelési rendszerének kialakításáról és fejlesztéséről. A szövetség az 1994-es brüsszeli csúcstalálkozón felajánlotta a nemzetközi közösségnek, hogy eseti alapon kész saját eszközeit és tapasztalatait rendelkezésre bocsátani békefenntartó és humanitárius műveletekre az ENSZ számára, vagy végezni ilyen operációkat az ENSZ BT felhatalmazása alapján.³ Az 1999. évi stratégiai koncepció a válságkezelést már egyenesen a *NATO biztonsági feladatai* közé sorolta. A jelenleg hatályos 2010. évi stratégiai koncepció pedig már rögzíti, hogy NATO *egyedülálló és erőteljes politikai és katonai képességekkel rendelkezik a válságok széles spektrumának kezeléséhez – a konfliktusok előtt, közben és után.*⁴ A válságkezelés a NATO-t az ENSZ-hez „köti”, amely így közvetlenül a *kollektív biztonság megvalósításának eszközzé válik.*⁵ A kollektív biztonság fókuszában a tagországok közti esetle-

² Földrajzi értelemben a NATO válságkezelő tevékenysége a Nyugat-Balkán területén zajlott, de a nemzetközi média az egyszerűség kedvéért csak Balkánról beszélt, amely így meghonosodott a politikai közbeszédben is.

³ The Alliance Strategic Concept, 24 April 1999. para 10.

https://www.nato.int/cps/ie/natohq/official_texts_27433.htmhttps://www.nato.int/cps/ie/natohq/official_texts_27433.htm (Letöltés ideje: 2018. 11. 15.)

⁴ Strategic Concept for the Defence and Security of the Members of the North Atlantic Treaty. 19--20 November 2010. p. 7.

https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_publications/20120214_strategic-concept-2010-eng.pdf (Letöltés ideje: 2018. 11. 15.)

⁵ Ariana Rowberry: The Evolution of NATO: A Collective Defence or Collective Security Organization?

PONI Conference, 2012. Los Alamos, New Mexico, United States.

<http://permalink.lanl.gov/object/tr?what=info:lanl-repo/lareport/LA-UR-12-22335> (Letöltés ideje: 2018.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.22

2019. XII. évf. Különszám

ges feszültségek kezelése, nézeteltérések vagy konfliktusok rendezése áll, amelynek orvoslásában a NATO *nagyon hasznos szereplő* lehet. A hidegháború után az ENSZ Biztonsági Tanács 53 műveletet indított, amelyből 29 esetben a NATO is részt vett. A NATO válságkezelési műveletek és missziók többsége *Bosznia-Hercegovinában, Koszovóban, Macedóniában*, Afganisztánban, Irakban és Líbiában zajlott, de kiterjedt a Földközi-tengerre és az Ádeni-öbölre, sőt segítette az Afrikai Uniót is. Magát a krízismenedzsmentet is a válságok „napi” kényszerei, a nemzetközi biztonsági környezet változásai formálták (az 1990-es években a balkáni békefenntartás, 2001 után a terrorizmus elleni műveletek), amely kiterjedt a válságkezelés politikai, katonai és humanitárius aspektusaira, figyelembe vette a szövetség rendelkezésére álló erőforrásokat, intézményeket és szabályozási lehetőségeket. Jelen cikk – tekintettel az ünnepelt, Padányi József vezérőrnagy elméleti és gyakorlati munkásságára az SFOR-ban – a NATO balkáni békeműveleti tevékenységét értékeli.

A BALKÁNI MŰVELETEK SZEREPE A NATO BÉKEFENNTARTÁSBAN

A NATO válságkezelési feladatai a hidegháború után szinte azonnal elkezdődtek, biztonsági feladatként történő megfogalmazásuk már 1991-ben megkezdődött. A békeműveletek fejlődését a szakirodalom *három időszakra* osztja: az első lépéseket a szövetség a Balkánon tette meg, a 9/11 okozta terrorizmus elleni harc eredményezte a második fejlődési szintet, és a 21. század új biztonsági környezete hozta létre a harmadik generációt, a teljes eszköztár felhasználású, ún. toolbox műveleteket és missziókat.⁶ A 30 év alatt a szövetség három kontinensen (Európa, tágabb Közel-Kelet, Afrika) *40 műveletet és missziót* vezetett,⁷ amelyek döntő többsége válságkezelési és békefenntartási jellegű feladat volt. A *kollektív védelmi célú műveletek* közül 4 feladat Törökország katonai védelmét biztosította a két Öböl-háború alatt (*Anchor Guard, Ace Guard*, 1991–1992; *Display Deterrence, Crescent Guard* 2003). Klasszikus 5. cikk szerinti műveleteknek számítottak a szeptember 11-ei terroristatámadás után indított operációk, amelyek az Egyesült Államok (*Operation Eagle Assist*) és a Földközi-tenger (*Operation Active Endeavour*) biztonságát szolgálták. De az elrettentési és védelmi feladatokhoz sorolja az európai NATO parancsnokság (2004-től) azon tagországok légtérfelügyeletének megszervezését is,

⁶ Thierry Tardy (Eds): *Peace Operations After 11 September 2001*. Routledge, Taylor & Francis Group, London and New York, 2006.; James Pardew and Christopher Bennett: *NATO's Evolving Operations*. *NATO Review*, Spring 2008. <https://www.nato.int/docu/review/2006/issue1/english/art1.html> (Letöltés ideje: 2018. 09. 22.); Oana-Cosmina Mihalache: *NATO's 'Out of Area' Operation: A Two-Track Approach. The Normatic Side of a Military Balance*. *Croatian International relations Review – CIRRR*, XXIII (80) 2017. 233–268. <http://cirr.imo.hr/wp-content/uploads/2017/11/CIRRR-80.pdf> (Letöltés ideje: 2018. 09. 22.)

⁷ *Operations and Missions: past and present*. *NATO HQ*, 12. Oct. 2018.

https://www.nato.int/cps/ra/natohq/topics_52060.htm (Letöltés ideje: 2018. 10. 23.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.22

2019. XII. évf. Különszám

amelyek nem rendelkeznek saját légierővel (balti országok, Szlovénia, Izland, Montenegró).⁸

A műveletek és missziók többsége azonban változó feladatrendszerű, hosszúságú és intenzitású tevékenység volt, amelyek az ENSZ kollektív biztonságot segítő tevékenységei közé sorolhatók. A szövetség legnagyobb műveleti vállalkozása a *Nemzetközi Biztonsági Támogató Erők* (ISAF: *International Security Assistance Force*) alkalmazása volt Afganisztánban, ahol a NATO a globális terrorizmus elleni harc részeként tevékenykedett a közép-ázsiai országban az ENSZ BT felhatalmazása alapján (a BT összesen 18 határozatban adott mandátumot az ISAF-nak). A békeműveletek csúcspontját a 2012. év jelentette, amikor 51 NATO és partnerországból 130 000 fő szolgált az ISAF műveletben.⁹

A NATO válságkezelési tevékenységének *legfontosabb színtere 1992 és 2004 között a posztjugoszláv térség volt*, ahol a szövetség békekikényszerítő, békefenntartó, humanitárius és békeépítő feladatokat hajtott végre.¹⁰ A 17 balkáni műveletekből 10 operáció Bosznia-Hercegovinában (1992–2004), 4 misszió Koszovóban (1999–), 3 feladat pedig Macedóniában (2001–2003) zajlott (*1. táblázat*).

A NATO fellépése Bosznia-Hercegovinában 1995 nyarán hozott *fordulópontot* a háború menetében. Kezdetben a szövetség a boszniai háborúban az ENSZ-et támogatta a szankciók betartatásában, a fegyverembargó és a repülési tilalmi zóna ellenőrzésében, illetve a katonai készülségi tervezésben. Ezek a lépések segítettek mérsékelni a konfliktust, és emberéleteket mentettek, de ahhoz nem voltak elégségesek, hogy véget vessenek a háborúnak. Csak a NATO 12 napos légi békekikényszerítő hadművelete (*Operation Deliberate Force*) vezetett el az 1995. december 20-án életbe lépő, a boszniai háborúnak véget vető a Dayton-i Megállapodáshoz.

Megnevezés	Feladat	A művelet típusa	Időtartam	Megjegyzés
Operation Maritime Monitor <i>Tengeri Ellenőrzés művelet</i>	ENSZ fegyverembargó és a szankciók ellenőrzése az Adriai-tengeren	embargót érvényesítő tengeri művelet	1992. 07. 16– 1992. 11. 22.	UNSCR 787 határozat betartatása, együttműködésben a WEU-val

⁸ NATO SHAPE Operations and Missions. <https://shape.nato.int/ongoingoperations> (Letöltés ideje: 2018. 11. 15.)

⁹ ISAF's Mission in Afghanistan (2001–2014). Archived, 01 Sep 2015. https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_69366.htm (Letöltés ideje: 2018. 10. 23.)

¹⁰ Németh Bence, Sándor Barbara: A NATO szerepe a válságkezelésben. *Nemzet és biztonság. Biztonságpolitikai Szemle*, ZMNE, 2008/május.

http://www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/nemeth_bence_sandor_barbara-a_nato_szerepe_a_valsakgezelesben.pdf (Letöltés ideje: 2018. 10. 24); Tálás Péter, Csiki Varga Tamás, Etl Alex: Miért fontos a NATO? Honvédség és Társadalom Baráti Kör, Székesfehérvár, 2018.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.22

2019. XII. évf. Különszám

Megnevezés	Feladat	A művelet típusa	Időtartam	Megjegyzés
Operation Sky Monitor <i>Légi Ellenőrzés művelet</i>	Repülési tilalom ellenőrzés Bosznia- Hercegovina felett	szankciót érvényesítő légtéri művelet	1992. 07. 16– 1992. 11. 22.	
Operation Maritime Guard <i>Tengeri Őr művelet</i>	A fegyverembargó ellenőrzése az Adriai-tengeren	embargót érvényesítő tengeri művelet	1992. 11. 22– 1993. 06. 15.	A harcoló frakciók tengeri fegyverellátásának megakadályozása
Operation Deny Flight <i>A repülés megakadályozása művelet</i>	Bosznia- Hercegovina felett létesített légi tilalmi zóna fenntartása	szankciót érvényesítő légi művelet	1993. 04. 12– 1995. 12. 20.	ENSZ BT határozat ellenőrzése. A NATO első harci bevetése 1994. 02. 28-án történt
Operation Sharp Guard <i>Szigorú Őr művelet</i>	A fegyverimport megakadályozása az Adriai-tengeren	embargót érvényesítő tengeri művelet	1993. 06. 15– 1996. 11. 02.	A NATO és WEU tengeri monitoring műveletek összevonása egy műveletbe
Operation Dead-eye <i>Biztos Célzás művelet</i>	Bosznia- Hercegovinában lévő szerb csapatok légi ereje elleni művelet	békekikényszerítő légi művelet	1995. 08. 30–1995. 08. 31.	
Operation Deliberate Force <i>Szándékos Erő művelet</i>	Boszniában lévő ENSZ-erők megóvása, a Boszniában lévő szerb erők elleni harc	béketeremtő légi művelet	1995. 09. 05–1995. 09. 14.	A NATO légierő a szerb vezetési pontokat, létesítményeket és lőszerraktárakat támadta, és tárgyalásra kényszerítette a harcoló szerb felet

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.kesz.22

2019. XII. évf. Különszám

Megnevezés	Feladat	A művelet típusa	Időtartam	Megjegyzés
IFOR Implementation Force <i>Biztosító Erő művelet</i>	A daytoni szerződés megvalósítását biztosító erő, amely a béke katonai és biztonsági feltételeiről gondoskodott.	szárazföldi békefenntartó művelet	1995. 12. 15.– 1996. 12. 15.	60 000 fős erő, 16 NATO országból és 17 partnerországból, beleértve Oroszországot. Az IFOR fél év alatt stabilizálta az országot, biztosította a szabad választást. A NATO első békefenntartó művelete.
Operation Joint Guard, SFOR <i>Közös Őr művelet, Stabilitációs Erő</i>	Mivel az IFOR katonai feladatok teljesültek, az SFOR (Stabilitációs Erő) kisebb erővel hajt végre békefenntartó műveletet	szárazföldi békefenntartó művelet	1996. 12. 20– 1998. 06. 20.	
Operation Joint Forge, SFOR <i>Közös Kovácsműhely művelet</i>	A stabilitás és fejlődés előre haladásával feladatok és az SFOR erők csökkentése	szárazföldi békeépítő művelet	1998. 06. 20– 2004. 12. 02.	Az SFOR feladatok átadása az EU-nak, az EUFOR Althea művelet megalkulása
Operation Eagle Eye <i>Sasszem művelet</i>	Az ENSZ határozat betartása a koszovói légtérben	embargót érvényesítő légtéri művelet	1998. 10. 30– 1999. 03.24.	
Operation Joint Guarantor <i>Közös Biztosíték művelet</i>	Az EBESZ-megfigyelőket a szerb hatóságok kiutasították Koszovóból	kimenekítő művelet	1998.12. 04–1999. 03. 12.	A műveletet nem hajtották végre, mert az EBESZ-megfigyelőket a szerb hatóságok végül kiengedték Koszovóból

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.22

2019. XII. évf. Különszám

Megnevezés	Feladat	A művelet típusa	Időtartam	Megjegyzés
Operation Allied Force <i>Szövetséges Erő művelet</i>	Légi háború a Milosevics-rezsim ellen	béke-kikényszerítő légi művelet	1998. 03. 24– 1998. 06. 20.	Időközben a KFOR erő felállítására Macedóniában az AARC vezetésével
Operation Allied Harbour, AFOR <i>Szövetséges Kikötő művelet</i>	A koszovói menekültek humanitárius segítése Albániában (AFOR: Albániai Erő)	humanitárius művelet	1999. 04. 30– 1999. 08. 30.	Az AFOR-t az ACE Mobil Erők parancsnoksága vezette
Operations Joint Guardian, KFOR <i>Közös Őrző művelet</i>	A KFOR (Kosovo Force) feladata a szerbek és a koszovóiak közötti békemegállapodás megvalósítása	szárazföldi békefenntartó művelet	1999. 06. 12.	Napjainkban is zajlik
Operation Essential Harvest <i>Hatékony Begyűjtés művelet</i>	Fegyverek begyűjtése a nemzeti felszabadító albán hadsereg harcosaitól (NLA) Macedóniában	szárazföldi békeépítő művelet	2001. 08. 27– 2001. 09. 27.	A macedón kormány és az NLA közötti békemegállapodás segítése
Operation Amber Fox <i>Sárga Róka művelet</i>	Az Ohridi Békemegállapodás biztonsági feltételeinek biztosítása	szárazföldi békeépítő művelet	2001. 09. 27– 2002. 12. 16.	Az EU és az EBESZ megfigyelők munkájának segítése Macedóniában
Operation Allied Harmony <i>Szövetséges Harmónia művelet</i>	A nemzetközi megfigyelők munkájának segítése, a biztonság javítása Macedóniában	szárazföldi békeépítő művelet	2002. 12. 16– 2003. 03. 31.	A művelet átadása az EU-nak (EU Operation Concordia művelet indítása)

1. táblázat: Békefenntartás a Balkánon (Forrás:

<https://shape.nato.int/resources/21/nato%20Operations.%201949-present.pdf> Letöltés ideje: 2018. 11.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.22

2019. XII. évf. Különszám

A megállapodás értelmében a NATO első alkalommal küldött 60 000 fős békefenntartó végrehajtó erőt (IFOR) a balkáni országba. Az IFOR művelet a szövetség *első jelentős (hadtest +) szárazföldi művelete* volt, amely nemcsak a politikai és katonai célt érte el Boszniában, de jelentősen hozzájárult a NATO hidegháború utáni identitásának alakításához is. Bebizonyosodott, hogy a szervezet rövid idő alatt képes nagy katonai erőt generálni békefenntartási feladatra a tagállamokból és a partnerországokból. Az IFOR *egy műveleti minta lett*, amelynek tapasztalatait, adaptációs és tanulási folyamatát a szövetség sikeresen alkalmazta az SFOR (1996) és a koszovói KFOR erők (1999) létrehozásakor. A boszniai siker segítette a NATO-t abban is, hogy megtanuljon együttműködni a nemzetközi szervezetekkel, mindenekelőtt az ENSZ-el, felismerje a nemzetközi polgári programok fontosságát, amelyek nélkül nem lehet megteremteni a stabil és tartós béke feltételeit. Ez a realitás tette lehetővé a szálak szorosabbá fűzését a nemzetközi biztonsági erők és civil partnere, az ENSZ Főmegbízott Hivatala között. A pozitív tapasztalatokat beépítették a KFOR haderő mandátumába, de visszatükröződött a KFOR és a Koszovói ENSZ-misszió (UNMIK) közötti együttműködésben is.

A Milosevics-rezsim elleni 78 napos légi hadjáratról szóló döntés a válságkezelés új fejezetét nyitotta meg, még ha erre a nemzetközi jog „kreatív” értelmezése miatt a szövetség nagyon nem is lehet büszke. Az ENSZ-mandátum nélküli közbelépésről szóló határozat – a Szövetség történetének egyik leghosszabb és legellentmondásosabb vitája után – egy évnyi koszovói harcokat követően született, mikorra a konfliktust megoldani akaró diplomáciai erőfeszítések kudarcot vallottak. Félő volt, hogy a koszovói humanitárius válság – korábban Bosznia-Hercegovinában és Horvátországban látott – etnikai tisztogatással járjon, amit a szövetség nem engedhetett meg. A légicsapások eredményeképpen az albán többségű jugoszláv tartományból 1999 nyarán kivonták a szerb fegyveres és rendőri erőket, s megállapodás született Koszovó nemzetközi ellenőrzés alá vonásáról. A NATO egy 50 000 fős kontingenst (KFOR) küldött Koszovóba, hogy biztosítsa a koszovói ENSZ-adminisztráció számára szükséges biztonságos működési környezetet. A megállapodás katonai végrehajtását mindmáig a szövetség szervezi és irányítja, amely felelős az ellenségeskedés kiújulásának megakadályozásáért, a biztonsági erők felkészítéséért.

A NATO – a közel négy évig tartó boszniai vérontás, az egyéves koszovói háború tapasztalatai alapján - *azonnal közbelépett* a Macedónia területén eszkalálódó konfliktus megoldásában. Első alkalommal történt, hogy a NATO főtitkár – valószínűsíthetően ENSZ minta alapján – *személyes megbízottat* nevezett ki a szövetség helyszíni képviselőjére (ma már elfogadott gyakorlat, hogy minden NATO művelet élén egy politikai vezető, általában NATO-ügyekben járatos diplomata, nagykövet és egy katonai parancsnok áll). A hidegháborús tervekben ugyanis nem szerepelt civil polgári képviselő kinevezése a műveleti területre, akinek feladat- és hatásköre ráadásul jóval meghaladta azon politikai tanácsadókét, akik általában az amerikai rendszer szerint a felső szintű katonai parancsnokságok szervezeteiben működnek. Ez az intézményes megoldás igen hasznosnak bizonyult, hiszen a NATO civil főképviseelője vezette a szkopjei kormány és a fegyveres etnikai albán lázadók-ból álló Nemzeti Felszabadító Hadsereg (NFH) között folytatott tűzszüneti tárgyalásokat. A

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.22

2019. XII. évf. Különszám

NATO képviselőnek – szoros együttműködésben az Európai Unió, az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet, valamint az Egyesült Államok képviselőivel – sikerült meggyőznie a harcoló feleket a tűzszünet megkötéséről, a politikai tárgyalásos folyamat megkezdéséről. Ezek a tárgyalások kiegészítették a keretmegállapodást is, melynek értelmében a NATO eredetileg azért küldött csapatokat, hogy ellenőrizzék az NFH lefegyverzését és segítsenek a bizalomépítésben.

A szövetség *három missziója* sikeresen járult hozzá a béke és biztonság megteremtéséhez a Macedónia Volt Jugoszláv Köztársaságban. Az első béketámogató misszió (*Operation Essential Harvest*) begyűjtötte a lakosságnál lévő fegyvereket és robbanóanyagokat. A második művelet (*Operation Amber Fox*) fő feladata azon EU- és EBESZ-megfigyelők biztonságának szavatolása volt, akik ellenőrizték a fegyveres harcokat lezáró ohridi békemegállapodás végrehajtását. A harmadik béketámogató misszió (*Operation Allied Harmony*) tovább folytatta ezt a munkát, amíg el nem érték a kitűzött célokat. A macedóniai műveletet a NATO, ugyanúgy, mint Bosznia- Hercegovinában, az *Európai Uniónak adta át*, hogy tovább segítsék a szkopjei kormányt a haderőreformokban, a békepartnerségi feladatokban, a tagsági akcióterv (MAP) előírásainak teljesítésében. Az elért eredményeket igazán történelmi perspektívából tudjuk értékelni, hiszen 15 évvel a béketárgyalások után az Észak-Macedóniai Köztársaság meghívást kapott a NATO csatlakozásra.

A NATO napjainkban *5 nemzetközi béketámogató műveletben és misszióban* vesz részt, három kontinensen, Európában, a tágabb Közél-Keleten és Afrikában, amelyből azonban már csak egy aktív feladat, a *KFOR* zajlik Koszovóban. A feladatok azonban nemcsak a Balkánon, hanem általában csökkentek a kollektív védelem előtérbe kerülése és a hibrid fenyegetések elleni erőfeszítések logikus következményeként. Afganisztánban a robusztus ISAF-t a jóval kisebb *Eltökélt Támogatás Misszió* (RSM: *Resolute Support Mission*) váltotta fel 2015. január 1-el. Az új iraki kiképzési misszióról (NMI) még kevés információ áll rendelkezésre, a terv szerint 400-500 fős kiképzési erő lesz a teljes működőképesség elérésekor. A „Tengeri Őr Művelet” (OSG) a korábbi Aktív Erőfeszítés Művelethez (OAE: *Operation Active Endeavour*) hasonló nagyságú, elsősorban a líbiai partokat ellenőrző anti-terrorista haditengerészeti tevékenység. Az Afrikai Unió megsegítése továbbra is a szomáliai stabilizációt szolgálja, elsősorban légi szállítási segélynyújtásra terjed ki.

A NATO műveleti szerepvállalásában tehát a balkáni műveletek *komoly szerepet* játszottak, hozzájárultak a szövetség békeműveleteinek generációs fejlődéséhez. A balkáni műveletek egyszerre voltak összhaderőnemi és haderőnemi (szárazföldi, légi és haditengerészeti) tevékenységek, magukba foglalták az erők, eszközök, képességek különböző kombinációit. Az operációk és missziók különböző típusai gyakorlatilag az *egész válságkezelési spektrumot* lefedték, de kiterjedtek védelmi feladatokra, humanitárius segítségnyújtásra (Albánia) vagy a haderőreformok támogatására is (amelyek több országban még ma is zajlanak). A balkáni szerepvállalás azt is demonstrálta, hogy a NATO képes sikeresen együttműködni más nemzetközi szervezetekkel, mindenekelőtt az ENSZ-szel, az EU-val és az EBESZ-szel. A műveletek és missziók többségében nemcsak a tagországok vettek részt, hanem partnerországok is, amelyek erősítették a szövetség együttműködési képességeit. Az SFOR-ban például jelentős erőkként vettek részt az orosz békefenntartók, a KFOR-ban megjelentek latin-amerikai országok is.

A műveleteket, missziókat és feladatokat a SHAPE vezeti a két összhaderőnemi hadműveleti parancsnokságon keresztül. A brunssumi szövetséges JFC (*Allied Joint Force Command*) felelős az RSM-ért Afganisztánban, illetve az észak-keleti kollektív feladatok (eFP) végrehajtásáért. A feladatok és tevékenységek többsége a nápolyi JFC hatáskörébe tartozik, beleértve a Fekete-tengeri kollektív védelmi feladatokat (tFP) is.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.22

2019. XII. évf. Különszám

KFOR, A KOSZOVÓI NATO HADERŐ

A NATO legrégebb művelete jelenleg a KFOR, amely Koszovóban biztosítja a békemegállapodás feltételeit 1999 óta. A 20 éves művelet jogi alapját az ENSZ BT 1244/1999. határozata, illetve a Jugoszláv Szövetségi Köztársaság és a Koszovó közötti katonai-technika megállapodás képezi. A KFOR kezdeti feladatai közé a menekültek visszatérésének támogatása, újjáépítés és aknamentesítés, határvédelem, fegyvercsempészet felderítése, fegyverek, lőszer és robbanóanyagok begyűjtése, megsemmisítése, valamint a civil intézmények támogatása tartozott. Kiemelt jelentősége van a kisebbségek védelmének (például járórok alkalmazása a kisebbségi lakta enklávék körzetében, ellenőrző-áteresztő pontok üzemeltetése, kisebbségi csoportok kísérése), a vallási, örökségi helyek (kolostorok) védelmének, továbbá az adományok szétosztásának. A NATO 2008 júniusában bővítette a KFOR feladatait, például a Koszovói Biztonsági Erők és az azt ellenőrző civil struktúra létrehozásának támogatásával. A KFOR a koszovói biztonsági szervezetek képességfejlesztése érdekében 2017-ben létrehozta a tanácsadói feladatokat ellátó NATO Advisory and Liaison Team-et (NALT).¹¹ A NALT egyesítette a NATO Liaison and Advisory Team-et (NLAT), amely a 2013-tól működőképes koszovói biztonsági erők (KSF) támogatásával foglalkozott, a NATO Advisory Team-mel (NAT), ami a Koszovói Biztonsági Erők (KSF) civil kontrollját gyakorló civil szervezet létrehozását felügyelte. Fontos feladata a KFOR-nak továbbá az EU közvetítéssel megvalósuló Belgrád–Pristina Normalizálódási Megegyezőzés támogatása.

¹¹ NALT- NATO Tanácsadó és Összekötő Csoport, NLAI- NATO Összekötő és Tanácsadó Csoport, NAT- NATO Tanácsadó Csoport

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.22

2019. XII. évf. Különszám

1. ábra: KFOR összevont regionális parancsnokságok (JRD) diszlokációja (Szerk. Zrínyi Kiadó, 2019) (Forrás: NATO KFOR hivatalos honlap <https://ifcnaples.nato.int/kfor> Letöltés ideje: 2018.11.27.)

A KFOR erők nagysága jelenleg meghaladja a 3600 főt, amit 20 tagország és 8 partnerország (Ausztria, Észak-Írország, Finnország, Moldova, Svájc, Svédország, Örményország, Ukrajna) „ad össze”.¹² E létszámig hosszú út vezetett, hiszen az 1999. évi 50 000 fő

¹² KFOR Facts and Figures. 2018. december.

https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2018_12/20181202_2018-12-KFOR_Placemat.pdf (Letöltés ideje: 2019. 02. 10.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.22

2019. XII. évf. Különszám

2003-tól folyamatosan csökkent, 2009-ben 10 000 fő volt. 2011-ben, az „elrettentő jelenlét” struktúrára való áttérés után, tovább redukálódott, 5000 főben határozták meg. A pozitív biztonsági helyzet eredményeképpen azóta lassú csökkenés figyelhető meg, amihez hozzájárul a nemzetek gyengülő csapat-biztosítási hajlandósága is. Napjainkra már néhány területen (pl. manővererők, hírszerzés és értékelés, civil adminisztráció támogatása) képességihiányok alakultak ki. A KFOR közponja Pristinában van, a három összevont regionális parancsnokság Priznenben (nyugat, Törökország), Novo Selo-ban (észak, Svájc) és Pristinában (dél-kelet, Olaszország) helyezkedik el. A regionális részlegek (JRD: *Joint Regional Detachment*) feladata a helyzetismeret, a helyi hatóságokkal való kommunikáció, kapcsolattartás a nemzetközi szervezetekkel és NGO-kal. A JRD-k összekötő megfigyelő csoportokat (LMT: *Liaison Monitoring Team*) működtetnek, amelyek a helyi lakossággal, politikai és vallási vezetőkkel, illetve nemzetközi szervezetek képviselőivel tartják a kapcsolatot. Az LMT *megelőző és előrejelző rendszerként* működik a KFOR szervezetén belül, napi rendszerességgel jelentenek az Összevont Regionális Parancsnokságra.

A KFOR fő erőit két többnemzeti dandárcsoport képezi: az MNBG Kelet a Bondsteel táborban (keretnemzet USA), az MNBG Nyugat pedig Pec-ben helyezkedik el (vezető nemzet Olaszország). A főerők tevékenységét kettő többnemzeti zászlóaljharccsoport (MNBG), egy többnemzeti rendőri speciális egység (MSU), valamint a magyar KFOR tartalék manőver-zászlóalj alkotja. A XXII. KFOR-váltás parancsnoka 2018-ban az olasz Salvatore Cuoci vezérőrnagy lett. NATO vezető civil tisztviselő nincs a KFOR-hoz kinevezve. A KFOR parancsnokhelyettesi beosztást két alkalommal magyar tábornok látta el (Korom Ferenc vezérőrnagy, 2015–2016 és Csombók János dandártábornok, 2017–2018), de a HM-nek KFOR parancsnoki pozíció „megszerzési” ambíciói is vannak. Úgy tűnik, hogy a műveletnek *még hosszú távú perspektívája* van, hiszen a szerb–koszovói rendezés esélyei 2018 végén a mélyponton voltak. Hasim Thaci területcserés megoldási javaslata nem nyerte el a még a koszovói albánok többségi támogatását sem. A koszovói biztonsági erők hadsereggé történő átalakításának pristinai szándéka¹³ újabb politikai feszültségforrást jelent, amely erősebb NATO politikai és katonai „felügyeletet” igényel.

A NATO jelenlét azonban bővebb, mint csak a KFOR misszió végzése, hiszen a szövetség több parancsnokságot és összekötő csoportot tart fenn a térségben.¹⁴ Sarajevóban egy parancsnokságot működtet (NATO HQ Sarajevo) hármas rendeltetéssel: a békemegállapodás katonai feladatainak felügyelete és Bosznia- Hercegovina NATO tagsági aspirációinak segítése, a Nemzetközi Törvényszék (Jugoszlávia) (ICTY) munkájának segítése a háborús bűncselekmények kivizsgálásában és a gyanúsított személyek elleni bírósági eljárások lefolytatásában, valamint együttműködés az EU Althea művelettel. Az összekötő csoportok feladatai között különbségek vannak, hiszen a szervezeti-működési felépítésük az adott ország helyzetétől függ. A belgrádi iroda (NATO Military Liaison Office,

¹³ Önálló hadsereg alakul Koszovóban. Euronews, 2018. december 14.

<https://hu.euronews.com/2018/12/14/onallo-hadsereg-alakul-koszovoban> (Letöltés ideje: 2018. 12. 26.)

¹⁴ Összhaderőnemi műveleti parancsnokság, Nápoly honlapja. <https://ifcnaples.nato.int/page6724922> (Letöltés ideje: 2019. 01. 25.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.22

2019. XII. évf. Különszám

MLO, Belgrade)¹⁵ Szerbia egyéni békepartnerségi programjának megvalósítását segíti, támogatja a haderőreformot, biztosítja a NATO ügynökségekkel való együttműködést, valamint gondoskodik a NATO szerb médiában való megjelenéséről. A szkopjei összekötő csoport (NATO Liaison Office Skopje)¹⁶ a macedón kormányt segíti a NATO csatlakozási feladatok megoldásában, a biztonsági szektor reformjában (SSR), továbbá támogatja a NATO tevékenységét az egységes balkáni műveleti térségben. Ezzel együtt is azt mondhatjuk, hogy a szűkebb értelemben vett NATO műveletek és missziók csökkentek a Nyugat-Balkánon az elmúlt évtizedben, ami összefüggésben van a transzatlanti szövetség jelenlétének megerősödésével a térségben.

A NATO HOZZÁJÁRULÁSA NYUGAT-BALKÁN EURO-ATLANTI INTEGRÁCIÓJÁHOZ

A boszniai háború (1992–1995), a koszovói háború (1998–1999) és a macedóniai műveletek (2001–2003) vége óta a térség euro-atlanti integrációja jelentős eredményeket ért el: Szlovénia és Horvátország tagja lett a NATO-nak és az Európai Uniónak (EU), Koszovó 2012-ben önálló állammá vált, valamennyi nyugat-balkáni ország EU-tagjelölt vagy potenciális tagjelölt státuszt¹⁷ ért el (3. táblázat). A katonai biztonság szempontjából is lényegesen javult a helyzet: Koszovó kivételével (ahol a NATO KFOR tevékenykedik) valamennyi ország békepartnerségi formában (PfP)¹⁸ kooperál a NATO-val. Montenegró 2017-ben a NATO 29. tagja lett, Észak-Macedónia 2019. február 6.-án írta alá a tagországokkal a NATO csatlakozási jegyzőkönyvet. Bosznia-Hercegovina MAP¹⁹ státusszal rendelkező ország, amely szintén csatlakozni kíván az észak-atlanti szövetséghez. Ellentmondásos Szerbia politikája, mert bár tagja szeretne lenni az EU-nak, szabadkereskedelmi megállapodást kötött Moszkvával (2013). Belgrád nem ambicionálja a NATO tagságot sem (katonailag semleges politikát folytat), mégis csatlakozott az egyéni partnerségi akciótervhez

¹⁵ NATO MLO – NATO Katonai Összekötő Iroda, Belgrád

¹⁶ NLO- NATO Összekötő Iroda, Szkopje

¹⁷ Az EU stabilitási és társulási megállapodásai (SAA: *Stabilization and Association Agreement*) olyan szerződéses megállapodások, amelyek az unió és a nyugat-balkáni országok közötti együttműködést szolgálják. A megállapodások minden egyes országra konkrétan készülnek, amelyek a közös politikai, gazdasági és társadalmi fejlődést szolgálják, illetve a regionális kooperációt erősítik.

¹⁸ A békepartnerség (PfP: *Partnership for Peace*) egy gyakorlati együttműködési program az euro-atlanti partnerországok és a NATO között. Összhaderőnemi műveleti parancsnokság, Nápoly honlapja. <https://ifcnaples.nato.int/page6724922> (Letöltés ideje: 2019. 01. 20.)

¹⁹ Tagsági akcióterv (Membership Action Plan, MAP) – ahogyan a nemzetközi média nevezi, a NATO tagság előszobája- egy támogatási, együttműködési és tanácsadási program azon országok számára, amelyek szeretnének NATO-tagok lenni és megértek a szervezeti tagságra.

http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_37356.htm (Letöltés ideje: 2019. 01. 20.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.22

2019. XII. évf. Különszám

(IPAP, 2016),²⁰ ugyanakkor megfigyelő tagja (2013) az Oroszország vezette Kollektív Biztonsági Szerződés Szervezetének (CSTO)²¹ is.

Ország	NATO	EU		
	Tagság / Partnerség	Kérelem / Jelölt / SAA		
Albánia	2009	2009	2014	2009 tagjelölt
Bosznia - Hercegovina	2006 Pfp 2010 MAP	2005	2015	2015 potenciális tagjelölt
Kosзовó	-	2008	2014	2016 potenciális tagjelölt
Macedónia	1995 Pfp 1999 MAP 2018 meghívás	2004	2005	2004 tagjelölt
Montenegró	2017	2008	2012	2010 tagjelölt
Szerbia	2006 Pfp 2016 IPAP	2009	2012	2013 tagjelölt

2. táblázat: A hat balkáni ország euro-atlanti integrációjának helyzete (2018)

(Forrás: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/countries/check-current-status_en#pc Letöltés ideje: 2018.12. 26.; <http://www.natolibguides.info/Balkans> Letöltés ideje: 2008.12.26.)

Az euro-atlanti integrációs eredmények ellenére a térségben sokszor „puskaporos” a levegő, a feléledő nacionalizmus és az etnikai feszültségek nehezítik a helyzetet, nem beszélve a régió tradicionális elmaradottságáról a demokratikus működés, a gazdaság és a biztonság területén. Ezt súlyosbítják az 1990-es jugoszláv háborúkban elkövetett atrocitások és bűncselekmények, a háborúk közelmúltja és lezáratlan sebei. A stabilizációt és fejlődést hátráltatja a Balkán óriási geopolitikai jelentősége, hiszen a térség fontos részét képezi a Fekete-tenger, a Kaukázus, a Kaszpi-tenger, Közép-Ázsia és a Közel-Kelet északi részeit magába foglaló makro régióknak. Ezek a térségek különböző regionális biztonsági komplexumhoz tartoznak, így egyben egy nagyhatalmi verseny zónáját is képezik.²²

²⁰ Egyéni partnerségi akcióterv (Individual Partnership Action Plan, IPAP) a NATO olyan partnerségi programja, amelyet olyan országoknak szánunk, amelyek szeretnék elmélyíteni a kapcsolatokat a NATO-val. http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_49290.htm (Letöltés ideje: 2019. 01. 20.)

²¹ A Kollektív Biztonsági Szerződés Szervezete (Collective Security Treaty Organization, CSTO) a Független Államok Közössége (FÁK) katonai szervezeteként jött létre 1992-ben. Jelenleg a védelmi szövetségnek Azerbajdzsán, Belarusz, Kazahsztán, Kirgizisztán, Moldova, Oroszország, Örményország, Tádzsikisztán és Üzbegisztán a tagja. http://www.odkb.gov.ru/start/index_aengl.htm (Letöltés ideje: 2018. 01. 20.)

²² Balkán az európai, a posztszovjet és a közel-keleti regionális biztonsági komplexumok határán helyezkedik el. Barry Buzan and Ole Weaver: Regions and Powers. The Structure of International Security. Cambridge University Press, 2003, Map 2: Patterns of Regional Security Post-Cold War. p. xxvi.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.22

2019. XII. évf. Különszám

A hatalmi vetélkedésben egyszerre van jelen a „nyugat”, amelyet az EU, a NATO és az USA képvisel, valamint a „kelet”, amelyhez Oroszország, Törökország, egyes iszlám államok, valamint gazdaságilag Kína tartozik. Az EU / NATO számára a Balkán lehetőségeket és kockázatokat is jelent egyben. A földrajzi közelség lehetővé teszi az európai stabilitás kiterjesztését a dél-keleti határon, növeli a szövetségesek számát, erejét, segíti befolyásának kiterjesztését. A Balkán az EU számára energetikai szempontból is kulcsfontosságú, olyan ellátási útvonalakat biztosíthat, amely diverzifikálja a kontinens energia-ellátásának lehetőségeit. Nem véletlen, hogy mindkét szövetség tovább kívánja növelni térségbeli befolyását. A térségben érdekelt nagyhatalmak természetesen nem akarják elveszíteni tradicionális befolyásukat, nyelvi, vallási, kulturális kötődésüket. Így Oroszország közvetlenül támogatja Szerbiát, a szerb nyelvű kisebbségeket, de igyekszik a nyugati befolyást is csökkenteni. Törökország történelmi okok és a muszlim lakosság miatt szeretné megőrizni befolyását. Mivel a balkáni lakosság mintegy 23%-a (zömében szunnita) muszlim vallású,²³ Szaúd-Arábia és az Egyesült Arab Emírségek is aktívak a térségben. *Bár az Egyesült Államok nem olyan aktív a térségben, mint az 1990-es években, politikai és katonai jelenléte ma is fontos stabilizáló tényező.*

A NATO és az EU geopolitikai érdeklődését biztonsági okok is erősítik. A Balkán a Közel-Keletről érkező menekültek és migránsok egyik fő útvonala, de a boszniai, albániai és koszovói muszlim lakosság körében befolyása van az Iszlám Állam terrorista szervezetnek is. Éppen ezért mindkét szövetségnek primer érdeke, hogy a partnerségi kapcsolatok erősödjenek, a stabilizációs és társulási megállapodások folytatódjanak, hiszen ezek előmozdítják Nyugat- Balkán békéjét, stabilitását és gazdasági fejlődését, elvezethetnek a teljes jogú tagsághoz. De amíg a NATO elsősorban a biztonság katonai feltételeit tudja biztosítani, az EU az uniós integrációshoz történő csatlakozás feltételeinek érvényesülésén dolgozik. A biztonság és a stabilitás nélkülözhetetlen feltétele az ún. *koppenhágai követelmények* teljesítése, amelyet az EU tagságra pályázó országoknak teljesíteni kell.²⁴ Ezek az előírások meghatározzák a politikai (stabil demokratikus intézményrendszer, jogrend, emberi és kisebbségi jogok védelme), a gazdasági (verseny alapú piacgazdaság) és a tagságból fakadó (közösségi vívmányok /*acquis*/ bevezetése, politikai, gazdasági és pénzügyi uniós célkitűzések vállalása) feltételeket. A NATO-tagsággal járó követelmények (politikai, katonai, biztonsági szektor) kiegészítik az uniós követelményeket, ugyanakkor nélkülözhetetlenek a belső béke, stabilitás, szomszédos országokkal való együttműködés szempontjából.²⁵

²³ Kovács Mária: Erősödő radikalizmus a Balkánon. *Magyar Nemzet Online*, 2015. május 8. <https://mno.hu/kulfold/erosodo-radikalizmus-a-balkanon-1285309> (Letöltés ideje: 2019. 01. 21.)

²⁴ A koppenhágai kritériumok (1993) az EU-tagság eléréséhez feltételeit fogalmazta meg a tagságra pályázó ország számára.

https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/policy/glossary/terms/accession-criteria_en (Letöltés ideje: 2019. 01. 21.)

²⁵ Zoltán Szenes: The Western Balkans: Assessing the EU's Stabilization and Association Process. *Journal of Comparative Politics*. MGIMO, Moscow, 2018. N. 2.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.22

2019. XII. évf. Különszám

MAGYAR HOZZÁJÁRULÁS A BALKÁNI BÉKEMŰVELETEKHEZ

A NATO balkáni műveleteiben Magyarország aktívan vett és vesz részt, hiszen a szomszédos balkáni régió biztonsága mindig is fontos prioritását képviselte a magyar kül- és biztonságpolitikának. Az IFOR művelethez az ország biztosította az áthaladó NATO-erők befogadó nemzeti támogatását, illetve az Országgyűlés döntése alapján a Magyar Honvédség egy műszaki zászlóaljjal /kontingenssel (MH MMK) is közreműködött a feladatban. A magyar műszaki kontingens kiemelkedő munkát végzett Boszniában, nagy hírnevet szerzett a magyar műszakiaknak. A hat év alatt a műveleti területen 380 műszaki feladatot hajtott végre, közte 30 híd és 32 km út építését, 65 km vasút helyreállítását és 200 000 m² terület tűzszerkezeti átvizsgálását.²⁶ Az MH MMK-t 2002-ben egy katonai rendőri egység (MH KRK: MH Katonai Rendfenntartó Kontingenst) váltotta, amely Okucani (Horvátország) helyett már Szarajevóban települt. Az SFOR 2004. decemberi megszűnése után Magyarország továbbra is jelentős szerepet vállalt a boszniai békefenntartásban és napjainkban is aktív tagja az EU Althea műveletnek.²⁷

A KFOR műveletben az MH-t kezdetben egy őr- és biztosító zászlóalj képviselte (MH ŐBZ), amelynek feladata a KFOR parancsnokság közvetlen biztosítása, járőrözés, személy- és szállítmánykísérés, rendezvények biztosítása, mobil ellenőrző-áteresztő pontok telepítése és működtetése volt. Közel egy évtizedes fennállása alatt azonban az MH ŐBZ feladatköre többször változott, a KFOR parancsnokság (a régi filmgyár épülete, a Film City) őrzés-védelme kiegészült kísérő- biztosítási feladatokkal, később pedig a pristinai KFOR szektor harcászati tartalék teendőivel.²⁸ 2006-ban a zászlóaljat egy század (MH KFOR SZD) váltotta fel, amely az olasz vezetésű, nyugati KFOR erőkhöz (MNTF–W) tartozó, Aquila Manőver Harccsoport (MGA) alárendeltségében (Pec) látott el konvojkísérési, ellenőrző, áteresztő és megfigyelő pontok működtetési, területbiztosítási és tömegkezelési feladatokat. *2008. közepére megvalósult a magyar erők koncentrációja, és 2008. július 15-től létrejött az MH KFOR Zászlóalj* (MH KFOR Z).²⁹ A zászlóalj bázisán állították fel a *Nimród* (TF N) zászlóaljharccsoport, amelynek vezető nemzeti feladatait a magyar kontingens látta el egy éven keresztül. Az MH KFOR Z megszűnésével *megint csökkent* Magyarország láthatósága a KFOR-ban mintegy 200 főre. Egy lövészszázad a portugál vezetésű harcászati tartalék manőverzászlóaljhoz került a Novo Selo táborba, ahol járőrözési, biztosítási és VIP kísérési feladatokat látott el. Az alegységen kívül egyéni beosztásokat töltöttünk be

https://www.academia.edu/36906494/THE_WESTERN_BALKANS_ASSESSING_THE_EUS_STABILIZATION_AND_ASSOCIATION_PROCESS

²⁶ Görög István, Padányi József: Az IFOR-SFOR Magyar Műszaki kontingens 1996–2002. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2005, 31.

²⁷ Az EUFOR manőverzászlóalj egyik századát (az osztrákokkal és törökökkel együtt) az MH adja, az EUFOR törzsfőnöki beosztást pedig magyar tábormok (2019. januárban Horváth Gábor dandártábornok) tölti be.

²⁸ Kovács József–Rózsa Tibor: A Magyar Honvédség közreműködése Koszovó válságkezelésében 1999–2011. HM Zrínyi Kommunikációs Szolgáltató Nonprofit Közhasznú Kft., Budapest, 2012.

²⁹ A honvédelmi miniszter 88/2008. (HK12.) HM határozata ideiglenes katonai szervezete létrehozásáról. <http://www.kozlonyok.hu/kozlonyok/Kozlonyok/13/PDF/2008/12.pdf> (Letöltés ideje: 2018. 11. 28.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.22

2019. XII. évf. Különszám

törzsekben és a civil lakossággal kapcsolattartó struktúrákban, végeztük tovább az egészségügyi feladatokat. A KFOR jelenlétben a *nagy fordulat 2017 nyarától történt*, amely újra „piros-fehér-zöld” jelenléteket biztosított az országnak: az MH teljesen átvette a KFOR Harcászati Tartalék Zászlóalj (KTRBN) vezetését és a novo seloi tábor üzemeltetését. A nőverzászlóaljon kívül felderítő képességekkel, törzstisztekkel (KFOR Parancsnokság) és egészségügyi szakállománnyal veszünk részt a műveletben. *Így KFOR jelenlétünk 2018 végén már 385 fő volt, a negyedik legnagyobb nemzeti hozzájárulás.*³⁰ Tervek vannak a magyar hozzájárulás erősítésére, amely várhatóan már 2019-ben megvalósul.³¹ De Koszovó stabilitását nemcsak a katonák segítik, civil cégek beruházással és gazdasági tevékenységgel is hozzájárulnak az ország fejlődéséhez. 2013-tól a magyar HungaroControl Zrt. végzi a koszovói magas légtérben a légi irányítást és légi navigációs tevékenységeket.

A Magyar Honvédség a három nagy béketámogató műveleten kívül (IFOR, SFOR, KFOR) részt vett a Balkánon zajló többi NATO misszióban, így *Albániában és Macedóniában* is. Az *AFOR művelet* (Albániai Béketámogató Erők, 1999. április 27. – szeptember 2.) a koszovói menekültek ellátására és védelmére létrehozott első balkáni humanitárius NATO-misszió volt, amelyben az MH közegészségügyi- járványügyi csoport működött. Macedóniában különösen jelentős volt hozzájárulásunk a Hatékony Begyűjtés Művelet (OEH) elnevezésű NATO-hadműveletben, ahol egy civil műszaki csoport (34 fő) a HM Currus Gödöllői Harcjárműtechnikai Zrt-től végezte a szövetséges erőknél önkéntesen beszolgáltatott fegyverek megsemmisítését. Magyar katonák szolgáltak az Amber Fox és az Allied Harmony műveletekben is. De a HM/MH delegált katonai szakértők szolgálnak a szarajevói NATO parancsnokságon és a belgrádi összekötő irodában.

BEFEJEZÉS

A NATO az elmúlt 30 évben aktívan részt vett és részt vesz a balkáni békefenntartó műveletben. Az első 15 év elsősorban a katonai biztonsági feltételek megteremtéséről szólt, amely „megágyazott” az EU stabilitási és társulási folyamatok megkezdéséhez. A balkáni békefenntartás a szövetség első generációs válságkezelési műveleteihez tartozik, amelyek ugyan összhaderőnemi jellegűek és komplexek voltak, de összességében békés műveleti környezetben zajlottak. A döntően 1992 és 2004 zajlott katonai válságkezelési műveletek békét és biztonságot hoztak a posztjugoszláv térségnek, ahol két ország (Szlovénia, Horvátország) már NATO és EU tag, két ország (Albánia, Montenegró) NATO-tag, egy országnak (Észak-Macedónia) gyors csatlakozásra van esélye. Szerbia szinte minden tekintetben érett az EU tagságra, a bővítés azonban nemcsak a szomszédos ország belső

³⁰ KFOR Key Facts and Figures. December 2018.

https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2018_12/20181202_2018-12-KFOR_Placemat.pdf (Letöltés ideje: 2019. 02. 07.)

³¹ Szijjártó Péter: Magyarország növeli katonáinak számát a KFOR-ban. MTI/honvedelem.hu. 2018. november 25.

https://honvedelem.hu/cikk/113414_szijjarto_peter-magyarorszag-noveli-katonai-szamat-a-kfor-ban (Letöltés ideje: 2019. 02. 08.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.22

2019. XII. évf. Különszám

politikai, gazdasági és társadalmi fejlődésétől függ, hanem a 2011-ben indult Belgrád-Pristina dialógus eredményeitől is. Az önálló koszovói hadsereg felállításának igénye újabb nehéz próbatétel elé állítja a két ország kapcsolatát. A térség euro-atlanti integrációjának fejlődésében mindkét szövetség, a NATO és az EU is érdekelt. A NATO-nak egyedül Koszovóval nincs partnerségi kapcsolata (a KFOR speciális jogviszony), ezért az elkövetkező időkben a szövetségnek erősíteni kell politikai szerepét a balkáni országban, felügyelete alá kell vonni a koszovói nemzeti haderő felállításának folyamatát, valamint részt kell venni a két ország között folyó tárgyalásokban is. Az EU határozott jövőképpel rendelkezik a régiót illetően: 2025-ig integrálni szeretné a nyugat-balkáni országokat az unióba. Az uniós tagsághoz vezető stabilizációs és társulási megállapodások azonban elsősorban az érintett balkáni országoktól függenek, bár a térségi uniós és NATO tagországok is sokat tehetnek ezért. Erre jó példa volt az elmúlt évben Macedónia és Görögország, amelyek képesek voltak meghaladni a két ország közötti több évtizedes nézetkülönbségeket, valamint külső és belső megosztottságot. Ez a siker is azt mutatja, hogy a térség felzárkóztatásában nemcsak a nemzetközi szervezeteknek, hanem a tagállamoknak is nagy szerepe van. Éppen ezért jelentős Magyarország kiemelt szerepvállalása a Nyugat-Balkánon, amely továbbra is prioritásnak kezeli Bosznia-Hercegovinát (amelynek NATO-tagsági aspirációja felgyorsulhat) és Koszovót, ahol a közeljövőben megerősített magyar hozzájárulás várható.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. A honvédelmi miniszter 88/2008. (HK.12.) HM határozata ideiglenes katonai szervezete létrehozásáról. <http://www.kozlonyok.hu/kozlonyok/Kozlonyok/13/PDF/2008/12.pdf>
2. Barry Buzan and Ole Weaver: *Regions and Powers. The Structure of International Security.* Cambridge University Press, 2003,
3. Görög István, Padányi József: *Az IFOR-SFOR Magyar Műszaki kontingens 1996–2002.* Zrínyi Kiadó, Budapest, 2005
4. ISAF's Mission in Afghanistan (2001–2014). Archived, 01 Sep 2015. https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_69366.htm
5. James Pardew and Cristopher Bennett: *NATO's Evolving Operations.* *NATO Review*, Spring 2008. <https://www.nato.int/docu/review/2006/issue1/english/art1.html>
6. KFOR Facts and Figures. 2018. december. https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2018_12/20181202_2018-12-KFOR_Placemat.pdf
7. KFOR Key Facts and Figures. December 2018. https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2018_12/20181202_2018-12-KFOR_Placemat.pdf
8. Kovács József–Rózsa Tibor: *A Magyar Honvédség közreműködése Koszovó válságkezelésében 1999–2011.* HM Zrínyi Kommunikációs Szolgáltató Nonprofit Közhasznú Kft., Budapest, 2012.
9. Kovács Mária: Erősödő radikalizmus a Balkánon. *Magyar Nemzet Online*, 2015. május 8. <https://mno.hu/kulfold/erosodo-radikalizmus-a-balkanon-1285309>

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.22

2019. XII. évf. Különszám

10. NATO SHAPE Operations and Missions. <https://shape.nato.int/ongoingoperations>
11. Németh Bence, Sándor Barbara: A NATO szerepe a válságkezelésben. *Nemzet és biztonság. Biztonságpolitikai Szemle*, ZMNE, 2008/május.
http://www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/nemeth_bence_sandor_barbara-a_nato_szerepe_a_valsgkezelesben.pdf
12. Oana-Cosmina Mihalache: NATO's 'Out of Area' Operation: A Two-Track Approach. The Normatic Side of a Military Balance. *Croatian International relations Review – CIRR*, XXIII (80) 2017. 233–268. <http://cirr.irmo.hr/wp-content/uploads/2017/11/CIRR-80.pdf>
13. Operations and Missions: past and present. *NATO HQ*, 12. Oct. 2018.
https://www.nato.int/cps/ra/natohq/topics_52060.htm
14. Önálló hadsereg alakul Koszovóban. Euronews, 2018. december 14.
<https://hu.euronews.com/2018/12/14/onallo-hadsereg-alakul-koszovoban>
15. Összhaderőnemi műveleti parancsnokság, Nápoly honlapja.
<https://ifcnaples.nato.int/page6724922>
16. Rowberry, Ariana: The Evolution of NATO: A Collective Defence or Collective Security Organization? *PONI Conference*, 2012. Los Alamos, New Mexico, United States.
<http://permalink.lanl.gov/object/tr?what=info:lanl-repo/lareport/LA-UR-12-22335>
17. Strategic Concept for the Defence and Security of the Members of the North Atlantic Treaty. 19--20 November 2010.
https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_publications/20120214_strategic-concept-2010-eng.pdf
18. Szijjártó Péter: Magyarország növeli katonáinak számát a KFOR-ban. MTI/honvedelem.hu. 2018. november 25. https://honvedelem.hu/cikk/113414_szijjarto_peter-magyarorszag_noveli_katonai_szamat_a_kfor-ban
19. Zoltán Szenes: The Western Balkans: Assessing the EU's Stabilization and Association Process. *Journal of Comparative Politics*. MGIMO, Moscow, 2018. N. 2.
https://www.academia.edu/36906494/THE_WESTERN_BALKANS_ASSESSING_THE_EUS_STABILIZATION_AND_ASSOCIATION_PROCESS
20. Tálás Péter, Csiki Varga Tamás, Etl Alex: Miért fontos a NATO? Honvédség és Társadalom Baráti Kör, Székesfehérvár, 2018
21. The Alliance Strategic Concept, 24 April 1999. para 10.
https://www.nato.int/cps/ie/natohq/official_texts_27433.htm
https://www.nato.int/cps/ie/natohq/official_texts_27433.htm
22. Thierry Tardy (Eds): *Peace Operations After 11 September 2001*. Routledge, Taylor & Francis Group, London and New York, 2006.
https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/countries/check-current-status_en#pc
23. https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/policy/glossary/terms/accesion-criteria_en
24. https://ifcnaples.nato.int/kforhttp://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_37356.htm
25. http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_49290.htm
26. <http://www.natolibguides.info/Balkans>
27. http://www.odkb.gov.ru/start/index_aengl.htm

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: [10.32563/hsz.2019.1.ksz.22](https://doi.org/10.32563/hsz.2019.1.ksz.22)

2019. XII. évf. Különszám

UJHÁZI LÓRÁND¹**A nukleáris elrettentés a katolikus egyház megnyilatkozásainak a fényében****Nuclear Deterrence in the reflections of the Catholic Church****Absztrakt**

A katolikus egyház mindig elutasította a nukleáris fegyverek alkalmazását, annak pusztító ereje, illetve a nemharcolók megóvásának nehézsége miatt. Az egyházi tanítóhivatal ennek megfelelően következetesen az atomfegyverek leszerelése mellett foglalt állást. A nukleáris elrettentésről, vagyis a támadástól való visszatartás érdekében való nukleáris fegyverek birtoklásáról azonban már eltérő álláspontot képviselő pápai megnyilatkozások születtek. Az igazi fordulat II. János Pál 1982-es ENSZ-ben mondott beszédjével következett be. Ez alkalommal a pápa a nukleáris fegyverek ideiglenes - elrettentés érdekében való birtoklását - erkölcsileg elfogadhatónak tartotta. Ferenc pápa azonban radikálisan szakított ezzel az állásponttal és számos fórumon kijelentette: a nukleáris fegyverek pusztító birtoklása is bűn. Abszurd és erkölcsileg nem megengedhető.

Ebben a tanulmányban bemutatom azt az ívet, amelyet a Katolikus Egyház a nukleáris fegyverek birtoklása, bevetése és az elrettentésről szóló tanítása vonatkozásában a Második Világháborútól napjainkig bejárt. A tanítóhivatali reflexiók mellett utalok azokra a helyi egyházakra is, amelyek az érintettség okán átfogóan nyilatkoztak a nukleáris fegyverek kérdéséről. Az általános biztonságpolitikai eseményekre csak annyiban térek ki, amennyiben azok szükségesek az egyházban beállt változások megértéséhez.

Kulcsszavak: Katolikus Egyház, Szentszék, nukleáris elrettentés, fegyverzetleszerelés

Abstract

The Catholic Church has always refused the employment of nuclear weapons on general principle as due to its devastating power and its incompatibility with the protection of non-combatants. This is why the Magisterium has consistently sup-

¹ Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar; tudományos főmunkatárs, E-mail: ujhazi.lorand@uni-nke.hu, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1630-8208>

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.23

2019. XII. évf. Különszám

ported the disarmament of nuclear weapons. However, various papal declarations have been made on the "temporary" possession of nuclear weapons for nuclear deterrence. The shift of tone occurred with the address of John Paul II for the UN General Assembly in 1982 in which he morally accepted the possession of nuclear weapons as means of deterrence in order to preserve the peace. Pope Francis has returned to the position of the Church before John Paul II, totally condemning the possession of nuclear weapons. In this paper my intention is to demonstrate the developments of the position of the Holy See and local Churches involved about the use, development and possession of atomic weapons from WW2 until the present day.

Keywords: Catholic Church, Holy See, Nuclear deterrence, disarmament

A KATOLIKUS EGYHÁZ ÁLLÁSPONTJA A NUKLEÁRIS FEGYVEREKRŐL II. JÁNOS PÁL PÁPA ENSZ-BEN MONDOTT BESZÉDÉIG

Az 1962-es kubai rakétaválság kapcsán nyilvánvalóvá vált, hogy a nukleáris technológia ellenőrzésére és az atomfegyverek elterjedésének megakadályozására nincs megfelelően kidolgozott nemzetközi jogi garancia.² A háborút, mint a társadalmat érintő kérdést, beleértve a legújabb fegyverek alkalmazásából adódó erkölcsi dilemmákat a Katolikus Egyház a történelem folyamán a keresztény tanítás fényében rendszeresen értékelte.³ A hatvanas évekre átfogó magiszteriális állásfoglalás vált szükségessé az új haditechnológia, a nukleáris fegyverek vonatkozásában is. Olyan nyilatkozatot kellett elkészíteni, amely egyszerre veszi figyelembe az igazságos háború hagyományos keresztény elveit és a formálódó nemzetközi- és humanitárius jogot. Rövidebb megnyilatkozások már XII. Piusz pápasága alatt születtek. A pápa már az első atombomba bevetése előtt, 1943-ban figyelmeztetett a nukleáris energia háborús célra való felhasználásának veszélyeire. 1954-es húsvéti üzenetében pedig az atomfegyverek hatékony kivonására és megszüntetésére szólított fel, tekintve a fegyver pusztító hatását. Utalt arra is, hogy ennek a fegyvernek a bevetése mérhetetlen emberi szenvedést, testi deformitást, lakhatatlan területeket eredményez. A költséges fegyverkezési verseny pedig a társadalmi igazságtalanságot erősíti.⁴ XII. Piusz figyelmeztetései azonban még nem jelentették a nukleáris technológia átfogó értékelését.

² Resperger István: A „diadal” és egyéb módszerek alkalmazása a nemzeti válságkezelési feladatok megoldásánál, *Hadtudományi Szemle*, 5 (2012/1–2). 141–165; Az atomsorompó-szerződés. *Grotius*. <http://www.grotius.hu/publ/displ.asp?id=WOXNT&lg=1>. (Letöltés ideje: 2018. december 20.)

³ Erdő Péter: Az íjászok és hajítógép-kezelők büntetése: Adalékok a kánonjogi esetmegoldás módszeréhez a kései középkorban. *Magyar Sion*, 2 (2008). 23–58.; Ujházi Lóránd: Újabb etikai kihívások a hadtudományban a katolikus egyház megítélése szerint: Reflexió a távirányítású repülőgépek alkalmazása. *Társadalom és honvédelem*, 18 (2014/1). 25–44.

⁴ Holy See Mission: The Holy See On The Abolition Of Nuclear Weapons. <https://holyseemission.org/contents/statements/55e34d381107a0.55385271.php> (Letöltés ideje: 2019. január 5.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.23

2019. XII. évf. Különszám

XXIII. János pápa, a II. Vatikáni Zsinat szellemi atyja életének utolsó, *Pacem in terris* kezdetű enciklikája az első átfogó pápai megnyilatkozás a nukleáris fegyverek vonatkozásában. Nemcsak az atomfegyverek bevetésére, hanem a birtoklására és az elrettentés gondolatára is – igaz ez utóbbira csak röviden –, reflektál. Az enciklikában jól kitapinthatók a pápa által kezdeményezett, de csak utódja, VI. Pál által befejezett II. Vatikáni Zsinat alapelvei: 1) a világbéke előmozdítása érdekében széleskörű együttműködésre kell törekedni az egyház és az állami, illetve a nemzetközi szervezetekkel;⁵ 2) Az egyház társadalmi tanításának megvalósítását – vagy adott esetben formálását – nemcsak a klérus, hanem a világi hívek ügyének kell tekinteni.⁶ A nukleáris fegyverek kapcsán ezek az általános elvek azt jelentik, hogy az egyháznak párbeszédet kell folytatni a nemzetközi szervezetekkel és atomhatalmakkal. A kérdéskör hiteles értékeléséhez pedig nemcsak teológiai, hanem katonai, politikai és technológiai ismeretekre és ennek alapján kidolgozott szempontrendszerre van szükség.⁷ Ami a katonai, a politikai és a technológiai ismereteket illeti, az egyházban ezzel a tudással leginkább a laikus krisztushívők rendelkeznek. Így amíg az egyházi hierarchia a nukleáris fegyverek erkölcsi problémáira, addig a világi krisztushívők ugyanezen fegyverek humán és ökológiai veszélyeire tudnak hitelesen rámutatni.⁸ Így evidens, hogy ez a terület a hierarchia és a világiak közötti együttműködés II. Vatikáni Zsinat által óhajtott együttműködésének eminens területévé vált.

A *Pacem in terris* kezdetű enciklika leginkább a fegyverkezési versennyel⁹ és az atomfegyverek birtoklására való törekvéssel foglalkozik. Jól látta XXIII. János annak problematikáját, hogy az egyes nemzetek a katonai készültség fokozását azzal magyarázzák, hogy „a béke (...) nem lehet biztos a jelen körülmények közt, hacsak nem nyugszik az egyforma felfegyverzettségen,” és ezért igyekeznek hasonló pusztító erővel rendelkező fegyvereket készíteni, és ez az atomfegyverekre is igaz.¹⁰ XXIII. János rámutatott, hogy a fegyverkezési versenyt az „igazságosság, a józan ész, az emberi méltóság” nevében meg kell szüntetni. Továbbá fokozatosan el kell jutni az atomfegyverek teljes leszereléséig és birtoklásuk tiltásáig. Ezzel lényegében lefektette a katolikus egyház nukleáris fegyverekre vonatkozó

⁵ Ez számos helyen megfogalmazódik a II. Vatikáni Zsinat *Gaudium et spes* kezdetű lelkipásztori konstitúciójában az egyházzal a mai világban.

⁶ Erről pedig a II. Vatikáni Zsinat *Apostolicam actuositatem* kezdetű dekrétuma a világi hívek apostolkodásáról. Lásd még Del Portillo Alvaro: *Laici e fedeli nella Chiesa*. Giuffrè, Milano, 1999.

⁷ Padányi József: A hadtudomány művelésének keretei a Nemzeti Közzolgálati Egyetemen. *Hadtudomány*, 26 (2016/1–2). 112–114.

⁸ Botos Katalin: A jó pápa. *Magyar Szemle*, 11–12 (2013). 182–186.

⁹ „A másik oldalról ellenkezőleg súlyosan fájjaljuk, hogy azokban az államokban, ahol gazdaságilag előbbre vannak, roppant nagy fegyverkezés folyt és folyik, erre fordítják a szellemi és anyagi erőforrásaik nagy részét. Ennek köszönhető, hogy míg e nemzetek polgárainak nem könnyű terhetet kell viselniük, más államok segítségére szorulnak, hogy gazdasági s társadalmi vonalon előre jussanak.” XXIII. János: *Pacem in terris*. Enc. 1963. III. 11. *Acta Apostolicae Sedis*, 55 (1963/3). 257–304. magyarul:

https://w2.vatican.va/content/john-xxiii/hu/encyclicals/documents/hf_j-xxiii_enc_11041963_pacem.html (Letöltés ideje: 2018. december 21.).

¹⁰ Uo.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.23

2019. XII. évf. Különszám

tanításának alapját: elítélte az atomfegyverek előállítását, fejlesztését, a kísérleteket, a fegyverkezési versennyel együtt járó szociális igazságtalanságot, illetve ezeknek a fegyvereknek a bevetését. Ami azonban a későbbiekben a legvitatottabb területet, az elrettentésen alapuló nukleáris fegyverek birtoklását illeti, azzal XXIII. János csak marginálisan foglalkozott. Az enciklikában a pápa elismerte, hogy a költséges fegyverkezési versenyt a félelem generálja, és a népek – ahogy azt maguk is állítják – ezt nem azért teszik, hogy a másikat megtámadják, hanem azért, hogy a potenciális ellenséget elriasszák a támadástól.¹¹ Ezt a rövid szakaszt leszámítva azonban nem beszél az elrettentésről.

A II. Vatikáni Zsinatot XXIII. János hívta össze, és 1963-as haláláig a folyamatok aktív részese volt. Érthető, hogy a nukleáris fegyverek kérdésében az említett enciklika és a zsinati tanítás között számos párhuzam fedezhető fel. Az 1965-ös *Gaudium et spes* kezdetű lelkipásztori konstitúció az Egyházzal a mai világban alapvetően követi az enciklika álláspontját. A konstitúció is összeegyeztethetetlennek tartja a nukleáris fegyverek alkalmazását a hagyományos igazságos háború tan elemeivel (GS 80). A zsinat emellett az elrettentés kérdésében is állást foglal. 81. §-a szerint „a tudományos fegyvereket nem csupán azért halmozzák fel, hogy háború esetén bevessék.” A nemzetek úgy vélik, erősíti meg a zsinati dokumentum, hogy a védelmi erő attól függ, hogy minél gyorsabb reagálási képességgel rendelkeznek – képesek legyenek „villámcsapásszerűen visszaütni”. Ezért azonban növekszik a fegyverhalmozás, amely „furcsa módon az esetleges támadó elrettentésére szolgál.” Úgy vélik, hogy a leghatékonyabb eszköz, mellyel napjainkban biztosítani lehet a békét a nemzetek között, az elrettentés filozófiája.” (GS 81) A zsinati dokumentum már egyértelműbben nyilatkozik a nukleáris elrettentésről, de alaposabb elemzésbe ez a dokumentum sem bocsátkozik. Mindössze általános megállapítást tesz, amikor kijelenti, hogy „az elrettentés (...) és a fegyverkezési verseny nem biztos útja a tartós béke megőrzésének”. Továbbá nem származik belőle „ügynevezett egyensúly” (...) vagy „biztos és igazi béke” (GS 81). Nem hagy kétséget a zsinat afelől sem, hogy ez az eszköz nem küszöböli ki a háborúk igazi okait, és „mérhetetlen pénzek” mennek el a folytonos fegyverkezésre, miközben a társadalmi igazságtalanság nem kerül orvoslásra: „a fegyverkezési verseny az emberi nem legsúlyosabb csapása, és tűrhetetlenül sérti a szegényeket.” (GS 81)¹²

A II. Vatikáni Zsinat dokumentumai VI. Pál pápa tekintélyével jelentek meg, így azokat a pápa személyes álláspontjának is lehet tekinteni. A zsinati koncepciót a pápa minden fórumon igyekezett megerősíteni. Támogatta a nukleáris fegyverkísérletek beszüntetését az atomfegyverekkel rendelkező országok vezetőinek írt levelében.¹³ Az ENSZ 1978-as, első

¹¹ XXIII. János: *Pacem in terris*. Enc. 1963. III. 11. *Acta Apostolicae Sedis*, 55 (1963/3) 257–304. magyarul:

https://w2.vatican.va/content/john-xxiii/hu/encyclicals/documents/hf_j-xxiii_enc_11041963_pacem.html (letöltés ideje: 2019. január 14.).

¹² „But even though the "balance of terror" has been able to avoid the worst and may do so for some time more, to think that the arms race can thus go on indefinitely, without causing a catastrophe, would be a tragic illusion.”

¹³ VI. Pál: *Nuntius telegraphicus*. 1963.VIII. 5. *Acta Apostolicae Sedis*, 55 (1963). 760.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.23

2019. XII. évf. Különszám

fegyverzetleszerelést tárgyaló különleges közgyűlése számára küldött üzenetében¹⁴ pedig támogatta azokat a kezdeményezéseket, amelyek a nukleáris fegyverek teljes leszerelése irányába mutattak, illetve hogy a nukleáris energia békés felhasználása minden nép számára hozzáférhető legyen (6/a).¹⁵ Elítélte a fegyverkezési versenyt, az ennek következtében egyre erősödő szociális igazságtalanságot,⁽⁷⁾¹⁶ továbbá sürgette a nemzetközi összefogást, és biztosított mindenkit, hogy ebben a békeépítés folyamatában a Szentszék, mint a nemzetközi jog szuverén alanya részt vesz (8).

Ami ezeknek az éveknek a konkrét diplomáciai lépéseit illeti: A Szentszék 1971-től tagja az Atomsorompó-szerződésnek (NPT: *Nuclear Nonproliferation Treaty*), és nyilván nukleáris fegyverekkel nem rendelkező államként tartják számon.

A nukleáris fegyverekkel kapcsolatos radikálisabb katolikus elutasítás egészen II. János Pál 1982-es ENSZ-ben mondott beszédéig életben maradt.

II. JÁNOS PÁL: A NUKLEÁRIS ELRETTENTÉS ERKÖLCSI ELFOGADHATÓSÁGA

A nukleáris elrettentés katolikus értékelése II. János Pál ENSZ-ben mondott beszédjével új fordulatot vett.¹⁷ A pápa reálisan látta, hogy a nukleáris fegyverek leszerelése kapcsán kevés előrelépés történt. Sőt, a fegyverpiac kapacitása, újabb létesítmények alapítása, új technológiák bevezetése és a kutatásokat körülvevő médiafigyelem, mind arra utal, hogy a helyzet csak rosszabb lett. Részben ebből a realitásból indult ki, amikor 1982-ben az ENSZ-ben mondott beszédjében megfogalmazta, hogy a jelen helyzetben az „egyensúlyon alapuló (nukleáris) elrettentés erkölcsileg elfogadható” (8. pont.). II. János Pál is tisztában volt azzal, hogy a nukleáris fegyverek léte morálisan megkérdőjelezhető. Ezt támasztja alá,

¹⁴ VI. Pál: Messaggio al presidente e ai delegati delle nazioni unite riuniti in assemblea plenaria a New Yor. *L'Osservatore Romano*, 24 (1978/12). 2–3. Angolul:

https://w2.vatican.va/content/paul-vi/en/letters/1978/documents/hf_p-vi_let_19780524_nations-unies.html (Letöltés ideje: 2019. január 5.).

¹⁵ „Nuclear weapons certainly have first place: they are the most fearsome menace with which mankind is burdened. We appreciate very much the initiatives that have already been taken in this area, but we must encourage all countries, particularly those which have the chief responsibility for it, to continue and to develop these initiatives, with the final goal of completely eliminating the atomic arsenal. At the same time means must be found for giving all peoples access to the immense resources of nuclear energy for their peaceful use.”

¹⁶ A fegyverkezési versenyből fakadó szociális igazságtalanságra a pápa az 1967-es *Populorum progressio* kezdetű enciklikájában is utal: „Amikor annyi nép éhezik, amikor oly sok család tengődik nyomorban, amikor annyi ember vegetál mélységes tudatlanságban, amikor olyan sok iskolára, kórházra, emberhez méltó lakásra volna szükség, akkor minden közösségi vagy egyéni pazarlás, minden presztízsszempontra néző nemzeti és egyéni költekezés, az országok erejét kimerítő egész fegyverkezési verseny – ez, újra mondjuk: ez az egész botrányos, türethetetlen gyalázzattá válik. Minket pedig az a roppant súlyos kötelesség terhel, hogy ezt nyíltan megmondjuk. És bárcsak meghallgatnának Minket azok, akik a legfőbb döntéseket hozzák, mielőtt a helyzet a végsőkéig fajul.” VI. Pál: Enc. *Populorum progressio*. 1967. III. 26, n. 53. *Acta Apostolicae Sedis*, 59 (1967/2). 283. Magyarul: <https://regi.katolikus.hu/konyvtar.php?h=462>. (Letöltés ideje: 2019. január 13.).

¹⁷ II. János Pál: Message to the General Assembly of the United Nations. 1982. VI. 7. *L'osservatore romano. Weekly Edition in English* n.1982, 25, 3.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.23

2019. XII. évf. Különszám

hogy néhány hónappal későbbi angliai utazása alkalmával arról a népeket fenyegető veszélyről beszélt, amelyet a nukleáris fegyverek képviselnek. Olyan fegyverek ezek mondta, amelyek nem lehetnek a népek közötti ellentét megoldásának eszközei, hiszen képesek az egész emberiséget elpusztítani.¹⁸ 1986-ban a béke világnapján elhangzó üzenetében pedig a nukleáris fegyverekkel rendelkező államok vezetőinek felelősségére mutatott rá: „A tömegpusztító – biológiai, vegyi és nukleáris – fegyverek különösen súlyos fenyegetést jelentenek; aki rendelkezik felettük, különösen nagy felelősséget visel Isten és az egész emberiség előtt.”¹⁹ Az elrettentésen alapuló nukleáris arzenál birtoklását ideiglenes állapotnak tartotta, amely akkor úgy tűnt, az egyetlen reális útja a későbbi teljes fegyverzetleszerelésnek. Erre egyébként az ENSZ-ben mondott beszédjében is utalt: „lépés a leszerelésen vezető úton.” Mathias Nebel és Giovanni Giudetti az ENSZ-ben mondott üzenetének egyes pontjai között fellelhető ellentmondásaira hívják fel a figyelmet.²⁰ A szöveg egészéből úgy tűnik ugyanis, hogy azoknak az álláspontját támogatta a pápa igazából, akik úgy gondolkodtak, hogy a béke megvalósításának egyetlen útja a folyamatos és végül a teljes nukleáris fegyverzetleszerelés. A szöveg nyolcadik pontja pedig a nukleáris fegyverek elrettentés okán való birtoklásának erkölcsi elfogadhatóságáról csak gesztusértékű utalásként került be azok számára, akik úgy gondolták, hogy a feltartoztatás és az elrettentés lenne a béke megőrzésének útja. A pápa kijelentése ugyanakkor a későbbiekben meghatározta az egyes püspökök nukleáris fegyverek birtoklásáról vallott nézeteit. Erre a pápai állásfoglalásra alapozva utasították el (és utasítják el ma is) az ún. „nukleáris pacifizmust”. Úgy vélték, amíg nincs esély a nukleáris fegyverek teljes leszerelésére, addig birtoklásuk, ahogy a pápa mondta „erkölcsileg megengedett”, amennyiben teljesülnek azok a kritériumok, amelyeket az Amerikai Püspöki Konferencia 1983-ban fogalmazott meg (lásd alább) vagyis: 1) csak elrettentésre használják, 2) nem törekszenek nukleáris szupremáciára 3) és birtoklásukat szükséges állomásnak tekintik a teljes leszerelés irányába.

A HIDEGHÁBORÚ UTÁNI IDŐSZAK

A hidegháború után a katolikus teológusok és az egyházi vezetők körében joggal merült fel a kérdés, hogy meddig kell az említett nukleáris elrettentés erkölcsi elfogadhatóságára vonatkozó tanítást tartani. A kilencvenes években a pápai és a szentszéki deklarációkból már érezhető volt a lassú elmozdulás a teljes nukleáris leszerelés támogatásának és az elrettentés alapján való birtoklás elutasításának irányába. Az elrettentés alapján való birtoklás elfogadása ugyanis egyre inkább az elsődleges cél, a teljes leszerelés akadályává

¹⁸ John Paul II: Homily of Holy Mass of Pentecost.

http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/homilies/1982/documents/hf_jp-ii_hom_19820530_coventry.html (Letöltés ideje: 2018. december 30.).

¹⁹ II. János Pál: Üzenet a Béke Világnapjára. 1986, *Acta Apostolicae Sedis*, 78 (1986/1). 280.

²⁰ Nebel Mathias – Giudetti Giovanni: Introduction to Texts of the Catholic Church Regarding Nuclear Deterrence. In: The Caritas in Veritate Foundation: Nuclear Deterrence. With a selection of recent texts from the Church's engagement regarding the question of nuclear deterrence. The Caritas in Veritate Foundation, 2015, 37.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.23

2019. XII. évf. Különszám

vált. Erre mutat rá a Caritas in Veritate bizottság kifejezetten a nukleáris elrettentés kérdését feldolgozó 2015-ben kiadott összefoglaló munkájában.²¹ A pápa a hidegháborús körülmények miatt döntött 1982-ben a nukleáris elrettentés ideiglenes erkölcsi elfogadhatósága mellett. Hiába szánta mindezt ideiglenesnek, sokan a hidegháború után is rá hivatkoztak, amikor a birtoklás erkölcsi megalapozásáról nyilatkoztak. II. János Pál harmadik szociális enciklikájában, az 1991-ben kiadott *Centesimus annus* kezdetű enciklikában megismétli az elődjei által gyakran, hangoztatott nukleáris fegyverek jelentette veszélyt, amely „az egész világra ránehezedik”. Emellett kifejezetten a fegyverkezési versengés kapcsán kijelenti, hogy „el kell utasítani azt a nézetet, hogy az ellenfél megsemmisítését célzó harc, a versengés és maga a háború is hozzájárul a haladáshoz és a történelmi fejlődéshez.”²² Rámutatott arra is, hogy ha el is jutottak egyes atomfegyver-fajták megsemmisítéséhez, mégis megmaradt a tömbök léte és ellentéte, amely reális és nyugtalanító valóságával meghatározója a világhelyzetnek.

II. János Pál pápasága alatt, 1992-ben jelent meg a Katolikus Egyház Katekizmusa (KEK). A dekalógus „ne ölj” parancs alatt, külön alfejezetet szentel a háború elkerülésének. Kifejezetten a nukleáris fegyverekről egy esetben esik szó, de a többi alapparadigmából is lehet az atomfegyverekkel kapcsolatos következtetéseket levonni. Az igazságos háború és önvédelem kérdése kapcsán: „törvényes önvédelem szigorú feltételeit nagyon komolyan mérlegelni kell. (...) a fegyverek alkalmazása nem okozhat súlyosabb kárt és zavart, mint maga a megszüntetendő rossz. A modern pusztító eszközök hatékonysága nagyon súlyosan esik latba e föltétel mérlegelésében.” (KEK 2309) A zsinati elvekre (GS 8) hivatkozva pedig: „Az Egyház és az emberi értelem hirdeti az erkölcsi törvény változatlan érvényességét fegyveres konfliktusok idején is. Ha pedig szerencsétlen módon már kitört a háború, ezáltal nem válik minden megengedetté a harcoló felek között.” (KEK 2312) Ami pedig kifejezetten az atom- és tömegpusztító fegyvereket illeti: „Minden olyan háborús cselekmény, mely egész városoknak vagy széles területeknek és lakosságuknak különbségtétel nélkül való elpusztítását célozza, bűncselekmény Isten és ember ellen, amit következetesen és habozás nélkül kárhoztatni kell.” A modern háború azzal a kockázattal jár, hogy alkalmat nyújt ilyen bűntények elkövetésére azoknak, akik tudományos fegyverek, különösen atom-, biológiai vagy vegyi fegyverek birtokában vannak.” (KEK 2314) Az atomfegyver bevetése kapcsán pedig azt írja a szöveg, hogy az „bűncselekmény az emberiség ellen”. Az 1992-ben kiadott katekizmus tehát egyrészt megismétli a hagyományos álláspontot az atomfegyverek alkalmazása kapcsán, másrészt már érződik, hogy kritikussabb az elrettentéssel és a nukleáris fegyverek birtoklásával kapcsolatosan is. Ez utóbbi szempont még

²¹ „Therefore deterrence no longer functions as an instrument that allows for disarmament; rather it has become an obstacle toward achieving that goal.” The Caritas in Veritate Foundation: Nuclear Deterrence. An Ethical Perspective. The Caritas in Veritate Foundation Working Papers. With a selection of recent texts from the Church’s engagement regarding the question of nuclear deterrence. The Caritas in Veritate Foundation i. m.

²² II. János Pál: Enc. *Centesimus annus*. 1991. V. 1. 18. n, *Acta Apostolicae Sedis* 83 (1991). 816., magyarul: <https://regi.katolikus.hu/konyvtar.php?h=86> (Letöltés ideje: 2019. január 14.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.23

2019. XII. évf. Különszám

erőteljesebben megjelent 1996-ban, amikor a Szentszék aláírta, majd ratifikálta az Átfogó Atomcsend Szerződést (CTBT: *Comprehensive Test Ban Treaty*). A szerződés után egy évvel pedig Renato Martino, a Szentszék ENSZ-hez delegált állandó megfigyelője azt mondta: „A nukleáris fegyverek összeegyeztethetetlenek azzal a békével, amelyet a 21. században szeretnénk elérni.”²³ Még II. János Pál pápa bízta meg az Igazságosság és Béke Pápai Tanácsát, a Katolikus Egyház Társadalmi Tanításának Kompendiumának elkészítésével. A kompendium a nukleáris elrettentés politikájáról már úgy nyilatkozik, hogy azt a párbeszéd és a multilaterális tárgyalások alapján a konkrét leszerelési intézkedéseknek kell felváltani (508).²⁴

XVI. Benedek pápasága alatt (2005–2013) még inkább érzékelhetővé vált, hogy a nukleáris fegyverek elrettentés miatti birtoklásának erkölcsi megítélésében változás várható. A pápa követve az addigi retorikát, több alkalommal kijelentette, hogy meg kell akadályozni a nukleáris fegyverek elterjedését, és a teljes nukleáris fegyverzetleszerelés irányába kell elmozdulni. Amíg pedig a leszerelés bekövetkezik, addig nukleáris fegyverektől mentes övezeteket kell létrehozni.²⁵ 2006. január 1-jén a béke világnapja alkalmából a pápa a leszerelés szükségességének alátámasztására a „hatékony leszerelés” kifejezést alkalmazta. Ez alatt azt a folyamatot értette, amellyel minden jóakarátú embert mozgósítanak annak érdekében, hogy a nukleáris leszerelés megtörténjen.²⁶ A pápa úgy látta, hogy erkölcsi kötelessége a fegyverzetleszerelés mellett felszólalni, hiszen „az elburjánzó nukleáris fegyverkezés megfékezése háttérbe szorult”. A fegyverzetleszerelési folyamat folytatására szólította fel a „hatóságokat”, hogy határozottabb elszántsággal folytassák azokat a tárgyalásokat, amelyek a meglévő nukleáris fegyverek egyeztetett és progresszív megsemmisítését veszik célba. Abból indult ki, hogy a hidegháború után a fegyverkezési verseny nemhogy alábbhagyott, hanem egyre több – köztük fejlődő – ország vált érintetté, és egyre több ország akar nukleáris fegyverek birtokába kerülni. XVI. Benedek, mint XXIII. János és a II. Vatikáni Zsinat, az elrettentést és a fegyverkezési versenyt a társadalmi igazságosság oldaláról közelítette meg. Az egyes országok nemzeti össztermékük jelentős hányadát fordítják fegyverkezésre, illetve a fejlett országok „bőséges hasznot húznak” a fegyvereladásból. Nyilván ez az egyház társadalmi tanítása alapján mélységes igazságtalanság a szegényekkel szemben, akiknek az élethelyzetének javítására lehetne fordítani

²³ Egan Eileen: *Peace Be with You: Justified Warfare or the Way of Nonviolence*. Wipf and Stock, Eugene, 2004, 128.

²⁴ Igazságosság és Pápai Tanács: *Az Egyház Társadalmi Tanításának kompendiuma*. http://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/justpeace/documents/rc_pc_justpeace_doc_20060526_compendio-dott-soc_hu.html. (Letöltés ideje: 2019. január 14.).

²⁵ "I encourage the initiatives aimed at progressive disarmament and the creation of zones free from nuclear arms in the prospect of their complete elimination from the planet." Thomas Reese: *Vatican Questions Nuclear Deterrence*. <https://berkeleycenter.georgetown.edu/posts/vatican-questions-nuclear-deterrence>. (Letöltés ideje: 2019. január 3.).

²⁶ Message of his Holiness Pope Benedict XVI for the Celebration of the World Day Of Peace. https://w2.vatican.va/content/benedict-xvi/en/messages/peace/documents/hf_ben-xvi_mes_20051213_xxxix-world-day-peace.html. (Letöltés ideje 2019. január 13.).

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.23

2019. XII. évf. Különszám

azt az összeget, amelyet a fegyverzetfejlesztésre költenek. XVI. Benedek politikája elmozdulás II. János Pál hidegháborúban elfoglalt álláspontjához képest, de a nukleáris fegyverek pusztá birtoklásával szembeni állásfoglalás még nem olyan határozottan jelent meg, mint a jelenlegi pápa kommunikációjában.²⁷

FERENC PÁPA: „A NUKLEÁRIS FEGYVEREK PUSZTA BIRTOKLÁSA IS BŰN”

Ferenc pápa minden eddigi pápához képest nagyobb vehemenciával lépett fel a nukleáris fegyverek létezésé ellen.²⁸ Számos alkalommal felhívta az állami és nem állami szervezetek figyelmét, hogy a Katolikus Egyház továbbra is a nukleáris leszerelés álláspontját képviseli. A nukleáris fegyverek pusztá léte is veszélyezteti a békés együttélést, és a biztonság hamis érzetét kelti.²⁹ Erre figyelmeztetett Norvégiában 2013-ban, Mexikóban 2014 februárjában és Bécsben 2014 decemberében. Ez utóbbi volt a legjelentősebb. A „Vienna meeting”, alkalmával a pápa üzenetet küldött Sebastian Kurznak a konferencia elnökének, amelyből érezni lehetett, hogy a Szentszék célkitűzése a nukleáris fegyverek teljes betiltására irányul. Ferenc pápa végleg szakított azzal az iránnyal, amely II. János Pálra alapozva fenntartotta, hogy a nukleáris elrettentés ideiglenesen erkölcsileg elfogadható.³⁰ A szentszéki diplomácia a Vienna Conference alkalmával 2014. december 8-án dokumentumot adott ki. *Nuclear Weapons: Time for Abolition* – Nukleáris fegyverek: itt az idő a megsemmisítésre címmel. Bár a cím már önmagában sokat elárul a célkitűzésekről, de a szöveg mégsem egységes, ami az atomfegyverek elrettentés alapján való birtoklását illeti. Először visszafogottan fogalmaz a dokumentum: A nukleáris fegyverek birtoklása, akár elrettentés miatti okból, erkölcsi szempontból „problémás”.³¹ Majd később keményebb hangot üt meg, amikor úgy nyilatkozik, hogy ki kell jelenteni: nemcsak a nukleáris fegyverek alkalmazása, hanem a „nukleáris fegyverek birtoklása is erkölcstelen.” Ez pedig egyet jelent, hogy el kell indulni a nukleáris fegyverek teljes megsemmisítése irányába.³²

²⁷ Migliore Celestino: Statement Intervention by the Holy See At the 2005 Review Conference of the Parties To the Treaty on the Non-proliferation of Nuclear weapons (NPT), *L'osservatore Romano*, 2005, 11.5, 2.

²⁸ Welty Emily: The Theological Landscape of the Nuclear Nonproliferation Treaty: the Catholic Church, the World Council of Churches and the Bomb. *Global Policy*, 2016/5. 6.

²⁹ Pope Francis: The Possession of Nuclear Weapons Should be Firmly Condemned. In: Catholic Herald.

<https://catholicherald.co.uk/news/2017/11/11/pope-francis-the-possession-of-nuclear-weapons-should-be-firmly-condemned/> (Letöltés ideje: 2018. december 20.)

³⁰ Pope Francis: Message of his Holiness Pope Francis on the Occasion of the Vienna Conference on the Humanitarian Impact of Nuclear Weapons „Nuclear Deterrence and the threat of mutually assured destruction cannot be the basis for an ethics of fraternity and peaceful coexistence among peoples and states.”

³¹ „The very possession of nuclear weapons, even for purposes of deterrence, is morally problematic.”

³² „Now is the time to affirm not only the immorality of the use of nuclear weapons, but the immorality of their possession, thereby clearing the road to nuclear abolition.” Lansu Paul: A world without nuclear weapons is possible – The Holy See takes on a leading role in abolishing nuclear weapons. <https://www.paxchristi.net/news/world-without-nuclear-weapons-possible-holy-see-takes-leading-role-abolishing-nuclear-weapons>. (Letöltés ideje: 2019. január 19.).

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.23

2019. XII. évf. Különszám

A dokumentum rávilágít, hogy a Szentszék álláspontja azért változott meg, mivel a hidegháborúban az elrettentés erkölcsi elfogadása olyan reálpolitikai és stratégiai szempont volt, amely hosszútávon a teljes nukleáris arzenál leszereléséhez vezet.³³

A radikális elutasítás elvét erősítette meg Ferenc pápa 2017. január 1-jére írt béke üzenetében, amikor azt mondta „felemelem szavam a fegyverek leszerelésért, az atomfegyverek betiltásáért és kiiktatásáért. A nukleáris elrettentés és egymás kölcsönös tönkretétele nem lehet a béke etikájának alapja.”³⁴ Hasonlóan szólott 2017-ben a nukleáris fegyverektől mentes világról szóló konferencián.³⁵ Ez esetben az igazságos háború tan és a nemzetközi humanitárius jog alapján utasította el a nukleáris fegyverek birtoklására, alkalmazására és az elrettentésre irányuló minden szándékot.³⁶ A *Laudato si* kezdetű enciklikában pedig a pápa nemcsak mint az emberre, hanem mint az egész teremtett világra is veszélyt jelentő fegyverként jellemezte a nukleáris fegyvereket.³⁷

A pápa és a Szentszék figyelmét az sem kerülte el a nukleáris fegyverek elutasítása kapcsán, hogy jelenleg már azzal is számolni kell, hogy megvan az esélye, hogy nem áltami szereplők kezébe kerülnek ezek a fegyverek. Illetve továbbra is fennáll, a Szentszék által mindig hangsúlyozott társadalmi probléma, hogy a fegyverkezési verseny és a nukleáris arzenál modernizálására irányuló lépések fokozzák a társadalmi igazságtalanságot.³⁸ Naiv elképzelés, mondja a pápa, ha azt gondoljuk, hogy a nukleáris fegyverek birtoklásán, és nem a szegénység felszámolásán, az egészségügy, az oktatás, a szolidaritás építésén gondoljuk el a béke megőrzését. Rávilágított arra is, hogy a nukleáris fegyverek a félelem szolgálatában állnak, és nemcsak a szembenálló felekre, hanem az egész emberiségre veszélyt jelentenek. A nukleáris „elrettentés” gondolata nem tartható tovább. A katolikus erkölcsstan paradigmája szerint pedig eleve, amit erkölcsstelen megtenni, azzal erkölcsstelen

³³ Reichberg, M. Gregory: The Morality of Nuclear Deterrence. A Reassessment. In: Nuclear Deterrence. An Ethical Perspective. The Caritas in Veritate Foundation Working Papers. With a Selection of Recent Texts from the Church's Engagement Regarding the Question of Nuclear Deterrence. The Caritas in Veritate Foundation, 2015, 10. A szerző a nukleáris fegyverek bevetésének és létének igazolását az egyház társadalmi tanításának, a természetjog, az igazságos háború és a bonum commune katolikus értelmezésének perspektívájából cáfolja. A mély teológiai és eszmetörténeti vetület túlmutat ennek a tanulmánynak a keretén, de tény, hogy az egyházi állásfoglalások megértéséhez elkerülhetetlen a filozófiai és teológiai szempontok figyelembevételére. Lásd még Frivaldszky János: Egy ma vállalható természetjogi elmélet körvonalai. *Natura Iuris*, 2002, 59–72.

³⁴ Ferenc pápa üzenete a béke 50. világnapjára. <http://www.magyarokurir.hu/hirek/ferenc-papa-uzenete-beke-50-vilagnapiara>. (Letöltés ideje: 2018. december 24.).

³⁵ Pope Francis: Address of his Holiness Pope Francis to Participants in the International Symposium "Prospects for a World Free of Nuclear Weapons and for Integral Disarmament.

https://w2.vatican.va/content/francesco/en/speeches/2017/november/documents/papa-francesco_20171110_convegno-disarmointegrale.html (Letöltés ideje: 2019. január 3.)

³⁶ McCarthy Eli: Nuclear Weapons: Built on Fear, So Address the Fear.

<https://berkeleycenter.georgetown.edu/responses/nuclear-weapons-built-on-fear-so-address-the-fear> (Letöltés ideje: 2018. december 24.).

³⁷ Ferenc pápa: Enc. *Laudato si*. 2015. V. 24. n. 104. *Acta Apostolicae Sedis*, 107 (2015/9). 888–889. Magyarul: Pápai Megnyilatkozások. Szent István Társulat, Budapest, 2015, 63.

³⁸ Nobuo Hayashi: On the Ethics of Nuclear Weapons, Framing a Political Consensus on the Unacceptability of Nuclear Weapons. ILPI-Unidir NPT Review Conference Series, (2015/2). 2–3.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.23

2019. XII. évf. Különszám

fenyegetődni is. Ebből a szempontból a nukleáris elrettentés erkölcsi megalapozása mindig is ellentmondásos volt.³⁹

Tekintve, hogy a Szentszék biztonságpolitikai hangsúlyait a római pápa határozza meg, a szentszéki diplomácia is a pápa szándéka szerint fogalmaz nemzetközi fórumokon. A Szentszék állandó képvisellel rendelkezik a Nemzetközi Atomenergia Ügynökség (IAEA), az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet (EBESZ), Átfogó Atomcsend Egyezmény Szervezete (CTBTO) mellett. Ezek a fórumok lehetőséget biztosítanak a Szentszék álláspontjának kifejtéséhez. Bernardito Auza a Szentszék ENSZ-hez delegált állandó megfigyelője a pápai irányzat fényében rendszeresen nyilatkozik a világszervezet előtt a Szentszék nukleáris politikájáról.⁴⁰ Monsignor Antoine Camilleri, a Szentszéki Államtitkárság második szekciójának helyettese megerősítve a pápai megjegyzéseket, a következőket mondta: ezeknek a fegyvereknek a pusztító létezése is abszurd – alkalmazásuk támogatása az emberi élet és méltóság ellen van.⁴¹ Paul Richard Gallagher érsek, a Szentszéki Államtitkárság, második, az államokkal való kapcsolattartásért felelős szekció vezetője az atomkísérletek kapcsán az egészségkárosító hatásokra figyelmeztetett.⁴² A Szentszék 2017-ben aláírta és ratifikálta a nukleáris fegyverek tilalmáról szóló szerződést.⁴³

A diplomáciai testület rövidebb megnyilatkozásai mellett átfogóbb szakmai munkák kiadására és szakmai konferenciák megrendezésére is sor került. A *Caritas in veritate* bizottság a már említett 2015-ös kiadványában pontosan összefoglalta, hogy miért nem tartható tovább az elrettentés erkölcsi megalapozása.⁴⁴ Ennek a bizottságnak a feladata, hogy a Szentszék külképviseletét megfelelő szakmai anyaggal lássa el, olyan kérdésekben, amelyek az ENSZ vizsgálatának is tárgyát képezik.⁴⁵ Ennek tett eleget a bizottság a nukleáris fegyverek és a nukleáris elrettentés átfogó értékelésével. A bizottság által kiadott dokumentum szerint nem tartható az az álláspont, mely szerint a nukleáris fegyverek nem közvetlen alkalmazás-, hanem a másik fél elrettentése miatti birtoklása erkölcsileg elfogadható. Ennek oka: a) ezek olyan fegyverek, amelyek alkalmazása esetén az arányosság elve nem tartható. Sokkal nagyobb kárt okoz a bevetés, mint amekkora katonai ered-

³⁹ Powers, Gerard: From Nuclear Deterrence to Disarmament: Evolving Catholic Perspectives, 2015, május. <https://www.armscontrol.org/print/6962#endnotes> (Letöltés ideje: 2019. január 3.)

⁴⁰ Auza Bernardito: General and Complete Disarmament.

<https://holysemission.org/contents/statements/59e52888bb4f5.php>. (Letöltés ideje: 2019. január 21.)

⁴¹ „The mere existence of these weapons is absurd and that arguments in support of their use are an affront against the dignity of all human life.” Camilleri, Antoine: Address to the 58th General Conference of the International Atomic Energy Agency, Vienna, September 22, 2014.

⁴² Holy See: Nuclear weapons harmful to health, the environment, poverty.

<http://www.asianews.it/news-en/Holy-See:-Nuclear-weapons-harmful-to-health,-the-environment,-poverty-44958.html>. (Letöltés ideje: 2019. január 12.)

⁴³ Signing and ratification by the Holy See, also on behalf of Vatican City State, of the Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons, 21.09.2017.

<https://press.vatican.va/content/salastampa/en/bollettino/pubblico/2017/09/21/170921e.html>. (Letöltés ideje: 2019. január 6.)

⁴⁴ The Caritas in Veritate Foundation. i.m. 6.

⁴⁵ Activities. <http://www.fciv.org/activities>. (Letöltés ideje: 2019. január 12.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.23

2019. XII. évf. Különszám

ménnyel jár. b) Azok a (nemzetközi) szereplők, akik nem félnek a haláltól és a megsemmisítő csapástól különösen kiszolgáltatottá válnak. c) Ezek a fegyverek továbbra is fenntartják a totális háború kirobbanásának veszélyét.

A Szentszék 2016-ban nagyszabású konferenciát szervezett a Vatikánban a nukleáris fegyverekről. A fő szervező a 2016. augusztus 31-én, a *Humanam progressionem* kezdetű motu proprioval létrehozott⁴⁶ „Dikasztérium az Átfogó Emberi Fejlődés Szolgálatában” szentszéki hivatal volt. A pápa azzal a szándékkal hozta létre az új szentszéki hivatalt, hogy az emberi jogi kérdésekben állást foglaljon.⁴⁷ A nukleáris fegyverek és az elrettentés kérdése erősen kapcsolódik az új dikasztérium ilyen jellegű küldetéséhez. Az új hivatal négy pápai tanács összevonásából jött létre, amelyek közül a Pápai Igazság és Béke Tanácsa foglalkozott leginkább a háború és béke, illetve kifejezetten a fegyverzetleszerelés és a modern – köztük a nukleáris – fegyverek kérdéskörével. A konferencián 11 Nobel békedíjas, az ENSZ és a NATO magas rangú tisztviselői, diplomaták, a nukleáris és a fegyverzetleszerelés szakemberei vettek részt. Emellett civil szervezetek és a nemzeti püspöki konferenciák képviselői. Számos felszólalás mellett Masako Wada, a hirosimai atomtámadás egyik utolsó túlélője is előadást tartott. A pápa profétai szózatként kommentálta Wada előadását, minthogy szavai figyelmeztetés a következő generációk számára. Mindemellett hozzátette, hogy pesszimista, ami a nukleáris fegyverektől mentes világot illeti, tekintve, hogy éppen a nukleáris fegyverek modernizálása történik.

PÜSPÖKKARI MEGNYILATKOZÁSOK A NUKLEÁRIS FEGYVEREK VONATKOZÁSÁBAN

A szentszéki és a pápai megnyilatkozások mellett a nyolcvanas években helyi püspöki konferenciák is nyilatkoztak a nukleáris fegyverekről. Különösen olyan országokban, ahol az állam nukleáris fegyverekkel rendelkezett, illetve az adott országban jelentős katolikus közösség élt.⁴⁸ Számukra fontos volt, hogy alaposabb eligazítást kapjanak az egyház tanításáról. Ennek az igénynek kívánt eleget tenni az Amerikai Püspöki Konferencia 1983-ban kiadott *The Challenge of Peace* lelkipásztori körlevele.⁴⁹ A körlevél először az igazságos háború klasszikus kérdéseivel foglalkozik – arányosság, a védekezés, a nem harcolók diszkriminációja –, amelyet a nukleáris fegyverekre alkalmaz. Majd sorra veszi azokat a kérdéseket, amelyek a nukleáris fegyverek témájához kapcsolódnak: elrettentés, fegyverkezési verseny és leszerelés, lelkiismereti aggályok. Ezután a püspöki konferencia három

⁴⁶ Ferenc pápa: Motu proprio. *Humanam progressionem*. 2016. VII. 17., https://w2.vatican.va/content/francesco/it/apost_letters/documents/papa-francesco-lettera-ap_20160817_humanam-progressionem.html (Letöltés ideje: 2017. január 19.).

⁴⁷ Ferenc pápa: Hogyan folyik a római kúriai reformja, www.magyarokurir.hu/hirek/ferenc-papa-hogyan-folyik-romai-kuria-reformja (Letöltés ideje: 2016. december 30.).

⁴⁸ Nem elhanyagolható szempont, hogy sok katolikus a politikai életben is részt vesz.

⁴⁹ National Conference of Catholic Bishops: *The Challenge of Peace: God's Promise and Our Response*. 1983. május 3. <http://www.usccb.org/upload/challenge-peace-gods-promise-our-response-1983.pdf>. (Letöltés ideje: 2019. január 21.).

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.23

2019. XII. évf. Különszám

pontban jelzi a nukleáris fegyverek alkalmazásának problémáját: ártatlanok halála (II/1), nukleáris háború kirobbantása (II/2), korlátozott nukleáris háború (II/3). Az amerikai püspökök szerint a nukleáris háborúk eleve nem teszik lehetővé az igazságos háború fontos elemét, a béke helyreállítását. Ami kifejezetten az elrettentés gondolatát illeti, a dokumentum szkeptikus az atomfegyverek feltételes erkölcsi elfogadásával szemben, és nem hisz abban, hogy az elrettentés tartósan képes lenne a béke biztosítására.⁵⁰ Tekintve azonban, hogy II. János Pál erkölcsileg elfogadhatónak tartotta – az említett, 1982-es beszédben –, a nukleáris fegyverek birtoklását, amíg azok az elrettentést és a béke megőrzését szolgálják, ennek a pápai deklarációnak az amerikai püspökök sem akartak ellent mondani. Érződik azonban, hogy ebben a kérdésben nem teljesen osztják a pápa véleményét. A dokumentum alaposan foglalkozik az elrettentés fogalmának meghatározásával: A körlevél 163. §-a rávilágít, hogy az elrettentés fogalma a katonai stratégiában mindig is létezett. A nukleáris korban azonban az elrettentés a lehetséges ellenség olyan eszközökkel való visszatartását jelenti, amelyek „elfogadhatatlan károkat” képesek okozni. Az elrettentés képessége attól is függ – a körlevél szerint –, hogy a felek képesek-e megvédeni ezeket a létesítményeket az első támadástól, illetve nem alkalmazzák ezeket a fegyvereket úgy, hogy az első támadásnak tűnjön (163. §). Továbbá az elrettentésnek hitelesnek, állandónak és alkalmasnak kell lenni arra, hogy nyilvánvalóvá tegye, hogy nem lehetséges következmények nélkül a nukleáris fegyvereket bevetni. A dokumentum azonban rámutat (164. §), hogy az elrettentés általános fogalma mellett ezt a kérdést még alaposan ki kell dolgozni, amelyre a dokumentum kiadásáig nem került sor. Ehhez a dokumentum ajánlása értelmében figyelembe kell venni a technikai vívmányokról szóló bőséges irodalmat, az elrettentésről szóló politikát "declaratory policy" és a cselekvési terveket "action policy" – vagyis katonapolitikai dokumentumokat.⁵¹ A nukleáris elrettentés erkölcsi megítéléséhez ebben az értelemben a katonai stratégiákat is ismerni kell (177 §). Kimondja, hogy el kell ismerni, hogy az elrettentésre szükség van, de erkölcsileg az elrettentés nem minden formája engedhető meg.⁵² Továbbá nemcsak a már említett stratégiai dokumentumokat kell figyelembe venni, hanem minden esetben be kell tartani a „diszkrimináció”, vagyis a civil lakosság védelmét és az arányosság elvét: vagyis a nukleáris fegyver alkalmazásának nagyobb előnnyel kell járni, mint amilyen kárt okoz. De ki ítéli meg a veszteség és a haszon arányát? A dokumentum által megfogalmazott elvek alapján: a megtorló csapás sem engedhető meg, ha az városok vagy lakott területek ellen irányul, még akkor sem, ha a katonai támaszpont a városban vagy a város körül található (180. §). Nem fogadható el a „járulékos veszteség” érv a civilek

⁵⁰ „In concert with the evaluation provided by Pope John Paul II, we have arrived at a strictly conditional moral acceptance of deterrence. In this letter we have outlined criteria and recommendations which indicate the meaning of conditional acceptance of deterrence policy. We cannot consider such a policy adequate as a long-term basis for peace.”

⁵¹ Shaun Gregory: *Nuclear Command and Control in NATO: Nuclear Weapons Operations and the Strategy of Flexible Response*. Palgrave MacMillan, New York, 1996, 67–71.; Varga Gergely: *Stratégiai koncepciók a kezdetektől Lisszabonig. Nemzet és Biztonság*, 2010, november, 18.

⁵² „Although we acknowledge the need for deterrence, not all forms of deterrence are morally acceptable.” 178. §.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.23

2019. XII. évf. Különszám

vonatkozásában a katonai támaszpontok elleni támadások esetén (181–182. §). Ebben az olvasatban minden olyan csapásmérés, amelynek meghatározó számú civil áldozata lehet, tekintet nélkül arra, hogy a támadás közvetve vagy közvetlenül mire irányul, erkölcsileg elfogadhatatlan. A körlevél azt sugallja, hogy a nukleáris fegyverek pusztító ereje, hatótávolsága vagy a másik fél reakciója miatt lehetetlen ezeknek a fegyvereknek az alkalmazása esetén „arányosságról” beszélni. Az ilyen fegyverek alkalmazása automatikusan magával hozza a háború exkalációját is. Az amerikai püspökök meghatároztak három pontot, amelynek megvalósulását szükségesnek tartották a nukleáris fegyverek birtoklásának igazolásához. 1) birtoklás csak azért, hogy ne legyen atomháború, 2) a nukleáris fölény elkerülése, 3) a jelenlegi birtoklás csak szükséges állomás a teljes leszereléshez (188. §). Vagyis az elrettentés miatti birtoklás nem a fegyver alkalmazásának, bizonyos számon túli előállításának és a „status quo” megőrzésének, hanem a béke fenntartásának és a teljes leszerelésnek a reményében fogadható el.⁵³ A püspöki konferencia hat ajánlást is megfogalmaz: 1) azonnali bilaterális és ellenőrizhető megállapodások annak érdekében, hogy hagyjanak fel új nukleáris fegyverrendszerek tesztelésével, előállításával és elhelyezésével, 2) a két nagyhatalom kölcsönös megállapodása a nukleáris arzenál jelentős leszerelése vonatkozásában, 3) a nukleáris fegyverek tesztelésére vonatkozó tilalom teljeskörű elfogadása, 4) a rövid hatótávolságú nukleáris fegyverek leszerelése, mivel ezek aránytalanul teszik az elrettentést, 5) nukleáris fegyverek teljes kivonása azokról a területekről, amelyeket a háború a kirobbanás után elérhet, mivel ilyen esetben elhamarkodott és átgondolatlan döntés születhet a fegyverek bevetéséről, 6) gondatlan és jogosulatlan használat megelőzése érdekében szigorítani kell a nukleáris fegyverek felett az ellenőrző rendszereket.

A *The Challenge of Peace* kiadása után John S. Cummins Oaklandi püspök konferenciasorozatot szervezett a kaliforniai Lawrence-Livermore Laboratórium kutatóival és a Berkeley Center teológusaival, illetve etikai szakembereivel. Berkeley Center, mint a Georgetown jezsuita egyetem valláséleti kérdésekkel foglalkozó kutatóközpontja komoly kutatásokat végzett a nukleáris fegyverek alkalmazása és birtoklása kapcsán.⁵⁴ Az ún. Oakland dialógus jelentősen hozzájárult, hogy a hidegháború nehéz időszakában az amerikai katolikus egyházban kialakult a nukleáris fegyverek kérdésének alaposabb etikai értékelése. Segítették a katolikus híveket és kutatókat, hogy átfogó képet alkossanak a nukleáris energia békés és háborús célra való felhasználásáról a katolikus tanítás, hagyomány és erkölcs tanítás oldaláról. Ennek részeként magát a nukleáris energiát és annak alternatíváit is vizsgálták.⁵⁵

1993-ban, tíz évvel a *The Challenge of Peace* lelkipásztori körlevél kiadása után az Amerikai Püspöki Konferencia újabb körlevelet adott ki: *The Harvest of Justice is Sown in*

⁵³ Nebel Mathias – Giudetti Giovanni: Introduction to Texts of the Catholic Church Regarding Nuclear Deterrence. i. m. 39.

⁵⁴ A kutatóintézethez lásd: <https://berkeleycenter.georgetown.edu/> (Letöltés ideje: 2018. december 31.).

⁵⁵ Christiansen Drew: The Church Says ‘No’ to Nuclear Weapons Pastoral and moral implications. i. m. 3–4.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.23

2019. XII. évf. Különszám

Peace címmel. A körlevélben egyrészt figyelembe vették a Varsói Szerződés megszűnéséből és a Szovjetunió felbomlásából adódó új biztonsági helyzetet. Továbbá azt a nehézséget is tekintetbe vették, hogy a katolikus egyházi vezetők és a biztonságpolitikai kutatók a nukleáris elrettentés kapcsán II. János Pál ismert beszédjének köszönhetően eltérő álláspontot képviseltek. Az amerikai püspökök egy része azon a véleményen volt, hogy az elrettentés alapján való nukleáris fegyverek birtoklása továbbra is elfogadható, amennyiben betartják a 83-as körlevélben és az egyetemes egyház más fórumain megfogalmazott iránymutatást. Más egyházi vezetők már úgy gondolták, hogy a Szovjetunió felbomlása után semmi nem indokolja, hogy fenntartsák a nukleáris fegyverek elrettentéshez kapcsolt morális elfogadhatóságát. Milyen alapon lehet ugyanis elvárni, hogy az egyes népek lemondjanak a nukleáris fegyverekről, amíg mi az elrettentésre hivatkozva erkölcsi alapot biztosítunk ezeknek a fegyvereknek a birtoklásához – idézi az új körlevél egyes amerikai püspököket.⁵⁶ Végül is a dokumentum fenntartja a 83-as körlevél alapelveit az elrettentésre vonatkozóan (II E 1), mindamellett, hogy mintegy teljes fegyverzetleszerelési agendaként aposztrofálja a régi szempontokat.⁵⁷

A katolikus egyház, a püspöki konferencia később is együttműködött a kormányzattal számos fegyverzetellenőrzési és leszerelési programban, mint az Egyesült Államok és Oroszország között kötött 2010-es új START megállapodás, a 2015-ös iráni nukleáris megállapodás kidolgozásában.

Ahogy a Szentszék is egyre határozottabban lépett fel a nukleáris fegyverek vonatkozásában, úgy az amerikai püspökök is erőteljesebben nyilatkoztak.⁵⁸ 2010 áprilisában Francis George bíboros az amerikai püspöki konferencia akkori elnöke Barack Obamának írt levelében kifejtette, hogy a nukleáris fegyverek más fegyverekhez nem hasonlíthatók, hiszen olyan pusztító kapacitással rendelkeznek, amelyek veszélyeztetik az emberi életet és az emberi méltóságot. Ezért ezeknek a fegyvereknek az alkalmazását az egyház igazságos háborúról szóló tanítása alapján elfogadhatatlan. Oscar Cantú a püspöki konferencia *Iustitia et Pax* bizottságának a vezetője pedig számos fórumon – a Szentszék törekvéseit támogatva – a nukleáris fegyverek teljes leszereléséről nyilatkozott.⁵⁹ A püspöki konferencia pedig a katolikus egyház hagyományos tanítása-, a zsinati dokumentumok iránymutatása-, az újabb magiszteriális megnyilatkozások fényében az amerikai köz- és politikai

⁵⁶ „What is the moral basis for asking other nations to forego nuclear weapons if we continue to judge our own deterrent to be morally necessary?”

⁵⁷ National Conference of Catholic Bishops: *The Harvest of Justice is Sown in Peace*.

<http://www.usccb.org/beliefs-and-teachings/what-we-believe/catholic-social-teaching/the-harvest-of-justice-is-sown-in-peace.cfm>. (Letöltés ideje: 2018. december 31.)

⁵⁸ Az Amerikai Püspöki Konferencia és az egyes püspökök nukleáris kérdésben adott nyilatkozatai: <http://www.usccb.org/issues-and-action/human-life-and-dignity/war-and-peace/nuclear-weapons/index.cfm>

⁵⁹ Oscar Cantú: *Nuclear Disarmament: Time for Abolition*.

<http://www.usccb.org/issues-and-action/human-life-and-dignity/war-and-peace/nuclear-weapons/upload/Nuclear-Weapons-and-the-Moral-Compass.pdf> (Letöltés ideje: 2019. január 2.).

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.23

2019. XII. évf. Különszám

életben támogatja azokat a nemzetközi erőfeszítéseket, amelyek a nukleáris fegyverek betiltására irányulnak.⁶⁰

Kétségtől az egyesültállamokbeli a legjelentősebb helyi egyház, amely a nukleáris fegyverek kapcsán nyilatkozott. Emellett azonban más püspöki konferenciák is adtak ki a témában különböző terjedelmű megnyilatkozásokat. A Német Püspöki Konferencia 1983-ban adta ki a *Gerechtigkeits schafft Frieden* pasztorális körlevelet.⁶¹ Az amerikai püspökök koncepciójához képest szigorúbban fogalmaz, minthogy azt mondja, hogy az elrettentés nem elégséges eszköze a háború megakadályozásának. A német konferencia gesztusokat tesz a szövetséges katonapolitika irányába, minthogy támogatóan nyilatkozik olyan kérdésekről, mint a rugalmas válaszadás képessége „flexible response” vagy a nukleáris fegyverek megtartása a konvencionális háborúk megakadályozása érdekében.⁶² A német püspökök állásfoglalása annyiban összhangban állt II. János Pál ENSZ-ben mondott beszédjével, hogy a nukleáris fegyverek csak időlegesen, és az elrettentés elégséges eszközeinek tekintették, de nem lehetnek a háború esélyeit növelő eszközök. A püspökök ugyanakkor úgy tekintettek ezekre az eszközökre, amelyeket egyébként nem lehet bevetni, hiszen hatalmas pusztító hatással – akár egész Európa pusztulásával jár.⁶³ A nukleáris fegyvereknek alkalmazása erkölcsileg elfogadhatatlan. Így természetesen jogos a kérdés, hogy lehet elrettentő erő az a fegyver, amelyet egyébként nem lehet bevetni? 2000-ben a német püspökök újabb dokumentumot adtak ki *Gerechter Friede* címmel.⁶⁴ Ebben a dokumentumban igyekeztek magyarázni a püspöki konferencia hidegháborúban kiadott deklarációit. Ami azonban érdekesebb, fenntartja a nukleáris elrettentés erkölcsi igazolhatóságát, amíg a nagyhatalmak meghatározó mennyiségű nukleáris arzenállal rendelkeznek (2§).⁶⁵

ÖSSZEFOGLALÓ

A háború természete, a megindításához való elégséges okok, a háborúban betartandó normák, az alkalmazható eszközök a társadalmat érintő örök erkölcsi dilemmái. A Katolikus Egyház, mint az isteni kinyilatkoztatás letéteményese illetékesnek érzi magát, hogy a társadalmat érintő erkölcsi kérdésekben, így a háború vonatkozásában is nyilatkozzon. Az egyház a „biztonsági környezetben” beállt változások és az új eszközök bevezetése alkal-

⁶⁰ National Conference of Catholic Bishops: Nuclear Disarmament: Seeking Human Security. 2017. július. 6.

<http://www.usccb.org/issues-and-action/human-life-and-dignity/war-and-peace/nuclear-weapons/upload/Multilateral-Nuclear-Disarmament-July-6-2017.pdf> (letöltés ideje: 2019. január 8.)

⁶¹ Die Deutschen Bischöfe: Gerechtigkeits schafft Frieden. 18. April 1983, Sekretariat der Deutschen Bischofskonferenz, 1983.

⁶² Uo. 53.

⁶³ Uo. 55.

⁶⁴ Die deutschen Bischöfe: Gerechter Friede.

http://www.dbk-shop.de/media/files_public/hxjrqsmw/DBK_1166.pdf

⁶⁵ Ranaghan G. Dorothy: Blind Spot 2nd edition: War and Christian Identity. New City Press, Hyde Park, 2011.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.23

2019. XII. évf. Különszám

mával a történelem folyamán újra értékelte és újrafogalmazta mindazt, amit gyűjtőnéven „igazságos háború” tanaként ismerünk. A tudományos fegyverek megszületésekor is ez történt. Indiszkrinatív hatásuk és pusztító erejük miatt az egyház már a fegyverek kísérleti stádiumában reflektált a lehetséges veszélyekre. XXIII. János pedig már szisztematikusan foglalkozott a *Pacem in terris* kezdetű enciklikájában a nukleáris fegyverek bevetéséből fakadó problémákkal. Koncepcióját később a II. Vatikáni Zsinat és VI. Pál is átvette.

Mindig egyértelmű volt az egyház részéről, hogy a nukleáris fegyverek bevetése a fegyver említett hatásai miatt erkölcstelen. De az egyházi állásfoglalás nem volt ennyire egyértelmű a birtoklás, különösen is, ami a másik fél támadástól való elrettentés érdekében való birtoklást illeti. Az igazi fordulat ezen a téren II. János Pál 1982-ben az ENSZ-ben mondott beszédje jelentette. A nagyhatalmak által életre hívott és a nemzetközi közösség által is támogatott fegyverzetleszerelési programok, a reálpolitika figyelembevételére vezette a pápát, hogy a nukleáris fegyverek elrettentés miatt való ideiglenes birtoklását erkölcsileg elfogadhatónak tartsa.

A pápa maga is csak a teljes fegyverzetleszereléshez vezető ideiglenes állapotnak gondolta az atomfegyverek ideiglenes birtoklásának erkölcsi elfogadhatóságát. Beszédével azonban a mai napig meghatározta azoknak a katolikus egyházi vezetőknek és biztonságpolitikusoknak az álláspontját, akik elutasítják a teljes nukleáris pacifizmust, és ezeknek a fegyvereknek a nemzetközi béke fenntartásában szerepet szánnak.

A nyolcvanas évektől azok a püspöki konferenciák, amelyek leginkább érintettek voltak a nukleáris fegyverek kérdésében teológiai, katonai és technológiai szempontból alaposan kidolgozott dokumentumokat adtak ki. Ezekben a lelkipásztori jellegű megnyilatkozásokban érezhető a szentszéki álláspont- és a hazai körülmények együttes figyelembevételének való megfelelés igénye, de adott esetben az ebből fakadó disszonancia is. A legjelentősebbek ebben a kérdésben az amerikai és a német püspöki konferenciák deklarációi voltak.

Bár a hidegháború után maga II. János Pál, illetve az egyházi dokumentumok, majd később XVI. Benedek is a teljes leszerelés szempontjait erősítette, de az igazi fordulat a jelenlegi pápával következett be. Ferenc pápa határozottan megfogalmazta: 1) A hidegháború éveiben elfogadott elrettentés és a nukleáris fegyverek morális igazolása tovább nem tartható. 2) Cél a nukleáris fegyverek teljes leszerelése és betiltása. 3) A nukleáris fegyverek birtoklása is bűn.

Úgy tűnik, amíg Washington, illetve a nyugati világ még mindig a hidegháború „elrettentés” logikája szerint gondolkodik a nukleáris arsenálról, addig Ferenc pápa és a szentszéki diplomácia ezeknek a régi elveknek az erkölcsi tarthatatlansága mellett száll síkra. A pápa és a diplomáciai testület számos fórumon hangsúlyozta, hogy ezeknek a fegyvereknek a tényleges bevetése ellentmond a klasszikus keresztény „igazságos háború” elméletből levezethető arányosság, diszkrimináció – nem harcolók védelme – elvnek. A közjó – *bonum commune* – az egyház felfogása szerint nemcsak egy országra korlátozódik, hanem az egész emberiségre értendő kategória. Az atomfegyverek bevetése után ennek a közöségnek a legfőbb java a béke helyreállítása is nehezen képzelhető el az okozott károk és

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.23

2019. XII. évf. Különszám

sértettség miatt. Továbbá azt sem szabad elfelejteni, hogy logikai ellentmondás áll fenn, ha olyan eszközzel fenyegetőzünk, „rettentünk el”, amelyet az említett elvek miatt úgyszemint lehet bevetni.

Joggal kérdezzük meg, vajon Ferenc pápa nem látja, hogy az általa képviselt irány és a politikai realitás ellentétben áll? A pápa mindezt jól érzékeli, de azt is, hogy számos kérdésben olyan fordulóponthoz érkezett a világ, amikor el kell dönteni, hogy a politika diktálta „realitás” vagy az emberiség fennmaradását választjuk. És ezek között a kérdések között a nukleáris fegyverek léte vagy nemléte az egyik legmeghatározóbb.

Sancta Maria - Regina pacis, ora pro nobis! Szűz Mária – béke királynéja könyörögj érettünk!

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Auza Bernardito: General and Complete Disarmament. <https://holyseemission.org/contents//statements/59e52888bb4f5.php>.
2. Botos Katalin: A jó pápa. *Magyar Szemle*, 11–12 (2013). 182–186.
3. Camilleri Antoine: Address to the 58th General Conference of the International Atomic Energy Agency, Vienna, September 22, 2014.
4. Drew Christiansen: The Church Says ‘No’ to Nuclear Weapons Pastoral and moral implications La Civiltà Cattolica. 2017, English Edition, 3.
5. Del Portillo Alvaro: Laici e fedeli nella Chiesa. Giuffrè, Milano, 1999.
6. Erdő Péter: Az íjászok és hajítógép-kezelők büntetése: Adalékok a kánonjogi esetmegoldás módszeréhez a kései középkorban, *Magyar Sion*, 2 (2008). 23–58.
7. Egan Eileen: Peace Be with You: Justified Warfare or the Way of Nonviolence. Eugene, Wipf and Stock, 2004.
8. Frivaldszky János: Egy ma vállalható természetjogi elmélet körvonalai. *Natura Iuris*, 2002, 59–72.
9. Lansu Paul: A world without nuclear weapons is possible – The Holy See takes on a leading role in abolishing nuclear weapons. <https://www.paxchristi.net/news/world-without-nuclear-weapons-possible-holy-see-takes-leading-role-abolishing-nuclear-weapons>.
10. McCarthy Eli: Nuclear Weapons: Built on Fear, So Address the Fear. <https://berkeleycenter.georgetown.edu/responses/nuclear-weapons-built-on-fear-so-address-the-fear>
12. Migliore Celestino: Statement Intervention by the Holy See At the 2005 Review Conference Of The Parties To The Treaty on the non-proliferation of nuclear weapons (Npt), *L'osservatore Romano*, 2005.11. 5, 2.
13. Nebel Mathias – Giudetti Giovanni: Introduction to Texts of the Catholic Church Regarding Nuclear Deterrence. In: The Caritas in Veritate Foundation: Nuclear Deterrence. With a selection of recent texts from the Church's engagement regarding the question of nuclear deterrence. The Caritas in Veritate Foundation, 2015.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.23

2019. XII. évf. Különszám

14. Nobuo Hayashi: On the Ethics of Nuclear Weapons, Framing a Political Consensus on the Unacceptability of Nuclear Weapons. ILPI-Unidir NPT Review Conference Series, (2015/2) 2–3.
15. Padányi József: A hadtudomány művelésének keretei a Nemzeti Közzolgálati Egyetemen. *Hadtudomány*, 26 (2016/1–2). 112–114.
16. Powers, Gerard: From Nuclear Deterrence to Disarmament: Evolving Catholic Perspectives, 2015, május. <https://www.armscontrol.org/print/6962#endnotes>
17. Reichberg, M. Gregory: The Morality of Nuclear Deterrence. A Reassessment. In. Nuclear Deterrence. An Ethical Perspective. The Caritas in Veritate Foundation Working Papers. With a Selection of Recent Texts from the Church's Engagement Regarding the Question of Nuclear Deterrence. The Caritas in Veritate Foundation, 2015.
18. Ranaghan G. Dorothy: Blind Spot 2nd edition: War and Christian Identity. New City Press, Hyde Park, 2011.
19. Reese Thomas: Vatican Questions Nuclear Deterrence. <https://berkeleycenter.georgetown.edu/posts/vatican-questions-nuclear-deterrence>.
20. Resperger István: A „diadal” és egyéb módszerek alkalmazása a nemzeti válságkezelési feladatok megoldásánál, *Hadtudományi Szemle*, 5 (2012/1–2). 141–165.
21. Shaun Gregory: Nuclear Command and Control in NATO: Nuclear Weapons Operations and the Strategy of Flexible Response. Palgrave MacMillan, New York, 1996.
22. Ujházi Lóránd: Az „igazságos háború” tan elemeinek tovább élése a jelenkori fegyveres konfliktusoknál. In: Göcze István (szerk.): Az igazságos háború elvétől az igazságos békéig. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2017, 21–39.
23. Ujházi Lóránd: Újabb etikai kihívások a hadtudományban a katolikus egyház megítélése szerint: Reflexió a távirányítású repülőgépek alkalmazása. *Társadalom és honvédelem*, 18 (2014/1). 25–44.
24. Varga Gergely: Stratégiai koncepciók a kezdetektől Lisszabonig, *Nemzet és Biztonság*, 2010, november, 18.
25. Welty Emily: The Theological Landscape of the Nuclear Nonproliferation Treaty: the Catholic Church, the World Council of Churches and the Bomb *Global Policy*, 2016/5.

Pápai megnyilatkozások:

1. XXIII. János: Pacem in terris. Enc. 1963. III. 11. *Acta Apostolicae Sedis*, 55 (1963/3) 257–304. Magyarul: https://w2.vatican.va/content/john-xxiii/hu/encyclicals/documents/hf_j-xxiii_enc_11041963_pacem.html
2. VI. Pál: Nuntius telegraphicus. 1963.VIII. 5. *Acta Apostolicae Sedis*, 55 (1963). 760.
3. VI. Pál: Messaggio al presidente e ai delegati delle nazioni unite riuniti in assemblea plenaria a New York, *L'Osservatore Romano*, 24 (1978/12). 2–3, Angolul: https://w2.vatican.va/content/paul-vi/en/letters/1978/documents/hf_p-vi_let_19780524_nations-unies.html

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.23

2019. XII. évf. Különszám

4. VI. Pál: Enc. Populorum progressio. 1967.III.26, n. 53. *Acta Apostolicae Sedis*, 59 (1967/2). 283. Magyarul: <https://regi.katolikus.hu/konyvtar.php?h=462>.
5. II. János Pál: Message to the General Assembly of the United Nations. 1982. VI. 7. *L'osservatore romano. Weekly Edition in English* n.1982, 25, 3.
6. II. János Pál Homily of Holy Mass of Pentecost. http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/homilies/1982/documents/hf_jp-ii_hom_19820530_coventry.html
7. II. János Pál: Üzenet a Béke Világnapjára 1986, *Acta Apostolicae Sedis*, 78 (1986/1). 280.
8. II. János Pál: Enc. Centesimus annus. 1991.V. 1. n. 18. *Acta Apostolicae Sedis* 83 (1991). 793–867. Magyarul: <https://regi.katolikus.hu/konyvtar.php?h=86>
9. Message of his Holiness Pope Benedict XVI for the Celebration of the World Day Of Peace. https://w2.vatican.va/content/benedict-xvi/en/messages/peace/documents/hf_ben-xvi_mes_20051213_xxxix-world-day-peace.html.
10. Ferenc pápa: Enc. Laudato si. 2015.V. 24. n. 104. *Acta Apostolicae Sedis*, 107, (2015/9) 887-945. Magyarul: Pápai Megnyilatkozások. Szent István Társulat, Budapest, 2015.
11. Ferenc pápa: Motu proprio. Humanam progressionem. 2016. VII. 17., https://w2.vatican.va/content/francesco/it/apost_letters/documents/papa-francesco-lettera-ap_20160817_humanam-progressionem.html
12. Ferenc pápa: Hogyan folyik a római kúriai reformja, www.magyarokurir.hu/hirek/ferenc-papa-hogyan-folyik-romai-kuria-reformja
13. Ferenc pápa üzenete a béke 50. világnapjára. <http://www.magyarokurir.hu/hirek/ferenc-papa-uzenete-beke-50-vilagnapjara>.
14. Pope Francis: The Possession of Nuclear Weapons Should be Firmly Condemned. *Catholic Herald*. <https://catholicherald.co.uk/news/2017/11/11/pope-francis-the-possession-of-nuclear-weapons-should-be-firmly-condemned/>
15. Pope Francis: Address of his Holiness Pope Francis to Participants in the International Symposium " Prospects for a World Free of Nuclear Weapons and for Integral Disarmament. https://w2.vatican.va/content/francesco/en/speeches/2017/november/documents/papa-francesco_20171110_convegno-disarmointegrale.html
16. Pope Francis: Message of his Holiness Pope Francis on the Occasion of the Vienna Conference on the Humanitarian Impact of Nuclear Weapons. https://w2.vatican.va/content/francesco/en/messages/pont-messages/2014/documents/papa-francesco_20141207_messaggio-conferenza-vienna-nucleare.html.

Szentszéki megnyilatkozások:

1. Igazságosság és Pápai Tanács: Az Egyház Társadalmi tanításának kompendiuma. http://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/justpeace/documents/rc_pc_justpeace_doc_20060526_compendio-dott-soc_hu.html.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.23

2019. XII. évf. Különszám

2. Püspökkari megnyilatkozások:
3. National Conference of Catholic Bishops: The Challenge of Peace: God's Promise and Our Response. 1983. május 3.
<http://www.usccb.org/upload/challenge-peace-gods-promise-our-response-1983.pdf>
4. National Conference of Catholic Bishops: The Harvest of Justice is Sown in Peace.
<http://www.usccb.org/beliefs-and-teachings/what-we-believe/catholic-social-teaching/the-harvest-of-justice-is-sown-in-peace.cfm>.
5. National Conference of Catholic Bishops: Nuclear Disarmament: Seeking Human Security. 2017. július. 6. <http://www.usccb.org/issues-and-action/human-life-and-dignity/war-and-peace/nuclear-weapons/upload/Multilateral-Nuclear-Disarmament-July-6-2017.pdf>
6. Az Amerikai Püspöki Konferencia és az egyes püspökök nukleáris kérdésben adott nyilatkozatai:
<http://www.usccb.org/issues-and-action/human-life-and-dignity/war-and-peace/nuclear-weapons/index.cfm>
7. Oscar Cantú: Nuclear Disarmament: Time for Abolition.
<http://www.usccb.org/issues-and-action/human-life-and-dignity/war-and-peace/nuclear-weapons/upload/Nuclear-Weapons-and-the-Moral-Compass.pdf>
8. Die Deutschen Bischöfe: Gerechtigkeit schafft Frieden. 18. April 1983, Sekretariat der Deutschen Bischofskonferenz, 1983.
9. Die deutschen Bischöfe: Gerechter Friede. http://www.dbk-shop.de/media/files_public/hxjrksmw/DBK_1166.pdf

Internetes források:

1. Holy See Mission: The Holy See On The Abolition Of Nuclear Weapons.
<https://holysemission.org/contents/statements/55e34d381107a0.55385271.php>
2. <https://berkeleycenter.georgetown.edu/>
3. Az atomsorompó-szerződés. *Grotius*. <http://www.grotius.hu/publ/displ.asp?id=WOOXNT&lq=1>.
4. Activites. <http://www.fciv.org/activities>.
5. Holy See: Nuclear weapons harmful to health, the environment, poverty.
<http://www.asianews.it/news-en/Holy-See:-Nuclear-weapons-harmful-to-health,-the-environment,-poverty-44958.html>
7. Signing and ratification by the Holy See, also on behalf of Vatican City State, of the Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons, 21.09.2017.
<https://press.vatican.va/content/salastampa/en/bollettino/pubblico/2017/09/21/170921e.html>

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: [10.32563/hsz.2019.1.ksz.23](https://doi.org/10.32563/hsz.2019.1.ksz.23)

2019. XII. évf. Különszám

ZÁGOREC-CSUKA JUDIT¹**A Zrínyi-kultusz napjainkban a magyar, horvát és szlovén határsávbán****The Zrinski Family Cult along the Hungarian-Croatian-Slovenian Border****Abstract**

A jelen tanulmány a Zrínyi-kultusz hivatalos és szervezett elemeit mutatja be a magyar, horvát és szlovén határsávbán. Ez az ott élők kulturális programjaiban, megemlékezéseiben nyilvánul meg, elsősorban a Hadtörténeti esték előadásorozatokban Nagykanizsán, a Zrínyi Miklós Várjátékok és Kulturális Fesztivál hagyományörző programjaiban, a Zrínyi-napok megszervezésében, a murakeresztúri Zrínyi-kadétek, a csáktornyai Zrínyi-gárda, valamint a Zalai Magyar Nemzeti Szövetség és a Rákóczi Szövetség hagyományörző és kultuszteremtő tevékenységeiben. Jelentős a tudományos kutatómunka is, elsősorban a Zrínyi-Újvár feltárását és a Zrínyi-kultuszt elemző monográfiák, amelyeket Magyarországon (Budapest) és Horvátországban (Zágráb, Csáktornya) adtak ki a megelőző évtizedben. Fontos megemlíteni Lendván a horvát egyesület keretében működő Zrínyi Központ létrehozását és Csáktornyán a Zrínyi Kutatóközpont megalapítását a Zrínyi-gárda kezdeményezésére. Mindkét terv a jövőbe mutat, és ösztönzi a Zrínyi-kultusz erőteljesebb kibontakozását a magyar, horvát és szlovén határsávbán.

Kulcsszavak: Zrínyi-kultusz, Zrínyi-kadétek, Zrínyi-gárda, Zala Megyei Nemzeti Szövetség és Rákóczi Szövetség, Zrínyi-monográfiák, Zrínyi-kutatások

Abstract

This article focuses on the Zrinski family cult, who lived on the border between Hungary, Croatia, and Slovenia. The family cult is often discussed in different lectures such as Hadtörténeti esték Nagykanizsán (War Nights in Nagykanizsa), and during annual programmes, such as Zrínyi Miklós Várjátékok és Kulturális Fesztivál (Castle Games and Cultural Program of Zrinski) and Zrínyi-napok (The Days of Zrinski). Focus is given to the operations of the Zrínyi cadet organisation

¹ Maribori Egyetem Bölcsészettudományi Karának Fordítói Tanszék, habilitált magyar nyelvi lektor, 1. Számú Lendvai Kétnyelvű Általános Iskola könyvtáros, E-mail: zcsi.judit@gmail.com

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.24

2019. XII. évf. Különszám

in Murakeresztúr and the Zrinska garda organisation in Čakovec, as well as to the operation of the Zalai Magyar Nemzeti Szövetség és a Rákóczi Szövetség society, which is reflected in the perservation of the Zrinski family cult in Zala, Hungary, and also in Croatia.

Research performed by scientific institutions in the area of Novi Zrin (Zrínyiújvár) and the publication of scientific monographs in Hungary (Budapest) and Croatia (Zagreb, Čakovec) are important in this context. The vision, the construction of the Nikolaj Zrinski Interpretation Centre in Lendava, planned within the framework of the Croatian Society, and the creation of the Scientific-Research Centre in Čakovec, on the initiative of Zrinska garda, are all aspects that should be stressed.

Keywords: the Zrinski family cult, Zrínyi cadets, Zala Megyei Nemzeti Szövetség és Rákóczi Szövetség, scientific Zrinski monographs, Zrinski research

BEVEZETŐ

A hagyományoknak kiemelt szerepük van a közösségek életében, hiszen a hagyományból fakadó közös tapasztalat megtart, gazdagít és mankót nyújt a világban való eligazodáshoz, éppen ezért a mindenkori jelen okozta kihívások miatt folyamatosan változik is. A 20. század második fele nem kedvezett Közép-Európában semminek, aminek nemzeti színezete volt. A Zrínyi-kultusz így visszaszorult Magyarországon Szigetvárra, Horvátországban pedig Csáktornyára, ahol végül csak 1991-ben történt meg teljesen a Zrínyiek „rehabilitálása”. A *Zrínyi Miklós-emlékév* (2016) eseményei világosan jelezték, hogy a horvát és a magyar társadalomban töredékesen, ám kétségkívül jelen van a közös múlt *pozitív emlékezetének* a hagyománya. Tehát, van esély arra, hogy megtörjük azokat, a nemzetépítés során kialakult kétszáz éves kánonokat, amelyek főként a két nép közötti különbségeket hangsúlyozták, és ehelyett inkább az egymást jobban megértő múltértelmezéssel éljünk.² A Zrínyi-kultusz jelenléte a horvát–magyar–szlovén határsávban napjainkban azt bizonyítja, hogy *egy új történeti tudat* van kialakulóban ott, ahol valamikor a Zrínyi-dinasztia élt több évszázadon keresztül. Megszűnt egy társadalmi rendszer, amely mindhárom országban diktatórikus volt, és a 20. században sok esetben a Zrínyiek kultuszának nem volt sok lehetősége teret nyerni éppen ott, ahol valamikor a Zrínyiek harcoltak és küzdöttek a függetlenségért.

A Zrínyi-kultusz erőteljesebb jelenléte a megelőző tizenöt esztendőben mégis hozott változásokat az említett határsávban, mert kezdtek a Mura két oldalán élő népek mind a magyar, mind a horvát oldalon *felülemelkedni a nemzeti sérelmeken*. Az Európai Unióba lépve előbb Magyarország és Szlovénia (2004), majd Horvátország (2016) is a határmenti sávban – ahol közel éltek a nemzetek és nemzetiségek – *új partneri viszonyokat* alakítottak ki a szomszédos országokkal. S a múlt hagyományaiból merítve újra elővették a történe-

² Varga Szabolcs: Szigetvári Zrínyi Miklós – Nikola Šubić Zrinski. A horvát–magyar közös múlt újrágondolása a 21. században. *Magyar Tudomány*, 178 (2017/12). 1632.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.24

2019. XII. évf. Különszám

lem hiteles értékeit, vagyis a közös múltból a *Zrínyi-hagyományokat*, s elkezdtek rá építeni. Zrínyi-fesztiválokat szerveztek, megemlékezéseket, közös hagyományőrző napokat, túrákat indítottak el Murakeresztúron az általános iskolában, majd Beleznán, Zákányfaluban, Órtilosban, Tótszerdahelyen, valamint a Zrínyiek helytörténeti színhelyein, ösvényein a Mura és a Dráva partján, illetve Csáktornyan, a Zrínyiek városában. Zrínyi-Újvár térségében kutatásokkal tárták fel Zrínyi (VII.) Miklós erődtítményét, amely a mai Magyarország területén az egyetlen autentikus emlékhely, amely a költő és hadvezér Zrínyihez köthető. A környező településeken a magyarországi részen elsősorban Órtilosban, Beleznán, Murakeresztúron, Zákányfaluban, Tótszerdahelyen, valamint a horvátországi Dolnja Dubrán és Légradon indultak be a határmenti együttműködésre épülő kulturális és turisztikai programok, amelyek a Zrínyi-kultuszt is érintették.

Lassan bevonzották ebbe a határmenti többnemzetiségű térségbe a tudományos kutatókat is, a budapesti Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem (ZMNE), majd utódjaként a Nemzeti Közszolgálati Egyetem (NKE) és a Hadtörténeti Intézet és Múzeum (HIM), valamint a Somogy és a Zala megyei Múzeumi Igazgatóság kutatóit, történészeit, hadtörténészeit, műszaki szakembereit, régészeit, akik évtizedes kutatómunkájuk során kitartottak abban, hogy létezett egy *Zrínyi-Újvár*, és ezt hadszíntér- és régészeti kutatásokkal be is bizonyították. Tudományos eredményeiket pedig magyarországi és horvátországi nemzetközi konferenciákon adták elő, tudományos monográfiában publikálták. Mindkét fél örömeire kialakult a *multilaterális tudományos kapcsolat* is az MTA BTK Történettudományi Intézete, a ZMNE/NKE, a HIM, az említett két megyei múzeumi szervezet, a zágrábi Matica Hrvatska, a Petar Zrinski Katonai Akadémia (napjainkban: Franjo Tudjman Katonai Akadémia), a Csáktornyai Muraköz Múzeum és a Zrínyi-gárda szakemberei között. A tudományos kutatások is meghozták az eredményeiket mindkét oldalon, ezzel is erősítve a Zrínyi-kultusz létjogosultságát, főleg a határsávban, ahol ezt gyakorolják és élnek is vele az emberek: Zala, Somogy, illetve Muraköz megyékben, valamint a Muravidéken élő magyar nemzetiség tagjai a Zrínyi-kultusz ápolásával tapasztalatokat is szereztek a Zrínyi család értékeinek megőrzésében. Ebből kiindulva kezdtek összefogni főleg *önkormányzati*, majd *tudományos* szinten is, mert tudatosult bennük az a felismerés, hogy a múltjukat veszített közösségek számára nincsen közösen vállalható jövőkép.

A légiessé vált határok között a partneri viszonyok kialakítása számukra a fejlődés egyik, de alapvető lehetősége, mellyel el is kezdtek élni, s kezdtek kilépni a történelmi sztereotípiák több évszázados fogságából. Ott, ahol a Zrínyi-hagyományokat felélesztették és ápolják, *hinni is* kezdtek benne, hogy van kiút a határsávban is, amely a 20. században legalább hetven évig volt elzárva a szomszéd népektől, és a kor beidegződése volt, hogy nem szabad átlépni a határt (kommunizmus- és Jugoszlávia-ellenesség), illetve csak „kulcslyukon” keresztül lehetett egymásra rálátni. Jellemző volt, hogy ezen körülmények közt ezek a nemzetek, nemzetiségek csak igen kis mértékben ismerték egymást. Zrínyi Miklós és a Zrínyi-család kultusza a határsávban mindhárom közösség (a magyar, a horvát

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.24

2019. XII. évf. Különszám

és a muravidéki magyar) számára végül is a megelőző évtizedekhez képest jóval több annál, mint amennyit külön-külön láttak belőle.³

A ZRÍNYI-KULTUSZ HIVATALOS, SZERVEZETT ELEMEI A MAGYAR, HORVÁT ÉS SZLOVÉN HATÁRSÁVBAN

A legtöbb figyelem Zrínyi Miklós kapcsán a magyar–horvát határsávban *Zrínyi-Újvár* történeti kutatására és feltárására irányult, és ez 2005-től egészen napjainkig tart. A kutatásokat a Honvédelmi Minisztérium Hadtörténeti Intézet és Múzeum, a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem/Nemzeti Közszolgálati Egyetem és a Somogy Megyei és a Zala Megyei Múzeumok Igazgatóságának a szakemberei végezték és folyamatosan végzik. Az 1661 nyarán itt emelt erősség volt Zrínyi Miklós végvára, amely mindössze három évig állt, 1664-ben az oszmán főserg elfoglalta, majd földig rombolta. Órtilos és Belezna vezetőinek és lakóinak a támogatásával meg is valósult a *Zrínyi-emlékhely*, és kialakult Zrínyi-Újvár emlékezete is, hiszen a környéken élők ápolják ennek az egyetlen Zrínyi-várnak a kultuszát a mai napig. Majd a feltárást követően erre épültek rá a *hadtörténeti kirándulások* és a *Hadtörténeti esték előadássorozat*, amelyet Kocsis Edit nagykanizsai művelődésszervező szervezett, folyamatosan bevonva a Zrínyi-kutatókat; prof. dr. Padányi Józsefet, dr. Négyesi Lajost, dr. Hausner Gábort és dr. Vándor Lászlót, akik legújabb kutatásaik eredményeit mutatták be az előadássorozatban.

A kutatások tudományos eredményei 2012-ben megjelentek a *Zrínyi-Újvár emlékezete* című tanulmánykötetben is. Újdonságnak számít nemzetközi szinten is a *Zrínyi-szablyát* népszerűsítő előadássorozat prof. dr. Padányi József vezérőrnagytól, aki kutatócsoportjával elkészítette a Bécsben levő eredeti Zrínyi-szablya másolatát. A kultikus tárgy előtt teszik le az esküjüket az új doktorok a Nemzeti Közszolgálati és Egyetemen. Fontos kutatási eredménynek számít *Zrínyi kútjának* mint kultikus helynek a feltárása 2017-ben Zrínyi-Újvár egykori területén.

Aktív tényezője a határsávban a Zrínyi-kultusznak a murakeresztúri *Zrínyi-kadétok* (2009) és a csáktornyai *Zrínyi-gárda* (2001) tevékenysége a hagyományápolásban, a reprezentálásban a kulturális, közéleti és nemzeti színtereken, és nem utolsósorban a fiatalok egyesületi életbe való bekapcsolásában, ahol kifejezhetik identitásukat és hazaszeretetüket is. Egymást segítve, közösen járják be a Zrínyi-emlékhelyeket Magyarországon és Horvátországban, kifejezetten a határsávban. A Zrínyi-kultuszt ápoló két hagyományőrző egyesület szép példája a *komplementáris magyar–horvát összefogásnak* a hagyományápolás és az örökségvédelem terén.

Zrínyi Miklós kultusza a tudományos szakirodalomban és a könyvkiadásban is megjelent, elsősorban Budapesten a Nemzeti Közszolgálati Egyetem, a Honvédelmi Minisztérium Hadtörténeti Intézet és Múzeuma, a Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézete, valamint Zágrábban a Matica Hrvatska mono-

³ Varga Sz.: i. m. 16–34.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.24

2019. XII. évf. Különszám

gráfiáiban. A magyar–horvát nemzetközi konferenciák szervezése és a magyar tudományos szakirodalom publikálása a Zrínyi-tematikában a megelőző egy évtizedben, de a 2016-os (szigetvári) *Zrínyi-emlékév* kapcsán is sikeresnek bizonyult. Ebben az évtizedben már rálátnak és kíváncsiak a Zrínyi-kutatók magyar–horvát viszonylatban is egymás kutatási eredményeire és módszereire. Csáktornyan, a Zrínyiek városában jelent meg mr. sc. Vladimir Kalšan muzeológusnak, történésznek horvát nyelven egy helytörténeti monográfiája *Povijest Međimurja* (2006), magyarul *Muraköz történelme* (2014) címmel, amely véleményem szerint új rálátást és lehetőséget nyújt mindkét nyelven a Zrínyiek kultuszára ott, ahol évszázadokig élt a família, Csáktornyan és a Muraközben.

2007-ben jelent meg *A Zrínyiek a magyar és a horvát históriában* című tanulmánykötet, amelyet Bene Sándor és Hausner Gábor szerkesztett. 2012-ben jelent meg horvátul a *Susreti dviju kultura. Obitelj Zrinski u hrvatskoj i mađarskoj povijesti* című tanulmánykötet, amelyben magyar szerzőktől is publikáltak horvát nyelven tanulmányokat a Zrínyiekkel kapcsolatosan, ezt a Matica Hrvatska adta ki. 2016-ban jelent meg a *Zrínyi-album* a Zrínyi Kiadónál, amelynek szintén Hausner Gábor volt a szerkesztője. 2016-ban, szigetvári Zrínyi Miklós halálának 550. évfordulójára látott napvilágot Varga Szabolcs *Leonidász a végvidéken, Zrínyi Miklós (1508–1566)* monográfiája a Kronosz Kiadó és a Magyar Történelmi Társulat közös kiadásában, melyben a szerző túllép a szigorúan vett műfaji kereteken, s a Magyar Királyság sorsfordító kérdéseit is érintve mutatja be Zrínyi helyét és szerepét abban a világban, amelyben élt. 2017-ben adták ki a *Határok fölött. Tanulmányok a költő, katona, államférfi Zrínyi Miklósról* című tanulmánykötetet Bene Sándor, Hausner Gábor, Padányi József és Fodor Pál szerkesztésében.

Új kezdeményezés volt a 2007-ben létrehozott *Zrínyi Miklós Várjátékok és Kulturális Fesztivál* hagyományörző program, amelyet azóta már tíz magyar és horvát település tart fontosnak a Mura és a Dráva mindkét partján. Ez a kezdeményezés a határmenti polgármesterek és testvértelepülések barátságára épült és ez is fogja fenntartani. 2007-ben Papp Ferenc ezredes ötlete alapján megalakult a *Zrínyi Kör*. A Zrínyi-Újvár körüli települések – Órtilos, Légrád, Murakeresztúr, Donja Dubrava, Belezna, Zákányfalu – polgármesterei, a Honvédelmi Minisztérium Hadtörténeti Intézete és Múzeuma főigazgatója, a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem rektora, a Somogy és Zala megyei múzeumok főigazgatói szándéknyilatkozatot írtak alá a Zrínyi-hagyományokkal kapcsolatos tudományos és kulturális együttműködésről. 2007. szeptember 30-án a *horvát–magyar barátság* jegyében megrendezésre került az első Zrínyi-Újvár Várjátékok és Kulturális Bemutató Órtilosban. A következő években csatlakoztak Magyarországról Molnári, valamint Horvátországból Donji Vidovec települések is. A megállapodás alapján azóta minden település szervezett már *Zrínyi-napot*.

Ami új kezdeményezés és új projektnek számít a határsávban, Csáktornyan a *Zrínyi Kutatóintézet* terve, amelyet a Zrínyi-gárda kezdeményezett, valamint Lendván a *Zrínyi Központ* létrehozása a Horvát Házban a horvát egyesület tervei alapján. Mindkét kezdeményezés a jövőbe mutat. Csáktornyan tudományos szintre akarják emelni a Zrínyi-kutatást, Lendván pedig a horvát egyesület tagjai szeretnének helyiséget kialakítani a

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.24

2019. XII. évf. Különszám

Zrínyi-kultusz megjelenítésére és terjesztésére. A magyar határsávbán viszont felmerült az a gondolat is, hogy megfelelő *emlékhelyet/múzeumi részleget* kellene létrehozni a *Zrínyi-gyűjteménynek*, amelyek a kutatások során felszínre kerültek vagy a Zrínyiekre vonatkoznak. Hogy hol lenne ez a konkrétan, csak ötleteik vannak, de reménykednek egy EU-s összefogásban is, hiszen erre most számos lehetőség lenne.

Zala megyében igazán akkor került előtérbe a *Zrínyi-kultusz ügye*, amikor 1998-ban Zalaegerszegen megalapították a *Zalai Magyar Nemzeti Szövetséget*. Paál István elnök szerint szövetségük azt hirdeti, hogy nyilvánuljon meg a történelem és a hagyomány tisztelete napjainkban, ezért minden évben a murakeresztúri Zrínyi-kadéttal közösen tisztelegnek november 18-án *Zrínyi halálának* a jubileumán, valamint koszorúznak *Zrínyi lovas szobránál* Zalaegerszegen a polgármesteri hivatal előtt, és ott tartják meg a Zrínyire vonatkozó ünnepségeket is. Kétéves kutatómunka alapján összeállították *Zrínyi-kiállításukat*, amely kilenc tablóból áll. Ez a kiállítás Zalaegerszeg mellett megjárta Pápát, Keszthelyt, Nagykanizsát, Szombathelyt, Murakeresztúrt, Lendvát és Lentit is, de felkérésre bárhova elviszik, ahol erre érdeklődés van.

A szigetvári hős Zrínyi Miklós, a költő és hadvezér Zrínyi Miklós és Zrínyi Péter kultuszáról Szigetváron, Csáktornyán és a Muraközben a különböző megítéléseket nézve az mondható el, hogy Zrínyi Péternek azért nagyobb a kultusza Csáktornyán és Horvátországban, mert *mártírhálált halt* 1671-ben Bécsújhelyen, s a horvátok nemzettudatához ezzel közelebb áll. Zrínyi Miklós, a költő és hadvezér viszont *magyarul* írta meg *eposzát* és *próza munkáit*, mert a műveltsége és a meggyőződése ebben a kultúrkörben volt erősebb. A szigetvári Zrínyi Miklóst magyar nemzeti hősként tisztelik, minden évben van megemlékezés is a városban. A Zrínyiekről a tananyag az oktatásban nagyon nehezen változtatható meg mind Magyarországon, mind Horvátországban, habár a Zrínyiek megítélésében nagy szükség volna rá, mert eljött annak az ideje, hogy mindkét nemzet tiszteletben tudjon együtt élni a Zrínyiek kultuszával a magyar–horvát határsávbán – ahol végül is megszűntek a fizikai korlátok, csak szellemileg kell helyükre tenni a dolgokat. Meg kell keresni a közös történelmi értékeket, amelyek mindkét nemzetet érintették, s erre is jó példának bizonyulnak a Zrínyiek.

ÖSSZEGZÉS

Zrínyi Miklós költő és hadvezér élete derekán dőlt ki a küzdők sorából, mielőtt nagy terveit megvalósíthatta volna. A kuršaneci (Gornji Kuršanec) erdő és a szentilonai (Šenkovec) kripta idő előtt lezárta a magyar és a horvát történelem és irodalom egyik legnagyobb alakjának az életútját. Élete mégsem volt sikertelen, hiszen Zrínyi Miklós kultusza ma is él a magyar, a horvát és a szlovén határsávbán, és több szinten mutatkozik meg. Ez nyilvánul meg elsősorban a Zrínyi-Újvárra vonatkozó több mint egy évtizedes kutatások sikerességében, vagy akár a Hadtörténeti esték előadássorozatok megszervezésében Nagykanizsán. Fontos hagyományápolást folytatnak a murakeresztúri Zrínyi-kadéttal és a csáktornyai Zrínyi-gárda tagjai nemcsak a határsávbán, hanem mindkét országban és nemzetközi

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.24

2019. XII. évf. Különszám

szinten is. Zrínyi Miklós kultusza megjelenik a tudományos szakirodalomban és a könyvkiadásban, főleg Budapesten a Közszolgálati és Nemzetvédelmi Egyetem, a Honvédelmi Minisztérium Hadtörténeti Intézete és Múzeuma, a Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézete, valamint Zágrábban a Matica Hrvatska monográfiáiban. A Zalai Magyar Nemzeti Szövetség és a Rákóczi Szövetség zalaegerszegi szervezetének a tevékenysége is a Zrínyi-hagyomány és -kultusz erősítésére irányul, ezért minden évben Zrínyi Miklós halálának napján, november 18-án koszorúznak Zalaegerszegen Zrínyi szobra előtt, valamint Kuršanecen az emlékoszlopnál, de Zrínyi-kiállításokat is rendeznek Zala megyében.

A Zrínyi-kultusz esetében a magyar–horvát–szlovén határsávban történtek tehát jelentős előrelépések az előző két évtizedben. Azok a személyek, egyesületek, kutatók stb., akik ápolják a Zrínyiek kultuszát, tudják, hogy csak rajtuk áll, hogy felelősséggel és tiszta szándékkal új lapot kezdjenek a határmenti kapcsolatrendszerekben, hiszen a Zrínyi-dinasztia tagjait, főleg az ismertebbeket, közülük Zrínyi Miklós költőt, hadvezért és öccsét, Zrínyi Péter műfordítót és vértanút nem lehet megérteni a magyar–horvát vagy horvát–magyar kulturális, irodalmi és történeti kapcsolatrendszer egymásra hatásának felismerése nélkül.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Monográfiák, tanulmánykötetek:

1. A Zrínyiek és a honvédelem. Szerk. Hausner Gábor, Padányi József. Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Budapest, 2014.
2. A Zrínyiek a magyar és horvát történelemben. Szerk. Bene Sándor, Hausner Gábor. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2007.
3. Határok fölött. Tanulmányok a költő, katona, államférfi Zrínyi Miklósról. Szerk. Bene Sándor, Fodor Pál, Hausner Gábor, Padányi József. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest, 2017.
4. Kalšan, Vladimir: Muraköz történelme. Magyarország–Horvátország IPA Határon Átnyúló Együttműködési Program, Csáktornya, 2014.
5. Pálffy Géza: Povijest Mađarske. Ugarska na granici dvaju imperija (1526–1771.) Meridijani, Samobor. 2010.
6. Susreti dviju kultura. Obitelj Zrinski u hrvatskoj i mađarskoj povijesti. Szerk. Bene Sándor, Zoran Ladić, Hausner Gábor. Matica Hrvatska, Zagreb, 2012.
7. Zágorec-Csuka Judit: Tragom Zrinskih, zbirka studija. Društvo mađarskih znanstvenika i umjetnika u Hrvatskoj – Horvátországi Magyar Tudományos és Művészeti Társaság – Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület, Zágráb–Pilisvörösvár. 2009.
8. Zágorec-Csuka Judit: A Zrínyiek nyomában, tanulmánykötet. Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület, Pilisvörösvár, 2003.
9. Zrínyi-album. Szerk. Hausner Gábor. Hadtörténeti Intézet és Múzeum – Zrínyi Kiadó, Budapest, 2016.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.24

2019. XII. évf. Különszám

10. Zrinska Garda Čakovec. The Zrinski Guard Čakovec. Zrinska garda Čakovec, Čakovec, 2015.
11. Zrínyi-Újvár emlékezete. Szerk. Hausner Gábor és Padányi József. Argumentum Kiadó, Budapest. 2015.

Tanulmányok:

1. Négyesi Lajos: Zrínyi-Újvár a források és a terepkutatások tükrében. *Váarak, kastélyok, templomok, történelmi és örökségturisztikai folyóirat*, VI (2010/4). 12–15.
2. Varga Szabolcs: Szigetvári Zrínyi Miklós – Nikola Šubić Zrinski. A horvát–magyar közös múlt újragondolása a 21. században. *Magyar Tudomány*, 178 (2017/12). 1633–1643. DOI: 10.1556/2065.178.2017.12.14
3. Zágorec-Csuka Judit: Zrínyi Miklós titokzatos halála. *Pannon Tükör*, 19 (2014/6). 52–57.
4. Zágorec-Csuka Judit: A Zrínyi főúri dinasztia kettős, horvát–magyar identitása. In: A muravidéki könyvek világa. Tanulmányok és publicisztikai írások. Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület – Muravidéki Magyar Tudományos Társaság, Pilisvörösvár–Lendva, 2010, 160–171.
5. Zágorec-Csuka Judit: Zrínyi Miklós, a költő és hadvezér halálának 350. évfordulója. In: *Naptár 2015*, a szlovéniai magyarok évkönyve, Lendva, 2014, 100–111.